

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HIMMERLAND
OG KJÆR HERRED

AARBØGER
UDGIVNE AF
HISTORISK SAMFUND FOR AALBORG AMT

1915—1917

II. BIND

AALBORG
I KOMMISSION HOS MARINUS M. SCHULTZ
P. HANSENS BOGTRYKKERI
1917

INDHOLD:

	Side
<i>Kjær Herreds Skove i gamle Dage — navnlig i det 17. Aarhundrede</i> ved Chr. Christensen, Protokolfører i Kriminalretten	1
<i>Sognepræster i Hammer, Horsens, Sulsted og Aistrup fra Reformationen til 1760</i> af Niels Hald, Lærer, Horsens	56
<i>Den store nordjydske Heksefølgelse</i> ved C. Klitgaard, Postmester, Vraa	90
<i>Lidt om Nørresundbys Brand den 17. Juni 1865</i> meddelt ved Chr. Christensen, Protokolfører i Kriminalretten	219
<i>Smaastykker:</i>	
Om Livø	230
Rasmus Berg	231
En kuriøs Gravskrift	234
Gravfund	235
En Slave	236
<i>Fra Bestyrelse og Redaktion</i>	237
<i>Himmerlands Navn og Saga i Hedenold</i> af Dr. phil. Gudmund Schütte, Godsejer, Eskjær	241
<i>De kloge Koner i Vesthimmerland</i> af Møller-Græsdal, Lærer i Løgsted	274
<i>Sogneforstanderskab. Et Stykke Kommunalhistorie fra Østhimmerland</i> af A. C. Ertbøll-Nielsen, Lærer i Sønder-Kongerslev	306
<i>Et Brev fra Stiftsprovst Hald i Aalborg</i> ved C. Behrend, Sekretær i Det kongelige Bibliotek	327
<i>Gildebrødre i Guds Legems Lav i Aalborg i Aarene 1537-1624</i> ved C. Klitgaard, Postmester, Vraa	339

	Side
<i>En Præstegaard i Himmerland og dens Beboere ved Aar 1700</i> af A. Tuxen, General, København	355
<i>Smaastykker:</i>	
En Vidneførsel om Hellum-Hindsted Herreders Tingsted	382
Aalborg gamle Raadhus	384
En Slagtning i Hadsund	386
Præsten Knud Bjerrum til Farsø og Vognsild	394
Folkelønninger paa Thustrup	398
Et Brev fra Lindenberg 1813	401
<i>Fra Bestyrelse og Redaktion</i>	405
<i>Vildmosegaards Grundlæggelse</i> af Alexander Rasmussen, Sognepræst, Sdr. Kongørslev	409
<i>Tilstanden i Himmerland ved Aar 1735, meddelt ved</i> Chr. Christensen, Protokolfører i Kriminalretten . .	474
<i>Mamsellen paa Visborggaard</i> af Fr. Møller, Førstelærer, Solbjerg	549
<i>Smaastykker:</i>	
Berigtigelse i Anledning af to Digte	565
En mandhaftig Frue	568
<i>Meddelelser fra Bestyrelse og Redaktion</i>	571
<i>Register til II. Bind</i>	574

KJÆR HERREDS SKOVE

I GAMLE DAGE - NAVNLIG I DET 17. AARHUNDREDE

VED CHR. CHRISTENSEN

(FORTSAT FRA I. BIND)

II. SKOVENE I DE ENKELTE SOGNE

AABY SOGN, KJÆR HERRED

I Matriklen af 1662 omtales ikke andre Skove i denne Del af Aaby Sogn end et Stykke indkastet Eendel-Skov, der laa til Birkelse og »som for Svins Olden ej haver været taxeret, formedelst den største Part er Esper, Birk og nogle smaa Ege«, og i Markbogen omtales ligeledes samme Skov, der dog nu angives at være takseret for 4 Svins Olden. Sammenholder vi hermed Johs. Mejers foranstaaende Kort af 1650 og det tilsvarende Kort i »Atlas Major«, der som før nævnt vistnok er opmaalt i 1630^{ue}, vil vi i Aaby Sogn øst for Ryaa kun paa et Sted finde Skov, nemlig nord for Halager langs den østlige Bred af Ryaa, hvilken Skov utvivlsomt er den omtalte Eendel-Skov, idet Skeelslund Skov, der omtrentlig ligger paa samme Plads, i ældre Tid kaldtes »Eendelen«. Det er sikkert ogsaa den samme Skov, der i Middelalderen blev kaldt »Halager Skov«, eftersom ingen Stednavne paa Halager Bys Jorder tyder paa, at der har været nogen anden Skov der i Nærheden¹⁾.

¹⁾ Halager ligger ganske vist i Vadum Sogn, hvor Halager Skov vel tildels har ligget, men da Skeelslund Skov ligger i Aaby Sogn, bliver denne Skovgruppe omhandlet her.

Om denne Halager Skov fandtes der, da Arkivet paa Aalborghus i Aaret 1573 blev ordnet og registreret, følgende 3 Dokumenter¹⁾:

1) »En winde«²⁾ att alle thi ogs mendt, som Børlum Kloster haffuer paa Giøl haffue tiil theris garde øgshug i Halager skoff Mcdxlvj (1446).

2) Et Tingsvidne af samme Indhold fra 1470 samt

3) »Kong Krestens stadfestelse, att thii øgesmendt paa Gøll, som tiener tiil Børlumkloster, maa haffue ett frii øxsehug wdj Halager skoffue Mcdlxxvj« (1476).

Efter de to ovennævnte Kort at dømme har Skoven ved Halager været en Del større og strakt sig længere mod Øst end den nuværende »Skeelslund Skov«, der iøvrigt som nævnt maa antages at ligge paa samme Plads og at være en direkte Fortsættelse af Halager Skov³⁾.

I Markbogen findes af Skove — foruden Eendelen — kun nævnt »en ganske ringe og liden Lund af 5 å 6 Birketræer og nogle Ellebuske«, hvilken laa paa Gaarden »Bjerget«s Mark »østen Huset«, og af Stednavne, der udviser tidligere Skovvæxt, kun »Esp-agrene« paa Aaby Bymark⁴⁾ og »Lundens Agre« paa »Bjerget«s Mark. Ligeledes udviser det endnu eksisterende Stednavn »Skoveng«, at der i fordums Dage maa have ligget en Del Skov i Egnen ved »Bjerget«. Denne nu forsvundne Skov var højst sandsynlig iden-

¹⁾ Ældste danske Arkivreg. III. S. 88, 96 og 90.

²⁾ ☉: Et Vidne.

³⁾ Jfr. saaledes Staufenbergs Kort, opm. 1728 (det kgl. Bibl.), og det ældste Matrikelkort. I 1790 var Skoven der ligeledes, og der var da Stutterihave.

⁴⁾ Stedet kan ikke angives nærmere, da de gamle Stednavne ikke er anført paa det ældste Matrikelkort.

tisk med den Skov, der kaldtes »Nørskov«, og som omhandles i Danske Mag. I. Bind¹⁾, eller i hvert Fald en Del deraf. Denne »Nørskov« nævnes første Gang i Kong Christoffer I.s Stadfæstelsesbrev til Munkene i Vitskøl Kloster²⁾, i hvilket Brev den findes opført sammen med Birkelse, Røgel og Ulvskov, og derefter i et aabent Brev, udgivet i Aaret 1495 af Biskop Nikolaus af Børglum, hvoraf det fremgaar, at den maa have ligget et Sted i Nærheden af Aastrup i Aaby Sogn, hvilken Gaard jo netop ligger ikke langt fra »Bjerget«. Ved det sidstnævnte Brev mageskiftede Bispen Hvorup Kirke til Vitskøl Kloster mod Aastrup Gaard med al dens Tilliggende, herunder dog kun Ager og Eng, men ingen Ejendom i Vitskøl Klosters Skov Nørskov, dog at Aastrup skulde nyde frit Brænde til Fornødenhed i Nørskov. Denne har iøvrigt endnu existeret saa sent som i Aaret 1659, hvilket fremgaar af Herredets Tingbog for nævnte Aar, hvor den omtales under en Retssag. Sagen drejede sig om, at en af Oberst Brockenhus' Ryttere var af Simon Mortensen i Hoven og tre Mænd fra Aaby bleven frataget sin Hest, sine Vaaben og sin øvrige Mundering, hvorfor de nævnte Mænd blev anklagede for Røveri. Denne Affære havde fundet Sted i Nørskov den $\frac{2}{3}$ 1659, og flere af Sagens Oplysninger kan tyde paa, at Skovens Beliggenhed har været i Nærheden af Hoven og Havgaard³⁾, altsaa meget muligt, som ovenfor antaget, paa den Plads, der nu kaldes »Skoveng«, tilmed da det ses, at Skoven har ligget paa et sumpet Sted, idet Skuepladsen for Oprinet

¹⁾ Side 141 og 151.

²⁾ Nu Bjørnsholm.

³⁾ Rytteren angav som Grund for sin Tilstedeværelse i Skoven, at han vilde købe en Degen af Anders i Havgaard.

betegnes som »Buske og Morads« eller »Skov og Skjul, Kjær og Mose«. Paa den anden Side synes Skoven ikke at have været saa helt lille, da det siges, at Rytteren opholdt sig »dybt i for^{ne} Skov«. Forholdet har vel nok været det, at Nørskov paa den Tid har været et stort saakaldt »Riskjær«, bestaaende af Buske og Surskov uden Oldentræer, hvilket da antagelig har været Grunden til, at man ikke vil finde den afsat paa det 17. Aarhundredes Kort eller se den omtalt i Matriklerne¹⁾. Det kan vel ikke anses for udelukket, at den Skov, det under den omtalte Rets-sag drejede sig om, kan have været den lille Lund, som laa ved Sandals Bjerg og som er afsat paa Samtidens Kort, men dette gøres dog mindre sandsynligt ved Rytterens ovennævnte Paaskud om at ville til Anders i Havgaard, idet han var kommen sydfra, fra Aaby eller Birkelse; men hvorefter alting er, kan det være højst sandsynligt, at Nørskov engang har strakt sig langs Vildmosens vestlige Rand saa langt mod Nord som til Sandals Bjerg, saa at Lunden der, nogle store Egetræer omgivne af Smaakrat, ogsaa har været en Rest deraf²⁾. Til denne sidste Lund, der laa i Kjær Herred, men i Jetsmark Sogn, har man iøvrigt knyttet den gamle Kæmpevisse om »Røverne for norden Skov«.

BIERSTED SOGN

Paa de ovennævnte Kort fra det 17. Aarhundrede findes der ikke afsat Skov andre Steder i Biersted Sogn end helt oppe ved Vildmosens sydøstlige Hjørne,

¹⁾ Der er ved Randen af Vildmosen paa den omtalte Egn funden flere store Egestammer, der dog kan hidrøre fra ældre Perioder end den omhandlede.

²⁾ Jfr. C. Klitgaard: Hvelbo Herred I. S. 73.

nemlig ved Lindholms Aa, syd og vest for det Sted, hvor Aaen danner en Vinkel, idet den kommende fra Øst drejer mod Syd. Man kan naturligvis ikke ud fra den Tids Kort saaledes som fra de moderne Generalstabskort, der er grundede paa nøjagtige Udmaalinger, slutte sig med absolut Sikkerhed til en Lokalitets Beliggenhed, da saadanne gamle Kort er mere eller mindre unøjagtige og kun angiver de omtrentlige Forhold, men saa meget kan man dog slutte af disse Kort, at den nævnte Skov, der tillige er afsat som liggende nordøst for Biersted, ikke kan være nogen anden end den i Tingbøgerne fra det 17. Aarhundrede oftere omtalte »Nørhalne Skov«. Denne blev i Aaret 1641 udskiftet mellem dens Lodsejere, hvilke var Jens Høg til Vang, Frederik Reedtz til S. Elkjær, Fru Dorethe Budde til Rødslet samt Kronen (Sejlstrup og Aalborg Hospital). I Udskiftningsforretningen, der findes indført i Tingbogen for ²⁵/₂ s. A., benævnes Skoven »Nørhalne Skov og Riskjær«, og man ser, at den har bestaaet dels af Egetræer, dels af Krat (»Ris«)¹⁾, hvorimod det ikke er helt let af Forretningens Indhold at faa nogen nøjere Forestilling om dens Beliggenhed, idet Grænserne mellem Lodderne mest er angivet ved Hjælp af de forskellige »grimede« Ege²⁾, og de Lokalteter, der omtales, som »Porsdalsbakke«, »Nødby Bæk«, »Schjormisholt«, »Tingvejen« osv., formentlig ikke mere kan stedfæstes.

¹⁾ Blandt Øklostets Breve (Æ. D. A. III. S. 112) omtales et Gavebrev fra Morten Andersen i N. Halne paa 3 Agre liggende paa »Riisager«.

²⁾ »Grim« var Bogstaver eller andre Mærker, som Ejer-mændene havde ladet hugge hver paa sin Side af de Træer, der skulde betegne Grænsen mellem deres Lodder (jfr. Mejborg: Danske Bøndergaardene S. 27 f.)

Man ser dog, at Skoven, i alt Fald paa et Stykke, mod Øst har strakt sig ned til Lindholms Aa, ligesom det synes, som om dens Nordgrænse har været Engene nord for Nørhalne oppe ved Randen af Vildmosen. Paa Videnskabernes Selskabs Kort ses vest for Nørhalne Mølle en lille Lund, som maaske kan være en Rest af Nørhalne Skov, ligesom »*Holtebakke*« nord for Smedsted Enge har hørt dertil. Endelig laa i Nærheden af Nørhalne et Sted, der kaldtes »*Birket*«¹⁾.

Foruden Nørhalne Skov fandtes der i Biersted Sogn i det 16. og 17. Aarhundrede ligesom nu en mindre Skov ved Hovedgaarden Bjørnkjær, vistnok mest bestaaende af Ellekrat. Et saadant nævnes saaledes i en Besigtelsesforretning af 1578²⁾ som hørende til Gaarden, og i Markbogen nævnes »et lidet Krat sønden Gaarden og ej tjenlig til andet end Gaardens Fornødenhed med Staver og Lukker.« Omtalte lille Skov eller Krat findes afsat paa flere Kort fra det 17. og 18. Aarhundrede og maa vistnok have ligget paa samme Plads som den nuværende til Bjørnkjær hørende Skov.

Andre Skove end de nævnte vides der ikke med Sikkerhed at have været i Biersted Sogn i det 16. og 17. Aarhundrede, men af forskellige Stednavne i Markbogen og paa det ældste Matrikelkort fremgaar det, at der i sin Tid ogsaa maa have været Skov andensteds i Sognet. I saa Henseende nævnes i Markbogen paa Biersted Bys Jorder nogle Agre, der kaldtes »*Kornholts Agre*«. Disse, der paa Matrikelkortet betegnes som Vester og Øster Kornholt, ligger sydøst for Biersted By og strækker sig mellem Lunds-

¹⁾ Tgb. 17/10 1637: »Et Stykke Eng paa Birket.«

²⁾ I Anledning af et Mageskifte mellem Kronen og Peder Munk til Estvadgaard, hvorved sidstnævnte bl. a. fik tilskødet Bjørnkjær.

gaard og en nord for liggende Tværvej i Retning fra Vest til Øst i en Længde af ca. 1000 Alen. Paa Bjørnkjærs Jorder ses paa Matrikelkortet »*Ellehaugen*« og syd for denne »*Kalhaugen*«, begge liggende i den spidse Vinkel mellem to Veje, lidt syd for Markhusene¹⁾. Endelig har der maaske i ældre Tid ligget nogen Skov ved Gaarden »*Skovgaard*«, hvilket Navn dog mulig kan være af nyere Dato.

EGHOLM²⁾

Af selve Øens Navn kan formentlig ikke udledes noget om Skovvækst, da det, hvis det havde været afledet af Eg, utvivlsomt paa Stedets Dialekt vilde være bleven udtalt »*Jeegholm*« (i Lighed med Stednavnet »*Jegen*«). I Valdemars Jordebog kaldes Øen da ogsaa »*Æggiesholm*« (antagelig af Søfuglenes *Æg*). Det ses iøvrigt af Jordebogen, at der paa den Tid fandtes Harer paa Egholm og at der var et »*Hus*«, hvorved vistnok maa forstaaes et Jagthus, hvor Kongen eller hans Lensmand kunde tage ind og overnatte, naar der var Jagt. Det er meget muligt, at der da har været nogen Skov paa Øen, men naar denne Skov er forsvunden, vides ikke; maaske har den endnu eksisteret i 1613, i hvilket Aar de Egholm Mænd svarede Oldengæld til Aalborg Slot³⁾, hvad der dog i og for sig ikke beviser en saadan Skovs Tilstedeværelse, da Egholmerne jo nok kunde have haft deres Svin paa Olden i andre af Krønens Skove;

¹⁾ Jfr. Generalstabskortet af 1885 (¹/₂₀₀₀₀).

²⁾ Øen hører nu til Aalborg Vor Frue Landsogn, vel sagtens fordi den i sin Tid blev skænket til Vor Frue Kloster i Aalborg, men i verdslig Henseende hører den under Kjær Herred.

³⁾ Lensregnsk.

men hvorom alting er, har Skoven engang været der, hvilket med Sikkerhed fremgaar af Markbogen. Da denne blev affattet, var Egholm ganske vist skovløs, saa at der ikke engang var Ris til Gærdsel, men der nævnes hele tre Marker, hvis Navne klart bære Vidnesbyrd om Skovens Tilstedeværelse, nemlig »de Agre sønden Skoven«, »de Agre i Skovkjæret« samt »Thyrholdtsagre«. Da det ældste Matrikelkort ikke er forsynet med Marknavne, kan disse Lokaliteter vistnok ikke nærmere stedfæstes, men da Agrene »sønden Skoven« havde deres Længderetning i Syd og Nord, maa det jo nærmest have været den nordlige Del af Øen, der har været skovbevokset. Der synes dog ogsaa at have været Skov paa den sydøstlige Del af Øen, hvor der i en Mose skal være funden saavel Egestammer som en Mængde Fyrrekogler. Iøvrigt ved ogsaa Sagnet at fortælle om »vildsomme« Skove paa denne Ø¹⁾.

VADUM SOGN

Af Skove i dette Sogn findes i det 17. Aarhundrede omtalt *Bjørum Skov*, *Vesterhalne Kær*, *Østerhalne Kær* samt nogle Smaalunde, hvoraf den ene, der hørte til Herredsfoged Morten Kierulfs Gaard i Østerhalne, vistnok har været en Del af sidstnævnte Kær. Af de nævnte Skove er nu kun tilbage Bjørum Skov, hvortil i det 17. Aarhundrede vistnok Skoven ved Brorholt har hørt. Bjørum Skov eller — som det ogsaa skreves — »Byrum« Skov, der for en Del bestod af Egetræer²⁾, led som ovenfor omtalt en ilde

¹⁾ Ifølge en Indberetning i antikvarisk-top. Arkiv.

²⁾ Der var ogsaa Bøge, thi 1619 sagsøgtes Jens Skomagere 3 Sønner i Vadskjær, fordi de 2. Pinsedag havde »udhugget« en Hoben Stæreunger og derfor havde hugget Trapper og Huller paa 10 Ege og 10 Bøge. [Viborg Landst. Dombog A. 1620, fol. 71 f.]

Medfart under Kejserkrigen, paa hvilken Tid den ejedes af Jomfru Sofie Høg til S. Elkjær, og der blev ved denne Lejlighed fældet i Massevis af Egene, navnlig til Brug ved Skanseanlægene i Sundby¹⁾, saa at Skoven herved svandt betydelig ind. I en Synsforretning den 27/9 1659 erklæredes den at være »ganske ringe« og kunde neppe takseres for 2 Svins Olden.

Hvor det saakaldte »*Vesterhalne Kær*« har ligget, er formentlig vanskeligt at paavise nogenlunde nøjagtigt, men det har dog snarest ligget vest for V. Halne. Af en Synsforretning af 1636²⁾ fremgaar, at der i nævnte Kær fandtes Ege, men rimeligvis har der ogsaa været rigeligt bevokset med »Surtræer«, navnlig ogsaa Ask, hvilket sidste kunde fremgaa af Navnet paa en af V. Halne Marker, der i Markbogen kaldes »Eschelunds Fald«. I V. Halne Kær laa en Eng, der 1633 kaldtes »Øgens Kierd«.

Om »*Øster Halne Kær*« vides det, at det laa øst for Øster Halne By, og at det var et »Riskær«, hvori der navnlig fandtes Elle- og andet Krat. Den fyldigste Kilde til Oplysning om dette Riskær er en Udskiftningsforretning, som blev afholdt den 16. og 17. September 1651³⁾ og ved hvilken Kæret ved 12 Rebsmænd fra Herredet blev udskiftet mellem dets Lods ejere. Denne Udskiftning foregik saaledes, at Kæret først blev delt i 2 Parter, en nordlig og en sydlig, af hvilke den nordlige udskiftedes mellem de nordlige Gaarde og den sydlige mellem de sydlige Gaarde, og Skellet mellem disse to Hovedparter var »fra en Hvol østen Præstens Dibel⁴⁾ og siden i sydøst til en

¹⁾ Jfr. Aarbogen 1912 S. 100 f.

²⁾ Tgb. 17/9 1636.

³⁾ Kj. Herreds Tgb. 28/9 1651.

⁴⁾ ∴ et lille Vandløb eller Vandhul.

Busk udi Heden paa Houlmose, som og blev gjort en Grav«.

Derefter blev »først tilskiftet Morten Kierull i Østerhalne sin Lod og Anpart i samme Kjær fra vesten Ende af Troelskjær og øster langs neder til en Dibel, kaldes Præstens Dibel, hvor de satte tvende Egepæle tvert imod hinanden, den ene paa Sønder side og den anden paa Nørside, som var for 52 Tdr. Skyld anslagen i Hartkorn baade for hans Selvejergods og Fæstegods, hvorudi skal tilregnes af hans Fæstegods til kong. Maj. fra samme Pæle ved for^{ue} Dibel og siden i Vester 60 Fagen udi Længden og saa i Bredden, saa vidt det er forefunden. 2) Dernæst (blev) tilskiftet der østen for til alle kong. M. Tjenere i Østerhalle og en Gaard til Aastrup¹⁾ og et Bol til Hospitalet²⁾ den nørre Part af Houlmose Kjær tvert igjennem, som blev gjort Hvol og Mærke, som er den nør Part af samme Kjær. Dernesten østen fore blev tilskift Las Jensen i Refsgaard, Selvejer, Jens Poulsen i Østerhalle, Anders Pedersen ved Høfven, Las paa Heden, som strækker sig udtill Skovsmose, og blev sat Hvol og Mærke. 3) Dernæst østen for Selvejerne blev tilskift velb. Friederich Ridsis³⁾ Gaard i Østerhalne i vester Ende af *Byrbæks Kjær* og siden øster paa. 4) Dernæst sønden forre blev tilskift Las Andersen i Lod det liden meddist⁴⁾ Kjær kaldes *Skovsmose Kjær*, som blev gjort Hvol og Mærker. 5) Der norden for blev tilskift til Søren Jensen i Østerhalle, Rydslet Tjenere, udi det nør Kjær, kaldes *Byrbæks Kjær* til øster Ende, som er i Østerenden af velb. Friederich Ridsis Part i Østerhalne. 6) Dernæst tilskift til velb. Fru Margret Holch paa den Part, hun lod æske, alle de Kjær norden med *Byrbæks Kjær*, som kaldes *Hollten*, saa vidt og længe

¹⁾ ☉: Aastrup Len.

²⁾ ☉: Helligaandsklostret i Aalborg.

³⁾ ☉: Fr. Reedtz til Tygestrup.

⁴⁾ ☉: midterste.

de strækker sig øster og nær paa. 1) udi den sønderst Part er tilskift til Byrum den sønderst baade for Fæstegods og Selvejergods, saa og til Plomgaard den sønderst Kjær med Nørside *Kjølsmisbæk* fra Engdiget og vesten til den Kjørsted, som er emellom for^{ne} Kjær og *Houlmose Kjær* og løber øster og vester som blev Hvol gjort. 2) der Vesten forre blev *Houlmose Kjær* delt udi tvende Parter fra det Skel, som først blev gjort imellum den nordeste Part og sønderste Part, og siden tilskift de 3 Gaarde, kong. M. Tjenere i Torped den sønderste Part og den anden næst ved norden forre til Rydsleds Tjeneres Gaarde og Gods som blev Hvol gjort. 3) Dernæst vesten forre i for^{ne} Kjær blev tilskift til Kjeldgaard som og blev mærket og Hvol gjort. 4) Dernæst tilskift velb. Fru Sophie Brahes Bol i Vadum den liden nordeste Meldkjær¹⁾. 5) Og til Klosters Tjener(e) i Vadum blev tilskift den store meldest Meldkjær. 6) Til velb. Knud Seefelds Gaarde i Vadum blev tilskift den tredje vesterste Meldkjær. 7) Til Christen Smed og Søren Smed i Vadum blev tilskift den nørre Side af *Langhofuís Kjær* til vester Skovdige og sønden til Bakken, de Busker undtagen i *Skovgroben*²⁾. 8) *Langhofuinds Hvolbæk* blev tilskift Hr. Jørgen Jakobsen³⁾ med den sønderste Part emellum Skoven fra den meldest Vej og siden de Busker langholdes med *Bjønholds Skov* og de Busker vesten for^{ne} Skov indtil vester til *Hofuen*. 9) til Kongen blev tilskift fra den meldeste Vej, som løber igennem for^{ne} Kjær og nær ud til Skovdiget vedtager, dog ej de Risebuske medtagen som stander i Skovgraaben. 10) Dernæst blev tilskift de Gaarde i Østerhalle kong. M. Gods og Selvejernerne det Kjær ved vester Enge kaldes *Engkjæret*, som blev forvist at skulle følge til *Hofuind*, og dermed er for^{ne} Kjær dielt ret og rætfærdig saa enhver skal have nyde og beholde sin Lod og Diel, som det nu

¹⁾ Mellemkjær.

²⁾ Skovgrøften.

³⁾ J. Jacobsen Møldrups (Moldrup), Præst i Vadum 1641—79.

er ommeldt, med Øxehug og Ildingsbrand saa frit som sin egen Enemærke, dog hvad Tørvegrøft, Fædrift og Fuorte med Jagt og Skøtteri skal være og blive nu herefter som tilforne enhver ret Ejer uforment i alle Maader. Belangende den liden Risehave østen for Morten Kieruls Gaard, som kan med gammel Breve og Hævd for os bevises at være indkaast og fulgt til hans Gaard efter Tingsvindes Formelding, som endnu med gammel Indhævd er tilsyne, bør hannem herefter at følge . . .

Som man vil se, findes der i denne Udskiftning nævnt en hel Mængde Stednavne, som ikke er at finde paa Generalstabens Kort. Disse Navne vilde jo, hvis de havde kunnet stedfæstes, have givet en fortrinlig Oplysning om Skovforholdene i den omhandlede Del af Vadum Sogn, men dette lader sig desværre neppe gøre, idet de ej heller findes afsat paa de ældste Matrikelkort og vistnok heller ikke kendes mere selv af ældre Folk paa Egnen. Saa meget kan dog fastslaaes, at det omtalte »Østerhalne Kær« er begyndt umiddelbart øst for Østerhalne By, da det jo synes at have omfattet Rishaven¹⁾ øst for Morten Kierulfs Gaard der i Byen, og har strakt sig derfra i Øst ovenom Torpet i Retning af Brorholt og Bjørum Skove, med hvilke den meget sandsynligt har staaet i Forbindelse. Paa den nævnte Strækning ligger der nemlig et Kær, som endnu kaldes Østerhalne Kær.

Foruden de allerede nævnte Skove skal for Vadum Sogns Vedkommende endnu anføres følgende Steder, hvis Navne udviser, at de engang i Fortiden

¹⁾ Det maa, som ovenfor nævnt, være denne Skov, der sigtes til i Matr. af 1662, naar der ved Morten Kierulfs Gaard staaer anført: »Til for^{ne} Gaard haver fordum ligget en Endiel-Skov, som nu befindes ganske at være op-hugget og øde og ikke for nogen Svins Olden kan taxeris.«

har baaret Skov, uden at det dog kan paavises, naar denne er forsvunden eller overhovedet har existeret. »Mortens Skov« laa paa den vestligste Side af Bjørums Mark¹⁾, ca. 500 Alen nord for Skovene ved Brorholt, *Helskov* og *Helskovfaldet* var Navne paa heaholdsvis nogle Gadehuse og en Ager paa Vadum Bymark og nævnes oftere i det 17. Aarhundrede, *Skibets Fald* (»Skiffuets Fald«)²⁾ paa den vestlige Bred af Lindholms Aa omtrent ud for Vadums Mølle, *Birkholm* nævnes blandt de Gaarde i Vadum Sogn, som Peder Ebbesen Galt i Aaret 1540 fik tilskødet af Kronen³⁾. *Knepholt*⁴⁾ er Navnet paa nogle Gaarde ved Vester Halne. Endelig ses det af de ældste Kort over Rødslet Jorder (af 1813), at der umiddelbart øst for Gaardens Have ned mod Fjorden i sin Tid har været en Skov, idet en der liggende Mark kaldes »Skov-Fald«. I Herredets Tingbog (³/₇ 1660) omtales derhos »Braaden mellem Ryslet⁵⁾ Mark og Lindholms Aase⁶⁾«, og da en »Braad« kan betyde opbrudt Land, navnlig ogsaa opbrudt Skov, er det meget rimeligt, at der paa det angivne Sted har ligget en Skov, og at denne Skov har strakt sig hen til Rødslet, hvis Navn jo iøvrigt ogsaa tyder i den Retning. I det 17. Aarhundrede ses der imidlertid ikke at have været nogen Skov ved Rødslet mere, og efter Markbogen at dømme var det ved Aarhundredets Slutning i det hele tyndet slemt ud i Skovene i Vadum Sogn, og de to nævnte Riskær synes ved dette Tidspunkt at være

¹⁾ Matrikelkortet.

²⁾ Jfr. Steenstrup: Danske Stednavne S. 102.

³⁾ Register over alle Lande IV. fol. 320.

⁴⁾ Var i det 17. Aarh. en enkelt Gaard.

⁵⁾ ☉: Rødslet.

⁶⁾ ☉: Bymarker.

ophuggede, siden det saavel om Vester- som om Østerhalne bemærkes, at der til disse Byer ikke findes nogen Stave- eller Gærdselhug, saa at man i den sidste maatte nøjes med Diger af Tørv.

AJSTRUP SOGN

I Ajstrup Sogn vrimler det med »Holter« og andre Steder, hvis Navne er afledet af Skovvækst, og der kan derfor ikke være nogen Tvivl om, at dette Sogn i sin Tid maa have været endog meget skovrigt, men denne Skovrigdom har tilhørt en ret fjern Fortid, og allerede ved Midten af det 17. Aarhundrede synes der i det væsentlige kun at have været Navnene tilbage; i hvert Fald nævnes i Matriklen af 1662 ikke anden Skov der i Sognet end en lille Lund ved Gl. Vraa »med nogen forholden Træer udi, som ej for Olden kan taxeres«, og i Markbogen, hvor ikke engang denne Lund nævnes, angives det for samtlige Dele af Sognets Vedkommende, at der ikke findes nogen Skov eller blot Gærdselhugst dertil.

Følgende Fortidsskove har afgivet Navn til endnu eksisterende Gaarde og Steder der i Sognet: Holt(e), Bastholt, Bredholt, Eskerholt, Sindholt, Rævholt, Stisholt, Grishoholt, Vesterholt, Medholt samt Brændskov. Endvidere nævnes i Markbogen følgende Vange: N. og S. Tømmerholt samt *Junsholt* og *Byrholls Fald* paa Ajstrup Mark, *Timerholt* (N. og S.) og »*Kuolhølet*« paa Sindholts Mark samt *Holt Mark* paa Tylstrup Bymark. I Tingbogen for 1637 (den ²¹/₂) nævnes *Elkjær* »vesten til Ajstrup Hede«, hvor der da var fældet nogle Elletræer, og som altsaa har ligget ved Grænsen mod Sulsted Sogn og meget muligt strakt sig over i dette. Der har dernæst paa de flade Strækninger ud mod Vildmosen ligesom paa dennes øvrige

Udkanter været en Del Surskov og Krat, navnlig bestaaende af Birk. Paa Gl. Vraas Ejendom vest for Gaarden mellem denne og Lindholm Aa laa saaledes de to »Birker«, *Vraa Nørbirk* (ved de saakaldte Birkehuse) og *Vraa Sønderbirk*, og disse Birkekrat, af hvilke der endnu ved Midten af forrige Aarhundrede var Rester tilbage, synes engang at have strakt sig over paa den anden Side af Aaen, hvor der lige udfor findes en Bæk, der kaldes *Birkebæk*. Nogen Egeskov har der dog ogsaa været paa disse Steder, da der her er funden talrige Egestammer.

Sluttelig skal meddeles en Sandemandsforretning¹⁾, ved hvilken der den 20/7 1610 blev sat Grænse mellem Sindholts Mark paa den ene Side og Ajstrup, Lasgaard, Kirkegaard og Bredholts Marker paa den anden Side, og som formentlig ikke er uden Interesse i denne Forbindelse, idet den dels omtaler nogle flere Skovnavne end de alt nævnte og dels viser, at der paa den omhandlede Tid endnu har været nogen Skov tilbage der paa Eguen. Det hedder herefter om Sandemændene:

»Da begyndte de først deres Tov ved vester Ende og sønder Side af *Hønsholtstynge* ved det gamle Kost og Grob, som løber mellem Ajstrup Enge og for^{ne} Hønsholts Enge, som de satte den første Sten ved vester Ende og Nørside af samme Grob; derfra og øster paa sønder Side af for^{ne} Hønsholts Tinge ved for^{ne} gammel Kost og østen det Dige, som løber med øster Side af for^{ne} Ajstrup Enge, som de satte den anden Sten paa *Hønsholt* sønden for det Dige imellom Hønsholts Tinge og Hønsholt, der fra og øster paa, de satte en Pæl sønden Lergraven, der fra og øster paa vester Side af *Eskesigen*, som de satte en anden Pæl,

¹⁾ K. H. Tgb. 1667 ^{25/6}, paa hvilken Dag det paagældende Sandemandsbrev blev fremlagt.

der fra og øster *sønden Skoven* ved Kjæret, som de satte en anden Sten, derfra og nordøst ved en liden Vaed ved øster og sønder Side af Huolkierd, som de satte en Pæl, siden nær til *Birkbækken*, som de satte den sidste Pæl paa vester Side af for^{ne} Bæk og der endte deres Tog og gjorde deres Ed efter Loven, det kundgjorde for^{ne} Sandemænd for Ret Markeskel imellem for^{ne} Sindholtmark og Ajstrup, Lasgaard, Kirkegaard og Brorholt Mark.«

SULSTED SOGN

Sulsted Sogn havde i Modsætning til Nabosognet Ajstrup endnu en stor Del af sine Skove i Behold i det 17. Aarhundrede, omend disse tog meget af i Aarhundredets Løb.

Begynder vi med det nordvestlige Hjørne af Sognet, træffer vi i det 17. Aarhundrede først ved Hovedgaarden S. Elkjær det Ellekrat, som har givet Gaarden dens Navn, og som maa have været af meget gammel Dato, da Navnet forekommer allerede i et Dokument af 1327¹⁾. Det synes engang at have strakt sig ret vidt, bl. a. nord for Gaarden, idet der i den nordlige Del af dennes Mark findes flere Marker af Navnet »Rødlandet«²⁾, hvorhos det ogsaa meget muligt har staaet i Forbindelse med det ovennævnte Ellekjær vest for Ajstrup Hede. Allerede i 1662 var der dog ikke meget tilbage af det, og det betegnes i Matriklen for s. A. som »et lidet Elkjær og Krat, som ikke kan sættes eller taxeres for Svins Olden«; det nævnes ogsaa i Markbogen, hvori det omtales, at det blev benyttet til Gærdselbrug.

I Nærheden af Hovedgaarden Vang laa der flere Skove, hvoraf i Matriklen af 1662 nævnes »lvende

¹⁾ Erslevs Repert. Nr. 1502.

²⁾ Ældste Matrikelkort.

smaa Lunde eller Krat, som ikke for Olden kan taxeres, eftersom det er mestendel Ask og nogen smaa krumpen Eger, som ikke bær Olden.« I Markbogen nævnes de samme 2 Skove, der dog her er takseret for 1½ Svins Olden, men desforuden nævnes en Skov »liggende udi Gaardens Eendel vesten Gaarden kaldes *Nørskov*, bestaar mest udi Eller og nogle faa Eger, som Gaardens Hopper og Kjør blive græsset udi«, samt »en liden *Kalfhøve* imellem Gaarden og *Nørskov*, kan ungefer føde om Sommeren 6 eller 8 Kalve.« Endelig nævnes i Markbogen en lille Lund, *Eskeholt*, bestaaende af El, Ask og nogle faa Ege, af hvilke sidste Størstedelen var »udgangen af Vestenvinde.« Denne Lund laa ved en Eng, der kaldtes *Eskeholt sengen*, og hvis Beliggenhed angives som »øster og sønden for Gaarden begyndende med nær Ende ved Lillebrou, som ligger imellem Markerne, endes med synder Ende ved Støvelbæk«. Paa det ældste Matrikelkort over Vangs Jorder findes Navnet »Eskeholt« afsat som Betegnelse for en smal Strimmel Land med Længderetning sydvest-nordøst og beliggende nogle Hundrede Alen øst for det nuværende »Julianeholm« og ca. 1000 Alen vest for Mejlsted By.

Matriklen af 1662 omtaler endvidere et stort Ellekrat, der laa til Sulsted By, og hvori der var Græsgang, og det maa være det samme Krat, som Markbogen betegner som »nogle Elle udi Marken«, af hvilke Sulsted Bymænd fik deres Gærdsel. Derimod kan det næppe være den saakaldte »*Suldsted Skov*«, der her er Tale om. Denne, der var en Bøgeskov, kaldtes ogsaa »*Langelund*« og laa ved Sulsted Kirke og ved den Gaard, der har faaet sit Navn efter den og endnu kaldes Langelund. Denne Skov var vistnok helt ødelagt i 1662, i hvert Fald var den i 1632

næsten bort hugget efter at have lidt ilde Medfart »i Fjendens Tid,« idet der under denne Periode blev bort hugget af den over 500 Bøge. Den nævnes dog endnu i Tingbogen for 1641, hvor det ses, at det var en Fællesskov, der afbenyttedes til Skovhugst saavel af Sulsted Bymænd som af Stapis, Byrholt og Tvedens Brugere. Endvidere nævnes i det 17. Aarhundrede følgende Krat: Ved *Byrholt*¹⁾ »østen Gaarden en liden Lund af Eg, Bøg, El og Befveresper«, hvilken Lund vel er den, der oprindeligt har heddet »Byrholt«; Gaardens Navn forekommer iøvrigt allerede i et Dokument af 1355, hvor det skrives »Byræholt«²⁾. »*Vestbjerg Krat*«, der nævnes i Tingbogen for 1638 (18/3), men ikke omtales i Matriklerne, synes at have bestaaet af Risbøge (»Røller«)³⁾. Nogen nærmere Bestemmelse af dens Beliggenhed kan næppe gives, navnlig ikke paa Grundlag af det ældste Matrikelkort over Vestbjergs Jorder, hvis Stednavne kun udviser, at der har været de to Skove »*Tuxlund*« ved »*Tuxlundsagrene*«, hvilke sidste ligger op mod Østsiden af Hjøringvejen syd for dennes Skæringspunkt med Vejen til Vang, og *Lunden*, der har ligget syd for sidstnævnte Vej, et Par Hundrede Alen fra Hjøringvejen.

Ligeledes fandtes der paa denne Egn en Skov, der hed *Veisholt*, og hvori fandtes Bøge; der blev afholdt Synsforretning over den i Forbindelse med det nævnte Syn over Vestbjerg Krat, og den siges andetsteds i Tingbogen at ligge ved Torndal, hvilken maaske kan være den nu forsvundne Gaard Torndal i Sulsted

¹⁾ Markbogen.

²⁾ Æ. D. A. I. S. 102.

³⁾ Der var fældet 60 Læs »Rølder«.

Sogn. Ved *Agdrup* fandtes nord for Gaarden et lille Ellekrat, hvoraf Brugeren af Gaarden dog intet maatte borthugge uden Husbondens Tilladelse. Ved *Stapris* — der i Matr. af 1662 skrives »Stap Riis« — fandtes ligeledes paa Markbogens Tid noget Ellekrat.

For Fuldstændighedens Skyld skal endnu nævnes *Lindholt*, en Gaard nord for Vejen mellem Sulsted og Grindsted, *Engholt*, en Gaard syd for Vestbjerg, samt den nu nedlagte Ejendom *Stoulund*, der laa ca. 400 Alen nordøst for Ejendommen »Dal«, og ved hvilken der har ligget en Skov af samme Navn.

SUNDBY-HVORUP SOGNE

Allerede paa den ældste Matrikels Tid var der fuldstændig skovløst i Sundby og Hvorup Sogne, og der har næppe nogensinde i den historiske Tid været ret megen Skovvækst paa disse Egne, hvor kun ganske enkelte Stednavne med Sikkerhed vidner om forsvunden Skov, nemlig *Lundsvangen*, Ø. og V. *Knokholt* paa Vorbjerg Mark samt *Knokholt* paa Lindholms Mark¹⁾, af hvilke sidstnævnte er en Mark, der ligger ca. 200 Alen øst for Lindholm Høje²⁾, og de øvrige nogle Marker, der synes at have ligget ikke langt derfra paa Bakkerne ovenfor Vorbjerg. Det kan dog paavises, at der ved Midten af det 16. Aarhundrede fandtes en større Skov dér i Sognene, nemlig i Nærheden af Landsbyen Nr. Uttrup. Denne Skov hørte under Vitskøl Kloster, der dengang ejede saa godt som hele Sundby Sogn foruden en Mængde andet Gods baade i Kjær Herred og Himmerland, over hvil-

¹⁾ Markbogen.

²⁾ Ældste Matrikelkort (1801).

ke Ejendomme Klosterets daværende Forstander Abbed Anders Andersen¹⁾ i Aaret 1552 havde affattet en Jordebog, der endnu findes opbevaret²⁾, og hvori meddeles følgende om den nævnte Skov: »En endelt Skov, som kaldes Uttrup Skov i samme Egen³⁾, naar han bær Olden, da er han god for halvandet Hundrede Svin og ikke mere, som Per Jensen i Uttrup, og er Fogde over samme Skov, med disse Klosters Tjenere, Jens Smedt i Gjettrup, Mats Jensen i Wadzholt og Jep Jensen i Nise⁴⁾ haver grandgiveligt forfaret og overset og sagt for mig paa kon. Malts Vegne«. Andre Skove end denne havde Klosteret ikke i disse eller tilgrænsende Sogne, og da Klosterets Gods i Kjær Herred i Slutningen af Aarhundredet blev lagt ind under Aalborghus Len, er Uttrup Skov utvivlsomt fulgt med, da det ikke ses af noget af Kronens Skøder, at den skulde være afhændet af Kronen, men da denne ved det 17. Aarhundredes Begyndelse ikke ejede stort mere Gods i Sundby Sogn end det, der tidligere havde hørt under Klosteret, kan der næppe heller være Tvivl om, at det er samme Skov, der sigtes til, naar der i Jerslev Herreds Tingbog for 1645 omhandles en Skov, der kaldes »*kgl. Majestæts Skov ved Sundby*«. Den nævnes dér i Anledning af, at den bekendte Bondefører Lars Dyrskjøt m. fl. i Aaret 1627 var mistænkt for at have planlagt en S sammensværgelse mod de kejserlige Tropper og efter en Angivers Udsagn i dette Øjemed skulde have gemt nogle Tønder Krudt

¹⁾ Død 1572 i Lindholm og begravet under Altergulvet i N. Sundby Kirke.

²⁾ Regnskaber ældre end 1660 (Rigsark.).

³⁾ ☉: Kjær Herred.

⁴⁾ ☉: Neisig.

dér i Skoven¹⁾. Skoven har dog vistnok paa dette Tidspunkt sunget paa sit sidste Vers, hvorpaa kunde tyde den Omstændighed, at Bønderne i Sundby og Hvorup Sogne, efter hvad Aalborghus Lens Oldenregister udviser, havde Svin paa Olden i Aaret 1616 og tidligere, hvorimod de ikke ses at have haft det senere, og det er formentlig nok Fjenderne, der har givet den dens Banesaar, da de jo brugte store Mængder af Træ saavel til Brændsel som til Opførelse af deres mange Fæstningsanlæg ved Nørresundby²⁾. Jordebogen af 1552 giver ingen nærmere Beskrivelse af Skovens Beliggenhed, udover hvad selve Navnet oplyser. Da nu ingen af de gamle Stednavne paa de af Utrup Marker, der ligger syd og vest for Byen, tyder paa Skov, maa den nærmest antages at have ligget nord for Utrup By, der dengang ikke strakte sig stort længere mod Nord end til Kirkevejen lidt nord for Møllegaarden, og man vil da ogsaa faa denne Antagelse bekræftet ved et fra Johannes Mejer hidrørende Skovkort³⁾, paa hvilket der netop lidt nord for N. Utrup er markeret en lille Skov. Iøvrigt ligger der ved Hovedlandevejen ca. 900 Alen nord for Kirkevejen en Gaard af Navnet Ellebæk, hvilket Navn jo ogsaa kunde pege i den Retning.

Andre Skove end denne kan ikke paavises i Sundby eller Hvorup Sogn i det 17. Aarhundrede, hvorimod der i Aaret 1639 endnu fandtes et mindre Krat eller Riskær, der hørte til Hvorup By, og som i et »sandt Kundskab om Hvorup Bys Beskaffenhed«, dateret ²⁰/₅ 1639⁴⁾ omtales saaledes:

¹⁾ Jfr. Aarb. 1912 S. 135.

²⁾ Jfr. Aarb. 1912 S. 100 f.

³⁾ Gl. kgl. Saml. fol. 713 Jylland Nr. 42.

⁴⁾ Top. Saml. p. Papir, Kjær H.

»Belangendes den Riskjær, da er den saaledes, at derudi ikke kan skjules Dyr, mens ellers med smaa Birkeris kan være ungefær ti eller tolv Bøsseskud lang, og, hvor den er tykkest, kan den næppe være to Bøsseskud tyk og mange Sted(er) ikke een. Tilkommer velbyrdig Jens Høgh en Part af samme Riskjær, som ej findes skift eller fra hverandre adskill. Hvad sig belanger den Gadhusmand der i Byen, som sidder fri for Arbejde, da er det saaledes, at der er en Gadhusmand fri for Arbejde, og det af den Aarsag, at han skærer Ris der udi Kjæret og gjør Limer og leverer udi Stalden paa Slottet, dog ikke hver Ugedag, mens naar han bliver tilsagt, og aldrig er andet derudi til Slottens Fornødenhed bleven hugget, ejheller til Brending eller andet sligt, saa at han ikke har samme ringe Frihed for Kjæret at vogte, mens af Aarsag som forbemeldt. Hvad sig Jagten er anbelangende, da havde alle forbemeldte Lodsejere fælles Jagt derudi saavel som velb. Jens Høgh og hans Formænd paa Vang derudi deslige formedelst deres Anpart udi samme Riskjær.«

Dette Riskær, der omtales flere Steder i Tingbøgerne for nævnte Aar¹⁾, benævnes her »Byenne« (»Byene« eller »Byind«) og har maaske ligget ved den i Markbogen og Udskiftningsforretningen af 1794 nævnte Mark »Byrisager« — der ligger ca. 300 Alen nord for Hvorup Kirke — eller i hvert Fald ud ad Hvorup Mose til. Der nævnes ganske vist ogsaa i Udskiftningsforretningen en Mark af Navnet »Risager«, men da denne Mark laa ved Byens sydøstlige Hjørne²⁾, midt inde i Bymarken og iøvrigt efter Markbogen rettelig har heddet »Risbærager«, er det kun li-

¹⁾ Kjær H. Tgb. $\frac{1}{7}$ og Aalb. Bys Tgb. $\frac{6}{7}$ 1639.

²⁾ Paa Hvorup Bys ældste Matrikelkort er ikke afsat Marknavne, men disse kan stedfæstes ved at sammenholde de nævnte Kort med Udskiftningsforretningen.

det sandsynligt, at det nævnte Riskær skulde have ligget der.

HAMMER SOGN

Paa alle de Skovkort, der findes over Vendsyssel fra det 17. Aarhundrede, er Hammer Sogn helt oversaaet med Skove, og der var da ogsaa ganske rigtigt i Aarhundredets første Halvdel en stor Mængde af disse — navnlig Ege- og Bøgeskove — i alle Dele af Sognet. Ligesom i de øvrige Dele af Herredet blev ogsaa her Skovene i høj Grad ilde medtagne i disse Tider, ikke mindst ved de fjendtlige Indfald, men desuagtet har Hammer Sogn selv ved Aarhundredets Slutning ingenlunde været skovfattigt og var i alt Fald dengang — hvad det jo ogsaa er nu — det skovrigeste Sogn i Kjær Herred næst efter Hals. Den største af alle disse Skove var vistnok den saakaldte *Østbjerg Skov*, der mest bestod af Oldentrær, navnlig Bøg, og oprindelig maa have bredt sig temmelig vidt omkring, idet den ses at have naaet helt hen til Vodskovs Jorder ved Kikkenborg og efter de i Tingbøgerne omhandlede Synsforretninger har bestaaet af flere Dele, hvoraf nævnes *Sønderskov*, *Jeget*, *Stublund* (Stoblund), *Nørskov* og *Ørndal*, hvilken sidste laa helt oppe nordøst for Østbjerggaardene omtrent ved Skæringspunktet mellem den gamle Hjøringvej og Vejen mellem Brødland og den ny Hovedlandevej til Hjøring. Om disse Skovparter i det 17. Aarhundrede har været spredte eller een sammenhængende Skov, kan ikke ses af de nævnte Synsforretninger, men derimod er det øjensynligt, at i alt Fald Dele af Østbjerg Skove har staaet i Forbindelse med den nedenfor nævnte Brødland Skov, da en Del af denne ogsaa laa i Ørndal. Til Østbjerg Skov hørte ogsaa

»Tingskoven«, der nævnes flere Steder i Tingbøgerne omkring Aarhundredets Midte¹⁾ og som maa have ligget ved Kikkenborg, hvor Kjær Herreds Tingsted laa, indtil det i Aaret 1687 blev flyttet til Biersted Hede²⁾. Opsynet med disse Skove, der i det 17. Aarhundrede hørte under Gl. Vraa, var overdraget til en eller flere Skovfogder — bl. a. Chr. Nielsen i Kikkenborg, der ogsaa betegnedes som »Christen Nielsen i Tingskoven« —, hvilket Opsyn heller ikke syntes uforment, da det ikke var helt ualmindeligt, at en eller anden, endog helt nede fra Uttrup eller Lindholm, fik Lyst til en lille Tur til Bakkerne for der at hente sig et eller flere Læs »Bøgestaver til sin Bedrifts Fornødenhed«. I en Synsforretning af 1654³⁾ erklæredes Østbjerg Skov for at være »vel ved Magt«, men i Matriklen af 1662 var den kun takseret til 14 Svins Olden, idet det bemærkes, at den »i gamle Dage« havde været takseret til 36, men nu ikke mere kunde ansættes højere end sket, »formedelst de tre Parter deraf er nedblæst og i disse Krigstider nedhuggen«, og i Eng- og Skovtaksationsprotokollen af 1683 omtales den som »en liden Skov af Bøgebrændved«, der alene brugtes til Vraa Hovedgaard, og som kun var takseret til 1 Svins Olden, hvilket synes at betyde, at den da mest har bestaaet af mindre Træer og Purler, medens de fleste ældre Træer var omhuggede.

Ved Siden af Østbjerg Skov laa *Brødland Skov*, der hørte til Gaarden af samme Navn. Ogsaa den var en Oldenskov mest bestaaende af Bøg. Den har

¹⁾ Bl. a. ¹⁸/₇ 1648.

²⁾ Nærmere herom vil foreligge i Jydske Saml. (En Afh. om Kjær Herreds Tingsted.)

³⁾ Tgb. ²⁷/₆ 1654.

indeholdt mindst 2 Skovparter, nemlig *Sønderskoven* og *Haugelund*, og en Del af den har naaet helt op i Ørndal¹⁾, hvor den som nævnt stod i Forbindelse med Østbjerg Skove, medens en anden Del af den har ligget øst for Vejen mellem Brødland og Østbjerg²⁾, og maaske var det denne Del, der kaldtes Sønderskov, idet den laa syd for Brødland Gaard. Endnu i 1655³⁾ synes Skoven til Brødland at have været nogenlunde »ved Magt«, men i Matriklen af 1662 siges den tidligere at have været paa 12 Svins Olden, men nu ganske ophugget, saa at den ikke mere kunde takseres, og i Matriklen af 1680 omtales den som »ruineret« og har vel da ligesom Østbjerg Skov kun været et Krat.

Paa den bakkede Del af *Vodskov* Bys Jorder har der fra meget gammel Tid været rigt bevokset med Skov⁴⁾. Som i Naboskovene til Østbjerg og Brødland var det ogsaa her Eg og Bøg, der var de fremherskende, men det ses dog af Stednavnet »Hejselt«, en Mark, der ligger mellem Skovlunds Have og Vodskovvejen⁵⁾, at der ogsaa i sin Tid har været noget Hasselkrat. I Matriklen af 1662 nævnes 2 Skove ved Vodskov, af hvilke den ene hørte til Jørgen Høgs Gods i Vodskov By⁶⁾ og den anden til en Gaard sammesteds, der eje-

¹⁾ Ifølge et Folkesagn (Grønborg: Optegnelser paa Vendelbomaal S. 164) sidder Holger Danske ikke under Krønborg men i Ørndal i Østbjerg Bakker, hvor han blunder under en Birkebusk, der er grøn baade Vinter og Sommer.

²⁾ Tgb. ⁴⁰/₇ 1633.

³⁾ Tgb. ³/₇ 1655.

⁴⁾ »Wodskoug« nævnes allerede 1406 (Eline Giøes Jordebog S. 282).

⁵⁾ ∩: den gamle Sæbyvej.

⁶⁾ Jørgen Høg til Skjersø var tillige Ejer af Attrup.

des af Erik Høg til Langholt. Den første af disse Skove, der i 1635, da den ejedes af Fru Sofie Brahe, efter hvis Datter, Fru Sidsel Lunge, Jørgen Høg formentlig har arvet den, var paa 38 Svins Olden, men i 1662 kun takseret for 12, det er vistnok den samme, som i Matriklen af 1680 kaldes »Vodskov Bys Fælleskov«, og om hvilken det i Markbogen ved nævnte By anføres: »Skoven kunde ikke takseres til nogen visse Svins Olden, den bestaar i nogle Eger og Bøger utjenlig til Bygning (men) tjenlig til Ildebrand, dog takseres til 3 Svins Olden.« Denne Skov maa have ligget et Stykke nord eller nordvest for Byen, oppe i Bakkerne, hvor der iøvrigt endnu findes noget Skov og Smaakral. I Dalen umiddelbart nord for Byen eller paa de lavere Jorder syd og vest for denne kan den nemlig ikke have ligget; der laa allerede paa Markbogens Tid Byens Marker, og lige opad Byen mod Øst laa Attrups Jorder. Den anden Skov laa ligeledes i Bakkerne, men længst mod Vest. Det var den Skov »østen Tinget«, der omtales i Tingbogen for 1639 (³/₁₂). Tinget laa nemlig østen for den nu nedlagte Gaard »Kikkenborg«, og nord for denne grænsede Skoven op mod Østbjerg Skov og strakte sig — i Følge en Grænseudvisning af 1672¹⁾ — langs med sidstnævnte Skov op til Sydsiden af en Høj, der kaldtes »Skjelhøjen«, fra hvilken Grænsen gik mod Øst gennem »Skjeldalen«. Derefter gik den et Stykke mod Syd til en grimet Eg »i øster Side af Vejen ned ad Dalen«, hvilken Vej mulig har været Vejen mellem Brødland og Vodskov. Fra den nævnte Eg gik Grænsen mod Sydvest ned til »Brokgravbakken« østen om »Lergraven« og videre i samme Retning ned

¹⁾ Tgb. ³⁷/₈ 1672.

til Agerjorden ved »Vie Busken«. Dette Stykke Agerjord er temmelig sikkert det samme, som i Markbogen betegnes som »De Agre vesten til Vibusk« og paa det ældste Matrikelkort som »Wiirager«, nemlig en Mark nogle Hundrede Alen nordvest for Vodskov By, og som mod Nord og Syd afgrænses af henholdsvis Vejen til Attrup og Vejen mellem Vodskov og den gamle Hjøringvej. Fra »Kløven« — hvorved maa sigtes til det Sted vest for »Wiirager«, hvor den gamle Sæbyvej deler sig i de nævnte Veje til Attrup og Vodskov — gik Grænsen et Stykke lige i Syd for derefter at dreje mod Nordvest op til »Allvejen«, der næppe kan være nogen anden end den gamle Sæbyvej, og som Grænsen antagelig har skaaret et Stykke østen for »Kikkenborg Høj«, saaledes at den saakaldte »Tingmark« har ligget mellem Skoven og Højen.

Uagtet denne Skov synes — ialtfald oprindelig — at have været ganske omfangsrig, var den dog allerede i Aaret 1635 kun paa 8 Svins Olden¹⁾ og i 1662 tildels ødelagt og omtales i Matriklen saaledes: »Til for^{ne²⁾} Gaard er et lidet Stykke Skov, som af gammel Tid haver staaed for 5 Svins Olden, iligemaade velbr. Erik Høeg tilhørig, som af Storm mest er nedblæst og ellers forhugget, kan ikke taxeres uden for 2 Svins Olden«. Naar der altsaa i Tingbogen for 1672 omhandles den nævnte Grænseudvisning af »Skoven« til Peder Andersens Gaard, maa det vel have drejet sig om et Areal, paa hvilket der kun har været Resten af den oprindelige Skov tilbage. Saadanne Resten af Skov, der meget muligt kan hidrøre fra den

¹⁾ Tilhørte da Birgitte Lindenow (Tgb. 13/10 1635).

²⁾ Den hørte til den af Peder Andersen beboede Gaard i Vodskov.

nævnte, findes iøvrigt endnu i Bakkerne nord for Skovlund¹⁾.

Paa Gaarden Attrups Grund laa i 1662 et Stykke Bøgeskov, der dengang tilhørte Jørgen Høg og dennes Søskende, og som kaldtes »Attrups Eendel«. Det kunde efter Matriklen »nu« ikke takseres højere end for 14 Svins Olden, men er dog i Matriklen af 1680 ansat til 20, uagtet det siges at være »ruineret«. I Markbogen omtales Attrups Eendel som »noget Skov af ringe Bøge til Brændeved.« og den har rimeligvis holdt sig paa samme Standpunkt i det følgende Aarhundrede, idet den nuværende lille Lund ved Attrup vistnok er en Efterkommer af den.

I Matriklen af 1662 nævnes fremdeles under Hammer Sogn et Hus, der kaldtes »Skoven«. Til dette Hus, der senere kaldtes et Fjerdedel Bol, og som ejedes af Gregers Høg til Vang, laa der et Stykke Skov, der fra gammel Tid havde været takseret for 10 Svins Olden, men som nu, »formedelst det meget er forhugget« kun kunde takseres for 5. I Markbogen nævnes ikke mere nogen Skov til Stedet, men der omtales blot, at Jorden dertil var »ond og skarp« og opbrudt Hede af gammel Skovjord. Det paagældende Sted er formentlig nu nedlagt, men at dømme efter de Steder, det som Regel nævnes sammen med²⁾, maa det have ligget ikke langt fra Brødland, dog ikke paa dennes Jord, men enten paa den nordligste Spids af Vodskovs Jorder eller paa den sydligste Del af Møgelmoses. I Markbogen for Sulsted Sogn omtales

¹⁾ Jvf. Evald T. Kristensen: Danske Sagn i Folkemunde III. Nr. 1917 og 1940.

²⁾ Bl. a. Torndal, Mosen og Møgelmose. I Markbogen omtales et Skel mellem Torndal og Skoven, hvilket Skel laa i Nærheden af Brødlands og Østbjergs Fællede.

under Vang Hovedgaard »en liden Skov af Bøg» ved Møgelmose i Hammer Sogn, ansat for 1 Svins Olden, hvilken Skov ligeledes tilhørte Gregers Høg. Da nu en saadan Skov ved Møgelmose ikke omtales i de andre Matrikler, kunde det jo tænkes, at den var identisk med den til Kwartbolet hørende, og at Grunden til, at denne sidste i Markbogen ikke findes omtalt under Hammer Sogn, var den, at den allerede var opført under Vang i Sulsted Sogn.

Ved Grindsted By laa *Grindstedlund* (»Gringstedlund«), der nævnes bl. a. i Tingbøgerne for 1631 og 1635, og ligesom de foregaaende mest bestod af Bøg. Den var allerede i 1662 tildels ødelagt (»forholden«), saa at den ikke kunde ansættes for Svins Olden. En Del af den laa paa Sydsiden af en Bakke, der i Tingbogen kaldtes »Dybdalsbakke«, og den har maaske ligget paa Bakkerne vest for Grindsted Mølle, hvor der endnu findes noget Krat. Paa Grindsted Bys Jorder findes iøvrigt følgende Lokaliteter, hvis Navne udviser, at der i tidligere Tid har været Skovvækst¹⁾: *Lille Holt* ca. $\frac{1}{8}$ Mil nordøst for Grindsted By ved højre Side af Vejen til Kællingbro, *Stavnholt* umiddelbart vest for Lille Holt paa modsatte Side af Vejen og *Møgelholt* ca. 900 Alen nord for Stavnholt. Ved Vejen, der gaar fra Grindsted By i nordlig Retning, ligger ca. $\frac{1}{8}$ Mil fra Byen *Nybro Holt*, ca. 700 Alen nordligere »*Halens Holt*« eller — som den i Tingbogen for 1648 (fol. 242) kaldes — »*Hollandsholt*«²⁾ og ved Grænsen mod Ørum Sogn »*det nordre Holt*«. Endelig »*Birkeengen*« umiddelbart nord for Birketgaardene, *Brænholt* ca. 700 Alen øst for nævnte Eng, samt Gaarden »*Eget*«.

¹⁾ Disse Navne findes afsat paa det ældste Matrikelkort over Grindsted Bys Jorder.

²⁾ Skal formentlig være Holdens Holt.

Til Hammer Præstegaard hørte i sin Tid en Skov, der kaldtes »*Hammer Lund*«, og Krattet *Bastholt*. Af den første var allerede i 1662 Størstedelen nedblæst og Resten »for en stor Del forvisnet«, saa at den ikke kunde ansættes for Svins Olden. Bastholt var paa den Tid et Ellekrat med nogle »forholdne« Ege i, som ingen Svin kunde fede. Dette Krat maa have ligget ved Grænsen mod Ajstrup Sogn, ikke langt fra Bastholt Hedehuse. I sin Indberetning om Kaldets Beskaffenhed i Aaret 1690 siger Præsten Henrik Stampe følgende med Hensyn til de under Præstegaarden hørende Skove: »Til Hammer Præstegaard har været baade Ege- og Bøgeskove i Overflødighed i mine Formænds Tider paa trende Steder omkring Præstegaarden baade til Bygning, Brænde og Beskjærmelse og Olden og Vogntømmer, men nu paa 18 Aars Tid ikke et Træ.«¹⁾

HORSENS SOGN

Af Skovene i Horsens Sogn stammer *Langholt* Skov allerede fra Middelalderen — og maaske fra en endnu fjernere Fortid —, idet Gaarden Langholt, som har sit Navn efter den, findes omtalt allerede 1355²⁾. I 1560 hører vi om den i et Stokkenævn paa Pergament af Kjær Herredsting bl. a. gaaende ud paa, »att Langholt mett skouff och aggerjordt haffuer werit endeel till Olborghus.«³⁾ I 1578 blev Gaarden med Tilliggende afhændet fra Kronen til Peder Munk til Estvadgaard, og Skoven kunde paa den Tid ifølge en samtidig foretaget Besigtelse fede 10 Svin, til hvil-

¹⁾ Wulff; Statistiske Bidr. t. Aalb. Stifts Hist. S. 33.

²⁾ Suhm: Hist. af Danm. XIII. S. 314.

³⁾ Æ. D. A. III. S. 60.

ken Takst den endnu var ansat 1635. Den har alt-saa for en Del bestaaet af Oldentræer, men det me-
ste af den har dog vistnok været Surskov, hvori El-
len har været mest fremberskende. Ifølge Matriklen
af 1662 laa Skoven ligesom nu »strax ved Gaarden«
og synes ikke at have lidt saa meget i den foregaa-
ende Del af Aarhundredet som mange af de andre
Skove, idet den stadig er takseret for 10 Svins Ol-
den, dog med Tilføjende: »naar god Olden er«, men
paa Markbogens Tid var det gaaet tilbage med den,
og det hedder her: »Langholt Skov bestaar udi smaa
Bøger og Eller, saa der ikke sjunes at kunne være
2 Svins Olden, om der faldt Afgrøde, mens til Ilde-
brand og Gjerdsel nyttig.«

En anden Skov i Horsens Sogn var Horsens
Fællesskov. Den nævnes i et Stokkenævn paa Perga-
ment af Kjær Herredsting, udgivet 1559, og hvorefter
»Horsens skouff, som kaldis Heningholt, haffuer lig-
git till Horssens och haffuer werit Kongens frij en-
mercke till Horsszens bye til Olborghus och hospi-
talet«¹⁾. Den er forholdsvis tidligt — som saa man-
ge andre Fællesskove — bleven forhugget og synes
allerede i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede at
have været temmelig lille, og i Aarene 1613 og 1625
var — efter Lensregnskaberne — den Part af Sko-
ven, der hørte til Aalborghus, kun takseret for 2
Svins Olden. I Matriklen af 1662 og senere Matrik-
ler omtales Horsens Skov slet ikke og har vel da
helt været ødelagt. Hvad dens Navn angaar, kunde
dette fortolkes som »det indhegnede Holt«, hvad dog

¹⁾ Æ. D. A. III. S. 59. — Den i D. M. 1. I. S. 141 nævnte
Skov »Hedenholt« kan næppe være den her omhandlede,
da den hørte under Vitskøl Kloster, hvis Gods i 1559
endnu ikke var lagt under Aalborghus.

næppe er rigtigt, da Skoven jo ikke var nogen »Eendel«. Snarere kunde det betyde »Holtet, hvorfra man henter Hegn«, men det forekommer imidlertid ogsaa med Formen »Hemmingsholt«¹⁾, hvilket jo henleder Tanken paa Mandsnavnet Hemming eller Henning — saafremt da ikke denne Skrivemaade skyldes en Misforstaaelse fra vedkommende Skrivers Side.

Til Bestemmelsen af Heningholts Beliggenhed faas der ikke noget Vink gennem de ældste Matrikelkort over Horsens Sogn, men der skal i den saakaldte »Kirkehule« nord for Horsens Kirke have vokset Ege, der har afgivet Tømmer til Kirken²⁾, og Skoven kan da muligt have ligget der.

Af andre Stednavne, der kan have Interesse i denne Forbindelse, skal sluttelig for Horsens Sogns Vedkommende nævnes følgende: *Krabenholt's Eng*³⁾, *Ryet* ved »Ø. Kinderup Høbro«⁴⁾, *Bragenholt*, *Ugerholt*, *Lyngholt*⁵⁾, *Espen*⁶⁾, *Favrholt*, *Gravholt* og *Brusholt*, paa hvilke Steder der dog formentlig ikke kan paavises Skov i det 17. Aarhundrede og følgende Tider.

V. HASSING SOGN

Dette nu næsten skovløse Sogn havde endnu i det 17. Aarhundredes første Halvdel — som man ogsaa vil se af Blavius' Kort — ikke saa helt faa Skove og synes engang at have været endog meget skovrigt, navnlig for de højere liggende Deles Vedkommende. Nordligst i Sognet laa — og ligger endnu — *Striben*

¹⁾ Aalbh. Lensrg. 1606—07.

²⁾ Nærv. Aarb. I. Bind S. 246.

³⁾ Tgb. ¹²/₆ 1677.

⁴⁾ Tgb. ³¹/₇ 1638.

⁵⁾ Markbogen — synes at være et Gaardnavn.

⁶⁾ Ager paa Horsens Bymark (Markb.)

Skov. Denne var i 1635 en Skov paa 28 Svins Olden og tilhørte da Fru Birgitte Lindenow. I 1662 var den paa 30 Svins Olden og havde altsaa ikke lidt nævneværdigt under Krigene, ejheller under Misbrug fra Privates Side, idet den var en »Eendel«, til hvilken i 1638 Adgang var bleven forbudt alle Uvedkommende¹⁾, hvilket sidste ogsaa gjaldt Fruens øvrige Skove i Kjær Herred. Efter 1662 er det imidlertid gaaet stærkt tilbage med den, saa at den allerede i 1680 kun er paa 4 Svins Olden²⁾. Striben Skov nævnes iøvrigt allerede i 1460, nemlig i følgende Sandemandsbrev, hvori omhandles forskellige Lokaliteter der paa Egnen, og som derfor ikke er uden Interesse i nærværende Forbindelse³⁾:

»Alle Mend, som dette Breff seer eller høre lese, helse vi Thord Nielssøn Fougit paa Kier Herridsting, Michell Ibssøn, Claus Schytt, Las Offssøn, Peder Pederssøn i Utrup, Anders Pederssøn, Thomas Oluffsøn, Peder Nielssøn, Thyge Ibssøn, Jens Thordssøn og Jep Thommissøn, som Bønder er, evindelig medt Gudh, kundgjør medt dette vort øbne Bref thet Sub Anno MCDLX (1460) then Thisdag efter Sancti Petri Dag ad vinculam var schiket for os og mange⁴⁾ Danne-
mendt paa forn^{te} Ting then Velb. Mand Thorleff Hval, hvilcken som lofflig eschet, sich och framlede et fuldt Tingsvinde af VIII Dandemend, som var Las Offssøn, Borger i Aalborg, Peder Pederssøn i Utrup, Simen Nielssøn, Per Poulssøn i Sulsted, Claus Jenssøn i Tyl-

1) Tgb 27/11 1638.

2) Matr. 1680.

3) Af dette Sandemandsbrev eller Skjelbrev blev der den 10/7 1705 paa Kjær Herredsting fremlagt en Vidisse, udstedt 1485, Tirsdag næst efter Sct. Knuds og Sct. Kjelds Dag, og det citeres her, som det er indført i Tingbogen for 1705.

4) menige(?)

strup, Anders Pedersen, Las Michelssøn og Las Jenssøn i Vodschouff, hvilke fornævnte otte Dandemend som vunde paa deres gode Tro og Sanden, adl de saae og hørde inden alle fire Stocke paa forn^{te} Ting at VIII Sandemend stod paa forn^{te} Ting og kundgjorde denne Marckeskjellige, som de da havde gjort imellem Hassing Marck og Gandrup Marck (mens sidste var omraderit¹⁾ og ej kunde vel agtes, om var Gandrup Marck eller havde været Horssens Marck). Fra en Backe liggendes vesten Gandrups Schiyrd²⁾ og stander en Steen østen paa Backen og siden lige nær til Rimmen til en Bøg, som mærket er, og siden nær fra den Bøg og op til Marcken til en Hou³⁾ vesten og norden fra Gandrupgaardt under Skoffven, och stander en Steen ud i Houen og een Eeg stander til Steenen, dett Toff at blive ved Magt thil Evighed. Item kundgjorde og forn^{te} Sandemend thet Thouff, som de hafde gjort imellem Hassing Marck og Horssens Marck, fra den vesterst Vey udi Rodzmosse Brou, som stander een Eeg medt een lang krogitt Rod liggendis offluen Jorden og merkett er paa Roden, og siden lige nær til en Bøg vesten oppaa Sriben, som merkett er, og siden lige nær til Aæn og Sriben og Øxenholt til Vester Hassing Marck og ingen anden der Diel udi at hafve i nogen Maader. Ithem alle disse forn^{te} Artickler melte forn^{te} Sandmend at blive ved Magt til evig Thid.«

Det i Sandemandsbrevet nævnte *Øxenholt* maa altsaa have ligget i Nærheden af Sriben, men hverken i Markbogen eller paa de gamle Kort vil man finde nogen nærmere Oplysning om dets Beliggenhed. Det maa ikke forveksles med den nedenfor nævnte *Øxendal Lund*, der laa et helt andet Sted. Paa Sribens Jorder ligger iøvrigt følgende Steder, hvor der

¹⁾ Der var raderet i Brevet.

²⁾ o: Skiiver = Bæk.

³⁾ Høj — Høw.

i Fortiden har været Skov: *Faunholt*¹⁾ paa den nordlige Del af Marken ved Grænsen mod Horsens Sogn, *Myrholtet*, der maa have ligget paa Markens nordøstligste Hjørne i Nærheden af Stedet »Myren« i Ø. Hassing Sogn, og *Stisholt* (Stitzholt), der ligesom foregaaende findes omtalt i Markbogen blandt Stribens Marker og allerede i 1636 synes at have været blottet for sin Skovvækst, idet der i Tingbogen for nævnte Aar²⁾ omtales »Stidzholt Brod«. Paa Matrikelkortet af 1802 findes afsat Store- og Lille Stisholt, førstnævnte et Par Hundrede Alen syd for *Fukslund* og sidstnævnte (L. Stisholt) i en lignende Afstand sydøst for Store Stisholt. Af disse Skove har sikkert Fukslund, Stisholterne og Faunholt i sin Tid været Dele af Striben Skov, der maaske ogsaa har omfattet den saakaldte *Hestehauge* sydøst for Gaarden.

Til Gaardene *Vester Aslund* og *Knølgaard* har der ogsaa fra gammel Tid ligget Skove. *Vester Aslund* nævnes vistnok første Gang 1444³⁾. Senere omhandles den i en Besigtelse af 1552⁴⁾, paa hvilken Tid der ses at have ligget 2 Skove dertil. Efter en senere Besigtelse, nemlig i 1626⁵⁾, da den skulde have været afhændet fra Helligaandsklostret i Aalborg, forsynede dens Skov, som tidligere omtalt⁶⁾, Klostret med Brændsel. I samme Besigtelse, der ogsaa omfattede andet Gods i Herredet, omtales en lille Fællesskov til *Knølgaard* — uden at denne Skovs øvrige Parthavere nævnes — men i Matriklerne omtales ikke mere nogen Skov til de nævnte 2 Gaarde.

1) Matrikelkortet af 1802.

2) 13/a.

3) Jfr. Danske Mag. 5. R. II. B. 184—85.

4) Jfr. Kronens Skøder 30. (29.) Maj 1552.

5) Jfr. Kronens Skøder 3/a 1626.

6) Aarbogen 1914 S. 456.

Ved Gaarden *Dødskov*, der i det 16. og Størstedelen af det 17. Aarhundrede tilhørte Kronen, laa der en Skov af samme Navn, ligeledes Kronen tilhørende. Den bestod af Bøgetræer og var i Aaret 1613 ansat til 16 Svins Olden¹⁾. I 1624 var den gaaet ned paa 12²⁾. I Aaret 1632 blev det paa Herredstinget — i Anledning af Forbudet mod at bruge smalle Vogne — bekendtgjort, at Kongens Tjenere i den vestlige Del af Herredet kunde møde i kong. Maj.s Skov *Dødskov* og der faa udleveret Akselstykker til brede Vogne. I 1639 »opbrød« Søren Mørck i *Dødskovgaard* et Stykke af *Skoven*³⁾ og i den følgende Svenskekrig blev der fældet 500 Bøge⁴⁾, saa at den og *Povlstrup Skov* i 1653 tilsammen kun var takseret for 4 Svins Olden⁵⁾. I Krigen 1657—59 blev der i *Dødskov* fældet 42 Bøge, men den nævnes fremdeles sammen med Gaarden i *Markbogen*, hvor det omtales, at Brugeren kunde forskaffe sig en Del af sin »Ilding« af »hvis lidet Affald i den derhos liggende liden Skov«. Den er vistnok ikke helt forsvunden før et Stykke ind i det 18. Aarhundrede, idet den endnu staar opført paa en »Designation paa den alm. Skov- og Møllekyld« etc., dat. ¹⁰/₈ 1707, som skyldsats for 3 Fdk. Hartkorn. Af Skovnavne paa *Dødskovs* Løder forekommer i *Markbogen Agrene* »*Meel Skoufven Fald*« og *Prirholtet*⁶⁾, hvorhos de endnu kendte Steder *Lundenborg* og *Skovhuset* der i Nærheden ogsaa skal nævnes i denne Sammenhæng.

¹⁾ Oldenreg. i Aalbh. Lensrg.

²⁾ Oldenreg. i Aalbh. Lensrg. og T. V. af Kjær H. ²⁰/₆ 1625.

³⁾ Aalbh. Jordebog 1656—57.

⁴⁾ Aalbh. Lensrg. (T. V. ⁴/₁₁ 1645).

⁵⁾ Aalbh. Lensrg. (Oldenreg.).

⁶⁾ *Priorholtet* ?

Til Dødskov-Gaard hørte i det 17. Aarhundrede endnu en Skov, nemlig *Ravnskov*, der ligesom Dødskov var en Bøgeskov, men adskilligt mindre, idet den allerede i 1613 kun var takseret for 4 Svins Olden¹⁾. I den følgende Periode er den imidlertid bleven yderligere formindsket, og det ses af en Synsforretning af 1637²⁾, da Niels Mørk i Dødskov havde den i Varetægt som Skovfoged, at der i det forløbne Aar i den og Dødskov tilsammen var bleven fældet 55 Bøge, dog mest smaa Træer, hvilket dog ikke var noget mod Ødelæggelserne i Krigen 1644—45, da der alene i Ravnskov blev fældet 160 Bøge³⁾. I den følgende Svenskekrig blev der kun fældet 4 Bøge⁴⁾, men da var der maaske heller ikke stort mere tilbage, der var værd at fælde, hvilket synes at fremgaa af Matriklen af 1662, hvor den betegnes som en »liden Støcke Skov« uden nogen Angivelse af Svins Olden. Senere nævnes den formentlig ikke som Skov.

Paa Vester Hassing Nørmark, der stødte op til Dødskovs Jorder, nævnes i Markbogen bl. a. følgende Marker: »*Dyskøvs Agre*«, »*De Agre ved Enden af Skofven*«, »*Raufnskøufs Agre*« og »*Heselholt*«. Sidstnævnte har endnu 1636 været en Skov, hvilket ses af Tingbogen for nævnte Aar, hvor der den $2\frac{3}{2}$ blev ført Vidner paa, at Niels Hjulmand i V. Hassing havde hugget et Læs smaa Ege og Bøge i velb. Vogn Vognsens Skovpart i Hesselholt. Paa den Kant, vistnok i Nærheden af V. Aslund, synes endelig at have ligget »*Kjaldbjerig Skov*«, der omhandles i Tingbogen for 1631 ($1\frac{2}{7}$), og som tilhørte Sofie Høg.

¹⁾ Aalbh. Lensrg.

²⁾ Tgb.

³⁾ T. V. af Kjær H. $\frac{4}{11}$ 1645 (Lensrg.).

⁴⁾ Tgb. $\frac{5}{10}$ 1660.

Paa Stae Mark laa i det 17. Aarhundredes første Halvdel nogen Skov ved »Lien«, om hvilken det hedder i Tingbogen for 1631 (¹⁵/₈), »at Jens Pedersen i Staae hug et Les Ris i en liden Lund liggendis vid Staae, kaldis Lin, i Aar nogit før Juel. Noch hug hand Aar 1629 4 Les i samme Lund en kort Tid, efter Fjenderne var uddragen af Landet«. I Tingbogen for 1639 (⁸/₈) omtales det, at der var hugget Træer i Lien »for Jens Pedersens Agerender«, og Barken pillet af nogle Ege. »Lien« maa have ligget ved »Lihøj« 3: i Bakkerne ca. 1000 Alen nord for Stae By, hvor den nævnte Høj findes afsat paa Generalstabens Kort¹⁾. Ca. 500 Alen øst for Lihøj ligger en anden Høj. Den Mark, paa hvilken denne Høj ligger, kaldes paa det ældste Matrikelkort over Stae for *Thorslund*, hvilket Navn kunde udlægges som Thords Lund, men da det vistnok ikke er sædvanligt, at Skove i Oldtiden eller Middelalderen betegnes ved Ejerens Navn, ligger det maaske nærmere at antage, at der paa dette højtliggende Sted i Oldtiden har været en Offerlund for Guden Thor. I Markbogen nævnes *Thorslund* som en af Stae Bys Marker. Samme steds nævnes ligeledes Marken »*Skrublund*«, der paa det ovennævnte Matrikelkort kaldes »*Skrublund*« og laa ca. 200 Alen syd for *Thorslund*, adskilt fra denne ved »*Thornsagre*«, hvilke sidste ikke nævnes i Markbogen, men maaske er de samme, som dersteds kaldes »*De Agre til Tos Lund*«. Paa Kortet over Stae er endelig afsat »*Birkhede*« ca. 1000 Alen nordvest for Staegaard, »*Ryet*« nord for Østergaard samt »*Os Lund*« ca. 400 Alen nord-nordvest for Ryet.

¹⁾ I Markbogen nævnes et andet »Lien«, men dette laa paa V. Hassing Østermark.

Ved Gaarden »Lunden« syd for V. Hassing By laa *Hassinglund* eller, som den ogsaa kaldtes, *Øxen-dal Lund*. Den maa nærmest antages at have ligget øst for Gaarden, idet der paa det ældste Matrikelkort et Par Hundrede Alen mod øst findes afsat en Mark, der kaldes »Lunden«. I Aaret 1525 skødede Væbneren Thorlaf Bildt¹⁾ med sin Søsters Samtykke til Helligaandsklostret i Aalborg al sin Del i Hassinglund at besidde paa samme Maade som den anden Part deri, hvilken Klostret forhen havde købt af hans Søkende²⁾. De $\frac{2}{3}$ af Hassinglund blev $\frac{27}{5}$ 1616 ved Kongens Rettertingsdom tildømt Fru Helvig Kaas til Restrup, Enke efter Hannibal Gyldenstjerne, der havde arvet dem efter Fru Christence Nielsdatter (Rotfeld), og $\frac{1}{3}$ blev tildømt Hospitalet i Aalborg, hvis 2 Fæstere i »Lunden« ryddede Jord til 16 Tønder Bygsæd, uaget Skoven ikke var udskiftet. Derover opstod saa Proces mellem Fru Helvig og Hospitalet³⁾. Skoven omtales ikke i Matriklen af 1662, men kun Gaarden, der endnu tilhørte Aalborg Hospital, og den har da vistnok forlængst været forsvunden, idet den ovenfor nævnte Besigtelse af V. Aslund synes at vise, at Klostret ikke ejede nævneværdigt mere Skov, end hvad der hørte til denne Gaard⁴⁾.

Øst for »Lunden« ligger Gaarden »Gryderlund«, der i Matriklen af 1662 kaldes »Grønnelund«, men

¹⁾ Denne Adelsslægt var i sin Tid rigt repræsenteret i V. Hassing.

²⁾ Brevet er trykt i D. Mag. 5, R. II, B. S. 216.

³⁾ Viborg Landst. Domsbog A. 1620, fol. 150 b.

⁴⁾ I Æ. D. A. III. nævnes 1340 og 1408 »Vester Haslund«, hvilken imidlertid næppe er hverken Hassinglund eller V. Aslund, men snarere en Betegnelse — maaske Fejlskrift — for Vester Hassing.

hvortil der ikke omtales nogen Skov. Derimod omtaler nævnte Matrikel, at der ved en Gaard¹⁾, der er anført mellem »Grønnelund« og »Lunden«, fandtes en halv Snes »forholdne« Træer, Levninger af et Stykke Skov, som var nedblæst og ophugget i Fjendernes Tid.

Noget nordøst for »Gryderlund« ligger endnu Gaarden »Havrekrog«. Her var der i det 17. Aarhundrede en Skov af samme Navn bestaaende af Bøg og Eg²⁾ og af hvilken i 1630^{ne} en Part tilhørte Kronen og en anden Part Fru Birgitte Lindenow³⁾. Den blev en Del medtaget i Krigen 1644—45, under hvilken der blev fældet 140 Bøge i Kongens Skovpart⁴⁾ og næppe meget mindre i den øvrige Del. I Matriklen af 1662 omtales den som liggende til V. Hassing Præstegaard, idet der ved denne anføres følgende: »Dertil haver ligget nogle Skovsparter kaldes *Hauer Krogen*, som ud af Storm en Del er nedblæst, og en Del udi Fiendernes Tid afhuggen, saa Resten, som kan være en halv Snes Træer, ere forholdne og ikke for Olden kan taxeres«. Af andre fra Skove hidrørende Navne skal for V. Hassing Sogn sluttelig nævnes: Gaarden »Bakholt«⁵⁾, Markerne »Lille Egholt«, *Gedeholts Agre* og *Høgholts Agre*, der alle tre nævnes i Markbogen, og af hvilke sidstnævnte laa ca. 500 Al. nord for Fattiggaarden⁶⁾. De to andre laa paa V.

¹⁾ Af Nr. Elkjærs Gods.

²⁾ Tgb. 1637.

³⁾ I Tgb. ^{12/10} 1635 omtales blandt Fru Lindenows Skove -- foruden Striben Skov -- Vester Hassing Skovparter til Kjersgaard og Striben, hvilke var takserede for ialt 10 Svins Olden.

⁴⁾ Aalbh. Lensrg. ca. 1643—48 (T. V. af Kjær H. ^{1/11} 1645).

⁵⁾ Aalborgh. Jordeb. 1562.

⁶⁾ Matrikelkortet.

Hassing Østermark, men findes ikke afsat paa noget af Matrikelkortene. Paa det ældste af disse ses endelig Marken »Grønholt« knap 200 Alen syd for Hovgaard's Mølle.

Gandrup, der for en Del ligger i Østerhassing Sogn, vil blive omtalt under dette.

ØSTER HASSING SOGN.

Paa Gaarden Øster Aslunds Jorder ligger endnu 4 — eller om man vil — 5 Smaaskove¹⁾, nemlig en ganske lille Lund lige sydøst for Gaarden, »*Tornflageskoven*« nord for Gaarden og længere mod Nord »*Liverholt Skov*« og »*Gravenskjær Skov*«, der danne henholdsvis den vestlige og østlige Del af een sammenhængende Skov, samt — ned ad Aaen til — »*Ørnholt Skov*«. Øster Aslund Gaard og Skove hørte i det 16. Aarhundrede under Kronen, indtil de i Aaret 1579 blev afhændede til Henrik Gyldenstjerne til Aagaard. Skovene blev da ved den forudgaaende Synsforretning takserede for 20 Svins Olden, og Bertel Kierulfs Enke, Gjertrud Munk, der paa den Tid boede i Gaarden, »gjorde sin højeste Ed paa, at Skoven dermed var sat paa det allerhøjeste«²⁾. I det følgende Aarhundrede, da Øster Aslund hørte under Gl. Vraa, gik det stærkt tilbage med Skovene der, i alt Fald som Oldenskovene betragtede, saa at de i 1680³⁾ kun var takserede for 2 Svins Olden. At der imidlertid har været adskilligt mere Skov dertil i tidligere Tider end de ovenfor nævnte, fremgaar saavel af de gamle Tingbøger som af Matrikelkortet af 1812. I det 17. Aarhundrede nævnes saaledes en 6. Skov,

¹⁾ Der ses her bort fra Nyplantningerne.

²⁾ Besigtelse ved Mageskifte ^{50/11} 1579 (Rigsark.)

³⁾ Matr. 1680.

nemlig »Myrlunden« eller »Myreskoven«¹⁾, der har ligget ved Stedet »Myren«, om hvilket Markbogen beretter, at det »ligger udi en liden Skov«. At der har været Skov ved »Myren« ses iøvrigt deraf, at den Eng, der ligger nord for Ørnholt, paa Matrikelkortet betegnes som »Engen mellem Skovene«, ligesom et Sagn fortæller, at Træerne stod saa tæt op mod Bygningerne i Myren, at Folkene der kunde samle Agern op paa deres Køkkengulv, idet disse faldt ned gennem Lyrehullet. Det vestre Hus i Myren skal efter samme Kilde²⁾ for en Del være opført af svært Egelømmer fra den nævnte Skov³⁾. I Tingbogen for 1631 (^{28/6}) omtales endvidere »Øster Aslunds Endiel«, der var adskilt fra Føltveds Eendel ved »Ildstved Kjær«. Paa det ældste Matrikelkorts Tid (c: 1812) laa der ca. 700 Alen øst for Gravenskjær Skov, ved Østgrænsen af Marken, en Lund, der kaldtes »Kønholt Skov«, hvilken Skov synes at være afsat paa Vidensk. Selsk.s Kort, hvorhos der ved det nordøstlige Hjørne af Tornflageskoven i en Afstand fra denne af godt 100 Alen findes afsat endnu en lille Lund, der kaldtes »Kringleskoven«. Endelig nævnes i Markbogen blandt Ø. Aslunds Marker: »Grusholts Bakke«.

Paa de syd for Ø. Aslund liggende Føltvedgaardens Jorder laa i det 16. og 17. Aarhundrede »Føltved Holt« eller »Føltved Eendel«. I Aaret 1590 ejedes Føltved af Hans Johansen Lindenow til Hundslund (Dronninglund), der ved Mageskifte med Kronen den ^{21/12} s. A. erhvervede et Stykke Jord, der tidligere

¹⁾ Bl. a. Tgb. ^{21/5} 1661 og ^{6/6} 1665.

²⁾ E. Tang Kristensen: Danske Sagn i Folkemunde III. Nr. 1939, meddelt ved Niels Kr. Larsen Myren, Vodskov.

³⁾ Myreskoven maa ikke forveksles med det nærliggende »Myrholt« paa Stribens Jorder.

havde hørt til »Klosterlunds Ejendom«¹⁾, men nu blev lagt til Føltved. Dette Stykke Jord, paa hvilket der iøvrigt ikke i Daliden fandtes Skov, beskrives i Skødet nærmere saaledes i Henseende til dets Afgrænsning: »Først begynt udi sudvest for Føltvedt paa Bakken ved nørre Enden af thet østerste Dige, som thet ligger fra Kirkens Holt med then synder Ende oc udi Hømmelsigen med then nørre Ende, fra for^{ne} nørre Ende af samme Dige oc lige udi Nør til then vesterste oc yderste Bøg udi Føltvedt Holt, hvilket er mærkit med en Spade oc en Grime buggen paa samme Bøg. For^{ne} Ejendom, som findis østen for samme Afmærkelse emellem for^{ne} Digeende oc samme Bøg indtil Føltvedt, thet hafver hans Maist. naadigst ulagt til mig²⁾ oc mine Arfvinger oc til for^{ne} min Gaard Føltvedt . . .« Derefter tilføjes: »dog skulle the Mænd udi Østerhassing Præstegaard³⁾, Rygeborg oc Skindberg hafve theris frie Fællig oc Fædrift norden om for^{ne} Stykke Ejendom oc neder igjennem for^{ne} Føltvedholt udi Kjæret norden ved Føltvedt oc thisligiste westen, eftersom the tilforne af Arildstid haft hafver. Samledis skal ocsaa the Meend udi Føltvedt hafve theris Fællig oc Fædrift med for^{ne} Meend norden oc vesten for Føltvedt, som the tilforne haft hafver«.

Af de Steder, der nævnes i Skødet, er selve Gaarden Føltved den af de to Føltvedgaarde, der nu kaldes »Neder Føltved«. *Kirkens Holt* eller »Kirkholt« laa efter det ældste Matrikelkort ca. 400 Alen syd for den nuværende Gaard »Over Føltved«, *Hømmelsig* er

¹⁾ Kronens Skjøder. S. 325.

²⁾ ∅: Hans Lindenow.

³⁾ Formentlig Kirkegaard, der ligger ved den gamle Kirkes Tomt.

en lang smal Dal et Par Hundrede Alen nordvest for samme Gaard, og *Føltved Holt* maa herefter for den vestlige Dels Vedkommende have ligget et Stykke nordvest for Neder Føltved, medens det ikke ses, hvor langt Holtet har strakt sig mod Øst, i hvilken Henseende det maaske kan tjene til Oplysning, at der nordøst for Neder Føltved ved Vejen til Hølund ligger et Hus, der kaldes »Skovbakkehuset«. I hvert Fald synes det at have ligget langs Nordgrænsen af Føltveds Jorder og var som ovenfor nævnt, for et Stykkes Vedkommende, adskilt fra Øster Aslunds Mark ved et Kjær, der hed Ildestved Kjær. I Aaret 1635 var Føltved Holt kun en lille Lund paa 2 Svins Olden, og i Matriklerne nævnes det slet ikke. Endelig nævnes i Skødet en Ejendom, der kaldes »Klosterlund«. Denne var en Naboejendom til Føltved, og nævnes senere i et kgl. Missive af $^{30}/_4$ 1602¹⁾ til Lensmanden paa Aalborghus Mandrup Parsberg om i Anledning af et paatænkt Mageskifte mellem Kronen og Predbjørn Gyldenstjerne til Vosborg at foretage Besigtelse over forskellige Ejendomme i Kjær Herred, deriblandt Klosterlund. Denne synes ikke at have været nogen Gaard eller Bol og betegnes heller ikke som saadan, men som en »Eendelsejendom«, hvorhos der ikke ved den som ved Gaardene og Bolene findes angivet Brugerens Navn. Den har snarest været et Stykke Skovjord, paa hvilket Skoven da i alt Fald delvis var borttryddet.

Paa en anden Naboejendom til Føltved, nemlig Skindbjerg, laa *Skindbjerg Skov*, der nævnes i Tingbogen for 1635 ($^{6}/_{10}$)²⁾. Den var dengang takseret for

¹⁾ Jydske Tegnelser.

²⁾ Blandt Eline Gøyes Adkomstbreye nævnes et Brev, »at Christen Høg kendes at have Hassinggaard og Skindberg-

14 Svins Olden, men maa i den følgende Periode være bleven ødelagt, da den ikke findes omtalt i Matriklerne, bortset fra, at en af Gaardens Marker i Markbogen benævnes »det Fald østen Skoven«.

Ved Gaarden *Hølund*¹⁾ laa der 2 Skove — eller Skovparter — af samme Navn, af hvilke den ene indtil 1661 tilhørte Kronen, medens den anden var i adeligt Eje. Kronens Skov nævnes bl. a. i et Oldenregister af 1616²⁾, i hvilket den var ansat for 14 Svins Olden. Herredsfogden, Anders Kierulf i Knepholt i Vadum Sogn, havde da haft sine Svin gaaende paa Olden der uden nogen Afgift. Den omtales endvidere i et Tingsvidne af $\frac{4}{11}$ 1645³⁾, af hvilket fremgaar, at der under Svenskekrigen var bleven fældet 27 Bøge, og i et Oldenregister af 1648, i hvilket Aar den kun havde afgivet Olden for 3 Svin. — Den anden og større Skov tilhørte i Aaret 1635 Fru Birgitte Lindelow og var da paa 60 Svins Olden. I Matriklerne 1662 og 1680 var den gaaet ned paa 20 Svins Olden, og i Markbogen omtales den kun som »nogle faa Skajbøger, som ej til nogen Svins Olden kan takseres«.

I Aalborghus' Lensregnskaber fra det 17. Aarhundrede nævnes undertiden »Østerhassing Skov«, der vistnok maa være identisk med *Poulstrup Skov*. I en Synsforretning af 1637 siges det saaledes, at Synsmændene var »udi Øster Hassing Skov ved Poulstrup udi kong. May. Skovspart . . .« Denne Skov,

lund i Leje og for Landgilde af Hr. Mogens Gøye, Danmarks Riges Hofmester«. Datum Randers 1530. [Thiset: Eline Gøyes Jordebog, 281.]

¹⁾ Navnet forekom ogsaa med Formerne »Hiølund« og »Høulund«.

²⁾ Aalbh. Lensrg.

³⁾ Aalbh. Lensrg.

hvori der fandtes Bøge¹⁾, var i Aaret 1613 paa 14 Svins Olden, i 1625 paa 13, i 1641 paa 8, medens i 1653 den og Dødskov tilsammen kun var ansat for 4 Svins Olden²⁾. Under Krigen 1657—59 var der i Povlstrup Skov bleven hugget 80 »Staver«, og hermed synes dens Saga at have været ude.

I Forbindelse med Povlstrup Skov skal nævnes Riskjæret »Ulden«, der vistnok maa have ligget der i Nærheden. Det forekommer i Tingbogen for 1632 (²¹/₂), hvor det omtales, at Herredets Delefoged, Mads Andersen i Kinderup, indsatte Jens Laursen i Povlstrup til »kgl. May.s Skovfoged over kgl. May.s Skove til Østerhassing liggendes, disligeste over et Riskjær kaldes Ulden og nogen smaa Kjær til Aalborg Slot«.

Af andre Steder, hvis Navne bære Spor af tidligere Skovvækst, skal for den nordlige Del af Sognets Vedkommende endnu nævnes Gaardene *Abildholt* og *Egen* samt paa Vester Nejsigs Mark: »*Rønhøjsagrene*«, »*Biiholls Fald*« og »*Kjelderholts Fald*«³⁾. Paa selve Øster Hassing Bys Jorder findes af saadanne Steder omtalt i Markbogen »*Ryesagres Fald*« paa Østermarken, »de smaa Bøgerblokkes Agre«⁴⁾ og »*Skovens Agre*« paa Nørmarken samt paa Vestermarken: »*Sandholts Agre*«, »*Hiubtors Agre*«⁵⁾, »*Skovblokkene*« (vistnok i Nærheden af Skindbjerg) og *Kirkeholtets Fald*, hvilket sidste maa have ligget ved den ovennævnte »*Kirkens Holl*«, altsaa nogle Hundrede Alen nordvest for Øster

¹⁾ Der var ifølge den nævnte Synsforretning fældet 38.

²⁾ Ifølge Oldenregistre for de nævnte Aar (Aalbh. Lensrg.).

³⁾ Nævnes alle 3 i Markbogen.

⁴⁾ En »Blok« er en lille Ager.

⁵⁾ 3: Hybentorns Agre.

Hassing gamle Kirkegaard, hvor Sognets Kirke stod, indtil den i Aaret 1880 blev nedrevet¹⁾.

Vender vi os derefter til Gandrup Bys Jorder, der som nævnt dels ligger i Vesterhassing, dels i Østerhassing Sogn, finder vi ogsaa her flere Spor af Forlidsskove, hvoraf dog ingen ses at have eksisteret ind i det 17. Aarhundrede, bortset fra Gandrup Kjær, der kaldtes *Aalkjæret*, og som nævnes i Tingbogen for 1632 (d. $12/6$) i Anledning af der begaaet ulovlig Skovhugst. Paa det ældste Matrikelkort findes ca. 1000 Alen vestsydvest for Gandrup Teglværk og ca. 1200 Alen nord for Gandrupgaard afsat en Mark, der kaldes »Skoven«, hvilken vistnok maa være den samme, som i Markbogen kaldes »Skovens Fald«. I Markbogen nævnes fremdeles Markerne »*Lundhøjs Fald*«, »*Ryets Fald*«, »*Elsnap Agrene*« og »*Hanholt*«, hvilke 2 sidste synes at have ligget mod øst, ved Grænsen mod Ulsted Sogn.

I den sydligste Del af Sognet ses der ikke at have været Skov af Betydning, og af Stednavne paa denne Egn synes kun Gaardnavnet *Holtet* at have sin Oprindelse fra Skov.

ULSTED SOGN.

I Ulsted Sogn synes der ved Middelalderens Slutning at have været to Hovedgrupper af Skove, nemlig et nordligt Bælte, der i Øst begyndte med Melholt Skov og strakte sig gennem den nordlige Del af Sognet til henimod Ø. Neisig, og en sydligere Skovgruppe, der strakte sig syd og sydøst for det Bakke-drag, hvorpaa Kirken ligger, og som bl. a. omfattede

¹⁾ Om de nævnte Markers — bortset fra Kirkens Holt — Beliggenhed giver det ældste Matrikelkort ikke nogen Oplysning.

den i Middelalderen oftere omtalte Ulsted Lund. Disse to Skovgrupper har staaet i Forbindelse med hverandre ved et smallere Tværbælte, hvorefter endnu ses Levninger i Form af Smaalunde bl. a. ved *Krabbesbro* og *Gravholt*. Det nordlige Bælte har sikkert tidligere staaet i Forbindelse med Ø. Hassing Skove, ligesom den sydlige Gruppe i sin Tid utvivlsomt er gaaet i et med Hals Skove.

Af det nordlige Bælte findes der endnu Dele tilbage. Mod Øst findes saaledes endnu *Melholt Skov*, der mod Syd staar i Forbindelse med Hov Skov i Hals Sogn, endvidere en Lund øst for Gaarden Hylten og en do. nordvest for samme Gaard samt *Gjettrup Skov*. De paa denne Strækning liggende Skove hørte i Middelalderen under Vitskøl Kloster, til hvilket de antagelig har hørt allerede paa Christoffer I.s Tid¹⁾. Ved Reformationen tilfaldt de Kronen, af hvilken de ved Mageskifte af ^{30/11} 1579 sammen med en hel Del andet Gods blev overdraget til Henrik Gyldestjerne til Aagaard. Det ses ikke, hvem der har ejet dem i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, ej heller hvorledes deres Skæbne har været under Kejserkrigen, udover at Ane Svendsdatters Søn i Rottrup paa Tinget²⁾ forklarede, at der i Fjendernes Tid var bleven hugget nogle Ege til Stald til Fjendernes Heste, men i Aaret 1635 tilhørte de Hans Lindenow til Hundslund, der den ^{27/4} s. A. lod afholde et Syn over Skovene, og det synes som om alle Skovparterne paa den Tid har været »vel ved Magt«³⁾. Efter Hans

¹⁾ D. M. 1 — 1 — 141.

²⁾ Tgb. ^{28/3} 1637.

³⁾ Som Skovfoged nævnes bl. a. Laurids i Gravholt, Simen Lauridsen i Klitgaard, Niels Pedersen i Vadsholt og Søren Jensen i »Hølden«.

Lindenows Død tilfaldt de nævnte Skove hans Datter Fru Ide til Gl. Vraa, der ogsaa ejede dem under Kri- gen 1657—59. Under denne Krig led de vel noget, men dog langtfra i samme Grad som mange andre Skove, hvorom henvises til det foregaaende. Hvad de enkelte Skove angaar finder vi Navnet *Melholt* nævnt allerede 1451¹⁾. Selve *Melholt* Skov nævnes først senere og omhandles i det nævnte Mageskifte- skøde af 1579. Efter en i samme Anledning foreta- get Besigtelse kunde den fede 100 Svin, naar der var »fuld Olden«; den indeholdt begge Slags Oldentrær, men det ses af en Synsforretning af 1654²⁾, at den har været en Blandingsskov, hvori tillige fandtes Hassel, Birk, El og Ask. I Matriklen af 1662 beteg- nes den som »et Stykke Skov mestendel af El og Birk, agtes for 4 Svins Olden, endog der ikke ind- brændes Svin«.

Vest for *Melholt* Skov laa efter *Blavius'* Kort *Suorholt* (»*Svarholt*«), hvori bl. a. fandtes Ege, og *Hyllen Skov*, der i 1683³⁾ bestod af Elletrær og endnu i 1790⁴⁾ stod i Forbindelse med *Gjeltrup* Skov. No- get af den Del af Skovbæltet, der laa nord for de to Gaarde Øster og Vester *Vadsholt* (der nu kaldes hen- holdsvis »*Skøven*« og »*Vadsholt*«), kaldtes *Vadsholl Skov*, hvorefter fulgte den egentlige *Gjeltrup Skov*. Denne Skov nævnes vistnok første Gang i det Livs- brev, der den ¹²/₂ 1545 af Kongen blev meddelt Abbed Anders Andersen af *Vitskøl*⁵⁾, og hvorved han bl. a.

¹⁾ Æ. D. A. III.

²⁾ Tgb. ²⁷/₁₀ 1654.

³⁾ Skov- og Engtaksationsprot.

⁴⁾ Vidensk. Selsk.s Kort.

⁵⁾ Denne Abbed har ca. 1552 anlagt Gaarden *Vadsholt* til- ligemed et Par andre nu ukendte Gaarde i *Ulsted* Sogn (*Vitsk. Kl.s* Jordeb. 1552).

fik Bevilling til at »nyde nødtørftig Skovhug til skellig Ildebrand af al Hessel, El og Birk i Gjettrup Skove«¹⁾, men at disse ogsaa i ældre Tider har indeholdt rigelig af Oldentræer, ses af Matriklen af 1662, hvor der ved Gjettrup Gaard anføres følgende: »Illegemaade ligger til for^{ne} Gaard et Stykke Skov, som udaf gammel Tid har været takseret for 55 Svins Olden, men formedelst stor Skovhug og at en Del er forarmet, kan ikke højere efter Tingsvinde sættes end for 14 Svins Olden«. Paa Markbogens Tid var det yderligere gaaet tilbage med Gjettrup Skov, og der var da paa Gaardens Grund kun »nogen faa og enlige Egetræer, som moxen kan ej anses at være tjenlig til nogen Bjugningstømmer«, hvorimod der havdes Hjul-tømmer til Fornødenhed. Blandt Gjettrups Marker nævnes i Markbogen »*Faurholts Hauge*«. Vest for Gjettrup Skov laa *Rottrup Skov* eller *Rottrups Holt*²⁾ og vest for dette laa vistnok det saakaldte »*Lambrids-holt*« eller »*Lamisholt*«, som i 1635 var under Vare-tægt af Mændene i Neisig og hvori der bl. a. fandtes Bøge³⁾. Om de stedlige Forhold i den omhandlede Skovgruppe faar vi iøvrigt nogle nærmere Vink i den tidligere⁴⁾ citerede Synsforretning af 1661 og af en anden Synsforretning af 1665⁵⁾, der ligeledes gjaldt Fru Ide Lindenøws Skove. Efter denne var Synsmændene først i Meltholt Skov, hvor der var fældet 2 Bøge og 2 hule Elletræer. »Udi den Skov, som gaar fra *Suorholt* og til *Rottrup*, som Niels Laursen i Vindel-

¹⁾ D. Mag. 4 — IV — S. 208.

²⁾ Ca. 1000 Alen nordvest for Rottrupgaardene laa efter det ældste Matrikelkort en Mark, der kaldtes Braaden.

³⁾ Tbg. 17/1 1632.

⁴⁾ Aarbogen 1914. S. 463 f.

⁵⁾ Tgb. 6/1 1665.

borg er Skovfogel over, saa de at være huggen først udi *Brendtshafve* en grøn Bøg, ved nye Eng en grøn Bøg, østen for Klitgaards øster Led 2 smaa Bøger . . ., ved den vester Stiengrav udi Gjetrups Mark var huggen en Bøg, var rusken indenudi . . ., østen til Engkjær var huggen 7 Bøgeskaj, som var gandske hvide, og Barken affalden, østen til Mølbroen i Vads-holt Holt en Bøgeskaj, ved den øster Stenbrov i Vadts-holts Holt 2 hule Bøger . . . I Gjetrups Mark var brenndt en Eg igennem og nederfalden over Peder Munkis Jord¹⁾ og haver han ladet den sønderskære og paa Steden sammenlagt . . .«

Af den sydlige Skovgruppe er der nu i det væsentlige kun Navnene tilbage. I Middelalderen bestod den bl. a. af de tre Skove, *Rønholt*, der laa øst for Bakken, *Ulstedlund*, der i Fortsættelse af foregaaende strakte sig over og sønden om nævnte Bakke mod Vest hen til den tredje Skov, *Elsnab*, der laa ved Grænsen mod Øster Hassing Sogn og vistnok har strakt sig ind i dette. Baade *Ulstedlund* og *Elsnab* var i den senere Middelalder Klostergoods. Førstnævnte hørte sandsynligvis til de Gaarde i *Ulsted Sogn*, der i Aaret 1406 af Mikkell Krabbes Enke, Fru Ingerd Jensdatter, ved hendes Indtrædelse i Klosteret blev skænket til Vor Frue Kloster i Aalborg²⁾. *Elsnab* tilhørte derimod *Børglum Kloster*, til hvilken den ca. Aar 1400 var bleven skænket³⁾. Dette Naboskab gav Anledning til ret langvarige Tvistigheder mellem de

¹⁾ Peder Munk var Bruger af den ene Halvdel af Gjettrup.

²⁾ Æ. D. A. III S. 24 og Erslevs Repert. Nr. 4779.

³⁾ 140. stadfæstede Per Gunissen og hans Søn Guni Persen det Skøde, ved hvilket deres Forældre (∴ Forfædre) havde overdraget *Børglum Kloster* deres Gods *Elsnab* i *Ulsted Sogn* (Æ. D. A. III S. 95).

to Klostre, hvorom vidne følgende Dokumenter, der i Aaret 1573 forefandtes i Arkivet paa Aalborghus:

- 1) »Morten Spangs prouist i Wiiborigs breff, att hand med anditt gott folck haffuer offuerwerrit och seet huorreledis sognemendene haffuer wduist skiell emellum Wlstedlund oc Børlum closters eigendom, och huad for^{ne} sognemend haffue vundett ther paa Datum 1440.«
- 2) Ett things winde aff Kierherrit epher ett breff, en prest nogen thijd siden paa thinge ther haffde laditt lesze lydendis for huad aarsage prouest Jes begynte thend trette om Wlstedlund, oct att thet icke hørde hanum till.« (1454)
- 3) »Ett thingswinde aff Kierherrit, Tord Nillszen¹⁾ wdgaff, lyder att Børlum closter haffuer jngen rett till Wlstedlund, och att prouisten och hans fuldmectige her Mattz i Hundtzlund bekiende thett, och huis the hadde giortt, gjorde the at befrij theris bonde med, som hadde huggitt ther.« (1458) samt:
- 4) »Biscop Nills Globs²⁾ dom emellum prior i wor frue och prouest Simon i Børlum om skouschiffte i Wlstedlund och Elsnabbe paa Wlsted marck liggendis« (1496).

Ved Reformationen kom imidlertid begge Skove under Kronen, fra hvilken Elsnab (»Elsnaben«) 1573 blev afhændet til Otte Banner til Asdal³⁾ og Ulstedlund 1626 til den ovennævnte Hans Lindenow. Ifølge forskellige Oldenregistre i Aalborghus Lensr. var Ulstedlund i 1613 takseret for 24 Svins Olden, i 1616 til 15 og i 1625 sammen med Rønholt til ialt 12.

¹⁾ Herredsfoged i Kjær H., nævnes ogsaa 1460.

²⁾ Biskop over Viborg Stift.

³⁾ Gift med den bekendte »Fru Ingeborg« til Voergaard.

Paa Oldenregistret af 1613 nævnes tillige »*Ulsted Fællesskov*« paa 8 Svins Olden. Ved den Besigtelse, der fandt Sted 1626 i Anledning af Salget, blev Ulstedlund beregnet til 10 Svins Olden, hvorhos der i Besigtelsen omtales »en liden Endiel, som gaar igennem Kjæret og haver ikke tilforne, som Bønderne bekende, været sat for nogen Svin, mens den liden Lund kan taale 2 Svins Olden«.

I Matriklen af 1662 nævnes af de her omhandlede Skove kun *Rønholt*, der da var takseret for 10 Svins Olden. Den angaves i Matriklen at ligge til Ulsted Præstegaard, men Præsten der beklagede sig over, at det formentes ham at nyde sin Rettighed af samme Skov. I 1680 var den endnu paa 10 Svins Olden men forhugget¹⁾. Den var endnu 1790²⁾ nogenlunde anseelig, men er nu saa godt som forsvunden, og det er som sagt nu kun Navne — som Ulstedlund, Sønderlunden, Elsnab osv. — som minder om, at der engang har været Skove i den sydlige Del af Ulsted Sogn. Til disse Navne skal endnu føjes »*Furbakken*«, der efter Markbogen laa paa Ulsted Bys Søndermark, men hvis Beliggenhed nu næppe lader sig paavise, hvilket vistnok ogsaa gælder »*Birkelundsagrene*« i Ulsted Nørmark³⁾.

HALS SOGN.

I Aaret 1203 blev Hals Sogn af Valdemar Sejer skænket til Vitskøl Kloster, under hvilket det hørte til henimod Slutningen af det 16. Aarhundrede, da det blev lagt under Aalborghus. Skovene ved Hals var da meget udstrakte og har, som de vedføjede

¹⁾ Matr. 1680.

²⁾ Vidensk. Selskabs Kort.

³⁾ Markbogen.

Kort ogsaa tydeligt viser¹⁾, strakt sig helt ud til Havel langs hele Kysten, ligesom de sikkert ogsaa har staaet i Forbindelse med det sydlige Skovbælte i Ulsted Sogn. Foruden de endnu kendte *Nørskov*, *Sønderskov* og *Hov Skov* nævnes i Lensregnskaberne »*Medelskov*« og »*Strandmarken*«, hvilken sidste formentlig maa have været den Skov, der laa i Sognets sydøstlige Hjørne nd mod Havel. De var alle Blandingsskove, hvori der vel fandtes en Del Oldentræer, men, som det synes, i forholdsvis ringe Mængde, og den ovennævnte Abbed Anders af Vitskøl omtaler dem i sin Jordebog af 1552 saaledes: »Item thien Skof, liger y Hals Bierck²⁾ oc er El oc Bøgh, thislige mange gammel forfaldende Træer medt møgit El oc Bierck, naar hun beer Olden, thet hafver icke veret thit udi min Tid³⁾, tha fanger jeg paa kong Matt. myn allernath^{ic} Herr. Vegne it Svindt af hver Gaardzmandt oc it af hver Boelsmandt udi for^{ne} Bierck«. I et Oldenregister af 1616 var Hals Birks Skove tilsammen kun ansat til 24 Svins Olden, og i 1653 var de gaaet ned paa 10, idet Nørskoven var takseret for 4, og de andre tre hver for 2 Svins Olden. Iøvrigt spillede disse Skove en ikke ringe Rolle for Lenet, dels ved at levere en stor Mængde Ildebrændsel og dels som Vildtbane, idet de, som i den almindelige Del omtalt, husede en Mængde Vildt som Krondyr og Vildsvin, hvilke sidste dog var til stor Ulempe for Egnens Beboere, der klagede over, at deres Enge blev oprodede af disse Dyr. Til endnu større Plage var, som ligeledes omtalt, de mange Ulve, der i sin Tid fandtes der i Skovene. Opsynet med

¹⁾ Se Aarbogen 1914.

²⁾ Hals havde da sit eget Birketing. I 1688 blev Hals Birk sammenlagt med Kjær- og Hvetbo-Herreder.

³⁾ Anders blev Abbed i Vitskøl 1537.

Skovene i Hals Birk var i det 17. Aarhundrede af Kronen overgivet til en Skovrider, under hvilken stod forskellige Skovfogder, og et saadant Opsyn har næppe heller været helt overflødigt, da der ofte fandt ulovlig Skovhugst Sted der, hvilket ses af de mange Bøder for saadant, der findes paa Sagefaldslisterne for det 17. Aarhundredes første Halvdel, men det var dog hverken dette Misbrug eller Kronens lovlige Brug, der hovedsagelig var Skyld i Hals Skoves Aftagen i det 17. Aarhundrede, men de fjendtlige Indfald, under hvilke, som alt omtalt, store Mængder af Træer blev omhugget til Brug ved Hals Skanses Befæstning og andet.

Sluttelig skal bemærkes, at der i Hals Sogn findes forholdsvis faa Stednavne hidrørende fra Skov, nemlig foruden de allerede nævnte kun »Mølholt«, »Skovshoved«, »Høgsholt Eng« sydøst for Nørskov Gaard samt »Volskov Bro« vest for Høy Skov¹⁾, Bisnab øst for Hals og Skovsgaarde nord for Hals.

¹⁾ Iøvrigt henvises for Hals Skoves Vedkommende til den alm. Del i Aarbogen for 1914.

SOGNEPRÆSTER I HAMMER, HORSENS, SULSTED OG AISTRUP FRA REFORMATIONEN TIL 1760.

AF NIELS HALD

HISTORIEN fortæller os, at Reformationens Indførelse her i Landet fandt Sted 1536; i Virkeligheden tager den flere Aartier. Vel blev Katolicismens Magt brudt her i Landet nævnte Aar, men der var saa meget at ordne og reformere, at der maatte gaa lang Tid hen, før Sporene af den gamle Kirkeordning kunde udslettes. Fremfor alt gjaldt det om at faa Præstestanden reformeret — thi af Præsterne afgang Folkets Reformation — og faa en ny, dygtig Præstestand, der kunde føre den lutherske Lære frem til Sejr i Folket. Imidlertid ydede mange af de daværende Præstekald deres Indhavere saa ringe Indtægter, at det var umuligt at faa studerte Folk til disse; der sad derfor rundt om i mange Præstembeder mere eller mindre uvidende og uduelige Personer, og heri skulde der nu under »den ny Reformats« helst snart ske Forandring. Betingelserne herfor var dog bl. a. den, at Embederne fik tillagt saadanne Indtægter, at der kunde ventes Tilgang af »vel studerte« Præster. Kongen lod derfor Præsternes Indtægter og Sogneforhold undersøge, og mange Steder, baade i By og paa Land, blev mindre Sogne sammen-

lagte eller Kirker nedrevne¹⁾ for at bedre paa Forholdene — Kirkens og Præstestandens Indtægter var nemlig bleven stærkt reducerede ved Afskaffelsen af Sjælemesserne og ved den Adelen tilstaaede Tiendefrihed. Præsternes Klager over deres Indtægter op-
hørte imidlertid ikke. I Indberetningerne 1553 paa-
kalder en Mængde Præster Majestætens naadige Hjælp,
og denne udebliver da heller ikke. Ved de saakaldte
Klemmebreve af 9. Maj 1555²⁾ fastsatte Kongen, hvilke
Indtægter Præsterne skulde have; flere Steder blev
der igen lagt Sogne sammen, medens Kongelienden
andre Steder, f. Eks. i Skagen, Raabjerg, Rubjerg og
Jegindø henlagdes til Præsteembederne³⁾.

Før Reformationen dannede Hammer-Horsens et
Pastorat; saa vidt vides, kender man ikke Navnene
paa nogen af de katolske Præster; den første Præst
efter Reformationen var I *Herman Kortsen*, der næv-
nes i Aalborg Bysbog 1539, da han ejede en Grund
i Aalborg, og ligeledes 1540, da denne Grund blev
sat i Skat. 1546 havde han kongeligt Besøg, idet
Christian d. III paa en Rejse i Vendsyssel overnat-
tede i Hammer Præstegaard. Ifølge Tingsvidne af
8/6 1577 synes der at have været mange Præster i
Hammer i kort Tid, eftersom en af Tingmændene
kan huske seks Præster i 70 Aar; de fleste af disse
har dog sikkert været katolske.

Sulsted og Aistrup Sogne udgjorde før Reforma-
tionen to Pastorater, men ved Midten af Aarhundredet
blev de forenede med Hammer og Horsens til eet

¹⁾ Se herom bl. a. E. Madsen: Jylland i det 16. Aarh. 134 ff.

²⁾ Om disse se: Krag og Stephanus: Christian d. Tredies
Historie, III.

³⁾ Wulff: Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie.

Pastorat¹⁾. I gamle Dokumenter nævnes stundom Hammer, stundom Sulsted som Hovedsognet, men da Præsten boede i Hammer, maa dette Sogn i geistlig Henseende betragtes for Hovedsognet, saa længe de fire Sogne er forenede.

Det synes lidt mærkeligt, at fire saa store Sogne lægges sammen, især da der samtidigt ansattes en Sognekapellan i Horsens; det er derfor ikke usandsynligt, at rent personlige Forhold har været medvirkende her; tænkes kan det f. Eks., at Foreningen skyldes II *Christen Mørk*, der ved Midten af Aarhundredet bliver Præst i Hammer. Hr. Christen synes nemlig at have været en meget formaaende og betydelig Mand. Efter Dyrskjøts Breve til Biskop Bircherod var han af adelig Slægt²⁾, han skriver sig Christiern og førte et Segl med 3 Pilespidser³⁾. Før han kom til Hammer, var han ca. 10 Aar Præst i Albæk-Voer⁴⁾. Christen Mørk har sikkert været en kundskabsrig Mand efter Datidens Forhold; thi Biskop Oluf Chrysostomus, der paa sine Visitatsrejser optegnede, hvilke Bøger de forskellige Præster ejede, opgiver, at han havde 18 Bøger⁵⁾, et Bibliotek, som meget faa Præster havde Mage til, og som sikkert er et Udtryk for, at han havde studeret. Christen Mørk var tillige Provst for Kjær Herred, og hans Underskrift findes under Præsternes Indberetninger fra 1553.

Han var gift med Karen Turisdatter, der fik Livs-

¹⁾ I Wibergs Præstehistorie sættes Tidspunktet for Sog-
nes Forening til 1568; sandsynligvis har den dog fundet
Sted noget før.

²⁾ Jydske Saml. 1. III S. 283.

³⁾ Præsteindberetningen 1553.

⁴⁾ Jydske Saml. 2. II S. 218.

⁵⁾ Wiberg: Præstehistorie.

brev paa Aistrup Præstegaard (nu »Kirkegaard«), hvis hun overlevede sin Mand. Dersom hun vilde bo paa Gaarden, »maatte hun komme overens med Bonden, som bor der, om velvilligst at rømme den. Hun skal holde Gaarden ved Magt og skal give Præsten i Hammer tilbørlig Landgilde og andet«¹⁾.

Som omtalt i Artiklen »Horsens Kirke« førte Christen Mørk 1577 Strid med Peder Munk, der holdt paa, at Lyngdrup og Fourholt hørte til Ørum Sogn. Til Held for Præsten bar denne Sejren hjem; thi i modsat Fald vilde han have mistet Præstetienden af nævnte Gaarde²⁾. Wiberg anfører, at Christen Mørk var Præst i Hammer 1553—60; denne Tidsangivelse maa dog være forkert, eftersom der i Bispearkivet findes Indberetninger fra ham for 1568³⁾. 1571 skænker han en Kalk til Horsens Kirke, og 1577 fejder han, som nævnt, med Peder Munk. Af Indberetningerne om Embedets Indtægter m. m. kan man se, at Christen Mørk sammenlignet med de fleste andre Præster havde meget store Indtægter⁴⁾.

Naar Christen Mørk døde vides ikke bestemt, men det har sandsynligvis været 1585; thi 19. Septb. d. A. blev Rektor i Aalborg, III Magister *Thomas Christoffersen Galskyt* kaldet til Præst i Hammer. Efter Wiberg skal Mag. Galskyt have været Søn af Christoffer G. til Kornumgaard i V. Brønderslev Sogn. C. Klitgaard, der i Samlinger til jydsk Historie og Top. 4. II meddeler Kornumgaards Historie, hævder dog, at dette beror paa en Fejltagelse, da Christoffer

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 5/8 1558.

²⁾ »Fra Himmerland og Kjær Herred« I S. 252.

³⁾ Liber daticus.

⁴⁾ Wulff: St. Bidrag til Vendelbo St. S. 193. Korntienden alene udgjorde ca. 150 Tdr. à 12 Skp.

Galskyt aldrig har ejet nævnte Gaard, og han mener, Præsten i Hammer er Søn af Christoffer Galskyt til Bodungaard og Gammelgaard, og at han er født udenfor Ægteskab¹⁾. Denne Antagelse støttes da ogsaa af en Bemærkning i P. Dyrskjøts Breve til Bircherod, idet D. omhyggeligt fortæller, at »Mester Thomas Galskyt var Søn af Christoffer G., hvis Forældre var Thomas G. af Sønderskov og Fru Marie Gyldenstjerne, af højadelig Stamme«, medens han intet nævner om Moderen²⁾. Som Følge af sin illegetime Oprindelse var Præsten derfor heller ikke adelig. I sin Ungdom studerede han ved Universiteterne i Rostock og Wittenberg og havde ikke Testimonium fra Københavns Universitet³⁾. Han var efter Hjemkomsten fra Udlandet en Tid Rektor i Aalborg og blev Provst for Kjær Herred 1588⁴⁾.

Lidt Syd for Hammer Kirke fandtes den Gang en »helbredende« Kilde, Helene Kilde, og ved denne stod et Kors. Dette skal Præsten, der var en Fjende af al Overtro, have fjernet, og Sagnet fortæller, at Præstegaarden brændte samme Nat, 30. Oktbr. 1603⁵⁾. I hans sidste Aar hærgedes hans Provsti af en hel Hekseepidemi; flere Hekse blev brændte, og Provsten var da nærværende for at styrke dem i deres sidste Timer. Herom henvises til Aarborgens efterfølgende Artikel om Heksevæsenet.

Thomas Galskyt blev ²²/₆ 1586 gift med Margrethe Jacobsdatter fra Ribe, der døde ⁸/₁₁ 1599, derefter ægtede han Anne Sørensdatte Kjærulf af V. Holtet i

¹⁾ Se ogsaa: Personalh. Tidsskr. 6. IV S. 168.

²⁾ Jydske Saml. 1. III S. 283.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3. III. S. 740.

⁴⁾ Liber daticus.

⁵⁾ Wiberg: Præstehist. og Personalh. Tidsskr. 6. IV.

Aistrup Sogn (Datter af Herredsfogeden i Kjær Herred Søren Christensen Skriver og Else Andersdatter Kjærulf¹). Der var flere Børn i begge Ægteskaber, i sidste Ægteskab bl. a. Sønnen Peder Thomsen Galskylt, der 1632 købte en Del af Kornumgaard. Formodentlig var Præsten en velstaaende Mand, eftersom han flere Gange laante Penge ud²). Han døde 25. Maj 1624 og blev begravet under Koret i Hammer Kirke, hvor der findes en Gravsten over ham og begge hans Hustruer. Paa Stenen staar følgende latinske Inskription:

MAGISTER . THOMAS . CHRISTOPHORI . GALSKYT . PASTOR . ECCLESIAE . HAMMERENSIS . AC . PRÆPOSITUS . PRÆFECTURÆ . PALUDANÆ . IN . VERA . AGNITIONE . ET . FIDUCIA . FILII . DEI . OBDORMIVIT . ANNO . 1624 . DIE . 25 . MAII .

CORPUS . AUTEM . EIUS . SUB . HOC . SAXO . CONDITUR . RESURRECTIONEM . CUM . PIIS . OMNIBUS . GLORIOSAM . EXPECTANS .

CONJUNX . EIUS . MARGARETA . JACOBI . F[ILIA] . RIPIS . NATA . PASTORUM . IN . FELICI . QUUM . MARGARETA . CONJUGIO . VIXISSET . ANNOS . 13 . MENSES . 4 . ET . DIES . 16 . AD . COELESTE . BEATARUM . ANIMARUM . CONTUBERNIUM . IN . INVOCATIONE . DEI . EMIGRAVIT . ANNO . 1599 . DIE . NOVEMBRIS . 8 .

ALTERA . EIUS . UXOR . ANNA . SEVERINI . F[ILIA] . OBIT . ANNO . 16 DIE

Magister Thomas Christoffersen Galskylt, Sognepræst i Hammer og Provst for Kjær Herred, hensov i sand Erkendelse af og Tro paa Guds Søn den 25. Maj, Aar 1624.

Hans Legeme dækkes af denne Sten og forventer med alle fromme en ærefuld Opstandelse.

Hans Hustru Margrethe Jacobsdatter var født i Ribe af præstelig Slægt.

¹) Slægten Kjærulf var en af Nordjyllands mest ansete Bondeslægter paa den Tid, se C. Klitgaard: Kjærulfske Studier.

²) Jydske Saml. 4. I og Pers. Tidsskr. 6. IV.

Efter at hun havde levet i et lykkeligt Ægteskab i 13 Aar, 4 Maaneder og 16 Dage, vandrede Margrethe Aar 1599 den 8. November under Paakaldelse af Gud hen for at samles med de salige Sjæle i Himlen.

Hans anden Hustru, Anne Sørensdatter, døde Aar 16..... den.....

Thomas Galskyt efterfulgtes som Præst af IV Magister *Erich Nielsen*, Søn af Sognepræst til Flade-Gærum Niels Jensen, der skal have været gift med en adelig Kvinde¹⁾. 1612 blev han Student fra Aalborg, tog Magistergraden 1621 og blev samme Aar Rektor i Slagelse; som Skik var, ægtede han sin Formands Enke, Anne Sørensdatter Kjærulf, og efter hendes Død blev han 1646 gift med Dorte Munk, Enke efter Hans Pedersen i Attrup²⁾. Han var ligesom sin Formand Provst i Kjær Herred³⁾.

Havde det været gode Tider for Galskyt, var dette langt fra Tilfældet for Erich Nielsens Vedkommende. Under Kejserkrigen forarmedes Sognene i høj Grad, og dette gik ogsaa ud over Præsterne, hvis Indtægter daledede betydeligt. Præstegaarden var vel fritagen for fjendtlig Indkvartering; men efterhaanden som Bøndernes Velstand aftog og Fjendens Griskhed tiltog, svandt Soldaternes Hensyntagen til Præsterne bort. Hammer Kirke blev haardt molesteret⁴⁾, og det gik ogsaa ud over den nærliggende Præstegaard, der laa tæt op til den daværende Aalborg-Hjøring Landevej.

Erich Nielsen oplevede ogsaa Torstensonkrigen og dens Plyndringer, og vi faar gennem et Synsvidne af ¹⁶/₈ 1653 et stærkt Indtryk af Ødelæggelsen, idet Synsmændene — som var tagne »till at see og siune,

¹⁾ Jydske Saml. 1. III S. 256.

²⁾ Personalh. Tidsskrift 6. IV S. 169 og C. Klitgaard: Kjærulf-ske Studier 1. Hefte S. 42.

³⁾ Wiberg: Præstehistorie.

⁴⁾ »Fra Himmerland og Kjær Herred« I. 112.

hvis brøstfældighed, som fantis paa Hammer Præstegaard, som og hvis træer, som er huggen og nederblæst i Hammer Skouff« — erklærer, at der overalt, baade i Lunden ved Kirken, i Sølgaards Krat, i Hestehaven og ved Bastholt var »ganske skaldet«, og at Præstegaarden var meget brøstfældig; dog var Ralingshusene vel ved Magt, ind- som udvendig.

Erich Nielsen var efter Christian d. Fjerdes Død 1648 til Stede i København, da der skulde vælges en ny Konge¹⁾, og døde ti Aar efter, den 22. Marts 1658. Han blev begravet i Hammer Kirke, men hans Ligsten er desværre forsvunden.

Reformatorerens Bestræbelser for Oprettelsen af Skoler havde mødt saa stærk Modstand, at der i Løbet af det 16. Aarhundrede kun oprettedes meget faa Skoler paa Landet. Allerede Biskop Palladius klager over, »at man skal tvinge Folk til det, som skulde være til deres egen Gavn og Nytte« — at lade Børnene møde til Læsning — og omtrent hundrede Aar senere var Forholdet ikke meget bedre. Christian d. Fjerde udstedte da et Kongebrev, hvori han ønsker, at det »maa paalægges Bønderne i de store Landsbyer at holde en Skolemester og et lidet Skolehus, hvor Ungdommen kan undervises, og de mest formuende give noget dertil, efterdi det er deres Børns Lyksaligheds Forfremmelses Anliggende«²⁾. Dette kongelige Ønske, der de fleste Steder ikke bragte nogen synderlig Forandring, søgte Erich Nielsen paa bedste Maade at efterkomme, og han opnaaede et Resultat: En Skole i Horsens. Efter hans Opfordring traadte Sognemændene i Horsens 1632 sammen og tegnede

¹⁾ Liber daticus.

²⁾ Ottosen: Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling 1. Udg. S. 16.

sig for en aarlig Kornydelse til en Skoleholder, og da Dokumentet om denne Sag har betydelig skolehistorisk Interesse, gengives det her in extenso:

Kiendis vii mennige Sogne Mend og Indbyggere udi Horsens Sogn Medt Dette voris obne Breff, at eftersom voris kierre Sogne Prest, Hæderlig og Høylærde Mand, Mester Erich Nielssøn Haffuer dend 9. Novembris Anno 1632 der Bededags Prediken vaar endt og Ungdommen offuerhørdt, givet Spørsmaal Till os, om vii vilde Gud Till ære, ungdommen till forfremmelse og forbedring ii dierres Salligheds Sag, og efter vorris kiere Lensmand, Ærlig og velbyrdig Otte Skeel Thiell Hammelse, Danmarks Rigiis Raad og Befallingsmand paa Aalborg Slødt hans goode Viliie, giffue og hjelpe noget till Skolens forbedring og en skolemesters Ophold her udi Sognet og Byen. Da haffuer vi paa saadanne hans kristelige Begærring samtligen giffuit hannem saadan Suar, att vii gierne vilde dett gjøre og enhver effter Sin Formue till saadan Højfornøderne Brug noget gierne vil udgiffue. Og Haffuer derfor strax udvald otte Dannemend, som vaar Matz Andersson ii Kinderup og Peder Chrestensson i Horsens, som nu er Præstens Medhjelpere¹⁾, Jens Nielssøn i Lyngdrop, Velbyrdige Malthæ Seesteds Deelfoged, Christen Jenssøn i Langholt, Jens Rasmusen i Tranholm, Peder Madsen i Horsens Prestegaard, Niels Jenssøn og Peder Nielssøn i Horsens, Som saadant paa Sognet skulde lægge og efter enhver hans formue og bierring Retfærdeligen Alting ligne og loffue, og huad som same otte Dannemend i saa Maader gjør, skall vi alle(?) Sognemend saa vell som voris Efterkomere till Evig tid Ørffue²⁾ og nøyes medt. Saa haffuer da fornævnte otte Dannemend Alting liget og giffuet efter dend fortegnelse som efterfølger: Først skal udgiffues af Øster Kinderop j sk. Rug

¹⁾ Præsten havde i hvert Sogn to Medhjælpere til Kirketugt m. m.

²⁾ Af »ørve«, faa nok, nøjes med.

jj sk. Byg; af Langholdt jj sk. Rug j sk. Byg; af Peder Christenssens Gaard i Horsens jj sk. Rug j sk. Byg; af Bundegaarden jj sk. Rug j sk. Byg; af Vester Gaard Laden jj sk. Rug; af Vester Peder Nielssøns Gaard i Horsens j sk. Rug j sk. Byg; af Øster Peder Nielssøns Gaard jj sk. Byg; af Præstegaarden j sk. Rug jj sk. Byg; af Laurits Ibsens Gaard j sk. Rug; af Chresten Pederssøns Gaard j sk. Rug; Tomis Langlunds Gaard j sk. Rug j sk. Byg; af Maren Bertheldatters Gaard j sk. Rug j sk. Byg; Johanne Nielsdatter j sk. Byg; Matz Andersen j sk. Byg; af Smede Bolig j sk. Rug; af Laurits Nielsons Bolig j sk. Byg; af Just Nielssøns $\frac{1}{2}$ sk. Rug; af Villads Skomagers og Anders Jenssøns Bolig $j\frac{1}{2}$ sk. Byg; af Peder Lauritssens Bolig j sk. Byg; af Jens Sørenssens Bolig j sk. Byg; af Jens Lauritssens og Tamis Rasmussens Gaard jj sk. Rug; af Niels Pederssøn ibd. j sk. Rug; af Berthel Anderssøn i fougnerholt¹⁾ hueranden Aar j sk. Rug; af Jens Anderssøn j sk. Byg; af Jens Rasmussens Gaard i Tranholm j sk. Rug og j sk. Byg; af Vester Kinderop Peder Sørenssøn j sk. Rug; af Peder Jenssøn j sk. Byg; af Uggerhall j sk. Byg, huilket forskreffne Korn vii tillforbinder oss medt vore Efterkomere Mand efter Mand saa længe Verden staar og Sognet bliffuer ved Magt aarligen og gudeligen²⁾ at udgiffue Thill den, som skollemester skal være.

Og dette Thill Tuende Therminer, Halparten Thill Mikkelsmæse og anden Halparten Thill Paaske foruden ald Modsigelse, Tøe eller Trætte. Dog medt saadan Omstændighed, at Præsten medt sin Medt Hjælper, som nu er og efterkommendis vorder, skal giøre dierris flid, at vi maa di persogner till skollemestere, som ungdommen i guds frygt vill opdrage, till skoleholdere, Børnene udi læsen, skriffuen og regnen flittigen undervise og øffue. Dii formuendis for Løn, og di fattige, som ingen Hyldest haffuer, for

1) Fourholt blev bygget af Mørtten Poulsen ca. 1550.

2) godeligen? — godvilligt.

Guds skyld. Att dette er voris fuldkommen Villie og samtyk som forskreffuet staaer, det bekiender vii medt voris Signeter undertrøkt. Og Thill ydermere Bekræfting og Vished ydmygeligen halfuer ombet forbemelte vore gunstlige Lens Mand velbyrdige Olte Skeel saa vell voris kiere Sogneprest Mester Erich Nielssøn med os at Besegle og underskriffue.

Actum Horsens Kierke, Søndag Then 11. Novembris. Anno ut supra.

Olte Skeel, Erich Nielssen, Matz Anderssøn, osv.
L. S. L. S. L. S.

(Dokumentet underskrevet af ialt 14 Mænd)¹⁾.

Var Horsens saaledes end blandt de første Landsbyer i vort Land, der fik en Skole²⁾, synes det dog, som om Interessen for den ikke holdt sig ret længe. Torstensonkrigen og Krigene med Karl Gustav gav snart Folk andel at tænke paa. Allerede 1661 var Skolehuset i en ynkelig Forfatning, og i den Anledning holdtes efter Befaling af Biskoppen over Vendelbo Stift, Doktor Anders Andersen, Syn over Skolen, hvis mange Brøst Synet mener kan afhjælpes for 8¹/₂ Sldl. og 6¹/₂ Læs Tag³⁾.

V. Magister Bent Hansen blev Erich Nielsens Eftermand i Embedet. Han var født i Aalborg 1635 og var Søn af Tolder Hans Sørensen⁴⁾ — der 1625 blev Borgmester, men allerede igen entlediget 1630, († 1651) — og Ane Bentsdatter, Datter af Borgmester Bent Hansen i Randers. Han gik i Aalborg Skole, tog theologisk Attestats 1657 og Magistergraden

¹⁾ Dokument i Aalborg Bispearkiv (Landsarkivet).

²⁾ Det kan i denne Forbindelse bemærkes, at der i Vesterhalne i Vadum Sogn var en Skoleholder allerede 1620, og at V. Hassing fik Skole i Følge Fundats af 1646. [Hofmans Fund. IV. S. 276.] Red.

³⁾ Kjær Herreds Tingbog 1661 S. 104 b.

⁴⁾ A. H. Nielsen: Emb.- og Bestillingsmænd i Aalborg S. 99.

20. Maj 1655, kun 20 Aar gammel¹⁾). Bent Hansen har sikkert saaledes været baade en begavet og kundskabsrig Mand, da han i en Alder af 23 Aar blev Sognepræst i det store Kald. Tiderne var imidlertid onde, Svenskekrigen stod for Døren, og vel udstedte Karl Gustav Salvegardebrevne for de gejstlige Personer, saa de sikredes mod Rov og Plyndring, men den almindelige Armod, Krigen bragte med sig, ramte dog ogsaa Præsterne, selv om en Mand som Bent Hansen paa Grund af sin Rigdom²⁾ og Stand slap nogenlunde godt gennem Krigsaarene. Mange af Adelen og de velstillede Borgere flygtede under Krigen til Læsø og Norge eller søgte Skjul og Sikkerhed, hvor de bedst kunde. Dette var saaledes Tilfældet med Bent Hansens Morbroder, Dr. med. Niels Bentsen i Aalborg, som under sin Fraværelse i Calenberg lod Søstersønnen i Hammer forvalte Ejendommen i Aalborg. Efter Krigens Slutning affordrede Præsten Morbroderen 234 Rigsdaler, som han havde udlagt som Brandskat til de Svenske af Ejendommene, men han vilde ikke betale, og det kom til Retssag. Da Niels Bentsen hævdede, at han var »Collega facultatis Medicee Hafniensis«³⁾, skød han sig fra Aalborg Byret ind under Konsistoriets Dom. Dommen gik dog Doktoren imod, idet han ^{11/8} 1661 dømtes til at betale Præsten, hvad »han i saa Maade for hans Gaard og Ejendom at konservere godvilligen udgivet haver, med den paaløbne Rente, saavel som paa Rettergangen anvendte billige og bevislige Omkostninger«⁴⁾.

¹⁾ Personall. Tidsskr. 4. Bd, S. 246.

²⁾ Det siges, at hans Fader efterlod sig Guld og Perler for 367 Daler og Sølvtoj for 725 Daler.

³⁾ Medlem af det medicinske Fakultet i København.

⁴⁾ Kirkehist. Saml. 3 III. S. 764.

Da Overkrigskommissær Sillman 25. August 1658 udstedte Beskyttelsesbrev for Dr. Niels Bentsen, maa omtalte Brandskat være betalt før den Tid.

Den 4. December 1659 holdt Bent Hansen Bryllup med Margrethe Axelsdatter Aand, født 1626 og Datter af Ridefoged Axel Christensen Aand paa Dronningborg. Han blev ved dette Giftermaal Svoger med den ansete, lærde og rige Aalborg-Læge, Niels Jespersen¹⁾, der meget ofte kom i Præstegaarden, og som, da han en Tid havde studeret Theologi, flere Gange prædikede for Svogeren, især efter Hjemkomsten fra en lang Udenlandsrejse 1666²⁾.

Senere blev Niels Jespersen, der i 1668 tog Doktorgraden i Padua, gift med Bent Hansens Søster Kirsten, medens en anden Søster, Johanne, var gift med Borgmester Jacob Urbansen i Aalborg.

Udgaaet fra det fornemme og rige Borgmestershjem i Aalborg og ved Slægtskab knyttet til adskillige ansete Familier i samme By har Bent Hansen sikkert følt sig mere hjemme blandt Bourgeoisiet i Aalborg end blandt Bønderne i sit Pastorat. Adskiligt tyder da ogsaa paa, at han ikke stod paa nogen særlig god Fod med mange af disse, og den myndige Prælat, som han efter alt at dømme var, havde formentlig sin Part af Skylden. I Liber daticus for Horsens-Hammer Præsteembæde hedder det, at B. H. »maa have været en agtet og anset Mand, da han var meget formuende«. (!)

1664, 11. Oktober, bliver Præsten af Jens Jensen i Brødland (Hammer Sogn) stævnet for Kjær

¹⁾ Niels Jespersen var dog kun Halvbroder til Bent Hansens Hustru. Se »Fra Himmerland og Kjær Herred« I S. 201 ff.

²⁾ A. H. Nielsen: Emb.- og Bestillingsmænd i Aalborg S. 274.

Herreds Ting, fordi han en Søndag, da Jens Jensen og Hustru vilde til Alters, bortviste dem fra Skriftestolen med de Ord: »Jeg kender Eder ikke for en Lem af min Menighed«. Et Vidne forklarer, at Præsten sagde til J. J., at han ikke vilde skrifte ham, da det var Aar og Dag, siden han sidst var til Alters¹⁾. Heri maa Præsten sandsynligvis have taget fejl, eftersom flere Vidner erklærer, at Jens Jensen og hans Kone var til Alters i Hammer 2. eller 3. Søndag efter Jul²⁾.

Da Sagen ikke ses at være fortsat, maa det sagtens være kommet til Forlig mellem Parterne.

1670 fik Magister Bent en længere og mere bitter Strid med flere af Sognemændene i Horsens. Aarsagen var den, at Præsten forlangte sit Offer 2. Paaskedag i Stedet for første; men det synes, som om denne i sig selv ubetydelige Fordring kun har været den ydre Anledning for mange til at lade deres Uvillie mod Præsten komme frem. Føreren for Bent Hansens Modstandere var Christen Jepsen fra Lyngdrup³⁾, der 11. Juli nævnte Aar stævnedes Præsten, fordi han havde forandret Offerdagen og for forskellige Udtalelser, han desangaaende havde ladel falde i en Prædiken. Den 19. Juli lader Chr. Jepsen ved Kjær Herreds Ting en Mængde Vidner optræde imod Præsten. Først fremstod »Anders Clausen i Laden og vandt ved Sjæl og Salighed med opragt Fingre, at det er ham vitterligt, at paa Langfredag stod Mag. B. Hansen paa Horsens Prædike-

¹⁾ Udeblivelse fra Nadveren i længere Tid var dengang strafbart og kunde føre til, at en Bonde af den Grund blev sat fra sin Gaard.

²⁾ Kjær Herreds Tingbog.

³⁾ Se »Fra Himmerland og Kjær Herred« I S. 250.

stol og bad dem, de skulde give ham hans Offer paa 2. Paaskedag, og dermed ført Splid og Uenighed i Menigheden. I lige Maade vandt han, at d. 13. April sidst forleden, som var næste Bededag efter Paaske, havde Mag. B. H. iblandt andet saadan Ord i Prædiken, at de, som ikke var i Kirke 2. Paaskedag, men vare hjemme og ikke hørte Christi Opstandelse forklare eller gav ham sin Rettighed, som ham af Gud og Øvrigheden var tillagt, de skulde høre den Sententz paa den yderste Dømmedag: Gaar bort I stinkende Gieder og Bukke i den evige Ild, som er beredt Djævelen og hans Engle til evig Tid! — Der har I Eders Dom!

Og ikke han (Anders Clausen) hørte, Præsten havde nogen Omstændighed eller Vilkaar med samme Ord. Ydermere hørte han, at Mag. Bent sagde, at de forsagte ham og hans Medtjener . . . og at den, som betjente Alteret, skulde leve af Alteret. Det har en Del mine Tilhørere ej betænkt, idet de ej har ofret mig min Rettighed paa Herrens Alter 2. Paaskedag, uanset jeg ej kan tage min Offer i alle Kirkerne een Dag, og de ville sætte mig fore, naar jeg skal tage min Offer; det staaer ikke i din eller Eders Raad, om jeg vil tage det 2. eller 3. Dag. Slog paa Prædikestolen og sagde: Læs i Ordinantzen, om du kan læse!«¹⁾)

Det næste Vidne hævder ligeledes, at Præsten ved paa »en ny, uset, særlig Maade og Maner« at forlange sit Offer 2. Paaskedag, stik imod gammel og berømmelig Skik fra Arilds Tid, havde ført stor Splid og »Irring« mellem sig og sin Menighed. Derefter kommer igen Sentensen om Gederne, og Vidnet be-

¹⁾ Kjør Herreds Tingbog 1670, Fol. 206 fl.

retter, at Præsten baade med Ord og Fagter gav til Kende, at han var meget vred,

Mange flere Vidner optræder og beretter, at Mag. Bent har forandret sin Offerdag, men forøvrigt er de mindre udæskende i deres Vidneførsel end de første. Til samme Ting indstævner Chr. Jepsen Præsten, der dog ikke selv møder, men indleverer et skriftligt Indlæg, hvori han hævder, at han ikke havde ført Splid og Uenighed ind i Menigheden, eftersom han kun havde henstillet til Beboerne, om de vilde bringe ham deres Offer 2. Paaskedag, da han ikke personlig kunde betjene alle fire Kirker Paaskedag, men han havde »stedt det til deres gode Villie, om de vilde ofre eller ikke«. Udtalelsen om Gederne forklarer Præsten saaledes, at han i Henhold til Pauli Formaning i 2. Timoth. 2, 8 formanede sine Tilhørere, »at de altid skulde have den opstandne Jesum udi frisk Minde og Ihukommelse, paa det at de formedelst hans Opstandelses Kraft paa den yderste Dag kunde igen opstaa til det evige Liv. Men de ugudelige Mennesker, som forsættigenvis foragter Jesum udi hans første Opstandelse her udi Kirken, de kan ikke blive delagtigen udi hans Opstandelse, men skal paa den yderste Dag . . . høre den skrækkelige Sententz af Matth. 25, 41: Gaar bort o. s. v.! At jeg saaledes haver prædiket Guds Ord, skal jeg vel paa mine Steder gøre bevislig, men dersom nogle af mine Tilhørere i Horsens Sogn finder dem herudi skyldig, saa skal de takke Gud, som ved sin Helligaand og Ordets Prædiken haver rørt deres Hjerter, at de kan omvende sig og blive salige ved Gud til evig Tid«.

I Indlægget anføres dernæst, at Præsten ikke havde klaget over, at en Del af Sognefolkene ikke ofrede, men han havde ud fra Gal. 6, 62: Den, som

bliver undervist ved Ordet, han skal dele allehaande godt med den, som ham underviser, sagt, at den største Part af hans Tilhørere gudeligen og vel havde efterkommet dette Ord, og han havde paa det venligste takket derfor, tilsagt sin Tjeneste ved Nat og Dag og ønsket alle fuldkomne Gaver over Tilhørerne. »Men de, som i disse glædelige Paaskehelligdage ikke haver været i Kirken at høre Guds Ord, de tykkes, de har gjort mig stor Skade dermed, at de ikke haver villet give mig min Offer, som Gud og den kristelige Øvrighed mig efter Ordinantzen Pag. 69 haver bevilget, men de har gjort sig selv den største Skade ved at forsømme Kirken og foragte Kristus og hans ærefulde Opstandelse, og dem vil han igen foragte«. Dette, hævder Præsten, er ikke »at overskælde, men Guds klare og bare Ord«. Endvidere udtaler Bent Hansen sin Forundring over, at naar Provsten, Jørgen Jacobsen i Vadum, ved sine Visitatser havde spurgt, om nogen havde Grund til at klage over Præsten, da havde hverken Chr. Jepsen eller andre meldt sig.

Dette Indlæg blev ved Fuldmægtig Poul Laursen, Brorup, oplæst paa Tinget, da Sognemændene havde vidnet mod Bent Hansen, men der kom intet Forlig i Stand. Chr. Jepsen lod igen en Del Mænd indstævne, men paa Grund af mangelfuld Stævning blev Sagen udsat til 27. Septbr. 1670. Kontraparterne synes imidlertid næsten at have skiftet Rolle, thi fra at være den anklagede gaar Præsten over til at klage over, at Christen Jepsen havde paaført ham en »uformentlig og unødigt Trætte med Sognefolkene«. Onsdag efter Pinse var Provsten og Ridefogden paa Langholt, Ludvig Jørgensen, i Horsens Kirke for at mægle mellem Parterne; Chr. Jepsen tilbød ved denne Lej-

lighed Forlig, rakte Mag. Bent Haanden og sagde, at hvad der var passeret dem imellem, skulde være dødt og magtesløst, men B. H. vilde ikke indgaa Forlig, hvorfor Sagen fortsættes. Chr. Jepsen lader saa indstævne en Mængde Mænd fra Horsens, som alle erklærer, at Præsten selv var Skyld i Striden, idet han havde forandret Offerdagen og holdt den strenge Prædiken, og at Chr. Jepsen ikke paa nogen Maade havde givet Magister B. H. Aarsag til Trætten.

Præstens fornævnte Fuldmægtig Poul Laursen indleverede derefter et Indlæg, der er meget forskrevet og yderst vanskeligt at læse; men det ses ikke, at Sagen er fortsat, muligvis er den indanket for Landstinget, men da Landstingsdombøgerne for den Tid mangler, kan Sagen ikke videre forfølges.

Sognemændene er dog sikkert gaaet af med Sejren, de vedblev nemlig at holde paa, at den første Højtidsdag skulde være Offerdag, hvad følgende Passus i Henrich Stampes Indberetning fra 1690 udviser: » — her i disse 4 Sogne ofres ikke om anden Dagen af dem, som første Dag kunde have blevet hjemme at tage Husene vare, hvilket dog i mange Menigheder er brugeligt«¹⁾.

Af foranstaaende fremgaar det, at Magister Bent kunde være noget aparte i sine Udtryk paa Prædikestolen, ogsaa hans Kirkebogstilførelser er undertiden besynderlige, hvad følgende Eksempler vil vise. Han skriver saaledes ¹⁴/₄ 1667, da han begravede »Mads Pedersen, fordm tienendis wdj Agdrup wdj 38 Aar og Hr. Christen i Ulsted i 10 Aar. Schamme. waa di sig, som haaffde hvis (o: hvad) hand i sit ansigtis Sved Midlertid haaffde adskurt(?), tj der bleff icke en Sk. aaben-

¹⁾ Wulff: St. Bidrag til Aalborg Stifts Historie S. 31.

baart effter ham, for hvilcke hans Legom kunde hæderligen bliffue i Jordan bestediget, hvilket skede Aar og Dag, som forskreffuet staar. Dit ehr at befrycte, at hand will giæste effter Døden hans Creditorer, hvorfor dj ændeligen maa haaffue en ond Samvittighed¹⁾.

Den 12. Juli 1663 døbtes Jens Poulsens Barn — Ane — i Aistrup Kirke, og B. Hansen indfører da Fadderne saaledes: velb. Gregers Høg til Vang, velb. Frederik Rodsten, velb. Sigvard Bech, velb. Jomfru Kirstine Bech, velb. Fru Marie Høg og velb. Hak Vind til Aggersborg, oc tuende andre ingerals Personer, naaffnlig Hans Jensen oc lille Las, som drøntel bagefter quasi peccatores miserrimi homines nullius ponderis (∴ som elendige Syndere og Mennesker uden Betydning), ach, hvad er dit got, naar similis similem sibi quærit (∴ naar Krage søger Mage)²⁾.

Bent Hansen levede to Aar efter Striden med Sognemændene i Horsens. Han gav, mens han levede, 300 Rdl. til en ugentlig Lørdagsaftenprædiken i Frue Kirke i Aalborg³⁾, igen et Vidnesbyrd om hans nære Forbindelse med Aalborg. Han døde ret pludselig og blev begravet i Frue Kirke. Om hans Død indeholder Kirkebogen følgende Notits: Den 22. September 1672, den 16. Søndag efter Trinitatis, prædikede Mag. B. Hansen udi Sulsted og Aistrup her, og noget om Aftenen, henved 5 Slet, da havde Herren bortkaldet ham af denne elendige og brødefulde Verden. Gud gifve ham med alle sande Guds Børn paa Dom-

¹⁾ Sulsted Kirkebog.

²⁾ Aistrup Kirkebog.

³⁾ Hofman: Fundationer III.

mens Dag en glædelig og ærefuld Opstandelse, Amen. I sin Alders 47. Aar¹⁾.

VI. *Hans* eller *Johan Jensen*, som derefter blev Sognepræst, var ikke som sine tre Formænd Magister. Han var i Følge Wiberg født i Helsingør 1646 af fattige Forældre, blev Student fra Helsingør 1666 og Kandidat 1670. Han var som Student en Tid Informator hos Kommandanten paa Kronborg, Generalmajor Baron Ejler Holck til Holckenhavn, Sønder-Elkjær m. m.²⁾ og blev af denne kaldet til Præst for de fire Sogne 7. Oktober 1672 og ordineret 20. November s. A., saa det var hans første Embede. Kort før sin Ordination prædikede han for Dimis og fik følgende Skudsmaal (oversat fra Latin):

Hans Jensen af Helsingør har med den Prøveprædiken, som han med Fromhed og Veltalenhed har holdt i den højhellige Trefoldigheds Kirke (Trinitatis), haft led ved at vinde os for sig, saa at vi angaaende de Frugter, som han i sin Tid vil yde Herren under sit Arbejde i hans Vingaard, ikke alene tør formode, men fast haabe det allerbedste. (Liber daticus.)

Han blev gift med Elisabeth Mumme, Datter af Sognepræsten i Albæk-Voer, Jacob Thomsen Mumme og Hustru Ane Hansdatter³⁾. Han førte en mere stille Tilværelse end sin Formand og var kun Sognepræst i 3 Aar. Mikkelsdag 1674 var han til Trolovelsesgilde i Albæk Præstegaard, hvor ogsaa den berygtede Saltumpræst Erland Hansen var til Stede; denne blev som sædvanlig beruset og opførte sig saa uværdigt, at han blev indstævnet for Landemodet, og Hans

¹⁾ Bent Hansens Enke ægtede $\frac{3}{2}$ 1675 Biskop Matthias Foss i Aalborg.

²⁾ Se »Fra Himmerland og Kjær Herred« I S. 254 ff.

³⁾ Wiberg fortæller om Ane Hansdatter, at hun var gift 3 Gange, havde 13 Børn, 63 Børneb. og 90 B. B. B.

Jensen blev tilligemed flere andre Præster indstævnet til at afgive Forklaring angaaende Erland Hansens Opførsel¹⁾. Hans Jensen oplevede imidlertid ikke Sagens Afslutning, han døde i April 1675 og blev begravet i Hammer Kirke d. 30. April, altsaa før sit 30. Aar.

VII. *Henrich Jensen Stampe*. Gennem Præsteindberetningerne for det 17. Aarhundrede faar man det Indtryk, at det som Regel ikke var nogen misundelsesværdig Stilling at være Sognepræst; thi de allerfleste klager i stærke Udtryk over Fattigdom og anden Nød. Herfra har de fornævnte Præster i Hammer været Undtagelser, men i endnu højere Grad var dette Tilfældet med Magister *Henrich Jensen Stampe*, der blev Hans Jensens Efterfølger i Embedet.

Angaaende Stampeslægtens Historie og Stamtavle henvises til det anonyme Skrift: *Stampeslægtens Historie fra Middelalderen indtil vor Tid*, trykt som Manuskript 1866, og H. A. Møller: *Stamtavle over Slægterne Stampe og Thestrup*. Efter førstnævnte Skrift var Stampeslægten en ældgammel adelig Slægt, som en Tid indtog en høj Plads i Landet, men som siden sank ned i Fattigdom, hvorefter den igen hævede sig op til en anset Stilling i Landet og blandt Adelen. Ifølge senere Undersøgelser skal det dog ikke kunne godtgøres, at Præsterne Stampe tilhører den gamle adelige Stampeslægt. I Danmarks Adels Aar bog 1889 erklæres »Stampeslægtens Historie« for at være »saavel i historisk og genealogisk som i heraldisk Henseende lige utilfredsstillende«, og der hævdes, at Sandsynligheden taler for, at Navnet er det eneste, Præsteslægten har fra den gamle Adelsfamilie, og at,

¹⁾ C. Klitgaard har i »Hvetbo Herred« II S. 241 fl. givet en udførlig Skildring af denne Sag.

selv om Slægten havde været adelig, vilde Adelskabet være tabt længe før 1660, idet de Adelen paahvilende Forpligtelser ikke var overholdt.

At Henrich Stampe var af den Mening, at han tilhørte en gammel adelig Slægt, er sikkert; hans Sønnesøn, den berømte Statsminister af samme Navn, skriver i sine Erindringer: »Jeg haver ogsaa remarqueret, at bemeldte min Hr. Farfader, idetmindste fra den Tid, at han blev Præst, ikke betjente sig af Familiens Vaaben i sit Signete, men alene sit Navn i Træk, da derimod hans Broder, som var Raadmand her i København, bestandig førte dette Vaaben i sit Signete«¹⁾.

Vi lader imidlertid Spørgsmaalet: adelig eller ikkeadelig staa ubesvaret og begynder med »den første historisk paaviselige Mand«²⁾ af Slægten, Præsten Jesper Hansen Stampe, der 1596—1641 var Præst i Nyborg. Et af hans Børn var Jens Jespersen Stampe (Sognepræst til Gislev og Ellested paa Fyn), der med sin Hustru Cathrine Henriksdatter havde tre Sønner: Hans, Henrich og Niels. Hans udmærkede sig under Københavns Belejring og blev senere Raadmand i København, og Niels blev Hører ved Københavns Skole. Henrich, der blev født 4. December 1639, traadte derimod i Faderens og Bedstefaderens Spor og blev Præst. Hans Moder døde, da han var 3 Aar gammel, og Faderen et Aar senere; han kom da i Huset hos en Moster, Anna Henriksdatter, der boede i Vejle, og her gik han i Skole til 1653, da han kom paa Sorø Akademi, hvorfra han blev Student 1658.

¹⁾ Stampeslægten's Historie Side 4. Nævnte Vaaben var de norske Stampers Vaaben: Et sort Hjortelaar i Sølv, gennembrudt af en Guldpil med røde Fjer. Paa Hjelmen 3 Guldpile med røde Fjer.

²⁾ Dann. Adels Aarvog 1889.

Under den anden Svenskekrig informerede han Borgmester Brodersens Sønner i Odense, derefter studerede han Theologi i København og blev Kandidat 1661. Samme Aar holdt han sin Dimisprædiken, hvorved han vandt den Ros, at »hans Stemme var klar og stærk, hans Foredrag religiøst og lærd og vidnede om, at han i sin Tid vilde blive et brugbart og dueligt Redskab i Guds Kirke«¹⁾. I to Aar derefter fortsatte han sine Studier, men samtidig dermed gav han Undervisning i forskellige velhavende Hjem. »Hand tillige gaffnede publico, saavel i Klosteret, hvor han nogen Tid var Decanus, som paa Academiet, hvor han ofte præsiderede og under Professoribus Responderede, i Særdeleshed hos Doctore Wandaline²⁾.«

1663 tiltraadte Stampe som Hovmester for nævnte Borgmestersønner en længere Udenlandsrejse, paa hvilken de 1 Aar studerede ved Universitetet i Leyden; derefter besøgte de en Mængde hollandske og tyske Byer og hørte flere af Tidens berømteste Mænd. Efter denne lauge Rejse blev Stampe 1 Aar Informator hos Kansler Christoffer Parsberg³⁾. 1669 blev han Hovmester for Gehejmeraad Niels Banners to Sønner, der var Gyldenløves Ledsagere paa en Ambassadørrejse til England; efter Hjemkomsten samme Aar forblev han i Niels Banners Brød og var efter Forældrenes Død med Sønerne paa en Rejse til Holland 1671—72⁴⁾.

Hjemkommen fra denne Rejse modtog han Tilbud om at være Hovmester for Grev Holcks Børn paa Holckenhavn; Stampe undslog sig først, men da

¹⁾ Liber daticus.

²⁾ Thestrup: Ligtale over Stampe S. 102.

³⁾ Personalh. Tidsskrift 3. III S. 132.

⁴⁾ Thestrup: Ligtale S. 102.

Greven bød ham dobbelt Løn, tog han mod Tilbudet, og han vandt helt Grevens Tillid og Gunst, saa denne, da Embedet som Sognepræst i Hammer ved Hans Jensens Død bliver ledigt, tilbyder Stampe dette¹⁾, og han tager mod det gode Tilbud.

I Anledning af nogle Rygter om, at Godsejerne ofte misbrugte Patronatsretten til at aftvinge de søgende Præster større eller mindre Pengesummer, lod Regeringen 1681 anstille Undersøgelser desangaaende. Blandt de afhørte Præster var Henrich Stampe, der ^{9/8} 1681 i Aalborg afgav følgende Erklæring: »Jeg Henrich Stampe ved min højeste Saligheds Ed vedstaar, at jeg aldrig vidste, at Hammer og dets annexerede trede Sogne vare ledige, før Hs. Excellence velb. Baron Holck, i hvis Børns Information jeg da min Tid paa Holckenhavn employerede, skrev efter mig, at jeg skulde komme over til ham i København, og da ndi velb. Hr. Didrik Schults og Valdemar Gabels Nærværelse sagde disse Ord til mig: Haver I Lyst til dette Stykke Brød, som nu er ledigt, saa skal det være eder skænket, hvorfor jeg takkede ham ydmygeligen og i Jesu Navn antog det, og aldrig gav til ham eller noget Menneske i Verden Skilling eller Skillings Værdi derfor«²⁾. Vidnesbyrdet blev underskrevet af Biskop Foss, Præsten Ramløse ved Frue Kirke og Peder Ægidiisen, Provst i Kjær Herred (Præst i V. og Ø. Hassing).

Kort efter Udnævnelsen til Sognepræst blev Stampe ordineret (28. Juli 1675) og samme Aar ægtede han Formandens Enke, Elisabeth Mumme, med hvem han fik 5 Sønner og 5 Døtre. (Se Stamtavlen.)

¹⁾ Grev Holck havde 1664 faaet Patronatsretten til Hammer Kirke med Annekser.

²⁾ Nye kirkehist. Saml. IV S. 449.

Paa sine mange Udenlandsrejser havde Henrich Stampe erhvervet sig en betydelig Dannelse, dette sammen med hans store Lærdom bragte ham i Forbindelse med flere af Datidens betydelige Mænd. Af Biskop Bircherods Optegnelser ses, at Stampe vekslede Breve med Biskoppens Fader, Professor Jacob B., og i disse udtaler sig om filosofiske Disputatser, ligesom han ogsaa som Præst i Hammer jævnlig omgikkes den lærde Aalborg-Bisp. Paa Dronninglund, hvor Enkedronning Sofie Amalie undertiden opholdt sig, var S. ogsaa en velset Gæst, og han prædikede flere Gange for Hendes Majestæt. Derved blev han kendt og skattet ved Hoffet og blev to Gange kaldt til København for at modtage ærefulde Tilbud. Første Gang ønskede Kongen, at han som Hofpræst skulde følge Kronprinsen (Fr. IV) paa en Udenlandsrejse; anden Gang vilde Kongen have ham til Konfessionarius¹⁾. Stampe afslog imidlertid begge disse Tilbud, af hvilke især det sidste synes fristende, og undskyldte sig med Alder og Svaghed. Han var da kun 49 Aar; »var han en Olding den Gang, hvad var han da 23 Aar efter, da han døde?»²⁾ Afslaget skyldtes dog sikkert en anden Aarsag: Beskedenhed, Ulyst til at komme frem i forreste Række, hvilket ogsaa fremgaar af følgende Udtalelse af Statsministeren: »Den samme Modestie, som bragte ham til at undskyldte sig for at modtage flere ærefulde Embeder, var det uden Tvivl og, som gjorde, at da han havde en fuldstændig Optegnelse paa sine Forfædre, saa fik aldrig nogen af hans Børn samme at se førend hans

¹⁾ Zwergius: Sjællands Kleresi I S. 665 og Personalh. Tidsskrift 4. Bd. S. 292.

²⁾ Liber daticus.

Død, da den kom i min Faders Hænder¹⁾. Den samme Tilbageholdenhed hos Stampe gav sig ogsaa Udslag deri, at han, skønt ofte tilskyndet af Universitetets Professorer, undslog sig ved at tage Magistergraden, hvorfor han uden Disputats fik Graden tildelt²⁾, ligesom alt lyder paa, at han har været en dyb religiøs Natur.

Stampe synes desuden at have været en praktisk dygtig Mand. Præstekaldet i Hammer gav igen dets Indehaver store Indtægter³⁾, og Stampe blev da ogsaa efterhaanden en meget rig Mand og betydelig Jorddrot. Han ejede foruden et Par mindre Gaarde i Horsens⁴⁾ saaledes følgende Ejendomme i Hvetbo Herred: I Ingstrup Sogn »Søndergaarden« paa 8³/₄ Tdr.⁵⁾ Hartkorn; i Hjermitslev Sogn »Skovbogaard« paa 14¹/₂ Tdr. Hrtr.⁶⁾, og i Alstrup Halvdelen af »Abildgaard«, der havde ialt 12 Tdr. Hartkorn⁷⁾.

1) Statsministeren udtaler videre sin Beklagelse over, at dette Manuskript var bortkommet. (Stampeslægtens Historie 4.)

2) Thestrup: Ligprædiken S. 108.

3) I sin Indberetning fra 1690 opgiver Stampe følgende Indtægter: Korntiende ca. 200 Tdr., Kvægtiende og Offer 70 Slettedaler. Paaske- og St. Hansrente: 24 Gæs samt Ost og Æg »efter deres egen Behag«. Landgilde af Anneksgaarde i Horsens, Sulsted og Aistrup ca. 25 Td. Byg samt 3 Skovsvin; dertil kom Indtægten af Præstegaarden, der i Matrikulen stod til Hartkorn 13 Tdr. 6 Skp. 3 Fd. 2 Alb. En Kapellan, som »huses, spises og betjenes i Præstegaarden, hvorfra han og faar Fordringskab til tvende af Kirkerne«, faar 20 Rdl. i Løn. (Wulff: St. Bidrag til Aalb. St. Historie S. 30 fl.)

4) Skatteafskrivningsprotokol i Landsarkivet, Viborg.

5) C. Klitgaard: Hvetbo Herred II S. 15.

6) Samme II S. 116.

7) Samme II S. 133.

Staten var i disse Tider i stor Pengetrang, og Kongen udstedte derfor et Opraab til Gejstligheden og andre Standspersoner om at yde Kronen et Laan. Præsterne fik Paalæg om hver at yde 300 Rdl., men det var kun de færreste, der kunde dette. Biskop Bircherod skriver i den Anledning; »— — — kan jeg med dyr Forsikring bekræfte, at de fleste Gejstlige udi mit Stift ere af ganske slette og ringe Vilkaar. Thi naar man een eller to Mænd undtager, saa ved jeg fast ikke af nogen anselig Kapitalist i al vor gejstlige Orden her paa Stedet at sige«. Henrich Stampe var en af disse Kapitalister, og han havde baade Evne og Villie til at laane sin betrængte Landsherre¹⁾, hvad Laanets Størrelse, 3000 Rdl., viser²⁾.

Frederik d. Fjerdes Krige kostede nemlig mange Penge, og disse maatte hovedsagelig skaffes til Veje gennem Skattepaalæg, der var saa haarde, at Embedsmænd maatte yde 20—30 pCt. af deres Indtægter i Skat. Præsterne fik af Hensyn til Skatten Paabud om at specificere deres Indkomster, men til Held for Præsterne i Aalborg Stift havde de i Biskop Bircherod en god Hjælper. Han sendte sin Amanuensis til Præsterne for at give dem gode Raad, »saa at Udgifterne ikke skulde falde dem for besværlige, og de dog alligevel ej skulle geraade i nogen Fare eller Fortræd, formedelst de Intraders Fordølgelse, hvoraf der efter Forordningen maa skattes«. Biskoppen gav selv 200 Rdl. i Skat, og Stampe er sikkert som den

¹⁾ Som Udtryk for Landets Fattigdom kan anføres, at Biskop Bircherod, der før sin Udnævnelse til Biskop var Professor, 15. Maj 1695 beder en Embedsmand i Kammerkollegiet skaffe ham hans Restløn fra Professortiden (Pers. Tidsskrift 3 R. IV Bd. S. 84.)

²⁾ Molbech: Uddrag af Bircherods Dagbøger (1/2 1700).

rige Mand i et stort Embede ikke sluppet billigere. Foruden Formueskat og Hartkørnskat blev der ogsaa svaret Personskat, og Præsten skulde til Brug ved denne Skattepaaligning affatte Mandtalslister. Dette voldte Stampe og flere andre Præster adskillig Ærgrelse, som vi kan se af en Bemærkning i Bircherods Dagbog (²⁹/₂ 1704): »Var Mag. H. Stampe hos mig og blandt andet beklagede den Bryderi, som han og flere Præster maatte lide af dem, der have Folke- og Familieskatten paa Landet i Forpagtning, idet de gerne ville have noget paa Mandtallene at vrage, og Præsterne kan ikke, som tilforn, svare dem til noget vist Quantum, formedelst Afgiftens umaadelige Forhøjelse«.

1692 havde Stampe den Sorg at miste sin Hustru. Han ægtede et Aars Tid efter Marie Lauridsdatter Witløv (f. 1673), der blev Moder til 4 Sønner og 3 Døtre, saa det var en ganske anselig Børneflokk, der voksede op i Hammer Præstegaard.

Henrich Stampe gør i det hele Indtryk af at have været en meget betydelig Mand, han var sikkert i alle Henseender et Hoved højere end de fleste af hans daværende Embedsbrødre, af hvem man gennem Biskop Bircherods Dagbøger ikke faar det allerbedste Indtryk. Mange Præster faar da ogsaa af Biskoppen alvorlige Irettesættelser. Desværre findes der ikke i de trykte Uddrag af nævnte Biskops Dagbøger nogen Udtalelse om Stampe som Præst, maaske har Bircherod slet ikke visiteret hos Stampe, thi han skriver ¹⁰/₃ 1707, at han kommende Vest fra havde besluttet at visitere i to af Mag. Stampes Annekser, men at man i Aaby sagde, at det var umuligt uden yderste Livsfære at komme mellem Biersted og Hammer, da man ved Vangs Bro og Sulsted Moradser

maatte befrygte at sætte Heste og Vogne, ja Livet til. Biskoppen sendte derfor Afbud til Stampe. Før sin Død stiftede Stampe et Legat paa 200 Rdl., hvoraf den halve Rente skulde tilfalde Skoleholderen i Grindsted, den anden Del fattige i Hammer Sogn¹⁾, desuden gav han 20 Rdl. til Opførelsen af et Skolehus i Grindsted²⁾. Man vil nu om Stunder være tilbøjelig til at trække paa Smilebaandet af, at Renten af et saa lille Legat skulde deles i 2 Parter, men naar man hermed sammenligner, at Stampe som nævnt kun gav en Kapellan 20 Rdl. i aarlig Løn, har man et Udtryk for Pengenes Værdi den Gang. Stampe prydede desuden Alteret i Hammer Kirke med Klæde og Dug, ligesom han var meget godgørende mod de fattige, som kom til ham og søgte Hjælp.

Stampe var de sidste Aar af sin Levelid meget svagelig. Første og anden Juledag 1710 prædikede han sidste Gang i de fire Kirker, derefter aftog Kræfterne gradvis, saa han den 13. Januar maatte gaa til Sengs. Paa Sygesengen modtog han Besøg af Biskop Frants Thestrup, der ved Bircherods Død 1708 blev Biskop i Aalborg, flere Provster og Præster, samt af Fru Kirstine Bech til Vraa, »som idelig i hans Sygdom lod høre til ham«³⁾. Han hensov »uden nogen Bevægelse stille og sagte«³⁾ Søndagen d. 22. Februar 1711 Kl. 3 om Eftermiddagen, og han »blef ved en anselig Følge af Adelige, Gejstlige og Verdslige«³⁾ d. 3. Marts ledsaget til sit Hvilested i Hammer Kirke, hvor Biskop Thestrup holdt Ligtalen⁴⁾. Med Salme

¹⁾ Af Legatrenten uddeles nu 6 Kr. 80 Øre til fattige i Hammer Sogn, medens Læreren i Grindsted faar 5 Kr. 60 Øre.

²⁾ Hofman: Foundationer IV.

³⁾ Thestrup: Ligprædiken.

⁴⁾ Ligprædikenen, der er paa 259 Sider, blev trykt i København 1715.

71, 17—18 som Udgangspunkt holder Biskoppen efter Datidens Skik først en lang og lærd Fortale, giver derefter en Biografi af Stampe og slutter med en lang Tekstforklaring.

VII. *Jens Stampe*, Søn af Henrich St. og Elisabeth Mumme, blev derefter Sognepræst i Hammer, og 1722 blev han tillige Provst i Kjær Herred. Han var født ^{24/11} 1682, blev Student fra Aalborg 1700 og Kandidat 1702. Ved Dimisprædiken fik han det Skudsmaal, at »hans Foredrag var grundigt og livligt, men hans Anstand syntes at kunne trænge til Forbedring«¹⁾. Paa Grund af Faderens Svagelighed blev han først dennes uordinerede og senere — fra 3. Oktober 1708 — hans ordinerede Medhjælper²⁾. Samtidig med at han blev ordineret, fik han »ved Fru Kirstine Bechs³⁾ Bevaagenhed« Kaldsbrev som Vicepræst, mens Faderen levede, og til efter hans Død at succedere ham som Sognepræst. Jens Stampe var som Faderen en begavet og lærd Mand, allerede tidlig skal han have røbet at være i Besiddelse af rige Evner. Som Student udgav han et latinsk Skrift, og hans Søn, Statsministeren, omtaler i sine efterladte Papirer sin Faders historiske Manuskripter, hvoraf flere var bortkomne⁴⁾. 1708 tog han Magistergraden, og 12. April 1712 ægtede han Christiane Amalie Thestrup⁵⁾ (f. 1693) — Datter af Biskop Frants The-

¹⁾ Liber daticus.

²⁾ Thestrup: Ligprædiken.

³⁾ Kirstine Bech var Datter af den hovedrige Hans Lindelow til Hundslund m. m., hun havde arvet Vraa og købte 1689 Sdr. Elkjær, hvorved hun fik Kaldsretten til Præsteembedet.

⁴⁾ Stampeslægten Historie, S. 18.

⁵⁾ Brylluppet stod paa Aalborg Bispegaard, og der blev ved

strup og Else Mule, Aalborg — og blev Fader til 11 Børn, hvoraf 4 døde som mindreaarige.

Da Bymændene i Grindsted ikke kunde blive enige om, hvor Skolehuset, som Henrich Stampe havde givet 20 Rdl. til, skulde ligge, samlede Jens St. i Sommeren 1727 samtlige Proprietærer i Pastoratet (Ejerne af Vraa, Vang, Elkjær og Langholt), og disse udviste da i deres Egenskab af Skolepatroner Pladsen, hvor Skolen skulde ligge. Det trak imidlertid i Langdrag med Opførelsen, Jens Stampe synes at have manglet sin Faders Myndighed overfor de modvillige Grindsted-Mænd, og Huset blev da først færdigt efter hans Død 1733. De 20 Rdl. var ganske naturligt ikke tilstrækkelige, hvorfor hans Enke føjede 20 Rdl. til; hun fik saa et »skikkeligt« Skolehus opført, og Bymændene gav Løfte om at vedligeholde det i Fremtiden. Det adskilte sig i høj Grad fra vore Dages Skolebygninger; det bestod kun af 6 Fag i Længden og 4 Fag i Bredden. Det var færdigt, da Fundatsen¹⁾ $\frac{3}{8}$ 1734 blev udstedt, og det bemærkes i denne, at der til Skolen var givet en god Bibel, som sandsynligvis for længere Tid har været den eneste Bog, som fandtes i Skolen. Som allerede

denne Lejlighed forfattet følgende Digte, der findes i Aalborg Stiftsbibliotek:

Latinsk Bryllupsdigt af P. J. Brøndlund (haandskr.).

Do. Do. af L. J. Brøndlund (Do.)

Latinsk-græsk-hebraisk do. af Lederthoug.

Dansk Bryllupsdigt af Jens Stampes Broder, Lars,
(haandskr.).

Do. Do. af H. Chr. Tidemann.

Do. Do. af ukendt Forfatter.

Do. Do. af N. Snekstrup.

¹⁾ Hofman: Foundationer IV (Grindsted fik altsaa sin første Skole ca. 100 Aar efter Horsens).

nævnt døde Magister Jens Stampe i en forholdsvis ung Alder 1733 og blev begravet i Hammer; hans Enke døde to Aar senere.

MAG. HENRICH STAMPES BØRN.

(Efter Liber daticus.)

I. ÆGTESKAB:

1. *Elisabeth Stampe*, f. 1677, † 1728. 1. G. gift med Alexander Berg, Raadmand i Holbæk. 2. G. gift med Christen Christensen, Raadmand ibid.
2. *Hans Stampe*, f. 1678, † ugift, var 1700 Fædder i Sulsted.
3. *Ejler Henrik Stampe*, f. 1679, † 1746. Præst til Torslev og Lendum 1706. Gift med Else Bjørn.
4. *Cathrine Henrica Stampe*, f. 1681, † 1758. Gift med Kbm. Peder Holst i Aalborg. Stiftede et Legat paa 2350 Rdl. (Hofmans Fund. IV).
5. *Jens Stampe*, f. 1682, † 1733. Faderens Eftermand.
6. *Anna Stampe*, f. 1684, † ung.
7. *Jacob Stampe*, f. 1685, † 1741. Købmand i Viborg. Gift med Anna Enevoldsdatter.
8. *Dorthea Kirstine Stampe*, f. 1686. 1. G. gift med Anders Harding, Præst i Hvidbjerg. 2. G. med Jens Langballe, Præst i Sjørring.
9. *Hans Nicolaj Stampe*, f. 1689, † 1745. Købmand i Holbæk.
10. *Bodil Marie Stampe*, f. 1692, † 1744. Gift 1. G. med Berthel Mikkelsen Langballe til Nebelgaard i Thy. 2. G. gift med Provst Riber i Vandet.

II. ÆGTESKAB:

11. *Elisabeth Stampe*, f. 1694, † 1728. Gift 1. G. med Brygger Jochum Brock, København. 2. G. gift med Ivar Grøngaard, Raadmand i København.
12. *Lars Stampe*, f. 1696, † 1785. Byfoged i Holbæk. Gift med Sofie Elisabeth Gjørtsen.
13. *Ida Christine Stampe*, f. 1700, † 1776. Gift med Christen Boc, Købmand i Aalborg.
14. *Hans Henrik Stampe*, f. 1702, † 1729. Købmand. Ugift.
15. *Anna Marie Stampe*, f. 1704, † 1730. Gift i Aalborg

17. Juli 1726 med Karsten Friis, Sognepræst til Astrup-Arden-Rold.
16. *Frederik Stampe*, f. 1705, † . Bruger af Eget i Skjærum Sogn. Gift med Anna Kathrine Mumme, Datter af Biskop M. i Aalborg.
17. *Henrich Stampe*, f. 1709, † 1765, Sognepræst i Vraa. 1. G. gift m. Ida Marie Berg. 2. G. gift m. Marie Budtz v. Ginchelberg.

MAG. JENS STAMPES BØRN*).

1. *Henrich Stampe*, f. ^{29/1} 1713, † ^{10/7} 1789. Student Aalborg 1728. Theol. Embedseksamen 1731, studerede derefter Filosofi og Jura. Konrektor i Aalborg 1734—37. Udenlandsrejse 1737—40. Professor i Filosofi 1740. Generalprokurør og Professor i Jura 1753. Optaget i Adelsstanden 1759. Statsminister 1784. Gift 1. G. 1753 med *Christine Elisabet Kløcher*, død 1761. Gift 2. G. 1766 med *Margrethe Elisabeth Groen*, død 1798. Med sin anden Hustru fik han en betydelig Formue, der stadig forøgedes. Ved Testamente af ^{7/8} 1783 indsatte Statsministeren, der ingen Børn havde, sin Brodersøn Holger Stampe til nærmeste Arving og bestemte, at der for en Kapital paa 200,000 Rdl. skulde oprettes et Friherreskab under Navn af Stampenborg.
2. *Frants Thestrup Stampe*, f. 1715, d. 1762, Præst i Slagelse. Gift med Dorteia Amalia Olivarius. Af deres Børn skal her kun nævnes *Holger Stampe*, f. 1755, d. 1827, der, som anført, arvede Statsministeren. 1800 købte han, der da var Kammerherre, for 207,000 Rdl. Godserne Jungshoved og Nysø, som han ved kongelig Resolution fik oprettet til Baroniet Stampenborg med Nysø som Hovedsæde, og Aaret efter blev Kammerherren ved kgl. Patent ophøjet i den danske Friherrestand. Om Thorvaldsens Samliv med Familien Stampe, baade i Rom og paa Nysø, se Pragtværket: Alb. Repholtz: Thorvaldsen og Nysø.
- 1904 uddøde de mandlige Efterkommere af Holger Stampe, og Stamhuset er derfor gaaet over til Oluf Stampes Slægt.

*) Efter H. A. Møllers Stamtavle over Stampeslægten, D. Adels Aarvog 1890, Trap III og Biografisk Leksikon.

3. *Oluf Stampe*, f. 1717, d. 1785. Justitsraad, Ejer af Skør-
ringe. Stamfader til den yngre Linie. Gift 1. G. med
Karen Thestrup, 2. G. med Marie Rothe.
4. *Magdalene Elisabeth Stampe*, f. 1718, d. 1775. Gift med
Provst Samuel Friedlieb, Præst i Mariager.
5. *Kirstine Stampe*, f. 1720, d. 1772. Gift med Niels Foss,
Præst i Gladsakse.
6. *Else Elisabeth Stampe*, f. 1724, d. 1783. Gift m. Christen
Blegvad, Købmand i Mariager.
7. *Else Marie Stampe*, f. 1727, d. 1775. Gift 1. G. med Bryg-
ger Søren Soelbjerg. 2. G. med Amtsforsvalter paa Fal-
ster Johannes Monrad.

VIII. *Peder Andersen Højer* bliver Jens Stampes Efterfølger som Sognepræst. Der arbejdes nu imid-
lertid paa at faa det store Pastorat delt, og ved kgl.
Reskript af 19. December 1758¹⁾ bestemtes, at det ved
Embedsledighed skulde deles i to Pastorater. Dette
sker to Aar senere, idet Peder Højer dør 1760; Sog-
nekapellanen i Horsens, Lyder Thomsen Kjærskov,
bliver da Sognepræst i Hammer-Horsens, og Arved
Svendsen Orre Sognepræst i Sulsted-Aistrup.

¹⁾ Ved en Fejlskrivning er under Artiklen »Horsens Kirke«
anført, at Sognedelingen fandt Sted 1768. Se »Fra Him-
merland og Kjær Herred«, S. 255, Note 1.

DEN STORE NORDJYDSKE HEKSEFORFØLGELSE

VED C. KLITGAARD

BLANDT de Plager, der i tidligere Tider hjemsøgte saavel vort som andre Landes Befolkning, var Frygten for de utallige Djævlø, som det efter Datidens Mening vrimlede med »som Fluø paa en Sommerdag«, og for Djævelens Medhjælpere blandt Mennekens Børn: Troldkarle og Troldkvinder; denne Frygt red til sine Tider høje og lave, læge og lærde som en Mare, og den lurede altid i Sjælens Dyb parat til at springe frem, naar der indtraf et eller andet, som paakaldte den.

Det er ikke Stedet her at komme ind paa Mysticismens og Hekseforfølgelsens Historie i Almindelighed; det vilde føre alt for vidt at fremsætte en endog meget kortfattet Redegørelse herfor, og det maa derfor være nok at anføre nogle faa orienterende Bemærkninger¹⁾.

¹⁾ Af lettere tilgængelige Kilder omhandlende dette Emne skal henvises til Professor Arthuro Graf.: »Djævelens Naturhistorie«, oversat af Holger Sinding (Kristiania); Grove Rasmussen: »Overtro og Kristentro« (Odense 1891); Dr. med. H. Kaarsberg: »Om Satanismen« (Kbh. 1896);

Hekseforfølgelserne havde her i Landet deres Blomstringstid i det 16. og 17. Aarhundrede eller med andre Ord fra Reformationen og til hen imod Aar 1700, og det var ligeledes i dette Tidsrum, de særlig grasserede Mellem- og Vesteuropa. Naar Reformationen foraarsagede en Genoptagelse af Middelalderens Hekseforfølgelser og det i en langt højere Grad, end Fortiden havde kendt, kan der navnlig paapeges to Aarsager, nemlig: at Romerkirken optog en hidsig Kætterforfølgelse, og at den protestantiske Kirke saa stærkt fremhævede den paulinske-augustinske Theori om det ondes og den Ondes Magt. Fra begge Sider blev Djævelen, der i Tidens Løb var blevet reduceret til en Figur med et let komisk Anstrøg, (Djævelen i Æventyrene, der dumme Teufel) nu en frygtelig Realitet, og hans Billioner af tjenende Smaadjævlere lurede overalt — i Huse og paa Marken, i Gryder og Potter — for at falde over den arme Stakkel, der ikke holdt sig »hart til sin Gud«, men f. Eks. i Selvforglemmelse undlod at bede de sædvanlige Bønner i Dagens Løb — eller for at forføre svage Mennesker til at afsværge Daab og Kristendom og tjene Fanden, som han jo kaldtes her i vor Landsdel. I hvilken Grad Heksendryddelsen blev drevet i Udlandet, faar man et Begreb om, naar der oplyses, at i Lothringen havde en eneste Dommer 1697 i Løbet af 15 Aar bragt 900 Kvinder paa Baalet; i Byen Neisse i Schlesien lod Magistraten bygge en Ovn udelukkende til at brænde Hekse i, og i Aaret 1651 blev den benyt-

Vilh. Bang: »Hexevæsen og Hexeforfølgelser i Danmark« (Kbh. 1896); Dr. Alfred Lehmann: »Overtro og Trolddom (Kbh.); Carl Kohl: »Satan og hans Kultus« (Kbh. 1902) og Dr. V. Christensen og Dr. Hallager: »Besættelsen paa Rosborg« (Jydske Saml. 3. I. S. 225).

tet til 42 Koner og Piger; stort bedre var Forholdene ikke i det øvrige Europa — forsaavidt man da kender dem — og der er endog udtalt, at Heksefølgelserne i den Tid, de rigtigt grasserede, kostede flere Livet, end alle de mange Krige i samme Tidsrum, og en ganske vist svagt underbygget Statistik opgør Ofrenes Antal til 9 à 10 Millioner i Tidsrummet fra Reformationen til Forfølgelsernes Ophør i det 18. Aarhundrede.

Slet saa slemme som i Mellem- og Vesteuropa har Forholdene vel aldrig været her i Landet, men dog langt værre, end de fleste vist tænker. Biskop Peder Palladius, Sjællands første lutherske Bisp (død 1560), skriver i sin Visitatsbog: »Du maa ikke tie med nogen Troldkvinde«, og han glæder sig over, at de nu faa »deres rette Løn; de kunne ikke længer bare sig i dette klare Evangeliets Lys og Dag«; »de brændte jo en Hob tilforn af dem i Malmø, Kjøge og andet Steds, og høre vi, at der atter sidder en Hob greben i Malmø, som skal brændes. I Jylland og Smaalandene (∴ de mindre Øer) ere de paa Jagt efter dem som efter Ulve, saa der blev nu nylig grebet og brændt paa Als og de omliggende smaa Lande 52 Troldkvinder; den ene røber den anden, og saa følges de ad til hin Verden«. Palladius skriver Troldkvinder — Hekse er en nyere Betegnelse —, og Sagen var jo, at det langt overvejende Antal af dem, der gav sig af med mystiske Kunster eller blev mistænkte for Trolddomsbedrift, var Kvinder; Grunden dertil siges i Pave Innocens den 8.s berygtede Bulle »Hexehammeren« at være den, at »Kvinden er et ufuldkomment og ondt Dyr«, men det turde dog være rimeligere at antage, at Grunden var en anden.

Kvindens Følelsesliv og Stemningsliv er rigere

end Mandens, hendes Tunge rappere — mange Kvinder brændtes jo for Udtalelser fremsatte »udi Hastmodighed og Vredagtighed« — og hendes fysiske og psykiske Modstandskraft overfor »Smitte« — særlig Suggestion — er mindre end Mandens. Endvidere spillede undertrykt Kønndrift, de abnorme Sindstilstande, som den klimakteriske Alder ofte medfører, og navnlig de forskellige Arter af Hysteri en stor Rolle; det er videnskabeligt godtgjort, at mange af den mere udprægede Heksetype var Hysterikere, og de saakaldte »Djæвлеpletter«, det vil sige følelseløse Steder paa Legemet, genfindes hos Patienter, der lide af Hysteri. Da nu Sindsbevægelse og navnlig Skræk er den vigtigste Aarsag til Hysteriens Udbrud, og da hysteriske Personer ere overordentlig modtagelige for Suggestioner og Autosuggestioner, kan adskilligt, der i Datidens Øjne tog sig ud som Hekseri og Djævelkunster, Førgørelse o. s. v., forklares herudfra.

I andre Tilfælde har Herskesyge og Havesyge spillet en stor Rolle, nemlig i saadanne, hvor Heksene kun optraadte som almindelige Bedragersker; de røvede ikke og plyndrede ikke, som de mandlige Forbrydere gjorde, men ved at foregive, at de kunde forgøre Folk, tage Lykken eller Forplantningsevnen fra dem, fordærve »Mælkendet«¹⁾ eller hidføre anden Ulykke, skræmmede de en uvidende og godtroende Befolkning til at efterkomme deres Fordringer om Gaver eller til at undlade at paatale deres Rapserier. Det sidste Forhold belyses særlig godt gennem Procesakterne fra en stor Hekseforfølgelse, der fandt Sted paa Aarhusegnen — navnlig i Hads Herred — 1618; de anklagede Kvinder, ialt henimod et Par Snese,

¹⁾ Udbytte af Mælk.

hvoraf Størstedelen blev brændt, synes overvejende at have været ret løse Eksistenser, til Dels Landstryger-sker, der ernærede sig ved Tyveri, Almisse og Løsa-glighed, og som ved den Frygt, de indgød Behoerne, levede højt paa disses Bekostning.

Man kan, forekommer det mig, sondre mellem forskellige Klasser af Hekse eller formentlige Hekse. Først kan nævnes de fuldstændig uskyldige Kvinder, der ved en eller anden Tilfældighed, en uovervejet Ytring eller lignende, kom i Rygte for »Trolddoms-bedrift og Spøgeri«; dernæst den ret talrige Klasse vitterlige Bedragersker, som benyttede sig af Befolkningens Heksefrygt; endvidere den maaske lige saa talrige Skare, som praktiserede de mere elementære Kunster med Manen og Maalen, Signen og »Visen igen«, de samme »Kunster«, som endnu i vore Dage udøves i ret stor Udstrækning; saa Hysterikere og Sindssyge, og endelig kan nævnes den mere faatallige Gruppe, som man med nogen Føje kunde kalde »vitterlige« Hekse, nemlig saadanne, som efter Evne udøvede ondt og søgte at komme i Forbindelse med Fanden og hans underordnede Djævle for derved at faa Magt til at gøre ondt. Til sidstnævnte Klasse synes Aalborgheksene at have hørt (jvf. Voxbarnet o. s. v.), og deres Skæbne var derfor velfortjent under Hensyn til Datidens hele Retspleje. Dette kan iøvrigt ogsaa siges om Flertallet af de her i Landet aflivede Hekse — for saa vidt Oplysning haves om deres Bedrifter — thi naar man uden Skrupler hængte en sølle Tyv og stak Øjnene ud paa en Mand, der skød en Hare eller en Ræv uden at have Jagtret, var der ikke særlig Anledning til at have Medlidenhed med Hekseforfølgelsernes Ofre; de allerfleste af dem var ikke af de »gode Børn«. I denne Forbindelse skal

det nævnes, at naar en for Hekseri anklaget Kvinde var fældet ved sit Hjemting, skulde Dommen i Henhold til Recessen af 1576 § 8 stadfæstes af Landslinget, før den maatte eksekveres; men i mange Tilfælde frifandt Landsdommerne den tiltalte, i hvert Fald »indtil anderledes bevises«; de lod sig ikke saaledes paavirke af »Rygte og Sagden« (∴ Folkesnak), men krævede Beviser for Trolddomsbedrift. En anden Sag er det, at vor Tid ikke kan godkende de førte Beviser.

Hidtil har Talen været om Hekse, men helt sjældent var det ikke, at ogsaa Mænd blev anklagede som Troldkarle: Meddelelsen har truffet paa adskillige Troldkarlesager fra Vestjylland, og paa Island var der flere Mænd end Kvinder, som beskyldtes for Trolddom.

Bestemmelsen om Landstingsdom i Heksesager (Recessen af 1576) er nævnt foran, men den synes ikke at være bleven overholdt altid, og det var vist heller ikke Tilfældet med den Bestemmelse i Recessen af 1588, der paabød, at »pinligt Forhør« (∴ Tortur) kun maatte anvendes overfor Misdædere, der allerede var dødsdømte. Det var en ikke alene i human, men ogsaa i retlig Henseende god Bestemmelse, thi en Misdæders Udsagn og Angivelse stod ikke til Troende og kunde saaledes ikke danne Grundlag for Domfældelse af andre, hvilket jo navnlig havde Betydning i Heksesager.

Mindre Virkning fik vist Anordningen af 1617, der forbød al Signen, Manen, Maalen og andre hemmelige Kunster og fastsatte Straf for saavel Udøvere som Medvidere. I Christian V.s »Danske Lov« (1683) 6 — 1 — § 9 hedder det, at Troldmænd og Troldkvinder, der har forsvoret Gud og hengivet sig til

Djævelen, skal levende kastes paa Ilden og brændes, men der blev i Praksis ikke megen Anvendelse for den nye Lovs Bestemmelse i saa Henseende, thi et nyt Syn paa hele Heksevæsenet var begyndt at gøre sig gældende i mere oplyste Kredse — man var kommen ind paa, at det ikke hængte rigtigt sammen med denne fortrolige Omgang mellem Mennesker og Djævl, men at Heksevæsenet udsprang af livlig Fantasi, Sindssyge og bedrageriske Hensigter.

En Følge af dette mere moderne Syn var, at der 1686 udgik et Kongebrev til Landsdommerne i Jylland — hvilken Landsdel da var den eneste, hvor Hekseforfølgelserne endnu florerede — og i dette Brev paabødes det, at Landstingsdommene i Heksesager skulde indbringes for Højesteret, forinden Eksekution maatte finde Sted. Der var paa hin Tid 4 Heksesager for Viborg Landsting, deraf var den ene fra Vendsyssel og den anden fra Himmerland. 1693 brændtes den sidste Heks her i Landet (Nykøbing Falster) i Henhold til Dom, men hun var dog først halshugget.

1696 indtraf saa den store Besættelsessag i Thisted; den vakte uhyre Opmærksomhed og kunde have været farlig nok i Henseende til en Genoplivelse af Hekseforfølgelserne; men omsider lykkedes det jo gennem energisk Undersøgelse at afsløre det hele som Bedrageri og Hysteri; de mere moderne Anskuelser havde atter sejret. Det var dog ikke alle oplyste Folk, der tabte Troen paa Djævelens synlige Omgang med Mennesker; Københavns Præsident, Peder Resen, skrev 1685 for fuldt Alvor, at Satan 1670 havde spillet Kort med nogle Svirebrødre paa Christianshavn, og den navnkundige Læge, Thomas Bartholin († 1680), mente, at de norske Bjergværker husede Dæmoner.

I de bredere Befolkningslag holdt Heksetroen sig jo længe og er vel ikke helt uddød endnu; men det gaar dog ikke længer saa vidt som Natten til 27. Novbr. 1722, da Befolkningen i Salling brændte en Kvinde i Grønning By, fordi de mistænkte hende for at være Heks og ikke kunde faa Øvrigheden til at tage sig af Sagen.

Med disse indledende Bemærkninger gaar vi saa over til at omtale en stor Hekseepidemi, der i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede hjemsøgte Aalborg og Omegn.

Heksekomplottet i Aalborg¹⁾.

Den 12. December — St. Lucie Aften — 1611 kom Fisker Peder Poulsen²⁾ i Aalborg ved Sekstiden gaaende hen i Kakvad (nu Kattevad) for at betale Fisker Niels Laursen 10 Skilling, som han skyldte ham for en Nattevagt; Døren var lukket, og han »klappede« derfor paa den, men der blev ikke lukket op og heller ikke svaret indefra, skønt han gennem Vinduerne saa, at der var Lys i Stuen. Han gik saa hen til et Vindue, hvori der manglede en Rude, og gennem Hullet saa han en besynderlig Forestilling.

¹⁾ Hovedkilder:

Jomfru Christence Kruckow: Herredagsdom ^{o/a} 1621.

Maren Pedersdatter: Landstingsdombog A 1620, fol. 30, 126 b.

Elle Nielsdatter: Landstingsdombog A 1620, fol. 3, 264 ff, 1621, fol. 155.

Dorte Jensdatter: Landstingsdombog A 1620, fol. 3, 337 ff, 1621, fol. 6.

Apolone Guldsmeds: Landstingsdombog A 1620, fol. 511.

²⁾ Om Fiskerens Strid med Borgmester Jørgen Olufsen se V. A. Secher: Familien Secher, S. 20.

Inde i Niels Laursens Stue var der forsamlet godt en halv Snes Kvinder af højst forskellig Stand, og da Niels Laursens Hustru, Maren Nielsdatter Knep, i det samme kom ud af et Kammer med et Lys i Haanden, tog de fat paa hende og lagde hende ned paa nogle Dynner paa Gulvet, hvorefter de trak en »Tingest« fra hende af Skikkelse som et Barn »og handlede saa skammeligt med hende, at det er Skam det at udsige«. De behandlede hende nemlig som Barselkvinde, og »Tingesten« var, som Læserne vel gætter, et Voks barn, d. v. s. en Voksfigur til at drive Heksekunster med¹⁾. En saadan Figur blev »baaret« i 9 Maaneder, og naar den var bleven »født«, døbtles den med Navnet paa den Person, som man vilde forgøre; saa var Forbindelsen mellem Figuren og Personen tilvejebragt, og naar man nu tilføjede Figuren Skade, mente man at paaføre den forhadte Person samme Skade. Nu St. Lucie Aften var altsaa det Øjeblik kommet, da de Aalborg-Hekse havde et Voks barn fuldbaaret — det kaldes senere hen i Sagen »en sort Tingest som en Spøgelse« —, og man forstaar, at det var et vigtigt Tidspunkt, hvorfor ogsaa saa mange agerende var samlede i Barselstuen.

Lad os saa, inden vi gaar videre med Beretningen, præsentere Forsamlingen for Læseren.

Først maa vi da nævne Værtinden, Fisker Niels Laursens Hustru *Maren Nielsdatter Knep*, oftest kaldt Maren Kneppis, der den paagældende Aften spillede Barselkvindens Hovedrolle. Dernæst ærlige og vel-

¹⁾ Benyttelse af Voksfigurer i saadant Øjemed er jo velkendt, og man skal derfor kun henvise til Dr. H. F. Feilbergs Afhandling i »Aar bog for dansk Kulturhistorie« 1896 samt til H. F. Feilbergs Ordbog over jydsk Almuesmaal: Voxbarn.

byrdige Jomfru *Christence Axelsdatter Kruckow*, den vendsysselske Herredsfogeddatter *Dorte Jensdatter Kjærulf*, som paa mødrene Side var af adeligt Blod, *Elle Nielsdatter* ved Østeraa, gift med Købmand Herman Egenau i Aalborg, *Apolone Ibsdatter*, gift med Guldsmed Anders Jensen i Aalborg, *Mette*, Datter af Peder Murmester i Kakvad i Aalborg, *Maren Pedersdatter*, gift med Thomas Jørgensen i Aalborg, *Margrete Hjulmands*, *Gunder Vognekars Hustru*, *Christen Knudsens Kvinde*, en gammel Kone *Ane* eller *Maren* fra Vorde, *Mette* fra Klarup, *Else* fra Mov og *Bodil* og *Sidsel* fra Gudum.

Da nu Voksbarntet var »født«, tog Maren Kneppis og døbte det; det blev kaldt Maren, dog ikke efter Moderen, men efter Raadmand Hans Felthuus' Hustru Maren Jørgensdatter, hvem man havde udset til Offer for de Trolddomskunster, til hvilke Barntet skulde benyttes.

Efter at Peder Poulsen i nogen Tid havde staaet og iagttaget, hvad der foregik, og set, »at de havde Fanden imellem dem og brugte deres Djævelskab og Kogleri«, raabte han ind i Stuen til dem og sagde til Maren, at nu kunde han se, at det var sandt, hvad Folk havde sagt om hende, at hun til havde rakkert om fra et Sted til et andet for Vanrygtes og Skalkheds Skyld, og henvendt til de andre Kvinder tilføjede han: »Efterdi I er saa mange Kvinder tilsammen at gjøre Djævelskab, skal jeg nu fly nogle Karle til Eder«, og saa gik han til Borgmester Niels Iversen Skriver og Byfogden Kort Andersen og meldte, hvad han havde set.

Da Heksene mærkede, at de var opdagede, slak Maren Kneppis Ild i Taaen paa Voksbarntet og gemte det under en Seng, og de skiltes saa fra hverandre

i største Hast, ja saa travlt havde Jomfru Christence Kruckow med at komme bort, at hun faldt ud af Døren og af den Grund maatte holde Sengen i nogen Tid derefter.

Peder Poulsen var dog ikke den eneste uvedkommende, der havde set, hvad der gik for sig i Stuen; Oprinet var nemlig ogsaa blevet iagttaget af en 7—8-Aars Pige, Karen Nielsdatter, der havde set, at 9—10 Kvinder gik ind til Maren Kneppis. Den lille Pige var paa den Tid hos Maren Kneppis, men da de Fremmede forsamledes, skød Maren hende ud af Døren og bad hende om at gaa hen og muge under deres Ko samt malke den. Hun anede imidlertid, at der var noget usædvanligt paa Færde, thi Maren havde laant Sengeklæderne til Barselsengen af hendes Moder, og hun listede sig derfor hen til Døren, hvor hun igennem et Hul kunde se, hvad der foregik; men efter at Fødescenen var overstaaet, blev Kvinderne opmærksomme paa Hullet og stoppede det til med en Klud, og Maren Kneppis jog hende derefter op paa Loftet og tog Stigen dertil bort, dog ud af et Loftsvindue saa Pigen senere, at Kvinderne forlod Huset.

Øvrigheden tog straks fat paa Hekseforfølgelsen, men foreløbig synes der kun at være bleven rejst Anklage mod Maren Kneppis og Mette Pedersdatter; Maren blev samme Aften fængslet, og om Mette vides det, at hun sad fangen i Klosteret.

Den 20. December 1611 vidnede Peder Poulsen paa Aalborg Byting angaaende det, han havde set i Maren Kneppis Hus, men angav vist ikke andre end de to nævnte, og ligeledes vidnede den lille Pige Karen Nielsdatter desangaaende, og hun tilføjede, at Maren Kneppis havde et stort Ris liggende i sin Kiste,

med hvilket hun lit og ofte hudstrøg en liden sort »Kumpen«, saa han skreg ilde; undertiden slog Maren ogsaa Barnet med Riset, men da brugte hun altid den tykke Ende af det. Yderligere vidnede hun, at Peder Murmester og hans Datter, den anklagede Mette Pedersdatter, havde ligget inde i Sengen hos Maren Kneppis i nogle Nætter. Den »liden Kumpen« har vel været en vanskabt Kat, og da de Djævle, Heksene betjente sig af, almindeligvis angives at være i Harers eller Kattes Skikkelse, var der naturligvis ingen Tvivl om, at Maren havde en tjenende Djævel, som hun af og til tugtede, og herpaa lydede vel ogsaa — efter Datidens Begreber — den Omstændighed, at hun brugte den anden Ende af Riset til Pigen.

Maren Kneppis blev dømt som Troldkvinde ved Landstingsdom af 15. Februar 1612, og Mette Pedersdatter er vist bleven fældet ved samme Tid (Dombogen haves ikke); de blev begge brændte »for Aalborg«, antagelig paa den nuværende Skovbakke.

Det er ikke lykkedes mig at finde nogen specificeret Bøddelregning over en Heksebrænding her i Amtet, men da Dr. Villads Christensen har fremdraget en saadan fra Skivehus Læn¹⁾ 1621 kan den maaske tjene som Eksempel. Betalt i Skive for Øl til Skarpretteren i 2 Nætter (∴ 2 Døgn) 2 Mark, for 5 Tjæretønder 5 Mark, for 1 Stige til hende (∴ naar hun skulde kastes paa Baalet) 20 Skilling, og Skarpretteren for at rette hende 9 Daler; hertil kommer Omkostningerne ved Rettergangen mod hende, nemlig Betaling til en Mand, der var med om Natten for at fange hende, 4 Daler, Tingsvidner ved Herredstinget 5 Mark, 1 Par Sko til hende 3 Mark, 1 Stæv-

¹⁾ Jydske Saml. 3. VI. S. 348.

ning 4 Skill., Landstingsdommen 6 Mark, Skriverdrenge $\frac{1}{2}$ Mark, Herredsfogdens Dom $\frac{1}{2}$ Daler, fortæret til Landstinget med hende i 2 Nætter $\frac{1}{2}$ Daler, betalt for hende og for dem, som passede paa hende i 2 Nætter, 3 Mark og endelig Kostpenge for hende i de 14 Uger, hun sad fængslet. Hertil kom som oftest Betaling til Bøddelen for Tortur, saa det var ingen billig Historie at faa Livet af en Heks¹⁾.

Forinden Henrettelsen gjaldt det jo om at faa Heksene til at angive deres Medskyldige, og »udi deres Pinsel under Rettermandens Haand« eller »i pinlig Forhøring under Bøddelens Haand« maatte de her nævnte da ogsaa røbe i hvert Fald en Del af dem, de havde været i Ledtog med.

Pinligt Forhør maatte dog i Følge Recessen 1588 først finde Sted, naar den anklagede var dømt til Døden, og da en Domfældts Vidne ikke kunde danne Grundlag for Retsforfølgning, maatte man afvente Tingenes Udvikling af sig selv, thi der synes ikke at have været nogen, der vilde føre Anklagen. Sagen var nemlig, at de fleste af de Kvinder, Heksene havde angivet som Medskyldige, var saa højt paa Straa i social Henseende, at en Kamp med dem og deres Slægtninge kunde falde vanskelig nok.

En hel Del af de Kvinder, der havde været med den skæbnesvangre St. Lucie-Aften, var jo udenbys fra — fra Fleskum Herred — og om Bodil og Sidsel fra Gudum siges i et Tingsvidne af 29. Okt. 1619, at de var døde. Det samme siges om Gunder Vognekars Kvinde, og de er antagelig slupne for Baalet, hvorimod det ikke er udelukket, at de af Skræk har berøvet sig selv Livet, da dette ikke var ualmind-

¹⁾ Værdien af en Hest kunde paa hin Tid regnes til 10 Daler.

ligt¹⁾. Kvinderne fra Vorde, Klarup og Mov høre vi ikke siden til — hverken Herreds-, Birke- eller Landstingsdombøger haves fra hin Tid —, og om Christen Knudsens Kvindes og Margrete Hjulmands Skæbner tier Historien ogsaa. Tilbage bliver for Aalborg Bys Vedkommende Eliten af Heksekorpset: Ærlige og velb. Jomfru Christence Kruckow, Dorte Kjærulf, Apolone Guldsmeds og Elle Nielsdatter samt en mindre standsmæssig Kvinde Maren Pedersdatter.

Skønt Komplottet opdagedes 1611 og to af Heksene kort efter maatte bestige Baalet, afskrækkede det dog ikke de øvrige fra at drive deres Skarnsstreger i Byen; man mente, at de tog Livet af nogle Folk, paaførte andre Sygdomme, tog Lykken fra visse Folk og gav den til andre o. s. v., og selv om meget af det, de beskyldtes for, var opdigtet, er det dog udenfor al Tvivl, at de paa mange Maader terroriserede Byen og følte Sødmen ved at være en Magt i Samfundet, en Magt, som i hvert Fald en stor Del af det højere Borgerskab skælvede for uden at have Mod til at lægge ud i Kampen mod den, og først i Aaret 1618 skete der en Forandring i dette Forhold.

Da de af Heksene begaaede Forbrydelser for en stor Del var udførte i Fællesskab, vil det blive unødigt vidtløftigt at referere Anklagerne mod hver enkelt, saaledes som de foreligger oplyst gennem Processakterne, men i det følgende skal man forsøge at give

¹⁾ 1620 hængte Maren fra Skjørping sig, fordi hun var mistænkt for Trolddom og var fængslet i Aalborg Kloster (Aalborghus Lænsregnskab), og 1619 forsøgte »Lange Maren« i Ø. Hassing at slaa sig selv ihjel af samme Grund (se Heksen fra Ø. Hassing). Fra andre Egne kan anføres mange Eksempler paa, at mistænkte Kvinder tog sig selv af Dage.

en noget sammentrængt Beretning om Heksenes Virksomhed og Kampen mod dem¹⁾.

Vi maa nu gaa noget tilbage i Tiden.

Blandt Aalborgs talrige Guldsmede fandtes en Mand ved Navn Anders Jensen, som tog Borgerskab i Aaret 1600. Han havde vist en ret stor Bedrift; det vides saaledes, at han i det mindste havde en Svend samt to Tjenestepiger, men han synes ikke at have haft det bedste Ord paa sig i Henseende til Ærlighed, og ogsaa paa anden Maade synes han at have haft en noget plettet Karakter. Fru Margrete, Datter af Lænsmanden paa Aalborghus Bjørn Andersen og Enke efter Jørgen Worm til Vaar, blev bestjaalet for noget Guld, og dette købte Anders Jensen, skønt han vist nok var vidende om, at det var Tyvekoster. Han maatte derfor indgaa paa at betale Fru Margrete 300 Rdl., men hun eftergav ham dog noget af Beløbet. Fru Margretes Søstermand, Godslev Budde til Rødslet, fik nu Mistanke om, at Anders Jensen ogsaa havde bedraget ham med Hensyn til salig Fru Karen Friis' Vaaben paa hendes Kiste i Ørsted Kirke, hvilket

¹⁾ Fr. Meidells Artikel om Aalborg-Heksene (i Jydske Saml. 2. III. S. 223 og i Bille-Æltens Historie II. S. 380) er et Sammensurium af løst og fast, historiske Fakta og digteriske Friheder; Kronologien er umulig, og naar Forfatteren glæder sig ved at have fundet en hidtil ukendt Rektor i Aalborg, maa man berøve ham denne Glæde, thi Mag. David Jensen Klyne var ikke Rektor, men Præst ved Frue Kirke. Derimod afholdtes en Del retslige Sammenkomster i Latinskolens Lektorihus. Naar Forfatteren endelig anvender Ordet Hekseskolen — Skole — paa en saadan Maade, at man fristes til at tro, at det er et af Datiden anvendt Udtryk, maa der ogsaa gøres Indsigelse. En saadan Brug af Ordet Skole var sikkert ogsaa Datiden fremmed.

Guldsmeden havde forgyldt, og han vilde paa egen Bekostning have Anders med til Ørsted for at aftage Vaabnet, saa han kunde faa Sagen undersøgt, men dette rimelige Tilbud synes Anders ikke at have haft Lyst til at gaa ind paa¹⁾. Utvivlsomt var hans Samvittighed mindre god, thi han havde allerede 1604 været saa forsynlig at skaffe sig et Beskyttelsesmiddel af en ret ejendommelig Art.

En af hans Tjenestepiger, Anne Christensdatter, kom Lørdag Aften før Jul 1604 ned i Anders Guldsmeds Butik og spurgte Svenden, Jens Pedersen, om han vilde i Seng nu, og da han svarede ja, ytrede hun, at hans Seng ikke var redt, og hun gik saa med ham op paa Kammeret for at rede den. Her sagde hun til ham, at hun skulde fortælle ham noget, hvis han vilde tie dermed, og da han lovede det, bad hun ham om at gaa med ned, saa skulde hun vise ham noget. De gik saa ind i Storstuen, hvor hun tog Anders Guldsmeds Form²⁾ og viste ham, at der hængte en lille hvid Pose deri under det højre Armhul, og idet hun rystede den, spurgte hun Svenden: »Hvad tænker Du, det er for en Peberpose?« Ja, det vidste Jens Pedersen ikke, og heller ikke kunde han tænke, hvorfor Anders Guldsmed bar den; men saa klemte han paa den, og da han mærkede, at der var Papir deri, tog de Formen med ud i Stegerset, og her sprættede de Posen op. De fandt saa et Brev, hvori stod efterfølgende Navne: Godslev Budde og hans Hustru Fru Sidsel Bjørnsdatter, Fru Margrete Bjørnsdatter, Mandrup Parsberg (Lænsmand paa Aalborghus), Fru Ingeborg Hartvigsdatter Juul (Læns-

¹⁾ Aalborg Raadstuebog $\frac{1}{3}$ og $\frac{6}{4}$ 1605, jvf. Jydske Saml. I. I. S. 331.

²⁾ Harnisk?

mandens Hustru), Hans Vandel (Slotsfoged), Peder Holst (Ridefoged til Aalborghus), Christen Skaresen (?), Frederik Christensen (Borgmester), Niels Iversen Skriver (Borgmester), Hans Christensen (Raadmand) og flere, og dernæst stod, at disse Personer ikke skulde »skade mig Anders Jensen paa mit Gods eller Penge, Hæder eller Ære nogen Maade, men have saa god Vilje til mig, som Jomfru Marie havde til sit lille Barn«. Denne Seddel var foldet sammen om en anden Seddel, som var lagt i Trekant, og paa hvilken de forannævnte Navne var skrevne korsvis og bagvendt, hvorhos der paa Brevet var tegnet 9 Kors, nemlig 1 i hvert Hjørne, 1 paa hver Side og 1 midt i.

Jens Pædersen læste Indholdet for Anne Christensdatter og en anden Pige, der ligeledes tjente Guldsmeden, og han tog saa Brevene med sig hen til en »Skoleperson« Peder Bertelsen¹⁾, der boede hos sin Moder, og bad ham om at læse dem.

Det var Svendens Hensigt at afskrive Brevene, hvorfor han bad om at laane Papir dertil, men Peder Bertelsen sagde, at det var onde Breve, som han snarest skulde skille sig af med, og saa gik han med dem igen, kom dem i Posen og fik en Synaal af Pigen til at sy den sammen med igen.

Selvfølgelig kunde alle disse Personer ikke lie med Opdagelsen, og 5. Februar 1605 vidnede Svenden, begge Pigerne og Peder Bertelsen paa Bytinget angaaende Brevene, efterat en Del af de i Brevene nævnte Personer havde indstævnet Anders Jensen for at erklære sig om Sagen. Det ses ikke, hvad Ende

¹⁾ Maaske den senere Universitetsprofessor Peder Bertelsen Kjærulf, der blev Student fra Aalborg ca. 1605.

Sagen fik, men den kom for Landstinget, hvor Anders Jensen gjorde gældende, at Vidnerne løj ham paa¹⁾.

Anders Guldsmeds Hustru, Apolone Ibsdatter, havde maaske været Mester for at lave disse Beskyttelsesbreve, thi hun var et virksomt Medlem af den aalborgske Heksebande, der vist allerede var i Virksomhed paa hin Tid, ja muligt var der ogsaa Forbindelse mellem Hekseforfølgelsen efter 1611 og nogle nordjydske Hekseforfølgelser i sidste Trediedel af det 16. Aarhundrede. Angaaende disse sidste haves der kun sparsomme Efterretninger, og Bevægelsens Udbredelse kendes derfor ikke, men 1582 udgik der kongelig Ordre til Lænsmanden paa Aalborghus, Bjørn Andersen, om at fængsle en af Aalborgs fornemste Kvinder Maren Thuris, Borgmester Christen Mikkelsens Hustru, der var bleven beskyldt for Trolddom og navnlig for 1580 at have forgjort Lænsmanden paa Aalborghus, Axel Viffert, saa han døde deraf. Hun var bleven beskyldt af en Maren Badekvinde, som var fængslet for Trolddom, og som atter var bleven beskyldt af en anden Heks, der var bleven brændt ved Aalborg²⁾. Maren Thuris undgik dog Baalet og døde først 1597, begravet i Frue Kirke. Hun skulde have været vred paa Lænsmanden, fordi han havde forringet hendes Fædrift, men forøvrigt havde hun allerede tidligere været mistænkt for at give sig af med Hekseri. Hendes Søn, Borgmester Frederik Christensen, fik udvirket, at hun fik nogen Lempelse med

¹⁾ Aalborg Raadstuebog ¹²/₂ og ⁶/₄ 1605.

²⁾ Se Kancelliets Brevbøger ⁷/₁₂ og ²⁷/₁₂ 1582 samt ¹³/₂ 1583. Hun var Oldemoder til den bekendte Frederik Thuresen, Stadsøberst i København, og en Gade i Aalborg bærer jo endnu hendes Navn.

Hensyn til Fængselsopholdet, men det vides iøvrigt ikke, hvorledes Sagen endte. 1587 blev en Heks ved Navn Karen Brun brændt i Hundslund Birk (Dronninglund H.), og 1573 fandt en Hekseproces Sted i Skærum i det nordlige Vendsyssel, ligesom der 1572 ved Aal Birketing (Vidskøl Birk) blev brændt en gammel Hyrdekvinde, som vogtede Næsborg Fæ, og som hed Anne Nielsdatter. Skønt hun blev »ynkelig pint«, vilde hun dog intet bekende¹⁾. Hvad enten nu Aalborg og Omegn har haft en Hekseorganisation før det 17. Aarh. eller ikke, saa kom der i hvert Fald en saadan i Begyndelsen af det nævnte Aarhundrede, og den fik et ypperligt Medlem i Jomfru Christence Kruckow, da hun flyttede fra Fyn til Aalborg. Skønt hendes Historie oftere er bleven gjort til Genstand for Behandling, saaledes i Bille-Ættens Historie, Richardt: Danske Herregaarde 4 (Nakkebølle) og i Ny danske Magazin, 1. Bind, bliver det dog nødvendigt her at gøre lidt Rede for den, fordi den er saa nøje kyttet til de øvrige Aalborg-Hekses.

Jomfru Christence var Datter af en fynsk Adelsmand Axel Nielsen Kruckow til Aarslev og Anne Mogensdatter Bjelke, hun var antagelig født ca. 1565, og som ung Pige kom hun i Huset hos Eiler Brockenhus til Nakkebølle og Fru Birgitte Friis. Da Fru Birgitte døde, havde Jomfru Christence maaske haabet at blive hendes Efterfølger, thi hendes stærke Had til Fru Anne Bille, der 1584 ægtede Herren til Nakkebølle, synes lettest forklarlig ud fra forsmaaet Kærlighed. Fru Anne fik i sit Ægteskab 15 Børn, der alle var dødfødte eller døde straks efter Fødselen, og da ogsaa andre Ulykker hjemsøgte Herskabet paa

¹⁾ Chr. Nielsen Juels Aarboeg. Ny kirkeh. Samling V. 361.

Nakkebølle, laa det nær at søge Grunden dertil i Forgørelse. Det lykkedes ogsaa at finde Ophavsmændene. 6. Aug. 1596 bekendte Onse Lauridsdatter paa Nakkebølle paa Fru Anne Billes Forespørgsel om, hvem der havde forgjort hende, at det havde Christence Kruckow, som var paa Nakkebølle i den afdøde Frues Tid, og Jomfru Christence samt Onse og et Par andre Kvinder havde ved Djævelens Hjælp øvet Trolddom mod Fru Anne, idet de Fredag før hendes Bryllup havde maalt hendes Brudeseng med et Baand, og da Vielsen foregik i Salen, havde de slaet Knude paa Baandet, og Jomfruen havde belønnet dem med forskellig Slags Tøj for deres Hjælp. Torsdag efter Brylluppet havde Jomfru Christence bragt Fru Anne en Kousken Faaremælk og bedt hende æde deraf, da hun selv havde »veld«¹⁾ den; Fru Anne vilde dog ikke æde deraf, og Jomfruen slog det da bort, hvorefter Djævelen tog det. Efter Onses Udsagn havde Jomfru Christence taget en stor Edderkop i Fru Annes Brudeseng, og den havde deres Dreng Djævelen bragt dem, og Christence havde kommet den i Mælken. Jomfruens »Dreng« eller Djævel hed Jeronymus, og Onses hed Blæk-Skinneben. Endvidere fortalte Onse, at Christence havde haaret et Voksbarnd under sin højre Arm i 40 Uger, — Barnet var saa langt, som det halve af en Arm —, og siden havde de nedsat (d: begravet) det, og da sagde de: »Nu sætter vi al Fru Annes Lykke og Velfærd ned«. Jomfru Christence havde ofret paa Højaltret i Aastrup Kirke med Voksbarndet, som Onse da bar, og da sagde Onse til hende: »Nu gør vi den Synd og Gerning, os aldrig kan forlades, og vi kommer til at for-

¹⁾ krystet; det var altsaa ostet Mælk.

tryde«, men Jomfruen svarede, at det skulde hun ikke bryde sig om, det skulde hun og ikke Onse svare til. Voksbarnet, som blev kaldt Anne efter Fru Anne Bille, havde Onse lavet af Voks, som Jomfru Christence havde leveret hende. Resultatet af Førgørelsen var altsaa, at Fru Annes 15 Børn var dødfødte eller døde straks efter Fødslen.

Efter at Onse havde aflagt denne Bekendelse, blev der 12. Okt. 1596 taget Tingsvidne ved Salling Herredsting desangaaende for at skabe et retsgyldigt Grundlag for en Anklage mod Heksene.

18. Marts 1597 bekendte Johanne Jenses paa Nakkebølle, at hun ogsaa havde været med til Trolddomskunsterne, hvad Jomfru Christence havde forledet hende til; hendes »Dreng« hed Allebast, og hun havde givet sig Fanden i Vold og Magt, for at han skulde tjene hende. Sammen med de andre Troldkvinder havde hun to Gange været paa Bloksbjerg, og de havde haft en Spillemand med og danset der om Natten, og Djævelen havde hentet Vin til dem. Rejsen tilbagelagde de paa Ryggen af deres »Dreng«. Da de dansede, faldt 3 eller 4 af dem, og da sagde Johanne til de andre: »Nu bliver vi vist røbede og aabenbarede«. Yderligere bekendte Johanne, at der havde været sat 3 Kors under Fodenden af Fru Annes Seng, Korsene var af Staal, og Thomas Smed paa Nakkebølle havde lavet dem til Jomfru Christence. De var anbragt indsvøbte i Papir tilligemed nogle Haar af Heksene og omvundet med sort Traad, og Hensigten med dem havde været, at Fru Anne ikke skulde trives.

Johanne havde ogsaa været med de andre, da de ofrede med Voksbarnet i Aastrup Kirke, og en Fredag havde de saa sat Barnet ned (∴ begravet det)

i Fru Annes Kirkestol, og Hr. Mads Sognepræst var med dem¹⁾. Sluttelig sagde Johanne, at naar alle, der havde været med til at forgøre Fru Anne, blev brændte, vilde Fruen blive rask igen, men forøvrigt var hun og Onse enige om at vælte Skylden over paa Jomfru Christence, der havde forledt dem²⁾.

Onse og Johanne blev brændte, og Christence var ogsaa i Forhør og tilstod at have været med til at maale Brudesengen, men benægtede iøvrigt at have haft Del i Forgørelsen, og Dommeren vilde hverken frifinde eller dømme hende, thi da Jomfru Christence var adelig, skulde hendes Sag for Kongens Retterting, men hendes Slægtninge fik Forfølgelsen standset, saa hun slap med Skrækken.

Saa høre vi ikke mere til Jomfru Christence, før hun 1611 optræder i Aalborg, hvor hun sandsynligvis allerede da havde boet i nogle Aar, og hvor ogsaa hendes Søster Jomfru Anne boede; om sidstnævnte vides kun meget lidt; hun synes ikke at have deltaget i Heksekomplotet.

Da Jomfru Christence kom til Aalborg, kom hun snart i Berøring med denne Bys intrigante Hekse, og blandt hendes nærmeste Fæller var den tidligere omtalte Apolone Ibsdatter, der var gift med Guldsmed Anders Jensen.

Som foran omtalt synes der 1612 kun at være bleven dømt — og brændt — to af de Hekse, der

¹⁾ Dette maa antagelig have været Hr. Mads Nielsen Lollik, Præst i V. Aaby og Aastrup, og han maa saaledes have levet ca. 1585, medens Wiberg angiver ham som død ca. 1572. Præsten har vel troet, at det var et dødfødt Barn eller en Abort, der blev begravet i Fru Annes Stol, og har derfor ikke undersøgt Sagen nøjere.

²⁾ Herredagsdom af 9. Juni 1621.

var med i Selskabet St. Lucie Aften 1611, nemlig Maren Kneppis og Mette Pedersdatter, og da Faren antoges overstaaet for denne Gang, genoptog de andre Virksomheden, og den begunstigedes utvivlsomt ved, at Byen paa den Tid synes at være bleven hjem-søgt af en af de hyppige Epidemier, der udtyndede Borgernes Rækker.

En anden Omstændighed var ogsaa medvirkende: Efter Kalmarkrigen (1611—13) vendte Henning Bille til Vrejlevkloster hjem til Vendsyssel fra sin Tjeneste paa Flaaden, men han var da saa stærkt forgældet, at han maatte overlade Gaarden til Kreditorerne, og han bosatte sig derefter i Aalborg med sine moderløse Børn¹⁾.

Han var Broder til Fru Anne paa Nakkebølle, der 1602 havde mistet sin Husbond, og det er troligt, at der kan have været Anledning for Jomfru Christence til ogsaa at komme til at hade ham; Slægtskab spillede jo i ældre Tid en langt større Rolle end i vore Dage.

Kort Tid efter, at Henning Bille var kommen til Aalborg, udspreddes der slemme Rygter om ham²⁾, og det lykkedes Henning at faa Beviser i Hænde for, at Bagvaskelserne stammede fra Anders Guldsmed, der vel paa dette Omraade har arbejdet sammen med sin Hustru og Jomfru Christence. Henning vilde gerne gøre kort Proces, der jo var mindst bekostelig, og udbad sig paa Herredagen 1614 kongelig Tilladelse til at lade Guldsmeden fængsle, men dette kunde ikke bevilges, og han maatte saa sagsøge Anders paa almindelig Maade. Det lykkedes ham ogsaa at faa

¹⁾ Se Fr. Meidell: Bille-Ættens Historie II. S. 379 ff.

²⁾ Folk talte om den Himlens Straf, der havde mærket ham som en Udaadsmand.

Guldsmeden dømt saaledes, at han skulde tilbagekalde de ærekrænkende Udtalelser og betale Bøde m. v. til Henning Bille, men da det trak ud med Betalingen, lod han Anders fængsle, hvad der ved Reskript af 19. April 1615 indbragte ham en alvorlig Dadel fra Kongens Side.

Sagen ses at være bleven ordnet saaledes, at Anders Guldsmed udstedte et Gældsbevis paa 400 Rdl. til Henning Bille og med Henrik Brun¹⁾ og Frederik Maler²⁾ som Kautionister, mod at de fik Pant for Beløbet i Anders Guldsmeds Gaard og Ejendom (Tingsvidne af Aalborg Byting 15. Maj 1615)³⁾.

Henning Bille døde 1615, og hans Slægtning Styge Høeg til Vang drog Omsorg for, at han blev standsmæssigt begravet, skønt han næppe efterlod sig nok til Omkostningerne. Under Hennings Svaghed eller maaske snarere kort efter hans Død gjorde Anders Guldsmeds Hustru et Forsøg paa at komme i Besiddelse af det ubehagelige Gælds brev, idet hun for en Betaling af en Skjorte og et Sølvknivskaft fik en Person ved Navn Ejler Simonsen til at love at skaffe det; han skulde sagtens stjæle det til hende, men han holdt ikke Ord, og hun og de andre Hekse vilde saa straffe ham med at paaføre ham Ondt, i hvilket Øjemed Apolone Guldsmeds »Dreng« eller Djævel Raggi blev sendt hen for at forgøre Ejler, der vist har været Tjener hos Henning Bille eller har boet i samme Hus, thi da Djævelen kom derhen, kom et af Henning Billes Børn »i Vejen for samme Ulykke«

¹⁾ Henrik Pedersen Brun blev 1582 Medlem af Guds Legems Lay.

²⁾ Maler Frederik Hellefelt blev 1583 Medlem af Guds Legems Lay og tog 1591 Borgerskab i Aalborg.

³⁾ Landst.-Dombog A 1620 fol. 511 ff.

og styrtede fra Svalen ned ad Trappen og slog sig ihjel¹⁾. Om Barnets Død skyldes et tilfældigt Uheld, eller om Barnet er blevet skræmmet af en eller anden, lader sig ikke oplyse.

Sandsynligvis er det disse Tildragelser og Jomfru Christences Meddelaglighed i dem, der har sat sig Spor i, at hun og hendes Søster Anne 1615 gav 200 Daler til Aalborg Latinskole, af hvilket Legat en fattig Student der fra Skolen skulde have Studiehjælp; det har maaske været en frivillig Gave for at komme til at staa i et bedre Lys hos Byens formaaende Mænd, men det kan ogsaa have været en mindre frivillig Disposition for at faa en Sag jævnet uden videre Tiltale.

Der gik nu et Par Aar, i hvilke Heksene var mindre fremtrædende, men saa passerede der en Sommernat 1617 noget, der slog Byens Beboere med Forfærdelse.

Den 4. Juli 1617 vidnede Frederik Skrøder og Hustru Anne Galteberg paa Aalborg Raadhus, at forgangen St. Bodils Nat imellem 16. og 17. Juni Kl. 10—11 laa de i deres Seng, og da hørte de, at der blev prædikedt i Frue Kirke, og det lød, som om et Barn blev døbt. En Spillemand, Johan van Minden, der paa samme Tid laa til Herbergs hos Skrøders, vidnede, at samme Nat ved Titiden stod han paa et Kammer paa Loftet og vilde klæde sig af for at gaa i Seng, og da han saa ud ad Vinduet, kom der nogle Svin gaaende over Kirkestenten over den Fjæl, som sad i Kirkeristen²⁾ norden for Kirkedøren, og de gik

¹⁾ Herredagsdom 9. Juni 1621.

²⁾ For at forhindre Dyr i at komme ind paa Kirkegaarden, var der ved Stenterne gravet Huller, hvorover der lagdes en stor Rist, der belagdes med en Fjæl, naar Mennesker vilde over.

ind i Kirken et efter et, og da hørte han, at det lød, som om der blev døbt et Barn derinde; og siden hen kom der en ud af Kirken, som lignede en Præst med Præstehue paa, men ingen Kappe, og han gik udenfor Kirken til Ove Lunges Begravelse¹⁾ og blev staaende der. Saa kom Svinene ud af Kirken igen, et efter et, og satte sig langs med Christen Poulsens og Poul Snedkers Huse, og saa kom der nogle Katte springende over Kirkegaardsstenten og satte sig saaledes, at der kom til at sidde en Kat mellem to Svin, og de samtalede med hverandre, som om det havde været Mennesker. Imidlertid raabte Johan v. Minden efter Præsten og mente, at det havde været Hr. Christoffer²⁾, men saa gik Præsten ud af Stenten ved Frands Smeds og slog Døren i efter sig, saa det rungede. Johan gik da ned og fortalte Frederik Skrøder og hans Hustru om, hvad han havde set, og han vilde have skudt efter Svinene og Kattene eller have været ude iblandt dem med en »Tesach«³⁾, men heri blev han forhindret af Frederik Skrøder⁴⁾.

Ogsaa paa anden Vis blev Byens Beboere opskræmmede af Heksene; saaledes opdagedes det, at der i Borgmester Frederik Christensens Have i Nærheden af Frue Kirke var sat Snarer og Garn ud mod Frands Smeds, og udenfor Borgmester Niels Iversens Dør blev der om Morgenen fundet ituslagne Potter, ligesom der der skete »Pissen og Løsen« i Løbet af Natten, og man var da ikke i Tvivl om, at det var dette, som 1617 hidførte den nævnte 72-aarige Borg-

¹⁾ Ove Lunge til Odden, Lænsmand paa Aalborghus, døde 1601 og blev begravet i et Kapel ved Frue Kirke.

²⁾ En Præst af dette Navn kendes ikke ved Frue Kirke.

³⁾ Tesach = Sværd.

⁴⁾ Herredagsdom af 9. Juni 1621.

mesters Død, og da en Pige, Ane Andersdatter fra Sæby, som tjente Købmand Christen Stubdrup i Aalborg, blev syg ved St. Hansdagstid 1618, mente man ogsaa, at hendes Sygdom skyldtes Heksene. Der var ogsaa andre, som mente, at deres Sygdom eller Ulykker stammede fra Heksene; men mest Opsigt vakte det, da Præsten ved Frue Kirke, Magister David Jensen Klynnes Hustru, Elisabeth Nielsdatter, blev sindsyng i Slutningen af August 1618, efter at hun nogle Uger i Forvejen havde haft et lille Ordskifte med Christence Kruckow angaaende en Rendesteu mellem deres Huse ved Frue Kirke¹⁾.

Paa dette Tidspunkt havde der over store Dele af Jylland bredt sig en Hekseepidemi og en energisk Hekseforfølgelse, om hvilken for en Del af Midtjyllands Vedkommende kan henvises til Dr. Villads Christensens Afhandling i »Jydske Samlinger« 3. R. 6. Bd. Hvor vidt Epidemien greb om sig, har Meddelelsen ikke haft Lejlighed til at undersøge, og skal derfor kun udtale, at den i Aarene omkring 1620 udbredte sig Nord paa over Himmerland og langs Vendssysels Østkyst til Skagenseggen, hvorimod den mindre synes at have berørt Vestvendssyssel; enkelte Tilfælde forekommer i Hanherred (Hjortdals Sogn og Brovst Sogn), og i Thy grasserede Heksene slemt, og helt galt var det 1617—19 i Aarhus og Randers Amter, hvor der var mere end to Snese Hekse for Relten, særlig paa Djursland og i Hads Herred. Medens det andre Steder undertiden var Mænd, der anklagedes

¹⁾ David Klyne døde 28. Novbr. 1634, 65 Aar gl., efter at have været Præst ved Frue Kirke i 32 Aar. Hans Hustru døde 7. Novbr. 1623, 54 Aar gl. Begge ligge begravede i Frue Kirke.

for Trolddom, var alle Aalborgegnens Troldfolk Kvinder, almindeligvis ældre Kvinder, men ingenlunde lutter Smaakaarsfolk, og der synes kun at have været faa Pariaer — Betlersker og andre Omstrejffere — imellem, medens det navnlig var saadanne, der huserede i Østjyllands bedre Egné.

Længe havde den aalborgske Præstekone ængstet sig over Naboskabet med Jomfru Christence, hvis Hus vel var Hovedsamlingsstedet for Banden; nu da hun blev berøvet sin Forstand, besluttede Magister David sig til at forsøge at faa Heksene udryddede, og en Del af dem, som de i Aaret 1612 brændte Hekse Maren Kneppis og Mette Pedersdatter havde angivet under deres pinlige Forhør, blev arresterede paa Aalborg Slot, medens Jomfru Christence paa Grund af sin adelige Stand foreløbig blev paa fri Fod; en enkelt af Heksene, Maren Pedersdatter, blev dog sat fast »over Pumpen«, et Arrestlokale for Pariaer, der var bygget over »Muret Port«, og som da havde afløst det underjordiske Fangehul under nævnte Byport¹⁾.

Til at medvirke i Sagen blev der nedsat en gejstlig Ret, i hvilken Biskop Chr. Hansen Riber samt Sognepræsterne Magister Thøger Pedersen ved Budolfi Kirke, Magister Thomas Christoffersen Galskyt i Hammer og Hr. Gregers Iversen i Brovst havde Sæde.

Først synes der at være bleven taget fat paa *Apolone Ibsdatter*, Anders Jensen Guldsmeds Hustru, og hun tilstod Misgerningerne baade for sit eget og de andres Vedkommende. Sagen mod hende forfulgtes

¹⁾ Rester af dette »Hul« er den saakaldte Rakkerens Hule ud for Museet paa Algade. Om dette Rum se Chr. Axel Jensen: »En middelalderlig Byport« i *Architekten* Nr. 10 for 1914.

af en Anders Sørensen som Fuldmægtig for Lænsmanden over Sejlstrup Anders Friis, og Hovedsigtel- sen gik ud paa, at hun havde forgjort den Pige af Sæby, som tjente hos Christen Stubdrup i Aalborg, hvilket Pigens Moder, Apolone Sørensdatter, sigtede hende for. Da Landstingets Dombog A for 1619 ikke er bevaret, kan alle Enkeltheder om Processen ikke oplyses, men Apolone Ihsdatter blev i Slutningen af 1619 kendt skyldig i Trolddoms Bedrift og derefter brændt udenfor Byen. Eksekutionen fandt antagelig Sted 29. eller 30. Oktober, thi den 29. skulde hun annamme Sakramentet, og da var Byfogden, Ridefogden til Aalborghus og Slotsfogden samt Biskoppen, Præsten Thøger Pedersen, Præsten Hr. Thomas Gal- skyt fra Hammer og »mange andre godt Folk« for- samlede paa Slottet for at høre hendes sidste Beken- delse. Hun bekendte da — men efter at hun var haardelig pint — at hvad Maren Kneppis og Mette Pedersdatter forhen havde bekendt, var Sandhed, og at der var i Rode¹⁾ med dem, som paa den Tid sam- ledes i Maren Kneppis Hus: Maren Pedersdatter, som nu sidder over Pumpen, Elle Nielsdatter ved Østeraa (gift med Kbmd. Herman Egenau), afdøde Christen Knudsens Kvinde, en gammel Kone ved Navn Anne eller Maren i Vorde, Jomfru Christence i Aalborg, Mette i Klarup ved Klarupgaard og Else i Mø, samt nogle, som nu var døde, nemlig Gunder Vognkarls Kvinde og Bodil og Sidsel i Gudum. Og de havde haft et Voks barn mellem sig, som Mette Pedersdatter havde baaret²⁾, og dermed havde de villet forgøre Hans Felthus' Hustru Maren Jørgensdatter. Maren

¹⁾ Heksenes Komplotter kaldtes stedse Roder.

²⁾ Det var jo Maren Kneppis, der »fødte« det, se foran

Kneppis havde døbt Barnet og kaldt det Maren, og da de blev røbede, stak hun Ild i Taaen af det. Ligeledes bekendte Apolone, at den Ulykke, som Henning Billes Barn vederfarede, skyldtes hende (se foran), og alle de forskrevne af hendes Kompagni og Rode var udi Raad- og Gerning i den samme Sag. Endvidere tilstod hun, at St. Hans Aften 1618, da hun og hele deres Rode havde berammet at skulle mødes øster hos Jomfru Christence med deres Djævl, kunde hun ikke selv faa Tid at komme derhen og sendte derfor sin Djævel Raggi, at han skulde samtykke i, hvad de andre vedtog at ville forrette. Men paa Vejen derhen mødte han ved St. Bodils Kirke den Pige fra Sæby, som da tjente Christen Stubdrup, og fordi hun da mødte ham, blev deres Gerning forvendt (o: forhindret), saa der intet kunde udrettes efter deres Forsæt, og derfor kastede de Skade og Sygdom paa Pigen, og de var alle med til at paaføre hende den Ulykke.

Ogsaa bekendte hun, at Dorte Jensdatter fra Slotsgade havde været med hos Jomfru Christence den nævnte St. Hans Aften til at forgøre Pigen, og al den Lykke, som Jens Andersen Hals¹⁾ og hans Hustru havde, vidste Dorte Besked med, men Apolone vidste dog ogsaa, at Jens Andersen Hals havde noget af Hans Christensens²⁾ Lykke, hvilken Dorte havde flyet ham, og ligeledes fik Jens Hals og hans Hustru

¹⁾ Raadmand Jens Andersen Hals, død i Marstrand 1627, var Søn af Anders Skriver i Hals og Anne Andersdatter Kjerulf og var Fætter til Heksen Dorte Jensdatter Kjerulf, se mine »Kjerulfske Studier« S. 35 f.

²⁾ Raadmand Hans Christensen, Broder til Borgmester Frederik Christensen.

al den Lykke, som blev skiftet til Maren Kneppis (∴ som Maren K. kunde disponere over).

Apolones »Dreng« havde sagt til hende, at den Gang de Svin var paa Vor Frue Kirkegaard, vilde Jomfru Christence og Dorte Jensdatter og den Degn, som var hos Jomfruerne, Christen Degns Søn, forgøre Magister Davids Hustru, men hun vidste ikke, om der var flere med, thi de var af en anden Rode, og altid, naar de havde været samlede og skiltes, beholdt Jomfru Christence Størsteparten af den Lykke, de havde at dele. Hvad de Potter angik, der blev sønderslagne, og den »Pissen og Løsen«, som skete udenfor Niels Skrivers Dør, da var det noget, som Jomfru Christence altsammen havde layet, og i det hele bestilte hun meget, som Apolone ikke vidste Besked med eller ikke kunde huske, men Jomfruen havde altid haft Nag til Niels Skriver; dog vidste Apolone ikke, om Jomfruen var Skyld i hans Død. Morgenen efter, at Urenligheden var sket udenfor Døren, spurgte Apolone Guldsmeds Jomfru Christence om, hvad det skulde betyde, men Jomfruen svarede kun, at »havde de pisset der i Aftes, skulde de skide der i Aften« og slog det saa hen med en munter Latter, idel hun sagde, at det vedkom ikke Apolone. Endelig bekendte Apolone, at Jomfru Christence, Dorte Jensdatter og Elle Nielsdatter samt hele den Rode ofte havde været forsamlede for at forgøre Borgmester Hans Vandel¹⁾ eller paaføre ham, hans Hustru og Børn Ulykke, og skønt han intet ondt havde gjort Apolone, havde hun dog maattet samtykke med de

¹⁾. Hans Vandel døde 1622. Hans Datter Maren blev gift med den i Hekseprocesserne ofte nævnte Præst David Jensen Klyne.

andre¹⁾. Apolones Udsagn om Dorte og Elle blev dog kendt magtesløst ved Landstinget 15. Januar 1620, eftersom det var en Misdæders Angivelse, der desuden var fremkommen »efter at hun haardelig var pint«.

Apolone Guldsmeds Henrettelse gav iøvrigt Anledning til en Retssag mellem Byfogden i Aalborg, Kort Andersen, og Anders Guldsmed angaaende den Halvpart af Anders Guldsmeds og Apolones Fællesbo, som ved hendes Domfældelse blev forbrudt til Kongen, idet Guldsmeden og hans Kreditorer Henrik Brun og Frederik Malers Enke gjorde Fordring paa, at den Prioritet, de nævnte Personer havde taget 1615, da Anders Guldsmed skulde af med de 400 Daler til Henning Bille, forlods skulde dækkes af Fællesboet, da denne Gæld var stiftet før Apolones Fængsling. Sagen kom for Landstinget, og Dommen gik Byfogden imod²⁾. I andre Sager var Guldsmeden ikke saa heldig, og 1626 blev han dømt for at have forfalsket Byskriverens Underskrift.

Det næste Offer for Hekseforfølgelsen var den tidligere omtalte *Maren Pedersdatter*, der havde siddet fængslet i det mindre standsmæssige Rum »over Pumpen«. Hendes Bekendelser indeholder i det væsentlige det samme som Apolones, og de kan sammenfattes i den Bekendelse, hun 1. Febr. 1620 aflagde »i mange godt Folks Nærværelse og Paahør«: Hun havde været med St. Lucieaften, hvor ogsaa Jomfru Christence og Dorte Jensdatter var med, og med det Voks barn, som de havde imellem sig, og som blev »kristnet«, havde de villet forgøre Hans Felthus' Hustru. Urenligheden udenfor Niels Skrivners Dør

¹⁾ Herredagsdom af 9. Juni 1621.

²⁾ Landst. Dombog A. 1620 fol. 511 ff.

tilstod hun at have lavet i Jomfru Christences, Dorte Jensdatters, Elle Nielsdatters og Apolone Ibsdatters Nærværelse, fordi de vilde have Livet af Niels Skriver, og de Snarer og Garn, som var udsatte i Borgmester Frederik Christensens Have, havde hun og Jomfru Christence, Dorte Jensdatter og Elle Nielsdatter været med til at gøre, fordi de vilde have Livet af ham. Endvidere vidnede hun om, hvorledes de havde delt den Lykke imellem sig, som de tog fra forskellige af Byens Borgere. Denne udførlige Bekendelse blev dog først aflagt »udi hendes Pine«, men 22. Novbr. 1619 havde 22 Mænd fra Hasseris, hvor hun før havde boet, og 3 fra Aalborg vidnet, at Trolddomsrygte havde fulgt hende, og 13. Decbr. vidnede 13 Aalborgmænd det samme, ligesom Fiskeren og Karen Nielsdatter rejste Sigtelse imod hende.

Paa Grundlag af disse Vidneudsagn svor da Nævingerne deres Ed over hende 13. Decbr. og kendte hende skyldig, og 15. Januar 1620 blev Afgørelsen stadfæstet af Landstinget, hvorefter hun maatte bestige Baalet. I »sin sidste Tid og Afsked ved Retterstedet« 3. Februar om Formiddagen, før hun blev ført ud af Byen, tilbagekaldte hun dog noget af det, hun havde tilstaaet, bl. a., at Dorte Jensdatter og Elle Nielsdatter havde været med til at øve Trolddom. Hun var iøvrigt født i Møgeltorum (i Torum Sogn, Salling) og havde godt Sognevidne herfra, ligesom ogsaa Lænsmanden Mandrup Parsberg tog sig af hendes Sag, men det kunde ikke frelse hende¹⁾.

Hidtil var Hekseforfølgelsen kun gaaet ud over Kvinder af mindre social Anseelse, men Resultatet af

¹⁾ Landstingets Dombog A. 1620, fol. 30, 126 b, 166 b og 337. Herredagsdom af 9. Juni 1621.

den retslige Undersøgelse varslede ilde for de tilbageværende Hekse, der vel havde nærret Haab om, at deres formaaende Slægt og Venner skulde faa Forfølgelsen standset, inden Angrebet førtes direkte mod dem. Heri blev de dog skuffede; Magister David Klyne vilde føre Sagen til Ende og udrydde den Belials-Yngel, der havde berøvet hans Hustru Forstanden.

Saa maatte Heksenes Paarørende se at gribe Sagen an fra en anden Side, og de forsøgte at bruge Magt og forhindrede paa denne Maade Rettens Fremgang¹⁾. Hermed hænger det saaledes sammen, at da Maren Pedersdatter 31. Januar 1620 skulde stadfæste sin Bekendelse, inden hun blev brændt, og om muligt afpresses yderligere Tilstaaelser om de andre Deltagere i Komplottet, blev der sat Vagt ved Raadhusdøren. Forhøret foregik i Skattestuen, men bedst som man var i Færd hermed, blev Dørvagten stødt tilbage og kastet omkuld — det var om Aftenen Kl. 8 — og ind i Stuen trængte en Del Folk, som truede Retten til at afbryde Forhøret. Senere blev der naturligvis rejst Anklage mod disse Mænd, og vi se da, at det var Elle Nielsdatters Mand, Herman Egenau, Christen Pedersen Skriver, Slotsfogden Enevold Klemmensen samt en hel Del af Dorte Kjærulfs Slægt, nemlig Raadmand Jens Andersen Hals, Byskriver Hieronimus Madsen, Anders Andersen (Kjærulf) fra V. Brønderslev, Niels Ludvigsen (Kjærulf) fra Vesterhalne og to udenbys Karle, velsagtens Kjærulfer²⁾. Imidlertid var Regeringen bleven underrettet om Forholdene heroppe og om, at Jomfru Christence alter

¹⁾ Jydske Tegnelser ^{21/3} 1620.

²⁾ Landstingsdombog A. 1620 fol. 171. Om Personerne henvises til mine »Kjærulfske Studier« I.

var indblandet i Heksevæsen. Det kan antages, at det var Styge Høeg til Vang, der havde grebet ind, thi han var Søskendebarn til Henning Bille og Fru Anne Bille og havde saaledes Grund til at hade Jomfru Christence; han havde da ogsaa 19. Novbr. 1619, paa hvilket Tidspunkt Apolone Ibsdatter havde angivet Jomfruen, sendt 4 Mænd til hende for at af-æske hende Erklæring over Apolones Udsagn; men Jomfru Christence svarede, at med Hensyn til den Beskyldning, at hun skulde have forgjort Fru Anne Bille, da havde hun erklæret sig over den for Kongens og Danmarks Riges Raad og vilde ikke nu svare paa Apolones Beskyldning, der ikke var gyldig, idet den først var bleven fremsat, efterat Apolone var bleven pint og dømt. Styge Høeg havde yderligere forespurgt om, hvor de Breve (Procesakter), som angik Sagen om Fru Anne Billes Førgørelse, var, og hvor Jomfru Christences Erklæring desangaaende var, og hertil svarede hun, at de Papirer havde hendes Brødre.

Da Lænsmanden paa Aalborghus, Mandrup Parsberg, var en gammel svagelig Mand, af hvem der ikke kunde ventes nogen Aktivitet, fik Lænsmanden paa Dueholm Kloster (Skive) samt Lænsmanden paa Sejlstrup, henholdsvis Otto Skeel til Hammelmose og Anders Friis til Hungstrup, 25. Januar 1620 Brev om, at da Kongen var kommen til Kundskab om, at Jomfru Christence Kruckow i Aalborg og hendes Søster¹⁾ nu nylig saavel som tilforn var blevne udlagte for at være forfarne i Trolddomskunster, skulde

¹⁾ Om Anne Kruckow, der boede sammen med Christence, vides der som foran nævnt intet ufordelagtigt; hun blev gift med Aage Lauridsen Rosengjedde til Aarød, men Tidspunktet kendes ikke. Hun omtales som død før September 1623.

de lage sig af Sagen og flittigt sørge for at samle Vidnesbyrd imod dem i al Hemmelighed til Brug for en senere Proces, om der blev tilvejebragt Grundlag for en saadan¹⁾.

Endvidere udgik der 21. Marts 1620 Brev til Mandrup Parsberg og Otto Skeel om, at de skulde lade Jomfru Christence fængsle, saafremt hun ikke kunde stille Borgen for at ville blive tilstede under Processen mod hende, og Otto Skeel skulde tage hende i Forvaring paa Dueholm Kloster og sørge for, at der altid var et Menneske hos hende, saa hun ikke kunde komme til at berøve sig Livet. Ligeledes skulde de øvrige fængslede Troldkvinder fra Aalborg sendes til Dueholm Kloster, medens Processen mod dem stod paa, fordi nogle Folk i Aalborg med Magt havde forhindret en Troldkvindes Forhør paa Raadhuset, og mod disse Folk skulde der rejses Tiltale²⁾. Samtidig udgik der Brev til Otto Skeel, at der i Aalborg Læn skulde være en Præst³⁾, som vilde rejse Sigtelsen mod Jomfru Christence, og ham skulde Otto Skeel hemmeligt tilskynde dertil, om der syntes at være nogen billig Aarsag⁴⁾.

Overflytningen af Heksene fra Aalborg til Dueholm synes ikke at have fundet Sted lige straks, thi 22. Maj 1620 fik Otto Skeel Brev angaaende, at Herman Egenau, Borger i Aalborg, havde begæret at maatte faa sin for Trolddom fængslede Hustru (Elle Nielsdatter) løsgivet mod Kaution. Otto Skeel skulde erklære sig over denne Ansøgning og oplyse, om nævnte Kvinde ikke allerede var bleven overbevist

¹⁾ Jydske Tegnelse.

²⁾ Jydske Tegnelse.

³⁾ ♂: Mag. David Jensen Klyne i Aalborg.

⁴⁾ Jydske Tegnelse.

om noget, og om han ikke mente, at hendes Løsgivelse kunde være til Skade for Processen mod Jomfru Christence¹⁾.

Paa dette Tidspunkt synes Heksene endnu at have været i Aalborg og at have siddet fængslede paa Slottet, thi da Elle Nielsdatter ikke blev løsladt, forsøgte hendes Mand og en Del af hans Medborgere at befri hende og de andre Hekse med Vold og trængte ind paa Slottet, hvor Slotsfogden Enevold Klemmensen stod i Ledtog med dem. Planen mislykkedes dog og resulterede i, at Slotsfogden og en stor Del Borgere blev arresterede og anklagede for Selvtægt; det saa truende nok ud for de i Sagen implicerede, men Regeringen bevilgede 18. August deres Ansøgninger om Benaadning, saa de slap med Bøder, og kun Slotsfogden skulde domfældes og i Jærn overføres til København for at arbejde paa Bremerholm. Hans Frænder fik dog ogsaa ham benaadet efter nogen Tids Forløb — 21. Febr. 1621²⁾, — og han blev derefter Købmand i Aalborg³⁾.

Efter dette mislykkede Befrielsesforsøg maa Fauget saae være blevne førte til Dueholm Kloster, hvor det i hvert Tilfælde vides, at Elle Nielsdatter var i August 1620, og Processen mod Heksene gik nu sin regelmæssige Gang.

Elle Nielsdatter, der i Procesakterne kaldes Borgerske i Aalborg, var gift med Herman Egenau fra Haderslev, som 1616 tog Borgerskab i Aalborg, hvor han var Købmand, og samme Aar indtraadte han som

¹⁾ Jydske Tegnelser.

²⁾ Fr. Meidell: »Jydske Samlinger« 2. III. S. 230 f.

³⁾ Han var født i Nedergaard ved Horsens og blev 1613 Medlem af Guds Legems Lav.

Broder i »Guds Legems Lav«. Hun blev det næste Offer for Hekseforfølgelsen.

Den 15. Maj 1620 vidnede Fisker Peder Poulsen paa Aalborg Byting, at han den omtalte St. Lucie-aften 1611 havde set Elle Nielsdatter sammen med de andre Troldkvinder hos Maren Kneppis, da de havde Fanden imellem sig og brugte Djævelskab og Kogleri, og samme Dag vidnede Karen Nielsdatter, der 1611 kun var et Barn, at hun ogsaa saa, at Elle Nielsdatter var med. Ligeledes vidnede Christen Andersen Skomager, at Trolddomsrygte havde fulgt Elle Nielsdatter, siden Maren Kneppis og Mette Pedersdatter var blevne brændte for Trolddom, og endelig vidnede Hans Vandel og Jørgen Olufsen, Borgmestre, Jens Andersen Krag, Mogens Mikkelsen, Didrik Grubbe, Laust Jensen Sur, Hans Felthus, Anders Jensen Skriver, Gregers Christensen og Laurids Hansen, Raadmænd, samt 24 Borgere, at det ogsaa var dem vitterligt, at Trolddomsrygte havde fulgt Elle Nielsdatter, siden de to nævnte Troldkvinder var blevne brændte. Den følgende Dag (^{16/5}) holdtes der paa Foranledning af Otto Skeel gejstlig Ret i Aalborg Latinskoles Lektorhus, og her vidnede Præsten ved Vor Frue Kirke, David Jensen Klyne, i Overværelse af Biskoppen Christen Hansen Riber, Magister Thøger Pedersen, Præst ved Budolfi Kirke og Magister Thomas Christoffersen Galskyt, Præst i Hammer og Horsens. Magister David erklærede, at det var ham vitterligt, at et ondt Trolddomsrygte havde fulgt Elle Nielsdatter i mange Aar, siden Maren Kneppis og den Pige Mette Pedersdatter blev brændt, og at hun nogle Gange havde været udlagt for Trolddom. Yderligere vidnede han, at da Mette Pedersdatter sad anholdt i Klosteret, blev han af Borgmestre og Raad anmodet

om at besøge hende paa sit Embedes Vegne for at trøste hende og formane hende til Sandhed med Hensyn til Bekendelse. Da kom Elle Nielsdatter ind til hende, stødte til hendes Side og sagde sagtelig, men dog saa højt, at han kunde høre det: »Skøt intet om, hvad han siger, jeg skal vel forvare Dig og hjælpe Dig ud,« hvortil Præsten sagde: »Ganger det saa til, da haver jeg intet her at forrette,« og saa tog han sin Hue og sine Handsker, som laa paa Bordet, og gik ud.

Efter den Vending, Sagen nu tog, gjaldt det for Herman Egenau særlig om, at han kunde tilvejebringe Bevis for, at hans Hustru ikke havde været med i Hekseselskabet St. Lucienat, thi det var det mest positive, der hidtil var oplyst om hendes Troldomsbedrifter. At han — som ovenfor nævnt — ogsaa søgte at faa sin Hustru løsladt mod Kaution, var formentlig en Bestræbelse, der navnlig tog Sigte paa at fri hende for ved Pres at lade sig aflokke en Tilstaaelse, men Ansøgningen blev jo ikke bevilget.

Det lykkedes ham virkelig at tilvejebringe Bevis for sin Hustrus Uskyld med Hensyn til Sammenkomsten hos Maren Kneppis, idet Birgitte Jespersdatter i Aalborg, Maren Kjeldsdatter i Hasseris, Bodil Bentsdatter i Stagsted og Ane Christensdatter i Nørre Tranders vidnede paa Aalborg Byting 12. Juni 1620, at Elle Nielsdatter havde været sammen med dem i Aalborg Kloster hele St. Lucienat for at slagte Svin og salte Mad, men da Otto Skeel spurgte nærmere ud om de Svin, de havde slagtet, var Svin fra Skov eller Sti, hvor mange der var og hvor de kom fra, vidste Vidnerne intet at svare, og Elle Nielsdatter udtalte saa, at Skriveren, som skrev for hende, vidste det, for han skrev dem i Regnskabet. Allerede nogen

Tid i Forvejen havde Herman Egenau faaet et lignende Tingsvidne, i Følge hvilket Christen Pedersen Skriver, Borger i Aalborg, og Peder Kjeldsen i Sjørup vidnede, at Elle Nielsdatter havde været i Klosteret for at slagte Svin hele den paagældende Nat, og man skulde saaledes mene, at hendes Alibi var tilstrækkeligt bevist, men Otto Skeel gik grundigere tilværks. Han fik fremledt Hospitalsregnskaberne for det paagældende Aar, i hvilke der fandtes nøjagtige Angivelser angaaende Slagteri m. v., og det viste sig da, at der ikke var slagtet Svin St. Lucienat 1611 eller 8 Dage før og efter, ligesom de Personer, der angav at have været nærværende, heller ikke var indførte i Klosterets Mandtal til Udspisning, hvilke Regnskaber den ovennævnte Christen Pedersen Skriver selv havde ført, og de to Mænds Vidnesbyrd blev da ogsaa kendt ugyldigt ved Landstingsdom af 17. Juni 1620, medens de fire Kvinders Udsagn først blev fremlagt i Retten — og kasseret, — da Hovedsagen kom til Behandling ved Landstinget i August Maaned nævnte Aar.

Den 10. Juli førtes Hovedslaget ved Underretten, Bytinget.

Nævnte Dag fremkom Apolone Sørens datter fra Sæby og sigtede¹⁾ og beskyldte Elle Nielsdatter for at have været med til at forgøre hendes Datter Anne Andersdatter (se foran), og ligeledes fremkom Fisker Peder Poulsen og Pigen Karen Nielsdatter og vedstod deres tidligere Udsagn om, at de havde set Elle Nielsdatter i »gjørlig Gjærning med Trolddom og Djævelskab udi Maren Kneppis Hus«. Endvidere fremstod Otto Skeels Ridefoged til Hammelmose, Poul Ander-

¹⁾ Ved Sigtelsen lagde Anklageren Haanden paa den sigtedes Hoved, idet Beskyldningen udtaltes.

sen (Børialsen) i Hæhbelstrup, og sigtede Elle Nielsdatter for en vitterlig Troldkvinde, og Bodil Christensdatter vidnede angaaende en Linhat, som Elle Nielsdatter havde begæret til Laans af hendes Moder, Lisbet Nielsdatter, og som Bodil bar i Elle Nielsdatters Hus og gav Birgitte Thomasdatter, hvorefter Elle Nielsdatter mødte hende ved den Bro, »hvor de sidder og sælger Brød«, og takkede hende, fordi hendes Moder havde sendt hende den. Det ligger ikke klart, hvad Forbindelse der er mellem denne Linhat og Beskyldningen for Trolddom, muligt er den her nævnte Lisbet Nielsdatter identisk med Hr. David Klynnes Hustru af samme Navn, hvilken jo blev for-gjort, og »Moder« maa da være den i hin Tid brugelige Betegnelse for »Madmoder«.

Saa svor de 12 Kirkenævninger deres Ed og Tov over Elle Nielsdatter og kendte hende skyldig i Trolddomskunst og Gerning.

Den 26. August kom Sagen for Landstinget, og her mødte Otto Skeel som Aktor, medens Herman Egenau kæmpede en fortvivlet Kamp for at faa sin Hustru frikendt.

Han paaberaabte sig de 4 Kvinders endnu ikke afkræftede Udsagn om, at hans Hustru havde været sammen med dem ved Slagningen; han hævdede, at ingen havde bevist, at hans Hustru havde øvet Trolddomsbedrift, og hun var ikke angivet som Medskyldig af Maren Kneppis og Mette Pedersdatter. De tvende Misdædere, der havde angivet hende (Apolone Guldsmeds og Maren Pedersdatter) havde gjort det i deres Pinsel under Rettermandens Haand og ikke aabenbarligen upint til Byting og Landsling, og efter at de to første Hekse (Maren Kneppis og Mette Pedersdatter) var brændte, havde Elle Nielsdatter været

haade til Bryllup og Barsel og i andet Selskab og Omgængelse med de fleste af de Mænd, som nu vidnede om hendes daarlige Rygte, ja, hun havde været bedt til Fadderskab og været i Forsamling med dem i Kirken og der søgt og annammet Christi Legeme og Blod sammen med dem, uden at nogen havde begæret hende afvist paa Grund af daarligt Rygte, hvilket de burde have gjort, om hun havde været i ondt Rygte for Trolddom. Ligeledes havde hun 1614 haft Proces ved Landstinget med Borgmester Hans Vandel, og da var hun bleven anset for en fuldtud hæderlig Kvinde.

Herman Egenau paaberaabte sig dernæst, at Fisker Peder Poulsen ikke havde nævnt hans Hustru, da han 1611 vidnede om Optrinet hos Maren Kneppis, og han mente, at der ikke kunde tillægges Karen Nielsdatters Udsagn afgørende Betydning, da hun i 1611 kun havde været et 7aars Barn, og han formodede, at deres nu afgivne Forklaring var sket efter Tilskyndelse af Elle Nielsdatters Uvenner og af Had og Avind mod hende. Endvidere benægtede han Rigtigheden af Magister Davids Udsagn og udtaler sin Forundring over, at Præsten først efter saa mange Aars Forløb omtaler den lille Episode i Klosterfængslet, og i det hele taget søger Herman Egenau at gøre gældende, at Tingsvidnerne mod hans Hustru, lægne hver for sig, intet beviser om hendes Trolddomsbedrift, ligesom han ogsaa er opmærksom paa enkelte juridiske Formfejl i Anklageakterne.

Otto Skeel pegede som Anklager navnlig paa de bevisligt falske Tingsvidner angaaende Slagtingen og paa Peder Poulsens og Karen Nielsdatters Udsagn om, at Elle Nielsdatter var med hos Maren Kneppis, ligesom ogsaa, at Apolone Guldsmeds og Maren Pe-

dersdatter havde bekendt det samme. Peder Poulsen mødte ogsaa paa Landstinget, hvor han gentog sin Sigtelse og tilføjede, at naar han ikke straks navngav alle Deltagerne i Hekseselskabet hos Maren Kneppis, var det fordi, han var bange for, at han ikke kunde »udstaa Sagen« med dem (d; at de var ham for mægtige), men han havde dog fortalt flere derom og havde nævnt Elle Nielsdatter, hvad flere af de paa Landstinget tilstedeværende Aalborgfolk bekræftede.

Ligeledes var Karen Nielsdatter kommen til Viborg for at fremsætte sin Sigtelse, naar Sagen kom for Landstinget; men hun blev syg, hvorfor hun ikke kunde møde paa Tinget. Sognepræsten i Viborg, Hans Sørensen, samt 2 Mænd, Chr. Kjær fra Holstebro og Chr. Thomsen fra Søskov, blev da sendt til hende for at oplæse hendes ved Aalborg Byting afgivne Vidneudsagn for hende, og de fik saa hendes Erklæring om, at hun vedstod dem.

Endvidere var Apolone Sørensdatter fra Sæby, Magister David Klyne, 2 Borgmestre, 1 Raadmand og 2 Kirkenævninger mødt for paa egne og Medbrødres Vegne at vedstaa deres tidligere fremsatte Beskyldninger mod Elle Nielsdatter. Otto Skeel fremlagde dernæst den henrettede Maren Pedersdatters Bekendelse, i hvilken hun havde udtalt, at Elle var med i Maren Kneppis Hus og der havde faaet en Part af Raadmand Jens Andersen Krag's Lykke samt af Bente Frederiksdatters¹⁾ Lykke, og at hun ligeledes havde været med, da de lavede Urenlighed ved Niels Skri-vers Dør og satte Snarer i Frederik Christensens Have for at faa Livet af dem. Endnu fremlagde han

¹⁾ Var Enke efter Raadmand Herman v. Ginchel og drev Storhandel i Aalborg. Hendes Fader var Borgmester Frederik Christensen.

Apolone Guldsmeds Bekendelse, der ogsaa angav Elle som Medskyldig, men denne Bekendelse var dog, som Herman Egenau paaviste, bleven kendt magtesløs ved Landstingsdom af 15. Januar 1620 for saavidt Elle Nielsdatter angik.

Efter at alle Sagens Aktstykker var fremlagte og efter, at Elle Nielsdatter paa Landstinget ved Ed havde benægtet at have været med til at bruge Trolddom og at paaføre nogen Ondt, gik Sagen til Doms, og Landstinget stadfæstede Nævningetovet, hvorved Elle var kendt skyldig som Heks. — Saa var Baalet hende beredt.

Under Proceduren var det et særligt fældende Vidnesbyrd mod Elle, at hun havde forsøgt at føre Retten bag Lyset ved at angive og føre Vidner paa, at hun havde slågtet Svin i Klosteret St. Lucieaften. Fra Viborg er Elle Nielsdatter bleven ført tilbage til Dueholm Kloster, og som domfældt er der antagelig øvet Tortur mod hende for at afpresse hende en Tilstaaelse. Hun vedgik da ogsaa 31. Aug. i Dueholm Klosterkirke i Overværelse af den gejstlige og verdslige Øvrighed i Skive, at hun havde været med hin Aften hos Maren Kneppis, og at foruden hende havde der været tilstede Jomfru Christence Kruckow, Dorte Jensdatter (Kjærulf) og de andre tidligere nævnte Kvinder, og hun oplyste, at Jomfruens »Dreng« hed Jeronymus, og Dortes hed »Plugie«, saavidt hun vidste. Otto Skeel formanede hende til ikke at lyve nogen noget paa, og derefter bekræftede hun sit Udsagn med Ed. Hensigten med denne sikkert af tvungne Tilstaaelse var aabenbart at anvende den i Processerne mod Christence og Dorte, idet der saas bort fra, at en fældet Misdæders Udsagn ikke havde retslig Gyldighed.

For de Personer, der havde vidnet, at Elle Nielsdatter havde slågtet Svin i Hospitalet St. Lucienat, fik Sagen et Efterspil. Christen Pedersen Skrivers og Peder Kjeldsens Vidne desangaaende var jo allerede bleven kendt magtesløst ved Landstingsdom af 17. Juni 1620, og de fire Kvinders blev det ved Dommen over Elle Nielsdatter. I den følgende Tid — 21. Oktober 1620, 20. Januar 1621, 26. Maj 1621 og 23. Juni 1621 — førte Otto Skeel ved sin Ridefoged Proces mod dem, der havde vidnet falskt, men de mødte ikke ved Landstinget, og Enden paa Processen blev, at de hjemfaldt til Lovens Straf.

Det næste Offer for Hekseforfølgelsen var *Dorte Jensdatter Kjærulf*.

Hun var Datter af Herredsfogden i Jerslev Herred, Jens Andersen Kjærulf i Kornumgaard, og Anne Nielsdatter Griis af den adelige Slægt fra Slette, og hun var antagelig født i Aarene 1560—70. Hun havde været gift med en Søren . . . i Aalborg, efter hvem hun vist blev Enke 1603, thi da gav hun den Sølvkande til Alteret i Vor Frue Kirke, som endnu findes — ganske vist i omsmeltet Stand —, og ved den Tid, Hekseforfølgelsen foregik, boede hun som Enke i Slotsgade og havde tre Døtre gift med ansete Folk, nemlig Sidsel, gift med Herredsfogden i Hanherred, Rasmus Jensen i V. Thorup, Anne, gift med Mads Sørensen, Præst i Ellidshøj, og Bodil, gift med Hieronymus Madsen, Byskriver i Aalborg¹⁾. Selv synes Dorte at have nydt en god Opdragelse, thi hun besad Skrivefærdighed, hvilket jo ikke var almindeligt for Kvindekønnet paa hin Tid, og hun havde indflydelsesrig Slægt saavel i som omkring Aalborg;

¹⁾ Se nærmere mine »Kjærulfske Studier« S. 54.

saaledes var Raadmand i Aalborg og Direktør for Saltkompagniet Jens Andersen Hals hendes Søskendebarn.

Havde Herman Egenau kæmpet tappert for at fri sin Hustru fra Baalet, blev der ikke kæmpet mindre energisk af Dorte Jensdatters Svigersønner for at redde hende, og man mærker gennem Akterne, at man i Rasmus Jensen og Hieronymus Madsen har med Folk at gøre, som kender de juridiske Finesser og forstaar at benytte sig af enhver Formfejl hos Modparten.

Dorte Kjærulf er vist bleven arresteret samtidig med Elle Nielsdatter, og da Fisker Peder Poulsen og Karen Nielsdatter 15. Maj 1620 aflagde Vidne paa Bytinget om Elle Nielsdatter, vidnede de samtidig, at Dorte havde været med i Maren Kneppis Hus hin St. Lucieaften, da Troldkvinderne havde »Fanden imellem dem og brugte deres Djævelskab og Kogleri«, hvilket Dorte dog højlig benægtede. Samme Dag vidnede Borgmestre og Raad samt 24 Borgere, at Trolddomsrygte havde fulgt Dorte, siden Maren Kneppis og Mette Pedersdatter var blevne brændte, men 29. Maj tog Hieronymus Madsen Tingsvidne af 25 Mænd, der erklærede, at de havde kendt Dorte som en god og ærlig Dannekvinde. De tilføjede uheldigvis, at hun ikke havde været berygtet for Trolddom, før de nævnte to Hekse blev brændte, men siden var hun bleven udlagt baade af Apolone Guldsmeds og Maren Pedersdatter.

12. Juni 1620 vidnede Maren Hansdatter, født i Middelfart, paa Aalborg Byting, at det Aar, Jens Kjærulf (∴ Dortes Fader) døde (∴ før 1604), tjente hun Dorte Jensdatter, som en Morgen bad hende om at gøre rent i sit Senge-Kammer, hvilket hun ogsaa gjorde. Da kom Dorte ind i Kammeret og tog en

Æske i det nordre Vindue og tog Laaget af den; og saa »hviste« hun nogle Tingester ud af Æsken, saa de »hvirvede« om paa Gulvet, og derved blev Pigen forskrækket og løb ud. Dorte kaldte da paa hende og sagde, at hun skulde gaa ind og gøre rent i Kammeret, og Maren sagde saa: »Moder, hvad var det, I kastede efter mig?«, hvortil Dorte svarede, at det var Trolddom og tilføjede: »Mener Du ikke, at jeg kan Trolddom?«, og saa svarede hun sig selv: »Jo, Gud kan jeg saa.« Dorte benægtede Rigtigheden af Marens Udsagn og sagde, at hun løj hende paa, og da Maren kun var et Barn, da denne Tildragelse fandt Sted, er det ogsaa muligt, at Maren er bleven forskrækket over en lille Spøg fra Dortes Side.

Farligere var de Beskyldninger, som Magister David Klyne fremsatte i det tidligere omtalte Forhør i Aalborg Latinskoles Lektorihus 16. Maj 1620. Paa Tilspørgsel af Otto Skeel erklærede han, at Trolddomsrygte havde fulgt Dorte i »langsommelig Tid og mange Aar«, siden den Kvinde Maren Kneppis og den Pige Mette Pedersdatter blev brændte her for Byen, og hun havde ogsaa været udlagt for Trolddom af Apolone Guldsmeds og Maren Pedersdatter, »som og bleve forrettede her for Byen«. Derefter tilspurgte Otto Skeel Mester David, om Dorte ikke havde Had til ham og hans Hustru, hvortil Præsten svarede, at det vidste hun bedst selv, nemlig siden de Stole blev skiftede (∴ tildelte) i Vor Frue Kirke, og at den Opskrift, som stod i det Papir med Halsklædet (se nedenfor) noksom udviste det, idet der stod »det skal komme i hendes egen Del« ∴ blive hende selv til Skade.

Saa spurgte Otto Skeel, om Præsten ikke havde hørt, at Dorte havde brugt Troldskab, hvortil han

svarede, at for 3 Aar siden, da hans Hustru slagtede Lam, bad hun en Kvinde, Kirsten Hansdatter, som hjalp til ved Slagtingen, om at lægge et halvt Lam til Side, som skulde sendes til Dorte Jensdatter, fordi hun var Euke, og da sagde Kirsten til hans Hustru, at hun havde ogsaa Grund til at sende hende noget »for hun beder saa meget godt for Eder og Maren, Hans Vandels«, og saa viste Kirsten Hansdatter de tilstedeværende, hvorledes Dorte bar sig ad. En udførligere Beskrivelse heraf vil fremgaa af Magister Davids skriftlige Indlæg og forbigaas derfor her. Endnu udtalte David Klyne, at hans Hustru var bleven afsindig straks efter saadant Spøgeri og Djævelskab. Dorte Jensdatter, der var mødt i Retten, bistaaet af Svend Svendsen paa Hammelmose og Ludvig Jensen i Filholm, svarede, at hun ikke kunde Trolddom og heller ikke havde Had eller Avind til Mag. David og hans Hustru, men da hun havde faaet Beskyldningen at vide, var hun straks gaaet til Borgmester Jørgen Olufsen for at klage sin Nød og begære hans gode Raad; han var imidlertid ikke hjemme, hvorfor hun beklagede sig til hans Hustru Maren Pop, og derfra gik hun til Raadmand Jens Hals for at erfare hans Betænkende, og da han heller ikke var hjemme, gik hun til Magister Thøger Pedersen (Præsten ved Budolfi Kirke) for at faa et godt Raad. Han viste hende til Borgmester Hans Vandel med Begæring om, at Kirsten Hansdatter maatte anholdes og retslig forhøres, men uagtet hun havde fremsat en saadan Anmodning, var Pigen dog straks efter draget fra Byen.

Endelig berettede David Klyne, at da han i sin Tid spurgte den henrettede Mette Pedersdatter om, hvem de Kvinder var, som var sammen med hende

i Maren Kneppis Hus, svarede hun, at der var en Kvinde, som kun havde et Øje, og som boede i samme Gade som hun, og yderligere var der en, som var mere end hun, men hun turde ikke nævne dem ved Navn. Det lør maaske heraf sluttes, at Dorte Kjærulf kun havde et Øje, og at den mere formaaende var Christence Kruckow.

Som den forholdsvis lærde Mand, Magister David var, har han ønsket at fremkomme med sin Anklage i skriftlig Form, og da dette Aktstykke i sig selv er ganske interessant, hidsættes det her in extenso for saa vidt Anklagen gælder Dorte Jensdatter Kjærulf.

«Hvad Anfegt (?) og avindsfuldt Hjerte, hun haver haft til mig og min fattige (∴ stakkels) Hustru, siden at de Stole bleve skiftede udi Vor Frue Kirke, er mangen ærlig Mand og Kvinde vitterligt og hendes egen Haand (∴ Skrift) omkring det Halsklæde, som min fattige Hustru hende for lang Tid siden laant haver, noksom viser og tilkjendegiver. Som det til Hovedsagen, saa bliver det nu tre Aar om St. Mikkelsdag, at min fattige Hustru slagtede nogle Lam. Iblandt andet var Kirsten Hansdatter og Hans Jensens Hustru, som døde paa Skagen og der var Lygtemand (∴ Fyrpasser), desligeste Kirsten Christensdatter, som endnu bor her i Byen, tilstede og hos og hjalp hende at slagte, da der min fattige Hustru lagde et halvt Lam ved en Side, som hun vilde sende Dorte Jensdatter, desligeste bad Kirsten Hansdatter endnu lægge en halv Ryg til, fordi at hun var en Enke. Da Kirsten Hansdatter at have svaret: »I maa vel sende hende, Lisbet lille, for at hun beder saa meget for Eder og Maren, Hans Vandels«. Og der min fattige Hustru endeligen vilde have at vide, hvad det var, da hun at have sagt hende, hvorledes at de hver Søndag læste og bad baade for hende og Maren, Hans Vandels, og derhos hvad Ceremonier at de brugte, baade Dorte Jensdatter og hendes Konsorter, blandt hvilke var Else Egholms (hvilken Kvinde er død, dog udi

hendes levende Live gav Dorte Jensdatter hende Søndagsdovre), og hvorledes at de krøb over hinanden, og at de havde en sort Orm imellem sig, den lod Dorte ud af en Æske, naar de skulde bede, og saa krøb den iblandt dem, indtil de havde bedet, saa viftede de alle med deres Hænder, saa krøb den i Æsken igen. Og der min fattige Hustru vilde endeligen se, hvorledes at de krøb over hinanden, saa Kirsten Hansdatter at have bedet Kirsten Christensdatter lægge sig ned paa Gulvet, saa vilde hun vise hende det, hvilket og skete, og der hun dette havde dennem vist, rakte hun sine Hænder i Vejret og sagde: »Er det Løgn, jeg haver sagt for Eder, saa giver, at der farer saa mange levende Djævler i mig som Fluor og fare og splitte mig ad«, som Kirsten Christensdatter, som tilstede var der i Byen, dette selv vidne kan med Ed.

Der min fattige Hustru da dette haver hørt og set, blev hun ganske forskrækket og vilde den Aften intet æde. Om Natten laa hun og sukkede og græd meget bedskeligen; og der jeg vaagnede og hørte og fornåm hendes Suk og Graad og begjærede, at hun vilde sige mig, hvad Aarsag dertil var, vilde hun i Begyndelsen ikke, men sagde, at det var nok at have selv Sorgen, jeg havde andet at tænke paa, som mit Embede var anlaagendes, og turde intet have denne Sorg; men der jeg hardt bad hende derom, sagde hun mig det altsammen og klagede sig jammerlig og derhos at have sagt, skulde mig intet Ondt af dennem vederfares, saa snakkede hun intet om, hvorledes at det gik hende, og der jeg trøstede hende det bedste, Gud gav mig Naade, og bad hende, hun om Morgen og Aftenen at gjøre sin Bøn til Gud, som hun hidindtil gjort haver, saa beskjærmede vel Gud baade hende, mig og vores fattige Børn og ganske Hus, da hun at have svaret grædende, at det var saa snart gjort, at et armt Menneske kunde forglemme sin Bøn, saa var et armt Menneske om Halsen, efterdi saadanne Djævelsmennesker sætter saa hardt efter det, og fra den Tid hende aldrig at have været vellilfreds, men klagede sig altid befrygtendes, at os derudi

Huset noget Ondt forestod. Synderligen styrkede hende derudi det, den Spillemand tilforne havde sagt om de Svin og Katte, som var derudi Vor Frue Kirke St. Bodels Nat Anno 1617, et Aar tilforne, og den Præst, som skulde have været med dennem, og efter at de gik af Kirken, da samme Svin og Katte at have sat sig op til Væggen ved vort Hus.

Haver hun og altid været meget bange, indtil at hendes Sygdom, som nu bliver strax efter Bartholomeidag 2 Aar, noget sælsom og underlig, saa at ingen Doktor eller Læge kan sig udi den skikke, men be- kjender den unaturlig at være. Og strax udi Begyn- delsen paa samme sin Sygdom i den Dannemand Hr. Thommeses Nærværelse haver kaldet Kirsten Hans- datter for sig og hende alt dette om Dorte Jensdatter forholdet, og Kirsten Hansdatter paa forskrevne Dorte Jensdatters og hendes Datters og Slægts Trusel og Undsigning, som berettes os, anden Dagen af Byen bortdragen.

Og min fattige Hustru siden Dag fra Dag blev jo værre og værre, som — Gud naade — alt for me- get paa hende for hvert ærligt Menneske vitterligt er, da haver min fattige Hustru, der Sygdommen hende paakom, sagt til mig: »Hvorledes ganger det til, Mandlille, at dette mig saa paakommer, og jeg bliver saa underlig nu, maaske at Gud hæver tilstedt, at de haver fanget Magt med mig nu, haver jeg enten Aften eller Morgen forglemt min Bøn? Nu fornem- mer jeg nok, at der er kastet Ondt mellem mig og dig, thi saa kjær, som jeg tilforne haver haft dig, saa vederstyggeligen est du nu for mig; mig tykkes, naar jeg ser dig, da ser jeg Djævelen selv; det bedste, mig nu er, det er at mure mig inde enten under vor Ke- delgrue eller i vor Bageovn, andet tjener mig intet. Nu maatte Du gjøre imod mig, hvad Du ikke vil lade for Guds Barmhjertigheds Skyld«.

Se, dette store Huskors haver jeg nu over 1½ Aar taalmodig lidt og omdraget, taget alt dette af Herrens Haand med Job og David forventende, at Gud herpaa skal gjøre en Gang en god Ende efter hans faderlige Vilje, efterdi han er en trofast Gud,

som ikke vil friste nogen over Formue. Men herpaa altsammen, der Apolone Guldsmeds blev forhørt og siden brændt her for Byen, da, der hun iblandt andet om Torsdagen ad Aften bekendte, hvorledes at det sig havde med min fattige Hustrus elendige Tilstand, saa var jeg om Fredagen derefter om Morgenen med min Svoger Hr. Peder Bertelsen og min fattige Hustrus Søster Johanne Nielsdatter til hende gangen og udi Byfogden Kort Andersens, desligeste Slotsfogden Enevold Klemmensens og andre Godtfolk deres Nærværelse gjort først en Formaning til Apolone Guldsmeds, at hun ikke mig til Vilje eller af nogen Had til andre skulde besmitte sin Sjæl og nogle Godtfolk paalyve, men alene sige, hvad hun udi den Sag om min fattige Hustru vidste ret Sandhed at være, og derpaa at have gjort en streng Formaning til hende, at hun det vilde gjøre for Guds Retfærdigheds og sin Sjæls Saligheds Skyld, og den Dannemand Anders Sørensen, som paa den ærlige og velbyrdige Mand, Anders Friis' Vegne forfulgte den Sag mod Apolone Guldsmeds¹⁾, derhos var og havde Bekjendelsen i sin Haand dertil med Pen og Blæk og sagde til hende, at vidste hun, at hun havde besværet sin Samvittighed med noget af det, som hun havde sagt om min fattige Hustru, da havde han nu Bekjendelsen og vilde det udslette, at det aldrig skulde komme nogle Godtfolk til Skade.

Da Apolone Guldsmeds at have begyndt med grædendes Taarer og bekjendt, at det var sandt, hvad som skrevet var udi hendes Bekjendelse, at der de Svin og Katte vare i Kirken, da var det anstillet til min fattige Hustrus Fordærvelse, saa sandt, som hun nogen Tid skulde blive et Guds Barn og Gud i Morgen blideligen skulde tage imod hendes arme Sjæl, men at hun var intet (o: ikke) Aarsag dertil, men meget mere, at det gjorde hende meget ondt, før min fattige Hustru var saa forkommet. Hun havde grædt mangen hed Taare for hende, thi jeg og min fattige

1) Næmlig angaaende den forgjorte Pige fra Sæby, hvilken By hørte under Anders Friis' Læn (Sejlstrup).

Hustru aldrig havde gjort hende noget Ondt, men Jomfru Christence og Dorte Jensdatter den reelle Aarsag at være til min fattige Hustrus Sygdom, og derksom at de var saa angrebne, som hun da var angreben, saa fik jeg ret at vide, hvorledes at det sig havde med min Hustrus elendige Vilkaar; bad derfor, at jeg hende vilde tilgive, hvad hun havde gjort, hun maatte herudi adlyde Kompagniet. Bad derhos, at jeg vilde bede Gud for hende, at han vilde tage hende til Naade, spyttede ad Djævelen og sagde: »Vig fra mig Raggi til Helvedes Afgrund, længe nok haver Du tjent og forført mig«.

Sagde herhos, at hun vidste vel min bedrøvelige Tilstand, thi hendes Fader var saadan i 3 Aar, indtil at en gammel Degn eller Præst flyede hannom bedre, og derhos at have sagt, min fattige Hustru ikke at kunne komme tilpas, uden at jeg brugte saadan Middel med mange Ord, som os imellem var, som de ærlige Godtfolk hørte, som tilstede var, og jeg herpaa trøstede hende ud af Guds Ord med en Formaning fast at blive i Troen til Christum Jesum og ved sand Gud[sfrygt] indtil Enden, og derpaa at have taget min Afsked fra hende og gik til min kjære Biskop, bad hannem venligen, at han vilde for Guds Skyld gange til hende og høre denne hendes Bekjendelse, som og da gode Mænd at have gjort, saavel som den Dannemand Mag. Thøger, desligeste og den Dannemand Hr. Thomas Madsen højligen hende formanede sin Sandhed at være bestandig, før hun annammede det hellige og højværdige Sakramente, og hun da varhaftig blev udi denne sin Bekjendelse, og der hun saaledes havde nu rensat sin Samvittighed og sine Synder bekjendt, annammede hun derpaa Christi Legeme og Blod til alle sine Synders Forladelse og derefter udi mange godt ærlige Folks Paa-hørelse samme Aften repeterede denne samme hendes Bekjendelse om min fattige Hustrus bedrøvelige og elendige Tilstand.

Se, det er om min fattige Hustrus bedrøvelige Tilstand, om Jomfru Christence og Dorte Jensdatter, saa sandt hjælpe mig Gud og hans evige Sandhed«.

Ligesom i Processen mod Elle Nielsdatter stod ogsaa Hovedslaget mod Dorte Kjærulf paa Aalborg Byting 10. Juli 1620.

Her fremkom Magister David og med grædende Taarer gentog sin Sigtelse mod Dorte, hvem han anklagede for at have været med til at forgøre hans Hustru.

Ligeledes fremstod Apolone Sørensdatter fra Sæby og beskyldte Dorte for at have været med til at forgøre hendes Datter Ane Andersdatter, og Fisker Peder Poulsen lagde sin Haand paa Dorte Jensdatters Hoved og vedkendte hende for at være en vitterlig Troldkvinde, der havde været med i gørlig Gerning med Trolddom og Djævelskab i Maren Kneppis Hus, hvilket den tidligere omtalte Pige Karen Nielsdatter ogsaa vedstod at have set.

Saa svor de 12 Kirkenævninger deres Ed og Tov over Dorte og kendte hende skyldig i Trolddomsbedrift.

Den 9. September kom Sagen for Landstinget, og her førte Dortes Svigersønner Rasmus Jensen og Hieronymus Madsen et fortrinligt Forsvar for hende og paastod Nævningstøvet kendt ugyldigt.

Hvad Peder Poulsens og Karen Nielsdatters Vidne angik, godtgjorde de med Tingsvidne, at Dorte straks paa Tinge havde aflagt Ed paa, at det var urigtigt, og de pegede paa, at der var forløbet 8 Aar fra Tildragelsen i Maren Kneppis Hus skulde have fundet Sted og til Vidnet, i hvilket Dorte blev angivet, var aflagt, samt at Karen Nielsdatter i Aaret 1611 kun var et Barn paa 7—8 Aar.

Med Hensyn til Pigen fra Sæby mente de, at Moderen ikke kunde bevise, at Dorte havde kendt hende eller været med til at forgøre hende, og des-

uden var Pigen rask, saa hun nok selv kunde komme i Retten og fremsætte sine Beskyldninger.

Saa var der Maren Hansdatters Vidne om, hvad hun havde set, da hun skulde gøre rent i Dortes Sovekammer. Herimod indvendte Forsvarerne, at nævnte Pige kun var et umyndigt Barn den Gang, og at hendes Vidne derfor ikke kunde tages gyldigt. Endvidere protesterede de mod Gyldigheden af Borgmestres og Raads samt 21 Mænds Vidne af 15. Maj, fordi det var vidnet efter Misdæderes Udsagn (Maren Kneppis og Mette Pedersdatters) og saaledes var ugyldigt i Henhold til Recessen af 1588, og desuden omhandlede det ikke nogen »gjørlig Trolddomsgjærning« fra Dortes Side, men kun »Rygte og Tidende, Sagden og Snak«. Til Magister David Klynnes Udsagn om, at Dorte havde været berygtet for Trolddom, og at hun havde haft Had til ham og hans ulykkelige Hustru og brugt Spøgeri i sit Hus, som Kristen Christensdatter havde berettet efter Kirsten Hansdatters »Snak og Sagden«, gjorde Dortes Svigersønner gældende, at Præsten ikke havde vidnet, at han selv havde set, at Dorte brugte Trolddom eller Spøgeri, men alene havde vidnet om løs Snak, som andre havde fortalt ham, og han kunde heller ikke bevise, at Dorte havde truet ham eller hans Hustru med Ondt. Kirsten Hansdatters Fortælling, da Lisbet Nielsdatter slagtede Lam, gendrev de ved at fremlægge et skriftligt Vidne af Hvedholm Borgestue 12. Aug. 1620, som indeholdt, at Peder Hansen, Foged paa Hvedholm, Erik Ottesen og Hans Iversen, Borgere i Faaborg, og Iver Lauridsen, Borger i Aalborg, havde tilspurgt nævnte Kirsten Hansdatter, om hun vidste noget uærligt paa Trolddoms Vegne med Dorte Jensdatter, hvortil hun havde svaret og svoret ved

sin Salighed, at hun aldrig havde hørt eller set, at Dorte brugte Trolddom, og hvem, som sagde Kirsten det paa, løj og digtede hende nærligt paa. Da Vidnet kun var et Bænkebrev og intet lovformeligt Tingsvidne, kunde der dog ikke tages Hensyn til dets Indhold, eftersom Kirsten Christensdatter med Ed fastholdt sin tidligere afgivne Forklaring. De Udsagn saavel af Mag. David som af en hel Del Aalborgborgere, der var funderede paa de henrettede Troldkvinder Maren Pedersdatters og Apolone Guldsmeds Tilstaaelser, kunde Dortes Defensor heller ikke godkende, da Apolones Bekendelse var undersøgt og dømt magtesløs ved Landstinget, og Maren Pedersdatters Bekendelse var ikke den ene Dag som den anden og ikke den anden som den tredje, og desuden var det imod Recessen at tillægge den Gyldighed, da det var et udædisk Menneskes Ord, som ikke skulde staa til troende. Naar det var angivet, at Dorte havde været med til at forgøre Maren, Hans Felthus' Kvinde, var hertil at indvende, at nævnte Maren aldeles intet fejlede eller havde fejlet paa Liv, Lemmer eller i anden Maade, og hvad det angik, at Dorte skulde have frataget Mag. Davids Hustru hendes Vid og Fornuft, da havde Lisbet Nielsdatter jo i langsommelig Tid været hjemsogt af Gud almægtigste med Sygdom og Skrøbelighed, men det var noget, som ofte vederfaredes og timedes unge og gamle, fattige og rige, »og ingen af os kan være fri for, længer end Gud almægtigste os med sin faderlige Haand, Ris og Kors hjemsoge vil«.

Endelig var der denne formodede Trusel paa et Stykke Papir, hvori et Tørklæde var indsvøbt. Otto Skeel fremlagde det i Dortes Væрге fundne Tørklæde i Retten og oplyste, at det tidligere havde tilhørt

Lisbet Nielsdatter og var forsynet med hendes Navn; det var indsvøbt i et Stykke Papir, hvorpaa Dorte med egen Haand havde skrevet: »Dette Halsklæde gav Lisbet mig om Mandagen, end før Søndag var baade hun og flere om at klage Løgn paa Aalborg Slot, dog de skal intet baade af mig, med Guds Hjælp, og komme i deres egen Del«. Det var altsaa et udtalt Ønske eller Haab om, at Dortes Anklagere selv skulde falde i den Grav, de havde gravet for hende, men hendes Svigersønner kunde ikke erkende, at det kunde tydes som Trolddom. Efter at de endnu havde gjort en Del Indsigelser af mere juridisk-tek-nisk Art, og Otto Skeel havde repliceret og til Slut fremlagt den Bekendelse, som Elle Nielsdatter havde aflagt i Dueholm Klosterkirke 31. August, og hvori hun ogsaa angav Dorte som medskyldig, gik Sagen til Doms, og Resultatet blev, at Dorte Kjærulf, der til det sidste havde benægtet sin Skyld, blev kendt skyldig, og hun blev derefter »rettet for Aalborg«.

Hun ejede en Del af Kornungaard, der da var en jordegen Gaard, og ved en uendelig (∴ foreløbig) Dom af 16. Novbr. 1620 blev hendes Jordegods til-dømt hendes Arvinger, men Sagen var dog ikke dermed endt, idet den det følgende Aar ses at have været for Landstinget, hvorfra den blev hjemvist til for-nyet Behandling ved Jerslev Herreds Ting¹). Ting-bogen herfra haves ikke, men formodentlig har Stri-den drejet sig om hendes forbrudte Boslod.

Af det aalborgske Heksekompanis Medlemmer var nu kun Jomfru Christence Kruckow tilbage, og da hun var af adelig Byrd, skulde Sagen mod hende behandles ved Kongens Retterting.

¹) Landstingets Dombog A. 1621, fol. 6.

Vi har forhen hørt, at Otto Skeel havde faaet Paalæg om at samle Bevismateriale imod hende, og at der var udgaaet Arrestordre mod hende; nu udgik 25. Januar 1621 kgl. aabent Brev om, at alle, der af Otto Skeel blev anmodede om at vidne i Sagen mod hende, der skulde behandles paa førstkommande Herredag, skulde meddele ham, hvad de vidste om de af hende begangne Gerninger¹⁾, og samme Dag fik Otto Skeel Paalæg om at lade Stævning til Herredagen forkynde for Jomfru Christence og hendes Lovværge og selv lade hende fremføre paa Herredagen, hvor Otto Skeel skulde give Møde med Dokumenterne vedrørende Sagen²⁾. Herredagen skulde først afholdes i Juni Maaned, saa der var Tid til at faa Sagen godt forberedt, og den gamle Historie angaaende, at Jomfru Christence skulde have forgjort Fru Anne Bille paa Nakkebølle blev nu paany fremdraget, hvorfor der 26. Maj 1621 udgik kongeligt Brev til nævnte Frue om at komme til København for at vidne mod Jomfruen³⁾.

Den 9. Juni behandlede Sagen paa Herredagen, og Otto Skeel forfulgte den paa Kongens Vegne.

Først fremlagdes det forhen nævnte Tingsvidne af Salling Herredsting 10. Okt. 1596 angaaende Forgørelsen af Fru Anne Bille, dernæst Apolone Guldsmeds Bekendelse af 29. Okt. 1619, hvori hun angav Jomfru Christence som en af Hovedpersonerne i Heksekompaniet i Aalborg, endvidere Elle Nielsdatters Bekendelse af 31. Aug. 1620, hvori Jomfruen ligeledes var angivet som en af de mere fremragende Hekse, Maren Pedersdatters Bekendelse af 1. Febr.

¹⁾ Jydske Registre.

²⁾ Jydske Tegnelse.

³⁾ Fynske Tegnelse.

1620 og Raadhusvidnet af 4. Juli 1617 angaaende Svinene og Kattene paa Vor Frue Kirkegaard. Yderligere fremlagde Ollo Skeel 5 Tingsvidner, tagne ved Aalborg Byting 15. Maj 1620. Det første omhandlede Fisker Peder Poulsens og Karen Nielsdatters Udsagn om, at Jomfru Christence havde været med hin skæbnsvangre St. Lucieaften 1611, og Karen Nielsdatter oplyste ud over det, der tidligere er berørt, at Jomfruen en Tid efter Opdagelsen St. Lucieaften var kommen til hende hos Fisker Laurids Jensens i Kalle-sundet tre Torsdag Morgener i Rad og vilde have haft hende i sin Tjeneste, idet hun sagde: »Vil Du tjene mig, da vil jeg give Dig Flæsk og Brød, medens Du nu faar Skarn at æde,« men Karen var gaaet i Skjul i et Kammerr, og Christence sagde da: »Gak i Skjul for Bøddel og Bysvend¹⁾ og ikke for mig«.

Det andet Tingsvidne omhandlede, at Søren Laur-sen (Kjærulf) paa Egholm vidnede, at for 8 Aar siden (altsaa 1612), da han laa af Koldsyge, gik hans Søster Johanne Lauridsdatter til Jomfru Christence og be-gærede Raad af hende for hans Sygdom, og Jomfruen sendte ham da 6 eller 7 Stykker Oblat (∅: Kirkebrød), som han brugte 6 eller 7 Gange. Jomfru Christence havde hertil svaret og indrømmet, at der var 9 Obla-ter, som der var skrevet nogle Bogstaver paa, hvilke hun havde sendt ham for Sygdommen; de 8 Stykker skulde han spise, det 9. skulde derimod brændes.

I det tredje Tingsvidne udtalte Borgmestre og Raad samt 21 Borgere i Aalborg, at Trolddomsrygte havde fulgt Jomfru Christence, siden Maren Kneppis og Melle Pedersdatter var blevne brændte, og flere Hekse havde angivet hende som medskyldig.

¹⁾ ∅: Politibetjent.

For det *fjerde* havde Søren Jensen, Tømmermand i Aalborg, vidnet, at Jomfruen var bleven vred paa ham og havde lovet ham, at han inden Dags Aften skulde faa en Djævelsmød (= Djævelsfærd) paa sin Mund, som han havde talt de Ord med (han havde altsaa skældt hende ud el. l.), og samme Dags Aften, da han sad paa en Dannemands Bislag i Aalborg og lænkte paa ingen Fare, kom en ung Karl, en Kopsætter, til ham; han kendte ham ikke og havde ikke før set ham, men Kopsætteren skar ham uden videre tværs over Læberne med en Kniv og løb derefter sin Vej, hvilken Gerning Søren Jensen beskyldte Jomfru Christence for at have anstiftet.

Det *femte* Tingsvidne omhandlede, at Styge Høg til Vang 19. Novbr. 1619 havde ladet Jomfruen afæske en Erklæring om, hvad hun havde at svare til Apolone Guldsmeds Beskyldninger med Hensyn til Forgørelsen af Fru Anne Bille (se foran).

Foruden disse Tingsvidner fremlagdes et Vidne om, hvad Mag. David Klyne havde erklæret i Latinskolens Lektorihus 16. Maj 1620 forsaavidt angik Jomfru Christence. Paa Otto Skeels Tilspørgsel havde Præsten udtalt, at det var ham vitterligt, at et ondt Trolddomsrygte havde fulgt Jomfruen i mange Aar, siden Maren Kneppis og Mette Pedersdatter var bleve brændte, og at hun ogsaa var udlagt for Trolddom af de henrettede Apolone Guldsmeds og Maren Pedersdatter. Ligeledes vidnede han, at han ofte havde hørt af sin bedrøvede Hustru, medens hun endnu var ved sin fulde Fornuft og veltilpas, at hun med Suk og Graad klagede saadant for ham — og han havde hørt det samme af andre — at Jomfru Christence havde lovet hans Hustru Ondt, hvilket kom af en Rendesten, som Jomfruen lod rense og da kastede

Vandet fra sit Rendeløb ind paa Mag. Davids Kaalhave, saa de fattige Folk, der boede i Mag. Davids Huse, klagede til hans Hustru derover. Hun gik saa til Jomfru Christence og sagde, at det maatte ikke være saa, Rendestenen skulde have sit sædvanlige Løb. Siden blev det sagt Præstekonen, at Christence stod inden for Plankeværket og sagde om hende: »Du skal alligevel faa Skam derfor inden en stakket Tid,« hvilket hans Hustru straks grædende beklagede sig over til ham. Dette skete i Juli (1618), og straks efter Bartolomæusdag (24. August) faldt hans Hustru i den ynkelige Sygdom og blev berøvet sit Vid og sin Fornuft.

Jomfru Christence havde ogsaa sendt Mag. David Bud angaaende en Prædiken, han for et halvt Aars tid siden havde holdt 9. Søndag efter Trinitatis om den uretfærdige Husfoged. I denne Prædiken havde han berørt, at man skulde se til, hvorledes man holdt Hus, at man ikke havde Horer og Skøger i sit Brød, og da Jomfru Christence paa den Tid havde en Pige Anne, som fødte et Barn ved Niels Dygend (Degn?), uden at der var Jordemoder tilstede, havde hun aabenbart følt sig truffet af Præstens Udtalelser, og hun kunde heller ikke fragaa, at hun havde sendt Bud til ham med Forespørgsel, om han i Prædikenen havde sigtet til hendes Hus, hvorimod hun benægtede at have lovet hans Hustru Ondt eller at have givet sig af med Trolldom.

Endelig fremlagdes der i Retten nogle Breve, som Jomfru Christence havde skrevet til en Student ved Navn Niels Christensen (formodentlig den før omtalte Christen Degns Søn [Se Side 120] og vel den Niels »Dygend«, som var Fader til Pigens Barn), og som i mange Maader var noget mistænkelige, hvorfor

Jomfruen ogsaa i Brevene anmodede Studenten om, at han skulde brænde dem, naar han havde læst dem, hvilket han dog ikke havde gjort.

»Efter sliq Lejlighed satte Otto Skeel i Rette« — som det hedder i Datidens Retssprog — om Jomfru Christence Axeldatter, der havde ladet sig befinde udi slige utilbørlige og ukristelige Gerninger og Mishandlinger, og som udi langsommelig Tid havde været berøgtet for Trolddom og var bleven udlagt af mange forskellige Troldkvinder i Fyn og Jylland, hvilke var blevne henrettede for deres Misgerninger, ikke burde derfor at straffes paa Livet.

Før Retten fremstod saa Jomfruen, som ikke aldeles kunde benægte sine Misgerninger, og som heller ikke kunde modbevise det ringeste af, hvad hun var beskyldt for, men kun bad om, at Retten vilde være hende naadig og ikke dømme hende fra Livet. Havde hun næret noget Haab herom, blev hun skuffet, thi »epterdi forskrevne Jomfrue Christendtz Axelsdather wdi saadanne wgdelige och wchristelige forsett, gierningh och bedriff emod Gud och christelige Louge er befundenn och offuer wundett, Gud Allermegligste till fortørnelse och alle till stoer forargelse, Da sagde wi derpaa saaledes aff for Rettenn, att hun for saadanne hendis begangne Misgierninger bør at haffue forbrut hendis adelig Stand og dignitet och straffis paa hendis Lif«.

»Der er Forskel paa Fisk,« sagde Jyden, han kørte omkring med Skruptudser, og der var ogsaa Forskel paa en gemein Heks og en Heks af »adelig Stand og dignitet«. Christences forbrudte Adelskab honoreredes dog med, at hun slap for Baalet, som hendes Kaldsfæller havde maattet bestige, men derimod kunde hun ikke undgaa at ofre sit Hoved for Bøddelens Sværd.

Hendes jordiske Rester blev ført til Sønderholm ved Nibe, hvor de blev begravede i Kirken¹⁾; jeg har intet fundet om, hvor Henrettelsen fandt Sted, men antagelig er den sket paa Retterstedet sydvest for Aalborg (Skovbakken).

4. Aug. 1621 udgik kongeligt Brev til Otto Skeel, at han skulde affordre den henrettede Jomfrus Arvinger de 1000 Daler, som hun kort før sin Død havde testamenteret til fattige Studenter Underhold, samt nogle Snese Daler, som hun vilde give til de Fattige. Endvidere skulde han af hendes Bø kræve Godtgørelse for de Udgifter, han havde haft paa hende i den Tid, hun sad fængslet, samt for, hvad han havde kostet paa hendes Rejse til København²⁾.

Af Pengene, der var legeret til Studenter, blev der 1623 oprettet et Legal paa 500 Speciedaler ved Københavns Universitet, det fik Navn: Den halshuggede Jomfrus Legal.

Endnu skal kun gøres en lille Tilføjelse om to af de Personer, der oftere har været nævnt paa de foranstaaende Sider: Anders Jensen Guldsmed og Fisker Peder Poulsen.

Førstnævnte blev 1626 dømt som Falskner, fordi han havde efterskrevet Aalborg Byfogeds Underskrift paa et Dokument, og Peder Poulsen blev 1623 dømt fra Æren³⁾. Han havde nemlig 1622 fremsat ærerørige Beskyldninger mod Laust Sørensens Hustru »og andet Godtfolk i Aalborg«, nemlig Borgmester Jørgen Olufsens Hustru Maren Popp, Raadmand Didrik Grubbes Hustru Anne Juel samt Maren Juel, troligt har han beskyldt ogsaa dem for Trolddom. Da der

¹⁾ Hofm. Fund. I. 141.

²⁾ Jydske Tegnelser.

³⁾ Landst. Dombog A. 1623, fol. 167.

saa rejstes Anklage mod ham for Ærekrænkelse, slap han for at blive arresteret mod at udstede Æresforpligt, at han vilde blive tilstede under Processens Gang; men antagelig har Jorden brændt under ham, hvorfor han stak af, og han blev saa dømt æreløs.

Med Jomfru Christences Henrettelse var Aalborg By befriet for den sidste af det berygtede Heksekomplot, og vi drager derefter ud paa Landet for at se, hvorledes Hekseepidemien forløb her, idet det bemærkes, at den ogsaa forplantede sig langt op i Vendsyssel, vi kommer ganske vist derved noget uden for Aalborg Amt, men det tilgiver Læserne forhaabentlig!).

Om en Heks, *Karen Ibsdatter*, Mogens Jensens Hustru i Blære, der 1620 blev kastet paa Ilden ved Aars Herredsting²⁾, vides ikke nærmere, da Landstingsdombogen for nævnte Aar ikke haves, og en *Krøbel Maren*, som blev brændt for Trolddom ved Hellum Herredsting, hører maaske en senere Tid til; hun nævnes 9. Decbr. 1629 [Hellum H. Tgb.], da Morten Laursens Hustru i Terndrup — Anne Jensdatter — beskyldtes for Tyveri og Skarnsstreger og for, at et ondt Rygte havde fulgt hende, siden Krøbel Maren blev brændt.

Heksen fra Bradsted i Veggerby Sogn.

[Landst.-Dombog B. ²¹/₆ 1617, fol. 168 b, 194 og 1618 fol. 130.]

Fru Hilleborg Daa, salig Jørgen Skrams til Tjele, indstævnedes 21. Juni 1617 Jens Jensen i Højris,

¹⁾ Hekseforfølgelsen paa Gjøel er her medtaget, hvorimod Forfølgelsen i de nordligere Egne af Vendsyssel forbi-gaaes; den vil blive omtalt i Hjøring Amts historiske Aarbog.

²⁾ Aalborghus Lænsregnskab.

Niels Remmer i Torndal, Lars Ludvigsen, Mikkel Jensen, Lars Lauridsen ibm., Mads Jensen i Hjeds, Rasmus Christensen i Veggerby, Niels Mouridsen i Bradsted m. fl. (12 Kirkenævninger), fordi de til Hornum Herredsting ^{10/6} havde svoret hendes Fæster *Sindet Christensdatter*, Vævekone i Bradsted, Kirkenævn over for Trolddom, som hun selv havde erkendt sig skyldig i, hvorfor Fru Hilleborg mente, at deres Ed burde ved Magt at blive. Sindet Christensdatter var tilstede og sagde sig »udi Trolddomskunst uskyldig og ubrødig at være«, dog bekendte hun, at den brune Ridse, som fandtes under hendes Hage, skar hun sig i Fængslet med et Ben, som hun fandt i Pumpen hos sig. Sagen blev opsat 1 Maaned, og ^{19/7} kommer den atter for Landstinget, hvor Fru Hilleborgs Fuldmægtig, Anders Simensen i Vammen, fremlagde Tingsvidne af Hornum Herredsting 14. April 1617, som indeholdt: 1. Anders Bruun i Lyngsø viduede, at for 3—4 Aar siden blev hans Mælk fordærvet for ham, og han bar det da paa Kirkegaarden, for at hans Sognefolk kunde se det. Saa red han til Aastrup paa et af sine Øg til Sindet Christensdatter Vævekone, thi han havde Mistanke om, at hun var skyldig i Skaden, og han begærede af hende, at hun vilde hjælpe derpaa igen. Saa kom de i Skænderi, og hun lovede, at han skulde faa en »Djævels Mod«, og straks derefter blev hans Mælk »ved Magt igen«, men den næste Søndag døde det Øg, som han havde været ridende til Sindet paa, og det blev meget tykt og laa og gabede meget vildt med Munden, saa at han ikke kunde synes andet, end at der var Ondt deri, og det døde straks. Dette skete om Høsten, men siden var hans Øg Tid efter anden bortdøde, hvilket han mente, at Sindet var Skyld i.

Jep Andersen i Bradsted og Karen Christensdatter ihm vidnede, at Onsdag i Dimelugen¹⁾ 1616 om Morgenen saa tidlig som Dag, da gøede deres lille Hund, og da de kom til Døren, kom Sindet Christensdatter ud af deres Nøds fra deres Ko med et Par hvide Fingervanter paa og en Kæp i sin Haand, og hun bed af et Stykke Brød. Saa spurgte Karen, hvad hun vilde der, hvortil hun svarede, at hun ledte efter en Vædder. Samme Onsdag Eftermiddag gik Karen og hendes Mand til Kirken (Veggerby) for at skrifte, og medens de var borte, kom Sindet endnu en Gang i deres Gaard og lalte med deres Børn, og hun aad da ogsaa af et Stykke Brød. Saa kom Forældrene hjem, og da kom deres Børn og vilde genne deres Ko ad Marken, og da »lød samme Ko meget ilde, gabede og sprudede ligesom der havde været Ve i den«, og saa kom Sindet straks igen tredie Gang, gik hen til Koen og puttede et lille Stykke Brød i Munden paa den, men saa snart det var sket, døde Koen. Noget før sidste Høst paa Bradsteds Tofter kom Karen Christensdatter og Sindet op at skændes, og begge deres Mænd, Jep Andersen og Christen Pedersen, kom ud til dem og skilte dem ad; da sagde Sindet til sin Mand: »Kaa (?) ham Jep Andersen nu i Aar, et andet Aar skal jeg handle med ham, saa hans Tarme skal svie; efterdi jeg fik Lige²⁾ af gale Poul i Torsted, da skal jeg ogsaa have af ham«. Saa beskyldte Jep Andersen og Karen Christensdatter nævnte Sindet for at have omkommet deres Ko med Trolddom. Dorte Lauridsdatter i Bradsted vidnede, at i Fjor, 14 Dage før St. Volborgs Dag,

¹⁾ Ugen før Paaske.

²⁾ At faa Ligen = at faa Held.

gik Sindet Christensdatter baade i hendes Lade og i hendes andre Huse; hvad hun vilde der, vidste Dorte ikke, men efter den Tid havde hun 4 Køer, der fik Kalv, og alle Kalvene døde hastigt imellem hun gav dem at drikke, og der var ikke noget at mærke paa dem, før de døde. Om Sindet var skyldig heri, vidste hun ikke, men hun havde kendt hende i 5—6 Aar, og i den Tid havde hun været berygtet for Trolddom.

Anders Jensen i Hjeds vidnede, at for en 8 Dages Tid siden kom Sindet Vævekone til Folkene, som gik fra Kirken og spurgte efter hans Hustru og sagde, at hun vilde sætte en Væv op hos hende; Sindet fulgtes saa med Folkene til Hjeds og kom i hans Gaard og satte sig der paa en Sten; derefter rejste hun sig op fra Steuen og gik til hans Nødsdør; men hans lille Dreng var inde i Kostalden, og da Sindet stak Hovedet ind af Døren, gik han straks ud og lukkede Døren til, saa hun ikke kunde komme derind. Saa gik hun ind i Stuen til hans Hustru og begærede, at hun vilde lade hende sætte en Væv op hos sig, men dertil sagde hans Hustru nej, hun vilde ikke have nogen Væven hos sig, hun mente, der var Plads nok i Bradsted til en Væv. Sindet gik saa straks ud af Døren. Samme Dag havde han en Ko, der fik Kalv, og Sindet havde ogsaa en Ko, som kælvende den Dag; men han havde ikke senere haft Gavn for en Skilling af sin Ko. For nogle Dage siden gik han saa til Bradsted til Sindet, fordi han mente, at hun var Skyld i Uheldet med Koen, og han traf hende hos hendes Grande, hvor hun tog fat i ham og bad ham sidde ned. Hun gik saa hen mod Døren, men han fulgte efter og sagde til hende: »I var til mit i Onsdags, og siden haver min Mælkende

været mig ugavnligt«, og han bad hende, at hun vilde føre Raad derved. Da svarede hun: »Jeg haver ikke Dit Mælk, i Pokkers Navn; gik du hjem og tag Dit Mælk igjen«.

Niels Jensen i Torndal, Anders Christensen i Aastrup, Oluf Nielsen i Aastrup, Jens Jensen i Højris, Jens Remer i Veggerby og 25 andre Mænd fra Veggerby, Byrsted, Bradsted, Bustrup og Hjeds vidnede, at for godt 3 Aar siden, da Anders Bruun i Lyngsø havde sin Mælk paa Veggerby Kirkegaard¹⁾ og lod Sognefolkene se det samt klagede over, at Sindet var skyldig i, at det var fordærvet, havde de hørt Rygte og Tidende om, at Sindet gav sig af med Trolddomskunst.

Derpaa fremlagdes et beseglet Brev udfærdiget af Hr. Laust Mikkelsen, Sognepræst i Nibe og Provst i Hornum Herred, hvori han erklærede, at eftersom Fru Hilleborg Daa i Dag d. 7. Juli 1617 i Hornum Kirke havde ladet stævne Hr. Peder Hansen i Sønderup og Hr. Niels Jakobsen i Kirketorp for deres Sandhed at vidne, »hvad Ord og Tale, de nu mangesinde i dette Aar og besynderlig paa Midfastesøndag sidst forangien havde udi Kirketorp hørt af en Piges Mund ved Navn Anne Iversdatter, som menes at have været besat, anlangendes Sindet Christensdatter Vævekone, som boede i Bradsted«, saa mødte de to nævnte Præster, og først berettede Hr. Niels Jakobsen, at paa Midfastesøndag, da han kom fra Kirke, var nævnte Pigebarn meget skrøbelig og syntes med en Aand at være besat, hvilken talte saaledes som efterfølger: »Man skaffe Bud efter min Moder, Sindet Christensdatter i Bradsted«, hvilket straks skete, og da Sindet

¹⁾ Se foran.

kom, gik hun ind i en lille Stue, og straks gik Pigen ind til hende og talte saaledes: »Saa velkommen Moder«, hvortil Sindet sagde: »Jeg er ikke din Moder«. Da sagde Pigen til Hr. Niels: »Mand, bed hende tie og tag Papir og Blæk og skriv«, hvilket han ogsaa gjorde, og da blev talt saaledes af Pigens Mund: »Jeg hedder *Luzifer* og er hendes Hest, mit Bidsel hedder *Lunti*, Krogen, det hænger paa, hedder *Linne*, min Kande *Minus*, den er sort med rødt omkring, *Grunermus* er hendes Dreng, hans Kande *Linto* er rød med hvidt omkring«, sagde sig at have tjent hende i otte Aar; »Jeppes Ko i Bradsted gik Sindet tre Gange ædendes ind til, derefter døde den; Anderses Mælk i Astrup har hun taget Nyttens af«. Da Sindet hørte disse den onde Aands Ord, udbrød hun: »Jesus, Mesterman, bevar mig!« men heril sagde Pigen: »Han er ikke Din Mesterman, Din Mesterman er udi Aalborg; Moder, Du est moden«¹⁾. Saa sagde Hr. Niels (til Aanden): »Du est en Løgner, vi tro Dig ikke fuldkommeligen, haver Du ingen Tegn paa hender, af hvilket vi kan kjende det Sandhed at være, som Du siger?« Hertil svarede Aanden: »Jo, hun haver mit Mærke paa sit Laar«, hvilket vi straks saa paa hende, og da dette var gjort, sagde Pigen til hende: »Hjem, Moder, jeg vil med Dig«, og da Sindet nu gik ud, rejste Pigen sig op, stod i Stuedøren, pustede tre Gange og blev saa tilpas. Saa gik Hr. Niels til Gaarddøren, kaldte ad Sindet og sagde: »Kom nu og se, nu er Barnet ikke som det var tilforn«, og som han saa ind ad Døren, gjorde Barnet Kors for sig og sagde: »Jesus, bevar mig fra den slemme Kvinde«.

¹⁾ Nemlig til Baalet.

Præstens Erklæring stadfæstedes af Christen Jensen i Eidrup og Oggi Kræmer, som havde overværet Tildragelsen, og Sindet, der var nærværende, da Forhøret i Hornum Kirke foregik, vedgik ogsaa, at det var gaaet saaledes til den nævnte Dag i Kirketorp Præstegaard, men hun havde den Gang protesteret mod Aandens Beskyldning, hvad Hr. Niels indrømmede.

Præsten i Sønderup, Hr. Peder Hansen, berettede, at han afvigte 2. April var kommen til Kirketorp, og da var Pigen meget syg. Da han kom ind i Stuen, sagde hun: »Kommer Du der Sortskjæg?» og gjorde sig grum mod ham og begærede, at Sindet i Bradsted, som hun kaldte sin Moder, maatte komme til hende. Da det blev sagt, at hun ikke vilde komme, vred og klagede Pigen sig og sagde: »Sindet, min Moder; Sindet, min Moder, kom til mig, ellers skal Grumermus hente Dig«, og dernæst sagde Pigen til Hr. Niels: »Du var ond i Dag ved min Moder i Kirken, nu haver hun faaet en anden Dreng til sig, hans Navn er Iller, hans Kande hedder Monnir(?) og er broget med brandgult omkring«, og hun gentog det samme om Sindets Hest, Bidsel og andet, som Hr. Niels havde berettet; derforuden opregnede hun fire af Jakob Vognsens Børn, nemlig Christen, Peder, Karen og Sidsel, og sagde, at hendes Moder vilde forraade dem; om Fruen paa Vaar¹⁾ sagde hun, at hendes Moder (o: Sindet) havde kommet en Nødorm i hende, og det var sandt, at hendes Moder vilde have forraadt Sindets Datter, Ingeborg paa Albæk. Endvidere sagde hun, at hun i sit Haar bar et Voksbar, som skulde døbes Langfredag, og sagde, at de skulde

¹⁾ Margrete Bjørn, gift med Jørgen Ernst Worm.

til Manen(?) paa Langfredag, hvorhos hun nogle Gange udbrød: »Ak havde den Maneri en Ende; ak, ak, den Maneri, den Maneri«. Saa vendte hun sig til Hr. Peder og sagde: »Du hette Mand haver vel Aarsag til at straffe Troldfolk og stande efter dem, thi de haver haardeligen standet efter Dig først at ville omkomme Dig, men da de ikke kunde faa Magt dertil, haver de villet gjøre Dig bister og gal (o: forrykt), som nær var ved; der dansede tolv i Aar en Gang paa Sønderup Gade, det gjaldt Dig; der er tre Kvinder ombord med Dig, den fjerde kan intet selv, men kommer (o: faar) de andre til, at de skal omkomme Dig«. Hertil svarede Hr. Peder: »Du est en Løgner, Din Gejst, og jeg tror ikke, hvad Du siger«, men da blev der svaret af Pigens Mund: »Jeg maa dog undertiden sige Sandhed; men at Du kan vide, at jeg herudi ej lyver, vil jeg sige Dig noget. Var Du ikke i Aar paa den Rejse sønderpaa to Gange nær druknet og nogle Gange i Fare, da Du laa syg? Var Du ikke blind, saa Du i 14 Dage? Men efterdi den store Mand er hos Dig, at de ikke kan omkomme Dig, saa staar de efter den store Pige, der er hjemme«. Da dette var talt, søgte Pigen til Væggen, og igennem et navrhørel Hul i en Stolpe gav hun et stort Pust, og straks blev hun tilpas og vidste aldeles ikke noget om, hvad hun havde talt eller gjort. Mads Budtzi i Hyldal, der ogsaa havde været nærværende, stadfæstede Hr. Peders Beretning.

For det tredje fremlagdes for Landstinget Hr. Peder Hansens skriftlige Beretning om, hvad han havde hørt af Sindet Christensdatter, medens hun sad fængslet. Vi lader Præsten selv have Ordet:

»Lidet efter, Sindet var sat (o: fængslet) paa Torstedlund, kom jeg en Dag til Torstedlund for at ville

tale med ærlig og velbyrdige Mand Niels Krabbe. Da var den gode Mand afdraget til salig Fru Anne Gøyesdatters Begravelse paa Engelsholm. Da begjærede jeg af ærlige og velbyrdige Iver Krabbe, at jeg maatte komme ned i Hullet at tale noget med Sindet, hvilket blev mig bevilget; da iblandt andet bekjendte hun, at den onde Aand, der hun var i Kirketorp, kaldte hende sin Moder og viste dem da i Stuen et Ar paa hendes venstre Laar, hvilket han sagde var hans Tegn og Mærke, men hun sagde, at det var et Byldear og sig at have haft den, siden hun var et lille Barn, og lod os se samme Mærke, hvilket var snehvid saa stor som en liden lybsk Sysling. Domini exaudi (∴ Søndag før Pinse) den første Dag Juni mod Middaften blev jeg kaldet fra Barsel hos Christen Byrialsens i Plejelstrup til Sindet i Fængslet. Da iblandt andet bestod (∴ bekjendte) hun for mig, at den onde Aand havde været hos hende 3 Gange samme Uge, og hun havde set ham som en brun Tingest og havde hørt ham smaske som et Svin, og havde han haardelig plaget og krystet hendes Lemmer, men havde intet talt med hende, og var hun saare bange, saa sig tit omkring og sukkede noget; men efter at jeg først havde forholdet hende Loven om Syndsens Slemhed og Vederstyggelighed og hende straffet og om Guds strenge Vrede, forholdt jeg hende mange herlige Trøsteord om Guds Naade og Barmhjærtighed mod bodfærdige Syndere, mange Guds Forløfter, mange Exempler paa, at han havde bevist mange fattige, grove Syndere Miskundhed og Naade, lovede hende ogsaa paa Guds Vegne, om hun vilde omvende sig og bekjende sine Synder, bestaa (∴ tilstaa) hvad ondt, hun havde gjort, og sige, hvem der havde været i Selskab med hende at gjøre noget Ondt, at hun vilde tro Syndernes Forladelse ved Christum og begynde med Gud en ny Lydighed, at hendes Synder da skulde blive hende forladne; hun skulde med Guds Hjælp bekomme den Hellige Aand, retfærdiggjøres ved Christi Retfærdighed, saa hun skulde fornemme Formildelse paa Guds Vrede og faa i sit Hjærte Rolighed og Fred og siden efter Døden Salig-

hed og det evige Liv. Da kunde jeg dog ikke længer komme med hende, end hun sagde: »Bort!«, hun vidste vel, at Gud var barmhjerlig, men hun kunde dog ikke tro, at han vilde være hende naadig, og at hendes Synder kunde hende forlades. Da maatte jeg, efter at jeg mer end en Time havde prædiket og talt for hende af Guds Ord, i hendes Forhærdelse hende forlade, efter jeg af ærlig og velbyrdige Mand Niels Krabbe ved sin kjære Søn, ærlig og velbyrdige Iver Krabbe blev af Fængslet opkaldet.

Under Erklæringen stod Præsten, Hr. Peder Hansen Butziers egenhændige Underskrift.

Dernæst fremlagdes for Landstinget et Tingsvidne af Hornum Herredsting af 7. Juli 1617, hvilket indeholdt, at Christen Paaske, Foged paa Torstedlund, i Dag havde vidnet, at den 9. Maj sidst forleden, efter at de var komne fra Hornum Herredsting med Sindet Christensdatter, da besaa han hende inde i sit Kammer, før han satte hende i Fængslet, om hun havde noget hos sig, som hun kunde gøre sig Skade med; da var der et Klæde bundet om hendes Hals, og da han løste det op, var der en stor Rift eller et Saar paa hendes Hals rundt om, hvilket hun bekendte at have gjort sig selv i Pumpen¹⁾ med et Ben, hvilket Ben han ogsaa senere fandt inden i Torstedlunds Pumpe. Den 26. Maj kom han til hende inde i Pumpen ved 9 slet om Morgen; da laa hun, som om hun var død fra den Tid og til om Aftenen silde, saa han ikke kunde se eller fornemme andet i Mellemtiden. Den 1. Juni derefter, da han kom fra Kirke, gik han til Pumpen og talte til hende; da raabte hun meget højt og sagde, at der

¹⁾ Fangehullet paa Torstedlund kaldtes »Pumpen«, antagelig har det været et Kælderrum med en frostfri Pumpe.

var Ondt hos hende, i hende og omkring hende, og sagde endvidere, at det brændte inde hos hende, ligesom om der var Ild i alt det, der var rundt omkring hende; hun fortalte, at det kom til hende i Aftes ligesom en brun Mus. Saa lukkede han Døren op for hende, og da sagde hun, at der var »Ondt udi hendes Mave« og klagede sig mange Gange haardt i sin Mave, og tit og ofte havde hun begæret af ham, at han vilde hjælpe hende tilgode, at hun maatte faa et Sværd. Den Gang, da hun nylig kom fra Lands-tinget, fandt han et Stykke Bøgetræ hos hende, før hun kom i Pumpen, og da han spurgte, hvad hun vilde bruge det til, svarede hun, at hun vilde tage Spindelvæv ned med det i Pumpen. Christen Jensen og Margrete Christensdatter, tjenende paa Torstedlund vidnede det samme, som Christen Paaske havde fortalt, og Margrete tilføjede, at 3 Uger før Pinsedag kom hun ind i Pumpen for at give Sindet Mad; da bad Sindet hende indtrængende, at hun vilde give hende noget af det, man forgav Rotter og Mus med, og tilføjede, at hun ikke maatte røbe, at hun havde anmodet herom. 3 af Tjenestekarlene paa Torstedlund vidnede, at de havde været nærværende 1. Juni og hørt, at Sindet beklagede sig over, at der var Ondt i hendes Mave, og den ene af dem havde straks hentet Hr. Peder i Sønderup til hende. 2 Mænd fra Bradsted vidnede, at for 9 Uger siden var de paa Vejen, da Sindet Christensdatter blev paagreben og ført til Torstedlund, og da bad hun sin Mand Christen Pedersen, at han skulde være god mod deres Børn, thi hun saa dem aldrig mere.

Da Sindet var bleven fængslet, tilbød Fru Hilleborg Daas Fuldmægtig, Anders Simensen i Vammen, paa Hornum Herredsting 12. Maj, at dersom der

kunde blive stillet ham god Kaution, kunde hun blive i Frihed under Sagens Gang; men hertil maatte Sindet og hendes Mand svare, at de havde ingen, som vilde borge for dem; Sindet bad saa om, at Anders vilde gøre saa vel imod hende og lade hende fare og undvige mod, at hun lovede ikke at lade sig se i Hornum, Aars, Rinds og Gislum Herreder, og for Guds og Godtfolks Skyld var Anders Simensen villig nok til paa sin Husbonds Vegne at lade Sagen falde mod, at hun skulde være ude af de nævnte 4 Herreder inden 8 Dage, i modsat Fald skulde hun have sit Liv forbrudt. Sindet forsøgte derpaa at faa et Par Mænd fra Bradsted til at kautionere for sig over for Jens Andersen i Bradsted, hvem hun vilde give to Tønder Havre for den Ko, han beskyldte hende for at have forgjort, og ligeledes vilde hun erstatte Anders Bruun det Øg, han beskyldte hende for.

Om Sindet ikke har efterkommet Forpligtelsen til at rømme de 4 Herreder inden 8 Dage, om hun ikke har kunnet udrede Erstatningen eller om andre Forhold har gjort sig gældende, kan ikke oplyses; men 19. Maj svor Kirkenævningerne i Veggerby Sogn deres Ed og Tov over hende og kendte hende skyldig i Trolddomsbedrift, og bedre Udfald fik Sagen ikke for hende, da den d. 19. Juli kom for Landstinget, thi her stadfæstedes Nævningetovet til Trods for, at Sindet fastholdt sin Uskyldighed.

Baalfærden har antagelig fundet Sted ved Hornum Herredsting i Slutningen af Juli Maaned. Bag efter stredes Fru Hilleborg Daas Arvinger med Jep Andersen i Bradsted om, hvem der skulde afholde Omkostningerne ved Sindets Domfældelse og Henrettelse.

Samme Efteraar blev en gammel Kvinde ved

Navn *Anne Nielsdatter*, kaldet Gammelmoder, dømt for Trolddom paa Visborg Birketing (⁵/11), hvilken Dom Landstinget stadfæstede 22. Novbr.; men da hun nylig var kommen søndenfjords fra, hvor de fleste af hendes Misgerninger var begaaede — hun havde bl. a. villet tage Livet af Lænsmanden paa Mariager Kloster, Eske Bille — forbigaas hendes Sag her, da den kun i ringe Grad vedrører Aalborg Amt. Hendes og hendes Fællers Bedrifter vil blive omtalt i Randers Amts historiske Aarvog.

Heksen fra Ulsted.

[Landstingets Dombog A. 1618, fol. 113.]

Den Kvinde, hvis Forhold vi i det følgende skal beskæftige os lidt med, hørte utvivlsomt til en mere udpræget Heksetype end mange af hendes Samlids Hekse.

Mette Pedersdatter var hendes Navn, og hun hørte hjemme i Ulsted Sogn; i samtidige Retsakter kaldes hun undertiden »den vise Pige fra Ulsted«, af hvilken Betegnelse vi ser, at hun var ugift, og at hun nød stort Ry. Af andre Hekseprocesser erfarer vi da ogsaa, at hun havde et ret stort Virkefelt; hun optraadte paa Gjøl, i Vadum Sogn, paa Brønderslev-egnen, i Vrensted og flere Steder, og hun stod vist ogsaa i direkte Samkvem med Heksene i Aalborg.

Da Sagen mod *Mette* opkom, synes hun ligesom de Aalborghekses at være bleven sat fast i denne By, og 2. Marts 1618 vidnede 8 Mand paa Aalborg Byting, at Slotsfogden paa Aalborghus, Enevold Klemmensen, var mødt for Retten med et Kvindfolk ved Navn *Mette Pedersdatter*, værende i Ulsted, og at hun »løs og ledig, unødt og utvungen i alle Maader«

havde bekendt, at hun i forgangen Høst var i Grindsted (ved Brønderslev) hos Maren Andersdatter og hjalp hende i Anledning af, at Mælken var bleven taget fra hendes Køer af en Kvinde fra V. Brønderslev¹⁾, og hun fik ogsaa denne Kvinde til at løbe fra Brønderslev til Grindsted og bekende sine Gerninger. Ligeledes bekendte Mette, at hun for 6 Aar siden var i Knæpholt i Vadum Sogn, hvor hun skyldte Skolemesterens Kvinde i V. Halne for at have taget Mælken fra Anders Kjærulfs Køer²⁾, og i Vrensted i Børglum Herred havde hun besværgt en Djævel, som en Kvinde ved Navn Ane Knudsdatter havde manet i en Enke. Djævelen havde saa, da Mette manede den af Enken, begæret at maatte fare i nævnte Ane Knudsdatter, men det havde Mette ikke villet tillade. Derimod var der en Kvinde, som havde manet en ond Aand i Christen Asdal i Hesselt, fordi han drev hendes Gæs af sit Korn; Mette manede den Onde af ham og i den paagældende Kvinde, der døde kort Tid efter. I Gjæraa havde Mette kureret Jens Koks Søn, hvis »Lønlighed« Hans Skrivners Kone³⁾ havde taget fra ham, fordi han ikke vilde ægte hendes Datterdatter, men havde drukket Bryllup med Hans Bertelsens Datter.

Mette erklærede ogsaa, at hun for 16 Aar siden havde været død i 3 Dage og 3 Nætter, og da havde hun været baade i Himmerig og Helvede; hun kunde kurere Folk for hvad Sygdom, de end havde, og hvad Ondt, dem var paavist; hun helbredede i Djæ-

¹⁾ Se Heksen fra Brønderslev, Hjøring Amts hist. Aarbog I.

²⁾ Anders Sørensen Kjærulf, død 1631 som Herredsfoged i Kjær Herred.

³⁾ En Heks fra Gjæraa, se Hjøring Amts hist. Aarbog I.

velens Navn, og hvis nogen var Ondt paakastet, begrov hun vedkommende med 3 grønne Tørv paa Hovedet¹⁾.

10. Marts vidnede 24 Dannemænd — bl. a. Jens Christensen i Hedegaard, Bertel Nielsen i Langholt og Thomas Pedersen i Ulsted — paa Kjær Herredsling, at Mette Pedersdatter var berygtet for at kunne hjælpe Kvæg og Fæmon, for at fare med Signen og for at kunne fly Folk deres Mælkende igen, naar det var fordærvet.

Saa kom Sagen for Kirkenævnet, og 17. Marts svor de 12 Nævninger, blandt hvilke Simon Lauridsen i Klitgaard, Lars Lauridsen i Gravholt og Lars Pedersen i Vadsholt, deres Tov over hende og erklærede hende skyldig i Trolddomsbedrift. Derefter gik Sagen til Landstinget, hvor Enevold Klemmensen mødte paa Lænsmandens Vegne for at begære Dommen stadfæstet.

Det voldte heller ikke mange Vanskeligheder, thi for Landsdommerne var Mette ligesaa medgørlig som forhen paa Bytinget. Hun sagde vel, at hun intet ondt havde gjort, men hun vedgik, at hun kunde skaffe Folk deres Mælkende igen og sige, hvem der havde laget det, og at hun kunde uddrive onde Aander og kurere for adskillige Sygdomme, ligesom hun ogsaa sagde, at hun havde været i Himmerig og Helvede og udtalte sig om, hvorledes hun syntes, der var disse Steder. Endelig opregnede og læste hun mange forskellige »Bønner og Signelser«, som hun anvendte til sine Bedrifter, de fleste var udi den hellige Trefoldigheds Navn, men en Del var ogsaa i Djævelens Navn; bl. a. var der en, hun kaldte hellig

¹⁾ Om denne Kur se Heksene paa Gjøl.

Kors Bøn . . . »hvilke alle sammen endtes og heden vendtes til Guds og den hellig Trefoldigheds Navns Misbrug og Foragtelse, saa og en Part at have brugt udi Djævelens Navn, hvoraf forfares hende med Spøgeri og Trolddom at have omgaaedes«.

Nævningetovet blev da stadfæstet, og kort Tid efter blev hun brændt ved Kjær Herredsting. Af en anden Hekseproces¹⁾ erfarer vi, at hun blev brændt 5. April, og at Eksekutionen overværedes af Præsten i Hammer, Mag. Thomas Christoffersen Galskylt, Præsten i Aaby, Hr. Peder Jakobsen Holm, Præsten i Vadum, Hr. Anders Nielsen, og Kapellanen i Hammer, Hr. Niels Pedersen, hvilke trøstede hende med Guds Ord og formanede hende til Sandhed i Henseende til de Beskyldninger, hun havde fremført mod andre. Da svarede hun dem, at saa sandt som hun vilde werde et Guds Barn og arve Christi Rige, saa sand var hendes Bekendelse, og derpaa vilde hun dø. Endelig finde vi i Aalborghus Læns Regnskaber ført til Udgift 9. April 1618 følgende Post: »Betaldt forskrevne skarp-Rigter for enn Troldquinde vedt naffu Mette af Wlsted hanndt brennde ved Kierherridsting, efftersom hun varre dømpet till Ilden — giffuen hannom derforre Penge 8 Daler«.

Heksen fra Vadum²⁾.

[Landstings Dombog A. 1618, fol. 239 ff.]

Ved det Lag Aar 1600 flyttede en Enke, *Ane Pedersdatter*, kaldet Ane Lumpens, tillige med sin Søn, Anders Pedersen Lugaard, til Vadum Sogn, hvor

¹⁾ Heksen fra Gjæraa, Hjøring Amts hist. Aarvog I.

²⁾ Jvf. Aalborg Stiftstid. ¹⁷³/₁₆₁₁ og C. Klitgaard: Kjærulfske Studier S. 23.

de fik Ophold i et Hus tæt ved Bundgaard i Vester Halne.

Af og til faldt det vel nok lidt besværligt for Kvinden og hendes Dreng at faa det nødvendige til Livets Ophold, men ved at tjene lidt og rapse lidt samt tigge Resten slog de sig dog igennem Aar efter Aar, indtil Ane blev gammel, og Anders blev gift og hjemfarene.

Men saa skete det, at Beboerne i Bundgaard blev ramt af Uheld paa flere Maader, og ved at søge efter Aarsagen opdagede man, at der syntes at være en indre Forbindelse mellem Uheldene og deres Naboerske Ane Lumpens Optræden; Ane var en skrap Kvinde, der havde for Skik at love Folk Ondt, naar de kom i Strid med hende, og der var jo da selvfølgelig ingen Tvivl om, at hun kunde hekse. Man begyndte at sky hende, enkelte lod hende ogsaa høre, at hun jo var en Heks, og den snu Ane talte forblømmet og modsagde det ikke, thi hun mærkede snart, at Tiggeriet gik bedre, og at Rapseriet var mindre farligt nu, da hun var beskyttet af Folks Frygt for hende; hvad gjorde det vel, at Folk søgte at undgaa hende, hun var jo vant til at blive ringeagtet.

Ane vidste vel nok, hvilken Lod der ventede hende, om hun blev grebet og dømt som Heks; men Magten er sød, og den vilde hun bruge nu, da hun havde den, thi blev hun først anklaget for Trolddom, var der ingen, der kunde redde hende, var hun end aldrig saa uskyldig. Og saa blev hun da frækkere og frækkere, efterhaanden som Frygten for hende voksede.

Bertel Thomsen Kjærulf i Bundgaard og hans Hustru, Inger Mortensdatter Kjærulf, hørte til Vadum-

egnens mest ansete Folk, og naar de mente, at Ane Lumpens var Skyld i deres Uheld, faldt det næppe andre ind at tvivle; tværtimod begyndte nu ogsaa andre af Egnens Folk at lægge Mærke til, at naar de havde Uheld i et eller andet, kunde det henføres til en forudgaaende Kiv med Ane eller til, at hun havde vist sig i Nabolaget. Dog var der ingen, der ret havde Lyst til at lade hende gribe og tiltale, hun havde jo Fanden til Hjælper, saa det var en betænkelig Sag at indlade sig i Kamp med hende, og saaledes hengik da nogle Aar, hvori hendes onde Gerninger blev mere og mere aabenbarede.

Omsider kom Tidspunktet, da der maatte gøres noget.

Lørdag før Jul 1617 kom Ane Lumpens ind til Bertel Thomsens Hustru og vilde laane en Kedel, men Inger Mortensdatter svarede, at hun skulde selv bruge den og kunde derfor ikke undvære den; hun vilde koge nogen Mad til den følgende Dag, da hun agtede sig til Kirke. Saa blev Ane vred og løb ud, idet hun truende sagde, at hun nok skulde love og holde Inger, at hun skulde faa Tid til at koge sin Mad, før hun igen kom til Kirke. Senere paa Dagen vilde Inger gaa op paa deres Kølle og se til nogen Malt, som hun tørrede, men da hun var kommen derop, gik Bjælken i Stykker, og Inger faldt ned i Køllen med Malten og det hele ovenpaa sig, og da man fik hende frem, var hun halvdød af baade Faldet og Ild og Røg. Det gik saa, som Ane havde lovet; hun kom ikke til Kirke, i Stedet maatte hun om Søndagen drage til Aalborg for at komme under Badskærens Behandling, thi Ausigtshuden var mange Steder afstødt.

Som hun drog af Sted, kom Ane Lumpens imod

hende og spurgte, hvor hun vilde hen. Nu har det jo alle Dage været anset for et daarligt Varsel at møde en gammel Kærling, naar man skulde ud at rejse; »et daarligt Mue«, kaldes det endnu i Egnen, og da Inger Mortensdatter mødte Ane, havde hun jo al Grund til at være fortrædelig over Mødet, bortset fra, at Ane selvfølgelig var Skyld i Uheldet den foregaaende Dag. I Stedet for at svare paa Anes Forespørgsel, sagde Inger da ogsaa: »Din onde Kvinde, Du talte med mig i Gaar, nu giver Dit Mod (mig) den samme i Vold, Du tror paa«. Saa drog Inger videre; men da hun kom paa Fjorden, rejste der sig et stærkt Uvejr, »saa hun aldrig trøstede sig til Land med hendes Liv«, og alle Julehelligdagene maatte hun holde sig fra Kirke paa Grund af Faldet i Køllen.

Denne Tildragelse synes at have slaaet Hovedet paa Sømmel, nu maatte der gøres noget for at bryde Ane Lumpens Magt, og i det følgende Foraar lod Bertel Thomsen tage en Del Tingsvidner, gennem hvilke vi erfarer Omfanget af Ane Lumpens Forsyndelser.

4. April 1618 vidnede to Piger, der tjente Bertel Thomsen, at i Vinter, Lørdag før St. Pedersdag, saa de om Morgenen tidlig, at Ane Lumpens kom ud af Bertel Thomsens østre Stald, og da hun kom et Stykke fra Døren, tog hun noget under sin højre Arm og kastede det bag ved sig med den venstre Haand, og saa gik hun stiltiende fra Gaarden. Om Aftenen efter Solrøst (Solnedgang) kom hun igen, løb paa samme Maade ind i Stalden, og da hun atter kom ud af Døren, tog hun ligeledes noget under højre Arm og kastede det baglænds tilbage med venstre Haand, hvorpaa hun løb af Gaarden, og Pigerne kunde ikke opdage, hvad det var, hun havde kastet.

Hendes Søn var da med, og den følgende St. Pedersdags Morgen tidlig var han i Bertel Thomsens Lo, og Pigerne saa, at han stod paa Bjælken, men hvad han vilde, vidste de ikke; dog blev han meget underlig, da han blev funden der, og det var samme Dag, han drak sit Bryllup. Et Par Dage efter at Ane havde været i Stalden, blev et af de bedste Øg sygt og ganske afmægtigt, saa det hverken kunde staa eller gaa, men døde straks efter, og det Fæmon, der havde staaet i Loen under Anders Lugaard, da han stod paa Bjælken, blev ogsaa sygt, »en Part slet døde, en Part ingen tjenlig«. Yderligere vidnede de, at Vor Frue Dag, 25. Marts, var Bertel Thomsen og hans Hustru ikke hjemme, og da kom Ane Lumpens over Havediget og løb ind i Bryggerset, og uden at give sig noget Ærinde løb hun op paa Ovnens og var der en kort Tid, men de kunde ikke se, hvad hun foretog sig.

5. Maj førtes der flere Vidner imod Ane Lumpens.

Dorete Pedersdatter, tjenende i Lyngdrup, vidnede, at for henved 4 Aar siden tjente hun hos Bertel Thomsen, og en Søndag ved Paasketid var han og hans Hustru ikke hjemme. Da kom Ane Lumpens løbende ind og søgte ind i Bryggerset, hvor nogle Gæs laa paa Æg. Ane spurgte, om Gæssene havde udlagt, og derpaa tog hun dem en for en, løftede dem op og drejede dem omkring og gik saa atter ud. Straks efter brød et Svin gennem Væggen ind til Gæssene, væltede den ene Rede og slog Æggene i Stykker. I Løbet af de følgende fire Dage gik der et lille Hul saa stort som Enden af en Finger paa hvert af de andre Æg; saa kom Bertel Thomsen og hans Hustru hjem og saa, hvorledes det stod til, og da sagde Inger Mortensdatter: »Gud bedre

mig, at Lumpen skulde komme til dem, det er ikke den første Gang, hun haver gjort mig sligt«.

Knud Sørensen i V. Halne vidnede, at det foranstaaende ogsaa var ham bekendt, og yderligere vidnede Dorete Pedersdatter, at i de Aaringer fik Bertel Thomsen megen Skade paa sit »Mælkende« (∴ Udbytte af Mælk), sine Køer, Kalve og andet Fæmon, og hun havde hørt Ane Lumpens sige, at hun kendte en, der havde lovet Bertel Thomsen ondt, da han kom der til Gaarden, og det var ham ogsaa vederfarede.

Lars Bertelsen i V. Halne, Anders Jensen i V. Halne og 10 andre Mænd vidnede, at det var dem vitterligt, at Ane Lumpens havde haft Ord og været berygtet baade for Trolddom og Tyveri, næsten siden hun kom til Vadum Sogn at bo. Lars Bertelsen vidnede yderligere, at for nogle Aar siden havde han hende fængslet for Tyveri, og da lovede hun ham, at han skulde intet baade (∴ faa Gavn) af det, og hun lovede ham Ondt, hvilket og stakket Tid efter vederfarede ham, idet en Hest faldt med ham, hvorved han slog den ene Arm i Stykker, hvilket han ikke igen kunde forvinde. Jens Kjærulf i Ø. Halne vidnede, at han for fire Aar siden var i Bertel Thomsens Gaard anden Julenat noget over Midnat, og da saa han en komme gaaende af Vesten ind i Bertel Thomsens Nøds (Kostald) og lukke Døren efter sig. Saa gik han ind i Kohuset og saa der, at Ane Lumpens malkede Køerne i en hvid Bagebøtte, og det var ham vitterligt, at straks derefter blev Bertel Thomsens »Mælkende« fordærvet og ugavnligt for lang Tid, og Køerne blev ogsaa fordærvede; en Del blev blinde, en Del døde, og ligeledes Kalvene, saa Bertel Thomsen tog stor Skade. 6 andre Mænd vidnede ligeledes,

at Bertel Thomsens »Mælkende«, Køer og Kalve blev ødelagt.

Anders Kjærulf i Knæpholt, Herredsfoged i Kjær Herred, vidnede samme Dag, at sidste Høst sad han og hans Hustru Bodil Nielsdatter en Aften mod Solrøst paa Siden af en lille Høj ved Gaarden, og da saa de en Kvinde komme ad østen og gaa til Gaarden. Da hun kom henimod Gaarden, saa hun sig forsigtigt omkring, om hun kunde se Folk, og da hun ikke kunde blive Anders Kjærulf og Hustru var, lagde hun sig ned paa Jorden, strakte sig ud paa Bugen og begyndte at »høkke« frem; saa rejste Anders Kjærulf sig og raabte, hvem der laa der og vilde agere Spøgelse. Da han kom hen til Kvinden, saa han, at det var Ane Lumpens, og paa hans Spørgsmaal om, hvi hun brugte slige Kunster, svarede hun, at hun havde ondt i Ryggen.

Christen Andersen Kjærulf i Knæpholt og Peder Bertelsen Kjærulf i Torpet vidnede, at en Søndag Aften ved Mortensdagstid sidste Aar var de sammen i Knæpholt noget over Midnat. Da de kom ud af Døren, hørte de østen for Gaarden ligesom nogen gav Ord og Røst fra sig, og saa hørte de forskrækkelige Skrig fra Norden. De gik saa derhen, hvor det lød, som Folk buldrede og skreg, og da var det, som 10 eller 12 Mennesker var forsamlede, men de kunde dog ikke se nogen, da det var meget mørkt. For deres Øren lød det, som om nogen Troldfolk sled Huden af en Trold, og han skreg ganske underlig, dog ikke som noget Menneske, og sagde: »Farlil, Morlil, jeg kan ikke gjøre dette,« og nogen sagde, at han skulde gøre det. De kunde ikke erkende eller forstaa rettere, end at de paa samme Tid bl. a. hørte Ane Lumpens Røst nogle Gange. Derefter gik de ind

og tog hver et Væрге, fordi de vilde se, hvad der var paa Færde, men da de kom derhen, hvor Lyden kom fra, var det, som om de forsamlede for bort hver sin Vej.

19. Maj førte Bertel Thomsen atter en Del Vidner paa Ane Lumpens Skarnsstreger.

Først vidnede hans Hustru om det ovenfor omtalte Uheld i Maltkøllen og den efterfølgende Aalborgrejse; dernæst vidnede Chr. Sørensen, Plumgaard, Jens Sørensen og Lars Therkildsen i Torpet, Markvor Jensen og Niels Jensen i Kirkegaard og en Del andre Mænd, ialt 24, at Ane Pedersdatter havde været berygtet for Trølddom og Tyveri, næsten lige siden hun for ca. 16 Aar siden kom til Vadum Sogn.

Knud Sørensen i V. Halne vidnede, at for henved 5 Aar siden tjente han Bertel Thomsen, og da gik Ane Lumpens Høns hver Dag i deres Huse. En Dag slog han en af Hønsene ihjel, men saa kom Ane til ham og lovede ham, at han skulde faa baade Skam og Skade derfor. Siden havde han kun haft liden Lykke, og næppe var han kommen af en Klammer og Trætte, før han kom i en ny, hvilket han mente var hendes Skyld. Ligeledes vidnede han, at Bertel Thomsen købte en Kalv af Ane Lumpens for en Skæppe Rug, men da hun hentede Rugen, sagde hun: »Harde han givet mig ren Rug for min Kalv, da skulde den vel have levelt, men fordi han har givet mig skiden Rug, skal den ikke komme ham til Gavn«. En Tid derefter døde Kalven og blev bortkastet; men den laa paa Marken saa længe, til den borttraadnede; thi hverken Hunde eller Fugle vilde fortære den.

Christen Jensen i Biersted vidnede, at han for nogle Aar siden slog hendes Hund uden for hendes

Dør, og da lovede hun ligeledes ham, at han skulde faa Skam og Skade for sin Ulejlighed, og han svarede igen, at han mente ogsaa, at hun nok kunde holde ham det. Chr. Jensen skulde dog ikke have været saa kry; thi da han kort efter kom til at tjene Simon Klemmensen i V. Halne, faldt han i langvarig Sygdom, og da han var bleven nogenlunde rask igen, kom Ane en Dag i Huset til ham. Saa faldt der nogle Ord imellem dem, og Christen sagde: »Din Troldkone, Du har lovet mig Ondt og det er mig og vederfarede«, hvorefter han gav hende et Slag paa Munden. Dernæst forligte han sig med hende, men før hun blev hans Ven, havde han ingen Ro eller Raade.

Niels Sørensen, tjenende paa Vang, vidnede, at for henved 5 Aar siden tjente han i Knæpholt og vogtede Anders Kjærulfs Køer. Da befalede de ham, at han skulde drive hjem med Køerne paa St. Volborg Dag, og de to første Gange, naar han drev hjem med dem denne Dag, kom Ane Lumpens og gik ind mellem Køerne og skilte dem ad i 2 eller 3 Hobe og sagde, at hun ledte efter sin Ko, uanset at hun godt vidste, at hendes Ko ikke plejede at være der. Og i disse Aar var deres »Mælkende« i Knæpholt ganske fordærvel og ingen gavnlig¹⁾. Den 3. Gang kom hun igen imod ham St. Volborg Dag, men da kom hun for sent. Saa lagde hun sig ned ved Markdiget og »høkkede« og krøb frem som en Tudse.

Hvad sagde nu Ane Pedersdatter til alle disse Beskyldninger, der hobede sig op imod hende? Ja, det maa indrømmes, at hun tog nøgternt paa Sagen,

¹⁾ Se Heksen fra Ulsted, som var i Knæpholt for at hjælpe paa Mælkendet.

vel vidende, at hendes Forklaringer intet vilde hjælpe; kunde hun ikke standse Forfølgelsen ved at indgyde Frygt, var Baalet hende vis.

Paa Tinget 5. Maj havde Bertel Thomsen gjort Spørgsmaal til hende og hendes Søn, om de vilde stille Sikkerhed for, at hun ikke skulde rømme og vige bort, før Løven havde haft sin Gang, men her-til svarede Ane og Sønnen, at de paa ingen Maade vilde sætte Borgen; naar Bertel Thomsen lystede, kunde han sætte hende fast, hun havde vel været i lige saa stor Fare før og var dog kommen fri, og selv om han vilde føre hende til Landstinget, kom hun vel hjem igen, og paa Tinget 19. Maj sagde hun, at naar hun kom af Dage, skulde Bertel Thomsen ikke leve mange Dage efter hendes Død; en uhyggelig Spaadom, der dog ikke gik i Opfyldelse; thi Bertel Thomsen, fra hvem den store Slægt Kjærulf fra Christianssand og mange andre bekendte Folk nedstammer, blev en gammel Mand.

Til den af Jens Kjærulf fremsatte Beskyldning angaaende, at han om Natten havde truffet hende i Bertel Thomsens Kostald, svarede hun, at Jens Kjærulf kun havde vidnet af Had og Avind, det var ikke hende, han søgte efter i Stalden, men derimod en af Bertel Thomsens Tjenestepiger, som han havde sin Gang til, og til Anders Kjærulfs Fortælling om, at hun laa paa Bugen paa Jorden, sagde hun, at hun kom bærende paa nogle Kokke til Anders Kjærulfs Hustru, og saa satte hun sig ned i en Agerren for at hvile. Hvad det angik, at hun og hendes Søn havde haft deres Gang i Bertel Thomsens Huse, da mente de, at de maatte vel gaa der, naar deres Ærinde faldt, og Hyrdedrengens Fortælling om, at hun krøb som

en Tudse, vilde hun forklare med, at hun ledte efter et Faar med Lam.

Ved Kjær Herredsting 9. Juni 1618 svor Kirkenævnet, der bl. a. bestod af Morten Jensen Kjærulf i Ø. Halne, Lars Jensen i Rævsgaard og Jens Mørk i Bjørum, Ane skyldig i Trolddom. Forinden Dommen kunde eksekveres, skulde den jo stadfæstes af Landstinget, og her kom Sagen allerede for 18. Juli samme Aar.

Foruden de ovennævnte Tingsvidner havde Bertel Thomsen yderligere til Fremlæggelse for Landsdommeren forskaffet sig Attest fra Præsten i Vadum, Hr. Anders Nielsen, at han paa Bertel Thomsens Begæring havde i Menigheden (∴ paa Prædikestolen) gjort en kristen Bøn, at det maatte aabenbares og komme til Bekendelse, hvem der havde fordærvel Bertel Thomsens »Mælkende«, og ligeledes havde han 7. Juli erhvervet Tingsvidne af Kjær Herredsting, at Maren Pedersdatter, tjenende i Knæpholt, havde vidnet, at for nogle Aar siden kom Ane Lumpens ind i hendes Faders Hus i V. Halne og beklagede sig over, at Lars Bertelsen havde ladet hende binde for nogle Kjærver, samt at han havde ført hende i ondt Rygte og Klamme. Men Ane sagde videre, at hun havde lovet, at hun skulde betale ham det, og han skulde næppe komme af en Trætte, før han skulde faa en ny, og hun lovede ham Ondt, saa han inden stakket Tid skulde blive ligesaa ond (∴ daarlig) og bange, som hun havde været. Det var Maren Pedersdatter vitterligt, at Lars Bertelsen kort Tid derefter kom i Ulykke, Trætte og andet og maatte rømme og vige Gaarden og var næsten landflygtig. 6 Mand vidnede ligeledes, at Lars Bertelsen havde været i stor Kiv og Trætte og paa flere Maader faaet

stor Skade paa sit Legeeme og været i stor Livsfare flere Gange; en Gang faldt en Hest med ham, hvorved han kom til Skade, og en anden Gang faldt der noget paa ham i Aalborg, saa han maatte bæres af Stedet. Lars Bertelsen mødte ogsaa selv og svor, at han efter Ane Lumpens Løfte havde lidt stor Skade og Ulykke, Banghed og Bedærvelse og faaet saadan Skade, at han aldrig kunde forvinde den, og det var Ane Lumpens Trolddomskunsts Skyld. Ane Lumpens mente dog, at Aarsagen til Lars Bertelsens Ulykke laa i, at han gerne vilde svire og drikke og lade sin Pibekande gaa ad Byen til.

For Landsdommerne mødte Lars Bertelsen i V. Halne, Christen Jensen i Biersted, Bertel Thomsen og Hustru og Troldkvinden Ane Lumpens, der antagelig førtes fangen hertil af Bertel Thomsen. Christen Jensen, Inger Mortensdatter og Bertel Thomsen lagde for Retten deres Hænder paa Ane Lumpens Hoved og under Ed sigtede og vedkendte hende for en aabenbarlig Troldkvinde, der havde paaført dem stor Skade, hvortil Ane Lumpens svarede og højlig benægtede at være skyldig i Trolddomskunst.

Men det var ved Tingsvidner bevist, at hun havde lovet Folk Ondt, og at der derefter var sket Folk Ondt dels paa deres Lemmer og Velfærd, dels paa deres Kreaturer og Gods, og Ane Lumpens havde ikke fremlagt eller fremført noget, som kunde afkræfte Beskyldningen; Resultatet maatte derfor blive, at Landstingsdommen stadfæstede Kirkenævnets Dom, hvorefter Bertel Thomsen kunde rejse hjem med sin Heks.

Og saa en Sommerdag kort efter steg Røgen op fra et Baal ved Kjær Herredsting oppe i Hammer Bakker; det var Ane Pedersdatter Lumpens, der blev

brændt i Overværelse af en talrig Forsamling af saavel gejstlige som verdslige Personer.

Heksen fra Giver.

[Landst. Dombog B. 1619, fol. 118.]

Den 16. November 1618 vidnede Søren Andersen Hovgaard i Sønderup paa Hornum Herredsting, at for 13—14 Aar siden, da han boede i Tisted, kom han i Skænderi med *Lucie Christensdatter*, som da var hos en Mand i Tisted, og Grunden dertil var, at han ikke vilde samtykke i, at hans Broder ægtede Lucie.

Da lovede Lucie ham, at han skulde faa en Skamfærd og Ulykke paa sin Krop og Legeme, saa han skulde blive ussel og arm, og kort Tid efter blev han næsten blind, som han endnu var, og kunde kun daarligt høre, og dertil fik han meget ondt i sin Krop og sine Lemmer, saa han næsten ikke kunde gaa eller staa, men blev en elendig, arm Stakkel, og for denne Skade beskyldte han nu nævnte Lucie og mente, at hun med Trolddom havde forgjort ham.

Knud Jensen i Gammelholm, der forfulgte Sagen mod Lucie paa sin Husbond Niels Krabbes (til Torstedlund) Vegne, tilspurgte saa Lucie, om hun indrømmede, at hun havde været i Skænderi med Søren Andersen og havde lovet ham Ondt, hvortil hun svarede, at hun ikke kunde nægte, at hun jo havde været i Skænderi med ham. En hel Del Folk fra Sønderup vidnede, at Søren ofte havde beklaget sig over, at Lucie havde paaført ham Ondt.

Niels Christensen i Sønderup vidnede, at for en otte Aar siden kom Lucie en Lørdagften til hans Hus og laa der om Natten, og Søndag Morgen blev han meget vred paa hende og jog hende bort, før

han gik til Kirke, og han vilde have givet hende Hug, fordi hun havde ligget hos en af Karlene om Natten. Idet han gik, sagde han, at hvis hun ikke var af Gaarde, naar han kom fra Kirke, skulde han faa hendes Side til at værke; men da han kom hjem, var hun endnu der i Huset, og da var han ikke længer vred paa hende, men gav hende baade Øl og Mad og talte venligt til hende, hvad Kirsten Nielsdatter i Sønderup bekræftede.

En saadan forandret Sindsstemning maatte naturligtvis have en overnaturlig Aarsag, og Anne Pedersdatter berettede da ogsaa, at da Niels var gaaet til Kirke, havde Lucie bedt hende om at gaa til Sønderup Kirkegaard og hente nogle Menneskeben til hende, hvilket Pigen dog ikke vilde gøre. Endelig vidnede Kirsten Nielsdatter i Sønderup, at Lucie havde anmodet hende om en rød Kok, saa vilde hun til Gengæld give hende Raad til deres Mælkende, som var fordærvet. Lucie fik dog ikke Kokken, og Mælken blev heller ikke bedre. Samme Kirsten havde set, at Lucie havde klippet Haar af Christen Lauridsens lille sorte Hund, men hun vidste ikke, hvad Lucie vilde anvende det til.

Den 24. Novbr. 1618 vidnede Kirsten Nielsdatter i Giver paa Aars Herredsting, at Lucie Christensdatter i Giver kom til hende for et Aarstid siden og sagde: »Din Mand Peder Knudsen er meget ond ved Dig«, hvortil Kirsten svarede bekræftende. Lucie sagde da, at hvis Kirsten vilde give hende noget derfor, skulde hun lave det saaledes, at han ikke oftere skulde være ond mod hende, og dette vilde Kirsten gerne gaa ind paa.

Lucie gav hende da det Raad, at naar hun laa i Barselseng og havde født, skulde hun tage »Barn-

fødselet« (o: Efterbyrden) og lægge under Dørstenen, hvor Manden skulde gaa over, og saa skulde der læses nogle Ord derover, som Kirsten dog ikke kunde huske, og saa skulde Manden blive mere medgørlig.

Christen Andersen i Giver vidnede samme Dag, at i sidst forgangen Sommer kom Lucie tit og ofte i hans Hus og Gaard, og da sagde han til hende, at Rygtet gik her i Egnen, at hun kunde vende Vrede mellem Mænd og deres Kvinder, naar de var Uvenner, og da svarede hun, at det kunde hun nok gøre, det var ingen Trolddom¹⁾. Christen spurgte saa, »hvi hun gik med saadant Spøgeri og Snak, som Trolddom var anrørendes«, og da sagde hun, at hun ikke selv kunde Trolddom, men hun vidste, hvem der kunde det.

Christen Nielsen og Birte Andersdatter i Giver Mølle vidnede, at for næsten 2 Aar siden købte Lucie en Ko af dem, og fra Paaske, efter at de havde solgt Koen, og til næste St. Hansdag var deres Mælkende fordærvet og borttaget af de 4 Køer, som de havde tilbage; Mælken af dem var blaa, tynd som Vand og lugtede ilde, saa ingen kunde æde eller drikke den. Omsider gik Christen til Lucie og sagde: »Vi haver ingen Gavn af vor Mælkende, siden I fik den Ko af os, men det er slet fordærvet og os frataget, mon I ikke har Skyld deri?« Da sagde hun nej, men straks derefter blev det godt igen med deres Mælkende.

Thomas Pedersen i Torsted og hans Hustru Kristen Nielsdatter vidnede, at de ved St. Mikkeldags-tid for 2 Aar siden købte en Ko af Lucie, og straks efter, at de havde faaet den, blev dens Mælkende for-

¹⁾ En Heks paa Aarhuseggen brugte hertil Spanskfluer i Brændevin, hvilket indtoges af vedkommende Mand og Kvinde.

dærvet, og Koen gik paa Marken og brølede og løb efter alle de Kvinder, den saa, saa de kunde intet Steds holde den. Saa gik Thomas til Lucie og sagde, at hvis hun var Skyld i dette, maatte hun se at gøre det godt igen, og noget derefter kom Lucie til dem, — de boede da i Mejlby — og spurgte, hvorledes det stod til med deres Ko, og straks derpaa blev Mælken god igen.

Christen Pedersen i Giver vidnede, at for 2 Aar siden var han med til at føre en Kværnsten til Giver Mølle, og Christen Nielsen gav dem da saa meget at drikke, at de blev berusede, og han kom saa i Skænderi med Lucies Mand, Jens Lauridsen i Giver Mølle. Kort Tid derefter mistede Christen 2 graa Plage, som han ikke vilde af med for 20 Daler, skønt de kun var i andet Aar. Om Morgenen, da han kom ud i Stalden for at fodre Plagene, laa den ene ved den vestre Side af Stalden med Halvdelen ude gennem en Væg, skønt den om Aftenen stod bunden i østre Side af Stalden og med en stærk Grime, og en ottedags Tid derefter døde den anden Plag, der hverken havde ædt eller drukket, efter at den første var død.

Christen Nielsen og Bodil Andersdatter i Giver Mølle vidnede, at den Gang Christen Pedersen og Jens Lauridsen skændtes, havde Lucie sagt, at var det ikke, fordi han var saa god en Dreng, skulde han faa en Djævel.

En hel Del Folk fra Giver, Mosbæk, Aagaard, Kalby og Sønderlund vidnede, at siden Hr. Peder Hansen, Præst i Sønderup, mistede sin Fornuft, havde de hørt, at Lucie Christensdatter med flere skulde være Skyld i, at Præsten var fra Sands og Fornuft.

Den 8. December afsluttedes Rettergangen paa Aars Herredsting, hvor Kirkenævnet kendte Lucie skyldig i Trolddomsbedrift.

Efter gentagne Opsættelser kom Sagen for Lands-tinget 10. April 1619, og her mødte Lucies Morbroder, Niels Andersen i Ulstrup, for at føre hendes Sag, som han havde taget sig af. Lucie var ogsaa tilstede og svor sig i Trolddomsbedrift »uskyldig og ubrødig at være».

Landsdommeren fandt ikke Lucies Misgerninger tilstrækkeligt beviste og frikendte hende derfor, indtil anderledes bevises kunde.

Heksene i Sønderup.

[Landst. Dombog B. 1619, fol. 293 og 348 b.]

Det er under Omtalen af Heksen i Giver berørt, at Hr. Peder Hansen Buserus, Præst i Sønderup, var bleven forgjort af nogle Hekse, og at den nævnte Heks i Giver skulde have været med dertil. Anklagen for denne Forgørelse blev dog ikke rettet mod hende, men derimod mod *Bodil Jensdatter Degn*, som havde tjent i Sønderup Præstegaard, og Præstens Hustru, Elle Lauridsdatter Buk eller Bork, var den, som forfulgte Sagen.

16. Novbr. 1618 vidnede Kirsten Nielsdatter i Sønderup paa Hornum Herredsting, at for en tre Aar siden sagde Bodil Jensdatter til hende, at hvis hendes Mand Niels Christensen ikke vilde betale Bodils Barn den Daler, han skyldte, fordi Pigen havde tjent ham, skulde hun love ham, at han skulde faa Skam og Ufærd paa sit bare Legeme, saa han ikke vilde have haft det i én Time for 20 Daler, og kort Tid derefter fik han meget ondt i Laar og Ben med Riven og Sliden, saa han ingen Rolighed havde i mange Dage og kunde ikke være i Sengen Nat eller Dag. Medens denne Sygdom stod paa, gik Kirsten til Søn-

derup Præstegaard, hvor Bodil da tjente, og sagde til hende i Præstekonens Paahør: »Dersom Du ikke følger det bort, Du haver bundet paa min Husbond Niels Christensen, da skal Din Hale blive varmet; jeg skal faa Dig brændt, om min Husbond ikke bliver tilpas igjen«. Dertil svarede Bodil kun: »Gud give, at det gaar af det ene Ben og i det andet«. Niels Christensen vidnede, at han i nogen Tid havde været syg, saaledes som hans Hustru havde berettet, men han vilde ikke beskyldte nogen for at have paaført ham Sygdommen.

Saa hører vi intet videre til Sagen Vinteren igennem, antagelig fordi man først vilde se, hvorledes det gik med Giverheksen, og høre, hvad hun havde at aabenbare om sine Medskyldige, naar hun — som man haabede — blev brændt; men efter hendes Frifindelse ved Landstinget, kunde man ikke faa Bevismateriale mod Bodil ad den paaregnede Vej, og 12. Juli 1619 vidnede Søren Christensen Thot i Sønderup paa Hornum Herredsting, at for 3 Aar siden hørte han, at Bodil lovede Hr. Peder Hansen og hans Hustru, at de skulde ville have Folk, men ingen kunne faa, hvad ogsaa Niels Justesen i Hyldal havde hørt, og siden den Tid havde Hr. Peder ikke kunnet holde Folk, og Præstefolkene havde ikke haft Lykke eller Held med dem selv eller deres Kvæg.

Hertil svarede Bodil, at havde hun sagt saaledes, var det sket »udi hendes Galskab og Hastighed«.

Lars Jensen i Sønderup Søndergaard vidnede, at en Dag i Fjor Sommer stod han i Sønderup Smedie, og da kom Bodil derind og spurgte, om ikke hun skulde fængsles, og om hvem, der skulde tage dem (3: Heksene), hvortil Lars Jensen svarede, at han tænkte, at Læns mændenes Foged skulde gøre det.

Saa sagde Bodil: »Bliver den ene taget, da er der to«.

14 Mænd vidnede, at siden Hr. Peder Hansen i Sønderup blev syg og afsindig, havde de hørt Rygte om, at Bodil gav sig af med Trolddom, og ved sidste Mikkelsdagstid rejste Bodil Jensdatter fra Sønderup, og siden var hun ikke der paa Eggen før Pinsedag derefter.

Præstekonon fremkom saa paa Tinget og ved sin Ed sigtede og beskyldte Bodil for, at hun med Trolddom havde forgjort hendes Mand og forventt deres Held og Lykke.

13. September er Hr. Peder dog saa rask, at han selv kan møde paa Tinget og »ved sin højeste Ed og Salighed« beskylde Bodil for at være en Troldkvinde, som var Skyld i, at han og hans Hustru ikke kunde holde Tyende og Fæ, samt at hun havde paaført ham hans Sygdom. Bodil var ogsaa ført til Tinget, og hun bad Hr. Peder om, at han vilde tilgive hende, hvis hun havde forbrudt sig imod ham, men hun kunde ikke Trolddom.

Saa kom Sagen til Kirkenævningernes Paakendelse, og de svor selvfølgelig Bodil et fuldt Nævn over for Trolddomsbedrift.

25. September kom Sagen for Landstinget, og her blev Bodil frifundet, indtil Sigtelsen mod hende blev bedre begrundet.

Hermed er Hr. Peders Forgørelshistorie dog ikke ganske endt, thi endnu en Kvinde var indblandet i den og var Genstand for Præstekonens Forfølgelse.

12. Juli 1619 vidnede Søren Christensen Thol samt Anders Pedersen og Kirsten Pedersdatter, alle af Sønderup, paa Hornum Herredsting, at de Skær-

torsdag 1618 havde hørt i Sønderup Kirke og paa Kirkegaarden, at *Maren Olufsdatter*, Lars Jensens Hustru i Sønderup Søndergaard, flere Gange havde bedt til Gud om, at Hr. Peder Hansen i Sønderup maatte blive saa vild og gal inden Paaskeaften, at det maatte være nødvendigt at binde ham med Bolt og Jern, og 26. Juli vidnede Søren Christensen Thot, Kirsten Pedersdatter og Maren Jensdatter, at for 2 Aar siden, ved den Tid, da man satte Planter, havde de hørt, at Præstekonen i Sønderup, Else Lauridsdatter Borch, havde sagt til Maren Olufsdatter, idet hun kom gaaende, at den onde Aand, som var hos Pigen i Kirketorp¹⁾, havde raabt paa hende og Ellen og sagt, at de havde taget Lykken fra Præstefolkene i Sønderup, og da skulde Maren Olufsdatter have nævnt Sønderup Bro.

Maren Olufsdatter benægtede naturligvis Rigtigheden af dette, og hendes Mand indstævnedes Vidnesfolkene for Landstinget for at faa Vidnerne kendt magtesløse. De indstævnte synes ikke at være mødt, og efter at der 25. Septbr., 23. Oktbr. og 6. Novbr. var afsagt »uendelige« Domme, hvorved Vidneudsagnene kendtes for magtesløse, blev Maren Olufsdatter rensat for den fæle Beskyldning ved endelig Dom af 20. Novbr. 1619; men da kun denne, der ikke indeholder de udførlige Tingsvidner, er indført i Dombogen, kan der ikke gives yderligere Oplysninger om Sagen.

¹⁾ Se Heksen fra Bradsted.

Heksene paa Gjøl.

I.

[Landstingets Dombog A. 1620, fol. 231 b.]

Medens Vestvendsyssel næsten helt blev forskaa-
net for Hekseepidemien, kunde den lille Ø Gjøl opvise
hele to Hekseprocesser i Løbet af Aaret 1620.

Den 29. Maj 1620 fremstod Oluf Jensen fra Gjøl
paa Aalborg Byting og vidnede, at den Aften, han
drak Fæstensøl med sin nuværende Hustru Kirsten
Pallesdatter, kom *Anne Jespersdatter* ind i Frammer-
set¹⁾, og samme Aften, da han kom i Seng, blev hans
»Mandemaal« ham berøvet; han vilde saa have væ-
ret ude for at slaa Anne, men blev forhindret og
kunde ikke komme ud, og før Dag fik han saa sit
»Mandemaal« igen. For denne Tildragelse beskyldte
han Anne Jespersdatter.

Samme Dag vidnede Mikkel Laursen, at nogle
Aar før sit Bryllup avlede han et Barn med Anne
Jespersdatter, og nogen Tid efter hans Bryllup blev
hans »Mandemaal« taget fra ham og var borte over
et Aar, saa han var ganske syg og skrøbelig. Imid-
lertid gik unge Jens Lauridsen til Anne og truede
hende, at dersom hun ikke gjorde Mikkel rask igen,
skulde hun sikkert faa Utak, thi han var vis paa, at
det var hende, der havde forvoldt det. Mikkel søgte
ogsaa Raad hos den vise Pige fra Ulsted²⁾, ogsaa kal-
det »Ulsted Mette«, og hun sagde ligeledes, at Anne
Jespersdatter var hans Skademand. Nogen Tid der-
efter blev han saa bedre.

Niels Thomsen vidnede, at Anne Jespersdatter
havde taget det halve af hans »Mælkende« fra ham

¹⁾ Forstuen.

²⁾ Se Heksén fra Ulsted.

noget efter sidste Paaske, men efter at hun var bleven paagrebet, fik han en Part deraf igen.

Peder Ibsen vidnede, at i langsommelig Tid havde »de« haft hans Mælkende fra ham, og nu paa Paaskeaften kom Anne Jespersdatter ind til hans med en Pot nymalket Mælk og satte det ved hans Hus, idet hun sagde, at han skulde tage det igen i den sammes Navn¹⁾, som han havde mistet det i, og siden hjalp det noget. En otte Dages Tid efter Paaske bar Anne endnu en Pot Mælk til ham og brugte de samme Ord og lovede, at han skulde faa sit Mælkende igen, og det hjalp ogsaa en otte Dages Tid, men saa blev det atter taget fra ham.

Jens Thorsen vidnede, at Anne Jespersdatter raable efter ham, da han skulde hen at drikke Bryllup, og saa var hans »Mandemaal« borte, og først en rum Tid efter, at han var kommen hjem igen, kom det igen.

Jens Christensen vidnede, at den Mandag efter St. Volborgsdag, da Anne blev paagrebet, sagde hun, da hun kom ind til Mads Jensens, at hun vidste vel, at en Død var hende tilskikket, at hun skulde brændes, men skulde hun have den Død, var hun vel død tilforn, og Mads Jensen skulde tage sig i Vare i Henseende til sit eget Svogerskab; dog navngav hun ingen. 3 Mænd vidnede det samme.

Mads Ibsen vidnede, at i det tredje Aar efter, at han var bleven lagt i Sandemandstov²⁾, kom han hjem om Aftenen, og da han havde faaet Nødver, gik han hen til sin inderste, søndre Dør, og da kom

¹⁾ Fandens?

²⁾ Sandemænd var Nævninger, som dømte angaaende Vold m. v. Sandemændene udmeldtes ved Retten for en vis Tid ad Gangen.

Anne derind af Vesten og havde noget i sit Forklæde, som hun kastede paa hans Aske-Mødding uden for den nævnte Dør, og han mente, det var Spøgelse og Trolddom. En Tid derefter mistede han en færdig Okse, som kom hjem om Aftenen og fejlede intet, men om Morgenen var Halsen vredet i Stykker paa den, skønt den stod paa samme Sted, som den stod om Aftenen. Kort Tid derefter gik det ligeledes med en anden Okse i hans »Nøds«, og siden vederfaredes der ham anden Ulykke, hvilket han altsammen beskylde Anne Jespersdatter for.

Søren Andersen i Lunden paa Gjør vidnede, at Anne i lang Tid havde været berygtet for Trolddom og havde været med til at gøre ham Skade paa hans Kreaturer og Køer, og han havde begæret af sin Husbonds Foged saavel som af Christian Grubbes Foged, at hun maatte blive anholdt, indtil hun kunde rense sig for Beskyldningen.

10. Juni 1620 blev der taget Tingsvidne ved Hvetbo Herredsting, hvor Anne Jensdatter, Enke efter Svend Smed paa Gjør, nu boende i Faarup i Saltum Sogn, vidnede, at Anne Jespersdatter havde hendes Husbond Svend Smed i Jorden¹⁾ paa hans Faders Bol og lovede at »fly ham bedre« af hans Sygdom, og medens han var i Jorden, stod hun uden for Døren og holdt Vagt, for at ingen skulde faa det at se, men det hjalp dog ikke Svend til Livet, men snart efter til Døden. Anne Jespersdatter havde ogsaa fortalt Anne Jensdatter, at hun og de andre Kvinder af Gjør havde haft Peder Thorsen paa Gjør i en Bryggerkedel og døbt ham om igen, før han skulde til

¹⁾ Gravlægning anvendtes som Middel mod Forgørelse, se ogsaa Heksen fra Ulsted.

Birkumgaard at bejle til Niels Jensens Datter, som han siden fik til Ægte, og Anne Jespersdatter havde hentet Vand ind til at døbe ham i¹⁾.

Christen Lauridsen i Faarup vidnede, at han var paa Gjøl for at arbejde paa Svend Smeds Hus, og da fortalte Svend ham den sidste Gang, han talte med ham, at han ikke skyldte andre end Anne Jespersdatter for sin Sygdom, og ikke heller skyldte han andre for sin Død. Med Hensyn til disse Beskyldninger paa Hvetbo Ting indrømmede Anne Jespersdatter, at hun havde haft Svend i Jorden, men hans Hustru havde ikke haft noget derimod, og hun gravede selv Graven til sin Mand; Anne Jespersdatter var der i Huset om Aftenen sildig saa vel som om Morgenen før Dag, og da var Svend i Graven. Hun mente derfor, at Anne Jensdatters Beskyldning ikke burde komme hende til Skade. Hvad Mikkel Lauridsens Beskyldning angik, da var det ikke hende, men hans egen Hustru, der tog hans »lønlig Lem« fra ham og satte det i Karudsdammen, for at han ikke skulde gøre Børn, og overhovedet svor hun sig uskyldig i Trolddomskunst.

29. Maj vidnede Jens Jensen i Birkumgaard, Jens Laursen ibm., Niels Jørgensen i Lykkegaard, Søren Jensen i Ferindgaard(?), Jens i Haven og en Del andre Gjølboere, ialt 24, at Anne Jespersdatter i lang Tid havde været berygtet for Trolddom, Spøgeri og Djævelskab, og ligeledes havde de hørt, at hun havde taget »Mandemaalet« fra Oluf Jensen, Jens Thorsen og Mikkel Lauridsen.

Der blev saa udtaget Kirkenævninger (12), som

¹⁾ Meningen er vist, at de har døbt en Figur, forestillende Peder Thorsen.

19. Juni paa Aalborg Byting svor deres Tov over Anne og kendte hende skyldig i Trolddomsbedrift, og denne Dom stadfæstedes af Viborg Landsting efter Ridefogden til Rødslet, Peder Hansens Begæring, og hun var allsaa dømt til Baalet. For Fuldstændigheds Skyld anføres, at Anne Jespersdatter var nærværende paa Landstinget, men nogen Forsvarer synes hun ikke at have haft.

II.

[Landstingets Dombog A. 1620, fol. 504.]

I det sidste Tiaar af det 16. Aarhundrede levede der ved Dammen paa Gjøel en Mand ved Navn Anders Jensen, som til Adskillelse fra en yngre Navne blev kaldt gamle Anders Jensen. Hans Hustru hed *Maren Sørensdatter*, og hun er Hovedpersonen i nedenstaaende Historie.

Historien begynder egentlig 1612, da Opdagelsen af Heksekomplottet i Aalborg havde sat Sindene i Bevægelse, thi sidst i Glugmaaned (Januar) nævnte Aar fulgtes Sidsel Nielsdatter, Kirsten Pallesdatter og Maren Sørensdatter ad fra Kirke, og da spurgte Kirsten Pallesdatter Sidsel, om der var noget Nyt fra Aalborg, og sagde til Sidsel, at hendes Mand Niels Johansen havde fortalt, at der skulde sendes Jern over til Sundby til to Troldkvinder, den ene skulde være Peder Thøgersens Kone, og den anden vidste han ikke hvem var. Yderligere sagde Maren Sørensdatter til Sidsel, at den Glæde skulde hun ikke faa i Aar, hvortil Sidsel svarede, at hun vilde hverken glæde sig eller sørge, for det var noget, der ikke vedkom hende. Saa hændte det 3. Paaskedag derefter, en Stund før Solrøst (Aften), at Sidsel kom i Kostalden,

hvor 4 unge Stude stod i 2 Baase, og da laa de ovenpaa hverandre, saa hun næppe fik reddet Livet i de to, medens en tredie døde paa Stedet.

Paa samme Tid boede paa Gjøl en Mand, Peder Ibsen, der kaldtes Hyrde og vel har været fælles Hyrde for Øens Kvæg. Han havde Uheld med sine Køer og mente, at Maren Sørensdatler tog hans Mælken, hvorfor han anmodede hende om at raade Bod derpaa igen, men saa endte det med, at de kom i Trætte, og Maren er vel bleven krænket over hans Beskyldninger, thi hun fandt sig foranlediget til 1613 »paa den Søndag, som det Evangelium indfaldt om Christi Daab« (Fastelavn), at lase Sognevidne angaaende sit Levned, og Præsten Søren Andersen og 12 Mænd udstedte da et saadant, der indeholdt, at de og menige Almue, som den Dag søgte Kirken, erklærede, at Maren Sørensdatler, der i 40 Aar havde boet paa Gjøl, havde handlet og skikket sig til Datum som en ærlig og kristen Dannekvinde; dertil tog hun 1. Marts s. A. Tingsvidne ved Aalborg Byting, at Peder Ibsen, Hyrde paa Gjøl, erklærede, at han ikke vidste andet at sige om hende, end hvad der anstod en ærlig Dannekvinde. Foreløbig var hun altsaa renset.

Imidlertid vedblev Peder Ibsen at have Uheld med sin Mælk, og naar han købte sig en ny Ko enten der paa Landet (Gjøl) eller paa andre Steder, kunde han ikke beholde Mælken deraf i 3 Dage. Han søgte da Raad mange Steder, saaledes ogsaa hos »den vise Pige« i Ulsted¹⁾, og 1617 hos en Tiggerkvinde, som kom fra Thy. Han har vel overfor dem udtalt sin Formodning om, at Ulykken skyldtes

¹⁾ Se Heksen fra Ulsted.

Maren Sørensdatter, thi de sagde i hvert Fald, at den stammede fra hende, og Kvinden fra Thy var saa forfaren i hemmelige Kunster, at hun »skoldede« Maren Sørensdatter i Øjnene, saa hun i lang Tid ikke kunde se, men maatte ledes omkring.

Peder Ibsen synes dog ikke at have haft Mod til at foranstalte retslig Forfølgning mod Maren, men da nu den ovenfor omtalte Sag mod Anne Jespersdatter var naaet til en heldig Afslutning, saa man havde faaet Bugt med denne Heks, mente han, at Tidspunktet var kommet til ogsaa at fælde Maren.

Den 21. August 1620 førte han ved Aalborg Byting 20 Mænd som Vidner paa, hvad der ovenfor er anført om hans Mælk, og hans Kone Anne Svendsdatter klagede for Retten, at for nogle Aar siden kom Maren Sørensdatter til hende med en hvid Kæp i Haanden uden at byde »Guds Fred« eller »Goddag«, og saa gik Maren til hendes Køer og strøg paa dem med Kæppen, hvorefter hun atter gik hjem. Peder Ibsen og hans Hustru lagde derfor nu deres Hænder paa Marens Hoved og sigtede hende som en vitterlig Troldkvinde.

Den 16. Oktbr. s. A. toges der ved samme Ting Vidne angaaende Tildragelsen paa Hjemvejen fra Kirke 1612, men samtidig lod Mikkell Sørensen i Sundby, der traadte i Skranken for Maren Sørensdatter, Sidsel Nielsdatter tilspørge, om hun vilde beskylde Maren Sørensdatter for Tildragelsen med de 4 Stude; hertil svarede hun dog nej, men undlod ikke at tilføje, at der »skete hende (∴ Maren) efter hendes Ret«. Saa blev der opkrævet Kirkenævn, og 23. Okt. svor de deres Tov over Maren og udtalte, at hun var en vitterlig Troldkvinde.

Den 18. Novbr. kom Sagen for Landstinget, hvor

Mikkel Sørensen i Sundby krævede Nævningetovet underkendt, *dels* fordi Maren Sørensdatte tidligere havde erhvervet baade Sognevidne og Tingsvidne angaaende, at hun var en ærlig Dannekvinde, hvad Peder Ibsen selv havde erkendt, *dels* fordi Peder Ibsen havde søgt Raad hos to Troldkvinder — den vise Pige og Kvinden fra Thy —, hvad der var imod de kongelige Mandater, og havde beskyldt Maren paa Grundlag af disse Troldkvinders Udsagn, og *endelig* fordi det Tingsvidne angaaende, hvad de havde talt om paa deres Kirkevej for 8 Aar siden, ikke var at anse for et ret Tingsvidne mod Maren, eftersom hun ikke deri var beskyldt for Trolddom, ligesom det heller ikke var bevist med de øvrige Tingsvidner, at hun havde givet sig af med Trolddomsbedrift.

Sagen mod Maren førtes paa Peder Ibsens Vegne af hans Husbond, Godslev Budde til Rødslet, ved Ridefogden Peder Hansen, der forlangte Nævningetovet stadfæstet. Maren var selv til Stede og ved Ed svor og benægtede sig udi Trolddomskunst skyldig at være, og Landsdommerne kom til Held for hende til det Resultat, at Nævningetovet ikke var saa vel funderet, at det burde staa ved Magt; det burde ikke komme hende til Hinder eller Skade. Saa kunde hun frit drage hjem igen.

Heksen i Øster Hassing.

[Landstings Dombog A. 1620, fol. 77.]

I Aaret 1619 blev Karen Nielsdatte, Jens Lauridsens Hustru i Ø. Hassing, besat af en ond Aand, og paa samme Tid boede der i Sognet en Kvinde *Maren Lauridsdatte*, kaldet »Lange Maren«, som ikke havde det bedste Rygte, og da hun hørte, at Karen

Nielsdatter var bleven besat, følte hun sig ikke længer sikker der paa Egnen, men forlod den i al Stilhed.

Var hun forblevet, var hun sandsynligvis bleven paagrebet; nu, da hun rømte, tog man det selvfølgelig som et Bevis paa hendes Skyld, og hun blev eftersøgt og omsider fundet i Aastrup Sogn (vist Ajustrup Sogn, Kjær Herred). Saa blev hun ført hjem til Ø. Hassing, og der førtes paa Kjær Herredsting Vidner imod hende. Just Rasmussen i Jegen, And. Christensen i Højlund, Mads Pedersen i Neissig, Chr. Rasmussen i Neissig, Søren Pedersen i Neissigbro, Jens Christensen i Hedegaard, Poul Pedersen i Ø. Hassing, Jens Lauritsen i Gaaser og 12 andre Mænd vidnede, at Lange Maren havde bygget og boet i Ø. Hassing By en ti Aars Tid, og i den Tid havde hun været berygtet for Trolddom og for at fare med Siggen og Manen. Yderligere vidnede de, at siden det gik for sig, at Jens Lauridsens Hustru blev besat med den onde Aand, og Rygte og Tidende gik, at Lange Maren havde gjort det, rømte og bortveg huu fra Hus og Hjem med sin Datter og blev opledt i Kirkegaard i Aastrup Sogn.

Lange Maren kom derefter frem paa Tinget for at erklære sig, og herom toges samme Dag følgende Tingsvidne: Lange Maren Lauridsdatter, barnefødt i Albæk Sogn, boende i Ø. Hassing, stod løs og ledig for Tingsdom uden Fængsel og Jærn og aldeles unødet og utvungen i alle Maader . . . vidnede og bekendte, at hun for nogle Aar siden var i Oslo i Norge, og der lærte en Karl hende at signe for Rotter og Mus, hvilket hun saaledes brugte: Det første, Kornet blev [sat?] i Loen, [sagde hun]

»Jeg sætter mit Korn midt for Sten.
Rotter og Mus skal jeg det formen'»

de skal tage deres Føde under Hestehov og Fækløv,
 under Stok og Sten,
 under død Mands Ben,
 søge Drikkevand, som Bølgerne ganger svarest,
 udi tre deres Navne,
 Faders, Søns og Helligaands Navn,
 Amen¹⁾!

Endvidere bekendte hun, at for en 20 Aar siden ved det Pas, salig Mærkvar Jensen paa Lengsholm blev død²⁾, da laa hun en Nat i sin Broder Bertel Lauridsøns Hus, og da kom der en Tingest og lagde sig paa langs paa hende; saa nappede(?) hun op med den højre Arm paa den, men da fik hun saa ondt i samme Arm, at hun ikke kunde bruge den, og hun blev meget syg, saa de maatte føre hende omkring. Omsider kom hun til Peder Degn, som døde i Gaaser, og i 8 Dage lagde han en Bog paa hendes Hoved og læste over hende, og saa blev hun noget tilpas igen. Derefter bad han hende om at tage 3 Staver og hurse³⁾ i den ene Ende, og dersom hun ikke selv kunde gøre det, skulde hun faa en af sine nærmeste Frænder til det og saa stikke dem i Jorden. Derefter skulde hun tage Vand af en Rendbæk⁴⁾ og noget Muld fra en Grav paa Kirkegaarden, og saa skulde hun kaste det tilbage over sit Hoved, da skulde hun blive tilpas igen.

Yderligere vidnede hun, at Lars Sørensens Hustru i Ø. Hassing kom til hende for en 14 Dage siden, som hun sad i sin Væv, og sagde, at Jens Lauridsens Hustru i Ø. Hassing var meget syg og ganske

¹⁾ Lignende Formler findes i forskellige »Cyprianus«-er.

²⁾ Mærkvar Jensen Rodsten til Lengsholm døde 1598.

³⁾ Spidse?

⁴⁾ Til slige Kure anvendtes altid rindende Vand.

forbistret (∴ rasende), og Folk havde en ganske ond Tro paa, at hun skulde have gjort hende ondt og kastet Ondt paa hende, og hvis hun var skyldig i denne Gerning, var det bedst, hun rømte; men hvis hun var uskyldig, skulde hun blive tilstede. Morten Christensen i Abildholt raadede hende ligeledes til ikke at flygte, hvis hun vidste sig fri, men derimod at søge Forsvar hos sin Husbondes Foged. Over alt dette blev Lange Maren meget forskrækket, efterdi hun var »fattig og fremmed«, og rømte bort fra Hus og Hjem. Af »Iver og Banghed« tilføjede hun, slog hun sig selv nogle Slag med en Kæp og vilde have aflivet og dødet sig selv, da hun blev paagrebet. Hun begærede saa, at de vilde lade hende komme ud af det Fængsel, de havde haft hende i, saa vilde hun rømme og bortvige til Skovene eller andetsteds og ikke mere komme i Kjær Herred.

Anders Jensen i Ø. Hassing vidnede, at noget efter St. Mikkelsdagstid hørte han, at den onde Aand talte ud af Munden paa Niels Andersens lille Datter i Ø. Hassing og sagde, at Lange Maren havde vist Ondt til Niels Andersens Hustru, og at han (Aanden) skulde have været i forskrevne Anders Jensens Hustru eller Børn, fordi hun havde nægtet Maren nogen Mælk. Anders Jensens Hustru, Sidsel Madsdatter, vidnede yderligere, at den onde Aand samme Tid sagde, at Lange Marens Dreng¹⁾ hed Glasspringer.

Anders Jensen vidnede, at ved Helmis Tid kom han i Trætte med Lange Maren, og de kom i Skænderi, og da kaldte han hende en Troldkone. Hun lovede ham da, at det skulde han faa betalt,

¹⁾ Hver Heks havde jo sin »Dreng« — en tjenende Djævel — og de havde, som vi foran har set, ret pudsige Navne.

og hun viste saa en ond Aand til ham i to Nætter i hans Hus og samme Tid Ild i hans Vinduer(?) og andetsteds. Den tredie Nat, som han laa paa Sengen og sov, kom Aanden til ham og greb fat om begge hans Fødder, saa han blev ganske meget forskrækket, dog hjalp Vorherre ham, saa den Onde ikke fik Magt over ham, hvilket han mente var Hensigten. Han beskyldte Lange Maren for, at hun med sin Trolddomskunst havde gjort ham (den onde Aand) med andet mere.

Niels Andersen i Ø. Hassing og hans Hustru Karen Christensdatter vidnede, at i de samme Nætter, som ovenfor er omtalt, talte den onde Aand ud af deres Datters Mund og sagde, at Lange Maren havde vist sin Dreng 2 Nætter i Anders Jensens Kvinde, og den 3. Nat tog den ham selv i Benene, idet Anders samme Nat havde glemt »at krydse over sine Ben«. Ludvig Nielsen i Gandrup, Jens Gaaser og Hans Jensen i Ø. Hassing vidnede, at de havde været hos Jens Lauridsen i Ø. Hassing og hørt og set, at hans Hustru var meget syg og skrøbelig og var besat, og efter at man længe havde talt til hende, svarede den onde Aand af hendes Mund og sagde, at Lange Maren havde faaet ham derind for noget Mælk. Mod dette Vidne protesterede Lange Maren, idet hun fremførte, at det ikke var i Aar, men forrige Aar, hun havde ønsket at faa Mælk.

Just Nielsen og Hans Jensen i Ø. Hassing vidnede, at den Gang, de ledte efter den bortrømte Lange Maren og havde fundet hende i Kirkegaard, hvilket var den 8. December, bød hun dem paa Hjemvejen 7 Daler, om de vilde lade hende komme løs.

Hans Jensen vidnede ogsaa, at siden de kom hjem, begærede hun af ham, at han skulde hjælpe

hende løs, og hun sagde, at der sad en Sten i Ø. Hassing Kirkedige, det var den 5. Sten vesten for den nordre Port, og der var en sort Plet paa den; den skulde han tage ud af Diget, saa skulde han faa saa megen Lykke, saa han aldrig skulde komme til at trænge, dog naturligvis forudsat, at han hjalp hende løs. Hertil sagde Maren, at hun jo ikke vilde nægte, at hun havde budt sine Bevogtere Penge, om de vilde lade hende slippe, og dersom hun havde gemt en Marks Penge eller andet til at hjælpe sig med indenfor den omskrevne Sten, fandt hun dem vel igen, naar hun kom paa Stedet.

Anders Bjørnsen i Ø. Hassing og 5 andre Mænd vidnede, at de var i Jens Lauridsens Hus den 9. Decbr., da Lange Maren var bleven ført hjem efter at have været bortrømt, og da bad hun Jens Lauridsen, om han vilde lade hende fare sin Vej, saa vilde hun give 10½ Daler og trendet Garn til 28 Alen Lærred og siden rømme og vige og aldrig mere komme for hans Øjesyn, og dertil lovede hun, at Jens Lauridsens Hustru atter skulde blive rask. Maren vilde ikke benægte, at hun havde givet et saadant Løfte for at komme ud af Fængslet. 5 Mand vidnede, at efter at de af Rellen var udmeldt for at syne Jens Lauridsens Fange, havde de beset hendes Skade og set to Saar i hendes Bug samt et lille Stik for hendes Bryst, hvilke syntes dem gjort med en Kniv, og hun bekendte da ogsaa selv for dem, at hun havde gjort sig selv den Skade af Banghed, fordi hun var beskyldt for Trolddom, og Maren tilstod nu paa Tinget, at hun havde villet døde sig selv af Banghed, fordi man havde beskyldt hende for at have vist Ondt til Jens Lauridsens Hustru.

Saa fremstod Jens Lauridsen, lagde Haanden paa

Lange Marens Hoved og sigtede og beskyldte hende for en aabenbarlig Troldkvinde, der havde paakastet hans Kvinde det Onde, hun havde, saa hun var legemlig besat af en ond Aand, og 15. Januar 1620 svor Kirkenævnet (12 Mand) sig Tøv over Lange Maren, som blev erkendt for at være en vitterlig Troldkvinde.

Derefter kom Sagen for Landstinget, som stadfæstede Nævningetøvet under Henvisning til, at Lange Maren havde lovet Anders Jensen Ondt, og at han nogle Nætter derefter var bleven paavist en ond Aand, at hun var heraabt for at have paaført Jens Lauridsens Hustru Skrøbelighed, at hun var rømt og bortveget og havde forsøgt at tage sig af Dage, fordi hun havde en daarlig Samvittighed, at hun havde budt Fangevogterne Penge for at lade hende komme løs, at hun havde givet sig af med Signen, som stillede Guds og den hellige Trefoldigheds Navn til Vanære, samt at hun ikke havde fremskaffet Vidnesbyrd om, at hun havde skikket sig ærlig og kristelig, men Sognepræsten tværtimod havde afgivet Erklæring imod hende.

Denne Erklæring af Sognepræsten var skrevet 18. Januar, altsaa efter at Nævningetøvet var svoret, og aabenbart for at styrke hendes Modstandere, naar Sagen kom for Landstinget; den lød saaledes: »Kjendes jeg Christoffer Thomsen, Sognepræst til V. Hassing og Ø. Hassing Sogne, i denne min Skrivelse, at Lange Maren Lauridsdatter i Ø. Hassing bekjender for mig og mange andre, at hun haver lært i Oslo i Norge at signe for Røtter og Mus og at have optegnet for mig og andre Godtfolk, som da hos var, disse Ord, som skulde bruges til saadan Signelse. Herforuden er det mig vitterligt, at hende haver fulgt et Trolddoms Rygte, mens hun haver været her i Sognene. Al saa udi samme [Maade er tilgaaet?], som

forskreven slaar, vidner jeg i denne min Skrivelse med egen Haand underskreven. Aktum V. Hassing, den 18. Januar 1620. Christopher Thomsen, Eg. Haand.»

Derefter har Maren utvivlsomt maattet bestige Baalet i Hammer Bakker.

Heksene i V. Hassing.

[Landstings Dombog A. 1622, fol. 206 ff, 1623, fol. 65 b, 66 b, 68 a og 69 b.]

I.

I Trankjær i Vester Hassing Sogn, Kjær Herred, boede omkring Aar 1600 et Ægtepar Poul Laursen og *Anne Pedersdatter*, og da Hekseforfølgelserne paa Aalborgegnen tog Fart i Aarene henimod 1620, kom Mette Pedersdatter til at dele Skæbne med saa mange andre: at blive beskyldt og domfældt som Heks.

Paa Grundlag af Tingsvidner førte ved Kjær Herreds Ting var Anne Pedersdatter af det af 12 Nævninger bestaaende Kirkenævn bleven oversvoret et fuldt Kirkenævn for Trolddomsbedrift, hvilket med andre Ord vil sige, at hun var bleven kendt skyldig, og paa Landstinget fremkom 20. Juli 1622 Oluf Nielsen i V. Hassing for at faa Nævningernes Ed og Tov af 2. Juli s. A. stadfæstet, saa Eksekutionen kunde finde Sted, medens Poul Laursen i Trankjær mødte for at faa de imod hans Hustru førte Tingsvidner kendt magtesløse, i hvilken Anledning han havde stævnet en Mængde Personer fra Kjær Herred for Landstinget, hvor de ogsaa tildeels gav Møde. Ogsaa den for Hekseri anklagede Anne var tilstede paa Landstinget, men som Arrestant.

Det var en lang Række Beskyldninger, Oluf Nielsen fremsatte mod den arne Anne i Form af Tingsvidner optagne ved Kjær Herredsting, og vi skal her gengive deres væsentligste Indhold.

1. Tingsvidne af 18. Juni 1622. Karen Jensdatter i Ø. Hassing vidnede, at da Poul Laursen i Trankjær gjorde sin Datters Bryllup, var hun der i Gaarden, og der var en Karl, som forærede hende en Kande Øl, hvilken blev spildt uden for Salsdøren. Ved den Lejlighed havde Anne Pedersdatter sagt til nævnte Karen, at hun skulde give hendes Sønnekone hendes Tov (Uld) igen, som hun havde at binde, og hvis hun ikke flyede hende det igen, skulde hun fange haade Skam og Skade og vederfares et Djævelsmod, og siden derefter er hendes Datter bleven besat af en ond Aand, hvad hun beskyldte Anne Pedersdatter for at have gjort med sin Trolddom.

2. Tingsvidne af samme Dag. Kirsten Andersdatter i Ø. Hassing vidnede, at Fredag før sidste Pinsedag, da den onde Aand regerede den Pige i Ø. Hassing, havde hun hørt, at han (Aanden) sagde ud af Pigens Mund, at han vilde tale med sin Moder Anne Pedersdatter i Trankjær. Yderligere sagde Aanden til Pigens Moder, at hun skulde give Karen Jensdatter den Uld igen, som hun havde faaet, og at han skulde ad Helvede, naar han havde været hos Pigen halvtiende Uge, og saa skulde hans Moder faa sin Løn. Johanne Jensdatter, Karen Christensdatter, Sidsel Madsdatter, Maren Troelsdatter, Karen Pedersdatter, Anne Hansdatter, Karen Christensdatter, Anne Christensdatter, Anne Hansdatter og Thomas Christensen, alle af Ø. Hassing, vidnede, at de ogsaa havde været nærværende og hørt Aandens Udtalelser.

Maren Mathisdatter i V. Hassing vidnede, at

næstforgangen Aar var hun gaaet til Trankjær, hvor hun havde sagt til Anne Pedersdatter, at hun havde hørt, at hun ikke kunde forliges med hendes Stifdatter, Maren Jensdatter, og bad, at hun vilde lade hende fare fra sig og faa Tjeneste et andet Sted. Da svarede Anne, at hun gav hende Pigen at tage Vare paa. 14 Dage derefter kom Anne gaaende til hende og spurgte, hvad hun vilde betale det Byg med, som hun havde faaet i Gaaser, hvortil Maren Mathisdatter sagde, at hun vilde bruge det Øl og betale igen med sit eget (Byg), men saa svarede Anne, at hun skulde fange (faa) en levende Djævel og gaa fra Hus og Hjem, før hun fik betalt det, og siden 3 Nætter derefter kom der Ondt ind i deres Hus og regerede ilde. Saa gik Maren til Anne og bad hende om at vise den onde Mand fra hende igen, ellers skulde hun gaa til Præsten og tage ham med sig, samt anklage hende for Husbonden. Da tog Anne Pedersdatter hende om Halsen og bad for Guds og Jesu Døds Skyld, at hun ikke maatte røbe, at hun havde vendt en ond Aand til hende; vilde Maren lade være med det, vilde Anne laane hende 2 Daler og give hende 3 Skpr. Rug.

3. Tingsvidne af 25. Juni. Inger Jespersdatter i V. Hassing vidnede, at for en 8 Aar siden var hun med flere Dannekvinder henne til Lars Andersen Skomagere Hustru i V. Hassing i hendes Barnsnød, og Inger var Jordemoder. Da Kvinden var forløst kom Anne Pedersdatter derind og tog Barnet at svøbe og vaske, og da spyttede hun først 3 Gange paa Barnets Bryst, men Inger vidste ikke, hvad hun sagde. Efter den Tid trivedes Barnet ikke, men laa og forvisnede en 18 Ugers Tid, til det døde.

Margrete Nielsdatter, Niels Simonsens Hustru i V. Hassing, og Kirsten Nielsdatter, Jens Thomsens

Hustru i V. Hassing, vidnede det samme, og førstnævnte tilføjede endda, at det forekom hende, at det blev mørkt i Stuen, da Anne Pedersdatter gjorde de Kunster med Barnet, hvorfor hun ogsaa gik ud og sagde, at hun ikke vilde bie hos den Troldkone. Barnets Fader, Skomager Lars Andersen i V. Hassing, fremstod saa og vidnede, at hans Barn laa en 18 Ugers Tid og »forargede« sig og bortvisnede, indtil Vorherre kaldte det bort, og han sigtede og beskyldte Anne Pedersdatter for, at hun med sin Trolddomskunst havde laget Liv og Helbred fra Barnet.

4. Tingsvidne af 18. Juni. Christen Jensen i Kjærsgaard i V. Hassing Sogn vidnede, at for 12 Aar siden kom Poul Laursens Hund efter hans Faar og bed et Lam ihjel, saa løb han ind og tog en Bøsse og skød Hunden ihjel ved sit Hus, hvorefter han begravede den ved sin Lade og gik ind med Bøssen igen. Imidlertid kom Poul Laursens Hustru, Anne Pedersdatter, derhen og gravede Hunden op igen og tog den, og saa gik hun til 2 af hans Folk og sagde, at deres Fader (s: Husbond) ikke skød deres Hund vel, og at han skulde faa Skam og Skade derfor. Stakket Tid derefter døde hans Æg, og der styrtede 6 en Nat, skønt de ikke fejlede noget om Aftenen.

Christen Christensen i V. Hassing vidnede, at nu i Aar, noget før Paaske, kørte han Niels Mørk i Skoven fra Kjærsgaard og hjem, og da de kom lige ved Poul Laursens Hus i Trankjær, kom der løbende 4 Hunde fra hans Hus, hvilke syntes at være hvide, og de løb tvært paa Hestene, saa de begge faldt om med alle Ben i Vejret, saa han næppe havde faaet dem op igen, og Hundene løb straks tilbage. Til disse Beskyldninger svarede Anne Pedersdatter, at hun ikke havde sagt saadant til Christen Jensens

Folk, og hvad hans Øg angik, vidste hun ikke noget derom.

5. Tingsvidne af 18. Juni. Else Pedersdatter, Peder Bruses Hustru i V. Hassing, vidnede, at paa St. Olufsdag¹⁾ for 2 Aar siden stod Anne Pedersdatter ved hendes Led, og saa gik hun til hende og sagde, at hendes Søn satte hans Heste i deres Korn og i deres Eng, saa de var nødt til at flytte bort, fordi de blev ødelagt, som Trankjærfolkene havde gjort ved de andre fattige Folk. Anne Pedersdatter klavrede da over Ledet, og da hun var kommen over, vendte hun sig om og sagde til Else, at hun skulde ikke ødelægge dem, men Djævelen og Pokker skulde ødelægge dem, og det vederfarede dem ogsaa, thi siden blev hun syg og laa paa sin Seng et Aar og kunde ikke hjælpe sig selv, og hendes Børn blev syge af Pokker²⁾ og onde Saar straks derefter og havde samme smitsomme Sygdom langsommelig Tid efter det Løfte, Anne havde lovet hende, hvilket hun beskyldte Anne for at have gjort med Trolddomskunst.

Lars Andersen Skomager i V. Hassing vidnede samtidig, at paa St. Volborgsdag³⁾ for 3 Aar siden kom hans 5 unge Gæs gaende i en Græshave, som var Poul Laursens i Trankjær, og da sagde Anne Pedersdatter, at hvis de ikke holdt Gæssene af deres Have, skulde de ikke faa dem til Sti eller Salg, og en 14 Dages Tid derefter døde de allesammen. Ved St. Mikkelsdagstid takkede han hende for Gæssene og beskyldte hende for, at hun havde taget Livet af dem med Trolddom.

¹⁾ 29. Juli.

²⁾ ♂: Kopper.

³⁾ 1. Maj.

6. Tingsvidne af 18. Juni. Peder Pedersen i V. Hassing vidnede, at for 36 Aar siden havde han været øster i Byen at budde, og da han om Aftenen kom hjem, gik der norden og østen for Byen en hel Del Harer¹⁾, hvis Haler han syntes var sammenknyttede, og da han »gjorde Ord« (talte) om samme Syn, sagde Anne Pedersdatter, at hvis han ikke holdt Mund, skulde hun give ham andet at tage Vare. En Tirsdag noget derefter, da han kom hjem fra Tinget og kom i sit Hus, kom der en sort Tingest ind ad Døren, og ved samme Syn faldt et af hans Børn oukuld og faldt siden i Sygdom og laa et helt Aar.

7. Tingsvidne af 25. Juni. Niels Jensen i Gaaser vidnede, at det var ham vitterligt, at i de Tider, da ærlige og velbyrdige Mand Thomas Bildt²⁾ boede i Gandrupgaard, var Poul Laursen og Anne Pedersdatter hans Tjenere (∴ Fæstere), og da var Anne Pedersdatter nogle Gange i Klammeri og berygtet for Trolddom, ligesom hun nu er, og da opfæstede (∴ affinde sig med) de nogle Gange til den gode Mand for samme Trolddomssag og stillede ham tilfreds, hvilket Poul Laursen og Anne Pedersdatter dog højlig benægtede.

8. Tingsvidne af 18. Juni. Just Rasmussen i Jegen, Niels Laursen og Lars Pedersen i Føltved, Christen Mikkelsen paa Heden, Jens Nielsen i Gandrup o. s. v. (22 Vidner) vidnede, at de mindedes i 20—30 Aar, somme mere og somme mindre, og i den Tid havde Trolddomsrygte fulgt Anne Pedersdatter, hvortil hun svarede, at hun ikke nægtede, at hun jo

¹⁾ Det var en almindelig Antagelse, at Heksene ofte omskabte sig til Harer, og sandsynligvis stammer Almuens Uvilje mod at spise Harer herfra.

²⁾ Til Dalsgaard i V. Hassing, fik 1558 Gandrupgaard i Fæste af Kronen og boede der endnu 1580.

af nogle Skarnsfolk var paaført det Rygte, men at hun ikke var skyldig i slig Gerning, og hendes Mand fremstod og spurgte, om der var nogen, der vilde beskylde hans Hustru for at have paaført dem Ondt.

9. Tingsvidne af 18. Juni, hvori 16 Personer, der mindedes fra 12—20 Aar og mere, erklære, at Anne Pedersdatter i saa lang Tid havde været berygtet for Trolddom, hvilket hun heller ikke vilde benægte men sagde, at Ryglet var løjet hende paa af hendes Uvenner.

10. Tingsvidne af 18. Juni, hvori 7 Personer ligeledes vidne mod Anne.

11. Tingsvidne af 25. Juni, hvori Klemen Svendsen i V. Hassing erklærer, at han sidste Onsdag var i Fangehuset, hvor Anne sad fangen. Paa samme Tid sad Niels Poulsen i Nærup, som vidnede paa hende, og de talte sammen om, at der gik mange slemme Vidner paa hende den foregaaende Tirsdag. Da svarede hun ham igen og sagde: »Du tørst ikke sige mig det, jeg ved selv, det var sandt alt, hvad som blev vidnet« — kun havde Erik Jensen i Horsens vidnet, at hun havde været berygtet for Trolddom i længere Tid, end de andre Vidner sagde. Tue Svendsen og Hans Gregersen i V. Hassing vidnede samme Dag, at de hørte, at Maren Ovesdatter, Lars Nielsens Hustru i Sta, sagde til Anne Pedersdatter, at dersom hun var en Troldkone, som det blev hende paasagt, var hun ikke ene derom, og at hun skulde fri sin Sjæl ved at bekende Sandhed, men ingen belyve paa Ære og gode Rygte, og dertil havde Anne Pedersdatter svaret med at indrømme, at hun ikke var ene derom. Ogsaa Rigtigheden af dette Vidnesbyrd blev absolut bestridt af Anne.

12. Tingsvidne af 2. Juli. De 12 Kirkenævninger

havde, forinden de afsagde deres Tov og Ed (Dom) over Anne, forespurgt, om der var nogen, som paa Tinget fuldkommeligen vilde sigte og beskylde hende for at have forgjort dem med Trolddom eller i andre Maader vilde beskylde hende, og da var fremkommen Karen Pedersdatter i Ø. Hassing, Maren Mathisdatter, Jens Madsens Hustru i V. Hassing, Else Pedersdatter, Peder Brusens Hustru i V. Hassing, og Lars Andersen Skomager, som samtlige sigtede og beskyldte Anne Pedersdatter, at hun var en ret vilterlig Troldkone, og derhos en efter anden lagde Haanden paa hendes Hoved »og svor ved Sjæl og Salighed og den Lod og Part, de agter dennem i Himmerig«, at Anne havde lovet dem Ondt, som ogsaa var dem vederfaredes, samt at hun var en ret arg Troldkone.

13. En Erklæring af 18. Juli 1622 fra Hr. Peder Poulsen Slavad, Sognepræst til V. og Ø. Hassing, at i de 9—10 Aar, han havde været Præst i disse Sogne, havde Anne Pedersdatter i Trankjær været berygtet for Trolddom.

14. Tingsvidne om, at Kirkenævnet havde kendt Anne Pedersdatter skyldig i Trolddomsbedrift.

Det siger sig sely, at Anne gjorde, hvad hun kunde, for at faa Tingsvidnerne afkræftede, og hun blev tappert bistaet af sin Mand; men det hjalp ikke. Landsdommerne fandt ingen Anledning til at underkende Kirkenævnets Afgørelse, der var sket i fuld Overensstemmelse med de gældende Lovbestemmelser, og snart efter er Anne sikkert bleven brændt oppe ved Tinget i Hammer Bakker; der kendtes ingen Be-naadning for slige »Forbrydere«. Men hermed var dog ikke alt roligt igen, thi Anne havde inden sin Død beskyldt Karen Madsdatter, Maren Laursdatter

og Mette Nielsdatter i V. Hassing samt Anne Mortensdatter i Hvolgaard i V. Hassing for, at de ogsaa gav sig af med Trolddom, og havde det blot været et Par Aar tidligere, vilde en saadan Beskyldning rimeligvis have medført større Opstandelse. Nu var det derimod, som om Egnens Befolkning var ved at reagere noget imod de mange Hekseksekutioner, og der skulde mere end en løs Beskyldning til for at gøre en skikkelig Kvinde til en Heks. Men disse 4 Kvinder kunde selvfølgelig ikke lade Beskyldningerne sidde paa sig; de faar alle Sognevidner, at deres Rygte var uplettet, og da Afgørelsen af, hvorvidt de skulde anses for Troldkvinder eller for ærlige Kvinder, indankes for Landstinget først i Aaret 1623, frikendes de da ogsaa her. Den ene af Kvinderne, Anne Mortensdatter i Hvolgaard, var Enke efter Laurids Nielsen, som havde vidnet mod Anne Trankjær, og derfor nærede sidstnævnte Had til hende og angav hende for Meddelagtighed, hvorom der 30. Juli 1622 toges Tingsvidne.

Anne Trankjær havde bl. a. fortalt om Anne Mortensdatter, at sidstnævnte havde lært hende Trolddom og havde været med hende i deres Kirkedør, da hun besvor sig til den onde Aand, og Anne Mortensdatter havde ligeledes brugt meget Ondt baade i Fjorden og andet Steds i »den onde Mands« Navn, knyttet Knuder i Kornet for at formindske det, jaget Fiskene bort, forgjort Græs og andet; de var ogsaa begge i samme Røde.

Hvad den Ild angik, som Fiskerne paa Fjorden havde set, da var det Hvolgaard, der stod som en brændende Lue, fordi Anne vilde forvende Fiskene, og hun havde villet tage Lykken fra Lars, som boede i Gaarde med hende. Hendes »Dreng« hed Raghua.

Anne Trankjærs Udtalelser blev som nævnt kendt magtesløse, da Anne Mortensdatter benægtede Rigtigheden deraf og iøvrigt havde faaet et godt Skudsmaal af Sognets Beboere.

Men en Kvinde endnu maatte dog dele Anne Trankjærs Skæbne efter hendes Angivelse.

II.

[Landstings Dombog A. 1623, fol. 436 ff.]

2. Septbr. 1623 vidnede Just Rasmussen i Jegen og 13 andre Mænd, at *Johanne Andersdatter* i Toftegaard i V. Hassing havde været berygtet for Trolddom i 20 Aar, og da Anne Trankjær for to Aar siden blev brændt, havde hun ogsaa røbet Johanne, der saa flygtede fra Vester Hassing og var borte i lang Tid, men nu var kommen igen; 15 Mand fra Ø. Hassing Sogn vidnede det samme.

Ane Sørensdatter, Tue Svendsens Hustru i V. Hassing, vidnede, at for 8 Aar siden, da Tyskølsføreren var i Landet, købte hun ogsaa af hans Øl og solgte det igen. Saa var hendes Mands Broder, Christen Svendsen, kommen ind til hende og havde købt en Pot tysk Øl, og i det samme kom Johanne Andersdatter med den lamme Haand ind i Huset. Christen Svendsen, der vidste, at hun var ond, bad hende om ikke at gaa ind i Stuen, men betalte en halv Kande Øl, hvilken han bar ud i Frammerset til hende. Da hun havde drukket den, kom hun alligevel ind og satte sig paa Bænken hos ham, idet hun takkede ham for Øllet og lovede, at ham ingen Skade skulde ske. Saa lagde Christen sig paa Bænken og lod, som om han sov og var meget drukken, hvorefter Johanne gik ind i Buret til Ane og spurgte om,

hvilken Tønde, Tyskøllet var i, og hvilken der var dansk Øl i, og hun lovede Ane, at dersom hun vilde lyde hende, skulde hun faa stor Lykke. Derefter spurgte hun, om Ane havde Malt paa Loftet, i saa Tilfælde tilbød Johanne at røre deri, saa skulde 1 Pund blive ligesaa godt som 2 var før, men Ane vilde ikke have hende paa Loftet.

I det samme rejste Christen Svendsen sig fra Bænken, drog et Væрге og sagde til Johanne: »Din slemme Kvinde, vil Du nu lære min Broders Hustru Trolddom?« og saa flygtede Johanne ud, medens Christen huggede efter hende. Hans Heflighed forarsagede naturligvis, at Heksen lovede ham Ondt, og det kom ogsaa straks over ham, saa han hver Nat laa paa sin Seng »med draget Væрге for Spøgelsler«, og han forvisnede daglig og »sprak sønder« og døde saa. Tue Svendsen bekræftede Rigtigheden heraf, Christen havde ofte været forfulgt af Spøgelsler der i Huset.

Endvidere vidnede Ane, at den Gang Niels Mørks Sønner i Skoven havde været i Slagsmaal, og den ene havde gjort den anden stor Skade med en Kniv, da havde Johanne Andersdatter sagt til Niels Mørks Hustru, at der var kastet Ondt mellem Brødrene for at skade dem.

23. Septbr. stod Oluf Nielsen i V. Hassing paa Tinget og skyldte Johanne for, at hun med sin Trolddom havde taget Livet af 3 af hans Køer, og samme Dag skyldte Tue Svendsen hende for at have taget Livet af hans Broder, ligesom Jens Ibsen i V. Hassing vidnede, at noget før Paaske kom han gaaende hjemad; da kom Johanne gaaende ud i Vejen for ham, og da sagde han til hende: »Din Troldkone, hvad vil Du paa Vejen foran mig?« Saa blev Jo-

hanne vred — hvad man jo egentlig ikke kan for-
tænke hende i — og gav onde Ord igen, og under
Skænderiet lovede hun, at enten han eller hans Børn
skulde faa en Djævelsmod, og straks derefter fik et
af hans Børn en slem, underlig Sygdom og laa syg
længe og daglig forvisnede med stor Pine og Ve, ind-
til det døde. Desuden var der vederfarede Jens selv
adskillige Ulykker baade paa hans Kvæg og Fæ og
i anden Maade, hvilket han sigtede og beskyldte Jo-
hanne for, medens hun svor at være uskyldig deri.

Laurids Mogensen i Ulsted vidnede, at hans
Hustrus Broder, den ovennævnte Chr. Svendsen, laa
paa sin Sygeseng i sit Hus i 9 samfulde Uger, og
hans Krop sprak i Stykker, hvilket Johanne havde
forvoldt; men hun svor ogsaa at være uskyldig heri
og sagde, at hun ikke kunde Trolddom, men hun
kunde raade Bod for onde Hoveder¹⁾ og anden
Sygdom.

Samme Dag svor Nævningerne deres Tov over
Johanne og kendte hende skyldig, hvorefter Sagen
gik til Landstinget, medens Heksen holdtes i For-
varing. Foruden de her nævnte Tingsvidner blev og-
saa paa Landstinget fremlagt en Erklæring fra Sogne-
præsten Peder Poulsen Stavad i V. Hassing, i hvil-
ken han udtalte, at Johanne havde været berygtet
for Trolddom i de 11 Aar, han havde været Præst
der i Sognet, og endvidere fremlagdes Heksen Anne
Trankjærs Bekendelser om Johanne samt et Tings-
vidne, taget ved Kjær Herreds Ting 25. Novbr. 1623,
i hvilket Mikkel Lauridsen i V. Hassing vidnede, at
han en Maanedstid havde vaaget over den fangne
Johanne Andersdatter om Natten, og da en Nat var

¹⁾ Skurv.

der en Laas, som sad for Døren, der sprang helt fra Døren, saa Laasen fløj én Vej og Boltten til Laasen en anden, og to Gange var Laasen ogsaa sluppet fra Boltten, uden at han kunde tænke sig, hvorledes det gik til, thi han saa ingen inde hos Johanne, og saa skyldtes Tildragelsen naturligvis hendes Koglerier. Johanne svarede meget fornuftigt, at hun ikke kunde svare til, hvad der var sket med Laasene, og hun svor sig ogsaa paa Landstinget uskyldig i Trolddom. Men det var bevist, at hun havde lovet Folk Ondt, og at det var dem vederfarede, og det var sandsynligt, at hun var Skyld i de forheksede Laase; Landsdommeren stadfæstede derfor Dødsdommen.

Heksen i Hals.

[Landstings Dombog A. 1625, fol. 105.]

I Hals levede der paa denne Hekseforfølgelses Tid en Kvinde, *Else Jensdatter*, der led af Epilepsi eller Ligfald, og denne hendes Sygdom var antagelig Aarsagen til, at en Del af Fiskerlejets Beboere kom paa den Tanke, at hun var en Heks, nu da det viste sig, at hele Egnen var befængt med Hekse.

14. Januar 1625 vidnede Svend Pedersens Hustru, Anne Nielsdatter i Hals, paa Hals Birketing, at sidste Høst, da de udsatte Baaker, saa hun Else Jensdatter komme gaaende i Gangen ved Niels Madsens Hus, og da stødte Else sin Stav i Jorden, hængte sin Kjortel der paa og kastede sig paa Jorden som et vildt Menneske, idet hun raabte: »Kom Du stærke Djævel og svar for mig, thi Du est min rette Husbond«. Dorte Jensdatter i Hals vidnede, at hun ogsaa havde set, at Else kastede sig paa Jorden, men der omtales ikke, at hun havde hørt Udraabet.

Gjertrud Andersdatter vidnede, at hun i Fjor var kommen ind til Hr. Jens Madsens (Præsten) i Hals, og da sad Else Jensdatter derinde. Saa spurgte Gjertrud, om det var sandt, at Else havde foraarsaget, at hendes Søn Niels Christoffersen ikke var stadig i sin Skolegang og heller ikke blev »visere« af den, hvilket var blevet angivet for Gjertrud; hertil svarede Else, at Niels skulde have ladet hende beholde, hvad hendes var.

Jens Jensen, Prammant i Hals, vidnede, at han havde hørt Rygte og Tidende om, at Else gav sig af med Trolddom, og for 6 Aar siden købte han to Fiskegarn af hende for 6 Rigsmark; Else har vel ikke været tilfreds med Handelen, thi hun lovede ham, at han ikke skulde fange meget med dem, og det Aar fangedes der da heller ikke mere end 9 Sild med disse Garn.

Jep Lauridsen i Hals vidnede, at for 7—8 Aar siden hørte han, at Else sagde, at hun vilde blæse ad Jens Nielsen i Aalborg, og at det skulde svie til hans Lever og Lunge, men ikke skære ham op med Rode. Endvidere havde Else for 4 Aar siden lovet Jep, at han ikke skulde faa Vildsvin til Skoven, og siden den Tid havde han ikke haft en eneste Gris paa sine Svin.

Jens Nielsen i Hals vidnede, at han ikke vidste noget uærligt at sige om Anne, men hans Hustru Anne Jensdatter vidnede, at siden de for 6 Aar siden blev uenige med Else, og hun lovede dem, at deres Køer skulde »ikke blive uden en«, var det ogsaa sket, og den ene Kø havde de endnu.

4. Marts vidnede Anne Madsdatter og Dorte Andersdatter i Hals, at de i Ugen efter St. Olesdag (29. Juli) 1624 havde set, at Else kastede sig paa Jorden

— som Anne Nielsdatter havde berettet — og kaldte paa Djævelen.

Jakob Mortensen vidnede, at 15. Juli 1622 havde han noget Hør liggende i Hals Lergrave; da han vilde have det op igen, havde Else lagt en Hob af sit Hør oven paa hans, og han tog det derfor op og kastede det paa Land. I det samme kom Else og overskældte ham og sagde, at han skulde faa Skam og Skade og ikke faa mere Hør at trættes om, og efter den Dag var hans Hørsæd mislykkedes.

Jep Lauridsen gentog sammen med sin Hustru Beretningen om Elses Trusel mod Jens Nielsen i Aalborg, og Jeppes Kone tilføjede, at Else havde sagt, at lige saa let, som hun kunde æde et Stykke Smørrebrød, lige saa let kunde hun lade Lus opæde et Menneske.

Anders Markvorsen vidnede, at Else Jensdatter for nogle Dage siden havde siddet i hans Stue og der havde sagt, at det havde ingen Nød med Niels Madsens Kone, hun havde det ikke saa ondt, som hun burde have det. 14 Dage efter Mikkelsdag 1624 var Else kommen i hans Gaard og havde anmodet om noget Korn for et Skørt, han havde faaet af hende til sin Hustru; da svarede Anders, at hun havde taget Held og Lykke fra ham, og vilde hun fly ham det igen, skulde hun faa sin Betaling for Skørtet; men Else havde sagt, at hun ikke kunde skaffe ham Held og Lykke igen. For 9 Aar siden havde Anders været i Handel med Else, og siden den Tid havde han ikke kunnet faa en Kalv paa nogen af sine Køer.

Jep Lauridsen vidnede, at for 3 Aar siden kom Else i hans Nøds og overføjte alle hans Køer og Kvier, og siden den Tid var de bleven saa forringede, at han nu kun havde en Ko igen.

Niels Madsen vidnede, at 22. Okt. 1624 stod han og gjorde et Skelgærde imellem sig og Else udenfor hendes Dør, da kom Else til ham og lovede, at der aldrig skulde ske ham Held eller Lykke efter denne Dag, og han skulde ikke have at levne fra sin Nadver til sin Davre. Til denne Trusel havde Niels Madsens Kone Maren sagt: »Er Du god for at holde ham sligt, da burde Du have en varm Hale«, men hertil svarede Else: »Gaa Du hjem, Svadertand, jeg skal love Dig, Du skal ikke hver Dag komme og skændes med mig«, og siden den Dag havde Maren været sengeliggende i 6 Uger, for hvilken Sygdom hun beskyldte Else.

11. Marts toges der Tingsvidne om, at 4 af Retten udnævnte Mænd havde forhørt den syge Maren, der ogsaa for dem gentog Beskyldningen mod Else.

18. Marts svor saa Kirkenævningerne af Hals Birketing (Jens Madsen paa Mølholt, Thomas Andersen i Gaaser og 10 andre Mænd) deres Tov over Else og kendte hende skyldig i Trolddomsbedrift, hvilken Dom Hans Andersen i Hals indstævnedes for Landstinget for at faa den stadfæstet. Her kom den for 26. Marts, og Else Jensdatter var tilstede paa Landstinget, hvor hun benægtede sin Skyld og krævede Nævningetovet underkendt.

Til sit Forsvar fremlagde hun et Tingsvidne af Hals Birketing 28. Januar, i Følge hvilket Niels Jensen i Halsgaard¹⁾ paa sin Husbonds (Lænsmandens) Vegne tilspurgte 23 Mænd, der den Dag havde givet Else Skudsmaalsvidne, samt menige Birkemænd, om de kendte til, at Else skulde have været udlagt for Trolddom af nogen, der var bleven brændt for Trold-

¹⁾ 3: Niels Jensen Skjelvig, kgl. Delefoged i Hals.

domskunster, og hertil svarede Forsamlingen, at det havde ingen af dem hørt; der var ingen Folk bleven brændte i Hals Birk i de sidste 24 Aar.

Endvidere fremlagde Else et Tingsvidne af Hals Birketing 11. Marts, i hvilket Niels Jensen i Halsgaard vidnede, at han havde kendt Else i 10 Aar og i den Tid havde hun haft den faldende Syge.

Mads Madsen vidnede, at han vidste, at hun havde haft denne Sygdom i 15 Aar, Rasmus Bech havde for 5 Aar siden set, at Else var faldet i Hals Kirke af denne Sygdom, og Peder Thybo i Skovshoved havde for 3 Aar siden set Else falde i sit eget Hus.

Landsdommeren kom til det Resultat, at Anklagerne imod hende ikke vare overbevisende nok lige over for hendes egen Benægtelse, og Nævningetovet blev derfor kendt magtesløst »indtil anderledes bevises kan«.

Hekseforfølgelserne havde saa at sige altid en epidemisk Karakter, og den her omhandlede Forfølgelse, der strakte sig over Størstedelen af Jylland, var vist en af de mest ondartede, vort Land har kendt; — den vilde maaske endda have strakt sig over et længere Tidsrum, om Befolkningen ikke havde faaet andet at tænke paa end at gaa paa Jagt efter Hekse; men i August 1626 blev den danske Hær slaaget ved Byen Lutter i Brunsvig og maatte trække sig tilbage forfulgt af de kejserlige Tropper, der jo det følgende Aar rykkede ind i Jylland, som de holdt besat i hele sin Udstrækning indtil Pinse 1629 — »Kejserens Tid«.

LIDT OM NØRRESUNDBYS BRAND

DEN 17. JUNI 1865

MEDDELT VED CHR. CHRISTENSEN

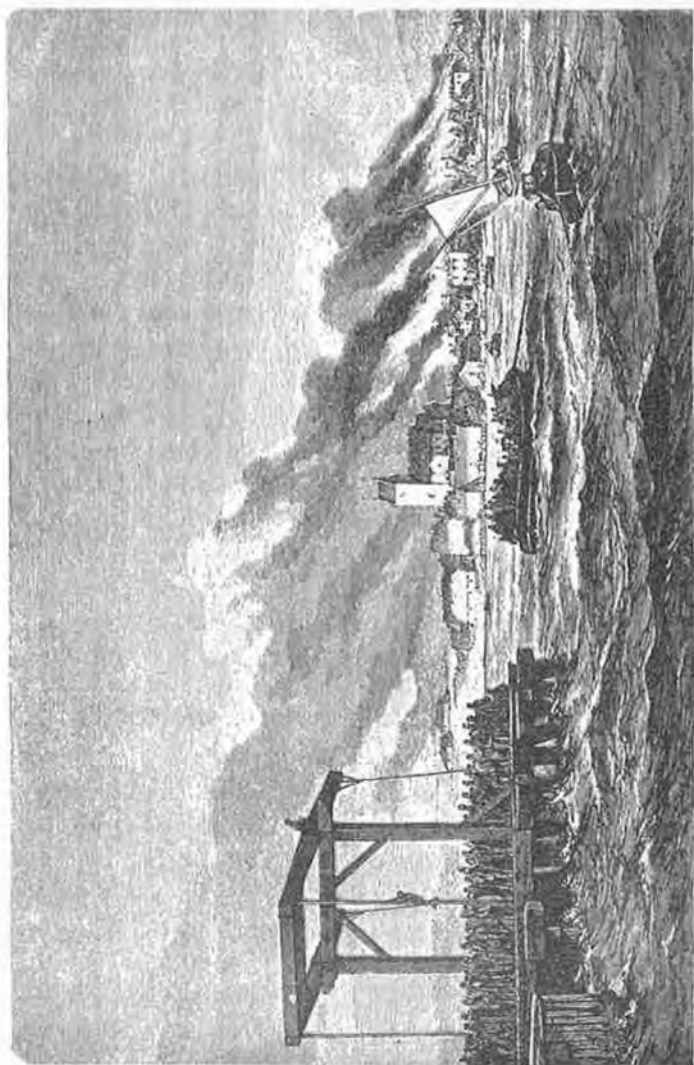
I Nørresundby træffer man kun ganske faa Bygninger, der er 100 Aar gamle eller derover, og næsten ingen fra Tiden før 1800. Dette har bl. a. sin Grund i adskillige større eller mindre Ildebrande, der fra Tid til anden har hærget Byen, saaledes Branden den ²⁴/₅ 1791, ved hvilken en meget stor Del af den vestlige By, bl. a. ogsaa Præstegaarden, gik op i Luer, og Branden den ²⁸/₁ 1838. Men den største af alle de Ildebrande, der nogensinde har hjemsøgt Nørresundby, var dog den, der fandt Sted for 50 Aar siden, og som i Løbet af nogle Timer lagde 53 Gaarde og Huse med over 100 Bygninger i Aske. Af denne Tildragelse, som man endnu kan høre omtale af ældre Folk der i Byen, skal her gives en lille kortfattet Fremstilling, bygget dels paa Samtidens Bladmeddelelser¹⁾, dels paa mundtlige Førstehaandsberetninger.

Det skal aldrig være bleven opklaret, hvorledes Ilden egentlig var opkommen. Det havde hele Dagen

¹⁾ Aalborg Stiftstid., Aalborgposten, Hjørring Amtstid. og Illustr. Tidende.

været en smeltende Hede og trykkende Luft, men der havde dog ikke været nogen Sky at se paa Himlen, endsiges Tordenvejr, saa at det vel nok maa skyldes en noget for livlig Fantasi hos de »Øjenvidner«, der vilde have set »en Ildstraale fra Himlen« fare ned i det Hus, hvor Ilden opkom¹⁾. Dette Hus var det vestlige Udhus i fhv. Snedker og Avlsbruger Jens Henningsens Gaard (Skraagade Nr. 5), nemlig en straatækt Lade. — Den, der først opdagede Ilden, var vistnok Frk. Amalia Møller, som nu bor i Skolegade Nr. 3. Hun var dengang som ung Pige i Tjeneste hos Købmand L. Klitgaard, der boede og havde sin Forretning i Gaarden Østergade Nr. 7. Fra Vinduet i Klitgaards Børnekammer, som vendte ud mod Gaardspladsen, blev hun omkring ved Kl. 3 om Eftermiddagen pludselig opmærksom paa, at der steg en tyk Røgsøjle op fra Taget i Henningsens Lade, der i Løbet af faa Øjeblikke stod i lys Lue. Hun løb straks ind og allarmede Husets øvrige Beboere, hvorefter hendes Principal sendte Bud til Brandvæsenet og Herredskontoret; men Situationen antog hurtig en ret faretruende Karakter, da det var temmelig stærk Østenvind, og de Huse, der laa i Nærheden af Laden, ligesom denne var tækket med Straa og laa ganske tæt op mod hverandre. Man forsøgte ganske vist straks at begrænse Ilden ved at lægge vaade Lagner paa disse Straatage, men allerede efter $\frac{1}{2}$ Times Forløb stod 8 af Husene i Brand. Først tog Ilden fat i Nabogaarden mod Vest (Tranholms Gaard) og sprang derefter over Skraagade og fængede i Købmand Klitgaards Pakhus, som vendte ud mod denne Gade. Der blev nu stort Røre i

¹⁾ Jfr. Aalborgposten $\frac{10}{6}$ 1865.

Efter Ill. Tidende 1865.

Branden set fra Aalborg.

Tegnet af C. Neumann.

Købmandsgaarden, der ligesom de fleste andre Gaarde i Byen var fuld af Vogne; det var nemlig en Lørdag, og i Aalborg havde der været Pinsemarked, som netop skulde afsluttes den Dag, og de mange Landboere fra Vendsyssel, der havde været til Marked, strømmede nu i en Fart over til Sundby for at komme afsted med deres Befordringer. Det lykkedes at faa Hestene reddet ud af Stalden, men iøvrigt brændte saavel denne som de andre Udhuse i Gaarden, og Ilden fik her en kraftig Næring bl. a. ved 40 Ankere Brændevin og et stort Parti Flæsk. Kun Beboelseshuset blev reddet, men det havde været stærkt truet, og Gardinerne brændte indenfor Vinduerne. Under alt dette maatte Købmand Klitgaards Hustru, der netop laa i Barselseng, føres hen til eksam. jur. Anders Müllers paa Torvet, hvorfra hun, da Ilden ogsaa truede der, blev ført op til en Familie paa Nørregade for tilsidst henimod Aften at have hos Brygger Erhard Petersens.

Imidlertid blev der truffet Foranstaltninger til at begrænse Ilden, men uden gunstigt Resultat, og Aalborg Stiftstidende bebrejdede Brandvæsenet, at dette ikke i Tide i det tæt sammenbyggede Kvarter, hvor Ilden udbrød, havde bestemt sig til at anvende Nedrivning som Standsningsmiddel, hvortil Bladet føjer, at det i det hele skortede paa en kraftig og bestemt Ledelse. Byens Politimester, Herredsfoged Meinig, var uheldigvis paa en Embedsrejse til Hals, og det stedlige Brandvæsens Rekvisiter var yderst primitive; men fra Aalborg blev der i Løbet af Eftermiddagen sendt 4 Sprøjter til Hjælp, ligesom Aalborgs Politimester og senere Stiftamtmanden tog derover og ledede Slukningsarbejdet, der til at begynde med yderligere vanskeliggjordes ved Mangel paa Vand, idet man først

senere ved Sprøjteslanger kunde benytte Vand fra Fjorden. Det havde dog vistnok ogsaa for et mere moderne Brandvæsen været en vanskelig Opgave at udrette noget videre under disse Forhold. Blæsten tiltog i Styrke, og Luften blev mere og mere ophedet, saa man nærede snart ikke noget Haab om at kunne redde den vestfor liggende Del af Byen. Fra Klitgaards og Tranholms Ejendomme forplantede Ilden sig langs Skraagade og Søndergade og fortærede Bagbygningerne til Ejendommene langs Østergades Sydside. Mærkelig nok gik der ikke Ild i Købmand Kondrups Gaard (Søndergade Nr. 7)¹⁾ og et lille Nabo-hus, men ellers nedbrændte alle Ejendommene fra Skraagade til Torvel. Paa det nordlige Hjørne af dette og Søndergade laa »den Galsterske Gaard«, der var den lille Bys Stolthed og virkelig en efter Tidens Forhold meget anselig og elegant Bygning. Den var nylig opført af Købmand Lorentz Galster paa den Plads, hvor hans Fader Agent J. G. Galsters Gaard med den saakaldte »Sundby Bod« havde staaet²⁾. Her boede bl. a. Herredsfoged Meinig og Distriktslæge Cantor, hvorhos Købmand I. A. Høy havde sin Forretning der. Denne smukke Gaard laa i Løbet af kort Tid i Ruiner. Det lykkedes her at redde Herredsfogdens Arkiv, men ellers blev saa godt som intet reddet; bl. a. brændte hele Frk. Meinigs Brudeudstyr³⁾. Paa det modsatte Hjørne af Søndergade

¹⁾ Ejes nu af Købm. L. D. Klitgaard, Søn af forannævnte Købm. Klitgaard.

²⁾ »Sundby Bod« var i Aarhundredets første Halvdel Byens eneste Købmandshandel. Den blev i Henh. til kgl. Privilegium drevet af Agent Galster.

³⁾ Var da forlovet med sin senere Mand Baron Juul-Rysensteen (Trafikminister i det Sehestedske Kabinet).

Brandtomter i Byens østlige Del.

Fotogr. af H. Tommies.

laa der en anden stor Gaard, der tilhørte den bekendte Købmand Poul Pagh i Aalborg, og hvori bl. a. fandtes et stort Gæstgiveri og Byens største Købmandsforretning, hvis Indehavere var Købmændene Holm og Schou; ogsaa denne Gaard med store Lagre af Korn og andre Varer nedbrændte helt; blandt dens Bygninger var et meget højt og anseligt Pakhus, som man paa Kittendorffs store Litografi fra 1850^{ne} kan se rage op over de omliggende Huse. Hermed havde Ilden naaet Byens Midtlinie, men det varede ikke længe, før den fra den Pagske Gaard forplantede sig over paa den anden Side af Brogade, hvor bl. a. Peder Dams nybyggede Gaard med Schweigerts Café laa, og snart stod ogsaa Ejendommene paa den vestlige Side af Torvet i lys Lue. Efterhaanden nedbrændte nu hele Partiet mellem Vestergade og Fjorden lige til Nygade, naar bortses fra enkelte Bygninger som Købmand Baadsgaards nybyggede Forhus (Vestergade Nr. 4), men netop paa den Kant blev Faren i høj Grad forøget derved, at samme Købmands Tømmerlager, der fandtes vest for Gaarden, kom i Brand. Der skete nu det, at Vinden sprang om i vestlig Retning, hvorved Byens østlige Del blev yderligere hjemsøgt, men paa den anden Side den store resterende Del af Byen mod Vest blev reddet. Ved 9-Tiden var det værste overstaaet; der var imidlertid kommen Militær fra Aalborg til Assistance¹⁾, Vinden begyndte at løje af, og man blev lidt efter lidt Herre over Ilden, der omsider blev standset ved Nygade²⁾; men nu laa da ogsaa en Trediedel af Byen som en rygende Ruinhob, og 108 Familier var hus-

¹⁾ Ved 7-Tiden blev et Kompagni sendt over Fjorden.

²⁾ Ved Ahrensburgs Gaard.

vilde. Til alt Held kostede Branden ikke noget Menneskeliv, en ældre Kone blev dog stærkt forbrændt under Forsøget paa at redde sit Bohave, og en gammel Kone, hvem Ilden allerede havde grebet fat i, frelstes af Karetmager Olsen ud af det brændende Hus; men af materielle Værdier var der gaaet meget tabt baade af Bygninger, Bohave og Varelagere. De bedre stillede havde dog som oftest assureret, om end for nogles Vedkommende for lavt; men en Mængde Smaakaarsfolk, der slet ikke havde assureret, mistede ved Branden alt, hvad de ejede. — Man søgte paa bedste Maade at skaffe Husly til de brandlidte i den uskadte Del af Byen, og af dem, til hvem der ikke paa denne Maade kunde skaffes Plads, tog nogle over til Aalborg, medens andre overnattede i Kirken. Denne blev Oplagssted for al Slags Bohave, Linned, Sengeklæder, Bøger og Papirer. De Syge blev bragt derhen, og en hel Del fattige Familier med Børn og gamle Folk søgte deres Tillugt der. Om Natten havde Vinden lagt sig, og Maanen stod op. »Alt som Mørket faldt paa«, skriver H. P. Barfod i Ill. Tid., »tiltog Nattebilledet i Pragt og Storhed set fra Fjorden, hvis Vande langs Kysten lyste i det røde Skær, eller fra den modsatte sydlige Fjordbred. Et Tømmerforraad og Beholdninger af Kul og Salt dannede store Baal i den stille Nat, overalt brændte det i Grunden, men den store prægtige Galsterske Gaard (i Hovedgaden) dannede Billedets Midtpunkt, de tagløse Mure med Rækkerne af de rundede Vindueshuer løftede sig som i et mægtigt Transparent bag de glødende, lysende Skygger omsvøbte af de viftende Flammeslør. Af og til styrtede en Mur eller en Del af en Mur ned, nogle Baade gik frem og tilbage mellem begge Fjordbredder, Sprøjterne arbejdede ved de

rygende Tomter, og Soldaterne holdt Vagt derved, men ellers var der forholdsvis Stilhed og Hvile ovenpaa Eftermiddagens Forvirring og stakaandede Travlhed«.

Der var fra Aalborg taget en Mængde unge Mennesker over til Brandstedet for at yde deres Hjælp ved Slukningsarbejdet. Blandt disse var Konsul P. Rechnitzer, der dengang havde begyndt en Agentur- og Mæglerforretning og var meget vel anskrevet hos Byens Storkøbmænd. Han var kommen træt og mødig hjem om Aftenen og nød de retfærdiges Søvn efter Dagens Anstrængelser, da han ved Daggry vaagnede ved, at der blev banket paa hans Vindue. R. tænkte sig, at det kunde være en af Lodserne, der vilde sige ham noget Mægleriet angaaende, og gik hen til Vinduet; men udenfor stod ingen anden end den store Købmand Poul Pagh og meddelte ham sit Ærinde: »De maa med Dampskibet, der gaar vest paa nu til Morgen, rejse op til Løgstør og i Himmerland og Hanherred købe alle de Mursten, De kan faa, for nu bliver der jo stærkt Begær for Sten, og De maa skaffe en Mand, der straks kan rejse øst paa for at købe alle disponible Sten der. De maa købe dem bedst muligt, Sælgerne ved jo ikke endnu, at Sundby er brændt«. R. og den anden Mand begav sig begge af Sted og indkøbte Sten i Massevis, men Pags Spekulation slog dog fejl, da der kom Sten fra alle Kanter — endog helt nede fra Faaborg, saa at Rechnitzer endnu engang maatte paa Rejse for Pagh, men denne Gang for at faa Leveringskontrakterne ophævede mod en Godtgørelse til Sælgerne¹⁾.

Det maa siges, at det var en ganske enestaaende

¹⁾ Jyllandsposten 24/10 1913.

Hjælpsomhed og Deltagelse, der fra nær og fjern blev vist Nørresundby under disse ulykkelige Forhold. Allerede Dagen efter Branden sammentraadte der i Sundby en Hovedkomité, bestaaende bl. a. af Kommunalbestyrelsens Medlemmer, Herredsfoged, Kancelliraad Meinig og Pastor Walther, ligesom der i Aalborg dannedes hele 2 Komiteer, af hvilke den ene samme Dag sendte 500 Rd. over til de Brandlidte, den anden en stor Mængde Fødevarer. Fra Hjøring blev der, ligeledes samme Dag, sendt $473\frac{1}{3}$ Rd., hvorhos der fra Konsul Chr. H. Nielsen sammesteds var kommen Tilbud om Husrum, hvilket dog med Tæk blev afslaaet. Kongen og Dronningen sendte straks ved Modtagelsen af Ulykkesbudskabet gennem Stiftamtet et deltagende Telegram til Byen og gav samtidig Tilsgagn om et Bidrag af 1000 Rd. til Afhjælpning af den første Nød. Der blev derefter saavel i København som rundt om i Landets andre Byer sat Indsamlinger i Gang med Velgørenhedsforestillinger og Koncerter til Fordel for de brandlidte, ja endogsaa udenfor Landets Grænser, som i Altona og Gøteborg, blev der samlet ind. Sidstnævnte Sted mindede Gøteborgposten om, at den svenske Frivillige E. Ekstrøm fra Gøteborg var begravet paa Nørresundby Kirkegaard og paa sit Dødsleje havde nydt megen Villie af Indvaanerne. I Aalborg blev der i Løbet af 5 Dage ved den ene Komité indsamlet $1933\frac{2}{3}$ Rd., Købmand Pagh havde alene givet 500 Rd. I København indkom der med Kongens Bidrag ca. 12,850 Rd. Af enkelte Bidragydere kan nævnes Kronprinsen med 300 Rd., Enkedronningen 200 Rd., Firmaet Smith og Le Maire 200 Rd., Arveprinsesse Caroline, Grevinde Danner, Greve Moltke-Bregentved og Fabrikant Tutein hver 100 Rd.

Ødelæggelsens Vederstyggelighed er gengivet paa 4 Billeder, af hvilke de 3 findes i Illustr. Tid. for $\frac{2}{7}$ 1865, og de 2 skyldes Fotograf H. Tønnies i Aalborg.

Nørresundby rejste sig forholdsvis hurtigt af Asken med en Mængde nye, omend ikke smukkere, saa dog mindre brandfarlige Bygninger og med bredere og mere hensigtsmæssige Gader. . Den 8. Juli 1865 hejstes Kransen paa den første af de genopbyggede Gaarde.

SMAASTYKKER

OM LIVØ

I Aarbogen 1914 har Inspektør Leth givet nogle historiske Meddelelser om Livø, og i Tilslutning til samme kunde det maaske have Interesse at se nedenstaaende Meddelelse om Forholdene paa Øen i første Halvdel af forrige Aarhundrede; den findes trykt i »Nykøbing Avis« 1861 og er herfra atter i 1911 optaget i »Sæby Folkeblad«:

»For 35 Aar siden var Øens Gaardmænd og deriblandt den endnu af Søfolk og Rejsende erindrede Truels bekendte for deres Velstand og Gæstfrihed. Markerne var da godt dyrkede og bugnede af Korn; fedt Kvæg og Faar hentedes da derfra. Husene var propre og vel vedligeholdte. Bedeklokkerne ringede Morgen og Aften, og Mændene holdt Bedetimer med deres Børn og Tyende i det smukke Kapel.

Nu er alt anderledes.

Sømanden — andre Rejsende kommer der ikke uden at være tilstrækkeligt forsynet med Madkurv — frygter nu for at ankre op udenfor Øen, hvis han mangler Proviant; thi det har truffet sig ikke saa sjældent, at der i længere Tid ikke har været Brød at opdrive paa Øen, da der ikke engang er en Mølle. »Vi kan ikke faa andet end Skovnødder og Muslinger«, var et bekendt Sømands-Udtryk om Livø.

Husene ligger paa Jorden — i det mindste var det saa for et Aar siden. Det var om Vinteren. Køer og Faar gik ude med Sneen paa Ryggen og fandt selv Vejen gennem Ladens Vægge, hvor de redte sig en »Søsterseng« paa det første det bedste Gulv,

og uagtet denne »ubundne« Frihed, døde de dog hen som Fluor.

Klokken i Kapellet er taget ned og bruges til Madklokke, at sige, naar der er Mad. Jeg forlangte at se Kapellets Indre, og jeg saa nok. Over en Snes Tønder Kartofler klavrede vi ind over Stolene og stod nu i Koret, lige overfor en smuk malet Tavle (antagelig Altertavle) og Talerstol. Her stod en 6—8 Gæs paa Sti og snadrede nok saa lystigt, og der var tydelige Spor af, at et Svin nylig havde naaet sin Fuldendelse paa den anden Side — en skrækkelig Profanation af de Ord, der stod paa Tavlen: »Dette Kapel har Kong Frederik den fjerde og hans Dronning Louise ladet opføre til Guds Ære og Øens Beboeres Opbyggelse.«

Om end Husene var nok saa usle, behøvede man dog ikke at bruge Kapellet til Svinesti; det er Mangel paa Sans for det sømmelige.

Men Grunden til Øens Elendighed — »Det ser ud som fra Livø«, er et bekendt Mundheld for økonomisk Usselhed — i de sidste 12 Aar og længere og navnlig, siden den blev solgt fra Bjørnsholm, har været de for de ulykkelige Forpagtere opskruede Afgifter, der lammede al Dygtighed og Arbejdskraft, saa at ingen har kunnet bestaa der længere end et Par Aar, da de har haft for lidt at begynde med. Nu forventes det, at den dejlige Ø, der har alle til et rationelt Agerbrug hørende Midler i sit Skød, atter vil komme til at ligne andre Egne, efter at Ejeren selv har overtaget den.«

Meddelt af *Anton Jakobsen*.

RASMUS BERG

(ST. ST. Blichers SVIGERSON)

Ved at læse »Aalborg Amts historiske Samfund«s Aarboeg for 1914, stødte jeg i »Lidt om Livø« paa et Navn, R. Berg, hvis Indehaver var Forpagter af Øen i Halvtredserne.

Rasmus Berg, som jeg i min Ungdom har kendt, var en Herremandssøn fra Randerskanten og var gift med St. St. Blichers Yndlingsdatter, Malvina, og som Svigersøn en Tid Forpagter af Spentrup Præstegaard, hvilket naturligvis var den rene Armod.

Senere flakkede Berg Landet rundt og fristede, foruden Opholdet paa Livø, Livet som Forvalter og Bestyrer paa større Gaarde i det nordlige Jylland, hvilket han skal have egned sig udmærket til, da hans Haand med en vedhængende Egekæp var rap i Vendingen, saa at han ligefrem var berømt for at kunne holde Styr paa Datidens svenske Herregaardskarle.

I Begyndelsen af Halvfjerdserne havnede Berg i et lille Hus paa Bjørum Mark ved Sulsted. Her døde, kort efter hinanden, baade Malvina og en aandssvag Søn.

Da Malvina var død, kom Berg ind til mig og bad mig skrive Dødsannoncen, Avertissementet (bogstavret), som han kaldte det.

Jeg glemmer aldrig den Scene.

Berg satte sig, gravalvorlig, og bad mig skrive efter hans Diktat.

»Ve' Do skriw, min Bror!«

Og saa dikterede han:

»At min kjære Hustru, Malvina Berg, født

St. St. Blicher« — — —

— ve' Do sæt' en tyk Streg under Blicher — føjede han til —

»Skytsengelen i mit Hus, min Trøst i vilde

Stormes Brus« —

— er rejst ad Helvede til!! — — nej, det maa Do ett skriw« — — og saa grinede han i Skægget — — og fortsatte Diktatet paa sømmelig Maade. Annoncen

er gengivet i Jeppe Aakjærs store Værk om Blicher, hvori ogsaa findes et originalt Portræt af Berg, taget netop i de Dage.

En saadan Raahed var egentlig slet ikke stemmende med Bergs Karakter, tværtimod. Han havde den mest retskafne Tænkemaade og det braveste Sindelag, noget Menneske kunde have; men Livets Storme, ulykkelige Familieforhold og al hans Armod og Modgang havde afsat ru Kanter og fyldt hans Sind med Haan mod blidere Følelser samt begavet ham med en stor Portion Galgenhumor.

Efter Konens Død opholdt Berg sig for det meste hos Propr. Julius Glerup paa Agdrup i Sulsted Sogn og kom ofte sammen med denne til Aalborg til Brdr. Bendtzen, hvor han ogsaa havde et Hjem, naar han vilde; der var det, jeg lærte ham at kende, og trods den store Aldersforskel — et halvt Hundrede Aar — skulde jeg absolut være Dus med ham — — »vi siger Du til Vorherre, saa kan vi ogsaa sige Du til hinanden,« udtrykte han sig meget træffende.

Berg kunde, naar der var Ro over ham og hans stride Sind, være hyggelig og meddelsom, talte gerne om Blicher og citerede med skælvende Røst hans Digte.

Uden at kunne kaldes egentlig forfalden, da han ikke behøvede Spiritus hver Dag, kunde han nedbringe utrolige Kvantaler uden at blive synderlig paa-virket. Naar man lavede ham en Punsch, der var stærk nok til at slaa et almindeligt Menneske til Dæks, udbød han med en veltilfreds Grynten: »Det er Dævlens skal stjerne mig en god Punsch, Du laver, min Bror«.

Da Glerup solgte Agdrup, blev Berg atter husvild. Som et Eksempel paa hans stridige Sind, der

undertiden kunde slaa ud i Forrykthed, kan anføres, at han, da Gleerup skulde flytte fra Gaarden, gik ind til Sagfører Ingerslev i Nørre Sundby og vilde have Gleerup stævnet, fordi han — Berg — nu stod uden Husly!!

Derefter flakkede Berg rundt i Jylland til Venner og Bekendte uden Maal og Med, var i Konflikt med Politiet i Randers for formentlig Gadespektakel, oplevede flere andre Eventyr og døde saa — 26. August 1878 — i et fattigt Værelse i Adelgade i Aalborg.

John Lindholm.

EN KURIØS GRAVSKRIFT

Til sidst gaar dog Karet i Stykker
 naar Baandene springer og Stavene falder sammen
 Til sidst maae dog Mennesket døe
 naar Livets Baand opløses og Lemmerne adskilles
 Saa gik det her det Dødelige
 af Den Brave og Bedagede Mand
 THOMAS MADSON JÆGEN
 Borger og Bødker her i Aalborg
 som blev sammen sadt ved Skaberens Haand 1705
 d. 2 Juni
 men igien ved Døden opløst 1787 d. 14 Aprilis.
 I sin nære stand var Han lykkelig
 havde nok af Arbejde under en stor Flok Arbejdere
 Thi Hand handlede redelig med alle
 I sin Ægtestand var Han hældig
 Først med Sal: *Jens Hegen Bødkers* Enke
 MAREN ANDERSDOTTER
 som Han ægtede 1734 d: 29 December
 Hende Han paa det Kiærligste omlod
 til Hun ved Døden forlod Ham 1758 d: 30 Maji

Han fik lige Giengæld i sit andet Ægteskab 1759 d:
16 Febr.
da Han giftede sig paa Elkiær med sin efterladte
Enke

KAREN SIMONS DOTTER KLITGAARD¹⁾

som glædede Ham med en Søn og en Dotter der er
hensovede

Hvor Kiærlig og omhyggelig Hun omlod Ham
i Hans høje Alderdom og Svaghed

er nok som bekiendt

Hand vandrede med Gud

som tog Ham til sig

i en høj Alder

Gammel og mæt af Dage

81 Aar og 10 Maaneder.

Meddelt af *C. V. Schestedt Bohn.*

GRAVFUND

I Efteraaret 1914 blev der ved Aars gjort et større Fund af Guldrakteater og Ringguld, hvorved denne Egn, der jo er bekendt for det store Fund af Sølvykar (ved Gundestrup 1891), atter har dokumenteret Fortids Velstand.

Et Hedestykke vest for Aars blev 1913 opbrudt, og ved anden Pløjning nu i Aar kom 13 Brakteater og 6 Guldringe til Syne paa en lille Plet af knap en Kvadratalen. Grundens Ejer, Husmand Søren Henrik Larsen, gav Lærer Bertelsen i Aars Underretning om Fundet, og da denne derefter nøjere undersøgte Jorden, fandtes yderligere 2 Brakteater samt en halv Glasperle. Fundet blev indsendt til Nationalmuseet,

¹⁾ Hun var født 13. Juni 1731.

der godtgjorde Ejeren Guldets Værdi og desuden gav ham en Ducør, ialt 170 Kr.

De 15 Brakteater (α: Hulmønter) vejede kun godt 40 gr, og Lødigheden af de 14 var ringe; de 8 er slagne med samme Stempel, der viser 2 bag hinanden gaaende Mænd, den forreste med løftede Hænder; foran dem ses et firføddet Dyr og bag dem en Fugl. 3 Brakteater viser Baand, Baandstumper og Slinger, 1 viser en gaaende Mand, der bærer Hjælm paa Hovedet samt i den ene Haand et Horn (?), i den anden en Økse og en større Genstand af uvis Art. Brakteaterne er fra 5—8 Aarh. efter Kr. De 6 Guldspiraler vejede tilsammen 28¹/₂ gr; de er for smaa til Fingerringe og har været anvendt som Betalingsmiddel, hvilket ogsaa ses af, at flere af dem er afhuggede eller afsavede i den ene Ende.

C. K.

EN SLAVE

Da Russerne 1770 indtog den tyrkiske By Bender, bortførte de som Slave derfra en Neger, som senere oplevede adskillige »Avanturiers« i Rusland, København og Vestindien, og som i Aaret 1783 blev købt i Spanien af den danske Kommandørkaptajn v. Reventlow, der atter forærede den unge Morian til Kammerherre v. Buchwald til Gudumlund.

Denne lod Slaven undervise, og efter at han dertil var præpareret, blev han 26. Septbr. 1784 døbt i Gudum Kirke af Pastor Obel, som ved denne Lejlighed talte over 1. Peter 2,9: I skal forkynde hans Dyder, som kaldte Eder fra Mørket til sit underlige Lys. Ved Daaben erholdt Morianen Navnet *Conrad Friderich Bender*; hans Gudmoder var Kammerherre-

inde v. Buchwald, og som Faddere indskreves Kammerherre, Baron Rosenkrantz til Villestrup, Oberst Moltke, Biskop Studsgaard og Kammerjunker Rosenkrantz. Negerens senere Skæbne er Meddeleren ubekendt.

(Efter Jydske Eft. 40, 1784, ved C. K.)

FRA BESTYRELSE OG REDAKTION

Vor Aarvog er denne Gang bleven en Del større, end den plejer at være; Grunden hertil er ikke at søge i vort Samfunds Vækst i det forløbne Aar, men i, at Skriftudvalget ikke gerne vilde dele den lange Afhandling om den nordjydske Hekseforfølgelse.

Samfundets Medlemstal er vel, siden vor sidste Aarvog udkom, steget fra 272 til 304; men Tilgangen opvejer ikke Aarets forøgede Udgifter, der overstiger Indtægterne med et Par Hundrede Kroner, og vi maa derfor bede vore Medlemmer om at støtte os i Arbejdet med at skaffe nye Medlemmer. Vi tror ikke, at Aalborg Amts Beboere er mindre interesserede i deres Egns Historie, end Beboerne i andre Amter; og naar vort Samfund desuagtet staar saa langt tilbage for de andre i Henseende til Medlemstal, ligger Grunden vist i, at Arbejdet for Tilslutning ikke er taget energisk nok op, og paa dette Omraade kan vi ikke undvære Hjælp fra vore Medlemmer saa vel i By som paa Land.

Samfundets svage Kræfter har heller ikke i Aar kunnet strække til overfor Afholdelsen af det i Lovene omtalte aarlige Foredragsmøde, men Bestyrel-

sens Formand, Pastor Alex. Rasmussen, har sidste Vinter holdt følgende historiske Foredrag her i Amtet: 24. Novbr. 1914 paa Ranum Seminarium (Emne: De Schimmelmanuske Skoler), 3. Decbr. 1914 paa Aabybro Højskole (Skipper Klement), 9. Decbr. 1914 i N. Kongerslev (Kongerslevholms Historie), 28. Jan. 1915 i Gudumlund (Bælumkredsens politiske Historie), 3. Febr. 1915 i Nibe (Den forrige Verdenskrig, Revolutionen og Napoleonskrigen).

Ved disse Lejligheder har Formanden til Slut henledt Tilhørernes Opmærksomhed paa vort Samfund, og Medlemstallets Stigning i Aarets Løb er da ogsaa overvejende en Frugt af denne Foredragsvirksomhed.

Omtrent samtidig med Udsendelsen af forrige Aarbog havde Bestyrelsen den Glæde, at en anonym Velynder afkøbte Pastor Alex. Rasmussen hele Oplaget af hans nylig udkomne Bog: »*De Schimmelmanuske Skoler*» og derefter skænkede det til Samfundets Medlemmer.

Bogens Indhold var en Uddybning af det Foredrag, Forfatteren holdt paa Lindenberg ved »Dansk hist. Fællesforening«s Aarsmøde 1914, og det har utvivlsomt interesseret mange af vore Medlemmer at stifte nærmere Bekendtskab med denne Skoles Historie, hvorfor vi ogsaa paa Samfundets Vegne bringer den ubekendte Giver en Tak.

Foruden Alex. Rasmussen: *De Schimmelmanuske Skoler*, er følgende Bøger, der tildels omhandler lokale Emner, komne Redaktionen for Øje: Kay Larsen: *Danmarks Kapervæsen 1807—14*, hvori der findes meget detaillerede Oplysninger saavel om Kaperne

fra Aalborg og Nibe som fra andre Byer; C. Klitgaard: *Kjærulfske Studier II*, indeholdende den fra Vadum til Sverrig udvandrede Linie og Nørholmslinien (til hvilken adskillige fremragende Nordmænd hørte), *Kjærulfske Studier III*, indeholdende bl. a. den danske adelige Linie (fra Himmerland), Aslundlinien, Vestbjerglinien og Aalborglinien. I Hefterne findes en Del Illustrationer, saaledes bl. a. af det smukke Kjærulf-Epitafium i Nørholm Kirke ved Nibe og af den adlede Anders Kjærulf til Bjørnsholm, død 1735.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik 1889—1914, et overordentlig smukt og omfangsrigt Festskrift med Tekst af cand. polit. Poul Drachmann og en Rigdom af Illustrationer fra den store Virksomhed.

Ogsaa K. K. Nicolaisens Karakteristik af Forfatteren *Johannes V. Jensen* maa nævnes blandt lokalhistorisk Literatur, da Johannes V. Jensen jo er Himmerlænding, barnefødt i Farsø.

Samfundet er yderligere traadt i Udveksling af Aarbøger med *Frederiksborg* Amts Samfund og med det nystiftede *Hjøring* Amts Samfund; disses saavel som de øvrige Amters Aarbøger kan laanes ved Henvendelse til Aalborg Stiftsbibliotek, hvortil de efterhaanden afgives.

Af »Dansk hist. Fællesforening«s Tidsskrift »*Fortid og Nutid*« er udkommen Hefte 2, der bl. a. indeholder »Rejser i Danmark indtil Fr. IV.s Død« af Bibliotekar Carl S. Petersen, »Stolper og Suler, nogle Synspunkter for dansk Tømmerbygnings-Historie« af Museumsassistent Chr. Axel Jensen, »Om Dialektoptegnelser« af Johs. Brøndum-Nielsen og »Meddelelser om Aarsmødet i Aalborg 1914«. Tidsskriftet ud-

kommer med 4 Hefter aarlig og koster 2 Kr. pr. Aar, Medlemmer af det historiske Samfund kan dog faa det for halv Pris gennem Samfundet.

Ny tiltrædende Medlemmer kan ligeledes faa de hidtil udkomne Aarbøger I, II, III à 1 Kr. pr. Stk.

Samfundets Sekretær, Kommunelærer P. C. Knudsen, har ønsket sig fritaget for det ham overdragne Hverv, og Forretningsførelsen varetages derfor indtil videre af Formanden, *Pastor Rasmussen, Kongerslev*, til hvem Indmeldelser og lignende bedes adresseret, medens Henvendelser angaaende Aarbogens Tekst som hidtil bedes sendt Redaktøren, Postekspedient *C. Klitgaard, Aalborg*.

A. de Jensen.
Nov. 1916.

HIMMERLANDS NAVN OG SAGA I HEDENOLD

AF DR. PHIL. GUDMUND SCHÜTTE

»Jylland mellem tvende Have
som en Runestav er lagt«.

H. C. Andersen.

I. INDLEDNING.

DEN jyske Halvø med sine minderige Navne og alt sit rige Danefæ kaldes med Rette Danmarks Runestav, — og det endda maaske med mere Ret, end Skjalden selv anede, da han digtede sit Kvad til Jyllands Pris.

Der er intet andet dansk Hovedland, hvor Bygdefolks og Bygdelags Navn saa hyppig slaar Bro mellem Oldtid og Nutid. Navnene paa jyske Sysler og Herreder, Næs og Ølande er som en Rad af Runer, der atter og atter giver lærde Mænd Æmner til Granskning. Somme af de Navne er Gaader, sære og svære at gætte, — ramme Runer, der endnu spotter ethvert Forsøg paa Tydning. Somme derimod er historisk klare, og den Historie, de peger tilbage paa, er Europas ældste nordenfor Alperne.

Hvilken Saga rummes ikke allerede i to saadanne Sysler som Himmerland og Ty, hvis det er sandt, at de minder os om Navnene paa to af Hedenoolds navnkundigste Folkestammer, Kimbrer og Teutoner? Eller hvilken Saga rummes ikke i Navnet Hardsyssel, hvis det er sandt, at Hardboerne allerede før Kristi Fødsel drog paa Tog til Gallien?

For ikke at tale om Angel som Hjem for Brittanniens Angler?

Her skal der kortelig gøres Rede for Jydernes allerældste Saga, og da først og fremmest for Kimbrernes.

Læseren vil maaske spørge, hvorfra vi nu egentlig ved, at Himmerland har noget at gøre med hine navnkundige Kimbrer, hvis Larm og Jættekraft forfærdede Romerne i den Grad, at »kimbriske Hyl« og »kimbrisk Rædsel« blev vingede Ord?

Folk som flest tør hverken svare ja eller nej, — tænker, at fordi en og anden lærd Mand har nægtet Kimbrernes danske Byrd, er der ingenting at stille op med dem i Danmarkshistorien. Adskillige har allerede med Hud og Haar udleveret dem til Tyskerne, der naturligtvis med Kyshaand har laget imod et saa navnkundigt Oldtidsfolk.

Det er imidlertid saa sikkert som noget, at den saakaldte Kritik, der ytrer sig i slige Tvivl, gaar ud fra helt vrang Forudsætninger.

II. NAVNEFORMEN.

Først finder man, at der i Grunden ikke er nogen generende Navne-Lighed mellem Nutidens Himmerboer og Oldtidens »Cimbrer«, saaledes som man efter latinsk Skik plejer at kalde det navnkundige Folk. Og det skal ogsaa indrømmes, at efter vor gængse Latinudtale er Ligheden ikke stor. Ganske særlig tynd bliver den, naar vi optager visse Højskole-Historiebøgers »fordanskende« Stavemaade, saa vi i Stedet for »Cæsar« skriver »Sæsar«, og tilsvarende retter »Cimbrer« til »Simbrer«.

En særlig eftertænsom Kritikus vil lægge Mærke til, at Hardboernes Navn i Oldtiden skreves Haruder

eller Charuder. Her er der da en Lighed, man kan tage og føle paa. Og hvad der er ret for den ene, bør være billigt for den anden, tænker man saa videre. Naar Hårdboerne kunde faa Loy til at kaldes Haruder eller Charuder, saa maatte vi da følgestrængt vente, at Himmerboerne havde heddet »Himbrer« eller »Chimbrer«, og ikke »Cimbrer«, at udtale: »Simbrer«.

Slig Tale lyder saare klog, og dog er det alt-sammen Misforstaaelse.

Folk lader sig med Hensyn til »Cimbrernavnet« narre af en gammeldags vrang Skoleudtale. Nu til Dags hører det til en dansk Latinskoledrengs aller-første Lærdomme, at det latinske C var lig med vort K, — at altsaa »Cimbri«, »Caesar« ndtaltet »Kimbri«, henh. »Kæsar« eller »Kaisar«. Og selv en Lægmand vil kunne skønne det, naar han faar at vide, at det latinske »cista« paa Dansk er blevet til »Kiste«, eller at »Caesar« er blevet til »Kejser«. Naar vi derfor vil sige »Simbrer«, fordi Navnet paa Latin skrives »Cimbri«, da kunde vi med omtrent samme Ret kalde vor Hovedstad for »Søbenhavn«, fordi dens Navn paa Fransk og Engelsk skrives med C og paa Svensk udtales »Tsjöpenhamn«.

Altsaa ved vi nu, at Latinerne udtalte Kimbrer-navnet med K. Men hvordan kommer vi derfra til Himmerboernes H? Det Spring er i Virkeligheden kun et Hanefjed, naar vi tænker paa, at latinsk »cornu« er det samme som dansk »Hörn«, og latinsk »caput« er det samme som dansk »Hoved«. For Romernes Øre lød det danske H paa Kristi Tid omtrent saa kraftig som et K, og derfor gengav de det hyppig ved C eller Ch. Indbyggerne i det nederlandske Hameland kaldtes skiftevis Camavi og Cha-

mavi, og Navnet »Ludvig« skreves »Clodovechus, Chlodovechus, Hludovicus« etc.

Endnu er der den Indvending, som hentes fra Himmerlands Nabofolk: naar Hardboerne gengaves ved Haruder, hvorfor maatte da Himmerboerne ikke faa Lov at hedde »Himbri«? — Forklaringen ligger i de forskellige Omstændigheder, under hvilke de to Stammer blev kendt. Kimbrerne var de første Nordlændinge, som Romerne overhovedet traf, og Lydgen- givelsen var derfor endnu unøjagtig og famlende. Det fremmede Folks Navn naaede Romerne først gennem keltiske Mellemænd, som i deres Sprog ikke ejede noget H og derfor gengav Lyden ved K. I denne Form blev Navnet folkekendt, inden Kimbrertogets Saga vel en tredive-fyrretyve Aar senere skreves af Grækeren Poseidonios fra Syrien. Og paa Grund af Kimbrernes Navnkundighed var Formen omtrent straks bleven saa fastslaaet, at ingen senere kunde tænke paa at ændre den. Med Hardboerne gik det noget anderledes: de mødtes i Gallien med Feltherren og Forfatteren Julius Cæsar, som kort efter nedskrev sine Erindringer om de galliske Krige. Da Haruderne kom lige fra deres Hjemstavn, uden i Forvejen længere Tid at have kæmpet med Kelterne, fik Cæsar Navnet at høre paa første Haand »frisk fra Fadet«, og da han af alle Romere var den nøjagtigste til at gengive nordlandske Navne, var det intet Under, at han optegnede det i en Form, der stemmede godt med den virkelige Udtale.

Ovenstaaende forklarer fuldtud, hvorfor Kimbrernes Navn blev mindre nøjagtig gengivet end Harudernes. Det maatte finde sig i en Omstøbning, men selve denne Kendsgærning er et Vidnesbyrd om Navnets historiske Rang. Vi kan sige, at det i Oldtiden

gik de to Stammers Navne efter Ordet: »der er Forskel paa Kong Salomon og Jørgen Hattemager«, — hvilket være sagt uden Forklejnelse for Harudernes nulevende Efterkommere.

Før en Fuldstændigheds Skyld maa der spørges, hvor Kimbrernavnets B er blevet af? Her er det tilstrækkeligt at pege paa den middelalderlige Form for Himmerlands Navn: Himber Syssel, hvor det fremtræder lyslevende.

Endelig kan det tilføjes, at der i hele Europa ikke findes noget Lands- eller Folkenavn, der kommer Kimbrernavnet saa nær. Kymrerne i Wales har nok et Folkenavn, der skuffende ligner Kimbrer, men det har en helt anden Oprindelse, idet det stammer fra et ældre Kombroges, der ikke vedkommer Kimbrernavnet.

III. STEDFÆSTELEN.

Tvivlen om Kimbrernes Forbindelse med Himmerboerne grunder sig vel i første Række paa den græske Geograf Strabos Vidnesbyrd. Han nægter paa det eftertrykkeligste, at Romerne kendte nogetsomhelst Land nordenfor Elbens Munding. Og da han lader Kimbrer bo i det af Romerne kendte Germanien, maa han altsaa have tænkt sig den kimbriske Halvø liggende et Steds i Nordvesttyskland, vel ved Hannovers Kyst.

Senere har lærde Mænd med Tyskeren Müllenhoff i Spidsen meget skarpsindig søgt at vise, at de gamle romerske og græske Vidnesbyrd om Kimbrer i Jylland var lutter Digt og vilkaarligt Opspind.

Det er forstaaeligt, at en Mand som Strabo kunde fare vild, thi han havde aldrig været i Tyskland og Danmark og havde saaledes ingen Midler til af Selv-

syn at efterprøve Skildringerne fra disse Egne. Der-til maa føjes, at hans egen Fremstilling kendemærkes ved en fanatisk Forfølgelse af hans Landsmand Pytheas, der paastod at have været i Teutonernes Land, det vil sige i Kimbrernes Nabolag. Det er aabenbart, at Strabo i sin Iver for at afsløre Pytheas' saakaldte Løgne har ladet sig forlede til at føre Krig overhovedet mod alle Slags Skildringer fra fjærne Nordlands-Egne.

Imidlertid er vi Nordlændinge i dette Tilfælde langt bedre Dommere end Strabo, skønt vi lever næsten 2000 Aar senere end de Tider, han taler om. Thi Landenes Form har jo i al den Tid kun ændret sig lidet, og den kan vi Nordlændinge udenad, da det drejer sig om vor egen Hjemstavn.

Lad os da se paa det Danmarkskort, som den gamle Græker Ptolemaios har i sit Atlas! Et eneste Blik vil være nok til at sige os, at Strabo med sin flotte Paastand om Romernes »Ukendskab« kun rammer sig selv. Det er umuligt, at et for sin Tid saa udmærket Danmarkskort kan være lavet af Svindlere. En virksommere Afsløring af Strabos egen Uvidenhed kunde ikke tænkes, og det er derfor uforstaaeligt, at en ellers saa kyndig Mand som Müllenhoff har ladet sig forlede til at stille sig ved hans Side. Müllenhoffs Forsøg paa at mistænkeliggøre de klassiske Skildringer af Jyllands Geografi er da ogsaa i nyere Tid bleven gendrevet fra tysk Side, og dermed kan vi lade det ligge.

Ptolemaios' Atlas er fra Slutningen af 2. Aarhundrede efter Kristus. Dets Danmarkskort er det ældste, der findes, og vi ved godt nok, hvordan dets Grundlag blev til: i Aaret 5 efter Kristus sendte Kejser Augustus en Flaade til de danske Farvande, og

den havde Samkvem baade med Kimbrer og Haruder, som vi siden skal høre nærmere om.

Om den Kimbrer-Hjemstavn, som Kortet viser os, er der fuld Enighed hos Oldtidens Forfattere, ene bortset fra Strabo. Begge de romerske Geografer Mela og Plinius fremstiller Kimbrernes Land som grænsende til »Kodan-Bugten«, dvs. til Kattegat og Østersøen. Plinius taler udtrykkelig om, at Kimbrernes Omraade ender i en Odde, der løber langt ud i Havet, — hvormed der tydeligt nok sigtes til Skagen. Endelig sætter Ptolemaios udtrykkelig Kimbrerne nordligst paa en efter dem opkaldt »kimbrisk Halvø«. Haruderne sættes lidt sydligere. Kimbrernes Plads svarer nøjagtig til det middelalderlige Himber Syssel, Nutidens Himmerland. Harudernes Navn synes at leve videre i det middelalderlige Harz Hæret, nu Hads Herred, medens Hovedmassen af Stammen efter Oldtidens Slutning maa være vandret lidt vestpaa, — den genfindes i det nuværende Hard-Syssel. Det kan tilføjes, at endnu flere af det gamle Korts Stammenavne fra den kimbriske Halvø lever videre: Sabalingerne svarer efter Pladsen nogenlunde til det middelalderlige Saling Syssel, Nutidens Salling Herreder, og Sakserne i Holsten genfindes den Dag i Dag med uændret Navn, blot videre udbredt.

Ptolemaios' Kort finder altsaa som Helhed udmærket Stadfæstelse i Nutidsgeografien, og der er ikke allermindste Grund til at mistænke dets Vidnesbyrd.

De, der har villet rokke dette Vidnesbyrd, er simpelthen gaaet ud fra det, de skulde have vist. Det er kort og godt en *historisk Kendsgærning*, at der i Oldtiden har boet Kimbrer i Himmerland. Derved lader der sig ikke rokke.

IV. DE HISTORISK OPTRÆDENDE KIMBRERS HJEMSTAVN.

Endnu er der Folk, der ikke vil lade sig nøje med ovenstaaende Paavisninger. »Lad det være sandsynligt eller sikkert, at Kimbrernes Navn lever videre i Nutidens Himmerland,« siger de. »Dermed er dog ingenlunde godtgjort, at dette Landskab er Udgangspunktet for de historisk optrædende Kimbrer. Ellers maatte vi jo ogsaa slutte, at de verdenshistorisk kendte Øst- og Vestgoter skulde være udvandrede fra Øen Gotland«.

Indvendingen ser ved første Øjekast vægtig ud. Men den har i Virkeligheden intet paa sig. Det er let at vise, at de to Tilfælde aldeles ikke er Sidestykker til hinanden.

Der var i den ældste Tid tvende historisk kendte og fastslaaede Goterlande. Det ene var den nuværende Ø Gotland, hvis Indbyggere den Dag i Dag kalder sig Goter (»Gutar«). Det andet var Provinserne Øst- og Vestpreussen.

Det sydlige Goterland kendes gennem romerske, græske og gotiske Vidnesbyrd, der spænder fra 1. til henimod 7. Aarhundrede e. Kr. Gennem det gotiske Vandringssagn hos Jordanis kan vi vise, at de verdenshistorisk kendte Goter stammede særlig fra det sydlige af de to Lande, ikke fra det nordlige. Sagnet lader nok Goterne udgaa fra »Øen Skandja«, men dermed menes blot det fra alle gotisk-germanske Vandringssagn kendte fælles Urhjem, dvs. den skandinaviske Halvø. Og Sagnets egentlige Skildring af Folkets ældste kendte Bopæl peger tydelig paa Preussen. Dette stadfæstes af Historiens Vidnesbyrd, som viser, at de vandrende Goter optræder i Flok og Følge med Stammer fra det nuværende Østtyskland.

Tager vi nu Kimbrerne, vil vi øjeblikkelig se en væsentlig Forskel. Der var ikke i den ældste Tid tvende historisk kendte og fastslaaede Kimbrerlande, saaledes som der var tvende Goterlande. Der var kun et eneste, nemlig det nuværende Himmerland (samt Omgivelser). Naar Grækeren Strabo vil henlægge Kimbrerne til Tyskland, er det noget, der staar helt for hans egen Regning. Det er ovenfor vist, at det paagældende Afsnit hos Strabo er farvet af Tendens og Uvidenhed. De Egne, hvortil Strabo vilde henlægge Kimbrerne, hørte til de allerbedst kendte i Oldtidens Germanien, thi de havde i flere Aar været romersk Provins og gennemkrydsedes ogsaa i de følgende 20—30 Aar hyppig af romerske Hære. Og her, hvor Romerne kendte selv de mindste og for os ligegyldigste Stammer, er der i historiske Skildringer ikke det svageste Fnug af Kimbrerne. Enhver kan sige sig selv, at hvis Romerne indenfor deres Provins virkelig havde haft Nærfrænder af det navnkundige Vandringsfolk, der bragte Rom til Undergangens Rand, da vilde de ikke have undladt at prale med deres Herredømme over saadanne Mennesker. Kildernes Tavshed er da det sidste afgørende Vidnesbyrd, der bringer os til at bryde Staven over Strabos letfærdige Paastande.

Der fandtes altsaa i Oldtiden kun en eneste »kimbrisk Halvø«, dvs. det nuværende Jylland, og det var selvfølgelig fra denne, at Oldtidsforfatterne afledte det verdenshistorisk kendte Vandringsfolk.

Mere endnu: Kimbrerne i Jylland stadfæstede det selv, thi Aar 5 e. Kr. bad de Kejseren tilgive deres udvandrede Landsmænds Brøde mod Rom.

Tilbage staar blot det Spørgsmaal, om denne Afledning i og for sig er sandsynlig.

Paa Forhaand er det ikke til at indse, hvad der skulde bringe os til at tvivle, eftersom der ikke findes noget historisk kendt Kimbrerland Nr. 2, der kunde gøre Himmerland Rangen stridig.

Man kunde maaske tænke sig, at Kimbrernavnet i ældre Tid havde været brugt om samtlige Nordboer eller gotisk-germanske Folk. At Navnet har været brugt saaledes, lader sig ikke nægte¹). Men det er udelukkende en lærd Sprogbrug, som er fremkaldt ved den navnkundige Kimbrerstammes Optræden. Noget Vidnesbyrd om en tilsvarende folkelig Sprogbrug haves ikke. Historien har derimod en Række andre Vidnesbyrd, som kan bruges til at oplyse Kimbrernes Fremtræden. Og disse Vidnesbyrd peger alle mod Jylland eller dets nærmeste Nabolag.

Kimbrerne optræder historisk sammen med to andre Stammer, Teutonerne og Ambronerne.

Teutonerne stedfæstedes af Grækeren Pytheas (ca. 325 før Kr.) i Nærheden af Ravkysten, ikke umiddelbart paa den. Romeren Mela sætter dem paa Øerne i Kodan-Bugten, dvs. nærmest paa Sjælland. Og Ptolemaios' Kort har dem staaende omtrent, hvor Øen Rygen skulde være. Helt sikkert vil deres Plads næppe nogensinde blive funden, men det er vel ikke nogen Tilfældighed, at de eneste tilsvarende yngre Navneformer findes netop paa dansk Grund. Den ene er Vordingborg-Runestenens Bygdenavn Thiuth, der vel hænger sammen med Tybjærg Herred paa Sjælland (i Valdemars Jordebog Thyuthæbiærg). Denne Stedfæstelse vilde passe bedst med Melas Vidnesbyrd. — Den anden er det jydsk Sysselnavn Ty, islandsk

¹) Peder Syv bruger »Cimbrisk Sprog« som Navn for de gotisk-germanske Sprog. Lignende Navnebrug fandtes paa hans Tid hos enkelte Hollændere.

Thioth. Mon det er et fuldstændigt Tilfælde, at vor Tids Tyboer sidder ligeoverfor Himmerboer, ligesom Oldtidens Teutoner var Stalbrødre til Kimbrer? Ialfald er det et Tilfælde, der mærkelig ligner en Tanke.

Ambronerne findes i Formen »Ombroner« paa Ptolemaios' Kort. Han har dem staaende ved Weichselflodens Bred, men det viser sig ved nærmere Eftersyn, at vedkommende Kort er en nøjagtig Genganger af et andet Kort i Ptolemaios' Atlas, og heraf fremgaar det, at Weichselfloden i Virkeligheden skulde være Østersøens Sydkyst. Ambronerne kommer da til at sidde ved dens vestlige Ende. Netop her kendtes Navnet Ambroner i Middelalderen; de fra Holsten kommende Sakser kaldtes af Britterne saaledes. Det falder naturligt at sammenstille Ambronerne med de nuværende Amringer paa Øen Amrum ved Sønderjyllands Vestkyst; Øen kaldes i Valdemars Jordebog for Ambrum. Forresten hed Fehmern paa Gammeldansk Imbræ, hvad der ogsaa kunde hænge sammen med den historisk kendte Stamme.

De forhaandenværende Vidnesbyrd om Kimbrernes Stalbrødre peger altsaa alle paa Jylland eller ialfald paa Danmark og dets nærmeste Nabolag.

Hertil kommer et tilsvarende Vidnesbyrd fra Tiden kort efter Kimbrertoget.

Omkring Aar 70 før Kristus foregik der igen en stor Vandring fra Danmark eller dets Nabolag til det romerske Riges Grænser. Sveber og Euduser nævnes blandt Deltagerne. Aar 58 kom der en ny Trop dragende, 20,000 Haruder. Sveberne kom fra den østre Bred af Nedre- eller Mellem-Elben, dvs. delvis fra Egnene ved Holstens Østgrænse. Euduserne kendes

fra Tacitus som en Stamme, der sammen med Anglerne dyrkede Nerthus, et kvindeligt Sidestykke til Nordboernes Nærth eller Njord. Ptolemaios' Danmarkskort sætter dem tydeligt nok i Nordvestjylland, omend Navnet er lidt radbrækket, idet E er læst som F. Haruder er velkendt som Indbyggere af Nørrejylland, Forfædre til Nutidens Hardboer.

Det viser sig altsaa, at den jydsk Halvø endnu indtil et halvt Aarhundrede efter Kimbrertoget var Udgangspunkt for Folkestrømme.

Derved ophører Kimbrertoget at staa som løseven Foreteelse.

Det historiske Perspektiv bliver dette: fra ca. Aar 115 til 58 f. Kr. er der Gang efter Gang udgaaet Folkevandringer fra Jylland, omend vi kun hører netop om dem, der ramte det romerske Rige.

Romerne standsede midlertidig Folkevulkanen i dens Virksomhed, men fra det 3. Aarhundrede af tog den fat paany. Sakserne udbredte sig fra Holsten over Nordtyskland og Sydbrittannien; Angler og Jyder fulgte dem vestpaa over Havet.

Hvem der ikke vil indrømme Rigtigheden af denne historiske Kæde, bør have den Pligt at fremlægge en bedre. Men det vil snart vise sig, at hverken geografisk eller historisk lader Kimbrertoget sig opfatte og fremstille paa en rimelig Maade, naar man vil gaa bort fra den, som det synes, selvfølgelig Slutning, at de historisk navnkundige Kimbrer kom fra det historisk kendte Kimbrerland, dvs. fra Himmerland.

V. KIMBRERTOGETS SAGA.

Nu skal vi kortelig høre, hvad Saga har at melde om de gamle Kimbrer og deres Naboer. Derom kan

læses udførligere i Julius Wulffs »Kimbrertoget«, 1907, en ypperlig lille Skildring. Jævnfør Joh. Steenstrups Afsnit i »Danmarks Riges Historie« I, 65 ff, samt Storgaard-Pedersens »Hardsyssel« 1905. Jeg selv har nylig udgivet en Skildring i fri digterisk Form, »Heltebogen om Bojerik« (først trykt i »Fædrelandet« under Titlen »Himmerbotoget«) med talrige Afbildninger efter Oldtidsmindesmærker.

Omkring Aar 325 før Kristus kom den første Sydeuropæer til Jylland. Det var den græske Forsker *Pytheas* fra Marseille i Sydgallien. Han vilde se Midnatssolens Land og finde de Kyster, som Ravet kom fra, — thi det var dengang en kostelig Handelsvare. Han naaede ogsaa Teutonernes Land og skildrede siden den Handel, de drev med Ravet.

Kimbrerne nævnes ikke i det Brudstykke, der er levnet af hans Rejseskildring. Men snart efter lod de Verden spørge Nyt fra sig. Omkring 200 Aar efter *Pytheas'* Nordlandsfærd fik Teutonerne Lyst til at aflægge Genvisit i Syden, og Kimbrerne slog Følge med dem. Paa den Færd naaede de ganske rigtig frem til *Pytheas'* Fædrenestad Marseille, saa Genvisiten blev udført; men den var ikke fuldt saa fredeilig, som det nuomstunder regnes for passende, naar man skal iagttage Høflighedens Krav.

Dette Tog blev Nordlændingenes første vældige Optræden paa Verdenshistoriens Skueplads. Og mærkeligt nok naaede en af Kimbrernes Førere at vinde saadant Ry, at han blev staaende i Mindet gennem det meste af tusind Aar. Det var *Bojerik*; denne de nordlandske Folks allerældste Helt i Historie og Sagn var altsaa en Jyde, der stammede fra Himmerland.

Bojerik vil sige »Bojer-Regent«, »Bøhmer-Regent«. Den jydske Høvdingesøn fik Navn efter et

gallisk Folk Bojerne, som paa de Tider boede ved Øvre-Elben, og hvorefter Landet hedder Bøhmen, dvs. »Boi-haim«, »Bojerhjem«. I Egnene nordenfor Bøhmen optraadte Kimbrerne henved Aar 114 før Kristus, og de maa vel dengang have ligget der nogen Tid, siden det kunde falde en af deres Høvdinger ind at opkalde sin Søn efter Folkene der til Lands.

Bojerne var djærve Folk og vel rustede; de drev de nordlandske Gæster tilbage fra Bøhmens Grænser. Saa væltede de vandrende Folk videre mod Sydøst. De angreb et gallisk Folk, Skordiskerne, som bar Navn efter Bjærget Skordos eller Skardos, det nuværende Shar Dagh søndenfor Serbien. Ogsaa der blev de vist tilbage. Saa sattes Kursen mod Nordvest.

I de østrigske Alper ved Byen Noreja forefaldt det første Sammenstød med Romerne. Hærføreren *Carbo* afviste barsk de Fremmedes Bøn om Tilladelse til fredelig Bosættelse. Han bød dem pakke sig bort og søgte siden at lokke dem i en Fælde, men det slog fejl. Her lærte Romerne første Gang at kende »kimbriske Hyl« og »teutonsk Bersærkergang«. Virkningen var forfærdelig; den romerske Hær blev hugget sønder og sammen. Dette tildrog sig Aar 113 før Kristus.

Siden drog Nordlændingene videre vesterpaa, nordenom Alperne. Svejtsiske Bjærgfolk af gallisk Afstamning sluttede sig til dem, saa deres Hær svulmede mægtig op.

Romerne havde dengang allerede lagt det sydøstlige Gallien under sig; »Provence« kaldes dette Landstrøg den Dag i Dag, fordi det var deres første galliske Provins hinsides Alperne. Her søgte de nu at standse de fremstormende Barbarer, men forgæves:

Hær efter Hær bukkede under. Hele fire svære Nederlag led Romerne mellem Aarene 109 og 105 før Kristus.

Her hører vi første Gang Tale om Kimbrerhøvdingen *Bojerek*. Kimbrerne havde blandt deres Fanger en romersk Hovedsmand ved Navn *Scaurus*, hvem de viste Hæder paa Grund af hans Tapperhed. En-

Sølvkedelen fra Gundestrup. — Med velvillig Tilladelse fra Nationalmusæet.

gang vilde de have ham til at røbe den bedste Vej, ad hvilken de kunde trænge ind i Italien. Men *Scaurus* vilde intet røbe; han sagde blot: »vogt jer for at drage imod Rom, thi ellers vil det gaa jer ilde, — Rom lader sig ikke overvinde«. Over de Ord blev *Bojerek* harmfuld, thi han havde et hastigt Sind, sagdes der. »Vover du at haane Kimbrerne?« raabte han, og saa drog han sit Sværd og huggede *Scaurus*

ned. Det tyktes siden Kimbrerne en stor Skam, at saa gæv en Mand skulde omkomme paa den Vis.

En hel romersk Hær var Aar 107 bleven fanget af de svejtsiske Bjærgfolk; den fik Lov at købe sig løs, men paa de vanærende Vilkaar, som Romerne kaldte »at gaa under Aaget«.

Alligevel vilde Romerne ikke give Køb; de afviste stadig lige haanlig Barbarernes Bøn om Jord til at bosætte sig paa.

Offer scenen fra Gundestrup-Sølvkedelen. — Med velvillig Tilladelse af Nationalmusæet.

Derover ophidsedes Kimbrernes Sind, og i Aaret 105 lod de Romerne føle det paa en grufuld Maade. I dette Aar havde de tilføjet Romerne et aldeles knusende Nederlag ved Byen Orange nær Rhoneflodens Udløb. Kimbrerne skal have fanget eller fældet herved 100,000. Og bagefter fejrede de Sejren ved at ofre alt det vundne Bytte til Valhals Guder. Vaaben og andet Løssøre blev sønderbrudt og sænket i Rhonefloden, — den Offerskik kender vi godt nok fra nordiske Mosefund. Hestene blev druknede sammesteds.

Mange af Fangerne blev hængt, — ogsaa en velkendt nordisk Offerskik; Odin kaldtes jo »de hængtes Gud«. Andre blev derimod slagtede, og denne Scene skildres nøjagtig: Præstinder, klædte i hvide Linklæder, smykkede Fangerne med Baand og Blomster som andet Offerkvæg og førte dem saa i festligt Optog hen til

Tyrebilledet fra Gundestrup-Kedelen. — Med velvillig Tilladelse fra Nationalmusæet.

et Slags Skaffot. Der modtog Ypperstepræstinden dem og overskar Ofrenes Struber for at hælde Blodet i en Offerkedel, som sagdes at rumme 500 Potter. Af Blodets Damp spaaede hun selv, medens de andre Præstinder fik Kroppene for at flænse i dem og spaa af Indvoldene.

Netop en lignende Offerscene er afbildet paa den

sølvne Offerkedel, som 1891 opgravedes i Kimbrerlandets Hjerter, nemlig ved Gundestrup i Aars Herred i Himmerland¹⁾; blot er det her en Præst og ikke en Præstinde, der udfører Ofringen. Paa Bunden af Kedlen ligger en Tyr, hvad der ogsaa stemmer med Kimbrernes Religion, thi vi hører, at paa deres Tog medbragte de en Malm-Tyr, som de brugte til at sværge ved. Ved et mærkeligt Tilfælde er Tyrehovedet den Dag i Dag Vaabenskjold for det Herred, hvori den kimbriske Kedel opgravedes. Er det et blot og bart Tilfælde? Ialfald er det af den Art, at det paafaldende ligner en Tanke²⁾.

Efter det store Nederlag ved Orange og den følgende Menneskeofring var man i Rom lamslaaet af Skræk og troede, Statens sidste Time var kommen. Dog Lykken var Romerne huld. De sejrige Barbarer gik ikke lige lukt mod den værgeløse Hovedstad, men spildte Tiden med at flakke om uden Maal og Med. Kimbrerne drog til Spanien, og Teutonerne drog til Nordgallien. De sloges med djærve Barbarfolk — Basker og Belger —, som de ingen Vegne kunde komme med, og saadan gik Tiden lige til 102 før Kristus.

Imens lod Romerne deres Hærfører *Marius* bringe det demoraliserede Hærvæsen paa Fode igen. Han var en radikal Demokrat og hadet af det regerende Adelsparti som ingen anden, men man vidste, at han var den eneste, der havde Folkets Tillid. Saa bed Adelen i det sure Æble og tog *Marius* til Overfelt-

¹⁾ Kedelen findes nu paa Oldnordisk Musæum i København; en Afstøbning findes i Aarhus Musæum.

²⁾ Denne Tanke er først fremsat af Julius Wulff i »Kimbrertoget«.

- > Rute for Kimbrerne (Himmerboerne)
- - - Særskilt Rute for Teutonerne (Tyboerne) og Ambronerne efter 105 for Kr.
- x Valplads
- COTISKE Folk skrives med tynd eller punkteret Stejlskrift
- KELTISKE " " " bred Skraaskrift
- ANDRE " " " bred Stejlskrift
- ◻ Romerrigets Udbredelse c. 115 for Kr.

herre. Han viste ogsaa snart, at han var Folkets Tillid værd.

Da nu Teutonerne Aar 102 drog mod Sydøstgallien for endelig at gøre Alvor af Italiens Erobring,

var Marius der paa Pletten og gav dem en varm Velkomst. Ved sin overlegne Krigskunst knuste han Barbarernes vilde Masser, nær Byen Aquæ, det nuværende Aix i Provence; selve Overhøvdingen *Teutobod* blev fangen.

Imens drog Kimbrerne østpaa for at falde ind i Italien ad den midterste Alpevej, gennem de tyrolske Passer. De havde ogsaa Held til at overvælde den romerske Hær, der skulde vogte Adgangen; den »kimbriske Rædsel« drev Soldaterne paa Flugt, saa nogle af dem efter Sigende ikke standsede, før de naaede Rom. Mandskabet i en mindre Lejr dannede en Undtagelse, værgede sig djærvt, saa længe nogen kunde føre et Sværd. Disse Romeres Tapperhed gjorde saadant Indtryk, at Kimbrerne tilbød dem fri Bortgang. Romernes Hovedsmand frygtede, at der var Svig derunder, men Kimbrerne lod forstaa, at det var alvorlig ment, idet de svor ved Billedet af den hellige Tyr, og saadan fik da denne romerske Afdeling frit Lejde og en hæderfuld Bortgang fra Kamppladsen.

I adskillige Maaneder var nu Kimbrerne Herrer i Landet nordenfor Po-floden, og svælgede i alle Sydens Herligheder.

Indbyggernes Følelser under Hjem søgelsen skildres af den romerske Digter *Lucanus* i hans Bog om Borgerkrigene, første Sang. Han lægger Klagen i Munden paa Byen Ariminum, som forresten laa temmelig langt fra den kimbriske Krigsskueplads.

Umilde Skæbne, at bygge saa nær ved Galliens Grænser.
Vi staar paa dødssikker Post. Om Fredsgudinden end
breder
Vingen saa huld over Folk, — vi er lagt som Bytte og
Valplads

for hver erobrende Drot. Langt bedre, havde dog Lykken udvalgt os Daggryets Land, eller Bjørnens iskolde Hule, eller Nomadernes Telt, end at vogte Latiums Porte.

Vi saa først Senonernes Flod og dernæst vi skued vilde Kimbrerfolks Sværm og teutonsk Bersærkergangs
Rasen.

Hver Gang Skæbnen gav Rom stor Fejde og frygtelig Ufred, —
os ramte Stormen jo først. Saa sukkede hver i sit Indre.

Ved Sommertid 101 var Marius færdig med at ruste til den sidste Dyst med Kimbrerne. Den sejr-rige Hær fra Sydgallien var ført til Norditalien og forenet med de Tropper, som Romerne havde staa-ende dér. Saa rykkede Marius over paa Nordsiden af Pofloden, rede til Angreb.

Endnu engang søgte Kimbrerne at opnaa en fredelig Overenskomst. De bad om Land til sig og deres Brødre; saa skulde de nok holde sig i Ro. »Ikke en Fodsbred skal undes jer godvillig,« svarede Marius. »Men hvem mener I forresten med jeres Brødre?« »Hvem skulde vi vel mene undtagen Teutonerne?« svarede Kimbrernes Sendebud. Marius genmælede med en haanlig Mine: »For jeres Brødre skal I saamænd ikke drage Omsorg; de har allerede faaet al den Jord, de bruger til evig Hvile.« Kimbrerne skønnede ikke rigtig, hvad han mente, thi de havde endnu intet hørt om Teutonerhærens Skæbne, men den spottende Tone kunde de ikke tage fejl af. »Vi skønner grandt nok, at du vil holde os for Nar, Marius,« sagde de. »Men hi du kun! Det skal komme dig dyrt til at staa. Nordens Folk skal nok tage Hævn for al Haan, — først vi selv, og siden vore Brødre, saa snart de kommer.« Da raabte Marius: »Hvi tøver I længer? De er her jo allerede, og usømmeligt vilde det være, om I skulde gaa

herfra uden en Hilsen fra dem.« Med disse Ord gav han et Vink til en af sine Tjenere; et Forhæng blev draget til Side og man skuede *Teutobod* samt de andre fangne Teutonerhøvdinge, lænkede paa Hænder og Fødder. Da skønnede Kimbrerne, hvad Klokken var slaaet, og de vidste nu, at der var ikke noget at vente efter. Kort efter dette Ordskifte red *Bojerik* med et lille Følge hen til Romernes Lejr og bad om at faa Marius i Tale. Det tilstodes ham; »og det er nu mit Ønske,« sagde Bojerik, »at du fastsætter Tid og Sted for Kampen mellem vore Hære.« Saaledes var de gamle Nordboer nemlig vant hjemmefra, at de hyppig stævnedes til Kamp efter fælles Aftale, og det kaldte de »at hasle Val«, fordi de plejede at indhegne Kamppladsen med Hasselkæppe. — Marius studsede noget ved den Tiltale. »Det er rigtignok ikke vi Romeres Skik at tinge med vore Fjender om, hvor og naar vi skal kæmpe. Men lad gaa; jeg vil vise dig denne Villighed.« Og det blev nu deres Aftale, at de skulde mødes efter to Nætters Frist paa den raudiske Slette vestenfor Byen *Vercellæ*; Sletten kaldes nutildags *Rho*, og Byen hedder omtrent uændret som i Oldtiden: *Vercelli*.

Saa oprandt Kampdagen, den 29. Juli 101 før Kristus. Marius var oppe, før Fjenden fik Sko paa. Ved aarle Morgengry bragte han sin Hær i Stilling, og det saa snildt, at hans Folk fik baade Sol og Vind i Ryggen, mens Fjenden havde begge Dele lige i Øjnene.

Da Kimbrerne vaagnede, skimtede de gennem Morgentaagen allerede Romernes Fylkinger, en graa Skov af Lanser og Bannere, der stod som skudt op af Jorden. Nu lod Bojerik Hærskriget lyde, Lurerne gjaldede fjærnt og nær, og søvndrukne vrimlede Kimbrerne ud af deres Telte.

Det blev den blodigste Kamp og længe uafgjort. *Bojerik* gik paa med saadan Vildskab, saa Folk tyktes, han lignede Kimbrernes Gud, den hellige Tyr. Hvor han for frem, der segnede Romerne som Rug for Leen paa modne Agre. I den første Del af Kampen var der ogsaa en Stund, da det saa i den Grad sort ud for Romerne, at baade Marius og hans Medfeltherre hævede Armene mod Himlen og lovede Guderne de største Ofre, om de vilde frelse Romerhæren af denne Vaade.

Men som det led op ad Dagen, kunde der ikke mere være Tvivl om, hvem Kampens Magter denne gang var hulde.

Kimbrerne var hjemme fra Himmerland nok hærdede mod Sne og Slud, men ikke mod Sydens Lummerhede. Og den Sydøstvind, der blæste, bragte dem ingen Svaling; den hvirvlede blot det glohede Sand op i deres Aasyn. Det tyktes dem, som om Valfaders Mør skød paa dem med brændende Pile.

Romerne var derimod født og baarne i Sydens Varme; de var af Marius trænede yderligere til at udholde alskens Idræt i brændende Solhede, og endelig havde hans Snildhed paa denne Dag skaffet dem baade Sol og Vind til Forbundsfæller.

Saa mattedes da efterhaanden Kimbrernes Modstandskraft, og da Marius, dækket af en tæt Støvtaage, førte sin egen Fylking frem til et Flankeangreb, var ingen Modstand længer mulig.

Dér faldt *Bojerik* og de fleste af hans ypperste Mænd med ham. Han stred som en rasende lige til det sidste; foran ham taarnede sig en diger Vold af Lig, og han faldt ikke uhævnet, siger en romersk Krønikeskriver. Sammen med *Bojerik* faldt Høvdingen *Luge*. To andre Høvdinge jog Sværdene gennem

hinandens Bryst. Høvdingene *Hlodik* og *Geserik* blev haandtagne.

Kvinderne værgede endnu Vognborgen som rasende, og da de ikke orkede at stride længer, ombragte de sig selv og deres Smaabørn for ikke at prisgives til vanærende Trældom. Somme kastede sig for de løbske Trækøksnes Hove. Somme dræbte sig med Sværd eller hængte sig. Rømerne fandt en Kvinde hængt paa en Vognsjært, der ragede højt op i Vejret. Ved hendes Fødder dinglede tre-fire Smaabørn, som hun havde hængt i Strikker bundne til sine Fødder.

Med Kvindernes Undergang var endnu ikke al Modstand endt; Hundene værgede Vognene til det sidste.

Romerne regnede Kimbrers og Teutoners Angreb for den frygteligste Fare, de havde været stedt i, siden den puniske Hærfører *Hannibal* gik over Alperne og angreb Italien. Marius blev derfor hædret med Titlen »*Roms tredie Grundlægger*«, og han fejrede en pragtfuld Triumf.

Det kan nok være, at det Skue var en Øjenslyst for Roms Indbyggere. Byttet var umaadelig rigt, og der var mange sære Ting at undres over. Der var barbariske Hjælme og Lurer med Dyrehoveder; der var Skjolde med Vildmandsfjæs, som rakte Tunge; der var Kimbrernes hellige Tyr. Der var først og sidst det uendelige Tog af Fanger, — imellem dem Kimbrerhøvdingene *Hlodik* og *Geserik* og Teutonerhøvdingen *Teutobod*, en jættehøj Karl og vældig Idrætsmand, der var næsten ligesaa lang som de længste Lanser og sagdes at kunne springe over seks Heste paa een Gang! Nys havde de været stolte

Hærførere, som truede Verdens Hovedstad med Undergang, — nu var de fattige, lænkede Fanger, som ikke ventede andet end vanærende Trældom eller kvalfuld Død.

VI. KIMBRERTOGETS EFTERSPIL.

Kimbrertogets Saga var endt. Dog fik den endnu et Efterspil.

Der gik henved 30 Aar efter Marius' Sejr over Bojerik. De fangne Kimbrer og Teutoner henslæbte Tiden i Italien; somme var blevne Huskarle hos fornemme Romere, somme var blevne almindelige Marktrælle, og somme var blevne Fægtere, — maatte kæmpe paa Liv og Død mod hinanden eller mod vilde Dyr til Gammen for Romernes Bærme.

Da var det, at Fægteren *Spartakos* fra Trakien Aar 73 brød ud af Kapuas Fægteskole med samt sine Lidelsesfæller. Fra alle Italiens Egne drev rømte Trælle til ham i Flokkevis, og blandt hans Folk var der saa mange Kimbrer og Teutoner og andre Nordlændinge, at de alene udgjorde en hel Hærafdeling. Spartakos vilde have ført de løsslupne Fanger ud af Italien, saa enhver kunde være vendt tilbage til sin Hjemstav. Men hans Fæller foretrak det lystige Røverliv i Syditalien. Den ene Hær efter den anden blev udsendt for at gøre det af med Spartakos, men de blev slagne med Spot og Spe. I to Aar trodsede Spartakos saaledes Roms Magt. Da fik endelig Konsul *Crassus* samlet en vældig Overmagt imod ham; efter en morderisk Kamp blev Røverhæren opreven, Spartakos faldt og Masser af hans Stalbrødre blev korsfæstede til Skræk og Advarsel for Ligesindede. Dette var den sidste Dyst, som Kimbrer og Teutoner havde i Italien.

De vilde Nordlændinges Ry var dengang allerede naaet helt over til Asien. Nordøsten for Sortehavet var der en Konge, der hed *Mithridates*, en vældig Hærmand, der stadig laa i Strid med Romerne i Lilleasien. Da han ikke længer stolede paa sine egne Kræfter, faldt det ham ind at skikke en Sendefærd til Himmerland for at opfordre Kimbrerne til Forbund mod Rom. Det vilde de dog ikke indlade sig paa; saa maatte han kæmpe alene, og da Lykken gik ham imod, tog han sig selv af Dage Aar 69 før Kristus.

Faa Aar efter sporedes der Efterdønninger af Kimbrertoget i Gallien og Belgien. 20,000 Haruder — de nuværende Hardboers Forfædre — drog fra Jylland sydpaa sammen med Sveber fra Holsten eller dets Nabolag. De vilde tage Land paa den vestre Rhinbred, men blev kastede tilbage af Romernes Felt-herre *Cæsar* Aar 58 før Kristus. Fire Aar efter kuede *Cæsar* en belgisk Stamme ved Navn Tungernerne; de sagdes at være Efterkommere af de 6000 Kimbrer og Teutoner, der blev ladt tilbage for at vogte det tunge Tros, dengang Bojerik og Teutobod drog mod Italien. *Cæsar* solgte et halvhundredtusiud Tungrer som Trælle, og endda var Folket ikke udryddet, saa de 6000 Kimbrer og Teutoner maa have formeret sig ret kraftig i Løbet af det mellemliggende halve Aarhundrede. Endnu den Dag i Dag lever Tungernes Navn i den belgiske By Tongern, som var deres Hovedstad.

Nordlændingenes Overvinder *Cæsar* blev siden Eneherre i Rom, og hans Navn blev ophøjet til Jordens højeste Herskertitel: *Kejser*. Men allerede Aar 44 blev han snigmyrdet af en Flok sammensvorne. Det var et sært Lune af Skæbnen, at den første, der

lagde Haand paa ham, bar Tilnavnet »*Cimber*«. Rimeligvis var det en Søn af en frigiven Kimbrer, der paa den Maade kom til at tage Hævn over sine Stammefrænders Undergang.

Ved Kristi Fødsels Tid var Romerne endelig naaet saa vidt, at de kunde tænke paa at hjem søge Kimbrer og Haruder i deres egne Hjembygder. Dengang havde Kejser *Augustus* underlagt sig Nordvest-Tyskland lige op til Elbens Munding. Aar 5 efter Kristus lod han en Flaade sejle rundt om Skagen, som allerede ovenfor er nævnt. Den løb ind i de jyske Fjorde og voldte der stor Forfærdelse. Kimbrerne følte sig saa truede, at de sendte Kejseren deres helligste Offerkedel som Gave. Det skulde sagtens være en Soning, fordi de hundrede Aar tidligere havde slagtet saa mange Romere i en lignende Offerkedel efter det store Slag ved Orange.

Kejser *Augustus* nævner selv Flaadetoget paa det Sejersminde, som han bl. a. lod rejse i Byen Angora i Lilleasien. Han siger: »Jeg lod min Flaade sejle fra Rhinens Munding til den opgaaende Sols Egne, saa langt, som ingen Romer var naaet før den Tid, være sig til Lands eller til Vands. Kimbrer og Haruder og andre Folk i disse Lande søgte gennem Sendebud Venskab med mig og det romerske Folk.«

Det saa meget truende ud for Jyllands Frihed. Men ikkun 4 Aar senere lokkede den nordtyske Høvding *Armin* den romerske Statholder *Varus* i et Baghold i Teutoburg-Skoven. *Varus* faldt med hele sin Hær, og Kejser *Augustus* opgav at undertvinge de oprørske Tyskere. Ved Kysten vedblev det romerske Herredømme at holde sig endnu nogen Tid, men Aar 46 opgav Kejser *Claudius* disse fremskudte Stillingen. Fra nu af truedes Jylland ikke mere af det romerske

Sten i Angora-Templets Mur med Augustus' Indskrift.

Vælde; hverken Kimbrer eller Teutoner optræder mere paa Historiens Skueplads, bortset fra, at deres Afbygd Tungernerne deltog i en belgisk Rejsning ved Slutningen af det første Aarhundrede efter Kristus.

VII. KIMBRERNES EFTERMÆLE.

I Folkemunde og Skrifter blev dog Kimbrer og Teutoner staaende for stedse. »Kimbriske Hyl« og »teutonsk Bersærkerangang« blev vingede Ord. »Kimbrisk Rædsel« blev Udtryk for, hvad vi nu kalder »panisk Skræk«. Kimbrerne blev til en Slags Bussemænd, hvormed romerske Mødre truede deres uartige Børn. Paa Roms Storetorv var der en Vinstue, der fik Navnet »Ved det kimbriske Skjold«; dens Skilt efterlignede et kimbrisk Skjoldemærke, — et hæsligt Fjæs med Tungen ud af Halsen.

Ogsaa ædlere Træk fastholdtes. I Rom blev det Mode at sværme for Kimbrernes Heltemod og Dødsforagt. Det var paa samme Maade, som Amerikaneeren *Cooper* lærte os at sværme for »de ædle Rødhuder«, efterat først hans egne Landsmænd havde knust dem i blodige Udryddelseskrige. *Valerius Maximus* skriver f. Eks.: »Gallernes Livsvisdom er karrig og aagergridsk; Kimbrernes er kaad og kæk; i Slaglinien jubler de over, at de med Hæder og Lykke

skal fare til Valhal; under Sygdom og Sot jamrer de, at de skal lide ynkelig Straadød og fare til Hel«.

Flere Steder i Italien staar den Dag i Dag Kimbrers og Teutoners Navne paa Mindesmærker, som Sejrherren *Marius* lod rejse. Vi har nys set, at Kimbrernes Navn læses sammen med Harudernes paa Kejser *Augustus*' Sejersminde midt inde i Lilleasien. Digteren *Lucanus* i 1. Aarhundrede efter Kristus indflettede i sin Bog om Borgerkrigene et Optrin om en kimbrisk Træl, der ifølge Sagnet var udsendt for at snigmyrde *Marius*, men skræmtes af dennes frygtelig stirrende Øjne, saa han ikke vovede at udføre sit Forehavende (se min »Heltebog om »Bojerik«, Kapit. 43).

Lige til det 5. Aarhundrede omtales Kimbrer og Teutoner lejlighedsvis i romerske Digte.

Claudianus skrev et Digt »Goterkrigen«, hvori han priste Roms Sejr over Goterne i Norditalien Aar 404; i den Sammenhæng mindes han ogsaa Kimbrer og Teutoner, fordi de et halvt Aartusinde før Goterne havde truet hans Lands Hovedstad.

Tit Italien udæsket blev, dog ustraffet aldrig.

Romas Flammer det slukte i Blod af senoniske Galler.

Værnløst laa det en Stund mod teutonsk Bersærkergangs
Rasen;

siden saa det de stride Kimbrer med lænkede Halse.

Hyppig er Nordlændingene blevne tugtede, siger
Claudianus:

Ofte fra hines Lande kom Hævgudinden tilbage;

straffet var hver en Daad, som havde udæsket Roma.

Hist ved de yderste Fjorde fra fjærne Udhav sig rejste

Kimbrernes Storm og væltede frem over Alpernes Toppe;

den paa Sletten blev brudt. Og nu vil de kommende Slægter blande i Graven de tvende Folkefærds Dødingben sammen og dem rejse en Gravsten, fælles, med følgende Indskrift:

HERUNDER HVILER GÆVE KIMBRER OG GOTER I
VÆLSKLAND.

HINE VOG MARIUS DJÆRV, OG DISSE BLEV STILIKOS
BYTTE.

LÆR, I RASENDE FOLK, EJ ROMAS MAGT AT FORAGTE!

Rimeligvis døde Claudianus kort efter, at han havde skrevet dette Digt, og han kunde være glad, at han ikke levede længer. Thi fire Aar efter gjorde Goterne hans Ord til Skamme ved at indtage Rom; Kimbrernes Stammefrænder fuldbragte saaledes den Daad, som Kimbrerne selv ikke havde evnet.

Ej alene hos Romerne blev de gamle Jyders Størværker mindede, — ogsaa hos vore gotiske Frænder fik de et langt Eftermæle.

Goterne fortalte i Kvad, siger deres Historiker Jordanis, at deres første Konge Berik drog med sit Folk paa tre Skibe fra Skandinavien til Landet søndenfor Østersøen. Denne »Berik« er ingen anden end vor Himmerbo-Drot Bojerik, for paa Jordanis' østgotiske Maal, ligesom paa Nutids-Dansk, maatte Navnet lyde netop saaledes. Goterne i Preussen gjorde Bojerik til Landsmand, fordi de gerne vilde eje saa navnkundig en Helt, og der var jo ogsaa dengang saa liden Forskel mellem dem og Nordboerne, at det var for intet at regne. Da Bojerik døde 100 Aar før Kristus, og Jordanis ved Slutningen af 6. Aarhundrede efter Kristus, har Sagnet om Kimbrerhelten altsaa levet i mindst 700 Aar paa Goternes Læber.

I nyere Tid blev Kimbrernavnet ophøjet til Enhedsmærke for den gotiske eller germanske Folke-

gruppe, saaledes f. Eks. af Peder Syv i hans Bog om »det cimbriske Sprog«. Af Englænderne bruges »Teutoner« nutildags paa samme Vis.

Sejr vandt Kimbrerne ikke, men et stolt Eftermæle, der skal vare, saa længe Jorden staar. Og dette Eftermæle er det første Blad i det danske Folks Historie. Thi vi Danske ejer disse Folks Hjemstavn og kan med god Ret hævde, at vi er deres Efterkommere i lige Linie.

Lad os da huske og hævde, hvad vort er. Og lad Fædrenes Minde mane os til mandig Gærning i Nutiden. Da har de ikke levet forgæves.

DE KLOGE KONER I VEST- HIMMERLAND

AF LÆRER MØLLER-GRÆSDAL I LØGSTED

DER er sagt saa ofte, at Danskerne er et af de mest oplyste Folk i Verden, og forhaabentlig er det sandt; men vist er det, at Side om Side med de dannede og oplyste, der følger godt med i alle Livets Foreteelser, lever der en stor Skare — og det i alle Samfundslag —, der er hildet i et Væv af Overtro og Fatalisme. Her er Arnestedet for alle morsomme Nisse- og Troldehistorier, alle haarrej-sende Genganger- og Besættelseshistorier, alle forunderlige Fortællinger om Ellepiger, Havmænd, Varulve, Marer, Forvarsler og sligt. Det er ligeledes her, at en Mængde gamle Ordsprog og Talemaader er opstaaet; saadanne nemlig, der fastslaar Troen paa en ubøjelig, uforanderlig Skæbne og paa den gamle Mystik, der er en Levning fra Hedenskabet: Ingen undflyr sin Skæbne! Man skal nok komme derhen, hvor det er bestemt for én! Man skal hen, hvor sit Brød og sin Død er! Hvad der skal ske, det sker! Det skulde nu være saadan! Det var nu ham beskikket! Man faar nok den, man skal have! Ingen dør, før han skal dø! Tiden og Stedet var der ikke endnu! Den drukner ikke, der hænges skall

Enhver Kvinde faar de Børn, hun skal have! — Er du Menneske, da sig! Er du Djævel, da vig! Den skal være ren, som skal mane! Det er ingen Kunst at læse »Skarnet« til sig, men det er en Kunst at læse ham fra sig!

Det er i denne Del af Samfundet, at de kloge Koner har deres Kunder. Og det kan nok siges, at det største Udslag af Klogskaben er, at de har opdaget, at der var et Marked for deres Kunster.

De fleste kloge Koner maa imidlertid dele Kaar med alle andre Profeter, idet de vanligvis ikke er paaskønnede i deres nærmeste Kreds.

Der skal ganske vist ogsaa en god Portion Overtro og Uvidenhed til for at kunne vente sig Hjælp af en brøsig, bandende og raabende Kælling.

»Ja, men hvordan kan det være, at de ofte kurerer en, som har været opgivet af Lægerne?« spørges der tit.

Sker dette, er det vist aldrig paavist, at det hidrørte fra en fornuftigere Behandling af den syge med Hensyn til Kur og Pleje; nej, Grunden er i de forøvrigt meget sjældne Tilfælde en ganske anden. Naar en saadan Begivenhed ikke ligefrem beror paa en Forveksling af Lægens og den kloge Kones Arbejde, skyldes den Patientens Mistro til den første og Tiltro til den sidste. Det er jo en bekendt Sag, at en stor Mængde Medborgere søger Læge, men det er lige saa bekendt en Sag, at de er meget træge til at følge hans Forskrifter. Lad være, at de tager Medicinen, naar den da ikke smager alt for afskyelig, men Behandlingen og Diæten bryder de sig ikke om, og saa er Forudsætningen for, at Lægemedlerne skal virke, taget bort, og der opnaas intet.

Naar Folk derimod henvender sig til den kloge

Kone, kommer de med klippefast Tro til hendes forunderlige Plastre og Draaber; de ved jo, at hun kan mere end sit Fadervor. Selv om hun ogsaa foreskriver akkurat det samme som Lægen, saa efterkommes alt punktligt og med Haab om et godt Udfald. Der er jo gerne et eller andet Plus lagt til, som viser, at hun staar i Ledtog med hemmelighedsfulde Magter: Tre Torsdage i Træk — Tavshed under en Massagebehandling — Muld fra Kirkegaarden i en Klud paa Brystet — Maalning af Legemet paa Kryds og tværs — Nedgravning af den syges Linned paa et Sted, hvor Solen aldrig kommer, osv.

Der har gaaet en strid Strøm af Folk med alle mulige Daarligheder til *Vindblæs*, *Salling* og *Løgstør* for at søge Hjælp. Alle har de ofret godt af deres Mammon, men mange har temmelig sikkert der hentet sig en alt for tidlig Død, de fleste har hverken faaet det ene eller det andet, kun den enkelte, som Naturen maaske selv vilde have hjulpet, har hentet sig Helbredelse.

Det er den Kendsgærning, at de kloge Koner altid har haft godt Greb paa at faa Folk til at tro, at de stod i Pagt med overnaturlige Magter, der har gjort, at de hos de mindre veloplyste blev saa højt skattede. En Historie, jeg fik af en gammel Ungkarl, er god at faa Forstand af:

Niels Kusk kaldtes han og tjente paa Løgstedaarden. Saa var det, at en So blev syg, og Niels maatte køre til *Vindblæs* for at hente *Maren Honning*¹⁾. Maren var straks villig til at følge med. Hun gol sin Galder over Dyret og svor paa, at det nok

¹⁾ Saaledes staves Navnet baade i Kirkebøgerne og i Retsprotokollerne, sagtens er det afledt af Haaning 3: Beboer af Hanherred.

skulde komme sig, hvis de blot vilde behandle det, som hun foreskrev, og Niels kom af Sted med hende igen. Det var imidlertid bleven Aften, mørkt var det, Niels var ikke dristig ved at være ene paa Vognen sammen med den mystiske Maren; og bedre blev det ikke, da han opdagede en stor, sort Puddelhund, der fulgte efter Vognen og nu og da kom og keg op til dem.

Niels lod et Par Ord falde om den til Maren.

»Den Svend skal du ikke kere dig om!« svarede denne, »naar vi kommer til Korsvejen, skal den nok blive henne!«

Niels piskede paa Hestene og kom lykkelig over Korsvejen ved Stræt, hvorefter han ikke mere saa Hunden.

Da han havde aflæstet Maren Honning, spurgte han hende, hvad han skulde gøre, hvis Hunden skulde vise sig igen, hvortil Madamen svarede: »*Der kommer ingen Hund til dig! Det var mig og ikke dig, den vilde noget!*«

Saa var Niels Kusk tilfreds, og han kom ogsaa lykkelig hjem uden at blive antastet af nogen Helvedshund, for en saadan mente han bestemt, det var. Men Maren Honning havde dokumenteret sin hemmelige Omgang med Mørkets Magter, og det styrkede hendes Estime.

De kloge Koner, hed det sig i ældre Tider, hentede deres Videnskab fra fordægtige Bøger. Men Undervisning til at bruge disse Bøger skulde der til, og den kunde en Kvinde kun modtage af en Mand, ligesom en Mand kun kunde blive undervist af en Kvinde. Cyprianus var den kraftigste af disse Bøger. Den indeholdt en Del Besværgelsesformularer, hvor Guds og Djævelens Navn brugtes, eftersom det var noget

»godt« eller noget »ondt«, der skulde øves, og saa en Del ret fornuftige Husraad. Henrik Smidts Lægebog skal ogsaa være benyttet ligesom Mangors Landapothek. Endelig skal der have eksisteret en mystisk Bog, der bar Navnet »Præstepinen«; det skal have været den, Præsterne fik deres hemmelige Viden fra i den sorte Skole.

Ofte bryggede de kloge Koner selv deres Miksturer sammen, blandede deres Plastre og trillede deres Piller, og de vaagede skinsygt over, at ingen fik fat i Recepten. Naa, den saa heller ikke altid saaledes ud, at den egnede sig til almindelig Beskuelse. Lad os tage et Udpluk af »En gammel Kunstbog« udgivet af E. T. Kristensen.

For Koldfeber:

Afskrabning af de Horndannelser, »Fandens Øjne«, der findes paa Hestens Ben, skal indgives den syge i Brændevin. Der føjes den Bestemmelse til, at det skal være af seks »Knopper«, og at det skal tages af en Hoppe til en Mand, af en Hest til en Kvinde.

For Halssyge:

Tag vindtørrede og udblegede Hundeeskrementer, stød dem til Pulver og indgiv den syge dem i sød Mælk.

Her er en af Maren Honnings Recepter:

»Tag Safring, Bebergjelt, Ensjanrod og tør Hjærtensfyrd og sæt paa en Flaske Vin. Sæt Tollen godt paa og grav det ned i den søndre Side af en Myretue i 24 Timer.«

En Snaps Morgen og Aften skulde give Kræfter.

Maren Honning brugte meget Bævergæl, Safran, Ensianrod, Aloe, »hvide Lavendeldraaber«, »rød Teglstensolie« og andre Mærkværdigheder, som kun det

stedlige Apothek og maaske en enkelt Materialhandler kendte. Hvad mener man om Aabidraaber¹⁾, Lamspækolie, Præsteadraktedraaber og Rosgrosoprevlevungsaft?

MAREN HONNING DEN FØRSTE

havde en vissen Haand, som hun havde faaet som Barn derved, at hendes Barnepige tabte hende. Hun bar den gerne oplagt paa sin temmelig fyldige Mave. Hendes fulde Navn var Maren Kirstine Christensdatter. Hun var Datter af Gaardmand i Engelstrup, Vindblæs Sogn, Christen Andersen (Borup) og Hustru Margrethe Nielsdatter. Datoen for hendes Fødsel er ikke anført ved hendes Død, men Præsten har skrevet følgende: dbt. Die Domine esto mihi 1782, hvilket vel nok skal sige, at hun er døbt Fastelavns-Søndag 1782²⁾. Han oplyser, at hun blev 72 Aar gammel, og hun er saa nok født i Slutningen af 1781.

Hun var gift med Gaardmand Jens Laursen (Honning) i Vindblæs.

Gaarden havde Matrikulsnummer 6 a i Vindblæs By, men den havde ikke noget Navn. Da Manden døde, var det, at hun begyndte sin Virksomhed som klog Kone. Gaarden var dengang i daarlig Drift, og Maren var temmelig fattig.

Da Kong Frederik den Sjette i 1829 besøgte Løgstør, var der stor Stads der. Alle de store i Omegnen kom og gjorde ham deres Opvartning. De store Herrer fra Nibe kom i stive Tremmevogne — ingen havde lukket Vogn andre end Majestæten.

Men der kom ogsaa Smaafolk til Landets Fader

¹⁾ Lang Aalyd, maaske er det Opium.

²⁾ Esto mihi — vær for mig — er den latinske Begyndelse paa Messen Fastelavns-Søndag.

for at betro ham deres Sorger. Og han havde jo Hjærte for dem. Her meldte Maren Honning sig ogsaa for at bede Kongen eftergive sig sine Amtsslueskatter.

»Jeg kan ikke eftergive hende hendes Skatter!« sagde Kongen bøs.

Da Maren fortalte, at hun var en meget fattig Kone, ynkedes Kongen over hende og spurgte, hvor store vel hendes Skatter var.

Maren sagde det, og Kongen forærede hende Summen. Men han var ellers utilfreds med, at hun kunde komme med et saadant Forlangende.

Saa var det, at hendes Broder gav hende »Bøgerne« og lærte hende »Videnskaben«; og saa kom hun snart til Krylt. Om denne Broder var Jakob Borup, vides ikke.

Hendes Glansperiode falder i Tiden fra 1830 til omkring 1850.

Hun skal ikke have set videre hyggelig ud. Den lille og temmelig svære Matrone havde et Par nærgaaende, stikkende og lurende Øjne. Hun kunde se igennem Folk, sagde man. Hendes noget hængende Underlæbe hjalp til at demonstrere »Heksen«. Hun optraadte altid meget selvsikker og bandede som nogen Matros.

Hun havde indrettet sig et mørkt Kammer, hvor hun havde Stævnemøder med Fanden, naar hun havde større Opgaver at løse. Vantro Mennesker vilde fortælle, át hun herinde havde en Snor hængende, som stod i Forbindelse med en Bunke Ragelse oppe paa Loftet. Naar hun saa stillede sine Spørgsmaal, »svarede« det altid paa Loftet, og hun var stadig Kone for at kunne tyde Oraklet.

Man maa lade hende, at hun var en god Men-

neskekender, og hun forstod udmærket at udnytte, hvad hun saa og hørte om sine Medmennesker. Naar dertil kommer, at hun havde en aldrig svigtende Hukommelse, saa forstaas det, at hendes Svar paa de mange, tossede Spørgsmaal, der rettedes til hende, kom til at lyde som Orakelsvar. — Hun eksaminerede altid sine Patienter meget indgaaende, naar hun ikke ad andre Veje havde lært deres private Forhold at kende. Men havde hun det, fremsatte hun sine Meninger med en Sikkerhed, der forbavsede.

En Mand kom til hende, for at hun skulde kurere hans Kone, men hun affærdigede ham med følgende Straale: »Haahaa, min Far, tag du hjem og vær mindre god ved din Pige, saa skal din Kone nok komme sig!«

Manden, der paa dette Felt havde en noget anløben Samvittighed, blev forskrækket og skyndte sig fra hende.

Schiøtt-Müller¹⁾ havde købt Herregaarden Mattrup ved Horsens for en billig Penge af den Grund, at ingen kunde faa Kørerne til at leve der paa Gaarden. Man raadede ham til at søge Raad hos den kloge Kone i Vindblæs. Og han tog sig for at ride derop.

Da han kom til Gaarden, stod hun udenfor og raabte imod ham: »Det er et forskrækkeligt Uheld I har paa jeres Køer!«

Han blev aldeles benovet over denne Tiltale, da han ikke vidste, han havde set Konen før.

Maren gav ham imidlertid Raad mod Ondet, og Kørerne kom sig.

¹⁾ Her maa vel menes Oliemøller F. V. Schytte, der ejede Mattrup 1851—53. R e d.

Købmand Møller-Lundø i Løgstør henvendte sig til hende for at faa Besked om, hvem der stjal af hans Specier. Han maatte ved denne Lejlighed nævne Navnene paa alle dem, han havde i sit Brød. Da dette var gjort, sagde Maren: »Ja, alle dem, De har nævnet, er lige saa uskyldige som det Barn, der er født i Dag!«

Hun sad derpaa lidt og spekulerede og sagde saa: »Jeg angiver ingen, men det kunde jo være, at De har troet Mads Olesen lidt for godt!«

Denne Mads Olesen havde en Tid været i Lære hos Købmanden, men var saa løben derfra og gjorde sig noget efter skyldig i et lille Tyveri i Løgstør.

Maren har jo sikkert opdaget Købmandens Mening om de forskellige Personer, han havde nævnt, og vidst Besked om M. O.s Meriter, og paa dette Grundlag afsagde hun sin Kendelse med den vanlige Sikkerhed.

Ogsaa denne Gang var hun heldig, idet Mads Olesen senere, da han i Aalborg blev anholdt for et større Indbrudstyveri, ogsaa tilstod Tyveriet hos Møller-Lundø.

Det er jo tænkeligt, at de Tilfælde, hvor hendes Forudsigelser har slaaet fejl, er gaaet i Glemme.

Hun skal engang have sagt til Lærer Mosbech i Ranum, at han lige saa godt kunde slagte en Stud, han havde, da den ikke kunde leve, fordi den havde faaet en Uldnaal i Hjertet. Han gjorde, som hun sagde, og blev overbevist om Rigtigheden deraf.

En saadan Historie er lidt vanskelig at anato- mere, da Maren jo ikke havde Røntgenske Straaler til sin Raadighed, og det er alt for usandsynligt, at hun selv skulde have praktiseret Naalen ind i Hjertet

paa Dyret. Tilbage staar egentlig kun, at Historien først har antaget den endelige Form, efterat Dyret er bleven slagtet.

En Bunke sagnlignende Historier gaar ud paa, at Maren kunde »skikke en Sending« ud i et eller andet Ærinde¹⁾. Den mest karakteristiske af disse Fortællinger har Meddeleren af nærværende Artikel flere Gange hørt fortalt i Lime i Salling for et Par Snese Aar siden, og den lød da — maaske nok udpyntet en Del af de forskellige Fortællere — saaledes:

Kristen Nielsen var Indehaver af den største Gaard i Lime By, men han levede ikke godt sammen ined Konen og tog sig for at rømme fra Sølleheden. Midt om Natten rejste han sig af sin Seng, tog 1000 Rigsdaler ud af Skabet og et rødt Øg ud af Stalden og drog saa ud i den vide Verden. Han mente jo, at naar han lod Kællingen beholde Gaarden med alle dens Herligheder, var hun skadesløs.

Men Kristen Nielsen havde ikke regnet med Maren Honning.

Da det blev slaaet fast, at Manden var borte og efter alt at dømme ikke var til Sinds at vende hjem igen, vendte Konen sig til Vindblæs.

Da Maren havde faaet Sendebudets Beretning i alle Enkeltheder, gik hun ind i sit sorte Kammer og huserede der en Tid, men da hun kom ud igen, vidste hun Besked om, hvorledes den Pølse skulde skæres. Skønt hun lod til at være noget medtaget af Affæren i Mørkekammeret, kunde hun dog baade bande og raabe: »Gaardmand Kristen Nielsen i Lime skal være i sin Gaard inden tre Solemærker fra dette

¹⁾ Sammenlign de islandske Sagn om, hvorledes Troldmænd kunde »skikke en Sending« ud for at dræbe.

her Minut! Det maa du fortælle, at Maren Honning i Vindblæs har sagt!»

Saaledes lød hendes Kendelse, og hun stadfæstede den med en drøj Ed, idet hun lod sin kødfulde Næve klaske ned i Bordet.

Sendebudet gav hende en god Ducør og red med den gode Tidende ad Sallingland til. Den forladte Kone blev meget glad over Marens vældige Ord, nu var der jo kun det tilbage, at de skulde komme til at sæde.

Solen forsvandt imidlertid to Gange bag »æ Væjsterhyw«, og der meldte sig ingen Kristen Nielsen. Og som Solen dalede den tredie Dag, dalede Respekten for Maren Honnings Klogskab. Der blev imidlertid stillet Poster ud, der skulde varsko, saa snart noget i Retning af Kristen Nielsen lod sig se. Men der var stændig intel at melde. Solen begyndte allerede at pille ved nogle Graabonebuske i Synskredsen, men lige i det selv samme Øjeblik tonede en Rytter frem paa Limgaardsvejen, og han havde travlt. Hesten strakte ud, saa Halen stod som en Lægteende bagud, Angen stod som to lange, spidse Dampkegler ud fra Næseborerne, og Sadel og Buggjord var bræmmet af Skum. Rylteren laa fladt hen ad Hestens Ryg for at mindske Luftens Modstand. Hu! hvor det gik! Det var, som det arme Dyr var jaget af et Kobbelt svøbesvingende Djævl. Hovslagene drøned i Porthvælvingen og smældede i Brostenene, og saa — styrtede Hesten død til Jorden. Kristen Nielsen var i sin Gaard, inden Solen havde forladt Lime Kirketaarn.

Han samlede sig op og tørnede ind, men vilde ikke have Snak med nogen, han var jo bleven fjale ved det, der var saa mange, der stod og ventede paa

ham i hans egen Gaard. — Men siden, naar han sad i et godt Lag og havde faaet nogle Punser ned, kunde det nok hænde, at een eller anden kunde liste ham til at fortælle om denne Tur, og saa blev der lyttet.

»Jo, to det var ved det Lav, at jeg skulde til at ride ind i Aarhus — Øget gik og passede sig selv, og jeg sad og numererede paa, hvad jeg skulde tage mig til — at der sprang en Hunkat over Vejen, og med det samme gik Øget i Staa, og det var, som en brølte mig ind i Øret: »Du skal hjem, Kristen Nielsen! Du skal hjem straks! Hvis du har dit Liv kært!«

Jeg blev noget fornummen ved dette her, og uden ret at sanse, hvad jeg tog mig til, vendte jeg Øget og begyndte at nulre tilbage. Det gik noget træls i Førstningen, for jeg havde jo haft andre Spekulationer for, og de første Par Dage kom jeg ikke langt. Jeg overnattede i Kroerne og gav Drej baade det ene og det andet Sted. Men den tredie Dag blev der andet ved det. Der kom Uro over Øget, og det var, som var hun ved at komme efter, at der var Fiddi ved Farten. Jeg jog ikke paa hende en eneste Gang, men det lod næsten til, som blev hun drevet frem af noget, jeg ikke kunde se. Til sidst for hun af Sted, som gjaldt det Livel! Naa, det gjorde det endelig ogsaa for den røde da!«

Maren Honning skikkede ogsaa Bud efter Tyven, der havde stjaalet Hans Blødes Faar. Hans Bløde fra Løgsted vilde have hende til at »vise Faarene igen«. Det vilde Maren imidlertid ikke, men hun vilde lære ham, hvorledes han skulde bære sig ad. »Nu skriver jeg noget op paa en Seddel, og naar du læser det, skal du se, hvor det hjælper,« sagde hun.

»Ja, det kan nu ikke nytte noget, for jeg kan ikke læse en Guds Tøddel!« svarede Hans.

»Kan du da let lære udenad?« spurgte Maren igen.

Ja, det kunde han maaske nok, men han brød sig ikke om at lære saadanne Kunster.

»Ja, da vil jeg ikke vise dig Faarene igen, det er jeg for gammel til nu, men jeg kan skikke Bud efter dem, det er vel lige saa godt!«

»Jo, to det var da næsten bedre, om det ellers kunde nytte noget!«

»Om det kan nytte! Skynd du dig nu hjem, ellers kunde det være, at Faarene kom før du!« raabte Maren.

Ja, Hans Bløde skyndte sig hjem, og lidt efter kom begge Faarene løbende hen til Faarestidøren. Det ene var rigtignok klippet paa Maven, saa det kunde nok se ud til, at det var paa Tide, der var sendt Bud efter dem.

Et Sidestykke til denne Historie fortælles fra Store Ajstrup, og heri forklares Marens Uvillighed til at »vise igen«.

Der var blevet stjålet et Uhr fra Jens Kornum, og han henvendte sig da til Maren for at faa hende til at vise Uhret igen. Da hun havde hørt om de nærmere Omstændigheder ved Tyveriet, sagde hun: »Ja, bitte Far, det kan jeg sagtens gøre, men jeg er egentlig ikke for det; jeg skal sige dig, jeg er ikke rigtig rask i denne Tid, og jeg er jo en gammel Kone, saa en ved ikke, naar en skal herfra, og nu er det saadan, at hvis jeg skal gøre det, skal jeg sværge mig Fanden i Vold i 24 Timer, og skulde det saa ske, at jeg i denne Tid gik hen og døde, ja, saa blev

det galt med mig; men har du Lyst, vil jeg godt lære dig Kunsten!»

»Nej Tak!» svarede Jens Kornum forskrækket og skyndte sig fra den uhyggelige Dame; og saa opskræmt var han bleven, at han rystede over hele Kroppen, da han ved sin Hjemkomst fortalte det til sin Kone.

En Historie fra Flynder ved Lemvig fastslaar med megen Overlegenhed gamle Marens Herredømme over selve Mørkets Fyrste. Den lyder i sin Enfoldighed saaledes: En Mand fra Flynder havde mistet fem store Grise, og da han en Dags Tid havde ledt forgæves efter dem, tog han sig for at rejse den lange Vej til Vindblæs for hos den alvidende Maren at komme til Kundskab om, hvor de vel kunde være bleven af. — Han naaede til Marens Gaard sent en Eftermiddag og forrettede sit Ærinde. Men Maren sagde, at det kunde hun ikke gøre noget ved nu; han maatte komme igen næste Dag, hvis hun skulde give ham nogen Besked. Han maatte saa lade sig nøje med den Forklaring og gik. Udenfor Gaarden stod han lidt og saa sig omkring, han var jo i Vildrede med, hvor han skulde henvende sig for at faa Logi for Natten; men da han i det samme fik Øje paa en aabentstaaende Luge i Laden, sprang han derind og fandt sig snart et godt Leje oppe i et Høgulv. Efterat han havde bedet sit Fadervor, gav han sig Gud i Vold og sov snart sødelig. Men ud paa Natten blev han vækket af et vældigt Piskeknald. Da han havde klargjort sig, hvor han var, lagde han sig til Lytten og hørte nu Marens myndige Røst sige: »Naa, hvor er saa Flyndermanden Søren Pedersens Grise bleven af?»

En fremmed Stemme svarede: »Det kan jeg ikke sige dig, da der er for mange Ører herinde!«

Hertil svarede Maren: »Er der Lurere, saa smid dem ud!«

Men den mystiske Stemme svarede: »Det kan jeg ikke, for han har bedet den store Bøn!«

Maren knaldede imidlertid med Pисken, bandede blodigt og sagde: »Enten der er faa eller mange herinde, maa du give mig Besked!«

Og saa hjalp der ingen Udflugter. Røsten svarede: »Hvis Manden søgte i Sandgraven, der er østen for hans Gaard, fandt han vel sine Svin!«

Og dermed var Eksaminationen forbi, og Maren forlod Laden. Lidt efter lod Flyndermanden sig glide ned, krøb ud af Lugen og skyndte sig bort, kisteglad over at have faaet de gode Oplysninger uden at det havde kostet ham en Skilling.

Da han naaede hjem, fandt han snart sine Svin. Jorden i Sandgraven var skredet ned over dem og havde kvalt dem; de havde sagtens ved at rode sig ind under Bruken faaet denne til at skride.

Endnu skal anføres en lille rask Historie, der ogsaa er knyttet til gamle Maren Honnings Navn. — Et Par Piger fra Løgstør søgte hendes Hjælp mod et Maveonde. Maren gik ind i sit Lønkammer — saaledes holdt hun af at benævne sit mørke Kammer — og efterat hun en Stund havde huseret derinde, kom hun ud og svor paa, at Pigerne ikke fejlede andet, end at de var med Barn, den ene med en Dreng, den anden med en Pige.

Maren blev en Gang meldt for ulovlig Brænde- vinsbrænding, og en Dag, da hun netop stod midt i en Brænding, kom Herredsfogden og en Beljent ind i Gaarden. Maren mødte dem imidlertid i Døren og

sagde til dem, at hun ikke holdt af at faa urene Folk ind i sit Hus. Da Fogden ønskede, at hun nærmere skulde forklare, hvad hun mente, pegede hun paa deres Uniformer, der vrimlede med Utøj, og nu fortælles der, at Politiet vendte om og drog til Løgstør igen med uforrettet Sag.

Man sagde, at hun havde Lus i en Pennepose, og at hun i et ubevogtet Øjeblik blæste dem over paa de besværlige Fremmede.

En anden Gang gik det ikke saa let for Maren at klare Skærene med Rettens Haandhævere. Hun havde i længere Tid doktoreret paa Klejnsmed Søren Klemmensens Kone i Næsby, men saa blev Smeden og Maren usams, om det var om Betalingen for Kuren eller af anden Grund, skal være usagt. Maa-ske han var ved at komme ind paa, at Maren havde forgjort Konen; nok er det, han angav Maren Hønning for Øvrigheden og fremlagde i Retten alle de Recepter, hun havde givet ham. Men Maren nægtede haafdnakket at kende noget til disse Dokumenter.

Herredsfoged Svanenskiold, der lige var kommen fra Vestindien, var en brøsig Herre, og han skal have knaldet Maren en paa Øret. Maren faldt straks om paa Gulvet — eller maaske rettere — lod sig falde og blev saa bragt ind til Herredsfogdens Frue, der badede hendes Ansigt og fik hende paa Stagerne igen, hvorefter hun trakterede paa hende.

Da Maren efter denne Tur kom hen til Købmand Møller-Lundøs, hvor hendes Vogu stod, var hun meget ophidset, og hun skal blandt andet have sagt: »Var det ikke for hans dejlige, bitte Madames Skyld, skulde jeg nok vise den Karl noget andet, men for hendes Skyld skal det ikke gaa rent galt!

Men den Satans Smed, om han saa stod paa Kanten af Helvedes Afgrund, og jeg kunde redde ham med min lille Finger, gjorde jeg det min Salighed ikke!»

Som Appendiks til denne smukke Historie følger naturligt, at nogen Tid efter blev en af Herredsfogdens Sønner blind og en anden blev døv, men efter nogle Aars Forløb kom de til deres Sansers fulde Brug igen.

Distriktslæge Gliemann havde hørt, at hun praktiserede og indfandt sig en Gang hos hende forklædt som Bondemand for at søge hendes Hjælp for Hovedpine. Men Maren klarede ogsaa dette Skær. Hun har jo sagtens kendt ham og sagde, at hun kunde ikke hjælpe ham, hun gav sig kun af med at kurere paa Dyr.

Pastor Smidt i Vilsted havde en syg So og blev raadet til at søge Raad hos Maren, men Præsten svarede: »Det kan ikke nytte noget, for jeg tror ikke paa hendes Fiksfakserier!«

Det var Præstens Karl, der vilde have Maren hentet, og han svarede: »Naa, ja saa kan vi jo ogsaa lade Soen ligge og dø!«

Det syntes Præsten nu heller ikke om, og efter nogen Snakken frem og tilbage kørte Karlen efter Maren.

Da hun havde taget Dyret i Øjesyn, beordrede hun det slæbt ud paa en Grønning, der var udenfor Præstens Dør. Og da det var besørget, kastede hun sig over det og begyndte en længere Forestilling. Munden gik uafsladelig paa hende, alt imedens hun strøg Soen hen ad Ryggen og ned ad Siderne. Hun slog Kors over den baade det ene og det andet Sted, og arbejdede imellem løs paa den, saa hun selv dampede derved.

Da hun havde holdt ved med disse Kunster en lille Tid, sendte hun Karlen ind for at spørge Præsten om, hvad han hed.

Præsten smilede og svarede: »Du kan sige, at jeg hedder Smidt!«

Men Maren var ikke tilfreds, hun maatte ogsaa have Præstens Fornavn.

»Du kan sige, at jeg hedder Olav Smidt!«

Saa slog det til, og Maren fuldendte sin Besværgelse. Tilsidst tyllede hun noget, hun havde i en Flaske, i den og sagde, at nu skulde de gøre rent i Stien, lægge rent Strøelse derind og saa faa Soen bragt ind, saa skulde den snart være kommen over den Skavank, hvilket ogsaa kom til at passe denne Gang.

En Parallel til denne Historie fortælles fra Brøndumgaard, den ender med, at Maren, da hun efter endt Gærning gik ud af Gaarden, vendte sig om og sagde: »Farvel og Tak, og Gud velsigne Wolle Nors's den gamle So!«

Der kom en Gang en Pige til Maren Honning for at faa lært at hekse. Men Maren gjorde Indvendinger. Maaske hun frygtede, at Pigen med Tiden vilde tage Søgningen som klog Kone fra hende. Men Pigen hang i, og Maren lovede tilsidst at føje hende. Hun stævnedes hende til at møde hos sig en bestemt Torsdag ved Midnatstid. Da Pigen kom, tog Maren hende med sig ud paa en stor Hede, hvor de ikke kunde se andet end Himlen oven over sig og den sorte Hede omkring sig.

»Se, nu maa du gøre akkurat, som jeg gør!« sagde Maren. Pigen loyede det, og Maren stillede sig op foran hende og sagde, idet hun satte den ene Fod haardt i Jorden:

»Nu sætter A min Fod paa Vigerrod
og forsværger Kristi Legem' og Blod!«

Da Pigen hørte denne Lektie, gav hun sig til at græde og sagde, at hun ikke turde sige det. Saa blev Maren gal og jog hende fra sig. Men lang Tid efter var Pigen syg og sengeliggende.

Da Maren Honning laa og skulde til at dø, kaldte hun sin Svigersøn Rasmus ind til sig og sagde til ham: »Der er tre Ting, Rasmus, som du maa love mig, inden jeg dør, hvis jeg skal dø i Ro. Der er nu først det, at du maa aldrig slaa nogens Øjne ud! Det er det eneste, af hvad jeg har udrettet, som jeg har fortrudt! Gør aldrig det, Rasmus!«

Rasmus lovede det.

»Det andet er, at du ikke maa sælge Gaarden uden Marens (— hendes Datters —) Samtykke!«

Ogsaa det lovede Rasmus.

»Det tredie er, at du ikke maa lade Thinghøj grave ud!«

Rasmus lovede det, saa der blev ikke fra hans Side rejst Hindringer for den mærkværdige Marens Gravfred.

For at han aldrig skulde blive fristet til at bryde sit første Løfte, gik han med det samme ind og rev det Blad ud af »Bogen«, hvor der stod beskrevet, hvorledes man kunde berøve et andet Menneske Synet.

Maren Kirstine Christensdatter døde den 13. December Kl. 1 Morgen 1853 i sit Hjem i Vindblæs. I Anmærkningsrubriken har Præsten skrevet: Den landskendte kloge Kone.

II. MAREN HONNING DEN ANDEN

hed Maren Jensdatter og er født den 25. April 1820¹⁾ i Vindblæs. Hendes Forældre var Gaardmand Jens Laursen og ovenomtalte Maren Kirstine Christensdatter. Hun var en kort Tid gift med Indsieder Niels Christian Mortensen i Vindblæs, men ham ønskede hun sig ofte af med, og det var hende meget kærkomment, at han lagde sig til at dø. Den 22. Oktober 1844 blev hun gift med Ungkarl Rasmus Christian Sørensen (Sahl) fra Kjølby, som nu maatte finde sig i at blive kaldet Rasmus Honning.

Nu hød det sig, at Svigermoderen underviste Rasmus i den hemmelige Videnskab, og at han lod Lærdommen gaa videre til sin Kone. Nok er det, Rasmus praktiserede ogsaa en Del, men det var mest syge Dyr, han tog sig af.

Denne Maren kunde jo ogsaa trolde en Del, men alle Vidnesbyrd gaar dog ud paa, at hun ikke var saa skrap i Kunsten som Moderen. Hun tilegnede sig ogsaa Moderens brøsigge Optræden, hvilket sagtens faldt naturligt for hende, da hun havde et stærkt Sind, og Rasmus har ikke altid haft det idyllisk. — En gammel Mand fortalte: En Gang kom min Broder og jeg til Gaarden for at søge Raad mod en eller anden Haardhed, som jeg nu ikke husker, og da hørte vi Eder og højrøstet Tale derinde. Rasmus mødte os i Døren og sagde, at nu vilde han ud, for nu var Fanden løs med Maren.

De havde to Børn, Sønnen Niels Kristian Rasmussen, født den 25. August 1845 og Datteren Karen Marie Rasmussen, født den 23. August 1849. Da de

¹⁾ I Arkivet paa Løgstør Raadhus beroer en Daabsattest, der udviser, at hun er født 25. April 1819.

vokste til, blev Hjemmet mere livligt, og det var jævnlige Samlingssted for Byens Ungdom efter Fyraften. Ikke sjældent fik de sig en Svingom i Dagligstuen efter en gammel Harmonikas Toner, eller ogsaa havde de Løjer for ude paa Grønningen.

Maren Jensdatter havde ogsaa sit mørke Kammer. Da Gaarden blev ombygget, og Beboelseslejligheden i den nordre Længe blev flyttet til den søndre, indrettede hun det mellem to Skorstene, der stod i Bryggerset. Samme to Skorstene gik sammen oppe paa Loftet, saa der førte kun en Skorstenspipe ud gennem Taget. Dette Kammer var kun 113 cm paa den ene Led og 110 cm paa den anden¹⁾. Da denne Maren imidlertid ogsaa var en temmelig trivelig Matrone, synes det, som Pladsen maa have været noget kneben til at afholde Stævnemøder i.

Norden for Gaarden laa den saakaldte Thinghøj. »Saadan hedder den,« oplyste min Meddeler, »fordi der er bleven afholdt Thing der i fordums Dage«; hvilket er tænkeligt. En stor smuk Høj er det, og den kan ses viden om. I de senere Aar er den bleven beplantet. Rasmus blev sit Løfte til Svigermøderen tro med Hensyn til den. Da en Mand vilde have Lov til at tage et Par Læs Jord af Højen, svarede han: »Nej, det faar du ikke Lov til, thi saa er jeg bange, det gaar dig, som det gik Grandjean og Nyholm!« Denne Hentydning gjaldt to fordums Ejere af den nærliggende Hyllestedgaard; om dem fortælles der, at de — den ene efter den anden — havde paabegyndt Bortkørselen af en Høj, kaldet

¹⁾ Da jeg en Dag i Maj 1915 besøgte Gaarden, havde Murere netop travlt med at rive Skillevæggene ned, men paa Loftet kunde optages ovennævnte Maal af det mørke Rum.

Hyldhøj, der laa paa deres Mark, men at de sygnede hen og døde, medens Arbejdet stod paa.

Naar denne Maren ogsaa brugte Sympathimidler, saa var det ikke, fordi hun havde nogen Tro paa deres direkte Indflydelse paa Sygdommen, men hun var overbevist om deres store indirekte Indflydelse. Der ligger en sund og rigtig Tanke bag ved hendes fortrolige Udtalelse til en Kollega — en »klog Mand«, — der en Gang besøgte hende. Da han spurgte hende, hvorfor hun brugte disse fordægtige Kunster med Kirkegaardsmuld, Flyverøn, stjaalne Pilegrene, Formularer og Dikkedarier, svarede hun: »Det skal jeg saa gjerne sige dig, for det kommer af, at Folk saa lettere kommer til at tro paa deres Helbredelse, og det er mere værd end den bedste Medicin!«

I dette Øjemed fremkommer temmelig sikkert ogsaa hendes i Ny og Næ stærke Udtalelser om en snarlig Helbredelse.

At Maren Honning kendte sin Begrænsning og nødvendig vovede sig der udenfor, kan følgende Fortælling være et Vidnesbyrd om: En Mand i Tolstrup, Næsborg Sogn, havde to Plage, der begyndte at skabe sig »underlige«. De væltede sig i Baasene, fraadede og vilde ikke tage Æde til sig; og da det udartede mere og mere, tog Manden til Vindblæs. Da Maren havde hørt, hvorledes det stod til med Dyrene, sagde hun: »Ja, det kan jeg ikke gøre noget ved! Var du kommen noget før, skulde jeg have prøvet paa at hjælpe dig, men nu kan jeg ikke. Plagene er forgjorte, og har du Lyst, kan jeg godt vise dig din Skademand!« Nej, det brød den Tolstrupmand sig ikke om.

Da Maren förstod, at Manden var meget forknytt over de syge Dyr, sagde hun: »Henne ved Rold Skov

bor en klog Mand, han kan hjælpe dig endnu, men du maa skynde dig, ellers gaar det ogsaa ham paa!»

Manden takkede for Oplysningen og red, alt hvad Hesten evnede, ud for at oplede den højere Visdom i Rold. Han fandt den, fik Raad mod Hekseriet, og Plagene kom sig. Hele Kuren bestod i, at Dyrene blev sat ind i en anden Mands Stald nogen Tid.

»Rasmus's Maren kunde ikke hekse!» sagde jeg til en gammel Kone.

»Ja, nu kan De kalde det, hvad De vil, men det, jeg nu vil fortælle Dem, det er den Del, som Sandhed er!» Og saa fik jeg følgende: Hun blev en Gang meldt for Kvaksalveri, og Herredsfogden og en Betjent kom kørende op til Vindblæs for at visitere og afholde Forhør. Rasmus fik endda Øje paa dem i saa god Tid, at han kunde give Konen et lille Vink om deres Nærhed. Han raabte ind ad Bryggersdøren: »Se saa, Maren, kan du nu mere end dit Fadervor, saa kom med det, for nu kommer Politiet!«

Maren gik ud i Døren, »tog Maal« af de kommende, mumlede noget mellem Tænderne og gik sejr-sikker ind i Stuen. Nu havde Herredsfogden et Par stivbenede, gamle Ralliker for sin Vogn; de havde alle deres Dage været de mest fredsommelige Dyr af Verden, men idet Vognen bliver drejet ind paa Vejen til Rasmus's Gaard, bliver de begge kulrede, stejler og slaar op. Begge Skaglerne sprang, Vognen væltede, og Hestene satte i vild Flugt ind over Markerne, medens Politiet trillede om i Vejgrøften. — Kusken paastod siden, at han saa en stor Rotte husere inde under Hestene, da de skabte sig saa taabelige.

Herredsfogden kom imidlertid ind paa Gaarden og begyndte Forhøret. Men der var ikke noget at

faa ud af Maren, udover hvad han vidste i Forvejen. — Til Slutning sagde han: »Der er bleven mig fortalt, at du har et mørkt Kammer, hvori du øver Trolddom, hvorledes hænger det sammen med det?«

»Naa, har man sagt Dem det? Ja, hvis De nu vil følge med mig, saa skal jeg vise Dem det eneste sorte Hul, der er her i Huset!« Herredsfogden fulgte Maren ud i Bryggerset, hvor hun lukkede Døren op til et lille Aflukke, hvor der laa et stort, fedt Svin og sov.

Nu vilde han ikke mere. Han befandt sig ikke godt hos den kloge Kone, og skønt Kusken havde faaet Hold paa Hestene og faaet Vognen istandsat, valgte Herredsfogden dog at gaa til Løgstør.

Det var jo den almindelige Mening, at Maren havde skikket Rotten ud for at volde Ustyr mellem Hestene.

»Jeg har en Gang som tyveaarig Knøs været hos Maren Honning for at søge hendes Hjælp mod et Onde, der brød frem paa min Hals Dagen efter, at jeg havde været ude at køre en længere Strækning i en kold Rams, der drev ind fra Fjorden!« fortalte en Mand mig. »Jeg var ellers noget forskrækket for at komme ind til hende, men Knysterne paa Halsen kløede saa hulendes, saa jeg aldrig havde Fred!«

Da jeg havde forrettet mit Ærinde og fortalt om min Nattekørsel, sagde Maren: »Der er falden Natild paa dig, Farlil, men det skal vi snart faa sat væk, naar du nu kun vil gøre, hvad jeg siger!«

Jo, det skulde jeg da nok.

»Nu skal du gaa ned paa Apotheket og købe Intesalve for 10 Øre, og saa skal du gaa hjem og opsøge en Pige eller en Kone i dit Hjem sogn, der har et Navn, som ingen anden har i Sognet; heude

skal du saa faa til at slaa Ild over dig med Staal og Sten. Dernæst skal du indgnide Halsen med Salven; men du maa passe, at det hele foregaar stiltiendes! Gør du det nu rigtig, saa er du i Orden om et Par Dage!»

»Jeg var glad for at slippe ud, skyndte mig at hente Intesalven og fik en gammel Kone ved Navn Ingeborg til at give mig Gnisten. Hun havde før maattet gøre Tjeneste paa lignende Vis og havde derfor al Tid sit Fyrtøj i Orden. Skønt Ingeborg glemte sig selv, medens hun stod og gøglede med Fyrtøjet, og kom til at slippe et »How« fra sig, og jeg af denne Aarsag stak i at fnise, saa var jeg alligevel kommen til Hægterne igen efter nogle Dages Forløb. Se, derfor tror jeg nu, at det mere var Salven end Gnisten, der kurerede mig!«

Anders Pallesen tjente som ungt Menneske paa en Gaard i Klim, og da Smaagrisene der tog sig for at dø den ene efter den anden, blev han af sin Husbond sendt over til Maren Honning, for at hun skulde give Raad. Og for at det skulde ske i en Hastighed, skulde han ride til Aggersund. — Her lod han altsaa Hesten staa, lod sig læрге over og begav sig saa ad Vindblæs til. Men i Kværnen i Øster Ørbæk indhentede han en gammel Kone, der bad ham om at vise sig Vej til den kloge Kone i Vindblæs. Anders gav sig saa Tid til at følges med hende. Men saa snart han havde forrettet sit Ærinde til Maren Honning, sagde hun: »Ja, du havde gjort bedre i at skynde dig op til mig i Stedet for at gaa og trippe Vejen ind med den gamle Kælling, for jeg kan forstaa, at jeres Grise er forgjort, og de vil dø allesammen, hvis du da ikke kan naa at faa noget af det, jeg nu skal skrive op, tyttet i dem, inden Solen gaar

af Himlen. Du kan købe det paa Kjettrup Apothek, da det ligger bedst paa din Vej! For Resten kan du sige til din Husbond, at han gjorde klogt i at sørge for, at — her nævnede hun Navnet paa en Husmand i Klim — ikke kom for nær til hans Grise!«

Efterat have modtaget Marens Opskrift, skyndte Anders Pallesen sig til Aggersund, og da han var kommen paa Hesten, lod han den strække ud, det den evnede. Medikamentet fik han i en Snarhed i Kjettrup, og atter gik den vilde Fart ad Klim til. Men han naaede først at komme til Gaarden i det Øjeblik, Solen svandt bag Klitterne, og i det samme døde de sidste af Grisene.

Jo, hun vidste nok Besked, Maren Honning.

»Ja, det vidste hun!« sagde Niels Rokkedal, Gaardmand i Brøltrup. »Min Tegnebog var bleven borte, og det paa en forunderlig Maade. Hver Gang, naar jeg havde været ude paa Handelen, tog jeg den altid ud af Lommen og lagde den ind i et lille Skab, der hang over Hovedgærdet i min Seng, og jeg indbildte mig da ogsaa, at jeg havde gjort det denne Gang, men — væk var den! Saa gik jeg til Vindblæs og beklagede min Nød til Maren. Hun gik ind i Hullet, hun havde, og da hun kom ud, skældte hun ud og sagde, at Tegnebogen var, hvor den plejede at være. Men da jeg gjorde Indvendinger, slog hun i Bordet og sagde: »Hvis Tegnebogen ikke er, hvor den plejer at være, maa du, Fanden tage mig, male mig til Pulver!«

Med den Besked maatte jeg saa gaa. Jeg syntes jo godt nok, at det var en tarvelig Trøst, da jeg var temmelig sikker i min Sag.

Da jeg kom hjem, undersøgte jeg alle mine Lommer og det lille Hængeskab vel for tiende Gang,

men Resultatet blev det samme — Bogen var borte, og de 330 Daler, der var i den, ligeledes. Og jeg vidste ikke bedre Raad end at tage til Vindblæs igen. Men denne Gang kom jeg ikke ind i Gaarden. Maren stod i Gaardsledet, og da hun saa mig, raabte hun: »Vend om igen, bitte Niels, for Tegnebogen er, hvor den plejer at være, saa vist som jeg staar her!« Og for at afskære mig fra at protestere, vendte hun sig om og gik ind.

Jeg ærgrede mig over Kællingen og pjaskede af hjemad igen. Men jo nærmere jeg kom hjem, jo mere besluttede jeg mig til endnu en Gang at gaa al Ting efter, og da jeg stod i mit Sovekammer, løftede jeg det lille Skab ned og lagde det paa Bordet. Da jeg derpaa havde trukket de tre smaa Skuffer ud, fandt jeg Tegnebogen. Den var glæden ned bag een af Skufferne og sad op mod Bagklædningen. Jo, Maren var »granner« nok!»

Kristen Henriksen i Mjallerup havde faaet et Hold i Ryggen — Hekseskud — og kunde ikke bestille noget. »Du skal gaa hen i Nat og stjæle nogle Pilegrene i N. N.s Have, og med dem skal du bearbejde din Ryg flere Gange om Dagen, saa skal du snart være arbejdsdygtig igen!« raadede Maren Honning ham. Hun hentydede til, at Kristen Henriksen i Tiden nok ikke var gode Venner med N. N., hvilket skulde sige det samme som, at Ondet var paaført Kr. H. af en, der vilde ham ilde, hvorfor Pilegrenene ogsaa skulde skæres i dennes Have. — Han fulgte Raadet og kom sig.

Maren holdt meget af at erklære de fleste Sygdomme for Forgørelser eller i alt Fald paaførte af en Fjende, Paa denne Maade spredte hun Had og Mistænkeliggørelse ud omkring sig. »Vogt dig for

ham! han har onde Øjne!« hed det. »Hvad vilde du have den Kælling ind i din Stald efter?« »Du har vist en ond Nabo!« osv.

Laust Frejlev havde sammen med nogle andre unge Karle været med til at drive Løjer med et gammelt Gnav, der boede i Engelstrup. Nu havde denne Gamling Ord for at kunne gøre nogle onde Kunster, og det var denne Omstændighed, der havde ægget Karlene til Spilopperne. Naa, den gamle kom ud og bandede og skældte paa de unge i lange Baner. Men saa var det, at L. F. fandt, at det blev for ærekrænkende, og han begyndte da at tage til Genmæle. Derover blev Gamlingen aldeles ude af sig selv af Raseri og svor paa, at det skulde han, Laust Frejlev, nok komme til at fortryde. — Laust agtede imidlertid ikke paa Truslerne, men næste Dag var han syg og kunde ikke arbejde det mindste. Han gik da op til Maren. Da hun hørte, hvordan han havde det, sagde hun: »Der har nok een af Heksene her i Sønderbyen været ved at ride dig!«

»Aah Sludder, Maren!« svarede Laust. .

»Naa, det siger du, bitte Laust! Gaa du nu ind og snak med vore unge, for du duer ikke til andet i Dag!« svarede hun.

Nej, det vilde Laust da ikke, han var kommen, for at hun skulde kende ham et Raad imod Ondet, der sad over hans Lænd.

»Ja ja, det kan jeg vel tænke, men der er ingen Ting at gøre ved det! Det skal nok fortage sig af sig selv, naar Solen gaar af Himlen, men heller ikke før, og saa var det, jeg mente, at du lige saa godt kunde gaa ind til Ungdommen, til det blev Aften!«

Laust takkede og gik ind, men som Maren havde sagt, saaledes blev det; da Solen gik ned, var Laust rask.

Rundt omkring fra stævnedede Folk til Vindblæs, og Maren gav Raad for alle Bræk og Skavanker. Sallingboer, Morsingboer, Thyboer, Haaninger og Vendelboer hentede Marens Rosgrosoprevlevungsaft, hendes Intesalve og Hjærtensfryddraaber og ofrede godt af deres Sølv, saa Maren blev en velhavende Kone. — Skete det, at hendes Kur slog fejl — og slikt hændte nok ikke saa sjældent —, var man overbærende og frembævede de »mange, som hun, skønt Lægerne havde opgivet dem, havde hjulpet til Helse og Lyksalighed«.

Ak ja!

Jens Kanstrup i Haverslev havde en syg Dreng, der hed Kristen. Da han var syv Aar, begyndte han at svinde hen, han kunde saa godt som ingen Næring tage til sig, daarligere og daarligere blev det med ham, ofte fik han Krampeanfald; tilsidst kunde han ikke støtje paa Benene og maatte al Tid bæres omkring, og endelig table han Mælet og tilsyneladende ogsaa Forstanden. Efter Maren Honnings Raad blev der lavet mange Kunster med den lille Fyr. Han blev nøgen puttlet igennem en kløftet Pilevaand, der saa omhyggelig blev bunden sammen igen. Meningen var sagtens, at han skulde blive rask eftersom Grenen groede sammen. Denne »Genfødelse« hjalp ikke. Saa blev han tre Torsdagnætter i Træk ført op i Haverslev Kirke, og her blev han midt om Natten mellem 12 og 1 afklædt, og hans Skjorte blev gnedet tre Gange paa Alteret. Men mærkværdig nok frugtede det ikke. — At Drengen imidlertid senere ved en mere fornuftig Behandling fik sin fulde Førighed igen, havde Maren Honning saa vist ingen Lod og Del i.

Det kneb Maren at klare sig over for Øvrighe-

den. I 1867 stod hun for Skranken anklaget for at have givet Medikamenter — noget Pulver — og en Mængde gode Raad ud til en Morsingbokone og en Kone fra Dronninglund, men skønt der i Retten blev fremlagt 3 Recepter¹⁾, som hun havde skrevet og noget Pulver, hun havde udleveret, nægtede hun at kendes ved Tingene, ligesom hun paastod, at hun ikke mindedes nogensinde at have set de to Koner i sin Gaard, men føjede dog til, at selv om de havde været der, vidste hun sig fri for at have givet dem Raad imod nogen Sygdom. — Hendes to Børn Niels Kristian Rasmussen og Karen Marie Rasmussen vidnede i Overensstemmelse hermed. Tilsidst forefaldt følgende Ordskifte:

Dommeren: »Tror De, at et sygt Menneske kan blive helbredet ved at krybe igennem en udvokset Pilerod?»

Maren Honning: »Det ved jeg ikke!«

D.: »Tror De, at en Flaske Vin, der har været nedgravet i Jorden, er et mere virksomt Lægemedel end anden Vin?»

M. H.: »Ja, det er jo ikke saa godt at vide!«

D.: »Tror De, at man kan blive helbredet af en Sygdom ved at spise ituklippede Papirstrimler paa Smørrebrød?»

M. H.: »Ja, det har jeg ingen Kendskab til!«

Og videre kom man ikke med Maren denne Gang. Senere maatte hun betale en Bøde.

Rundt omkring i Landet har man nogle Formu-

¹⁾ Den ene Recept saa saaledes ud: Safran 4 Sk., Aloe 4 Sk., Ensianrod 4 Sk., Bævergæl 4 Sk. og Myrrha 4 Sk. Nedenunder var kradsat nogle Kruseduller, der nok kunde forestille et ulæseligt Navn.

lærer, som Maren skal have givet fra sig, for derved at komme sine betrængte Medmennesker til Hjælp.

Jens Kanstrups Hustru i Haverslev havde et spædt Barn, der ikke vilde tage Moderbrystet. Maren Honning sendte en lille Pakke, som Barnet skulde bære inde paa Kroppen. Og da det havde faaet denne Amulet, faldt det med Begærlighed til Brystet.

Barnepigen var imidlertid nysgerrig; hun aabnede den lille Pakke og fandt en Seddel, hvorpaa stod skrevet: »Du skal have din Moders Patte og Bryster kær, ligesom Kristus havde sin Moders Patté og Bryster kær!«

Maren Honning havde en Gang givet pensioneret Lærer J. Dahl Jensen, Pedersborg, et Middel mod Bylder. Han skulde gaa hen og staa foran Munden af en Ovn, dreje en Fingerring avet om — imod Solen — over Bylden og sige:

»A tar nu Bylder aa Dæwler aa Skidt
aa sætter dem ud aa Kjød aa Bien
aa sætter dem ind i Lier aa Stien!
Aa der skal di blyww!«

Under den sidste Forsikring skulde Ringen sættes ind i Ovnens Sod eller Ler og skrues denne Gang med Solen ind i det.

Maren Jensdatter døde den 6. Juni 1895 paa sin Gaard i Vindblæs. Hendes Datter

III. KAREN MARIE RASMUSSEN,

kaldet Karen Honning, optog Gerningen efter hende, uden at der dog fortælles om, at der har været mandligt Mellemlid. Hun var gift med Gaardejer Niels Svendstrup i Vilsted. Forretningen gik strygende ogsaa for hende, skønt hun ikke gav sig af med

hemmelige Kunster. »Nej, det gjorde hun jo ikke, men hvordan det saa siden var, saa kunde ingen Dør i hele Gaarden holdes lukket, naar Karen var bleven gal!« fortalte Johannes Olesen i Ravnstrup.

Hun boede i flere Aar i Løgstør, adskilt fra Manden, og her besøgte hendes Kunder hende. Hun døde i Aaret 1914.

Men Klogskaben er ikke derfor forsvunden. Samtidig med Karen Honning har en Datter af Niels Kristian Rasmussen, altsaa en Broderdatter af Karen Honning, udfoldet en lignende Virksomhed. Hendes Navn er

IV. MAREN RASMUSSEN,

men hun har rimeligvis for Renommeets Skyld altid kaldet sig Maren Honning. Hun er gift med Agent Søren Hansen i Løgstør og anbefaler sig den Dag i Dag til meget ærede Kunder.

Interessant er det at lægge Mærke til, at næsten alle Meddelere af de her omtalte mer eller mindre vidunderlige Historier er enige om at tilskrive de første kloge Koner den største Indsigt i den hemmelige Videnskab, hvilket naturlig hænger sammen med den stigende Oplysning og den dermed dalende Tro paa Konernes Hokusfokus.

SOGNEFORSTANDERSKAB

ET STYKKE KOMMUNALHISTORIE FRA ØST- HIMMERLAND

AF A. C. ERTBØLL-NIELSEN

INDTIL Begyndelsen af 1800'erne var Kommunalvæsen og kommunal Styrelse aldeles ukendte Samfundsformationer hos Danmarks Landbefolkning, og først mange Aar senere kom selve Ordet Kommune i Brug. Oprindelsen til Sognekommuner og Grundlaget for alle landkommunale Forhold og Forvaltninger er nogle kongelige Forordninger, som paa nævnte Tid gav Bestemmelser vedrørende Fattigforsørgelse og Skolevæsen. Hver for sig af disse Samfundsopgaver skulde herefter varetages af særlige Kommissioner, hvoraf hvert Pastorat eller Sogn fik sine, som kom til at bestaa dels af Embedsmænd, dels af Repræsentanter for Befolkningen, udtagne af Kommissionerne eller Embedsmændene.

En virkelig gennemgribende Organisation paa Kommunalvæsenets Omraade fremkom dog først ved Forordningen af 13. Aug. 1841, der gav Landdistrikternes Beboere Del i Styrelsen af Sogdenes forskellige verdslige Anliggender ved Indførelse af Sogneforstanderskaber og Amsraad. Om begge disse kommunale Bestyrelser gjaldt det imidlertid, at der var meget indskrænkende Bestemmelser med Hensyn til baade

Valgret og Valgbarhed. Sogneforstanderskabet skulde bestaa af en Del selvskrevne Medlemmer, nemlig Sognepræsten, Herredsfogden (som dog for det meste ikke var til Stede) og et Par Godsbesiddere eller Sædegaardsejere, samt af nogle Medlemmer, der valgtes af og iblandt Grundejere, som sad inde med Hartkorn af en vis Størrelse.

Forstanderskaberne blev virkelig styrende og ordnede uafhængigt og uden autoritetsmæssig Indblanding de allerfleste af de Sager, de paa deres Virksomhedsomraade fik at gøre med. Det folkelige Selvstyre var i sin Vorden. Det var delvist sat i System og havde sine øjensynlige Udviklingsmuligheder — og det anerkendtes som et naturligt Udslag af den hele Tids Frihedsbevægelse.

For Statsstyrelsen var det ikke heller i nogen Maade voveligt at overlade Afgørelsen af Pastoratets mange smaa, hjemlige Spørgsmaal til Mænd i selve Sognene. Thi ligesom den ny Ordning skønnes at have ret hurtigt vakt Befolkningens Interesse og Opmærksomhed, ser det ud til, at Forstanderskaberne gennemgaaende var i Besiddelse af megen Pligtfølelse i Henseende til Løsningen af de Opgaver, der blev dem betroede.

I alt Fald træder dette kendeligt frem hos det Forstanderskab, af hvis Virksomhed et og andet vil blive omtalt i det følgende, *Forstanderskabet for Sønder og Nørre Kongerslev* samt *Komdrup Pastorat i Helium Herred*. Dettets første Forhandlingsprotokol, som er begyndt i Januar 1842 med Indførelser vedrørende to Møder i Slutningen af 1841, er Fremstillingens gode og righoldige Hovedkilde. Meddelelserne fra det gamle Forstanderskabs Sammenkomster gengives

hovedsagelig i den naturlige Tidsfølgeorden, dels refererende, dels ved ordrette Anførelser.

I Henhold til Forordn. af 1841 holdtes den 10. Dechr. s. A. et »Vælgermøde« paa Hovedgaarden Kongstedlund, hvor Pastoratets første Forstanderskab valgtes. Det kom til at bestaa af otte Gaardmænd foruden de selvskrevne Medlemmer, som var følgende: Sognepræsten Mogens Nielsen, Ejeren af Refsnæs Hovedgaard, J. thor Straten¹⁾, og Kongstedlunds Ejer O. M. Kjeldsen²⁾, tilsammen altsaa 11 Mænd. »Ifølge Begæring af den ældste af de udvalgte« holdtes 6 Dage senere Pastoratets første Forstanderskabsinøde, ved hvilket thor Straten valgtes til Formand.

Herefter gaar saa Møderne deres sikre, vedvarende Gang gennem Aarene. Deres aarlige Antal er temmelig konstant — om ved en halv Snes. Kun i

¹⁾ Josias thor Straten var født 1803 i Flensborg, hvor hans Fader var Borgmester. Han lærte Landvæsen, kom som Forvalter til Baron Juul paa Refsnæs, forpagtede Gaarden og blev 1833 gift med Datteren, Baronesse Johanne Dorthea Juul. Mellem 1839 og 1842 blev han Ejer af Refsnæs og havde den indtil Begyndelsen af 1852, hvorefter han købte en mindre Ejendom, Nybrogaard ved Bagsværd Sø i Nordsjælland, men ogsaa denne Ejendom maatte han afhænde. Han døde som Klasselotterikollektør i København. thor Straten skildres som en smuk, statelig Mand, ganske dygtig og i Besiddelse af ret god Dannelselse, men noget af en Projektmager, der satte mange Penge overstyr og derfor ikke var videre afholdt af sin Hustrus Slægt. — Som Formand for Forstanderskabet i dets første 8 Aar, stadig genvalgt med Enstemmighed, var han ubetinget dygtig og energisk.

²⁾ Se »Saml. til jydsk Hist. og Topogr.«, 2. R., 2. B., Side 295.

det urolige Aar 1848 samles Forstanderskabet noget oftere. Mødestederne er som Regel Skolestuerne.

Den nydannede Forsamling af gode Mænd i Sognene har straks rigeligt Arbejdsstof. Mest er det almindelige Skole- og Fattigsager samt Vejvæsen, der skal træffes Bestemmelser om, men ved de fleste Møder foreligger dog gerne adskillige andre Spørgsmaal til Drøftelse, deriblandt nogle, som nu om Dage ikke behandles i de kommunale Raad.

Ved et af de første Møder, Forstanderskabet holdt, var Herredsfogden, Kancelliraad Hvass¹⁾ til Stede. Han bad Forstanderskabet »medvirke til, at god Politiorde opretholdes i disse Sogne, og opfordrede dets Medlemmer til at være ham behjælpelig i at faa Kræmmeri, Belleri og al ulovlig Omløben afskaffet«. Dette lovede Medlemmerne »og vedtog at lade bekendtgøre ved Kirkestævne, at fremmede Beterere, pasløse Personer og Kræmmere vil blive anholdte og overgivne til Straf og Undgæld«. Med Hensyn til Legestuer ønskes ligeledes skærpede Bestemmelser. Forstanderskabet skal herefter være med til at paase, at det Tidspunkt paa Natten, da Dansen skal ophøre, ikke overskrides.

Det følgende Møde holdes i Anledning af det forestaaende Amsraadsvalg, som skal finde Sted den 9. April 1842 paa Raadstuen i Aalborg. Forstanderskabet skal vælge et af sine Medlemmer til som Valgmand for Sognedistriktet at repræsentere dette. Thor Straten vælges med 5 Stemmer.

1843, den 2. Februar, anser Forstanderskabet Vejen mellem Sønder Kongerslev og Smidie som pri-

¹⁾ Anders Nicolai Hvass, senere Justitsraad, Ejer af Nørsgaard ved Bælum, hvor han boede og holdt Herredskontor.

vat og begrundet dette i en af Herredsfogden forlangt Erklæring desangaaende. I det næste Møde er Sognefogden i Komdrup til Stede med sin Protokol over Kongerejser. Formanden fremlægger et Skolevæsen-regnskab og oplæser derefter en Skrivelse fra Stiftamtet angaaende en Beslutning af Amtsraadet, »at Sogneforstanderskabet behageligen har at efterkomme de Begæring om Oplysninger og Besvarelser, som dets Medlem, Proprietær Weinschenck¹⁾, i Anledning af Kommuneregnskaberne for 1842 maatte tilstille Forstanderskabet«. Endelig oplæses et Kancelli Cirkulære angaaende Resolution af 8. Februar 1843, »hvorefter det tilstedes Besidderne af ulovligt Brændevinsredskab inden 1. Maj næstkommende at anmelde samme til Afhændelse uden at drages til Ansvar for dets Besiddelse«. Forstanderskabet beslutter i den Anledning at formane Sognedistriktets Beboere til at afholde sig fra alt Smugleri, anbefalende Kancelliets Tilbud til Afbenyttelse.

Det er Foraar, og der skal køres Grus paa Vejene — efter Forstanderskabets Skøn m. H. t. Steder og Maader. Herredsfogden er allerede ude med en Paa-mindelse derom. Proprietær thor Straten har indrømmet Beboerne at tage Grus paa den gamle Møllebakke paa hans Ejendom »med den Reservation, at Gruset tages i Vejen, der gaar over Bakken, saaledes, at Vejen derved bliver sænket«. Forstanderne af Sønder Kongerslev anmodede imidlertid Formanden om at tilmelde Herredsfogden, at de ønskede at faa Grus paa Randrup Ejendom imod, at de erlægger derfor noget Arbejde. Samtlige Forstandere androg forøvrigt paa at blive fri for Gruskørsel til efter Sædtid.

¹⁾ Se »Saml. til jydsk Hist. og Topogr.«, 2. R., 2. B., S. 312.

Trods Skrivelser og Formaninger angaaende Brændevinsredskaberne bruges disse vedvarende. Stiftamtet retter paany Anmodning til Forstanderskabet om at yde Politiet al den Understøttelse, der staar i dets Magt, for omsider at faa al ulovlig Brændevinsbrænding aldeles afskaffet, og Forstanderskabet beslutter enstemmigt »at vise fremdeles den samme Iver, som det altid har været besjælet af«.

Ved samme Lejlighed — i Efteraaret 1843 — fremlægges 2 Ansøgninger om Skrædderbevilling i Pastoratet. Den ene bliver af Forstanderskabet anbefalet paa bedste Maade, men den anden gaar det ikke saa glat med. »Efterat Sagen var motiveret, blev det enstemmig besluttet at andrage paa, at denne Ansøgning ikke blev bevilget, siden Pastoratet er i Besiddelse af flere saadanne Professionister, der næppe nok kan eksistere, og hvoraf flere paa Sognees store Bekostning er bleven oplært«¹⁾.

Aar 1844 holdes kun 7 Møder. Da det første holdes, har Forstanderskabet faaet tilsendt det nylig udgivne Skrift: »Krønike om Kong Frederik og den danske Bonde«. Det er af Skoledirektionen anbefalet til Forstanderskabets Opmærksomhed. Dette fandt imidlertid, »eftersom Bogen allerede var bekendt, at samme egnede sig ikke til Brug i Skolerne, men derimod kunde være nyttig i et Sognebibliotek, saa man ikke videre kunde indlade sig paa denne Sag«.

Med dette Aar udløber Valgperioden for 5 af Forstanderskabsmændene, naturligvis blandt dem, der er valgte af Beboerne, og allerede i August bliver det ved Lodtrækning bestemt, hvilke der skal fratræde.

¹⁾ I de følgende Aar fremkommer meget ofte tilsvarende Ansøgninger fra forskellige Haandværkere.

Valget af ny Medlemmer foregaar i November. Der stemmes paa 12 af Pastoratets Mænd, hvoraf de 5, der repræsenterer de 5 højeste Stemmotal, altsaa be-
tragtes som valgt. Inlet af Valgene er Genvalg¹⁾.

Det første Møde, de ny Sogneforstandere del-
tager i, holdes i Februar 1845. Formanden finder
sig opfordret til »at give disse ved nogle faa Ord en
liden Anskuelse om deres ny Stilling og fremstillede
tillige flere Kapaciteter til følgeværdigt Eksempel«. Under samme Møde bogføres følgende: »Da det er
bleven af flere paaanket, at flere Uordener eksisterer
i Sognedistriktet og deriblandt i Særdeleshed ulovligt
Krohold, saa blev det af Sogneforstanderskabet be-
sluttet at udnævne en Komite, som skulde udfinde i
denne Henseende hensigtsmæssige Forholdsregler«. 4 Medlemmer, deriblandt Formanden, blev valgt til
denne Komite.

Kun 8 Dage tøver Komiteen, inden den tager fat
paa sit Hverv. Den 18. Febr. om Formiddagen træ-
der den sammen i Nørre Kongerslev — og i næste
Møde kan Formanden give Meddelelse om dens Virk-
sombhed:

»Komiteen begav sig først i Nørre Kongerslev til
Gaardmand Niels Andersen, som i længere Tid havde
tilladt sig at tilstede ulovligt Krohold og ulovlig Han-
del i hans Hus. Formanden for Sogneforstanderska-
bet gjorde Niels Andersen opmærksom paa de Plig-
ter, der paahvilte de Mænd, som var deres Udvalgte,
nemlig Sogneforstanderne, og at det var Pligtfølelsen
hos disse, der havde opfordret til dette Skridt: ved
venlig Anmodning at prøve paa at gøre alle, som

¹⁾ Stemmetailene for de valgte er fra 41 til 25, en Del
Stemmer er spredte, og da Antallet af Vælgere er højst
70, maa Valgdeltagelsen siges at være meget betydelig.

gjorde sig skyldige i bemeldte Uorden, det indlysende, hvorledes de havde været Anledning til betydelige Tab og Sorger for deres Medmennesker og saaledes betyngt deres Samvittighed meget. Komiteen vilde derfor raade og bede dem at forandre dette lovstridige Forhold og benytte denne Lejlighed, som maaske aldrig viste sig mere for dem, for derved at bevise, at de havde Sans for at hjælpe deres udvalgte Mænd til Sognets bedste, og at deres Medmenneskers Vél var dem alt for kært, end at de skulde tillade dem herefter at give Lejlighed til Fordærvelse, naar det var gjort dem indlysende, at de hidindtil dertil har kunnet let været Anledning. Komiteen havde valgt denne Maade at gaa frem paa, da den var overbevist, at naar hos Vedkommende en lille Smule Ære og Samvittighed var til Stede, at de da vilde indse, hvor oprigtige Sogneforstanderskabets Bestræbelser er for Sognedistriktets Gavn, og lønne dette med det oprigtige Forsæt at opfylde Komiteens venlige Raad og Bøn. — Komiteen følte sig sluttelig endnu opfordret til at gøre alle Vedkommende opmærksomme paa, at efterat de nu var blevne underrettede om deres Brøde og om Sogneforstanderskabets Ønske, at man vistnok vilde tage særdeles Hensyn til dette, dersom deres Vindesygge skulde forføre dem igen. Sogneforstanderskabet vil i dette Tilfælde efter det forudgaaende opbyde alt, at Vedkommende bliver afstraffet paa det lovmæssigste, der saaledes kunde tillade sig at spotte dem, de selv havde valgt at vaage over deres nærmeste Interesse.

Gaardmand Niels Andersen og Kone forsikrede paa Ære og Samvittighed, at de skulde efterkomme Komiteens Begæring, og man kunde i denne Henseende ikke virke mere.

Saaledes blev ogsaa foretaget hos Mikkel Andersen i Nørre Kongerslev og hos Poul Visborg i Sønder Kongerslev, og Udfaldet var det samme. — Komiteen haabede derfor, at Fremtiden vilde sande, at Vedkommende havde vist Oprigtighed, og havde dermed endt denne Forretning og hengivet sig med det Haab, at denne Fremgangsmaade vilde være overensstemmende med Sogneforstanderskabets Tilfredshed«.

Forstanderskabet tager sig i 1845 yderligere af den offentlige Moral. Ved et Møde i Sommertiden beslutter det, efter Forslag af Formanden, at indsende til Herredsfogden en Begæring om Indskrænkning af Legestuernes Antal, som »paa sørgelig og forargelig Maade« viser sig at være alt for stort. Det hedder i paagældende skriftlige Henvendelse, at Folk søger Legestuer nær og fjernt, i Hjem sogne og Nabo sogne, saa der »for dem, der har Lyst til Nyt, snart hver Søndag er Lejlighed«. Navnlig ønsker man, at Legestuerne kun holdes om Efteraaret og Vinteren.

I samme og de nærmest følgende Aar maa man forøvrigt ofte beskæftige sig med Foranstaltninger mod indtraadt Dyrtid, i Særdeleshed høje Priser paa Rug, »for at den mindre formuende ikke maatte komme i Forlegenhed«. Der udstedes Opfordring til Sognebeboerne om, at enhver skulde tegne sig for det Bidrag af Korn til nedsat Pris, »som han efter sit Hjertes Tilskyndelse fandt for godt«. Sognepræsten vil modtage Kornet og overlade det til de trængende for den billige Betaling. Der indkom straks 34 à 35 Tdr. Rug »til den moderate Pris af 4 Rdlr. pr. Tønde«.

1846 og 1847 er Forstanderskabets Medlemmer, efter Anmodning af Pastor Nielsen, meget offervilligt

medvirkende ved Oprettelse af et *Sognebibliotek*, hvortil der anskaffes Skrifter og Bøger dels ved Køb, dels ved Ansøgnirter til Landhusholdningsselskabet.

Bødker Peter Riber i Nørre Kongerslev ønsker at blive Retsvidne og ansøger om Forstanderskabets Anbefaling til denne Bestilling. Han faar Anbefalingen under følgende pudsige Form: »... hvis hans Fattigdom kunde være Motiv nok til at komme i Betragtning, da maa Sogneforstanderskabet bevidne, at Supplikantens Fattigdom er notorisk«.

De to første Maaneder af 1848 gaar hen, inden Forstanderskabet for Sønder Kongerslev Pastorat holder Møde, og til at begynde med er det endda ret sædvanlige Emner, der er til Behandling. Men kun faa Dage efter dets andet ordinære Møde i Aaret kaldes der atter til Samling, og fra nu af maa Forstanderskabsmændene anderledes tidt end hidindtil have Helligdagstøjet paa. Krigstilstanden begynder nu at virke paa Forstanderskabets lovfæstede Enemærker, efter at den allerede i adskillig Tid har voldet Forskrækkelse og Forvirring i Hjemmene i det hele Pastorat, saavel hos Sognenes »Udvalgte« som hos den øvrige Befolkning.

I April, Maj og Juni holdes ialt 12 Møder, der for Størstedelen, tilligemed deres Forhandlingsemner, er »ekstraordinære«. Fra Autoriteterne indløber Skrivelse paa Skrivelse, som hver for sig maa tages til Følge -- men overfor alle Henvendelser er Forstanderskabet stadig særdeles tjenstvilligt og imødekommende. Forøvrigt skal her kun omtales ganske enkelte af Krigstidens Fremtoninger i vore landlige Sogne.

Først er der Spørgsmaal om Udredning af Heste -- det vedtages at svare, at Pastoratet formentlig

kan levere 3 Heste. Siden fremkommer der Opfordring om Anskaffelse af en »Landsedrager med Tilbehør«. Jo, Forstanderskabet er rede. Man sikrer sig de 3 Heste og en fjerde til Landsedrageren ved Køb hos nogle Beboere, og en lille i Krigsøjemed indsamlet Pengesum lænkes anvendt til Udrustning af Rytteren. Man har meget at ordne med alt dette — og saa meddeles det til syvende og sidst Forstanderskabet, at Hæren for Øjeblikket hverken har Brug for Hestene eller Landsedrageren fra dette Pastorat. En »frivillig Levering af Kornvarer til Aalborg« bliver derimod iværksat, og de indsamlede Penge kan man ogsaa nok komme af med.

Pludselig dukker en Sag frem, der om Aftenen den 24. Maj foranlediger thor Straten til at indkalde Forstanderskabet til Møde allerede næste Dag. Det, der har sat Formanden i en saa hurtig Bevægelse, er et nyt officielt Brevskab, gaaende ud paa, at Pastoratets Beboere skal opfordres til at indtræde i et Korps, som Løjtnant Jagd¹⁾ agtede at oprette til Befolkningens Beskyttelse. Forstanderskabet vedtager at foranstalte det nødvendige desangaaende saa betids, at der »derom kunde gøres Anmeldelse i Morgen til Stiftamtet«.

Tidlig Morgen den 29. Maj bliver der bragt thor Straten en Skrivelse, som paany bringer ham til at foretage en saare skyndsom Tilsigelse til Møde — Møde samme Dag —, og atter er det Jagds Korps, der huserer og sætter ham i Fart. Skrivelsen om Korpset er dog denne Gang ledsaget af nogle bremsende Bemærkninger af Herredsfogden, som ikke

¹⁾ Den senere bekendte Officer og Politiker J. C. Jagd, født 1821, død 1895.

billiger den Maade, hvorpaa Løjtnanten har affattet sin Henvendelse om Korpsets Oprettelse, og heller ikke har Myndighed til at give noget Paalæg i saa Henseende. Bortset fra dette anbefales dog Sagen . . . Men nu vil man alligevel forhøre, hvad der fra andre Sogne svares paa Spørgsmaalene om Jagds Korps, hvorefter man snarligt faar oplyst, at hverken Bælum eller Skibsted Forstanderskab har i Sinde at gøre noget Skridt for at fremme dette Projekt, med mindre højere og bestemte Ordre indløber. Sagen lægges nu ogsaa her til Side, og det lille Røre, den vakte, er hermed for bestandig dæmpet.

Der opstaar et andet og kraftigere: Spørgsmaalet om almindelig Folkevæbning. Allerede i April har Forstanderskabet modtaget, udfyldt og tilbagesendt et Skema desangaaende. Den foreliggende Sag — mener man her den 14. Juni — kan ikke ordnes paa nogen mere hensigtsmæssig Maade end derved, at Eksercitsen foretages i hvert Sogn for sig om Søndag Eftermiddag efter Kirketjenesten, og at med Hensyn dertil alt vaabendygtigt Mandskab i Sognene skal tilsiges om at møde næste Søndag Eftermiddag Kl. 5 paa Nørre Kongerslev Hede, hvor Formanden og øvrige Medlemmer af Forstanderskabet vil søge ved Forklaringer og venlige Forestillinger at indvirke paa Mængden, saa den frivillig vil love at deltage i Eksercitsen¹⁾.

Tilsigelsen til Folkemødet efterkommes som ventet: Sognenes vaabendygtigste Mandskab samles paa Heden den fastsatte Dag. Forstanderskabet er til Stede, og dets Formand træder frem og holder en

¹⁾ Om Folkevæbningen se iøvrigt »Fra Himmerland og Kjær Herred«, 1. Bd., Side 293 ff.

stor og alvorfuld Tale, der har til Hensigt at »indvirke paa Forsamlingens Lyst og Sans« for Folkevæbningen. Det er hans Haab, at »alle paagældende i dette Sognedistrikt vil indse, hvor højst vigtig og nødvendig en saadan Foranstaltning er, naar, som Gud forbyde, man skulde frygte for, at Friskarer eller Røverbander kunde komme til vores Egn«. Han fremhæver gentagende, at man nu har god Lejlighed til at vise, at Regeringen ikke har taget fejl i sine Forventninger til Undersaatternes gode Villie og rigtige Takt, og at vi ligeledes her kan lægge for Dagen, at Oplysningen er fremherskende hos os, saa vi er modne nok til at regeres med Humanitet og Godhed, og at strenge Tvangsmidler er aldeles overflødige. Taleren nærer dog nogen Frygt for, at der i Forsamlingen kan være den eller de, »hvis Forstandsevner er saa ringe, at de ikke kan indse, at Opfyldelsen af denne humane og billige Anmodning kun er et lille Offer og Pligt for enhver ærlig dansk Mand«, og foreslaar derfor, at der bestemmes en Mulkt for Udeblivelse fra Vaabenøvelserne, hvilken Mulkt ikke maa være mindre end en Mark og skal anvendes »til Understøttelse for de ulykkelige Faldnes uformuende Efterladte«.

To Gange, mens Formanden taler, »repeterer« han Hovedpunkterne af sine Udtalelser og de fremsatte Forslag om Vaabenøvelsernes praktiske Ordning og anmoder de tilstedeværende om at tilkendegive deres Forstaaelse og Tilslutning ved at række deres højre Haand i Vejret og udtale et tydeligt Ja.

Alt, hvad der siges, »billiges af Forsamlingen«. »Dog mente man, at det vilde blive nødvendigt, at Mulkten blev forhøjet, naar nogen underkastede sig samme gentagende«.

Den 27. Juli holder Forstanderskabet et ekstraordinært Møde efter kun 3 Dage i Forvejen at have været samlet. I Dag skal der efter Ordre træffes Bestemmelser angaaende Forberedelserne til Rigsforsamlingen, hvorpaa »det fornødne« uopholdeligt skal iværksættes. Man vedtager Steder og Tider for Mødtagelsen af Vælgerne, der skal foregaa i hvert Sogn for sig¹).

Mens Krigsfaeren i Løbet af Sommeren mindskes, viser sig Opræk til en ny Uvejrssky: »den indiske Kolera«. »Forstanderskabet formenter efter behørig Diskussion, at hvis bemeldte Sygdom skulde hjem-søge os, som Gud forbyde, saa vilde Fattighuset i Sønder Kongerslev afgive dertil fornødent Lokale, siden al Plads der for Tiden ikke var besat«. Endvidere troede man, at der ogsaa i de andre Sogne i Pastoratet vilde kunne findes passende Lokaler. Der foreligger ved Mødet, hvor Sagen omtales, nogle Eksemplarer af et Skrift om Sygdommens Behandling, og iøvrigt vil man »indbyrdes for sig selv finde de fornødne Rekvisiter til hensigtsmæssig Behandling af saadanne Patienter«.

Ved et Møde, der holdes efter Høsten, og hvor man atter beskæftiger sig med den store politiske Nyhed: Rigsforsamlingen, hvortil Valget skal finde Sted den 5. Septbr., meddeler Formanden, at han har i Sinde at stille sig som Kandidat ved dette Valg paa Egnens Valgsted Bælum, og udbeder sig af Forstanderskabet »et Bevis til Produktion paa Valgdagen«.

¹) Det, der skal ske, er Indskrivning af de valgberettigede Beboere i Sognedistriktet. De, som ønskede at afgive Stemme ved Valget til Rigsforsamlingen, skulde nemlig, i Henh. til den derom gældende Valgløve af 7. Juli 1848, lade sig indtegne i Forvejen.

Sognepræsten og to Gaardmænd tilbyder at afgive dette Bevis og anbefale ham i den Henseende¹⁾).

I 1849 behandler man blandt meget andet en Ansøgning fra flere Beboere i Sønder Kongerslev angaaende deres Sognesmeds Fritagelse for Militærtjeneste. Det befandtes, »at det var en Pligt for Forstanderskabet at anbefale denne Ansøgning, dels med Hensyn til Smedens Familieforhold og dels fordi hans Fraværelse vil savnes føleligt af flere Sognebeboere«. Af Mindelser om Felttoget i dette Aar har Forstanderskabet ved et Møde for sig: en Opfordring til Understøttelse af »de udkommanderede Land- og Søkrigeres Familier«, og ved et andet: Anmodning om Bidrag til en Mindesten om Sejren ved Fredericia, »hvilken Anmodning modtoges med megen Velvillie og med Beslutning efter bedste Evne at arbejde for Sagen«.

Det er sidste Aar, thor Stratens er Formand for Kongerslev-Komdrup Sogneforstanderskab, og det mindst behagelige for ham som saadan. Nogle ældre Bryderier, han Tid efter anden har haft, særlig vedrørende et Vejspørgsmaal, er tiltagne i Omfang. De mest misfornøjede af Pastoratets Beboere er nu lige ved at beskyldte ham for, at han i sin Egenskab af Forstanderskabsformand har bevirket Opsættelser og Smøleri med Udførelsen af et større Vejanlæg af den Grund, at det kunde være ham magtpaaliggende som større Ejendomsbesidder saa længe som muligt at undgaa de deraf flydende Naturalpræstationer og Bekostninger. Beskyldningen tilbageviser han paa det bestemteste — der er ganske andre Aarsager til de

¹⁾ Proprietær thor Stratens Kandidatur anmeldtes, men han blev ikke valgt.

paaankede Forbalinger. Saa meget desto ærgerligere er det, at den er kommen frem! Heldigvis er han nu kommen overens med Forstanderskabet om, at han fra Nytaar fratræder Bestillingen som dets Formand! Sidste Nytaar havde han forgæves søgt sig fritaget.

Og Hr. thor Straten fratræder — efterat Pastor Nielsen henimod Aarets Slutning er bleven »enstemmig valgt til Sogneforstanderskabets Formand«.

Gammel af Aar og gammel i Gaarde overtager Hr. Mogens Nielsen Hvervel som Leder af Forstanderskabets Forhandlinger og den hele kommunale Administration i sit Pastorat, et Hverv, hvortil han sikkert er baade værdig og velskikket. I hele sin lange Embedstid her har han — uden Tvivl saa godt som alene — bestyret Sognenes Fattig- og Skolevæsen, og selvfølgelig er heller ikke noget andet af, hvad et Sogneforstanderskab sædvanligvis har at gøre med, ham fremmed¹⁾.

Af den ny Formands Indførelser i Protokollen i 1850 erfares: at Sønder Kongerslev Pastorat udreder som Bidrag til Sejrsmonumentet ved Fredericia 4 Rdlr. 1 Mk., til et »Mindesmærke paa 500 faldne Krigeres Grav paa Trinitatis Kirkegaard i Fredericia« 12 Rdlr. 2 Mk. og til saarede Krigeres og faldnes Efterladte 78 Rdlr. 2 Mk. Pastoratets Andel i »Herredsfogedens

¹⁾ Han var født 1785 og blev Præst her 1817. Endnu ca. 60 Aar efter hans Død ihukkommes han i Egnen, hvor han virkede, for sin strenge Hævdelse af Religionens og Kirkens Krav. Sikkert har han ogsaa i sine kommunale Raaderum vidst at optræde som den, der havde Myndighed. Formand var han til sin Død i 1857. — Om ham se iøvrigt Kl. Gjerding: Høllum Herreds Beskrivelse, Side 288.

Udgifter« i Anledning af Folketingsvalg i 1848 og 1849 udgør 2 Rdlr. 1 Mk. 10 Skilling.

Foruden de nævnte Pengeindsamlinger, der er foranledigede af Felttogene i dette og det foregaaende Aar, har Krigstilstanden, som jo endnu er staaende, yderligere Virkninger i vort afsides Sognedistrikt. Den 27. November har Forstanderskabet modtaget en Skrivelse, hvorved det »opfordres til at medvirke paa bedste Maade til, at Distriktets Beboere vil betænke Armeens Soldater med uldne Skjorter eller Gaver til sammes Indkøb, der kan indsendes direkte til Stiftamtet, som vil drage Omsorg for, at det modtagne bliver afsendt til Armeen«. Der udnævnes to Medlemmer til at tage sig af den Sag. En anden af Tidens Bevægelser er naaet hertil paa Aarets næstsidste Dag, nemlig en cirkulerende Adresse »angaaende Lovforslaget om ubegrænset Trosfrihed«, som ønskes »forsynet med frivillig, behagelig Underskrift« af Forstanderskabet¹⁾.

Sent paa Aaret 1851 modtager Forstanderskabet den sikkert lidet glædelige Tidende, at en ny aarlig Udgift indtil videre vil komme til at paahvile Sognene. Den kommer i Form af en Skrivelse fra Amtet, som »erklærer, at Sognefogederne har Ret til at fordre det Bidrag, som de erlægger af deres Hartkorn til Amtets Repartitionsfond, refunderet af Kommunerne, samt at dette Bidrag bør udredes af Sogneforstanderskabs-Distriktets samlede Kommunalkasse«.

¹⁾ Talen er om det bekendte, meget frisindede Spandet'ske Trosfrihedsforslag, som navnlig støttedes af Grundtvig og rejste en skarp Strid i Rigsdagen. Rundt om i Landet vakte det stort Røre, som almindeligvis gav sig Udslag i Form af Modadresser. Naturligvis er Protesten ogsaa her bleven meget »frivilligt« tilkendegivet.

Ved det paafølgende Eftersyn af Sognefogedernes Skattebøger konstateres det, at paagældende Beløb for alle tre Sognefogeder vil udgøre 35 Rdlr. 2 Mk. 7 Sk., som fordelt paa Pastoratets Hartkorn vil medføre en Ekstrabeskatning af 10 Sk. pr. Tønde Hartkorn.

En ny Pengeindsamling som Følge af den haarde, heldigvis nu ophørte Krig er i Aarets Løb foretaget i Sognene. Præsten møder en Dag med en Kvittering for afsendte 14 Rdlr. 3 Mk. 7 Sk., »som af Pastoratet var skænket til Ligsten over faldne Krigere«.

Ved et Møde hen ad Foraaret 1852 lader Forstanderskabets tidligere Formand, den selvfølende og paa sin Vis tjenstivrige thor Straten til Refsnæs, høre fra sig — som Kræver, som en Mand i Pengetrang¹⁾. Præsten skriver: »Forevist en Skrivelse af 9. f. M. [Februar] fra Hr. thor Straten til Refsnæs, hvori han paa en besynderlig, intet betydende Maade søger hos Forstanderskabet at gøre sig gældende til Erholdelse af Betaling 16 Rdlr. for hafte Udgifter i hans Sogneforstanderskabs-Formandstid af 8 Aar med Blæk, Penne, Papir, Strøsand, Oblater og Lak. Der blev af Sogneforstanderskabet derpaa decideret, at paa 3. Aar efter hans Udtrædning af Sogneforstanderskabet kunde paa sligt ugrundet Krav ikke reflekteres«.

Nu et enkelt lille Træk fra Fattigforsørgelsen i 1852: Der forhandles ved Novembertid om en »Fattigdreng«, som om Sommeren har været hos Præsten, og tages den Bestemmelse med ham, at han for Resten af Aaret, »da han saa efter den Tid tilhører Blenstrup Pastorats Fattigvæsen, skal gaa paa Om-

¹⁾ Han staar paa den Tid i Begreb med at sælge og forlade Refsnæs. Den 25. April har Gaarden ny Ejer, en Proprietær Storm.

gang i Sønder Kongerslev og have Nattelogi i Fattighuset, saafremt Præsten ej vil beholde ham«.

Om den kommunale Beskatning i Penge for det følgende Aar underretter en saalydende Indførelse: »Ved at beregne Lejlighedens Indtægt blev bestemt, at der af Hartkornet skal afgives 2 Mk. 8 Sk. pr. Tønde«.

I 1853 er Opførelsen af en ny Skolebygning (i Komdrup) en Hovedbegivenhed for Forstanderskabet. Den lægger Beslag paa mange Kræfter. 70 Vogne fra de tre Sogne skal fra Randrup Teglværk afhente 14,000 brændte Sten, og 100 Dagsgerninger af Husmands-Haandlangerarbejde skal kunne »budes«. Med Hensyn til dette Arbejde vedtages, at Udeblivelse af en Haandlanger skal betaales med 3 Mk. 8 Sk., og at »Mødet skal ske Kl. 5 om Morgenen og Bortgaen om Aftenen Kl. 8«.

For Resten melder sig snart en anden opsigtsvækkende Sag. Koleraen, som længe har truet fra det fjerne, er nu rykket betænkelig nær. Efter Distriktslægens Opfordring beslutter Forstanderskabet, at Fattighuset, som hidtil kun delvist har været til Raadighed, nu skal »ryddeliggøres til Kolerahospital«.

Blandt alle de øvrige Anliggender, der drøftes i Pastoratets Skolestue i det noget byrdefulde Kolera-Aar, forekommer et Par Gange en Sag af den Art, som man ikke tager alt for alvorligt. Den skyldes begge Gange en af Egnens løse Eksistenser, Peder Lind¹⁾, som Forstanderskabet somme Tider før har haft Døje med. Nu har man ham altsaa igen. Den 30. Oktbr. er der nemlig fra Herredsfogeden en Skrivelse, som lyder paa, at »Peder Lind Christensen

¹⁾ Se A. Gaardboe: Himmerlands Rakkere II. S. 37.

Komdrup, som for 6. Gang har været under Tiltale for Løsgænger, ved Højesteretsdom er frifundet, men er givet Paalæg, hvorefter han er foranstaltet hjemsendt til Sønder Kongerslev Pastorat som hans lovlige Forsørgelseshjem«. Der er givet ham Tilhold om at rette sig efter de Bestemmelser, som Forstanderskabet her maatte foreskrive ham. Personen er allerede til Stede og fremkommer under Forstanderskabsmødet den nævnte Dag med en Begæring om, »at faa Frihed til at arbejde paa egen Haand i Blikarbejde og at gaa omkring med hans Arbejde til Salg i udeliggende Sogne eller hvor det bedst lader sig afsætte«. Tilladelsen gives for Hellum og Hindsted Herreders Vedkommende.

Men en kort Tid efter er den Herre Peder langt af Led, helt ovre i Rinds Herred, Viborg Amt, og da Sønder Kongerslev Forstanderskab paa en af Julens Halvhelligdage holder sit sidste Møde i Aaret, fremlægges en Skrivelse fra Sognepræsten i Gedsted, hvorved han søger at udvirke det herværende Forstanderskabs Tilladelse til Ægteskab for Peder Lind »med hans Kæreste, Christiane Frederiksdatter Augustenborg¹⁾, med hvem han har adskillige Børn«. Forstanderskabet erklærer hertil, at det ikke anerkender bemeldte Peder Linds Dygtighed og Konduite til at varetage den rette Forsørgelse for sig selv og endnu mindre for en Kone, »hvorfor det maa fraraade hans Ægteskab, indtil Tiden nærmere oplyser, at det kan fremme hans sande Vel«.

Under Efterveer af Dyrtid i de to foregaaende Aar begynder man Aaret 1855, som bringer fortsat Lovgivning om overordentlig Understøttelse, til ufor-

¹⁾ S. St. S. 39.

muende, efterat et ministerielt Cirkulære har paalagt Forstanderskaberne at sondre saadan Understøttelse fra den egentlige Fattighjælp, en Sondring, der er Spiren til den senere Tids »fri Fattigkasse«.

Pastoratets almindelige Fattigkasse har forøvrigt stadig været og er til Dels endnu i 1855 Centret for Sognedistriktets pengelige Administration. Men man er i Færd med Ændringer paa dette Omraade. Alle-rede for 3 Aar siden har Forstanderskabet modtaget fra Amtet en Skrivelse angaaende Forholdet, som skal iagttages ved Kommunalregnskabet i Fremtiden«, og nu — i Efteraaret 1855 — faar det tilstillet »Skema til Regnskab for den almindelige Kommune-kasse«, hvorved en systematisk Inddeling af Indtægts- og Udgiftsposter gennemføres.

Adskillige Fremskridt paa de kommunale Om-raader har de hidtil gaaede Aar under Grundloven i det hele taget bragt. Det betydeligste sker i selve det Aar, hvortil nærværende Fremstilling er naaet, og hvormed den skal afsluttes, nemlig ved Loven af 22. Marts 1855. Som Følge af den forsvinder ved Aarets Udgang alle de selvskrevne Medlemmer af Forstan-derskaberne. De forsvinder som selvskrevne.

Men en Del af de forhenværende Privilegiehavere vedbliver dog endnu i mange Aar — her som anden Steds — i Kraft af almindelige Valg at være blandt Soggenes betroede Mænd.

ET BREV

FRA

STIFTSPROVST HALD I AALBORG

VED C. BEHREND

PETER TETENS HALD var født 1802 i Oddense, hvor hans Fader var Præst, men da denne kort efter døde, blev han opdraget hos Provst *Bendix* i Vester-vig. 1819 kom han i Aalborg Kathedralskole, hvorfra han 1821 blev Student. 1826 blev han theol. Kandidat og 2 Aar senere Licentiat. I Begyndelsen af Aaret 1833 kom han til Aalborg som Kapellan ved Budolfi Kirke, men kort efter deltog han i Konkurrencen om et Lektorat i Theologi; vel sejrede han ikke her, men han blev saa vel anbefalet, at han d. 7. Juni 1833 uden Ansøgning udnævntes til Sognepræst ved Frue Kirke i Aalborg. 1836 blev han Dr. theol. og Aaret derefter Sognepræst ved Budolfi Kirke og Stiftsprovst. I denne Stilling forblev han til 1856, da han udnævntes til Præst i Kjeldby paa Møen, hvor han døde d. 31. Okt. 1864. D. 19. April 1833 var han bleven gift med sit Søskendebarn Marie Hald.

Naar Hald i sit nedenfor meddelte Brev skænker Theatret en saa udførlig Omtale, saa er en af Grundene dertil, at Brevet er skrevet til *Th. Overskov*, hvis hele Virksomhed var viet til Theatret og dets Historie; men dernæst var Hald selv ikke blot en

lærd Theolog, men ogsaa en Mand, der levende interesserede sig for Literatur og Theatervæsen; han havde endog i sin Ungdom anonymt skrevet 2 Vaudeviller: »Guldbryllupsfrierierne« (opført 8 Gange paa det kgl. Theater 1828—29) og »Destillatøren eller de anonyme Elskere« (opført 5 Gange 1828—29). Maaske har disse hans verdslige Interesser i Forbindelse med hans liberale politiske Optræden (som Stænderdeputeret!)¹⁾ bidraget til, at han ikke, som mange havde ventet, blev Biskop: »den lærde og begavede Mand med de fortrinlige Talegaver maatte vel ogsaa siges at være mere paa sin Plads i en Selskabssal end i en Kirke« (Fr. Nielsen i Biogr. Lex.).

Min kjære Ven!

Hvorfor har jeg ikke seet Brev fra Dem i hele 3 Maaneder? Ja, jeg kan tænke mig, at De til Svar vender Spørgsmaalet imod mig. Nu saa hør mit Svar. Vel veed jeg, at den bortreisende skal skrive først, men *ultra posse nemo obligatur*, hedder det paa godt middelaldersk Latin, det er udlagt: Ingen Forpligtelse er forbindende, naar den overstiger Kræfterne. Jeg har ikke *kunnet* skrive. Tænk Dem Deres stuelærde Ven, der vel var vant til Arbeide og det tilmed strængt og vedholdende Arbeide, men ikke til Arbeide, der nødvendig skal være færdigt til bestemt Tid, hvad enten man føler sig oplagt dertil eller ikke; tænk Dem ham paa een Gang flyttet fra sit Arbeidsbord hen i et Præsteembedes mangfoldige Sysler og betænk den første Uges fata: 2 Prædikener og 20 Skriftetaler, tilhobe at udarbeides, memoreres og fremsiges, og De kan begribe, at jeg har havt begge Hænder fulde. Da jeg nu skriver til Dem, tænker jeg mig som forhen Ansigt til Ansigt med Dem, og vil derfor nu som da tale uden Forbehol-

¹⁾ Hans Meddelagtighed i Stændervisens Tilblivelse 1838 vakte ogsaa nogen Forargelse. Red.

denhed om mig selv og andre, vel vidende, at De glemmer hos Dem selv, hvad en Ven betroe Dem. Om mig selv maa jeg tale, thi det er vel det, De helst ønsker at læse; om Andre, thi det kjeder i Længden at være sit eget Object. Det er dog just ikke kjedsommelige Ting, jeg har at meddele Dem om mig. Jeg har som sagt været stærkt og strengt beskæftiget. Foruden Søndagsprædikenen med Communion holde vi hver *Onsdag* Communion, hvor da den meer dannede Classe gjerne communicerer og ogsaa her skal holdes en Prædiken. En saadan Prædiken har jeg maattet holde hver anden Uge, og den har aldrig kunnet ret gjøre mig varm. Kirken besøges da i Regelen kun af de Communicerende, og disses Antal er som en Følge af den hyppige Communion sjældent større end 30 à 40 Individuer, saa man maa prædike for tomme Stole. Om Søndagen er det en heel anden Sag. Aalborgenserne have, især i de dannede Classer, levende Interesse for alt, hvad der hedder Gudstjenstligt, og Kirken har altid været stærkt besøgt. Dette gjør en herlig Virkning paa Præsten. Man glemmer Snue, Hoste, Diarrhoe (— 3 Onder, jeg nu i 3 Maaneder har været plaget meget af, især om Søndagen) og taler ret af Hjertens Grund. Dog maa jeg — med Beskedenhedens Rødme — ikke fortie, at det ikke er under enhver Præst, at Kirken er fuld, saa meget meer smigrende for mig. Ja, Gud skee Lov, jeg har været meget yndet i Sognet og ogsaa udenfor Sognet; men har jeg gjort mig yndet som Taler, saa er det ikke skeet uden Arbeide fra min Side. At udarbeide en Prædiken er næppe for nogen en let Sag; for mig har det været forbundet med store Vanskeligheder. Det er en ganske nye Genre, hvori jeg har maattet bevæge mig; saa himmelvidt forskjellig fra Cathederets Forelæsninger, at jeg har havt og har min haarde Nød med at dræbe den philosophiske Skarphed i Udtrykket, der kun naaer Forstanden men aldrig Hjertet; med 1 Ord: at holde practiske Prædikener, er det, der generer mig. Jeg kan dog spore Fremgang. Ogsaa behøver jeg mindre Tid nu end i de første 2 Maaneder,

skjøndt jeg har anvendt og endnu bestandig anvender næsten al den Tid, jeg har, til at skrive paa min Prædiken. Jeg har desuden gjort mig det til en ufraygelig Regel at holde alle mine Taler udenad, og skjøndt det ikke just koster mig megen Umage at memorere, medtager det dog Tid. Læg nu hertil, at jeg har Confirmand-Underviisning hver *Mandag* og *Torsdag* Formiddag og maa holde en 4 à 5 Skrifte-taler hver *Tirsdag* og *Løvedag* Eftermiddag, samt sidde i Skolecommissionen af og til om *Onsdagen* og i Fattigcommissionen hver anden *Fredag* Eftermiddag 3—7; og De vil sande med mig, at jeg har havt Arbeide i Overflødighed og følgelig vide supra lin. 4¹⁾ »ikke kunnet skrive«. For Eftertiden faaer jeg uforholdsmæssigt Mere at bestille. De hidtil omtalte Forretninger ville blive de Samme, med den generende Forandring, at Ugeprædikenen for Communicantere bliver om *Fredagen* (— saa tæt ind under *Søndag*) istedetfor i *Budolphi Sogn* om *Onsdagen*. Men nu faaer jeg et *Landsogn*, hvor der skal prædikes hver *Søn-* og *Helligdag*, hvor der skal holdes særskilte Skole- og Fattigcommissions Møder, og hvor Sygeberettelser, *Barnedaab*, *Brudevielse* og *Communion* hviler paa mig alene. Desuden bliver i mit *Sogn* i *Byen* (*Frue Sogn*) alle Forretninger bestilte hos mig, saa *Sognepræsten* næsten aldrig faaer en rolig Time uforstyrret af de Mange, der skulle tale med ham. Som ung *Mand* skal og maa jeg ikke beklage mig herover. Jeg veed det nok, men den unge *Mand*, der ikke vil sjudske med sine Forretninger, behøver forholdsviis langt længere Tid til Forberedelse end den gamle *Practicus*, der desuden, naar det kniber, har en »habuimus« (der ogsaa hedder: »bist du da *Bruderlein*«! ☺: en gl. Tale) ved *Haanden*. Og nu mine videnskabelige *Sysler*. De have hvilet hidtil og ville komme til at hvile en *Stund* endnu. Men skulle de hvile for bestandigt, saa bliver jeg aldrig tilfreds. Nu! vi ville haabe til det bedste. Det var udentvivel ikke afveien, om *Man* havde sin *Doctordisputats* fær-

¹⁾ Se ovenfor Linie 4.

dig til næste Aar. Muligt bliver der i Anledning af Universitetets Indvielse¹⁾ indbudet til Promotion, og da skulde Peter Tetens dog have Olie i sin Lampe. — Siden vi nu tale om Olie, saa hør et Ord om den Olie, Man gjød paa Concurrence-Saaret. De veed, den ikke var af den harske Slags, men af den finere, en ordentlig Salat-Olie. At Hans Majestæt beskikkede mig til Krarups Eftermand i samme Nu som han kaldte ham til Budolphi Sogn, veed De. At det skete efter Cancelliets Indstilling og en formelig foreløbig Aftale mellem Kongen og Præsidenten²⁾, veed De maaskee ikke, men det er just det Glædelige og det Hæderfulde. Ja, Gud være lovet, som gav mig Kraft til at underkaste mig og udholde Concurrencen. Ogsaa De være takket, kjære Thomas Overskow. De veed ikke, hvor Deres smaae Visitter i de Dage, Forelæsningerne udarbejdedes og da Slaget stod, encouragerede mig. Ved at tale med Dem om Indholdet gik der mangt et Lys op for mig. I mit Embede som resid. Capellan kunde jeg ikke leve. Nu har jeg (eller rettere faaer jeg om et Aar, naar Naadensaaret er udløbet, i hvilke Man ikke oppebærer uden Halvparten af Indtægterne) et Embede, der efter nuværende Conjuncturer vil give mig en Indtægt af circa 1600 Rdl. aarlig. Det kan jo lade sig høre. Det første Aar vil falde besværligt nok for mig, og i de 4 første Aar vil jeg ikke kunne gjøre andet end betale af paa min Gjeld, men saa tænker jeg at kunne leve som jeg ønsker det, sorgfrit og istand til at gjøre vel. Herhos er dog endnu at bemærke, at mine Indtægter kunne være betydeligt større, naar Kornpriserne ville stige. Thi jeg oppebærer 300 à 350 Tønder Korn(?) af mit Annex i Tiende. Stiger Sæden 1 Rdlr. pr. Td., er det altid en ikke ubetydelig Avance. — Folk her i Aalborg, der ikke kjendte stort til mine tidligere fata, have gjort store Øine over mit hurtige Avancement. Min sal. Formand sad i 47

¹⁾ Universitetets nye Bygning indviedes den 13. Oktober 1836.

²⁾ Kancellipræsident Poul Chr. Stemann.

Aar som Capellan¹⁾. Jeg tiltraadte d. 5. Maj og d. 7. Juni undertegnede Kongen mit nye Kaldsbrev. (Først i Søndags d. 21. Juli frattraadte jeg Budolphi; imorgen d. 28. Juli²⁾ tiltræder jeg mit nye Embede.) Men hvad sagde Man egentlig i Kbhvn.? hvad sagde Studenterne? og hvad sagde det store Publicum? Derom har jeg ikke hørt noget, lad mig vide, hvad De har hørt.

Mit Forhold til mine geistlige Medtjenere er ret behageligt. *Krarup*³⁾, som nu bliver min Provst, er, som næsten alle af Navnet *Krarup*, en jevn, godlidende Mand og tillige en velstuderet Mand. Han viser mig megen Forekommenhed og jeg er altid vis paa at faae fuldkommen Besked af ham, naar jeg forespørger mig hos ham om Ting, Embedet vedkommende. Han har Guldmedaillen til Ex. artium og egregie til Attestats, men har ikke kunnet studere, siden han blev Præst. Imidlertid kan man faae en videnskabelig Samtale med ham, som herovre er en Sjeldenhed. Vil De hilse *Frydendahl*⁴⁾ fra ham. *Krarup* har informeret Fr.s Børn i 4 Aar og boet i Huset⁵⁾. Han spørger tidt til sin »gamle Husbonde« og glæder sig ved at høre, hvad jeg kan fortælle om ham og som De nok veed bliver dybt følt Beundring. Det er den af alle de kongl. Skuespillere, jeg meest savner, og det hører til mine private Underholdninger at tænke mig ham i de mangfoldige forskellige Roller, i hvilke jeg aldrig har seet ham uden den højeste Tilfredsstillelse. Kjendte han noget til mig,

¹⁾ Knud Henneberg var Kapellan ved Budolphi Kirke 1785—1832.

²⁾ Brevet, der er udateret, maa altsaa være skrevet d. 27. Juli 1833.

³⁾ Jens *Krarup* (1783—1836) blev 1830 Kapellan ved Frue Kirke i Aalborg, fra 1/6 1833 Sognepr. ved Budolphi; »redelig og oprigtig i al sin Færd, dygtig Embedsmand . . . , trofast Ven« (*Wiberg*).

⁴⁾ Den bekendte Skuespiller Peter Jørgen *Frydendahl*.

⁵⁾ Dette maa have været imellem 1803 (da Kr. blev Kandidat) og 1809 (da han blev Adjunkt i Herlufsholm).

vilde jeg ret bede Dem bringe ham min Tak. — Den anden Præst eller, som det jo kaldes, den residerende Capellan ved min (Frue) Kirke er en Pastor *Fogh*¹⁾, der var Adjunct ved Latinskolen, da jeg var Discipel, Svigersøn af gl. Nicolai Kall, saa veed De vel allerede, at hans Kone ikke hører til de ordentligste Huusmødre. Hun er ogsaa, og det uden allermindste Grund — jaloux, saa Manden ikke tør gaae ud uden at have hende med. Det er ret fatalt. Fogh er en yderst kundskabsrig Mand, Historiker, og i musicalsk Henseende et Genie. Han borde være Capelmusicus, men ikke Præst. Thi vel holder han meget vel udarbejdede *Taler*, men de ligne ikke *Prædikener* og hans hele Udvortes er aldeles ikke præstelig. Han har da heller aldrig noget Antal Tilhørere, skjøndt Folk der kunne slippe nemt, da han aldrig prædiker over 1 Qvarter. Ved Budolphi Kirke er en Pastor *Boesen*²⁾, det vil sige, han var personel Capellan ved den afdøde Stiftsprovst. Krarup vil ikke have Capellan, saa den arme Mand er ilde heran, hvis det ikke lykkes ham at faae det Embede, jeg har forladt. Men han har n. c. og gl. laudabilister søge det. Han har været i Kbhvn. for at tale med Kongen, men kommer iaften tilbage med uforrettet Sag. Han er en skikkelig Mand men højst uinteressant, da hans største Fornøjelse er et vel besat Bord og at kunne strække sig paa en Sopha. Paa Bispestolen throner nu Niels *Fogtmann*³⁾. De kjenner hans tidligere Adfærd mod mig. Det er mig ikke behageligt at faae ham til Superieur. Men hvad skal man sige? Jeg føler, at jeg er mit Embede voxen og kan saaledes see ham uden Frygt. Og trænger

¹⁾ Hector Frederik Janson *Fogh* (1796—1861), theol. Kand. 1820, Præst i Solbjerg 1827, res. Kapellan i Aalborg 1831, Sognepræst Nykøbing F. 1839—46, g. m. en Datter af Nic. Kall, Prof. i orientalske Sprog.

²⁾ Jørgen Fr. *Boesen* var Kapellan ved Budolphi Kirke 1833—47, blev derpaa Sognepr. i Saltum.

³⁾ Niels *Fogtmann* (1788—1851) blev netop i 1833 Biskop i Aalborg. Han giftede sig først 1837.

han — Pebersvenden, der er vild fremmed i Byen, ikke til mit Selskab, skal han faae at see, jeg ikke behøver hans. Han har endnu ikke tiltraadt sine Functioner, men vi vente ham en af Dagene.

Nu nok om det Geistlige. De verdslige Embedsmænd ere retskafne og duelige. Med dem alle staaer jeg paa en meget god Fod. Men nu vil jeg gjøre et salto mortale og omtale Skuespillet. Aalborgenserne see gjerne Comoedie, naar det ikke koster for meget. Derfor afløser den ene Troupe den anden. Tvende »Bander«¹⁾ havde efter hinanden givet Forestillinger her — som jeg af mange Grunde slet ikke besøgte —, da de kongelige Skuespillere ankom²⁾. Alles Forventning var spændt paa det stærkeste. Og blev den tilfredsstillet, vil De spørge? Herpaa kan der ikke svares saa lige med eet Ord ja eller nei. Den raae Hob, af hvilke mange have gode Klæder paa og altsaa regne sig til den dannede Classe, var naturligviis lige saa tilfreds med dem som med de private Bander, men jeg troer heller ikke stort mere. De egentlige dannede ville vi dele i tvende Classer: *dem*, der ofte havde seet Comoediespil og forstod at bedømme det, og *dem*, der havde seet de samme Individuer spille i Kbhvn. De første vare maaskee uretfærdige i deres Dom ikke over Spillet men over Dhre. Acteurs, de Sidstes Dom er følgende. *Fru Heiberg* spiller her som i Kbhvn. fortræffeligt. Hun spiller jo ogsaa kun sine Bravourroller (f. Ex. Dronning Christine, Lotte i »Amors Geniestreger«, hendes Partie i »den første Kjerlighed«, i »de Danske i Paris« o. a. fl.) eller dog Roller, som laae ganske indenfor Grændserne af hendes Talent f. Ex. i »Bødkeren«, »Hovmesteren i Knibe« o. a. fl.³⁾ Men de kunne ikke begribe, at

¹⁾ I Marts og Juni 1833 optraadte J. Müllers og Aug. Werlighs Skuespillerselskaber i Aalborg.

²⁾ Skuespillerne fra det kgl. Teater gav 6 Forestillinger i Aalborg d. 7.—14. Juli. Aalborg Stiftstidende f. 15. Juli omtaler Opførelserne, dog ikke de enkelte Skuespillere. I dette og flg. Nr. findes Digte til Fru Heiberg.

³⁾ Fru Heiberg spillede Hovedrollerne i Bayards Dronnin-

Kunstnere som Foersom vilde nedværdige sig selv til at være folie for Frue Heibergs Talent. *Foersom* kan aldrig spille slet; men det er lige saa vist, at han her ikke spillede godt; og hvorfor? Fordi Stykkernes Valg var ene og alene beregnet paa at lade Fruen brillere. Derfor maatte »Amors Geniestreger« paa Repertoiret og Foersom spille Oberstens Rolle. Oberstens Character er Characterløshed, men ligger det naturligt for Foersoms Talent at spille denne Rolle, saa det alligevel bliver en Oberst, eller Faderen i »Hovmesteren i Knibe« eller Faderen i »Den første Kærlighed« [?]. Hans Talent er for det burlesk-comiske og det viste han i »Bødkeren«; men ogsaa kun der og som Mikkel i »De Danske i Paris« gjenkjendte Man Foersom. I alle andre Partier, dem han har maattet lære fra først af, var han blot paa Scenen for at Stykket kunde gaae d. e. for at Frue Heiberg kunde brillere og ene hun. Er nu det Malm, hvoraf Skuespillere smedes, blevet saa forandret, at en Kunstner ikke tænker paa sin egen Reputation, eller har man troet, at Aalborgenserne kunde man byde, hvad det skulde være? Den Forundring, de følte herovre med Hensyn til Foersom, var ikke ganske den samme m. H. t. *Rosenkilde*. Han havde dog

gen paa 16. Aar, Hertz' Amors Geniestreger, Scribes Den første Kærlighed, Heibergs De danske i Paris, Melesvilles Hovmesteren i Knibe og i Bødkeren med Musik af Monsigny. De andre Stykker, der spilledes, var: Lystspillene: »De to Sedler« af Florian, »Jeg er min Broder« af Contessa, »Ser jer i Spejl«, oversat fra Tysk af J. L. Heiberg, Vaudevillen »Kjærlighedsdrømme« af Scribe og Delavigne og Dramaerne: »Familien Riquebourg« og »Et Fejltrin« af Scribe. Derimod synes intel Stykke af Navnet Søvnvængersken at være opført. De øvrige Deltagere i Tournéen var: de udmærkede Skuespillere Chr. Martin Foersom og Chr. Niemann Rosenkilde, samt Fru Heibergs Broder Joh. Anton Pålges, Jfr. Fonseca og Mad. Sophie Jacobine Winsløw, gift med den fortrinlige Skuespiller Carl Winsløw; Hansen er vistnok den senere Kammersanger Chr. Hansen.

nogle af sine egne Roller f. Ex. i »Jeg er min Broder«, i »Hovmesteren i Knibe«, i »Søvngjængersken« og spille dem naturligviis meget godt. At han nu paatog sig Winsløw juniors Rolle i »Amørs Geniestreger« er ikke saa forvovent. Dog var der en himmelviid Forskjel paa Værdien af Winsløws og hans Fremstilling. At han endvidere spille Axel Oxenstjerna i »Dronning Christine« forbausede ikke dem, der veed, at Rosenkilde siden han optraadte i »Familien Riqueburg«, anseer det Pathetiske og Rørende for sin rette genre. Men Spillet er naturligviis Vand mod Ryges. De vil heraf kunne forklare Dem Forskjelligheden i hine tvende Classer Dannedes Dom. De første, der bedømte Skuespillet som en scenisk Fremstilling af Mænd, der ville ansees for Kunstnere, dømte haardt baade om Rosenkilde og Foersom, hvilket maatte blive en uretfærdig Dom, hvis den skulde udsige ikke hvad de viste, men hvad de hver for sig ere inden for deres naturlige Sphære. Men er det dog ikke sandt, at scenisk Fremstilling af Kunstnere skal være absolut godt og ikke blot relativt godt [?]. Hvad hjælper det, at En siger mig, af Rosenkilde, til hvis Fag denne eller hin Rolle ikke hører, var det vel nok spilt. Jeg skal meget bede om Kunstpræstationer af Kunstnere. *Hansen* spille hver Aften og betydelige Partier, men det var middelmaadigt, slet ikke bedre end det bedste af private Bauders Spil. *Pätges*, sagde Man, spillede som en Laps, og der er noget deri. Md. *Winsløw* blev ikke givet Leilighed til at vise os, hvad hun egentlig er. En Ting maa jeg ikke forbigaae. Man gav hele 2 Gange den første Act af »De Danske i Paris«, mærk det vel: kun *den første* Act. At Personalet var for lidet til at give anden Act med, veed jeg meget vel, at den er grumme kjedsommelig, veed Enhver, der har læst eller seet Stykket, men, Herre Gud, man gaaer i Theatret for efter Placatens Udsigende at see Danske i Paris og hører Franskmænd i Bouchain¹⁾. Og

¹⁾ Første Akt af De Danske i Paris foregaar i Bouchain, en By i Nordfrankrig.

afseet herfra, hvad Nydelse kan der være ved at see Begyndelsen af et Stykke, og ikke Enden? Skal der være nogen rimelig Grund for dette Valg, saa maa den støtte sig paa den Forudsætning, at Skuespil var noget, der skulde skues, noget for Øjnene, men ikke for Tænkningen. Og nu fik man da ogsaa at skue Frue Heiberg i Drengeklæder og nogle jydsk Sol-dater marschere over Brædderne. Men denne Forudsætning er forbandet fornærmelig for dem, der besøgte Skuespillet.

Det falder mig ind, at det mueligt kunde interessere Flere at læse denne Skildring. Jeg giver Dem derfor frit Forlov til at lade den indrykke i Kjøbenhavnsposten¹⁾, dog saaledes, at de omarbejder den, og lader mig tale som En, der hørte til deres Classe, der ikke havde seet de samme Skuespil før i Kbhvn. Ellers gjætter Man paa mig, og jeg vil ikke i Klammerie. Secretair Liunge²⁾, hvis Taushed og Discretion jeg ærer, maa De gjerne sige, at jeg er Brevskriveren.

Jeg seer, at jeg har malet en hiel Hob op paa Papiret og det endda en Løverdags. Saadan en Præst er jeg. Men nu skal jeg ogsaa sige stop. Undskyld nu smukt Stilen, der ikke er som den skulde være. Jeg er blevet meget forstyrret. Og lad mig saa snart see Brev fra Dem, hvori De har at berette 1) Først og fremmest hvorledes Familien har det? om deres Kone er vel? hvad Kur hun bruger? om homøopathisk? om Carl³⁾ sveder stærkt over sin Læsen? etc. 2) Dernæst hvorledes det gaaer med Deres litteraire Arbeide og med Skuespil-Fabricationen⁴⁾ (— Ordet ikke taget i den uædle Betydning —) Oversættelser og — Pengevæsenet (— ikke m. H. t. de bevidste

¹⁾ I Kjøbenhavnsposten 7. Aarg. Nr. 140 (10/7 1833) omtales disse Forestillinger, men der citeres kun Aalborg Avis.

²⁾ Udgiver af Kjøbenhavnsposten.

³⁾ Overskovs Søn; hans første Kone f. Knub, med hvem han var gift 1823—49, var stadig svagelig.

⁴⁾ Overskov havde dengang allerede faaet opført 8 dram. Arbejder foruden over en halv Snes Oversættelser.

Klatskillinger men i det Hele —) 3) om De mener, at jeg skulde forsøge paa at udlevere mine »de ærlige Rivaler«¹⁾ og om og hvorvidt De vilde være mig behjælpelig dermed. 4) hvorledes Secretair Prinzlau²⁾ — som De maa hilse mange Gange — har det, hans Familie og navnlig Sønner, item om Md. Liebe er vel, hvorledes Liebe³⁾ har det etc. Hils de gode Mennesker ret hjerteligt. 5) En Udsigt over Theatrets nyeste Historie. Jeg hører her aldeles Intel derom. 6) alt, hvad der kan interessere mig, og det er meget.

Husk saa for Alting paa, at jeg har skrevet som Vennen til sin Ven, uforbeholdent og frit, og gjem det altsammen hos Dem selv. Lad mig ogsaa vide 7) hvo Man mener der bliver Biskop i Ribe?⁴⁾ om Prof. Hohlenberg? »Er der noget til Tjeneste«. Men for Alting bevar mig det Venskab, hvorpaa De har givet mig saa mange umiskjendelige Prøver.

Peter Tet. Hald.

¹⁾ Synes at være en ny Komædie af Hald, men et Stykke af dette Navn er hverken opført eller udkommet i Trykken.

²⁾ Hovedkasserer ved det kgl. Teater Ferd. Ant. Chr. P., der kort efter (1835) blev grebet i en stor Kassesvig. Hans Søn Fr. Ferd. Prinzlau debuterede 1833 paa det kgl. Teater og blev siden en yndet Provinsskuespiller.

³⁾ Skuespillerparret Georg Liebe og Anna Liebe f. Sølvér.

⁴⁾ Tage Müller blev 1833 Bp. i Ribe.

GILDEBRØDRE I GUDS LEGEMS LAV I AALBØRG

I AARENE 1537—1624

VED C. KLITGAARD

(FORTSAT FRA AARBOGEN 1914, SIDE 435)

1553. *Piensedag.* 53 a.

Thames perssøn, som tienth Dyrich.

Borger 1552. Didrik er formentlig Didrik Lambertsen.

Chresten Clauessøn. Borger 1551.

Her niels Jespersen, szogennprest til wor froue szogen.

I Følge Cavallin: Lunds Stift II. 35 var Hr. Niels Søn af Borgmester Jesper Simonsen i Viborg og var født der 1519. Efter Wibergs Præstehist. var han Præst ved Frue Kirke i Aalborg 1544 og blev 1554 Sognepræst i Malmø. 1560 blev han Biskop i Odense.

Swendh Tomessenn. Kjøbsvend, Borger 1548.

(22 tyske).

1553. *St. Morthenns Dag.*

(10 tyske).

1554. *Helligtrekonger Dag.* 54 b.

Peder Sørenssen, szom flick Jens hoffzørs høstroee.

Vist P. S. Vesløs, Borger 1552.

1554. *Fastelaffuenn.* 55 a.

Niels Michelssenn.

Tøger Kønning.

Cresten pouelssen, szom tienth Jens Lauessenn.

Peder Sørenssen.

Maaske Peder Sørensen Fynbo, Styrmand, Borger 1552.
Jørennd Hanssenn Kremer.

1554. *St. Volborig Dag.*

[6 tyske, hvoriblandt Erick perssøn aff Danskenn
(ø: Danzig), peder offuerskers Sønn ij Olborig.]

1554. *Pienæstdag.* 56 a.

Albredth skiell tiill genderup¹⁾) och hans frwe.

¹⁾ ø: Fussingø.

frowe Kierstenn blef gildszøster.

Fru Kirsten Christensdatter Sandberg.
Anders pedersen tiill bierckels. Af Slægten Galt.

1554. *Gudzleggemdagen.*

Niels Nykiøbing.

Borger 1557, vist Søn af Niels Nielsen Nykjøbing,
Borger 1551.

Niels hwettboe. Niels Jensen Hvetbo, Borger 1549.
(3 tyske).

1555. *Fastelauenn.* 57 b.

Jens Chrestenssen, som tienth Brix.

Tjente vist Byfoged Brix Sørensen og blev Borger 1556.
Jørgen Ducker. Maaske Søn af Johan Ducker, se 1547.

1555. *St. Valburgdagh.*

(3 tyske).

1555. *Pindsdagh.*

(2 tyske).

1556. *St. Wuldborg Dagh.* 58 a.

Niels axellsøn Rosenkrandz till hallkier.

I Margen er tilføjet: »1559 Skienkid vebørdig Niels Axellssøn till Gudtz Legems Lag VI Thind Staabe medh hans Vaben paa«.

Jacop Offuesøn, borgemester ij hjøringh.

Var 1537 Byfoged i Hjøring og blev senere Borgmester. Fik ²⁸/₁₀₀ 1560 kgl. Stadfæstelse paa, at han, der ingen Livsarvinger havde, med sin Hustru Marine Mogensdatters Samtykke havde lyst Niels Paal i Kuld og Kjøen og inden Tinge gjort ham til sit rette Barn og Arving [Kancelli Brb.]. Ligger begravet under Døbefonten i St. Anna Kapel i St. Katrine Kirke, hvor der findes en ottekantet Gravsten over ham, hans Hustru Maren Mogensdatter og deres Børn Ove, Anne og Maren. Den bærer Aarstal 1590 og Bomærke med J. O. Peder Dyrskjøt fortæller, at næsten det halve af Hjøring By var hans, men saa kom der Ildebrand, hvorved han blev saa fattig, at han selv maatte rede sin Mad i en Kakkelpotte. [Ny kgl. Saml. 4. 746.]

Cristoffer skoningh aff horsens.

Borger 1587, opsagt Borgerskabet 1590.

Morthen schriffuer pø segelstrup.

Niels Olufsen, ther fick Morthen smidhs høstru.

(4 tyske).

1556. *Gudz legemsdagh.* 60 h.

(1 tysk).

1557. *Pinsdagh.*

Unge hans husom.

Søn af Borgmester Hans Husom (N. 94). Unge Hans Husom flyttede til Bergen, se under Aar 1572.

Erich nilsøn till Kollerup. Tornekrandts, † 1561.

Johan Kock.

Clemintt nielsøn i Nibe.

(3 tyske).

1558. Fastelaghens Søndag.

Chresthen søffrenssøn Fisker.

Hans Jenssøn, blind Jenssis søn.

Hans Vengh. Borger 1558.

Niels Espenssøn.

Hans Fostersøn Mads Nielsen blev Gildebroder 1581.

Mattz Laurssøn, Høghe Andersis broder. Borger 1556.

Hans Knudsszenn.

las ibsszenn.

Knivsmed, kom af Holstebro, blev Borger 1556.

Chresten spegher. Borger 1546.

Berttill Chresthensszenn. Borger 1541.

lhøger Mattzssøn.

Mads Laursens Søn, Borger 1552; hans Brødre var Niels Madsen og Laurids Madsen, der begge tog Borgerskab 1555. Se ogsaa foran (1551).

Knud søffrenssøn, som kom aff hadzeriis.

Født i Hasseris, Borger 1557.

Jens fuss, fogidh ij Horns Herriidh i vindsøszell.

Boede vist i Taagholt i Sindal S., Chr. III overnat lede hos ham paa sin Rejse 1546. En Søn af ham var vel den Lars Fus i Taagholt, som ogsaa havde Kongen som Nattegæst (Thura. Aalb. St. 265) og som 1577 gav en Sølvalterkalk til Sindal Kirke. Han var ligeledes Herredsfoged i Horns Herred (1570).

Jens schriffuer.

Tjente Christen Mikkelsen (Borgmester?), blev Borger 1556.

pouil suendsson ij høgholldt ij vinberre (∩: Vennebjerg) herriidh.

Jens laursszenn, som fick Jens thuessøns Ephterløffuerske.

1558. St. Valborgdag. 61 b.

pither garlifes.

Henrich van der langhen.

Christen huid, som thiente Jørghen køningh.

Blev Borger 1558. Hans Husbond Jørgen Køning blev
Gildebroder 1523, var Borgmester og døde 1569.
N. 94.

(8 tyske).

1558. *Pindzdagh.* 62 a.

Skipper anders ollsøn aff Kiøbenhaffn.

1558. *Gudtz Legoms Dagh.* 62 b.

Peder Finde, byeschriffuer.

N. 95, 123 og 182. Synes at have været en gejstlig
Mand, thi i Chr. Staphensens Aarboeg tituleres han
flere Steder »Hr.« ligesom ogsaa i Byens Regn-
skaber. [J. S. 1. V. 70 og 1. II. 147.] Var Søn af
Niels Finde i Aalborg og Broder til Christen Finde;
af den sidstnævnte og Hustru Margrete Pedersdtr.
fik han 1565 Skøde paa den dem efter Faderen
Niels Finde tilfaldne Arvepart i et Hus paa Algade
[Ny kgl. Saml. 4° 747^a.]

(2 tyske).

1559. *St. Walburgh Dagh.* 63 a.

Niels Krab. Niels Jensen Krab blev Borger 1558.

(6 tyske, bl. a. Hans Bildfeldh tho Lübeck).

Død før 1581, da hans Søn Jakob blev Gildebroder.
En anden Søn Jost blev Gildebroder 1585 og Bor-
ger 1586.

1559. *Gudtz Legems Dagh.*

per michildssøn, som var hoess Jens Klyne och
haffuer handell med Hans Mourissøn.

søffren Jensszen, som er vedlagdt med Mattz Niellss-
zenn raadmandh. Borger 1559.

Hans Mourisszenn. Raadmand, N. 123.

Niels schriffuer, som var vedlagdt med olluff laurssøn.
Hed Niels Jensen og blev Borger 1556. Raadmand,
N. 125.

Anders Jensszen, som er vedlagdt med claus buch.
Født i Borup, Borger 1558. Claus Bugh blev Borger
1548 og var da hos Jørgen Kønning, se ogsaa 1564
og 1582.

Mattz Chresthensszen, som er wedlagdt med Jørghen
Kønnigh, borgemesther.

Chresthenn ibsszenn Kræmer.

Christen Pbsen Hvidhoved, Borger 1556.

Rothcker Drost.

Loduigh Jensszen.

(4 tyske, deriblandt Johan Worm tho Lübeck).

1560. (*Valborgdag.*) 64 a.

Per søfferenssøn barfoedh.

Formodentlig Søn af Søren Barfoed, der blev Gilde-
broder 1539.

Andres Mattzsson nyekjøbingh, Kragh.

Kom fra Nykøbing, Borger 1559, Raadmand, N. 123.

Jørghen husk.

Niels Mourissøn riiber.

(10 tyske).

1560. *Pindtzsøndagh.* 64 b.

Jørghenn Christenssøn, som thiente rassmus perssøn,
stichtschriffuer offuer vindelboe sticht.

Borger 1559. Om Rasmus Pedersen, se foran 1548.

Jens Chrestenssøn hiegordh. }
gundi Chrestenssøn. } Brødhre.

anders Niellssøn, Borgemesthers søn aff Wiborgh.

Søn af Borgmester Niels Andersen i Viborg, der næv-
nes 1540—1565. [Ursin: Viborg, S. 70.]

knudh pouillsszen. Borger 1556, Raadmand, N. 125.

chresten thøgersszenn huszom.

Borger 1556, hans Søn se 1572. Christen Husoms Hustru blev gift med Jens Kjeldsen, der blev Borger 1565. En Søn af sidste Ægteskab var vist Christen Jensen Husom, der blev Borger og Gildebroder 1584.

(3 tyske).

1560. *Gudtz Legoms Dagh.* 65 a.

Jens andersson fisker.

Vist Jens Andersen Sallingbo, der fik Didrik Lambertsens Pige og blev Borger 1556.

1561. *Fastelaghen.*

Lauritz hvidh. Af Ribe, Borger 1556.

skipper Lauritz Kock. Borger 1551.

Chresthen thøgerssøn, som thiente malti perssøn.

Borger 1558.

Ung Jacop Jenssøn.

Blev Borger 1564 og var Søn af sal. Jens Thøgersen.

Jens Chresthenssøn, som thiente sal. per eskissøn.

se Pinsedag 1561.

Jens bendtzsøn.

hans rebslaer.

frantz klyne.

Borger 1560, en Mand af samme Navn blev Gildebroder 1544.

Jens Jenssøn, som halfuer søsther vid søffren andherssøn. Borger 1561.

las brun, som fick Per bruns epherløffuerske Karine.

Borger 1560. Peder Strangesen Brun blev Borger 1546.

Jørghen Jenssøn. Borger 1564, Søn af sal. Jens Thøgersen.

1561. *Philippi & Jacobi.* 65 b.

Christen niellssøn, niels thomsszens søn, som bodhe ij brøgydhe.

(4 tyske, deriblandt Thonis Pipheringh, Henrich Pipheringhe Brodher af Lybeck).

Borger 1568. Se 1553. Hans Søn Reinhold, se 1593.

1561. *Pindtzafften.*

villatz laurssøn.

1561. [*Pinsedag.*]

Jens chrestenssøn, som fick michild hordbors datther och thiente tillforn saligh per eskissen.

Se Fastelavn 1561, hvor han ogsaa er indført.

1562. *Fastelaghen.* 66 b.

Morthenn Chresthensszenn, som thiente stuor rassmus Kottj, raadmandh.

Kaldes Tybo og blev Borger 1561.

Jørghenn andersszenn, andhers hansszens søn, borgher fødth her ij olborigh.

Søffren brendher, raadmand ij hiøringh. Brandi?

Engelbrit hañsszen, hans løgmands søn. Borger 1562.

Mattz rassmusszen, sal. rassmus grydstøbers søn.

Borger 1562.

Jørgen Søffrensszøn, søffren Jensszens søn.

Borger 1563.

Mattz chresthensszenn, stuore rassmus Kolti raadmands fosthersøn. Se 1538.

1562. *Philippi & Jacobi.* 67 a.

pedher stub, Kon. Maiettz toldher ij Olborigh.

Søn af Iver Stub i Ribe og Ane Christensdtr. Hege-
lund. (N. Rettelse II. 12. Jydske Saml. IX. 74.)
Blev 1569 ²⁴/₁₂ Regnskabsprovst i Vendsyssel og
blev 1570 Borger i Aalborg. Fik ved kgl. aabent
Brev af 1567 ¹²/₀ Bevilling til at bo i Aalborg og
være fri for Skat og Tyngge, saalænge han var Tol-
der. 1570 afgik han baade som Tolder og Stifts-

skriver. [Kancelli Brb.] Boede vist sidst i Nibe, thi Mads Andersen i Nibe gav 7. Jan. 1632 Thomas Stub, Borger i Aalborg, Afkald for den Arv, som hans Hustru Maren Pedersdatter havde faaet efter sin salig Fader, som døde i Nibe, hvilken Arv Thomas Stub havde haft i Værge. [Nibe Tgb.]

Thomis Jørgenssøn, per stubs brodher.

Søn af Rentemester Jørgen Pedersen i Ægteskab med Iver Stubs Enke af Ribe.

Niels persszenn stingher, som thiente dirich lambritzsøn. Borger 1563.

(5 tyske).

1562. *Pindtzdagh.*

pquil poppe.

Blev Borger 1563, senere Borgmester, se N. 95 og Secher: Slægten Secher, S. 7.

Knud Mattzssøn, som thiente therkilld Hordboe.

Borger 1561, var af Therkild Hordboes Slægt.

Lauritz hanssøn.

(2 tyske).

1562. *Fredaghen nest eplher Pindtzdagh.*

Chresthen Stub.

En Thomis Christensen Stub blev Borger 1589 og Gildebroder 1591.

(2 tyske, deriblandt Engelbrit Lubekinck, dogh nu nylighen vordhed borgher ij Viborgh. Enn from geselle.)

1563. *Philippi & Jacobi.* 67 b.

Jesper perssøn, som thiente Erlig och velbørdug mandh otthe brade och er borgher her ij olborigh. Borger 1561.

Jens Griis.

Blev 1577 antaget til Byens Tjener. [Jydske Saml. 1. II. 47.]

Jørghen Kock, som och thienthe Erlig och velbørdug
mand Otthe Brade. Borger 1556.

(4 tyske).

1563. *Fredagh nest epher pindzdag.* 68 a.

(1 tysk).

1564. *Onsdagh næst epher Bonifacii.*

Jens Chresthensszenn, som fich salig claus buchis
høstrue.

Jens Christensen Hvidh?, Borger 1565. Claus Bugh,
som var hos Jørgen Kønig, blev Borger 1548,
se 1582.

Gamaliel caluis.

Klemitt Knudssøn.

Chresthen finche. Chr. Olufsen Finche, Borger 1565.
niels hordboe.

Morthen Eskissøn Vinghe.

Blev Borger 1562 og tjente da Laurids Vinge.
per nielssøn, som thiente Jørghen Kønigh.

Maaske Peder Holst, der efter at have tjent Jørgen
Kønig blev Borger 1571.

Jens nielsson Kremmer.

Jens Søfferensszen fødth ij vtrup ij fleskomberidt.

Borger 1562.

Matz niellsszen graa. Borger 1557.

Chresthen ydhe, fogidt ij mastrandh.

Var Byfoged i Marstrand, hans Optagelse i Gildet
gav Anledning til en Del Strid.

(3 tyske, hvoriblandt magister berntt, pastor van
emphthen.)

1565—66. *Ingen.*

1567. (*Ingen Dag anført*). 69 b.

Matz Jensszen strygher. Borger 1546.

andhers Jensszen, som thien Johan Dycker.

Borger 1566.

Morthen suendsszen.

Kom af Nykjøbing og blev Borger 1564.

hans Rosenberg barskier.

Borger 1566. Hans Søn Niels blev Gildebroder 1590 og var Fader til Biskop Frands Rosenberg i Viborg. En anden Søn var antagelig Hans Hansen Rosenberg, Præst i Skallerup-Vennebjerg 1599, 1627.

Jenuold Jesperszen.

las chresthernssøn huszom. Borger 1566.

Niels hendtzssenn. Født i Store Vorde, Borger 1564.

Niels søffrensszen riber.

Hans van bremen. Borger 1559.

frederich chresthensszen } Chresthen micheldsszens
per chresthensszen } søner.

Se N. 95 og 96, Frederik Christensen blev Borger 1570.

Hans maltissøn.

Kort bolantt.

andhers eskissen.

Olluff Nielssøn.

per frantzssenn, frantz perssøn Raadmands søn.

Jvf. 1570.

Bartill stingher }
Jacop laurssøn } borgher ij Kiøbnehaffn.

Bertel var 1565—75 kongelig Sildesalter ved Fiskeriet i Nibe. [Kancelliets Brevbøger.]

Niels brunckssøn, Kioldersuend.

Jens Kottj.

Blev Borger 1570 og var Søn af Raadmand »store« Rasmus Kotti, se 1538.

(5 tyske).

1567. *thend 22 Dagh Augusti.* 70 a.

Gert hermands Gulldsmid.

Borger 1548. Hans Datter Anne ægtede Peter v. Aachen, se 1568.

Lauritz laurssøn Guldsamid. Borger 1563.

anders jenssen ydhe. Borger 1562.

david skott.

Jost søffrenssøn.

las ollussøn.

søffren laurssøn.

hans elderdinch. } thienendis henrich pipheringh.

1567. *thend 26 Dagh Augusti.*

Claus offuerskier. Borger 1547.

Jens Erichsszenn.

1568. *St. Valburgi Dagh.* 70 b.

Er først indført efter 1569 af den Grund, at Mads Nielsen Raadmand havde Nøglen til Gildets Skrin, saa Bogen var ikke til Stede.

Søffren Jenssøn, som thiente Brix søffrenssøn.

Borger 1568. Brix Sørensen var Byfoged 1561.

Niels thomssøn, som thiente Per Stub.

Per Stub var Tolder, se Side 346.

Christopher hanssøn, hans byeschriffuers søn.

Hans Olufsen Byskriver. Er maaske den Hans Skriver, der blev Gildebroder 1546.

Jens Jenssøn nøfflingh.

Var født i Nøvling og blev Borger 1562.

søffren Jespersszenn.

niels morthenssøn dalboe. Borger 1567.

thøger persszen. Riher, Borger 1568.

(7 tyske, deriblandt pether van acken aff rostock.

Borger 1576. Født 1550, død 1597, begr. Budolfi, gift Anna Gerhardt. Gravskrift se Jydske Saml. X. 57
Se ogsaa 1567 og 1600.

1569. *thend 9 Dagh Junii.* 70 b.

per laurssøn, olluff laursens broder.

Jens samkiøber.

Jens Jespersøn.

thonis balchenborgh.

N. 124. Borger 1571, senere kongelig Sildesalter ved Nibe, men afgik 1601 [se Danske Atlas V. 13, jvf. Kancelli Brb. 1594, 1601 og 1604].

staphen nielssøn.

lambrit dirichssøn.

Borgerfødt og antagelig Søn af Dirik Lambertsøn og Berete . . . (se 1537). Blev Borger 1574.

søffren Jenssøn morum.

Niels mattzssøn, matz huetboes søn. Se 1539.

per chresthenssøn, som thiente Jørghen Køuingh.

Chresthenn storm.

hans brixen.

Maaske Søn af Byfoged Brix Sørensen. En Kandestøber Hans Sørensen Brix født i Aalborg blev 1611 Borger i Goldingen. [Genealog. Tidsskr. 1914, 169.]

Mattz Jenssøn, thienendis Kirstine hordboes.

chresten søffrenssøn vtrup.

Borger 1565, fra Ø. Uttrup, Raadmand, N. 124.

niels laursszenn gugh.

Jacop themermandh.

Maaske Jakob Bolt, Tømmermand, der blev Borger 1558.

anders schriffuer skoningh, nu boendis ij hørup.

Hørup vist = Hvorup i Kjær Herred. Er maaske den Anders Pedersen i Hvorup, der 1570 blev Slotsskriver paa Aalborghus [Kancelliets Brb.].

(9 tyske, hvoriblandt Jørghen folmersen van berghen af hamborgh.

Borger 1551. Broder til Bastian v. Bergen i Hamburg.

Var gift med Helvig Lambertsdatter, Søster til Borgmester Hans Lambertsen, og havde med hende en Søn Jens Jørgensen Berg, der kom til Hjøring og blev gift med Præsten Daniel Chrysostomus' Datter Lisbet. Jørgen v. Bergen var en fornem Mand [se Ny kgl. Saml. 4° 746].

1570. *thend 4 Dagh May. 71 a.*

Erich Nielssøn, ladegordsfogidh. Borger 1570.

Niels Mattzssøn, matz søffrensszenns søn.

Iffuer Mattzssøn.

Chresthen libert. Borger 1570.

Chresthen perssøn, per Kieldssenns søn.

Peder Kjeldsen blev Borger 1550, foruden denne Søn nævnes en Søn Søren (se 1571) og en Datter var gift med Jost Nielsen, der blev Borger 1561.

per ibssøn, thienindis pouill poppe. Borger 1573.

Per Laurssøn, som kom aff liistedh.

Raadmand, N. 124.

frantz søffrenssøn, borgher i Kiøbnehaffnn, Ko. Maiettz salther vid muldbierre.

Var Salter 1564 og 1570 ved Salterierne i Mov og Dokkedal. [Kancelliets Brevbøger.]

Michild skreder.

Frantz perssøn, moldebo.

»Som kom fra Moldø. Borger 1570.

(9 tyske).

1571. *St. Valburgh Affthenn, saa och paa St. Valburgi Dagh.*

thomis momme.

pedher ollussøn.

Knud søffrenssøn.

Matz anderssøn, anders grydstøbers søn.

Anders Grydestøber var Raadmand.

Jens hanssøn, barskier. Borger 1570.

Jens Kurrj.

Laurssøn, Borger 1568, Peder Laursen Kuri se 1579; Kuri-Slægten var senere udbredt i Nibe.

Johan van Rin, thienendis forudm Johan Dycker.

Borger 1573, Raadmand, N. 123.

Søffren perssøn, per Kieldssenns søn. Se 1570.

Anders Kotti, stuore rassmus Kottis søn. Se 1538.

Henrich Strattmandh.

(6 tyske, deriblandt Cornelius duberin paa salthen
ved Æhelltofft.)

per morthenssøn hannis. 71 b.

Biørn hagenssøn aff mastrand.

Henrich Campman aff Kiøbnehaffn.

Borger 1577, Raadmand, N. 124.

Rasmus Jenssøn, fogidh ij helliggesthus her ij olborigh.

Ikke hos N.

Jacop Philippusszenn, philippus bøckers søn.

Siuordh nielsszen.

Unghe pouill søffrenssøn Hierminsløff.

Mouritz Jensszenn Kottj. Borger 1568.

chresthen Henrichsszenn.

pouill Jasperszen.

Erich podbusk till bestrup, høffuitzmandh paa olborighuss. N. 32.

»1571 thend første dagh May paa sti Valburgs dagh
haffuer Erlig och velbørdugh Mandh Erich pod-
busk till bestrup, høffuitzmandh paa olborighuss
aff sin adelighe fromhedh samtøckt indganghen att
være gildbrodher her wdi gudz legoms lagh och
bleff aff chresthen schriffuer Borgemesther huoss
menighe gildbrødhre forkiøndtt och Indtaghenn.«

1573. 29 April gav og skjænkede han »vdaf sin adeligh
fromhedh« Gildebrødrene i deres ærlige Lag,
menige Gildebrødre »till løst och glede« $\frac{1}{2}$ Læst
tysk Øl, for hvilken de ham højligen og gærne
betakkede.

frantz van manen.

niels anderssen spentrup.

henrich hardt, thienendes henrich pipheringh.

lambrit matzssøn, matz nielsszenn Raadmands søn.

Se 1544.

(6 tyske, se S. 71 a.).

1571. *thend 12 dagh Junii.* 72 a.

Jens Nielsszen tyboe.

Pedher Laurssøn Hørup. Borger 1579.

chresthenn hordboe.

lambrit hansszenn, hans lambritzsøns søn.

Maaske død ung, da han ikke nævnes N. 96.

Hans Jørghenssøn, Jørghen Knudssøn Raadmands Søn.

N. 123. Secher: Slægten Secher S. 3.

arnt de Hoest, thienendis henrich pipheringh.

En Arnt Haes var her 1583 til Pinsemarked [J. S. IX. 125].

Jens nielsen graa.

per Laurssøn furboe. Borger 1567.

Niels laursszenn, thienendis Johan de Wale vðj saltt-
huszid vid Æbelltofft.

Olluf nielssøn, fødh ij Odeuall paa Raayn, borgher
ij lybeck.

(5 tyske.)

(Fortsættes.)

EN PRÆSTEGAARD I HIMMERLAND OG DENS BEBOERE VED AAR 1700

AF A. TUXEN

FØRST i 1893 fik *Løgstør* sin egen Kirke; fra 1851 havde Byen dog haft et lille Kapel; men indtil da havde Borgerne været henviste til *Løgsted* Kirke, der ligger ved Viborg Landevej, 2¹/₂ Kilometer Syd for Byen. Løgsted var Annex til *Kornum*, og her residerede Sognepræsten indtil 1856, da han flyttede til Løgstør, der var blevet den vigtigste By i Pastoratet, skønt den først Nytaarsdag 1900 blev ophøjet til Købstad.

Kornum ligger ved Hovedvejen, der over Nibe fører til Aalborg, omtrent 4 Kilometer Øst for Løgstør. Den vestligste Gaard i Byen er den forhenværende Præstegaard; den ligger Nord for Landevejen umiddelbart ved denne og har 3 Længer, af hvilke Stuehuset er den nordligste. Bygningerne synes at stamme fra det 19. Aarhundrede; de har i hvert Fald ikke noget særligt gammelt Præg og kan ikke være de samme, som Præsten, Hr. *Poul Grum*¹⁾, lod opføre i Slutningen af det 17. Aarhundrede. Efter den Be-

¹⁾ I ældre Tid benævnedes Præsten altid Hr. med efterfølgende *Fornavn*; Betegnelsen Pastor foran Efternavnet kom først i Brug langt ind i det 18. Aarhundrede.

skrivelse, han selv giver af sin Bolig¹⁾, bestod den af følgende Længer: »*Østerlængen*, et Herbergshus og Hestestald med Loft over, nylig opbyggt, er 14 Bindinger à 7 Slettedaler²⁾, *Sønderlængen*, en Hø- og Kornlade, 16 Bindinger à 2 Daler, *Vesterlængen*, et Ladehus, som i Aar af Ny er opbyggt paa 17 Bindinger à 4 Daler, et *Fæhus*, af Ny opbyggt paa 15 Bindinger à 3 Daler, *Nørlængen*, et Raalingshus (Stuehus), for et Aar siden opbyggt paa 20 Bindinger à 10 Daler. Bedrager sig tilsammen udi en Summa 443 Slettedaler.« Herefter har alle Bygninger, paa Sønderlængen nær, været nye, og ved Hr. Pouls Død udsiges det ogsaa: »Præstegaarden findes vel bygt, og stor Bekostning derpaa anvendt«³⁾. De forskellige Længers Beskaffenhed har selvfølgelig rettet sig efter den Anvendelse, der skulde gøres af dem; det fremgaar ogsaa af Prisen pr. Fag. De har dog alle været af Bindingsværk og forsynede med Straatag; Udhusene har sikkert haft lerklinede Vægge, Stuehuset antagelig murede Tavl. Præstegaarden havde ingen Have, og der laa heller ingen Toft ved den.

Længe fik Hr. Poul Hansen Grum ikke Lov til

¹⁾ Viborg Stifts Bog 2. Tome. Indrettet i Aaret 1690. Slet-herridt $\frac{1}{10}$ 1690. De øvrige Oplysninger om Embedets Beskaffenhed findes i samme Protokol.

²⁾ *Rigsdaleren*, som var inddelt i 6 Mark à 16 Skilling, var kun en Regningsenhed; i daglig Handel brugtes *Sletdaleren* à 4 Mark; den benævnes ogsaa *Daler* eller *Krone*. Rigsdalerens Værdi i Nutidspenge varierede meget; den kan ved Aar 1700 ansættes til 3,63 Kr.; men Købeevnen var langt større end nu, om end i forskellig Grad for de forskellige Varesorters Vedkommende. Rigsdaleren maa mindst sættes lig med 9, Sletdaleren med 6 Kroner.

³⁾ Gejstlig Skifteprotokol for Slet Herred $\frac{12}{8}$ 1697.

at nyde godt af sin nye Bolig; allerede den 12. Juli 1697 afgik han ved Døden. Hans Efterfølger var snart funden; i de Tider havde man ingen Menighedsraad, Kaldsretten tilkom Kongen eller Jorddroterne; Herren til Krastrup og mangfoldige andre Godser, Kancelliraad *Berndt Due*, var Patron for Kornum og Løgsted Kirker, han valgte den nye Præst, og Kong Christian V. konfirmerede Valget allerede den 7. August¹⁾ og gjorde vitterligt for alle, »at Vi aller-naadigst have beskikket og forordnet *Peter Sørensen Tuxen* til at være Sognepræst til Qvornumb og Løgsted Sogner i Viborg Stift saafremt han efter foregaaende Examen saa dygtig, i Liv og Levnet saa skikkelig og af den Alder efter Loven befindes, at hannem Prædike Embedet kan betros« Den nye Præst tilfredsstillede ovennævnte Fordringer. Han var i 1689, i en Alder af 22 Aar, bleven Student fra Frederiksborg Skole²⁾ og blev 4 Aar senere i de varmeste Udtryk indstillet til teologisk Examen af Professor *Johannes Jensen Bircherod*. Den 23. December 1693 blev han Kandidat med Karakteren »illum accipimus«, d. v. s., »ham antager vi«, han kan bruges; det var næppe det allerfineste Vidnesbyrd, men dog maaske finere end det, der i sin Tid skal være anvendt ved dansk juridisk Examen: »Ej aldeles ubeqvem til en liden Skriverpost paa Landet.« Om hans Prøveprædiken udtaler det teologiske Fakultet sig under 6. Maj 1697 i meget rosende Udtryk, og da han blev kaldet til Præsteembede, forlod han Universitetet med den Udtalelse, at han vilde blive en nyttig og heldbringende Lærer i Kirken, hvis Ansættelse

¹⁾ Jydske Registre, Fol. ²⁸²/1607.

²⁾ Københavns Universitets Matrikel B. II, S. 170.

man ikke vilde komme til at angre¹⁾. Mod hans Skikkelighed var der intet at indvende; han var kommen af godt Folk og var ikke behæftet med nogen anden Last end Fattigdom. Alderen havde han, idet han var født 1667 i Asminderød Præstegaard paa Sjælland som ældste Søn af Sognepræst *Søren Pedersen Tuxen* og *Christine Johansdatter*. Ved Faderens Død gik han i sit 11. Aar; til Formynder fik han dennes Fætter, den fra Svenskekrigen og Københavns Belejring bekendte Patriot *Lorentz Tuxen*²⁾, men han kom i Huset hos den nye Præst Hr. *Jens Wind*, der blev hans Stedfader. Sin Moder mistede han allerede 1683, og hans Kaar i Skole- og Studenteraarene har næppe været synderlig blide; efter Faderen havde han arvet 121 Daler 1 ƒ , efter sin Farmoder, der døde omkring 1682, 35 Daler 3 ƒ 4 β . Hun hed *Dorte*, var Enke efter Hr. *Peder Lorentzen Tuxen* til Øster Egesborg paa Sjælland (død 1649) og havde ægtet hans Eftermand, Hr. *Peder Pedersen Hee* (død 1680). Efter Moderen arvede han intet; hun efterlod kun 2 ƒ 15 β , og det fandt Skifteretten var for lidt til at dele mellem hendes efterlevende Mand, 6 Børn af 1. og 2 af 2. Ægteskab³⁾.

Fattig kom Hr. Peder til Kornum, og fattig gik han i sin Grav; thi Embedet hørte ikke til de fede. »Decimanternes« (Tiendeydernes) Tal var i alt 60, deraf 16 i Kornum, 6 i Løgstør, Resten i Løgsted; Hartkornets samlede Størrelse var 229 Tdr. 3 Skpr. 1 Fjdk. $\frac{1}{2}$ Album. Størsteparten tilhørte Herren til

¹⁾ Afskrifter af samtlige T.s latinske Vidnesbyrd findes i Viborg Stifts Kaldsbog 1670—1699, Fol. 198 f.

²⁾ Personalhistorisk Tidsskrift, 3. Række, Bind V, S. 264.

³⁾ Lyng-Kronborg Herreds gejstlige Skifteprotokol 1678 og 1684.

Krastrup, Resten i Hovedsagen Bjørnsholm, Sebber Kloster og Aalborg Hospital¹). Den Præsten tilkommende Del af *Korntienden* var i alt 19 Tdr. Rug og 19 Tdr. Byg; »dog kan vel bekommes noget mere, naar Afgrøden er god og Sognene vel ved Magt«. *Kvægtienden* kunde »paa Præstens Anpart vel bedrage sig aarlig ohngefærlig til 3—4 Lam, 2—3 Grise og for ulige Kvæg 4—5 Mark«. *Offeret* kunde for de 3 store Højtiders Vedkommende beløbe sig til i alt 40 Daler; Alle-Helgensofferet var i Slutningen af det 17. Aarhundrede gaaet ned til omtrent 7 Daler; ved Bryllupper, Daab og Kirkegangskoner kunde der falde 10—12 Daler af som Offer. Hertil kom forskellige Naturalier; efter gammel Sædvane og Rettighed gav hver Decimant en Ost i St. Hansrente; Julerente gav de ikke, men som Paaskerente hver en Kage (Sigte eller Hvedebrød) og et efter Evnen og Viljen vaxlende Antal Æg, i det højeste 1¹/₂ Snes. Endelig ydede de Folk, som boede i Løgstør og ingen Avling havde, »til Valdborg Dag« (1. Maj) 8 β; kan beløbe sig aarlig i det højeste 7 Daler«. Det er meget vanskeligt at opgøre disse Embedsindtægter i Penge, da Kapitels-taxten var underkastet voldsomme Svingninger; for Rug var den saaledes i 1699 4 Rdlr. »ƒ 8 β, men i 1700—1703 kun 1 Rdlr. 2 ƒ 4 β; naar man imidlertid sammenligner dem med Embedsindtægterne for 1855²), ser man, at Hr. Peder Tuxen i 1697 har været paa betydelig smallere Ration end Hr. *Jørgen Christian Gravenhorst*, der blev kaldet 1856 den 21. Maj. Dengang beløb *Korntienden* sig til 81 Tdr. 1¹/₄ Fjdrk.

¹) Slet Herreds Præsters Erkl. paa Biskop Wøldikes Rekvision 1736.

²) Departementstidende Nr. 62 1855.

Rug, 78 Tdr. 6 Skpr. 1½ Fjdkr. Byg og 68 Tdr. 6 Skpr. 3½ Fjdkr. Havre. Kvægtienden var gaaet op til 7 Rdlr., Offer og Akcidenser til 400 Rdlr., Midsommerrente 6 Tdr. 5 Skpr. Rug; af Naturalier ydedes der endnu 24 Ol Æg og lige saa mange Lispund Ost¹⁾. I Hr. Peders Tid var der tilmed Nedgang: ved Slutningen af det 17. Aarhundrede var der i Kornum 5, i Løgsted 7 og i Løgstør 1½ øde Gaarde, »hvoraf Præsten intet bekommer«, og de jordløse Folk i Løgstør vilde nødig ud med deres 8 β; de beraabte sig paa, »at de fandt det ikke i Loven«. Tilbage var endnu Præstegaarden med dens Jorder, som i 1856 blev solgt til Fordel for Embedet, men som i 1697 skulde give Præsten Størstedelen af hans Udkomme. Dens Taxt i den gamle Matrikel var 4 Tdr. 5 Skpr. 3 Fjdkr. 1 Alb.; da den blev solgt, var den 5 Tdr. 5 Skpr. ny Matrikel. Præstegaarden var fri, »saa deraf gives ingen Skat eller Udgifter som af Bøndergaarde«. Til den hørte som til de andre Gaarde i Kornum By 8 Aars »Giøde«. »Det første Aars Giøde kaldes Tungeland, hvorudi kan ohngefærlig saas 3 Tdr. 4 Skpr. Byg, og er i samme Aars Giøde 7 Agre. 2. Aars Giøde Sorthøjs Vang 2 Tdr. 2 Skpr. Byg 2 Agre

3. — — Raadhøjs	5	—	»	—	—	2	—
4. — — Staahaardt	5	—	4	—	—	9	—
5. — — Vandfaldet	4	—	6	—	—	10	—
6. — — Røgels Vang	4	—	5	—	—	5	—
7. — — Sanden	3	—	6	—	—	9	—
8. — — Sønden og Øster Løgstør Vej	nok 5 stak-						
	kede Stykker i et Fald, kaldet lille Tavle-						
	bord, 3 Tdr. 6 Skpr. Byg.						

¹⁾ En Ol = 4 Snese, et Lispund = 8 Kilogram.

Foruden disse Vange er til Byen noget Gribs Jord¹⁾ ved Brøndum Mark i Salling Sogn, som ikke hører til visse Aars Giøder; hvorudi er til Præstegaarden 5 Agre: 3 Tdr. 6 Skpr. Byg«. Desuden henhørte til Præstegaarden et Par smaa Enge: en i Næsborg Landkær Syd for Kils Aa, kaldet Suppenfald, og en Nord for Aaen, kaldet Goufel Eng. Herpaa kunde, efter som Aaret var, avles 4—5 Læs Hø.

Præstegaarden har saaledes henligget i Fællesskab med Byens øvrige Gaarde, og Driftsmaaden har været Ottemarksbrug med 8 Aars Rotation. Antagelig er Omdriften gaaet for sig paa følgende Maade: efter 4 Aars Hvile er en Vang bleven besaaet med Byg, næste Aar med Rug, efter at være bleven gødet (Nygødningsrug); derefter er der fulgt 2 Aar med Havre og sluttelig 4 Aars Hvile²⁾.

I den katolske Tid boede Præsten i Ravnstrup; ogsaa den første lutherske Præst, Hr. *Mogens (Mourils) Kaarsgaard*, boede her, men »tog Skyld og Landgilde og al Herlighed af den anden Præstegaard i Kornum By«, hvortil hans Eftermand forlagde Residensen. Nu blev den tidligere Præstegaard reduceret til en *Annexgaard*, som blev beboet af en Bondefamilie; men Sognepræsten i Kornum skulde »nyde og beholde den rette Skyld og Landgilde med al sin Rettighed og Herlighed, Ægt og Arbejde, som der nu afgaar og af Arilds Tid afgaaet er«. Præstens Rettigheder var hjemlede ved et Tingsvidne af ²⁶/₁₁ 1573, et Sognevidne af ²⁵/₈ 1577 og ved en af *Henrik Gyldenstjerne* under ¹³/₆ 1579 paa Aagaard udstedt Bekræftelse her-

¹⁾ Et Stykke Jord, som ikke er »rebet«, d. v. s. indtaget under Fællesskabet, og hvoraf enhver kan tage.

²⁾ Historisk Tidsskrift 8. Række B. VI, S. 70, smlg. Danske Vider B. II, S. 238.

paa¹⁾. Annexgaardens Taxt var 4 Tdr. 2 Skpr. 1 Fjdkr. 1 Album, altsaa omtrent som Præstegaardens, men dens Bygninger var langt mindre og ringere om end »temmelig holden vedlige med Ler og Tag«. I Landgilde svarede den aarlig 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 1 Skovsvin, »Gæsteri« og 1 Sletdaler²⁾, et tarveligt Supplement til Præstens ringe Løn. Den svarede Skat som andet Bøndergods, dog »nyder den Frihed for halv Skat baade af Herligheden og Bondeskylden, som det gejstlige Gods paa nogle visse Aar allernaadigst er forundt«. Annexgaarden blev senere solgt, og Kaldet fik tillagt en lille Rentenydelse i Stedet.

Af »*Beneficia*«, d. v. s. særlige Indtægter, Legater, Sædegaards Afgifter o. l., havde Kaldet ingen. Jorderne gav ikke meget af sig, de smaa Enge gav utilstrækkeligt Hø; der var Mangel paa Foder og Græsning; Brændsel og Lyngslet havdes ikke ved Stedet; »men skal købes mere end 1½ Mil borte og kan endda undertiden næppe for Penge og tiggende Bøn bekommes«.

Den 1. Oktober 1697 blev Hr. Peder Tuxen ordineret af Biskoppen i Viborg, Dr. Henrik Gerner³⁾, der sikkert har kendt ham fra hans Barndom; han havde jo været Præst i Birkerød fra 1657 til 1693, var Hr. Søren Pedersen Tuxens Herredsbroder og havde været med til at behandle hans Dødsbo⁴⁾. Sammen med Lorentz Tuxen havde han i Svenskekrigen 1658—1660 givet glimrende Prøver paa sin Fædrelandskærlighed og er naturligvis efter Krigen jævnligen kommen sam-

¹⁾ Disse 3 Dokumenter, som nævnes i den før anførte Stiftsbog, er trykte i Jyske Saml. B. X, S. 33 f.

²⁾ Nævnte Stiftsbog.

³⁾ Kirkehist. Saml. B. V, S. 376.

⁴⁾ Lyng-Kronborg Herreds gejstlige Skifteprokol.

men med sin Medsammensvorner i den ulykkelige Kronborgaffære 1659 og dennes Fætter, den unge Sognepræst i Asminderød. Præsten i Kornum fik kun i kort Tid Glæde af sit fornemme Bekendtskab, da Biskop Gerner allerede døde i Foraaret 1700.

Hr. Poul Grum i Kornum havde siddet i nogenlunde gode Kaar; hans Bo gav et Overskud paa 900 Daler; men der var heller ikke saa faa om at dele Arven; hans Enke, *Maren Jensdatter Schytte*, fødte efter hans Død en Søn og havde i Forvejen 3 Sønner og en Datter. Hr. Peder overtog Formynderskabet for de 2 mindste Dreng¹⁾, men ægtede ikke deres Moder, hvad der havde været en god Forretning, da han saa var sluppet for lige til sin Død at betale hende Pension og havde faaet Penge oven i Købet; han var imidlertid lovlig forhindret, da han var forlovet med *Cathrine Hansdatter Figenskov* (f. 1671), som antagelig var en københavnsk Borgerdatter²⁾. Han ægtede hende vistnok kort efter sin Kaldelse³⁾ og synes at være flyttet ind i Præstegaarden endnu i Naadensaaret; de levede sammen i henved 40 Aar, og hun overlevede ham i 20 Aar.

Lejligheden var ikke ret stor; den bestod kun af følgende 4 Værelser: Dagligstuen, Sengekammeret, Gæstekammeret og Storstuen. Udenomslejligheden bestod af Køkken med Spisekammer, Bryggers, Pige-kammer og nogle Kælderrum; Karlekammeret laa i Staldbygningen. I Tidens Løb blev Præsteparret vel-

¹⁾ Slet Herreds gejstl. Skifteprotokol ¹²/₈ 1697, ¹²/₈ 1698.

²⁾ Et Gravsted i St. Nikolai Kirke ejedes i 1673 af *Hans Figenskov*. (Personalh. Tidsskr. B. I, S. 221). Tuxens ældste Søn blev døbt *Hans*.

³⁾ Det ældste Barn er døbt ¹¹/₈ 1698.

signet med 13—14 Børn¹⁾); de modtog jævnlig Besøg af hans og hendes Søskende og havde stort Folkehold; det maa have knebet med at skaffe Sengeplads til saa mange Mennesker; men man var nøjsom i de Tider, og Sengene var rummeligere end nu.

Da saa at sige alle de Livsfornödenheder, som skulde bruges i Præstegaarden, ogsaa maatte fremstilles dør, var denne noget anderledes udstyret med Besætning og Inventar, end Tilfældet er i vore Dage. I det hele og store er Forskellen mellem Hr. Peder Tuxens Præstegaard og den, som hans Sønesøns Sønesøn 150 Aar senere rykkede ind i, dog ikke videre stor, kun var Tipoldefaderens Dyr og Redskaber gennemgaaende af ringere Beskaffenhed. Dette vil falde stærkt i Øjnene, naar vi foretager en Vandring gennem Kornum Præstegaard, saaledes som den saa ud, da Hr. Peder 1737 lukkede sine Øjne²⁾); da det meste Inventar dengang betegnes som gammelt, kan man roligt gaa ud fra, at det ikke har undergaaet store Forandringer i hans Embedstid. I *Hestestalden* stod der 2 store, forholdsvis unge, sorte Hopper, en gammel rødblisset og en gammel brun Hoppe, en yngre rødblisset og en brun »Mærplag«. I vore Tider (1916) med de svimlende Hestepriser lyder det som en Fabel, at Plagen var vurderet til 1 Rdlr. 4 ₤ og de to bedste Heste tilsammen til 13 Rdlr. 2 ₤ (!!). Ved Stalden boede ogsaa Karlene, ikke synderlig komfortabelt; af Møbler nævnes kun et Sengested, der var sammenlaaet af Brædder og fyldt med Halm, hvor over der

¹⁾ Wiberg angiver 14 i almindelig dansk Præstehistorie Bind II, Side 248; men i Kornum Kirkebog nævnes kun 13; et kan dog muligvis være dødt inden Daaben. I Kirkebogen mangler Oplysninger om Døde.

²⁾ Slet Herreds gejstlige Skifteprotokol 1737—1738.

laa en graastribet Vadmel's Over- og en ganske tilsvarende Underdyne; formodentlig har der dog ogsaa i Karlekammeret staaet en fast Bænk. I Hr. Poul Grums Tid var der 3 Karle i Præstegaarden¹⁾; hans Efterfølger har næppe kunnet nøjes med mindre. Flot kørende var den Kornum Præst ikke; han havde dog en beslagen Vogn med Vogtrin, Fjæle og Sæder med tilhørende Remme; om Vinteren traadte Kanen i Vognens Sted. Gallaseletøjet havde Læderpuder, Kobbøl, Kæbestænger og gode Rebskagler; det blev naturligvis benyttet af de to sorte, de eneste, der havde Stalddækkener med Gjorde og Lædergrime; Arbejdshestene har maattet hjælpe sig med det simple Seletøj med Sivpuderne, der da ogsaa var godt nok til den ubeslagne Vogn. For dem var der ikke beregnet noget Dækken, de har maaske maattet bjærge Føden som Udgangsøg under aaben Himmel. Den tunge Hjulpløv krævede 4 Heste, Harverne maatte derimod nøjes med 2. Andet Befordringstøj fandtes ikke i Præstegaarden, naar undtages nogle umage Hjul, andre Reservedele og Vognrekvisitter, Tjærkaude m. m. I Staldlængen fandtes endvidere en Skærekniv med Kiste til Hakkelse og en Slibesten med Jærnaxel. I Høsttiden har vel begge Præstens Vogne maattet gøre Tjeneste; Sidefjælene blev saa afløste af de »ledige Hauger«, der nævnes i Inventariet. Præsten har selv forsynet Karlene med »Høleer«, hvoraf han havde 3 foruden en Lynglé; desuden ejede han et Par Spader, Forke og Grebe samt af Huggehusinventarium nogle Øxer, en Sav, Hammer, Huggejærn og et Par Baandknive. Der nævnes ingen Plejle; muligvis har man betragtet dem som værdiløse.

¹⁾ Nævnte Skifteprotokol 1697.

I *Fæhuset* saa det ikke stort bedre ud end i Hestestalden; 7 Malkekøer i Alderen fra 6—11 Aar, 4 Kvier og 1 Kviekalv udgjorde den kvindelige Del af Besætningen, medens 7 Studnød repræsenterede den mandlige. Alt Kvæget var sort i mange forskellige Nuancer: ravnsort, sort hjælmet, sort gærel (sort med hvide Striber), sort grimet, sort broget og graa stjærnet; der fandtes ikke et eneste rødt Kreatur. Foderstanden var naturligvis daarlig og Mælkeydelsen ringe. Jorderne egnede sig vel nok saa godt til Faareavl; Flokken talte ogsaa 38 Stykker, hvoriblandt ikke mindre end 3 gamle Væddere. Af Svin fandtes 2 Galte og 2 Søer samt 4 Grise; de magre, højbenede Dyr har næppe haft megen Lighed med Nutidens Andelssvin. Tilsammen talte Præstegaardens Besætning 71 Dyr af alle Slags; ved Hr. Peders Død blev de alle tilsammen vurderede til 57 Rdlr. 2 \mathfrak{f} 4 β (!!); for den Pris kan man i vore Dage næppe engang faa en eneste tarvelig Ko. Fjerkræ omtales ikke, men Menigheden maatte jo ogsaa levere mange Æg.

Det blev nu Madame Tuxens, eller, som hun i Reglen kaldtes, Cathrine Figenskovs Sag at forædle de Raaprodukter, som Gaarden leverede; til Hjælp havde hun i Begyndelsen sine Piger, senere tillige sine Døtre, men der var ogsaa nok at tage fat paa. Mejeriet har næppe staaet paa noget højt Trin; man tænke blot paa »Bøndersmørret« for et halvt Aarhundrede siden; Mælkeskabet stod i Dagligstuen; endnu i Mands Minde stod Mælkefadene i Bøndergaardene paa Hylder under Loftet i Opholdsrummet, der tillige var Soveværelse. Af Mejeriredskaber havde de samme, som var i Brug for en Menneskealder siden: Mælkestripper, Sibøtter, Sier, Skumske, Ker-

ner og Trug; forskellige Fjerdinger, Ottinger o. l. til Opbevaring af Smørret og Ostehækker til Osten fandtes i »den inderste Kælder«. Her stod ogsaa Salte-
truget og en Mængde Tønder af forskellig Form og Størrelse til Opbevaring af den Del af Slagtemaden, der ikke blev røget eller nydt i fersk Tilstand; det har drejet sig om ret betydelige Mængder, særlig af Svine-, Lamme- og Kalvekød; der var langt til nærmeste Købstad, og Slagterne kom ikke med deres Varer til saa afsides liggende Egne. Præstekonen skulde imidlertid ikke blot skaffe Føde men ogsaa Klæder, og det baade Uldent og Linned; hun disponerede da ogsaa over det fornødne Antal Uldsaxe, Karter, Hegler, Spinderokke og Garnvinder; derimod fandtes der ingen Væv i Præstegaarden; der har da ogsaa nok været professionelle Vævere i Landsbyen eller i hvert Fald i Løgstør. Markens Produkter opbevaredes i Kornsække og Løbe (Kurve); til at rense dem havde man Skuffer og Sold; Grynkuber (Kurve) tjente til Opbevaring af Gryn. Ogsaa Kornvarerne blev forædlede i Præstegaarden; man fremstillede baade Mel og Malt, Brød, Brændevin og Øl. I Bryggerset fandtes Haandkværne med alt Tilbehør, et Par Dejnekar (Kar til at lægge Dejg i), en Fælde (Kasse eller Kurv, hvori Dejgen blandes med Mel) samt en Bagerovn; paa Spisekammerets Hylder henlagdes de færdige Brød. Øl og Brændevin blev tilvirket i samme Rum som Brødet; her stod Husets kostbareste Stykke, den mægtige »Brygger- og Brændevinskedel med Laag, Hætte og Piber«, der indeholdt 82 Pd. Kobber og var vurderet til 15 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ 8 $\frac{1}{2}$; sammen med Destillerkedlen, der ogsaa var af Kobber, repræsenterede den en større Værdi end Hr. Peders 2 bedste og 2 daarligste Heste tilsammen. Det

har sikkert været en slem Finkel Jokum, man brændte i Præstegaarden, og Øllet var ikke bedre, Maltkøllerne var primitive, og Behandlingen af Malten mindre omhyggelig; Bryggerkarrene, hvoraf nogle var af Eg, andre af Fyr, har næppe været holdt tilstrækkelig rene. Det færdige Produkt opbevaredes i Kælderen paa Ankere og Tønder, der forefandtes i ret betydeligt Antal, medens Affaldet: Drank og Mæsk i ganske lignende Beholdere stod i Bryggerset for siden at benyttes som Svineføde. I samme Rum fandtes, ganske som i langt senere Tiders Præstegaarde, et Natskrin.

Den egentlige Forædling af Gaardens Produkter fandt Sted i Køkkenet, og dette var vel forsynet med Kobber-, Messing-, Blik- og Stentøj samt »Jærnfang« af alle Slags. En Nutids Husmoder vilde med Misundelse have set paa de 4 større og mindre Kobberkedler, de 2 trebenede Kobbergryder, de talrige Fyrfade af samme Metal og paa Messingmorteren med Støder, ikke at forglemme de mange Kageforme og mindre Rekvisiter af Kobber og Messing, saasom Rivejærn, Dørslag, Tragter, som i vel pudset Tilstand hang paa Væggene eller stod paa Hyldeerne, naar de ikke var i Brug. Men alligevel! Naar hun saa Madame Tuxen og hendes Piger staa i den svidende Røg ved den aabne Skorsten, tumlende med Ildpuster og Brandfork for at faa det daarlige Brændsel til at fænge og brænde klart, naar hun saa Flammerne slaa op om Metalgryderne, der stod paa Jærn Trefødder eller paa deres egne 3 Ben eller hang over Ilden i Kæder, der var fastgjort i Skorstenen, saa vilde hun prise sit Gasapparat, sin Primus eller sit Komfur og ikke have byttet sin Stegeovn eller Stegegryde med den gamle Præstekones Bradspid og Bradpander;

heller ikke med de trebenede, yderst skøre Jydepotter vilde hun have kunnet finde sig til Rette, skønt der er dem, der siger, at de forlenede Suppen med en særlig Velsmag. Til daglig Brug levede man saare tarveligt i Kornum Præstegaard, men Cathrine Figenskov var godt kendt med den finere Madlavning; hun kunde bage »Gode Raad«¹⁾, Tærter, Bakkelser og »Muskevitler«²⁾, lave Ægost³⁾, »Mandelkæs«⁴⁾ med flere Rariteter og besad et helt Arsenal af Kagejærn, Ruller, »Sprutter« og Forme af Kobber, Blik og Stentøj. I hendes Køkken fandtes de nødvendige Pottemaal af Blik, forskellige Laag til Gryder og Fade, en Rist og endelig et Strygejærn med Trefod og 3 Bolte; i det ellers temmelig fuldstændige Udstyr savnes mærkelig nok en Vægt.

Serviceet var hovedsagelig af Tin, baade »Mangods« (Tinblanding), engelsk og Krontin, solidt og tungt. Et Suppefad, 7 flade Fade og 2 »acheter« (Assietter), 2½ Dusin Tallerkner, flade og dybe; men der fandtes ogsaa et stort Træstel med 4 Fade, 3 Kander til Øl, et Dusin Tallerkner med og et uden Brikker. Disse Spiserekvisiter har maaske været beregnede for Tjenestefolkene, skønt Præstefamilien næppe til dagligt Brug har anvendt det fine Tinstel, der var ret besværligt at holde rent og blankt. Af Sten-

1) Kage, bagt i et særligt Jærn, og bestaaende af Mel, Æg, Sukker, Smør, Kanel, Kardemomme, Fløde og Citronskal.

2) Kage, bagt i særligt Jærn.

3) Nymalket Mælk med Æg, som blev pisket, ostet, oplagt i Kopper, vendt, sat paa Fade; spistes med varm Mjød eller Øl.

4) En Slags Grød, lavet af Mandler, Æg, Mælk, Sukker, Husblas og Rosenvand; naar den var kold, hældtes den ud af Formen og spistes med Vin eller Fløde.

tøj fandtes grumme lidt: 3 Fade og et Par »Kovske-
ner« (Skaale), deraf 1 til Koldskaal.

»Fenté« har man næppe kendt i Kornum Præste-
gaard, men Cathrine Figenskov kunde dog dække et
pænt Tebord; hun havde et Par Tebrædter, en Te-
potte med Skaale af Tin, en Te-Mælkekande af Sten-
tøj, 10 Par Kummer og Kopper af samme Materiale,
hvide og hvidblaa, samt en brun »Porcellins Coppe«,
paa de Tider en stor Sjældenhed; der fandtes kun 2
Teskeer, men de har saa kunnet gaa paa Omgang
mellem Gæsterne. Ved højtidelige Lejligheder er Sølv-
tøjet sat frem paa Husets eneste »Hørgarns Drejel«s
Dug; der var ikke meget af det: et Krus med Sølv-
laag og en Skuepenge indlagt, et Par Bægere, et Du-
sin Skeer, der ligesom det ene Bæger var mærkede med
Præstefolkenes Navnetræk, et Saltkar og en lille Tum-
ling; disse Sager saammen med et Par Dusin Sølv-
knapper, det hele vurderet til 44 Rdlr., repræsente-
rede hele Husets Forraad af ædelt Metal; i Hr. Peders
Dødsbo fandtes slet ingen rede Penge.

Præstegaardens *Stuer* var langt tarveligere udsty-
rede end Udenomslejligheden; der har sikkert ikke
hersket megen Komfort i det Tuxenske Hjem. *Daglig-
stuen*, der blev opvarmet af en stor Bilæggerovn,
havde 4 Fag Vinduer, vistnok 2 til hver Side, for-
synede med Hørlærreds Gardiner med Kapper. Møble-
mentet bestod, foruden af det alt omtalte Mælkeskab,
af 2 Hængeskabe, 1 stort og 2 mindre Borde, 1 Læne-
stol, 1 Spindestol og 3 andre Stole samt 1 Kiste-
bænk med 4 Rum. Selvfølgelig har Præstekonens
Rok og formodentlig ogsaa Præstens lille Bogsamling
været anbragt herinde; hans Blækhorn af Bly stod
der i alle Fald. I Stuen fandtes endvidere et Urværk
med »Hus« og et »Skak Sengested«, d. v. s. en Seng,

hvis Himmel blev baaret af 2 lodrette og 2 skraa Stolper; i denne laa en gammel Bolsters Underdyne, en hjemmegjort Olmerdugs¹⁾ Overdyne og 2 nye blaa-tribede Hovedpuder; Sengen var forsynet med et hjemmegjort Omhæng med Kappe og Dække. Paa Stolene var der Hynder, og et af Bordene har nok været prydet med det hjemmegjorte, bruntribede »Bordklæde«. Over Sengen var der en liden Klokke, og i øvrigt fandtes af Vægprydelser et Spejl i sort Ramme; da Husets »Skilderier« i Skifteprotokollen nævnes for sig, kan det ikke opgives, i hvilke Stuer de har været anbragte; der var en Snes Stykker af dem, mest med bibelske Motiver: Jakobs Kamp, Jakobs Himmelstige, Abraham ofrer Isak o. s. v.; men der var ogsaa nogle Portrætter, højst sandsynligt malede af Præstens Søn *Elias*, der var »Kontrafejer«, Portrætmaler. Stor Kunstværdi har Billederne vel næppe haft; men de var ogsaa alle tilsammen kun vurderede til 4 ₤; nogle af dem har vel hængt i Dagligstuen, hvor der i øvrigt ikke fandtes Nipsgenstande.

Sengekammeret var ret spartansk udstyret med et Skab, Sengestød, et Bord, et lille Skuffemøbel og nogle Toiletsager: et Kamfoder, Klædebørste og Husets eneste Natpotte, som var af Tin. Stuen var forsynet med en lille Bilægger, og Præstens Tobakskværn stod herinde. Sengen havde et blommet Kattuns Omhæng og var forsynet med en graa-tribet Vadmels Underdyne, en blaa- og rødtavlet Lin-Overdyne, en ny blaa-tribet Bolsters Hovedpude. De gamle Kattuns Gardiner har vist hængt herinde.

Storstuen var uden Kakkelovn og altsaa ikke ind-

¹⁾ Egentlig Ulmerdug, Tøjart af Uld- og Bomuldsgarn.

rettet til Beboelse; den havde 5 Fag Vinduer med Hørlærreds Gardiner med Kapper. Her stod Husets bedste Seng med rødt Omhæng med Over- og Underkapper, 2 fine blaastribede Olmerdugs Underdyner, 2 tilsvarende Hovedpuder og en »Kram-Olmerdug«¹⁾ Overdyne samt Sengetæppe; Sengestedet var rødmalet, havde 5 Knapper og var i det hele taget et Pragtstykke. Det store runde Bord var dækket af et silkefrynset Bordklæde, de 12 Bøgetræsstole havde dels syet, dels Læderbetræk, medens Lænestolen var forsynet med en Hynde. Møblementet kompletteredes af 3 store malede Kister med og uden Beslag; paa Væggen hang et større Spejl i sort Ramme og muligvis nogle Skilderier.

Gæstekammeret havde Bilæggerovn, Slagbænk, et Slagbord med Egefod, et Fyrrebord med Korsfod, et Par Taburetter, et lille Spejl og — et Brædtspil med Brikker og Tærninger. For Vinduerne hang Kalluns Gardiner.

Endnu maa nævnes *Pigernes Kammer* ved Siden af Bryggerset; her stod en Seng med graastribet Vadmels Over- og Underdyne, Vadmels Hovedpude og 2 nye Vadmels Vaar, endvidere et Bord og nogle Skamler.

Paa den Tid, da den her benyttede Inventarfortegnelse blev affattet, var kun to af Ægteparrets Børn hjemme, Resten var døde eller bortfløjne; men tidligere, da man formodentlig ogsaa har haft en »Præceptor« (Huslærer), havde der været Brug for langt flere Sengeklæder; sammen med de alt nævnte Sager raadede Cathrine Figenskov over 11 Under-, 9 Overdyner og 29 Hovedpuder; det meste var nu gam-

¹⁾ Købt, i Modsætning til hjemmegjort.

melt, slidt og bødelt. Med Lintøj var hun knap saa stærkt forsynet; der nævnes 3 Hør- og 3 Blaargarns Drejls Dynere i 2 Bredder, samt 3 Blaarlærreds Dynere i $1\frac{1}{2}$ Bredde; disse Vaar er formodentlig traadt i Stedet for Lagner, hvoraf der kun fandtes 4 Par Hør- og 10 Par Blaarlærreds, alle i 2 Bredder; hertil kom 3 Par Hørlærreds Pudevaar og 3 (!) Haandklæder. Til Sengetøjet maa vel regnes de 3 Messing Sengebækkenner.

I hele Inventaret findes ikke en eneste Lampe, men 4 Par Lysestager af Tin eller Messing, et Voxstabeljærn og en Haandlygte af Blik; Talglysene tilvirkedes i Præstegaarden; i Bryggerset fandtes en Lyseform.

Der har saaledes ikke været hyggeligt i Præstegaarden, og Omgivelserne var lidet tiltalende; Egnen var træløs, der manglede Have, Nabogaardene har ikke været statelige, og Kirken var forfalden; Klokken kunde paa Grund af Taarnets Brøstfældighed ikke bruges, Vaabehuset ikke aflaaes, saa at Landmilitsen ikke kunde have sine Vaaben i Fred; hertil kom, at Kirkegaarden var opfyldt med Faar og andre Kreaturer. Biskop *Lintrup*, der paa sin Visitats i 1723 paatalte disse Mangler, klager tillige over, at en Del af Kirkens Blytag er borttaget og erstattet med Tagsten, at Loftet er raaddent og at der intet Døbefad findes¹⁾. Det var gaaet tilbage for Kirkens Patron; Berndt Due døde 1699; hans Søn og Efterfølger, Oberst *Manderup Due*, døde $11/3$ 1710 af de Saar, han Dagen forud havde faaet i Slaget ved Helsingborg som Chef for Dronningens Livregiment. Han var barnløs, og hans Broder *Albert Christian*, der havde overtaget Krastrup

¹⁾ Jydske Saml. 3. Række B. II S. 136.

m. m., sad meget haardt i det og kunde ikke vedligeholde sine Kirker. Først da Grev *Christian Rantzau*, der havde ægtet *Manderup Dues Enke, Charlotte Amalie, Gjøe*, 1725 havde købt de *Dueske Godser*, kom der Orden i Sagerne, og 1736 kunde Hr. Peder indberette, at Kirkerne var tækkede med Bly og i god Stand¹⁾.

Der er ikke bevaret noget Portræt af den *Korrum Præst*, saa man ved ikke, hvorledes han saa ud. Kong *Christian V* havde forordnet, at Præsterne altid skulde bære Embedsdragt; de søgte ofte at unddrage sig denne Tvang, hvad der jævnlig blev paa-talt ved Landemoderne; men Hr. Peder har været en lovlydig Mand: i hans Bo fandtes kun gejsllige Klæder, en fin Klædes- og en Stoffes Præstekjole, et Par Pibekraver, en Plyches og en Klædes Kabuds; hertil et Par Støvler og et Par Tøfler. Hr. Peder har ikke været nogen lærd Mand; hans Bogsamling talte kun 50 Bind; heraf var de 32 paa Latin, et Sprog, som den Tids Præster fuldt beherskede, 9 paa Tysk, Resten paa Dansk; mange af de latinske Bøger skyldes danske Forfattere, ingen af dem hører til Oldtidslitteraturen. Gennemgaar man Listen, støder man paa flere kostbare Ting, saaledes Talen over *Sophie Rosenkrantz* af Biskop *Mathias Foss*, hvis faatallige Ligprædikener var i den Grad efterspurgte, at de endnu 50 Aar efter hans Død udkom i et nyt Oplag²⁾; ogsaa Biskop *Peder Jespersens* Tale over *Niels Juel*, et Foliobind paa 411 Sider med 2000 Bibelcitater, findes i Samlingen³⁾. Disse kostbare, stærkt efterspurgte Værker var kun vurderede til 12 β

¹⁾ Erklæring paa Biskop *Wøldikes* Rekvisition 1736.

²⁾ Dansk Biografisk Lexikon Bind V Side 267.

³⁾ Do. Bind VIII Side 469.

pr. Stykke; men Kornum var heller ikke noget Kulturcentrum. Af danske Andagtsbøger kan mærkes Salomons Stol af Præsten *Villads Nielsen* i Udbynedre, et Kwartbind, trykt i 1661; heri hedder det bl. a.: »Thi ligesom Stole staae paa Beene oc ere derfor saa stadige, at mand tryggeligen kand sætte sig paa dem: Saa haaffver oc hvert Embede sin Stoel til et Vidnisbiurd om det samme«. Saa aandrige var det saakaldte lærde Tidsrums religiøse Forfattere. Af denne og de andre, noget tilfældigt sammenbragte Bøger faar man ingen Oplysning om Hr. Peders eget religiøse Standpunkt, men at *Spener* er repræsenteret i hans lille Bibliotek, vidner dog om, at han har kendt Faderen til Pietismen, som i hans sidste Aar begyndte at komme i Kurs i Danmark. Hans kostbareste Bog var Christian V's danske Lov, som var vurderet til 1 Rdlr.; men en af de mest værdifulde, *Poul Jensen Coldings* latinsk-danske Lexikon¹⁾, var kun taxeret til 8 β (!).

Da Peder Tuxen i 1697 holdt sin Dimisprædiken, udtalte Professorerne, at »hans Prædiken hørte til dem, som vi kun plejer at faa af de dygtigste og bedst begavede teologiske Kandidater; hans Organ er kraftigt nok, og hans Tale ledsages af sømmelige Gebærder o. s. v.«²⁾ Man kan vel gaa ud fra, at han efter Evne har prædiket Ordet for sine fattige, uoplyste Sognefolk. Ved Bispevisitatsen 1723 talte han den 11. September i Kornum Kirke over Salme 119 Vers 19: »Jeg er fremmed paa Jorden. Skjul ikke Dine Bud for mig«. Bispnen siger intet om Prædiken, men er ikke tilfreds med Præstens Bogføring:

¹⁾ N. M. Petersen: Den Danske Litteraturs Historie, Bind III, Side 360.

²⁾ Viborg Kaldsbog 1670--1699, Fol. 198.

han havde ladet Degnen i Løgsted, *Thomas Christensen Thaarup*, føre Kirkebogen, havde undladt at føre Fortegnelse over Allergæsterne og fik Skyld for, at den Snør, hvormed Bogen var gennemdraget, var gaaet i Stykker, saa at baade Baand og Segl maatte fornyes. Samme Degn var i øvrigt en habil Mand; Biskop Lintrup roser i høje Toner hans Virksomhed: »jeg fandt Ungdommen saa vel grundet og undervist i deres Christendoms Elementer, som jeg næppe har fundet den i det hele Stift«. Som saa mange af hans Kolleger i de Tider var han Student; han var en dygtig Prædikant og vikarierede i lange Tider for Hr. Peder, der paa sine gamle Dage var meget svagelig; men han lod sig godt betale for sin Tjeneste. Hans Søn, *Christen Thomsen Thaarup*, som blev Degn i Løgsted 1740, blev 10 Aar senere Sognepræst i Kornum og Løgsted, men døde allerede 1762. Om Hr. Peders Embedsvirksomhed foreligger der ikke stort mere; Menighedslivet blomstrede ikke i de Tider, og Præsterne lod sig nøje med at passe deres Embeder og sørge for deres i Reglen talrige Familier. Til deres Pligter hørte ogsaa at behandle Boerne efter deres afdøde Herredsbrødre, andre Kirkens Tjenere og deres Hustruer; ved disse Lejligheder blev der nedsat en Kommission med Provsten som Formand og 2 Præster som Bisiddere. Hr. Peders Navn findes da ogsaa af og til i Slet Herreds gejstlige Skifteprotokol. Var der umyndige Børn efter en Præst, overtog Embedsbrødrene ofte Formynderskabet. Hr. Peder blev saaledes Formynder for Just Olsen Aslov, Søn af den i 1698 afdøde Præst til Næsborg *Hr. Ole Nielsen Aslov*¹⁾, hvad der i 1703 paadrog ham en

¹⁾ Om denne og de øvrige i denne Afhandling nævnte Præster findes Oplysninger i Wiberg: Alm. Præstehistorie.

Retssag, da han ikke vilde udlevere sin Myndlings Arvepart til en Kreditor; »thi jeg ikke ved, at min Myndling, som endnu er umyndig, kan sætte sig i Gæld«¹⁾. I den gejstlige Skifteprotokol nævnes Tuxen endnu et Par Gange som Fornynder.

Livet i den afsides beliggende Præstegaard har været meget ensformigt; de talrige Barnefødsler med tilhørende Barselgilder har dog bragt nogen Afvexling; Præstefamiliens Medlemmer figurerer talløse Gange som Daabsvidner i begge Pastoratets Kirker, og det ikke blot hos Honorationes, men ogsaa hos Bønderne, ja de ansaa sig ikke for at være for fine til at være Faddere for Slegfredbørn, skønt Traktementet næppe har været flot. Ogsaa Bryllupper og Begravelser har givet Anledning til Selskabelighed. Den Kreds, der samledes til Barselgilderne i Kornum Præstegaard, var dog ikke stor; de samme Navne gaar igen atter og atter; navnlig maa Præsterne i Slet Herred holde for. Nabopræsten Hr. *Hans Peder sen Mule* af Næsborg og hans Hustru, Formandens Datter, *Maren Olsdatter Aslov* staar Fadder til de 3 ældste Sønner; men han dør allerede 1703, og nu tager hans Eftermand Hr. *Abraham Hviid* fal, trolig støttet af sin Hustru *Inger Malene Lauritzdatter Skipper*; Parret figurerer 8 Gange som Daabsvidner for de smaa Tuxener. Hr. *Hans Sørensen* af Vilsted med Hustru *Ingeborg Hansdatter Brunow*, Hr. *Jens Rasmus sen Snilger* af Sebber og Hustru *Maren Christensdatter*, Hr. *Mathias Willumsen* af Strandby og navnlig Hr. *Ægidius Lasson* af Farstrup med Hustru *Anna Cathrine Lowson* var yndede som Faddere. Disse toges dog ikke udelukkende fra den gejstlige Stand; Her-

¹⁾ Aars og Slet Herreders Justitsprotokol 1700—1703.

redsfogden *Chr. Soelberg*¹⁾ med Datter, Demoiselle *Maren*, hans Eftermand, *Jens Tafteberg*²⁾ og Hustru *Susanne Kynig*, Herredsskriveren *Hans Rickertsen*³⁾ giver ofte Møde, en enkelt Gang optræder en Officer af Landregimentet, ligesaa Præstens eneste Broder *Johan Sørensen Tuxen*, død som Sognepræst til Ramme, og Præstekonens Søster *Anna Margrete Figenskov*. Degnekonen *Christine Nielsdatter Børglum* møder flere Gange; hendes Mand nævnes derimod aldrig som Fadder, han har vel skullet funktionere ved Højtideligheden. Særlig Pris satte Præstefamilien naturligvis paa Herskaberne fra Krastrup og Bjørnsholm; flere Medlemmer af Familierne Due og Kjærulf har da ogsaa vist Familien den attraaede Ære. Den ved Helsingborg faldne Oberst blev to Gange opkaldt; da den første lille *Manderup* døde, fik den i 1716 fødte Dreng samme Navn. Fra ham nedstammer hele den nu blomstrende Slægt Tuxen, hvor Navnet Mandrup har været anvendt i 6 Generationer, d. v. s. lige til Nutiden. Det fremgaar af Kirkebøgerne, at Præstefamilien i Kornum har gengældt den udviste Venlighed ved rigelige Gentjenester.

Embedsindtægterne var smaa, Tiderne daarlige, Børnene talrige, og Hr. Peder selv blev efterhaanden skrøbelig. Som Følge heraf var hans Kaar kun slette. Ved hans Død 1. Juni 1737 beløb hans Gæld sig til den forholdsvis betydelige Sum 651 Rdlr. 1 fl 9 ß . De største Kreditorer var *Maren Grotum* i Aalborg eller rettere hendes Bo, da hun var død 1736⁴⁾, og *Peder Christensen Thaarup* i Løgstør, hvem han skyldte

¹⁾ Herredsfoged i Slet Herred fra 1699, † 1717.

²⁾ Do. fra 1717, † 1738, f. omtr. 1683.

³⁾ Herredsskriver fra 1687, † 1718.

⁴⁾ Gift med Stiftamtmand Gotfr. Pentz, † 1726.

ca. 300 Rdlr. Resten var Klatgæld fordelt paa mange Poster; blandt andet krævede Degnen 32 Rdlr. 1 fl 11 $\frac{1}{2}$ β for »Prædiketjeneste, hvilket Enken endelig for Disput at undgaa godtgjorde ham«. Christen Jensen Avlskarl havde 2 $\frac{1}{2}$ Aars Løn tilgode; han skulde have 8 Rdlr. aarligt og havde faaet 1 Rdlr. 2 fl udbetalt; men desværre for ham var han af Pigen Pernille Jensdatter bleven udlagt som Barnefader og havde »sig i Gerningen skyldig kendt ved udstanden aabenbare Skriftemaal«; den Fornøjelse kostede ham 18 Rdlr., da hun »intet var ejendes«, og han fik saaledes ialt kun 2 Rdlr. og et Barn for 2 $\frac{1}{2}$ Aars Tjeneste. En Lysside havde Sagen dog, idet Lejermaalsbøder, faldne i Præstegaardene, ved Landemoderne fordeltes til fattige Præsteenker, Madame Tuxen kunde trænge haardt nok til det; thi da Boet var opgjort, og Gæld og Omkostninger betalte, blev der kun 93 Rdlr. 1 fl 9 β til Deling mellem hende, 3 Sønner og 5 Døtre. Børnene enedes dog om at lade Moderen beholde »denne deres liden Arvelod«, og dette tillod Provsten Hr. *Jens Iversen af Vilsted*, da de alle »vare komne til den Alder og Fuldkommenhed og havde faaet saa ærlig og kristelig en Opdragelse, at de deres Brød næst Guds Hjælp skikkelig og vel kunde fortjene, hvortil dem alle ønskes Lykke og Velsignelse af Gud«¹⁾.

Om Børnene fra Kornum Præstegaard skal der nedenfor gives nogle Oplysninger²⁾.

1. *Kirstine Maria*, døbt 11/8 1698, gift 7/11 1730

¹⁾ Slet Herreds gejst. Skifteprot. 1738.

²⁾ I Hauch-Fausbølls Slægtbog: »Tuxen« S. 1095 nævnes Børnenes Navne og Fødselsaar.

med Hr. Steen Holger Hansen Bang, Sognepræst til Barløse i Odense Amt (se videre Wiberg B. I S. 142).

2. *Hans*, døbt $^{25}/_1$ 1700, Student, privat dimitteret, 1716; han fortsatte ikke Studierne, men blev Degn i Borbjerg, Hjerm Herred. Han var gift med *Karen Friederichsdatter Koch*, Datter af Hr. Fr. Johansen K., Sognepræst til Visby, og Søster til Hr. *Peder Friederichsen Kragelund*, Sognepræst til Haderup, som gjorde hendes Bryllup; hun maa have været en hel Del ældre end sin Mand, da hendes Fader var død 1695. Hans Tuxen var en vidtløftig og uordentlig Herre; skønt hans Svoger og senere dennes Enke hjalp ham med forholdsvis mange Penge, kunde han ikke opfylde sine pekuniære Forpligtelser, men blev jævnlig stævnet for Gæld; ogsaa for Vold blev han tiltalt. Han døde barnløs $^{25}/_7$ 1736; Boet var insolvent, Kakkellovnen var lejet, Sengeklæderne laante, de faa Værdigenstande pantsatte. Enken gik fra Arv og Gæld; hele Boet var vurderet til 75 Rdlr., men Auktionen indbragte 104, saa Kreditorerne fik dog noget¹⁾.

3. *Søren*, hjemmedøbt $^{10}/_{10}$ 1701, Student, privat dimitteret, 1716, død barnløs $^{27}/_1$ 1771 som Sognepræst til Vemmelev-Hemmershøj, Sorø Amt; var ved Faderens Død Sognekapellan til Frederiksborg (se videre Wiberg B. III S. 520).

4. *Friederich*, hjemmedøbt $^{25}/_3$ 1703; død som Barn.

5. *Cathrine*, hjemmedøbt $^9/_2$ 1705, var ved Faderens Død i Tjeneste hos en Familie i Stralsund.

¹⁾ Hjerm Herreds Provstis Skifteprot. 1680—1750; Hjerm-Ginding Herreders Justitsprot. 1721—1736 B.

6. *Sophie Amalie*, hjemmedøbt $\frac{3}{3}$ 1707; død som Barn.

7. *Elias*, hjemmedøbt $\frac{5}{8}$ 1708; død som lille.

8. *Elias*, hjemmedøbt $\frac{20}{8}$ 1710; han blev Maler og opholdt sig ved Faderens Død i Hjemmet; han døde ugift paa Sødal ved Viborg og blev jordet paa Rødding Kirkegaard ($\frac{18}{7}$ 1747¹⁾). Det er muligt, at han har malet det Portræt af Anders Kjærulf og Hustru til Bjørnsholm og Sødal, som nu hænger i Rødding Kirke.

9. *Dorthe Sophie*, hjemmedøbt $\frac{22}{8}$ 1712, opholdt sig ved Faderens Død hos Broderen i Frederiksborg.

10. *Manderup*, hjemmedøbt $\frac{12}{1}$ 1714, død som lille.

11. *Manderup*, hjemmedøbt $\frac{12}{1}$ 1716, blev 1736 Student fra Frederiksborg og døde $\frac{9}{5}$ 1760 som residerende Kapellan til Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn (se videre Wiberg B. II S. 154).

12. *Ingeborg*, $\frac{9}{9}$ 1717, opholdt sig ved Faderens Død hos Søsteren paa Fyn.

13. *Else Christine*, hjemmedøbt $\frac{7}{2}$ 1720, var ved Faderens Død umyndig, hvorfor Broderen, Hr. Søren, overtog Formynderskabet. Hun blev gift med Tøjhusforvalter Tønnes Olsen og døde 1785²⁾.

¹⁾ Weilbachs Kunstnerleksikon; Rødding Kirkebog.

²⁾ Foran hende anføres i Lengnicks Stamtavle som N. 13 *Karen Marie*, f. 1718; men hun findes hverken i Kornum eller Løgsted Kirkebog.

SMAASTYKKER

EN VIDNEFØRSEL OM HELLUM-HINDSTED HERREDERS TINGSTED

I det 16. og 17. Aarhundrede høres hyppige Klager over, at Folk mødte berusede paa Tingene, hvilket jo foraarsagede, at »Bulder og Ulyd«, »blodige Eder«, Slagsmaal mellem de procederende Parter og lignende Uskikkelighed meget ofte fandt Sted, hvorved Rettens Værdighed og Tingfreden krænkedes. Det blev derfor ogsaa paabudt, at der paa Landet ikke maatte holdes Kro i Nærheden af Tingene, ligesom flere Tingsteder blev flyttede for at faa dem længere bort fra Beværtningsstederne.

Man maa vel antage, at disse Foranstaltninger i nogen Grad har bedret »Tonen« paa Tingene, men Forbudet mod, at Tingsteder og Kroer laa nær ved hverandre, blev dog ikke vedvarende holdt i Hævd, og paa mange Ting havde Retsbetjentene ofte Besvær nok med at hævde Rettens Værdighed overfor Uro-stiftere og ophidsede »Parter«, ligesom man ogsaa i hele det 17. Aarh. kan træffe Skøder affattede efter Formen: »N. N. haver paa fastende Hjerte . . . solgt og skødet o. s. v.«, hvormed altsaa udsiges, at Hævdelen eller Skødets Udstedelse ikke er sket i en »ærlig Rus«, men efter nøgtern Overvejelse.

Den, der har syslet mere indgaaende med vore gamle Tingbøger, vil sikkert endvidere have faaet

Indtryk af, at falsk Edsaflæggelse var saare hyppig; Anklagede »svor og benægtede ved sin Sjæls Salighed« er det stadige Omkvæd, og saa kommer en fældende Vidneførsel; men denne letsindige Omgang med Eden baade fra Tiltaltes og Vidners Side krævede sikkert ofte et forudgaaende Besøg i et Værtshus, hvor de paagældende kunde købe »Courage« for en Skilling eller to. I sin Visitatsindberetning af 31. Decbr 1745 omtaler ogsaa Biskop Brørson i Ribe¹⁾ »den skrækkelige Mened ved Underretten«, som gik i Svang paa hin Tid; og hvad ovenfor er anført, maa da tjene som den Baggrund, paa hvilken det efterfølgende skal ses.

Ved den store Herredssammenlægning 1687 fik Hellum og Hindsted Herreder deres fælles Tingsted i Bælum, hvor det jo ogsaa i mange Aar var, inden det flyttedes til Terndrup, og samtidigt paabødes det, at der skulde opføres Tinghuse, fordi Vejret jo ofte lagde Hindringer i Vejen for Retsplejen, som hidtil var foregaaet under aaben Himmel. Det synes dog, som om Hellum-Hindsted Herreders Tingsted ikke foreløbig blev flyttet til Bælum, thi 25. Juni 1698 havde Oberst Theodosius Levelzau til Oxholm stævnet Herredsfogden i Hellum og Hindsted Herreder, Sr Christian Didriksen²⁾ i Fogedgaard i Arden, for Nibe Birketing for at paahøre Vidner, som Obersten agtede at føre angaaende *Tingstedet i Hellum-Hindsted Herreder* og Christian Didriksens Forhold overfor Oberstens Tjenere i Rold³⁾.

¹⁾ Hardsyssels Aarbog 1915, S. 99.

²⁾ Blev udnævnt til Herredsfgd. 29. December 1696.

³⁾ Theodosius Levelzaus Fader, Generalmajor Hans Fr. Levelzau havde 1677 købt Rold By af Rigsmarskal Joh. Chrf. v. Korbitz til Hellerup.

Jakob Christensen af Ræbild vidnede, at Søndag efter Paaske-Helligdagene var han ved Hellum-Hindsted Herreders Ting, som holdes i *Store Arden udi et Kroerhus*, (som Hans Espensøn der skal holde), og saa han da, at der baade før Tinget, under Tinget og efter Tinget blev udtappet Øl og Brændevin for Penge til enhver, som var tilstede og Tinget søgte, hvilket skete i Stuen og ved Bordet, som Retten holdtes, udi Herredsfogdens og Rettens Nærværelse, og druk enhver i Stuen saa meget Tobak, som de vilde, hvilken forskrevne Uskikkelighed sig har der ved Tinget tildraget, siden Christian Didriksen kom der til Retten at være Herredsfoged¹⁾.

Ydermere vandt (∴ vidnede), at fra Rold By og til Aalborg Købstad er 4 Mil og fra Rold og til Hobro er 2 Mil, hvilket er de to næste Købstæder; og ligger forskrevne Rold By paa en alfar og almindelig Landevej, medens Store Arden ligger ved en Afside og ej paa en alfar Vej. 29 Mand fra Ræbild og Rold bekræftede Jakob Christensens Vidne og forklarede yderligere, at de kunde faa til Købs baade Øl og Brændevin, saa mange som begærede det. Herredsfogden ses ikke at være mødt; han har i hvert Fald ikke svaret noget til Vidnet.

C. Klitgaard.

AALBORG GAMLE RAADHUS

Aalborg nuværende Raadhus paa Gammeltorv er bygget i Aarene 1757 til 1762, vist paa samme Sted, hvor det tidligere Raadhus stod, og det indviedes 18. Februar 1763 med stor Højtidelighed.

¹⁾ 1696.

I Kammerherre Thestrups Samlinger til Aalborg Bys Historie [Ny kgl. Saml. 4° 747^b] findes følgende Beskrivelse af det tidligere Raadhus:

Raadhuset er en grundmuret Bygning, 2de Etager høj, hvor der indvendig er et stort Antichambre¹⁾, og ved den venstre Side gaar man ind i en Sal, hvor Raadstueretten holdes. Over Døren til Indgangen af denne Sal læses følgende Vers:

Hører I Dommere, som boe paa Jorden
 I Øster og Vester, i Sønder og Nør;
 Jeg er Herren, Israel en nidkjær Gud,
 Hører og mærker mine Ord og Bud,
 I skal dømme retfærdeligen mellem de Fattige og Rige
 Ogsaa mellem de Fremmede og Udlændiske deslige,
 Lad dend Fattige saavel som den Rige skee godt Skjel,
 Ligesom Du villt, at Dommen skal gaae over Dig self.
 Dømmer Du for Venskabs og Frændskabs Skyld eller
 for Svoger
 Og siden dend uskyldige over Dig klager,
 Jeg skal høre hans Klagemaal og saa hans Domme,
 Saa vil jeg straffe det paa Dine Afkomme,
 Anseer Du ogsaa nogens Skjænk, Gunst eller Gave,
 Saa skal Du visselig faae Helvedes Plage.

Psalm. 82.

Ved Siden af Døren er malet 2de Kæmper. Inde i Salen holdes Raadstueretten, hvorfor en Skrank, som bestaar af smaa Skabe, hvilket er Arkivet, hvorudi Byens Privilegier og Breve findes forvarede med flere Ting, hvoriblandt Kongeloven paa Regalpapir trykt i Kobber og smukt indbunden.

Paa Væggen findes 11 Portrætter af den Olden-

¹⁾ Forstue.

borgske Stamme, og ved Bordet, hvor Magistraten sidder, findes paa Væggen Christian VI.s Skilderi; ligeledes findes alle danske Kongers Kopperstykker i smaat Format paa en Tavle opsat med Vers under af Kancelliraad og Borgmester Grotum¹⁾. Ligeledes findes her Skjælde²⁾, hvorefter Fiskegarn i Limfjorden bindes.

Her findes og Aftegning paa Fr. Pentzes Gaard³⁾ og Apotheket saamt Grundrisning over Aalborg By og Fiskestederne i Limfjorden.

Over Kaminen i bemeldte Sal staar:

Audi alteram partem 1672.

(Hør Modparten.)

Uden paa Raadstuen ses paa den østre Side malet Christian 6. i fuld Positur, der oven over: Deo et populo (Gud og Folk), ligeledes Christian 3., der oven over: Mein Trost zu Gott allein, zonst andern kein. (Min Tillid til Gud alene, ellers ingen.)

C. Klitgaard.

EN SLAGTNING I HADSUND

I det kongelige Biblioteks Visesamling findes den nedenfor gengivne Vise, hvis Omslag ikke er mindre rædselsfuldt end selve Tildragelsen, om hvilken der her skal oplyses følgende. 11. Marts 1720 var Søren Hansen i Lystrup Skovhus i Vindblæs Sogn kommen til Hadsund for at slagte to Svin for Tolderen der, Anders Povlsen.

¹⁾ Henrik Himmerig Grotum, se A. H. Nielsen: Embedsmænd i Aalborg, S. 112.

²⁾ En Pind, hvorover Vaadmaskerne bindes for at faa ens Størrelse.

³⁾ Den saakaldte Kong Hans' Gaard paa Gl. Torv.

Da de om Eftermiddagen var færdige med Slagtingen, gik Søren ud i Gaarden for at lætne et Salttrug, i hvilket Øjemed han fik noget Blaar inde i Tolderens Hus og laante en Kniv af Tolderens 15-aarige Tjenestedreng, og han begyndte saa paa Arbejdet, medens Jens Færgemands 9-aarige Søn Peder stod og saa til. Pludselig hørte Tjenestedrengen et Skrig, og da han saa løb ud i Gaarden, saa han, at Søren Hansen havde lagt Færgemandens Barn op i Salttruget, ved Siden af hvilket han selv laa paa Knæ, medens han stak Drengen med Kniven. Tjenestedrengen sprang modigt hen og greb Slagteren om Halsen med den ene Haand, medens han med den anden vristede Kniven fra ham, men saa sprang Søren op, og den anden maatte løbe bort, hvorpaa Søren greb sin Økse og huggede til Barnet i Truget. Imidlertid var Tolderen, der havde faaet sig en Middagslur, vaagnet ved Larmen i Gaarden, og just som Søren atter vilde hugge til Drengen med Øksen, rev Tolderen den fra ham. Den stakkels Dreng var imidlertid allerede død, og der var saaledes intet andet at gøre end at sikre sig Morderen, som lod til at være fra Sans og Samling og sagde, at han havde begaaet Mordet for selv at komme til at dø for sine Synder. Han blev bundet paa Hænder og Fødder og sammen med sit Offer bragt ind i Jens Færgemands Hus, medens der gik Bud efter Synsmænd til at syne Liget. Da de kom, laa det dræbte Barn paa en Seng i Stuen helt oversprøjtet med Blod. Moderen tog det saa af Sengen og lagde det paa en Kiste, trak Klæderne af det og afvaskede Blodet, hvorpaa Synet fandt Sted. Fra Halsen til Maven var der 23 Huller — som af Knivstik —, ud af hvilke der hængte Tarme og »andre Indvolde«. I venstre Arm var der en Del stukne

og skaarne Saar, paa højre Arm 2 Huller og i Ansigtet 1 paa Hagen, 1 i venstre Øje og 1 Stik mellem Øjnene, tværs over Næsen. Desuden var der i Baghovedet et 2 Tommer dybt, haandsbredt Hul, der syntes gjort med en Økse. Morderen udtalte, at han havde dræbt Drengen, fordi han selv ønskede at komme af med Livet; han var ked af Livet og havde ofte tænkt paa at tage sig selv af Dage; men det var blevet ved Tanken. Han blev derefter adspurgt, om han ikke tilforn havde begaaet en grov Synd, der tyngede hans Samvittighed; men herpaa gav han intet Svar. Synsmændene gik derpaa hen i Toldergaarden, hvor de saa et Dejgtrug, hvori der var en Del Blod.

Under Slagtningen var der ingen, der havde mærket noget usædvanligt paa Søren Hansen, og han havde spist sin Mad med Tolderens andre Folk. Heller ikke havde han noget Uvenskab med Jens Færgemand eller hans Kone og Børn. Egentlig havde det været Sørens Hensigt at myrde Færgemandens 3-aarige Datter, men han havde ikke kunnet faa Lejlighed dertil.

Det oplystes dog, at Søren havde været underlig urolig i længere Tid; hans Kone havde noget efter Jul, da hun mærkede, at han pintes af Uro, bedt ham om at søge Raad derfor, og den Dag, da han gik til Tolderens, havde hun og hans Søster fulgt ham paa Vej og »trøstet« ham, da de mærkede, at han var »angergiven«; endvidere havde hans Broder Hans for nogen Tid siden været hos ham og »trøstet« ham.

Overfor Retten bekendte Søren Hansen, at for en 16 Aar siden vilde hans salig Fader, der i nogle Aar var sengeliggende, en Dag springe op af Sengen

for at slaa Søren Søster, og Søren stødte ham da over mod et Skrin, der stod ved Sengen, hvorpaa Faderen døde nogle Dage senere, og det var vel denne Tildragelse, der nu pinte hans Samvittighed.

Søren Hansen blev selvfølgelig dømt til Døden og erklærede sig tilfreds med Dommen, da han gerne vilde lide for sine Synder. [Gjerlev Herreds Justitsprotokol 1720 ²⁵/₈.]

Saa stod der kun tilbage at faa Dommen stadfæstet af Landstinget, hvilket skete 17. April næstefter. Var Mordet barbarisk, stod Henrettelsen ikke meget tilbage i saa Henseende. Først skulde Søren knibes med gloende Tænger ved Gerningsstedet i Hadsund, derefter 3 Gange paa Vejen til Retterstedet og endelig paa selve Retterstedet. Naar dette var besørget, skulde hans højre Haand afhugges og derpaa Hovedet, hvilke Dele skulde sættes paa Stage, medens Kroppen skulde parteres. Det var en af de mere lukrative Forretninger for Mestermanden, thi han skulde herfor nyde den efter Datidens Forhold betydelige Sum af 38 Rdlr. [Viborg Landst. Dombog 1720 ¹⁷/₄.]

Visens Titelblad giver — som man vil se — en lidt fri Fremstilling af Mordet; Forfatteren C. H. synes at have hørt til den lokale Gejstlighed og har vel været Degn i Ajstrup og Vindblæs. Det maa anses for givet, at Morderen var sindssyg.

Et Stueny første seet
 Et Mord i lang Tid en
 større hørt /

Betragtet udien Mand ved Navn

Bøvren Hansen

Ved Hadsunds Fergene i Jylland /

Som slaatede et Svinn og med det som
 me tog et Drenges-Barn 7. & 8. Aar gammel som var
 hans Madoes og gav det 38 Knivstog og slaar Hæn-
 der og Fødder af det / og slagte Hovedet / som paa et
 Svinn / hvilken uhydelige Sierning seet e sit st i Marti
 Maaned 1720. Andre til Ustye og Forstreckelse /
 Dievelens Tyranié imod det skrøbelige Menneskelige
 Kløn i Rism besattis under denne Melod:

Som en Høst med Torst besangen.

Ufben som ønsker denne Sange til sin sidste Ende en stadig
 Troe til Retfærdighed og et Christelig Haab.

Trykt Aar 1720.

1.

Synd og Ondskab alle Dage
 Voxer alt jo meer og meer,
 Saa den gamle Helved-Drage
 Midt i vor Ulycke leer,
 Hand ey Konster spare vil,
 At han kand faa vundet Spil,
 At faae Siæle i sin Stricke
 Efterlader hand jo icke.

2.

Herpaa os Exempel givis
 Hvordan den Eenfoldige
 Ynckelig af Sathan drivis
 Til sin egen Siæle-Vee:
 Naar Forstanden ryddis ud,
 Saa forglemmer han sin Gud,
 Saa er borte alle Santzer,
 Hiertet Sathan da beskantzer.

3.

Der een Mand hand skulde slagte
 Et u-mælend Cree og Svin,
 Sathan det saaleedis bragte,
 Som sig holte falsk og fiin,
 At den Mand med samme Kniv
 Stack et Barn udi sit Liv,
 Der hand Svinet havde dødet,
 Blev den Kniv i Barnet blødet.

4.

Hvo har hørt det nogen sinde
 Eller og med Øyne seet
 Større Mord mand ey kand minde,
 end som dette der er skeet:
 Ud i Jydland ved Hadsund
 Mon hand Barnet samme Stund
 To gang Nitten Knivslag give
 og saa bragte det af Live.

5.

Dog det maatte icke være
 Med den Gierning slem og leed,
 men hand ogsaa mon afskiere
 Hænderne og Fødder med
 Flagte Hovedet i tu
 Ach det er jo dog en gru?
 Naar at Sathan saa maa raade
 Gud den arme Siæl benaade.

6.

Gode Gud Hielp nu den arme
 Synde-knyttet bange Siæl,
 Over dend dig sær forbarne,
 Hun ey bliver Sathans træl
 Manden er i fængsel fast,
 Gud dit Øye till ham kast,
 See til hannem som til Peder,
 Ad hand dig om Naade beder.

7.

See til hannem udi Naade,
 Gode Gud forbarne dig,
 Som vil ingens Død og Vaade
 Men at hand omvender sig,
 Redd nu det fortable Faar,
 Siælen udi Fare staar,
 Gode Gud tøv icke lenge,
 Søg op den forlaarne Penge.

8.

Vil nu Sathan hannem friste
 Udi Fængsels mørcke Vraa
 At hand skulde sig fordriste
 I Fortvivlelse at gaa,
 Styrk da Gud hans svage Troe,
 Giv ham Siæle-fred og roe,
 Vær hans Lius i Mørcke fængsel
 Lindre hans Elendig Trengsel.

9.

Milde Gud, gak ey i Rætte
 Efter din den strenge Dom,
 Med din Fange du ey trætte,
 Mens vær naadig, mild oc from,
 Kræv ey det u-skyldig Blod
 Af hans Siæl, som Sathan lod
 Hannem Mordisk-viis udgyde,
 Mens lad ham sin synd fortryde.

10.

Din Søns Blod, som hand udøste,
 Lad forsone ald hans Synd,
 Lad dit Ord saa hannem Trøste,
 At han finder Siæle synd;
 Lad dernest din Engle Vagt
 Paa hans Fengsel tage agt
 Lad ham Bode-Taare græde
 Saa faar Sathan ey sin glæde.

11.

Hver en Christen vil jeg bede,
 At hand beder Gud med mig
 Denne Syndere at leede
 Hen paa rette Vey til sig:
 Ja enhver den Kirckis Lem,
 Hvor den Mand han havde hiem,
 Giøre Bøn for denne Fange
 At hand Naade maa erlange.

12.

At jeg ey derom skal sige,
 Naar jeg i mit Hierte gaar,
 Saae jeg hannem visselige
 Ickun for half andet Aar
 Kircken søge fligtelig,
 og med andre Christne sig
 Finde lod med Bøn og Psalter,
 Blev betient ved HERRens Alter.

13.

Mens du Dievel og Bedrager,
 Og løgn-agtig onde Aand,
 Du den grumme Siæle-plager,
 Som regiered Sind og Haand
 Skal dog ey din Glæde naae,
 Du med Skamme skal bestaae
 Naar Guds Aand den Fange rører,
 og hans Sucke Gud bønhører.

14.

Gud os med sin Aand regiere,
 At vi Synden kand modstaa,
 og blant Troens Stridsmænd være
 Saa kand Sathan ey formaa
 Naar vi bruger Troens Skiold
 Saa er vi i god Behold,
 Saa gaar vi og ey paa Grunde,
 Det os GUD af Naade unde!

Ved C. Klitgaard.

PRÆSTEN KNUD BJERRUM TIL FARSØ
 OG VOGNSILD

Det var en meget myndig Herre, der var Præst i Farsø og Vognsild i Overgangen fra det 18. til det 19. Aarhundrede. En Kraftkarl har han aabenbart været; thi da han opgav sin Gerning som Præst i Aaret 1817 den 1. April, var han 83 Aar gammel, og da havde han været Præst i dette Embede i 52 Aar. *Knud Bjerrum* hed han og var Søn af Købmand Jens Bjerrum og Hustru Birgitte Sophie Brøndlund i Ribe. Han blev Student fra Ribe Kathedralskole 1754 og theologisk Kandidat 1759 med tredie Karakter. En særlig fin Begavelse har han altsaa ikke været. Aaret efter sin Kaldelse til Farsø og Vognsild giftede

han sig med Bente Munchert Baller fra Aalborg; tænkeligt er det, at han i de seks Aar, efter at han havde taget Eksamen — 1759 til 1765 — har haft en Ansættelse i Aalborg. I sit Ægteskab havde han 3 Sønner og 2 Døtre. Han var Prædikant af den rationalistiske Skole og skal ofte fra Prædikestolen have givet Undervisning i Ting, der kunde komme Landmanden til Gode; særlig indskærpede han Menigheden Nødvendigheden af at opdrætte Fedestude og gav gode Raad desangaaende. Men fandt han, at Menigheden var for kneben med Højtidsofferet, skældte han ud i lange Bauer. Han optraadte al Tid meget brøsig mod sine Omgivelser, og Folk kom kun til Thaarupgaard¹⁾, naar de havde nødvendigt Ærinde.

I Farsø Kirke hænger en lille larvelig Bliktavle med følgende Indskrift:

»Her under hviler Hr. Knud Bjerrum, forhen Sognepræst til Farsø og Vognsild Menigheder. Han var født i Ribe den 11. Februar 1734, gift i Aalborg 1766 med Jomfru Bente Munchert Baller, blev Præst til Farsø og Vognsild i Aaret 1765, døde den 14. Februar 1818. Trende Sønner, en Datter og en Svigersøn begræde hans Bortgang.

Fred med hans Støv!«

Ak ja, det ser altsammen meget godt ud, men — lad være, at de trende Sønner og Datteren har krystet en Taare ved hans Bortgang, men Svigersønnen — nej, det tror man ikke paa, naar man har hørt lidt mere om den samme Hr. Knud. Han skal

¹⁾ Thaarupgaard i Farsø Sogn var den Gang Præstegaard. Det var i Knud Bjerrums Tid, at Farsø som Anneks blev lagt til Strandby og Vognsild til Gislum. Reskript af 25. Oktober 1805.

have været en ret dygtig Landmand; han lagde særlig Elsk paa Studeopdræt, og pralede af, at Studene paa Thaarupgaard var de bedste i Kommunen.

Fra hans præstelige Virksomhed haves nogle besynderlige Historier, der vidner om hans Voldskhed og Verdslighed. Det er imidlertid tænkeligt, at de er bleven farvet af Befolkningens Uvillie imod ham. — En gammel Mand fra Vannerup har fortalt, at en Dag, da hans Fader var i Kirke, udslyngede Hr. Knud følgende Straale imod nogle af Menigheden, der var falden i Søvn:

»Naar i vor Kirke I sover og snuer,
I sidder og nikker, som I bider Fluier.
Og naar I vaagner, I glør og gaber
og tager jer ud som Tøsser og Aber!«

Denne Gang var det Menigheden, der fik; en anden Gang maatte Vorherre holde for, fordi Præsten mente, at hans Høstudbytte var for ringe. Efterat han havde beklaget sig derover, sluttede han saaledes: »Og hvad er saa det for nogle Lam, du har givet mig? Nogle elendige, sorte og brogede¹⁾ Karnalier er det!«

Konfirmanderne skjælv for ham, og ikke sjælden vankede der en veltrukken Lussing, naar der kludredes i Lektien eller der lavedes Skærnsstreger. Og da Konfirmanderne havde megen Fritid, fordi Præsten havde saa meget at se efter ude i Marken og i Stalden, hændte det ofte, at der skete noget. — En Gang var en Dreng saaledes kommen til at slaa en Rude i Stykker og blev ganske ulykkelig over, hvad der

¹⁾ Det var en almindelig Overtro, at sorte eller brogede Lam varslede Uheld eller Dødsfald i Familien.

ventede ham, naar Præsten fik det at vide; han gik da og tudbrølede ude bag Stalden. Her fandt Præstens Karl ham og forhørte sig om hans Sorg. Fyren fortalte da om sit Uheld og pylrede videre. Karlen fik ondt af ham og søgte at trøste ham, men Drengen troede for vist, at »vor Far« vilde slaa ham fordærvet, naar han saa Skaden. »Ja, hold nu op med den Flæben,« sagde Karlen, »saa skal jeg gaa ind og snakke med Præsten om Sagen!«

Drengen blev forundret, tørrede Øjnene og saa efter den store Karl, der gik ind til den strenge Husbond.

»Hvad skal du?« raabte Præsten ham i Møde.

»Ja, det er noget rent galt noget, Husbond, een af de unge Stude har i Kaadhed jaget et Horn igennem en Rude ude i Stalden!« svarede Karlen stille og forknyt.

Præsten overvejede Sagen et Øjeblik og sagde saa: »Naa, ikke andet, Kristen; Studene er jo saa raske paa det, fordi de er i god Stand! Den Rude skal du ikke græmme dig over!«

Saa var Uvejret ovre for denne Gang.

Et Sagn gaar ud paa, at han skal have slaaet en Degn ihjel; det var Degnen i Farsø. Nogle vil vide, at hans Navn var Fossum. Nu var det saaledes, at den Farsø-Degn var Kirkesanger haade i Vognsild og Farsø, og han plejede at køre med Præsten, naar denne skulde over at prædike i Annekset. Saa var det en Søndag, mens de kørte hjem fra Vognsild, at Præst og Degn blev uenige, og det endte saaledes, at Præsten bød Kusken holde, hvorpaa han sprang af Vognen, greb en Sten, bandt den ind i et stort Lommetørklæde og brugte saa dette Vaaben saa trofast mod Degnen, at denne døde faa Dage efter.

— Denne Historie er vist af meget tvivlsom Værd, da man ikke har det mindste om, at der er bleven rejst Tiltale mod Præsten angaaende denne Sag.

Men voldsom var han i al sin Færd, og det lige saa vel mod sine egne som mod fremmede, og den gode Bente Munchert og deres Børn led under Hustryrannens Despoti. — Han fik heller ingen Glæde af sine Børn. Det gik dem saa temmelig daarlig allesammen. Een af dem, Præst-Anders kaldet, havde studeret og skulde være Præst; men saa en Gang, han havde prædiket i Farsø Kirke, gendrev Faderen en Paastand, som Sønnen var fremkommen med i Prædikenen. Derover blev Knægten vred og svor en dyr Ed paa, at han aldrig skulde betræde en Prædikestol mere. Denne Ed holdt han, han forlod Læsningen og forfaldt til Drik, og tilsidst fik han Fattigunderstøttelse af Kommunen. Han skal en Tid have boet i Trendhus, det nuværende Nørre-Thaarupgaard, som den Gang hørte til Præstegaarden; der skal han ogsaa efter sin Død have gaaet og rumsteret.

Knud Bjerrum hang med hele sin Sjæl ved det jordiske Mammon, han havde samlet sig, og man vil vide, at da han laa paa sit yderste, beklagede han sig med disse Ord: »I kan tro, det er strengt at dø, naar man som jeg har de seksten bedste Heste i Sognet.«

Møller-Græsdal.

FOLKELØNNINGER PAA THUSTRUP.

Jakob Hjorth, der ejede Hovedgaarden Thustrup i Frær Sogn fra 1818, og som ved fremragende Økonomi og Dygtighed naaede betydelig frem over Slægtens hidtidige økonomiske og sociale Niveau, har blandt sine Optegnelser — han synes at have været

en akkurat Regnskabsmand — efterladt sig en Del Oplysninger om Lønningsforholdene paa Thustrup gennem en længere Aarrække, hvoraf nogle uddragsvis gengives.

For os, som nu lever og har oplevet — særligt i de senere Aar — Pengenes stærkt faldende Værdi, synes det næsten uforstaaeligt, at en Karl eller Pige har kunnet klare sig med de anførte Aarslønninger, selv om man regner Pengenes Købeevne den Gang 4 Gange saa høj som nu, men Fornødenhederne maa over hele Linien have været smaa, om end Tilfredsheden, Pligtopfyldelsen og et godt Forhold mellem Tyende og Herskab sikkert har været gennemgaaende langt almindeligere end nu.

Som det viser sig i Lønningslisterne, forekommer der jævnlig Vadmels og Uld i de akkorderede Vederlag; om dette er almindeligt for Tiden, eller om det er noget særligt paa dette Sted, hvor der ved Gaarden dreves en Stampemølle, som var anlagt af Jakob Hjorth, kender jeg ikke.

Folkelønninger fra 1. Novbr. 1818 til 1. Novbr. 1819.

Karlen Jens Christensen

1 Td. Rug, 1 Td. Byg og i Penge..	20 Rbd.	
— Niels Rasmussen.....	16	—
— Jens Thommasen.....	16	—
— Jens Skjørping.....	28	—
— Chr. Plejstrup.....	30	—
— Chr. Byrresen (fra Maj til Novbr.)..	16	—
Møllersvend Chr. Jakobsen.....	60	—
— Niels Laustsen.....	30	—
Drengen Thomas — $\frac{1}{2}$ Vadmels Klædning og Penge.....	6	—

Drengen Mads Christensen (for $\frac{1}{2}$ Aar) 6 Alen Vadmél, 4 Alen Blaalærred, 1 Æ Uld, 1 Par Træsko, 1 Hat og i Penge . . .	2 Rbd.
Pigen Stor Kjesten	16 —
— Bette Kjesten	16 —
— Anne Stuepige	16 —
Ammen Marie	30 —
Ellen fra Skibsted, Sirts til en Kjole og . . .	12 —
Maren Rasmusdatter (fra Paaske til Novbr.)	12 —
Snedker Maren (fra Paaske til Novbr.) 4 Skpr. Rug, 6 Skp. Byg og i Penge . . .	6 —
Eske's Søn i Askildrup 6 Alen Vadmél og Uld til Hoser og Vanter.	

Folkelønninger fra 1. Novbr. 1840 til 1. Novbr. 1841.

Arbéjdskarl Niels Mikkelsen	32 Rbd.
— Lars Hakkelseskærer	22 —
— Jens Lot (tærsker i Vinter) for Somren	12 —
— Niels Gravlev (tærsker i Vinter)* for Somren	12 —
— Chr. Pot (tærsker i Vinter) for Somren	12 —
— Anders Nielsen	18 —
— Chr. Hansen Tysker	16 —
— Peder Christensen	8 —
— Peter Møllerkarl	30 —

*) for hver Td. 8 Skilling for Taget, og 8 Skilling for hver Dag i Gaarden.

Pigen Hjul Karen	15 Rbd.
— Anne Marie Nielsdatter	14 —
— Ellen Poulsdatter — Markedsgave og i Penge	12 —
og intet mere.	

Pigen Kirstine fra Annerup	14	Rbd.
— Margrethe Nielsdatter	12	—
Høst-Pigen Mette Kirstine Pedersdatter for Høsten	4—5	—
efter som Høsten varer kortere eller længere.		
Sommer-Pigen Ane Pedersdatter (fra Maj til Novbr.)	9	—
Pigen Else Pedersdatter — Markedsgave og i Penge	14	—
og inlet mere.		
Berrild Kjeldsdatter	14	—
Drengen Chr. Andersen fra Aalborg	2	—
— Jens Johansen	5	—

Niels Hjorth.

ET BREV FRA LINDENBORG 1813.

(Udskrift.)

Hendes Naade

Frue Grevinde v. Schimmelmann

fød v. Schubarth

i Kiøbenhavn

Underdanigst Pro Memoria!

Ved Velgierninger, som aldrig udslettes af min taknemmelige Erindring, har De, naadige Grevinde, noksom viist Deres goddædige Sindelag mod mig, som [har] givet mig den glade Overbeviisning, at mit Vels Fremme er Dem magtpaaliggende, — ieg tør derfor gladelig forudsætte, at det er Deres Naade kiært, [at] en Pige er bleven min Forlovede, som ieg elsker af mit hele Hierte, og som i næsten $\frac{1}{2}$ Aar var Gienstand for min Kierlighed, uden at ieg torde ret tydeliggjøre mig. Hendes værdige Forældre, Proprietær Thygesen og Kone paa Randrup, have billi-

get vor Forening. Undseelse tillod mig ikke at nævne hende for Deres Naade i Kiøbh., siden jeg dengang hverken havde anholdt om hendes Haand eller aabnet mit Hierte for hendes Forældre.

Min Forlovedes Navn er Maren Laurentze Hvass (ovenmeldte Thygesens Steddatter); hun er 20 Aar gammel, fød paa Landet og har af sine Forældre nydt den omhyggeligste Opdragelse; Moderen, en vakker Huusmoder, har meddelt min Laurentze en Indsigt i huuslige Sysler, der er sielden hos en Pige af hendes Alder. Hun vil da og kunne vorde mit gode Herskab nyttig ved at have Indseende med Meieriehuusholdningen. At hun besidder en god Forstand, et godt Hierte, er munter og rask, elsker mig som jeg hende, forener sig for at gjøre min Lykke fuldkommen ved denne inderlig kiære Erhvervelse.

Grev Carl v. Schimmelmänn var, formedelst pressante Forretninger i Holsteen, allerede hjemreist forinden vor Ankomst hertil, og [har] paalagt Inspecteur Schultz at arrangere et og andet til Fabrikernes Tarv sigtende. Dette vedkommer især Udvidelsen af Faiancefabriken og sammes hensigtsmæssige Indretning, Tørvehouses Opførelse paa Møeserne til Tørveholdningens Opbevaring, Ordning af Fabrikets Betsientes Indtægter samt Arbeidernes Fortieneste. Saa vidt jeg har kunnet opdage, forekommer de Foranstaltninger, som Schultz med Grev Schimmelmännns nærmere Aprobation agter at iværksætte, mig saare vel valgte. -

Høsten falder godt ud her; ved Lindenberg har i de sidste 13 Aar ikke været avlet saameget Korn som i Aar, dog vil Rugen neppe give meget af sig; den er stor af Straae, men liden af Kierne, og saaledes er den i Almindelighed i denne Egn af Iylland, ia flere Bønder paa Grevskabet have total Rugmisvæxt. Man taler om 200 R. for 1 Td. Sæderug; alt er dyrt her, meest Tienestefolk. En Avlskarl forlangte nylig af en Præst her i Egnen 800 R. aarlig Løn. Om 2 à 3 Dage er Høsten, paa nogle Erter nær, fuldendt her ved Gaarden. Ved Vildmosegaard er Kornet godt, skjønt det er endeel nedslaaet af Regnen. Jordebogs-

indtægterne ere Rigsbankpenge S. V. Resten af Posterne i min underdanige Calcul er, forsaavi[dt] Pengeindtægterne angaaer, mindre bestemte og jeg med Hensyn paa Omstændighederne muelig . . . [rig]tigst at ansee samme for Navne-værdie.

Hvad Deres Naade har anbefalet mig, betræffende fattige Bønder, skal nøiagtig vorde efterkommet, som ieg og alvorlig skal være betænkt paa at iværksætte Industri Anlæg.

Sødstene skulle vorde sendte med Skibsleilighed, Meieriet giver i Aar god Fordeel. Schultz afreiser paa Torsdag Morgen førstkommende herfra og undersøger paa Hiemveien Jydepottetilvirkningen. Jeg beder min Hilsen formeldt til Hr. v. Borgo og Frue.

underdanigst

Rosenbeck.

Lindenberg, den 29. Aug. 1813.

Brevet opbevares hos Brevskriverens Sønneson, Gaardarvefæster L. C. Rosenbeck i Doldrup, som velvilligt har overladt Meddelelsen det. Et lille Stykke er afrevet; det manglende er her betegnet ved Gengivelsen er ord- og bogstavret, Tegnsætningen derimod ændret.

Forfatteren af ovenstaaende Brev, Ludvig Christian Rosenbeck, født paa Brahetrolleborg den 26. Oktober 1786 som Søn af en Gartner, var efter i sin Ungdom at have været Sekretær hos Grev Ernst Schimmelmann i Aaret 1812 bleven dennes Godsinspektør paa Lindenberg. Hans Forlovede Maren Laurentze Hvass var født den 27. Januar 1794 som Datter af Frantz Hvass til Randrup og Hustru Ellen Cecilie Færch, der efter sin første Mands Død havde ægtet Thyge Thygesen til Dalsgaard m. m.

De Forlovede blev gift den 14. Maj 1814¹⁾, men Ægteskabet blev ikke langvarigt, da Rosenbeck allerede afgik ved Døden den 3. September 1821.

Carl v. Schimmelmans var Grev Ernst Schimmelmans Brodersøn og Arving. Han er Bedstefader til den nuværende Lehns greve. Siden 1812 havde han de af Kammerherre Friderich v. Buchwald og Greven oprettede Fabriksanlæg ved Gudumlund²⁾ i Forpagtning. Den omtalte Schultz (en Mekaniker fra Hellebæk) var en Tidlang Inspektør herved.

Hr. v. Borgo er den italiensk fødte Diplomat Olinto dal Borgo di Primo, som i 1812 var bleven gift med Grev Ernst's og Grevinde Charlotte Schimmelmans Adoptivdatter Louison.

S. V. = Sølvværdi, i Modsætning til Navneværdi (N. V.). Disse Betegnelser i Forbindelse med de ogsaa her i Brevet omtalte uhyre Priser pege paa den i Datidens Pengeforhold raadende Forvirring, hvilken man netop lige forinden havde søgt at bekæmpe ved Forordningen af 5. Januar 1813.

Alexander Rasmussen.

¹⁾ F. Hvass har i sin »Personer og Familier af Navnet Hvas« I. 49 en forkert Datum (13. Maj 1813), ligesom han ogsaa sammesteds fejlagtig lader Rosenbeck blive Godsinspektør allerede 1811.

²⁾ Se om disse Chr. Brønnum i Jydske Saml. 2. R. IV. 1 ff. særlig 108 f.

FRA BESTYRELSE OG REDAKTION.

SOM vore Medlemmer vil bemærke, udkommer Aarbogen denne Gang med et Sideantal, der er noget mindre end i Fjor; men de vil samtidig erindre, at forrige Aarvog af særlige Grunde var udvidet udover de 10 Ark, der tidligere har været vore Aarsskrifters normale Omfang, og som svarer til, hvad de andre Amtsföreninger aarlig byder deres Medlemmer.

Vort Medlemstal er vel i Øjeblikket 370 og er altsaa i glædelig Vækst, men holder sig dog stadig noget lavere end de øvrige Amtssamfunds, hvorfor vi paany opfordrer vore Venner til flittigt, hver i sin Omgangskres, at arbejde for større Tilslutning til vort Samfund og større Forstaaelse af dets Arbejde.

Indenfor Bestyrelsen er der siden sidste Aarvogs Ud-givelse sket den Ændring, at Tandlæge *Stenholm* har afløst Pastor *Rasmussen* som Samfundets Formand, medens denne sidste i Stedet for Postekspedient *Klitgaard* har overtaget Redaktionen af Aarbogen. Ved den paa Hotel Hafnia i Aalborg den 29. Juni 1916 afholdte *ordinære Generalforsamling* afgik efter Tur følgende Bestyrelsesmedlemmer: Dr. phil. *Hans Brix*, Højskoleforstander *C. Nielsen*, Aabybro, samt Kommunalærer *P. C. Knudsen* og Konsul *N. K. Strøberg*, Aalborg. Førstnævnte genvalgte og der nyvalgte: Regnskabsfører *Bye Jørgensen*, Hasseris, samt Kommunalærer *Hedelund* og Overtelegrafist *Malmberg*, begge af Aalborg.

Sidstnævnte har overtaget Hvervet som Samfundets Sekretær og Forretningsfører, hvorfor Indmeldelser og andre Henvendelser i Foreningens Anliggender bedes adresse-

rede til ham (Overtelegrafist Malmberg, Aagade 24, Aalborg), hvorimod Skrivelser vedrørende Aarbogen og dens Stof bød stiledes til Pastor Rasmussen, Kongerslev.

Paa ovennævnte Generalforsamling blev det endvidere vedtaget at nedsætte et Decisionsudvalg, bestaaende af Dhrr. Købmand H. P. Hansen, Lærer Hedelund og Regnskabsfører Bye Jørgensen, til at gennemgaa Samfundets Regnskaber, da der var nogen Divergens mellem Revisorerne og Kassereren. Nedenfor meddeles et Uddrag af Regnskaberne fra Samfundets Stiftelse indtil den 31. Marts 1916, samt Decisionsudvalgets Godkendelse af disse Ligeledes vedtoges en Lovændring om, at Bestyrelsen fremtidig skulde bestaa af 11 Medlemmer, og at § 2 d, om Dannelse af et Arkiv, skulde bortfalde, samt at Indvarsling til Generalforsamling for Fremtiden kan ske gennem Bekendtgørelse i Amtets Dagblade.

Ved »Dansk Historisk Fællesforening«s Møde i Nyborg 18.—20. Juni d. A. var Samfundet repræsenteret af Pastor Rasmussen.

Af Fællesforeningens Tidsskrift »*Fortid og Nutid*« er siden sidst udkommet 4, og 5.—6. Hæfte, der indeholder følgende Artikler: Marius Kristensen: Vore Stednavne, deres Forvanskning i Tidernes Løb og Bidrag til den rette Forstaaelse af dem (med en Efterskrift af H. V. Clausen). C. Klitgaard: En Navneteori. Thomas B. Bang: Lensregnskaberne og deres Benyttelse som historisk Kilde. I. Severinsen: En historisk Kilde — samt Beretning om Nationalmusæets anden Afdelings Virksomhed i 1914—15, Anmeldelser og Smaaestykker m. m. Dette Tidsskrift udkommer normalt med 4 Hefter à 2 Ark aarlig og koster 2 Kr. pr. Aargang, men for Medlemmer af de i Fællesforeningen repræsenterede Amtssamfund kun 1 Kr. Subskription modtages af vor Sekretær.

Nye tiltrædende Medlemmer af vort Samfund kan ligeledes faa vore hidtil udkomne Aarbøger 1912—15 for 1 Kr. pr. Stk. Ligeledes minder vi om, at vor Forening staar i Udvekslingsforhold med de øvrige Amtssamfund her i Landet, at Medlemsskab i dem kan opnaas for halv Pris, og at de af dem udgivne Aarbøger, som tilstilles os, bliver deponerede paa Aalborg Stiftsbibliotek og kan erholdes udlaaante derfra.

Af *Bøger og Artikler* om lokalhistoriske Æmner har det forløbne Aar bragt følgende:

Postekspedient C. *Klitgaard* fortsætter stadig sin Udgivelse af »*Kjærulfske Studier*«, af hvilke der sidst er udkommet 4. Hefte, der bl. a. behandler den store Christiansands-Slægt Kjærulf, som o. 1660 kom fra Vendsyssel til Norge.

Alexander Rasmussen: »*Aalborg 3die*«, Bælumkresens politiske Historie 1848—1915 er, efter oprindeligt at være fremkommen som Feuilleton i Aalborg Stiftstidende, nu samlet og udgivet som selvstændig Bog og faas paa Stiftstidendes Kontor.

Pontonbroen og *Aalborg Amts Svineslagteri* har begge udgivet Skrifter i Anledning af deres i 1915 indtrufne Jubilæum (henholdsvis 50 og 25 Aars).

Personalhistorisk Tidsskrift meddeler i 6. R. 6. B. en Række Gravskrifter fra den gamle Aalborg Frue Kirke (ved C. *Klitgaard*) af stor Betydning for Lokalhistorikere, *Jydske Samlinger* indeholder i sit sidste Hefte en Afhandling af Protokolfører Chr. Christensen om Kjær og Fleskum Herreds gamle Tingsteder og i Tidsskriftet »*Dansk Adelsblad*« 8, 1916, paaviser Direktør Hauch-Fausbøll, at Familien von Deden fra Kællingbjerggaard i S. Kongerslev Sogn hører til den gamle bekendte Adelslægt, som forlængst ansaas for uddød.

Ovennævnte Fortegnelse gør ikke Krav paa Fuldstændighed; men forøvrigt henvises til den nylig udkomne *Dansk Tidsskrift-Index* for 1915 (ved Svend Dahl og Th. Døssing), som agtes fortsat Aar for Aar, og hvor man finder en nøjagtig og fuldstændig Fortegnelse over, hvad der i saa godt som alle danske periodiske Skrifter er fremkommen i de forskellige Videnskabsgrene, altsaa ogsaa i Historie og Topografi.

Vore Medlemmer kan ved Henvendelse til Sekretæren erholde gratis: *A. Gaardboe*: Himmerlands Rakkere II Bind (udg. af C. *Klitgaard*).

REGNSKAB FOR TIDEN FRA SAMFUNDETS STIFTELSE TIL 31. MARTS 1916:

INDTÆGT.		UDGIFT.	
Kontingent	Kr. 2435.00	Aarsskrifterne	Kr. 3028.90
Tilskud:		Administration	— 328.12
Staten og Amtet	Kr. 450.00	Udgifter ved Samfundets Oprettelse	— 114.45
Aalborg Bys og Omegns		Beholdning til næste Regnskab.....	— 69.86
Sparekasse	— 300.00		
Pastor Alex. Rasmussen	— 194.00		
	— 944.00		
Salg af Aarbøger	— 160.59		
Renter	— 1.74		
	—		
	Balance... Kr. 3541.33		Balance... Kr. 3541.33

Da det af Generalforsamlingen den 29. Juni 1916 nedsatte Decisionsudvalg fik det Hverv at gennemgaa Regnskaberne fra Samfundets Stiftelse til den 31. Marts 1916, er her meddelt et Uddrag af Regnskaberne for dette Tidsrum, hvorunder altsaa er indbefattet det i Bind I Pag. 510--511 optagne Regnskab.

Regnskaberne er godkendt af Udvalget.

VILDMOSEGAARDS GRUND- LÆGGELSE

AF ALEXANDER RASMUSSEN

ST. ST. BLICHER tog det i sine Noveller ikke altid saa nøje med historiske Kendsgærninger, ikke en Gang der, hvor han udtrykkelig hævder, at han er paalidelig. Herpaa kunde der nævnes mange Eks-empler. Jeppe Aakjær har med sædvanlig Grundig-hed oplyst en Del saadanne Tilfælde i sit store Blicher-værk. Men der skal i hele Blichers Forfatterskab næppe kunne paavises et Sted, hvor Digteren flager saa vildt omkring som i de to smaa Noveller »Kjær-lighed i Vildmosen I-II«¹⁾.

Blicher har staaet paa Dokkedals Bjerge og be-undret den mægtige og enestaaende Udsigt derfra; den ejendommelige Natur, ulig alt andet i vort Land, har sat hans Sind i stærk Svingning; han har vidst Navnene paa de omkringliggende, delvis fra Bjergene synlige Herregaarde, og udenvidere har han saa sam-menknyttet disse ved en vildtromantisk Handling, der tænkes at foregaa »midt imellem den Tid, da den bøhmiske Gaas blev stegt i Konstanz, og den, da den sachsiske Svane hævnedede Gaasens Død uden at blive

¹⁾ Hans Hansens Blicherudgave II 291—302.

stegt«, det vil altsaa sige: noget over Midten af 1400erne. Selvfølgelig spiller brødefuld Elskov en betydelig Rolle i Fortællingen, Egense Klosters Navn fremkalder naturligt Skildringen af munkelig Usædelighed; men det er en Frue paa Lindenberg, der afmales som et fuldkomment Mønstrum af kvindelig Udyd, og til hvis Billede Blicher har anvendt vage Sagn om den i 1688 døde Friherreinde Sophie Amalie Lindenow¹⁾, som ved sin onde og unaturlige Attraa sætter Fortællingens Hjul i Bevægelse. Vildmosen tjener til Skjulested for de af hende efterstræbte Elskende og bliver tilsidst den forfølgende, rasende Kvindes Grav. Den første Bebyggelse derude siges af Blicher at være anlagt fra Egense Kloster for »over hundrede Aar siden« fra hans Fortællings Tidspunkt, altsaa midt i Middelalderen. Blicher har vel lagt Mærke til, at det dyrkede Areal ligger lavere end Mosen (»Denne Moseørkens Udseende vilde være milevidt aldeles ensformigt, hvis den ikke var paa to Etager, den ene tre til fire Alen højere end den anden —«); men at det er Bunden af udtørrede Søer, har han ikke vidst; han forestiller sig Vildmosegaardens nuværende Marker som en tidligere »ukendt Halvø mellem Sumpe, Sommergræsgang alene for Skovens vilde Dyr. Men efterat Høstemark var bygget og dens omliggende Fastland opdyrket, trængte først Jægere Syd ud gennem Urskoven, og med disse siden efter Hyrder og Fæhjørde. I lange Tider gjorde Ulve endnu Munkene Herredømmet stridigt: Jægere og Hunde maatte beskytte den græssende Hjord og med dagligt Besvær udføre og hjemdrive det tamme Kvæg. Da fandt endelig en Klosterbroder paa, at

¹⁾ Biogr. Lex. X. 323 f.

der skulde bygges Vaaningshytter og Nøds derude, og som tænkt saa gjort«.

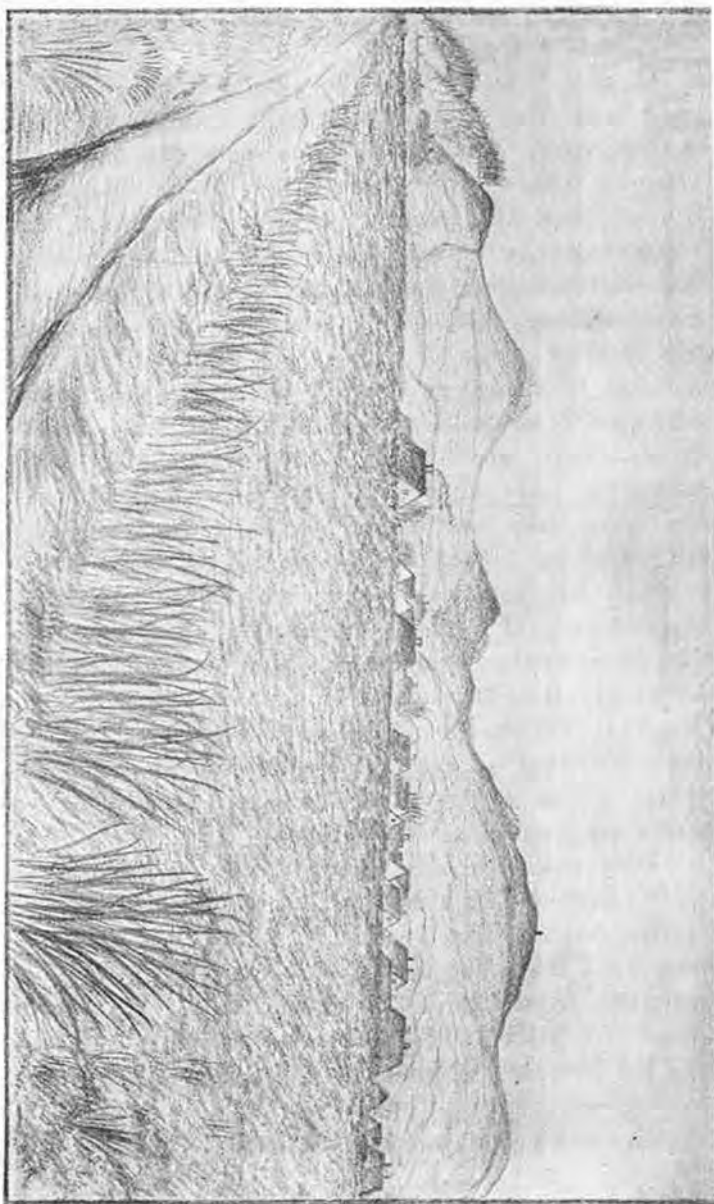
Egense Kloster bærer jo imidlertid sit Klosternavn med Urette; det »er uskyldig kommen til Klosters Navn og aldrig været det«, som det hedder i »Danske Atlas«¹⁾; det har vel hørt under Mariager Kloster, men aldrig huset noget Munkesamfund, og Vildmosegaards Grundlæggelse falder 400 Aar senere, end Blicher tænkte sig, og var betydelig mindre romantisk, men ikke derfor mindre interessant, end han skildrer den.

Det er Skade, at Blicher ikke har kendt Vildmosegaards sande Historie; han vilde have glædet sig over den, mere end over den flove og forlorne Romantik, han producerede for sine Læseses daarlige Smag, han som mere end de fleste forstod at værdsætte en frejdig Begyndelse og en frisk Virksomhed, han som elskede at se Mennesker betvinge en træg og gold Natur, gøre sig den underdanig og gøre den nyttig, han som trods alt var det 18de Aarhundredes ægte Barn.

Den efterfølgende Skildring er væsentlig bygget paa Aktstykker og Breve, fremdragne af Lindensborgs Arkiv; der er dog ogsaa hentet en Del Stof fra Rigsarkivet og Landsarkivet i Viborg.

Den saakaldte *Lille Vildmose* oplager det meste af Fleskum Herreds østlige Del langs Kattedagtet, hvorfra den adskilles ved en ret smal Sandrevle, der mod Nord rejser sig som en takket, forlængst sammengroet Klitrække, Mulbjergene eller Dokkedals Bjerge (48 Meter høje). Det er en typisk Højmose, hvis af Tørvevos (Sphagnum) dannede, lyngklædte

¹⁾ Den Danske Atlas, Tomus V. 68. Kbh. 1769.

Dokkedals Bjerge, set fra Mosen. — Tegning af Frøken Anna Kirstine Knudsen, Dokkedal.

Overlag hviler paa gammel Havbund, fast Sand. Mostæppet eller Tørvelaget, der bestaar af en rødlig, løs og svampet, overordentlig vandmodtagelig Masse, det saakaldte »Hundekød«, en Tørvedannelse paa et tidligt Udviklingsstrin, naaer i Midten af Mosen en Tykkelse af 4,5 Meter, men er tyndere ud imod Kanterne. Mosens højeste Punkter nord og syd for Vildmosegaard hæver sig til 8 Meter, saaledes at Sandbunden her altsaa er 3,5 Meter over Havspejlet. Ud i den ganske flade Mose springer fra den omtalte sandede Kystrevle den delvis bøgebevoksede Tofte-Halvø (26 Meter høj) forbjergsagtigt frem mod Vest. I Nord grænser Vildmosen til Hede- og Skovegne (Høstemark Skove) samt dyrkede Kærstrækninger i Mou og Gudum Sogne, vestpaa forgrener sig fra Mosen Kær og Lavninger som Fjorde og Sunde ind i Landet; men ellers hæver Højmarkerne paa Kongerslevholm, Kongstedlund, Smidieholm og Dragsgaard sig her over den, enkelte Steder, f. Eks. ved Kællingbjerg (38 Meter), med bratte Kridtskrænter, og mod Syd fortsættes Mosen af vidtløftige, elletræsbevoksede, mere og mere opdyrkede Kærstrækninger, tilhørende Solbjerg, Veddum, Skelum og Hurup. Langs Sydvestgrænsen under Smidies og Dragsgaards Højmarker flyder langsomt og med ringe Fald Haslevgaards Mølleaa; ved dens øverste Løb, øst for Smidie Brogaard, laa tidligere den nu udtørrede Blegso. Vesten og sønden om Dokkedals Bjerge flyder paa samme Maade det ubetydelige Vandløb Strebæk, der tidligere ved sit Løb gennem Sandrevlen ud til Havet drev Stridt Mølle. Mosens Areal er 55 Kvadratkilometer.

Før Mosen rørtes af Menneskehaand, laa der i og ved den, foruden den nævnte Blegso, som havde Udløb gennem Haslevgaards Mølleaa, en Del saa-

kaldte »Luner«, flade Damme eller Sige, samt fire anselige Søer: *Toftesø* (eller *Storesø*), *Birkeseø*, *Bellesø* (Lillesø) og *Møllesø*, med intet eller kun lidet Afløb; en Rende førte dog Overfladevandet fra Møllesø ud imod Nordøst ved Stridt Mølle, ligesom vel ogsaa Render forbandt Søerne indbyrdes. Søernes Bund var næppe 4 Meter over Havfladen, deres Vandstand (og Mudder) maalte 1—2 Meter, deres Størrelse var ca. 350 Hektar.

I umindelige Tider havde denne mægtige, fugtige Ørken ligget herreløs, ubetraadt og ubenyttet. Langs Randene begyndte dog efterhaanden de omboende Bønder at gnave sig ind i den, — ingenlunde med Tanken om at opdyrke den, men kun for at grave nogle tarvelige Tørv, slaa lidt Lyng og lade deres Kvæg søge en Smule Næring mellem Tuerne. Ejendomsforholdene langs Moseranden var helt uafgjorte, Grænser og Skel ganske vilkaarlige. I Midten af 1700erne skete der imidlertid en Forandring i disse Forhold, idet Regeringen ønskede at faa Klarhed over, hvem der havde Ejendomsretten over Mosen, og i Tilfælde af, at det var Staten, hvilket var sandsynligt ifølge den gamle Retsregel: Kongen ejer, hvad ingen ejer¹⁾, da at faa fastsat Skel imellem offentligt og privat Omraade. Da Forholdene var saa uklare, ansaa Regeringen det for bedst at nedsætte en Kommission til at undersøge Sagen. Den kom til at bestaa af Grev *Christian Friderich Levetzau*²⁾ til Restrup, Torstedlund m. m., Ridder af Elefanten, Geheimekonferentsraad, Generallieutenant osv., *Niels Schelde*³⁾, Kammerraad, Regimentsskriver over Dronningborg

¹⁾ Danmarks Riges Historie I 779.

²⁾ Biogr. Lex. X 240 f.

³⁾ Biogr. Lex. XV 103 f.

Oversigtskort over Lille Vildmose og Omegn.

Rytterdistrikts Gods, og *Christian Solberg*¹⁾, Borgmester i Aalborg. Ifølge deres Kommissorium²⁾ af 21. Marts 1752 skulde de »undersøge Beskaffenheden med en udi Aalborghuus Amt beliggende Mose, Vildmosen³⁾ kaldet«, »bemelte Mose overalt at eftersee«, »nøje undersøge, om og hvorvidt denne Mose Os maatte tilhøre«, »af hvad Beskaffenhed det Os tilhørende befindes« og »hvorledes samme til Vores Interesse best kunde være at benytte eller at udbringe«.

Kommissionens Formand, Grev Levetzau, var, som hans Titler viser, en af Landets højeste Embedsmænd; han var stærkt interesseret i de frembrydende Opdyrknings- og Kulturbestræbelser. Men den største praktiske Dygtighed og Arbejdskraft inden for Kommissionen repræsenteredes af den bondefødte Niels Schelde, der midt i sin Stands dybeste Fornedrelses-tid ved sine sjældne personlige Egenskaber havde kæmpet sig opad i Samfundet, men aldrig glemte sin Oprindelse.

Han fik det Hverv allerførst at optage et Kort over Vildmosen⁴⁾, og efter at dette var færdigt, begav Kommissionen sig i det tidlige Foraar til Østhimmerland; men »da mand hverken ridendes eller kørendes kand komme fra Stæd til andet og med megen

¹⁾ Om ham se A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg S. 114. Han var oprindelig Barbersvend, senere Kammertjener hos Frederik IV.s Elskerinde Grevinde Schindel, — derpaa Herredsfoged og Borgmester.

²⁾ Kommissionsakten i Rigsarkivet.

³⁾ Edvard Holm (Danmark-Norges Historie 1720—1814 III 2. Afd. Henv. S. 14) antager fejlagtigt, at det var den store Vildmose, hvormed denne Kommission skulde beskæftige sig.

⁴⁾ Dette Kort fandtes tidligere, ifølge en gammel Designation, i Lindenborgs Arkiv, men er bortkommet.

Vanskelighed samt yderste Besværlighed til Foeds, begave vi os paa adskillige høie Stæder i Nærværelsen og, saa vit ved Øinsyn skee kunde, confronterede Cartet med Aastæderne, som efter Forfatterens, Med-commissarius Kammerraad Scheldes Demoustration befandtes i alle Maader rigtig«.

Dernæst lod Kommissionen igennem Stiftsbefalingsmanden, Baron Ivar Holck, og de stedlige Herredsfogder tilsige de omkring Mosen boende Proprietærer og Lodsejere til at møde eller lade møde for at paavise »deres Ejendommens formenende Skel eller Grændser til eller i Mosen« og fremkomme med de Breve eller Adkomster, de mulig var i Besiddelse af. Samtidig indkaldtes et Antal af de »ældste (dog stærke og rørige), vittigste og mest paalidelige« Mænd fra de nærmeste Sogne for at afgive Forklaring om Forholdene i Mands Minde.

Ved Kommissionens Møde paa Randrup den 11. Juli 1752 fremkom saa alle Egnens Godsejere med deres Paastande og Bevisligheder. Her mødte enten personlig eller ved deres Repræsentanter følgende:

Peder Thøgersen Lassen til Høstemark og Egense Kloster, Major Peiter Matthias von Buchwald til Gudumlund, Kaptajn Andreas von Arenstorff til Visborggaard og Havnø, Herredsfoged Christen Sørensen Testrup til Viffertsholm, Krigsraad Harboe Lassen Meulengracht til Vorgaard og Dragsgaard, Major Hans Georg von Deden til Randrup og Kongstedlund og Hans Fædder til Refsnæs. Med Undtagelse af den sidste, som kun havde liden Interesse i Mosen, hævdede de alle deres »fattige Bønders« frie Adgang til Kreaturdrift og Tørveskær i Mosen. Navnlig Peder Thøgersen Lassen mødte svært rustet med gamle Dokumenter, Adkomstbreve, Skelbreve, Thingsvidner

og Lavhævde, hvorved man førtes saa langt tilbage i Tiden som til 1471 og til 1521, da Kong Christiern II paa gammel landsfaderlig Vis selv personlig udviste Skel i disse Egne imellem »hæderlig Kapitel i Viborg og Mariager Kloster«. Og Christen Sørensen Testrup¹⁾ leverede, som den literære Mand, han var, et langt velskrevet Indlæg, hvori han først giver et historisk Overblik helt tilbage til de fjerne Tider, da Mosen var Hav, dernæst udfolder stor botanisk Sagkundskab og endelig slutter med at hævde, at Mosen er vokset ud fra Siderne, og at det tilvoksede følgelig maa tilhøre Lodsejerne langs Moseranden.

Efter at Kommissionen havde overvejet de fremkomne Udtalelser og Skrivelser med Bilag samt lyttet til de beedigede »vittige« Oldinges Forklaringer, kunde den allerede om Efteraaret afgive sin Betænkning, dateret Restrup den 26. August 1752. Det velskrevne Aktstykke begynder med en grundig Beskrivelse af Mosen, der benævnes »den ubrugelige Mose, den store Mose og i dens nordre Ende Bredmose, ligesom den sydligste Del af Almuen kaldes Toftmose«. Det bemærkes, at »den østre Side ikke er saa vædskefuld som den vestre«, og at »under den tykke og svampige Tørveskorpe er Vand«²⁾, og da navnlig hele den sydlige Strækning langs Haslevgaards Mølleaa er »saa nedrig«, at Aaen hyppig løber over sine Bredder, »saa kand man ikke andet slutte, end at den Plads, hvor

¹⁾ Biogr. Lex. XVII 140 f.

²⁾ I en Artikel i Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin, VI Tome, Kbh. 1762, Fortalen, beskrives Vildmosen som »en Gunge eller en let og løs Mose, som ikke var fast paa Grunden, men flød som et Skib paa nogle Alnes understaaende Vand, hvilket her og der havde nogle aabne Vand-Stæder eller ferske Søer«.

Vildmosen ligger, er ved Syndflodens Virkning eller anden betydelig Jordens Forandring bleven til en Indvig af Havet, som har haft sit Udløb i Mariager Fjord«. Efterhaanden er saa »denne Indvig bleven til et stillestaaende brak Vand, som omsider ved Hjælp af adskillige Søevexter efter Grundens Natur er over- og sammengroed, indtil den er bleven til en Vildmose«.

Og herefter fortsættes:

»Naar den Satz saaledes har sin Rigtighed, saa er denne Eiendom at ansee som en vitløftig Grunde i Havet, der ved Opskylning af Sand, Tang og deslige kunde sammengroe og med Tiden blive til et nyttig Stykke Land eller Eiland, hvilket ingen Undersaat kunde være berettiget at tilegne sig under Titul af *Første Erobrer* (Primus occupans), men som et Regale maatte tilhøre Landets høieste Øvrighed efter Regjeringens Beskaffenhed (v. Le droit de la Guerre et de la Paix par Monsr. Grotius l. II C. II § IV), og som paa slige Ting ikke uden foregaaende retmessig Tittel eller gyldig Adkomst kand fanges Hævd, saa bør Vildmosen efter vores Skiønsomhed ansees som en Alminding, der tilhører Kongen som Landets høieste Øvrighed at raade over, saa vit den ikke allerede er deelt iblant Undersaatterne til Skattens Svarelse og det gemeene Beste. Men hvad som ved den Kongelig allernaadigste anordnede Landmaaling er inddeelt under een eller anden Byes eller Gaards Mark og Eiendom og følgelig ansees at være begreben under det Hartkorn, Besiderne skatter af, det anseer vi at være allernaadigst afstaaed og ligesom udskilt fra Almindingen. Altsaa eragtes, at Stritmølle, Knarmoe, Tofte, Kragelund, Sellegaard og Hurup kand være berettiget til de Markeskielsgrændser, som

ved Landmaalingen ere fastsatte.« I Henhold til det af Kommissionen tagne Standpunkt »bortfalder ald den Ret, forberørte og alle øvrige Paagrændsende formeener at bygge paa deres havende lange Hævd til Tørvegroft, fælles Græsning og Jagt eller anden Brug i Mosen«.

Med Hensyn til Mosens Fremtid mener Kommissionen, at »det var gandske muelig at forandre den til en bedre og nyttigere Eiendom«. Naar nemlig Stridt Mølle, som er af ringe Betydning og »bliver io længer io ringere for Vandets Mangel«, blev nedlagt, maa Søerne kunne udtørres. Niels Schelde vil med saadant for Øje »geometrice afveie Vandets Høide i Søerne imod Havets Supperficium«. Men, ganske vist »For Deres Mayt. som eyer slet intet Jordegods i den Eign, er Mosen ikke værd at beholde« eller at anvende store Omkostninger paa. Den burde udparcelleres blandt de omboende Lodsejere, som mulig vil være villige til at købe den; men den første Betingelse er, at Stridt Mølle nedlægges.

I Henhold til denne Kommissionsbetænkning og en derpaa hvilende kgl. Resolution af 10. Oktober 1753 blev i Aaret 1754 den Kongen forbeholdte Del af Vildmosen ved Skel og Mærkepæle afdelt fra de omkringliggende Ejendomme¹⁾. Den eneste, som ankede over denne Afgørelse, var den nylig afdøde Major v. Buchwalds Enke paa Gudumlund, der havde betydeligt Gods baade øst og vest for Mosen. Ved Sandemændstog og Thingsvidner søgte hun at hævde sin Ret til noget af den indpælede Mose; men da hun af Kammeradvokaten var bleven indstævnet for

¹⁾ Rentekamrets Resolutionsprotokol 1758 i Rigsarkivet. Ogsaa det Kort, som her har været vedlagt, er forsvundet.

Landstinget i Viborg, tabte hun Modet og frafaldt sin Paastand. Regeringen havde allerede 1753 efter Kommissionens Forslag sluttet en Overenskomst med Peder Thøgersen Lassen, ifølge hvilken denne skulde nedlægge Stridt Mølle imod til Gengæld (8. Marts 1753) at faa Bevilling til at bygge en »Veir- og Hæstemølle« paa Høstemarks Grund. Og nu udbød Kronen Vildmosen til Salg i Parceller til de forskellige Lodsejere langs Randen; men de bød dels intet og dels formentlig alt for lavt. Følgen blev da den, at Rentekamret under 27. Maj 1758 foreslog Kongen at udbyde den til Salg som samlet Ejendom, under den Forudsætning, at Køberen vilde kultivere den; han skulde derfor have nogle Aars Skattefrihed og Skattelettelse, have Ret til at udtømme Søerne forbi den nedlagte Stridt Mølle og Ret til fri Færdsel fra og til Mosen. Med Salget for Øje var Mosen efter Forslag af Landmaalings-Konduktøren af 21. Februar 1758 bleven ansat til det uforholdsmæssig høje Hartkorn: 1100 Tønder, der dog foresloges reduceret til 290.

Paa Rentekamrets Forslag resolverede Kongen:

»Vi approbere allernaadigst, at Vores forbeholdne Andeel udi Vildmosen under Aalborghuus Amt, saaledes som den af Commissarierne er indpælet og ansat for de 290 Tønder Ager og Engs Hartkorn, under eet til Forhandling opbydes med de af Vort Rentekammer saavel angaaende Frihed for og Moderation udi Skatterne paa 10 Aar som i andre Maader allerunderdanigst forestille Vilkaar. Hvorefter den fornødne Anstalt herom kan føies.

Fredensborg Slot, den 5te Juni 1758.

Friderich R.

Men heller ikke dette fornyede Udbud førte til noget Salg, og Enden paa Regeringens Planer med

Vildmosen blev da den, at Kongen Aaret efter bortskænkede den helt og holdent til sin bekendte Yndling Grev *Adam Gotlob Moltke*¹⁾, som i disse Aar dels ved kongelige Dotationer og dels ved Køb rykkede op til at blive en af Danmarks største Jordegodsbesiddere. Han havde allerede i Henhold til kgl. Bevilling af 17. Marts 1752 af Grev Friderich Christian Danneschiold-Samsøe købt det daværende Baroni Lindenberg og ejede vidtløftige Besiddelser i Vendsyssel. En yderligere Forøgelse af hans nordjydske Godser blev nu Vildmosen.

Gavebrevet og Skødet²⁾ lyder saaledes:

Vi Fr. V. osv.

Giøre vitterligt, at Vi allernaadigst have afstaaet og skienket, ligesom Vi og allernaadigst hermed skienke, afstaa og skiøde til Os Elskelig Hr. Adam Gotlob Moltke, Greve til Bregentved, Ridder af Elephanten, Vores Geheime-Raad og Ober-Hof-Marechal, samt hans Arvinger, den Os forbeholdne Deel af Viltmoessen, beliggende under Aalborghuus Amt, saaledes som den af udmeldte Mænd udi visse dertil allernaadigst befalede Commissariers Overværrelse efter derover forfattede og for Hellum og Hindsted samt Fleschum Herreders Tinge den 23de og 25de Juli 1754 afhiemlede Forretninger fra de paagrændsende Eiendomme er adskilt og med Skiæl og Pæle forsynet samt paa et derover forfattet Carte afteignet, ansat efter Vores allernaadigste Resolution af 5te Juni 1758 for toe Hundrede og Halvfemsindstyve Tønder Ager og Engs Hartkorn, saa at denne Anpart af Viltmoessen med alt hvad derpaa og derudi befindes tilligemed Jagten, saaledes som samme Os hidtil har været forbeholden, intet undtagen i nogen Maade,

¹⁾ Biogr. Lex. XI 380 ff.

²⁾ Rentekamrets Ekspeditionsprotokol 1757—60 i Rigsarkivet.

skal følge og tilhøre bemeldte Vores Geheime-Raad Greve Moltke, hans Arvinger og efterkommende Eiere til evindelig Arv og Eiendom med Vilkaar: 1) nyder hånd og de udi Tyve Aar fra denne Dags Dato at regne Frihed for Skatter og Paabude, være sig saavel ordinaire som extraordinaire, deraf at svare; men efter disse 20 Aars Forløb svares af anførte 290 Tønder Ager og Engs Hartkorn alle Skatter og Paabudde ligesom af andet Bøndergods, 2) som den der vaarne Vandmølle, Stridt Mølle kaldet, tilligemed dens Opdemning er nedlagt og herefter aldeles nedlagt forbliver, saa haver hand og Efterkommere Rettighed at lade Vandet af Moessen til dens Beste og Forbedring frit og uhindret der udløbe og 3) bliver det ham og dem uformeent at betiene sig af de hertil almindelig brugte Veje til og fra Moessen, dog at vedkommende Enge og Sæd udenfor Vejene ikke derudover beskadiges. I det øvrige maae hand og de paa løvlig Maade gjøre sig denne Eiendom saa nyttig, som de bedst veed, vil og kand, og kiende Vi Os og Vore kongelige Arve-Successorer i Regieringen ingen Lod, Deel eller Rettighed at have til eller udi samme afpælede Viltmoesse; men den, saaledes som anført er, meer bemeldte Vores Geheime-Raad, Greve Moltke, hands Arvinger og efterkommende Eiere allernaadigst ville tilstaa og hiemle, frie for hver Mands Tiltale, som derpaa med Rette kunde have noget at sige; dog Os og Vore Arve-Successorer udi Regieringen alle kongelige Regalier og Høiheder samt efter forberørte 20 Aars Forløb Contributioner, som paabudne ere eller derefter paabudne vorder, alleene og aldeles forbeholdne. — Forbydendes alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staaer, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores kongelig Residentz-Stad Kiøbenhavn, den 11te Decenber 1759.

Under Vores Kgl. Haand og Seigl.

Friderich R.

Bag ved alt, hvad der var bleven foretaget med Vildmosen, laa jo den Tanke, at den skulde gøres nyttig, den skulde rives ud af Aarhundreders Søvn og Øde, betrædes af Menneskefod, dyrkes af Menneskehaand. Det laa Datiden nærmest at lænke sig dette Maal naaet, naar Mosen kom i en enkelt Stormands Besiddelse; andre Veje havde jo desuden vist sig ufarbare, og det kongelige Donationsbrev paalagde indirekte Grev Moltke den Opgave at skabe Værdier af Vildmosen.

Frederik V.s Tidsalder var trods alle Skyggesider en betydelig Periode i Danmarks Historie. Det var den Tid, da det 18de Aarhundrede begyndte at aabnebære sin Ejendommelighed og sin Storhed, sin Frugtbarhed og sin Dristighed, sin Forening af højtspændte Tanker og klar Klogskab. Banebrydende som Tiden var paa saa mange Omraader, var den det ikke mindst i Landbruget; Tanker og Planer om dettes Reform var velsete, og der var et Omslag i Luften, som varslede mildere Tider for Jorden og dens Dyrkere. Foreløbig skortede det dog noget paa Forstaaelsen af den Sandhed, som først den næste Generation rigtig skulde tilegne sig: at man maa hæve Agerdyrkerne for at kunne hæve Agerdyrkningen. Den ældre Type af Reformvenner, hvortil netop Grev A. G. Moltke hørte, lagde særlig deres Kraft i Arbejdet for rent tekniske og metodiske Fremskridt paa Landbrugets Omraade, men saa ikke klart, hvor nødvendigt det var at forbedre Bondens sociale og materielle Kaar.

Et mægtigt Udslag af Tidens Foretagsomhed og dens Kærlighed til Jorden var Bestræbelserne for Opdyrkning og Kultivering af Heder og Moser, saa stort udtænkte og stort iværksatte, at først vor Tid har

set et Sidestykke, og et Vidnesbyrd om Tidens frigjorte Syn var det, at man uden Hensyn til Nationalitet tog sine Folk, hvor man mente at faa dem dygtigst. Derfor blev Alheden og Randbøl Hede koloniseret af tyske Indvandrere; Hovedsagen var, at Tingen blev gjort. Allerede i Begyndelsen af Frederik V.s Regering blev der taget fat paa Opdyrkning og Bebyggelse af Heder og Moser saavel i Jylland som i Slesvig-Holsten. Sagen blev fremmet som en Stats-sag ved en dertil nedsat Kommission (under Rente-kammeret). Denne havde i Aaret 1760 som Leder af Foretagendets tekniske Side knyttet den tyskfødte, norske Læge Dr. J. G. Erichsen til sig, og da Grev Moltkes Planer med Vildmosen faldt i Traad med Kommissionens Bestræbelser, laa det nær for ham ogsaa at benytte sig af Erichsens Bistand.

*Johann Gottfried Erichsen*¹⁾ var en for sit Aarhundrede megel karakteristisk Skikkelse. Han var en af denne Tids mange alsidige Begavelser, aandsbevægelig, opfindsom og rastløs, altid ivrig efter det nye, fuld af Kritik og Foragt overfor gammel Slendrian. Som alle Begyndere og Forsøgere maatte han lide Skuffelser og berede sin Samtid Skuffelser, han maatte finde sig i at blive betragtet som en Projektmager²⁾; men han holdtes dog altid oppe af sin egen og sin Tids herlige Optimisme. Han var født 1712 eller 1713 i Mansfeld i Sachsen, blev Discipel paa det

¹⁾ Biogr. Lex. IV 533 f. Artiklen her hviler paa Justitsraad N. Scythes Biografi af ham i Maaanedsskriftet *Minerva*, Kbh. 1803, S. 147 f.

²⁾ »En forløben Doktor fra Halle« — og andre nedsættende Udtalelser om ham findes citerede i Zeitschrift der Gesellschaft für Schlesw. Holst. Lauenb. Geschichte XXVI 243.

Franckeske Pædagogium i Halle an der Saale og studerede senere Medicin ved Universitetet sammesteds. Hans pietistiske Opdragelse gav ham en fast og stadig Guds frygt, som i hans Breve giver sig adskillige smukke Udtryk, hvis Tone dog ikke har noget af Pietismen ved sig, men meget mere peger henimod Aanden i Aarhundredets Slutning. Gennem alle hans Udtalelser gaar Tanken om, at Gud skal tjenes og forherliges ved nyttigt Arbejde her paa Jorden. Han synes i sin Person at have gennemløbet den Udvikling, som jo ogsaa de Franckeske Stiftelser i Halle undergik i Løbet af Aarhundredet, fra Pietisme til Rationalisme. Fra Halle begav Erichsen sig som Læge til Norge; men efter en kort Virksomhed der drog han, i Følelsen af sin mangelfulde Uddannelse, nd paany, fortsatte sine Studier blandt andet i Paris, erhvervede den medicinske Doktorgrad og vendte saa tilbage til Norge, hvor han i Aarene 1747—56 virkede som Stadsfysikus i Bergen. Samtidig oprettede og ledede han et Sygehus i Bergen og besad et Apothek i Stavanger, som han lod bestyre af en Provisor. I Bergen blev han gift med en ganske ung norsk Pige, Anna Thode. Hans Liv havde saaledes hidtil været viet til Lægevidenskaben i dens forskellige Former; men i Aaret 1756 slog han ind paa en helt ny Bane. Dels ved sin egen Foretagsomhed og dels ved Autoriteternes Kaldelse kom han ind i en rastløs praktisk Virksomhed. Fra 1756--60 arbejdede han dels for sig selv og dels for Regeringen paa Oprettelsen og Driften af Salpeterværker baade i Danmark og Norge, og i 1760 blev han udnævnt til Committee ved Hede- og Mosekulturen i Jylland og Slesvig-Holsten. Han afstod nu sit Embede i Bergen¹⁾ for

¹⁾ Dets Besættelse efter ham gav Anledning til Strid

udelukkende at kunne vie sig til dette ny, hans tidligere Virksomhed fjerntliggende Hverv, som lagde meget stærkt Beslag paa hans Tid og Kraft, idet hele den tekniske Side af Kolonisationen paa Alheden, Randbøl Hede og de midtslesvigske Heder samt Kultivering af Hohner-Moor ved Eideren var ham betroet¹⁾. Og hertil kom altsaa yderligere den ham af Grev Moltke overdragne Ledelse af Arbejdet paa Vildmosen. Som blivende Frugt af disse Bestræbelser staar nu Frederiks Sogn paa Alheden med det gode Befolkningselement, som de tyske Kolonister har tilført Jylland, samt Vildmosegaard midt ude i den store Moseørken; men i Forhold til de gyldne Forventninger, hvormed man havde begyndt Arbejderne, maatte Resultaterne forekomme Samtiden smaa og Foretagendet betragtes som delvis mislykket. Regeringen blev da ogsaa efterhaanden træt, og medens det for privat Regning begyndte Arbejde paa Vildmosen fortsattes, blev Hedesagen opgivet 1765, og Dr. Erichsen afskediget. Det var dog ingenlunde i Unaade han blev fjærnet, tværtimod blev han ved kongelig Understøttelse sat i Stand til at rejse til England for at studere Mærgelens eller som man da kaldte den »Jordmarven«s Anvendelse i Agerbruget, og han vendte hjem til Danmark i den smukke Stilling som Rejselæge for den unge Dronning Caroline Mathilde. Men kort efter, paa en Rejse til Norge,

imellem Doktorerne Büchner og Pape, hvorom et Brev fra Dr. Erichsen til Grev Moltke af 6. Juli 1761 (lige som alle de følgende findes det i Lindemborgs Arkiv) giver kuriøse Oplysninger.

¹⁾ Chr. Voigt: Die Kolonisierung der schleswigschen Heiden 1760—65 i Zeitschrift der Gesellsch. für Schl. Holst. Lauenb. Gesch. XXVI 209 ff.

afgik han ved Døden i Skien den 4. November 1768. Hans mangeaarige Ven og Medarbejder, den lærde Bogsamler, Justitsraad Niels Scythe¹⁾ satte paa hans Grav et Mindesmærke med de velvalgte Ord:

*Heic requiescit post mortem
Johannes G. Ericcius, Med. Doct.
qui raro in vita requievit²⁾.*

Paa Grev Moltkes Vegne rejste Dr. Erichsen da i Forsommeren 1760 op til Vildmosen for at undersøge den og planlægge dens Kultivering. Men samtidig ønskede Greven at høre en mere stedkendt Mands Udtalelser. Han ejede siden 1753 de vendssyselske Godser Dronninglund, Dronninggaard og Hals Ladegaard, og hans derværende Godsforvalter *Friderich Christian Roosen* fik da Anmodning om ligeledes at besigtige Mosen og indsende en Erklæring om den. Denne, som gengives nedenfor³⁾, blev afgivet den 30. Juni 1760; den har været ledsaget af et Rids, som desværre er forsvundet. De anførte Skel og Stedbetegnelser kunne derfor ikke alle identificeres:

Deres Høy Grevelige Excellence,
Høybaarne, Naadigste Herre!

Efter H. H. G. Exc. Høynaadigste mundtlige og skriftlige Ordres af 10. hujus har ieg været i Vildmosen ved Lindenberg og ved Eftersyn befunden af

¹⁾ Biogr. Lex. XV 455.

²⁾ Her hviler efter Døden Dr. med. J. G. E., som sjælden hvilede her i Livet.

³⁾ Saavel for denne Erklæring som for de andre her meddelte Aktstykker gælder det, at Originalernes Retskrivning er bevaret; men Benyttelsen af store og smaa Begyndelsesbogstaver samt Tegnsætningen, hvilken for det meste er ganske vilkaarlig, er normaliseret.

saadan Beskaffenhed, nemlig: Fra I Skiæl østen for Haurup Aae indtil det II Skiæl ved Nordost-Hjørne af Bleeg-Sø og saa til østere Skiæl XX og XXI er Grunden blød af løs, rød Tørve-Iord, begroet med smaa Stær-Græs og Lyng-Tuer, hvorinlem er eet Slags runt Græs, der ellers voxer i Tørve-Moeser og kaldes Sort-Hoveder; i Landingen langs ved Aaen er noget smaa Birke- og Elle-Buske. Dette Støkke af Moesen har Anseende til i Tiden at kunde blive temelig god Moese-Eng, naar der fra det mitterste i Moesen, omtrænt 1500 Favne, blev giort en Grøft, 8 Al. breed og 2 Alen dyb, til Aaen, der løber der omkring fra Bleeg-Sø til Haslegaards Mølle, der faaer 2de Alen Fald i bemelte Aae; men saa maatte paa-grændsende Proprietairer og Jorde-Godsers Eyere ladé denne Bleeg-Søes Aae forud forsvarlig oprænse; thi ellers blev denne Grøft ikke til nogen Nøtte at faae Aftræk.

Fra bemelte II Skiæl ved Bleeg-Sø indtil XI Skiæl, Kaaslune¹⁾, er ligesaa rød Tørve-Bund, men noget blødere, hvorpaa er temelige stoere Tuer med Paars og Birke-Træer samt Lyng og mindre Græs end paa først benevnte Stæder, hvilket gaaer midt ind i Moesen omtrænt lige ud for Birke- og Lille-Søer. Sydost for bemelte Kaaslune-Skiæl kunde gøres en Grøft, 8te Alen breed og 2 Alen dyb, som kunde nogenledes trække Vand ud til Kaaslune, der igien har Træk til Gudum Aae, som gaaer til Seilflod Mølle. Men førend der blev begyndt med denne Grøft, maatte paa-grændsende Jordegodsers Eyre forpligtes til at oprænse denne Aae forsvarlig og de Aaele-Gaarde, som deri findes, skulle vedkommende Eyere saaledes indrætte, at de ikke som nu dæmmer for Vandets Løb, hvorover paa-grændsende, der har Enge, mange Tider lider Skade paa deres Græs og Høe, som derved bliver overskiøttet. Dette foromskrevne Støkke af Moesen kunde da i Tiden blive tienlig til fastere

¹⁾ Eller Korslune, nu udtørret Lune, nord for Nørre Kongerslev, kaldes ogsaa »Kongerslev Kvistdraab«.

og bedre Tørveskier end nu, saa kunde der og af det bedste oprødes og forbedres til Engs-Biering.

Fra XII Skiæl ved Græsset¹⁾ og saa til XIX Skiæl ved Transig²⁾ er Grunden, som er rød Moese-Iord, haardere end paa før omrørte Stæder i Moesen, i Synderlighed ved Strit Mølle og Stærbek, der er begroet med Lyng-Tuer og nogle Paars-Buske. Ligeledes er Grunden paa 10 Faune omtrænt omkring Mølle-Søen haard og med adskillige Slags Moese-Græs begroet, som nu bærer Høe. Fra bemelte Mølle-Søe og indtil Strit Mølle er en gammel Grøft eller Rende, hvilken maatte gøres støre, 12 Al. breed, 4 Al. dyb. Ligesaa maatte de øvrige Grøfter, som Cartet, underdanigst vedlagt, beteigner gaaer fra dend eene Søe til dend anden, opgraves omtrænt paa lige Størelse og Dybde, at de kunde have Aftræk til bemelte Mølle-Søe (hvori er ongefær ligesom de andre Søer 3 a 4 Alen Vand, det øvrige er Moder), hvorfra da Vandet i eet og alt kunde faa sit Aftræk og Udløb ud i bemelte Grøft eller Rende til og forbie Strit Mølle ud i Hauget eller Cattega. Ved Stærbek, hvor Vandet har sit Udløb af Moesen, kunde og gøres en Grøft, 8 Al. breed og 2 Al. dyb. Denne Linie fra XII til XIX Skiæl inclusive fra Øster indtil Mitten i Moesen blev det eneste af Betydenhed, saavidt ieg kand skiønne, Tid efter anden i Tiden at kunde bygges og Grunden bruges til Aggerland, naar samme med Sand eller Mærgel blev beblandet, som er at faae i omliggende Bakker, der tilhører paagrændsende Lods-Eyere, da derimod dend førommelte bløde Moese tienner alleene til Engs-Biering og Tørve-Skier.

Ellers fremsættes mine underdanigste Erindringer til D. H. G. Exc. Høynaadigste nærmere Overveyende:

1) er denne Moese taxieret eller andsatt for meget Hartkorn, sc. 290 Tdr.

2) Det passede sig altsaa efter Beskaffenheden bedere, at deraf, i Stæden for Matricul og Kornskat-

¹⁾ Vistnok ved Høstemark Skov.

²⁾ Lune imellem Knarmou og Toftesø.

ten at svare efter 20 Aars Forløb, blev needsatt til Skatters Betaling ligesom af Tienden, nemlig 4 Sk. p. Tønde Hartkorn kvartaliter, der beløber aarlig til 16 Rd. 1 Mk. 8 Sk.

3) Naar Afgiften nu saaledes til 4 Sk. pr. Td. Hartkorns Svarelse bliver reduceret efter 20 Aars Forløb a aarlig at betale, og D. H. G. Exc. da befaller efter mueligst og nu sig forestillende Forandringer at foretage dens Bedering, som vil koste een anseelig Summa Penge, vil ieg neppe troe, at derved bliver saa meget at vinde som ellers at have viist, at saadan eet Støkke Land, som har været øde, er bleven cultiveret og forbederet.

4) Denne Cultivering kunde endda ikke skee uden at være allfor stærk indskrenket af paagrændsende Eyere, med mindre D. H. G. E. blev Eyere for det første af disse omliggende Stæder, nemlig Strit Mølle Hartkorn, 7 Skp. Knarmou, 14 Tdr. Hartkorn, Kraglund, 8 Tdr. Hartkorn, Tofte, 18 Tdr. Hartkorn, Sandhuset, Sielenglad, hvis Hartkorn mand ikke veed, Sellegaard, 8 Tdr. Hartkorn, og Nør Huurup, dessen Hartkorn mand ikke nu kand faae sikker Efterretning om, da disse Stæder i Tiden ved Moesens Forbedring kunde udvides og blive formeeret med Beboere og større Auflings Drift. Thi Baroniets¹⁾ underliggende Bønder og Beboere er allfor laugt Moesen fraliggende og følgelig ikke enten kand have eller faae Nøtte af den, og overalt er dend heele vestere Side af Moesen saa blød, at det ville blive mange Aar til, forinden dend kunde blive sammengroet og forbederet til Aggerland, men vel til Engs-Biering og hedere Tørve-Skiær, end nu befindes.

5) Grøften, som underdanigst forommelt, ved Stritmølle blev da dend første, der maatte begyndes med, siden de 3 Søer, (hvori skal være een Deel Abbaarer, Skaller og Aael) løber i Mølle-Søen, hvilken har sit Afløb ved bemelte Strit Mølle ud i Hauget, og naar Vandet saa meget muelig der var uleedt, kom man desto bedere i Erfaring, til hvilke af Siderne udi

¹⁾ Lindenborgs.

Moesen paa underdanigst benefnte Stæder det havde bæst Afræk, hvilke Stæders Grøfter da een efter anden maatte besørges gravede, ligesom og paagrændsende Proprietairer og Eyere forud skulle, ifølge Kgl. allernaadigst Forordning af 8de Martii 1760¹⁾, Articul 6te, forsvarlig oprensning de omkring Moesen liggende Aaer og Bække til Vandets fulde Løb og Afræk. Thi ellers blev de paa Grøfters Gravning i saa Fald andvendende Penge-Udgifter til Spilde og ingen Nøtte. Huurup Aae, der har sit Udløb ved Haslegaards Mølle og siden i Stranden, deraf har D. H. G. E. Andeel til Oprænsning, saavidt Moesen paa dend østere Side strækker sig.

6) Til Grøftens Gravning med meere at forrette udfordres omtrent 50 til 100de saadane dygtige Arbejdere, dermed er bevandt, ved hvilke alle Tider maatte være een paalidelig og kyndig Persohn til Opsyn og ansvarlig til det daglig forrettende Arbejde, som var bæst at accordere i Længde, Breede og Dybte, alt efter Iordens og Arbejdets Besværligheds Beskaffenhed.

7) Naar Moesen saaledes ved Vandets Udgravning begyndte øynsynlig at tørres, saa kunde mand paa forømmelte tørreste Stæder giøre Begyndelse i Aar eller 2 forud, ligesom Iorden behøvedes at raadne, med at bryde Iord til Aggerland paa saa mange Pladser, mand holt beqvemme til Beboelse, ligesom og imidlertid forbedere det til Eng duelige og ey for vidt fraliggende Iordsmon. Dernæst maatte sørges for Huuse og Beboere, som da kunde forefinde denne saaledes opbrudte Iord til Aggerland, ligesaa det forbedrede Iordsmon til Enghond, strax til Brug og Nøtte, forsaavidt samme i Begyndelsen ville fordeeltige, da Tiden ikke blev Beboerne saa kiedsomme, som naar de skulle vente efter Agger-Iordens og Enghondens første Behandling til Brug.

8) Hvorledes Iorden saavel til Aggerland som

¹⁾ Om Jordfællesskabets Ophævelse for Jyllands Vedkommende. Forordningen gav ogsaa Bestemmelser om Hegn og Aaløb, om Moser og Overdrev.

Engs-Biering skal behandles og virkes, det ankommer paa fornuftige Landmænds Erfarenhed og nærmere Indseende og Overveyende; thi da Jorden har lige-saa vel som alle andre Ting sine særdeles Egenskaber, saa mand ikke forud med nogen tilforladelige Vished kand frembringe een og anden Maade, som mand vel har Erfarenhed af her at bruge, men først ved Cul-tiveringens kand blive at observere.

At Moesens Jorder overalt [er] løs, rød Tørve-Iord forarsager, at dend saa got som overalt har staaet under Vand, ligesom der og paa adskillige af de blødeste Stæder under Jorden paa 1 til 2 Al. Dyble fornemes Vand, som kommer af Grunden; men ieg venter, at naar Vandet, som underdanigst melt, bliver saaleedes udgravet, at det kand faae Fald og til Deels mest afløbe, falder Iordsmønnet sammen og følgelig faaer stærkere Forraadnelse, hvorved denne løs, røde Tørve-Iord forvandles til sort Tørve-Muld, der bliver bedere til Aggerland, Engbond og Tørve-skiær.

Hvilket, som underdanigst meldt, ieg saaleedes underdanigst indstiller til D. H. G. Exc. Høynaadigste nærmere Overveyende, og som Maalestokke paa underdanigst vedlagte Carte over Moesen kand oplyse dends Længde og Breede, saa har ieg samme ikke her andført.

Ieg forbliver udi dybeste Underdanighed

D. H. G. Exc. Høybaarne, naadigste

Herres underdanigste troe Tienner

F. C. Roosen.

Dronninglund, dend 30te Junii 1760ve.

I den følgende Maaned rejste Dr. Erichsen for anden Gang op for at undersøge Vildmosen og sætte Arbejdet i Gang paa den. Sin Fuldmægtig, Seigneur Peder Beftoft, havde han sendt forud med Ordre til at leje Arbejdsfolk. Fra Viborg skriver Erichsen den 29de Juli 1760 til Grev Moltke:

»Nu er jeg kommet til Viborg for at reise i Morgen til Wildmosen, 10 Miil længere Nord. Min Fuldmægtig er nu 11 Dage forud, og haaber jeg at finde ham med en heel Deel anhværbede Folk paa Moesen. Da skall D. H. G. Exc. Arbeide gaae rætskaffen for sig. Jeg har saa umaadelig meget at bestille, at jeg enda¹⁾ ikke haver kunnet udarbeide mine Annotationer, som jeg sidst gjorde over Wildmosen. Dend raae Materie haver jeg gjort fertig paa Stædet, men har aldrig faaet Tid til at bringe dend i Orden, at dend kunne reentskrives. Det bliver nok en 6 à 8 Ark. Jeg har sandelig 4 Mænds Arbeide paa Halsen, og alt gaaer vel; jeg er fra Glock 5 om Morgen til 10 à 11 om Aften paa Reisen fra et Brug til det andet, saa jeg er saa træt, at jeg for Søvn ey kand skrive. . . . Jeg haver ladet af en god Geometra et Mathematico udregne Wildmosens Quadratinholdt og siden fradraget 4te Parten for de Søer, posito de vilde ey udtørres, med Overslag, hvad der kand udkomme, siden hvad de 2de Hovedgrøfter eller Canaler vil koste Dem; dend ved Strits-Møllen, $\frac{1}{4}$ Mil lang, som nu paatages, vill koste 450 Rd., og det efter min sællandske Praxis paa Tranemosen forrige Aar, og meener, det skall her ey meere koste. Dend stoere Grøft, $\frac{3}{4}$ Miil lang, som næste Aar skal tagis paa, om naadigst saa befales, og hvortil jeg raader, vil koste 900 Rd., men saa haver D. H. G. E. ogsaa for 30,000 Rdl. fast Land, feed Mask-Land og med Tiden Korn-Land, kort: hvoraf mand successive kand gjøre, hvad mand vill. Denne Præst, Herr Gunnerstrup, er Naboe til Heeden; denne Regning er visseligen rigtig; thi hand er en meget lærd Mand i de Ting. Conducteur, Lieut. Hartmann, som maaler her, har læst [den] og approberet dens Righed.«

Den omtalte lærde Mathematiker, Sognepræst N. I. Gundestrup i Almind²⁾, hvem Dr. Erichsen havde

¹⁾ endnu.

²⁾ Niels Jensen Gundestrup til Almind og Sjørslev, senere til Vium og Lysgaard, født 1713, død 1779, havde, før

lært at kende under sit Arbejde paa Alheden, har meget sirligt foretaget den paagældende Beregning, der er dateret den 26de Juli 1760 og vedlagt Erichsens Skrivelse:

Kanalen fra Møllesø til Havet skal være 6000 Fod lang, 18 Fod bred foroven, 6 forneden og 12 Fod dyb. Der vil da blive 864,000 Kubikfod at udgrave, og Bekostningen vil, naar man slutter fra, hvad et lignende Arbejde Aaret i Forvejen har kostet paa Sjælland, beløbe sig til 450 Rdl. Den anden Kanal, fra Møllesø til Birke-, Tofte- og Bettessø, vil blive 18,000 Fod lang, dens Brede som den førstes, men dens Dybde kun 8 Fod. Den udgravede Masse vil udgøre 1,728,000 Kubikfod, og Bekostningen 900 Rdl.

Dr. Erichsens omtalte Fuldmægtig, Peder Beftoft, var imidlertid kommen til Lindenberg, hvor han den 16de Juli af Forvalteren Ivar Laulund¹⁾ modtog 50 Rdl., og derfra rejste han til Mors og Thy²⁾ for at hverve Arbejdsfolk. Denne Mand, som tog den første Tørn med Vildmosen, og som lagde sine Kræfter og sit Helbred derude, fortjener vel, at hans Minde opfriskes og fremtidig holdes i Ære.

han blev Sognepræst, været Observator paa Rundetaarn og var en anset Astronom og Mathematiker. (Wibergs Præstehistorie III 605 og Niels Blicher: Topographie over Vium Præstekald, Viborg 1795, S. 275 f.)

¹⁾ Oprindelig Skriver, senere Godsforvalter paa Lindenberg. Se Klavs Gjerding: Hellum Herred, S. 51. Han efterfulgtes i 1761 af Friderich Christian Lang.

²⁾ Om Indbyggerne paa Thyholm hedder det i Danske Atlas V 518 f (1769): »mange har faaet Lyst til at opholde sig i andre Lande udenfor Provinzen, nogle reise til Synder-Jylland og Holsteen for at terske eller gjøre Tieneste ved Digerne i Marsklandene«.

Peder Bøftoft (saaledes skrev han selv sit Efternavn; det findes forøvrigt stavet paa mangfoldige Maader, saasom: Bøftoff, Beuftoff, Bertocht, Bestoff) var uden Tvivl en Slesviger, formodentlig født i Bøftoft, vest for Haderslev, i hvert Fald stammende derfra. Denne Antagelse modbevises ikke ved at Dr. Erichsen et Steds kalder ham »ein gebohrner Holsteiner« eller et andet Sted udtaler, at han »kann mehr Teutsch als Dänisch«; thi ifølge Datidens Sprogbrug kunde en Mand fra Nordslesvig meget godt kaldes en Holstener, og med Hensyn til Sprogkundskaben foreligger der ganske vist for faa tyske Skrivelser fra Bøftofts Haand, til at vi kan anstille en Sammenligning; men i de talrige danske Breve viser han sig at skrive et i Forhold til sin Tid og sin Stilling saa fortræffeligt Dansk, at han næppe har kunnet skrive Tysk bedre. Forøvrigt synes han ogsaa at have kunnet noget Fransk. Hans Skrivelser er yderst sirlige, hans Haandskrift rutineret og smuk; Brevene staar i saa Henseende betydeligt over hans »høygunstige Patron« Dr. Erichsens. Om Bøftofts personlige Forhold, før han kom til Vildmosen, har der desværre ikke kunnet oplyses noget udover det, at han var gift med Ane Fugl, og at han, efter i flere Aar »med Reputation« at have tjent som Forvalter, paa Anbefaling af en vis Birck (formodentlig Mineralogen Andreas Birch¹), som havde taget Del i Forundersøgelsen af Alheden) var kommen i Dr. Erichsens Tjeneste, da denne havde faaet med Hede- og Mosesagen at gøre. Doktoren gav ham, som det nedenfor vil ses, det smukkeste Vidnesbyrd, hvad han sikkert ogsaa i fuldeste Maal fortjente. Han var som sin

¹) Biogr. Lex. II 279 f. Jydske Samlinger 3. R. IV 394, 404.

Herre opfyldt af den Tro paa Sagen, den Begejstring og det lyse Syn, uden hvilket man aldrig besejrer svære Vanskeligheder eller løser store Opgaver. Han var tro, flittig og nøjsom; men desværre var hans Helbred ikke stærkt; han kunde ikke ustraffet byde sig selv de Anstrængelser, der fulgte med Arbejdet i Mosen. Dr. Erichsen udtaler¹⁾ allerede i Foraaret 1762 om ham, at han lider af Tæring og ikke bliver gammel.

Beftoft havde ikke stort Held med sig paa sin Hververrejse til Mors og Thy; det kneb med at skaffe Folk; Aarstiden var jo ogsaa meget uheldig i saa Henseende, da Høsten stod for Døren og selvfølgelig lagde Beslag paa al Arbejdskraft. Han maatte da nøjes med foreløbig at kunne medbringe to Arbejdskarle og at faa det Løfte af Etatsraad Fr. Hauch paa Højriis, Amtmand over Dueholm, Ørum og Vestervig Amter, at denne efter endt Høst skulde sørge for at skaffe ham flere Arbejdsfolk.

Med de to Karle ankom Beftoft den 2den August 1760 til Østsiden af Mosen. Skønt Foretagendet altsaa begyndte smaat nok, vakte det dog naturligvis en mægtig Opsigt hos Stedets Folk, og selvfølgelig spaaede de Beftoft det værste: Tanken om Søernes Udtørring var fuldstændig taabelig! De var jo bundløse! Imidlertid kunde Beftoft allerede den 3die August meddele Dr. Erichsen den glædelige Efterretning, at een af hans Karle paa en af Brædder sammen-slaact Flaade havde vovet sig midt ud paa Mølløsøen og overalt forefundet god, haard Sandbund og en Dybde paa næppe 2 Alen, »saa vi er nu forvissed om at kand tappe Søen heel ud«. Ligeledes havde

¹⁾ Brev til Grev Moltke 27de Maris 1762.

Beftoft beset de øvrige Søer og fundet, at de maatte kunne udløbe igennem Møllesøen.

Under 4de August 1760 skriver Dr. Erichsen fra Aalborg til Grev Moltke om Arbejdets Forberedelse og Begyndelse: Det har jo vist sig besværligt at skaffe Folk, heldigst vilde det være, om Forvalterne paa Grevens Godser kunde skaffe Mandskab, om det saa kun var 6—10 Mand fra hvert Gods; saa skulde det nok komme til at gaa:

— — — »Thyboerne og Mosserne skal sætte de herværende Phlegmaticos i Bevægelse og Fyrighed. Begyndelsen er kun svær i alle Ting, siden bliver det lettere, jo længere mand kommer ind med. Jeg er reist til Aalborg for at kiøbe en Deel Materialia og Requisite, saasom noget Tømmer, Bredder, Lægter, Søm, Øxser, Bieler, Saug, Spader, Hakker, Limer, Skovler, Ræb, Carnat (?), en Kølle eller Slægge, Trauer (?), Hiulbør etc. etc. til Hytten for Folkene; thi vi ere saa langt fra Huusene og ugieerne huusende os; thi de ønskede alle hellere, at der var aldrig blevet tenkt paa Wildmosen, til at bygge Dæmningen for Søen, at Vandet maa standse, saa længe vi arbeide i Grøften, at gjøre Broer, Floder eller smaa Prammer deraf til at staa paa, saasom Modderen er for dyb, blød og slaer op, og for at gjøre Stelling af; thi dend nederste Mand kand ey kaste 6 Al. i Høyden, især saa blød Tøy; hand maae kaste paa en Stælling, hvor en anden staaer og beforder det videre. Hiulbør brugis til at bringe det noget fra Grøften over Landet. Øxser og Biler behøves til Rødder, Stammer og heele Træer, som findes i Mosen; dertil bruges ogsaa Carnatet. Naar jeg nu har til Modelle ladet gjøre et lidet Støkke fertigt i min Nærværelse, saa reiser jeg til Ahlheeden igien og derfra strax til Randbøll Heede, som jeg der ey enda¹⁾ har undersøgt og udseet Platz til Colonierne. Derfra reiser jeg til Holsteen; thi Randbøll Heede skal ligge

¹⁾) : endnu.

12 Miil sønden for Ahlheeden ved Ribe paa Veigen til Holsteen. Bestoft skal kun efter Modellet continuere Arbeidet paa Wildmosen og Mons. Thestrup paa Ahlheeden, indtil jeg kommer tilbage; da lakker det med Ahlheedens Arbeide, saa vit det mig vedkommer, til Ende, og da skall Wildmosens Arbeide først ret gaae for sig; til Nov. Maanedes Udgang kand gjerne arbeides i Aar paa Mosen. Da vill jeg selv blive til Stede et Par Uger og ligge i Hytten; jeg vil, for at beviise min Satz, at Mosen duger noget, afgrøfte et Støkke i Quadrat, 500 Al. lang og 500 breed, at det er reent separeret fra alt det øvrige Land, ret som en insula, saaledes som paa hosfølgende Støkke Pappir er teignet. Det skall siden med mindre Grøfter inddeeles i Agere og Enger. Dette 4kandede Støkke vill indeholde 250,000 Quad. Alen. Tuerne (Knollene) stikkes af og tørres, i lige Maade det, som kommer af Grøften. Deraf opbygges stoere Stakke, huul indentil og med Trækcanaler under Stakkene, deribland kommer Tang, Mergel, Leer, Rødder af Grøften og andet Brænde-Veed, som der findes og opgraves (alt det nevnede er i Abondence og i Nærheden at faae); siden sættes Ild paa Stakken, at det sammenbrænder, denne saliniske og calcariske Aske samles, blandes med Modder ud af Søerne, mitten ud af Søen, hvor dend er æltest¹⁾, istem med raadnen Tang; saaledes ligger det, indtil Støkket (le quarré) er opløyet og harvet, siden breedes Asken derover som en Giødning og harves nok en Gang. Deraf skall et Støkke med en Tønde Rug i denne Høst besaaes, til Vaaren et andet med Sommer-Rug, et andet med Bugweedt²⁾, et med Byg og et med Havre og nogle smaa med Cythisus³⁾, Lucerne og sl. foin⁴⁾. Det første Aar er just ikke saa stooer Høst at vente; men Jorden har dog got af denne Bearbeidning; men Aaret derefter og det 3die Aar, naar Tørven haver raadnet, da skall mand see og da først dømme, hvad Grunden duger. Dog haaber jeg, at Gud viiser allereede det første Aar med en velsignet

¹⁾ v: ældst. ²⁾ Boghvede. ³⁾ Ærter. ⁴⁾ Hø.

Væxt, at dette Arbeide er ham behagelig. — Strits Mølles Hovedgrøft, Grøfterne imellem Søerne, og dette Støkke at tørke til at præstere en Prøve, jo før jo hellere, skall med Guds Hielp blive fertig for Vintern, og jeg haaber underdanigst, at D. H. G. Exc. naadigst approberer denne min velmeente Plan.*

Erichsen har gennemlæst den af Roosen afgivne Erklæring og har faaet ud af den, at Godsforvalteren egentlig er enig med ham, i hvert Fald i det væsentlige,

. . . »alleene, at jeg har enda meere Credit paa Wildmosen end hand; thi hand betragter samme saa meget in statu quo og jeg in statu futuro. Jeg siiger, alt kand blive got, og hand meener, det meeste. Nok er det, hand er en flink Mand, som haver Lyst til noget nyt. — — I Aften kommer jeg til Lindenberg; i Morgen venter jeg at finde Mons. Roosen paa Wildmosen; thi hand har talt med Bøftoft og bedet ham, at jeg vilde lade ham vide min Ankomst, saa vilde hand indfinde sig der, og det har jeg giort. En og anden Observation har jeg carperet af hans Beskrivelse; jeg takker D. H. G. Exc. pro communicatione og for den gode og naadige Tillid til mig. Jeg vil strebe af ytterste Formue for at meritere samme.* Og han slutter med at fortælle, at Peder Bøftoft netop har meddelt ham om sin Rekognoscering, og at Søerne altsaa har vist sig ikke at være »saa dybe, som de udraabes, for nemlig at være uden Grund. — Folk vil skræmme os paa alle Maader fra Mosen, Søerne og hele Entreprisen; men mand agter det ey, mand gaaer lige frem og finder det daglig lettere og lettere. Hvad Gud vil have frem, kand ingen Intriguer undertrykke længere; de har undertrykt Sandheden længe nok til Rigets største Skade og Svækkelse angaaende de øde Moser og Heeder.

Jeg forbliver osv.

J. G. Erichsen.

Aalborg, 4te Aug. 1760.

Det var en Ulempe ved Besiddelsen af Vildmosen og endnu mere ved dens Kultivering, at den laa indeklemmt imellem fremmed Gods, — uden Adgang til Stranden og til de omliggende Højmarker. Foruden selve Transportvanskelighederne, som herved fremkom, savnede man ogsaa Lejlighed til at faa Tanggødning og dernæst den Støtte, som Besiddelsen af et i Forvejen dyrket Areal vilde kunne yde, og som næsten ikke kunde undværes under Begyndelsesvanskelighederne ved Mosens Opdyrkning. Endnu større blev Ulemperne, naar man tilmed stod overfor en uvillig eller ligefrem fjendsk Nabo, og en saadan havde man imod Nordøst, hvor *Peder Thøgersen Lassen* til Høstemark og Egense Kloster¹⁾ besad et stort Godskompleks, der omfattede hele Mou Sogn og altsaa spærrede Mosen ude fra Havet helt ned til Knarmou, hvor saa andet fremmed Gods tog fat. For det uheldige heri havde alle Grevens Funktionærer, Roosen og Lang saavel som Erichsen og Bektøft, et aabent Øje, og de spekulerede alle paa at bryde Ringen omkring Mosen ved Godskøb, Mageskifte eller paa anden Maade. Følgende Brudstykke af et allerede ovenfor delvist benyttet Brev fra Dr. Erichsen til Grev Moltke (4de August 1760) giver dels Oplysning om Ejendomsforholdene i Moseegnen og dels om de Planer, som den smarte Doktor havde udpønset om den billigste og nemmeste Erhvervelse af de saa stærkt attraaede Arealer:

»Gud give, at D. H. G. Exc. kun snart maatte

¹⁾ Høstemark havde han 1750 faaet overdraget af sin Moder, der var Enke efter den tidligere Ejer Thøger Lassen; Egense Kloster havde han allerede 1749 købt af sin Onkel Erik Vraae.

faae et Støkke ved Stranden kiøbt, at mand kunne komme til Stranden og hente Tang; nu er mand indelukket runden omkring, at mand kand hverken komme ud eller ind uden andres Forlov. Jeg hører af alle, at Peter Tøygensen paa Hæstemarken skall være saa syg for Mau Kerke, for at faae dend af D. H. G. Exc. Kerkemuurene behøver en stoer Reparation, — kunne D. H. G. E. ey bytte Kerken imod Jordegods og faae Dockedahl, Strits Mølletofte og Knarmoe etc.? saa fik De en Strand af en Miils Længde omtrendt og for det første. Med Tiiden gives vel Leilighed at faae Kraglund, Tofte etc. indtil Haslegaards Mølle exclusive, Frue Bugvald¹⁾ tilhørende. Hun har et Par Sønner; kandskee hun solgte dette hende saa vit fraliggende Gods, som ingen Hoverie kand gjøre, om hendes Sønners Løkke med D. H. G. Exc. Protection blev gjort eller lagt Fundament dertil. Mosen er i Østen indelukt paa $\frac{1}{4}$ Veigs Breede og en 2 Miiles Længde af efterfølgende Gaarde, Gods som ligger ved Stranden og paa fast Grund: Naar mand kommer sønden fra langst Stranden, og mand har sluppet Hr. Cap. Arenstorfs Gods med Haslegaards Mølle, saa kommer mand til Gudumlunds Eigendom, som ligger paa den østre Kant af Mosen, naar Gudumlund selv ligger paa dens westre Kant, noget ca. 1 Miil, noget 2 Miil derfra in linea recta om Vintern, naar Mosen er frøssen; men om Sommern har de vel 4 Miil omkring, naar de skall reise omkring Mau Kerke. De Folk kand da ingen Hoverie gjøre; men paa Tofte er en skjøen Skoug; der lader Frue Bukvald hente hendes Brændeveed om Vintern. Det første i Linien er Nørre Huurup, ogsaa Veegholmen kaldet, omtrendt en 8 Tønder Hartkorn. Dette ligger imellem Stranden og Mosen; inden for i ca. Sydwest begyndter just Mosen. Der-

¹⁾ Major Peiter Matthias von Buchwalds Enke, Ida Ilsabe von Bassewitz, ejede siden sin Mands Død 1754 Gudumlund og Gods. Hun havde tre Sønner: Friderich, den senere saa berømte Bondeven, Ludolph og Peter Matthias. (Jydske Samlinger, 2. R. IV 6.)

næst kommer Langerimt, 2de Tønder Hartkorn, dernæst et Skaughuuss, kaldet Sielenglad, som ey er matriculeret enda; derved ligger Sellegaard, 8 Tønder Hartkorn, og endelig kommer det sidste af Frue Buchwalds Gods paa denne Side, som er det bedste og betydeligste, som kaldis Tolte, 18 Tønder Hartkorn med Skougskylden. Det er det høye Land, som stikker som en Halv-Insula ind i Mosen i Westsydwest, liige som det vilde couppere Mosen liige over til Draxgaard; der er Mosen kun $\frac{1}{4}$ breed. Siiden kommer Trusholmens Eigendom, som er Kraglund, hvor 2de Mænd boer, som haver tilsammen 8 Tønder Haardkorn, og 2de Huussmænd, som haver ingen Jord. Dette tilhører de Marsvinske Arvinger (for faae Dage døde Frue Marschwin¹). Endelig kommer dend sidste Naboe paa Østkanten, neml. Mons. Peter Tøygensen, som eier Høstemarken norden for Mosen og det derunder sorterende Gods, som hans Sal. Fader for faae Aar skall have kiøbt dertil, det er Knarmoe, 4 Tønder Hartkorn — ikke 14, som Mons. Roosen skriver; det er en Skrivefeil — Strits Mølletofte, 7 Skiæpper, Dockedahlen, det veed jeg ey, hvormeget det skyller. Denne Barriere i Østen er nogle Stæds $\frac{1}{4}$ og nogle Stæder $\frac{1}{2}$ Mil breed. Paa alt dette Gods skall være et kiønt ung Mandskab. Haslegaards-Møllern har alt dette sagt mig, baade sidst og nu, da jeg var der; hand er allerede kommet i Naboenes Unaade, fordi hand holder med mig og giver mig Oplysning, gaaendes med mig publice omkring og omviiser mig. Hin Dagen da jeg yttrede mig med, at jeg vilde kiøre Tang op fra Stranden til Giødning, saa svarede Peter Tøygensen, at hans Bønder behøvede Tangen selv. Om alle Moyens bleve frugtisløse til at giøre sig Luft til Stranden ved Igiennemkiøbning, saa kunne jo 290 Tønder Hartkorn udløse Strits

¹) Regitze Sophie Reedtz, Enke efter Etatsraad, Landsdommer Peder Marsvin til Trudsholm, Kastbjerg Sogn, Gerlev Herred, døde 1760. Hendes Arving var Hedevig Margrethe von Raben, gift med Baron Erik Holck til Holckenhavn.

Mølle, 7 Sk.; Knarmoe, 4 Tønder; Kraglund, 8 Tønder; saasom de ligger i Fællesskab med Mosen, ja paa Mosen ligesom Huussmænd og indelukke Mosen; det kunne skee ifølge Forordningen af 8. Martii 1760, hvor dend mest eigende skall udkiøbe dend minst eigende. Der skall være en stoer Sorrig paa Peter Tøyggersens Familie: hans Kones Sødster, som nylig har faaet dend unge Præst i Belum, frygter for at komme meget for tiilig i Barselseng¹⁾; nu har hand Afstaaelse paa Kaldet efter hans Fader, og har hand dette Malheure, saa kand hand ey blive i dette Kald, og flottes hand, saa er hand brødløss og kand gaae længe og vente; uagtet hand faaer kgl. allernaadigst Opreisning, saa er just ey saa hastig et andet Kald parat. I Belum har hand Eiendeeler, neml. dend gamle Præst, hans Fader, som skal være riig. Hvem veed nu, om ey Peter Tøyggersen bliver tractablere, naar hand behøver Patroner til at udvirke Naade for hans Svoger? Strits Mølletoft kunne blive til en Bye af 30 Familier, Knarmoe af 50 Familier; thi de ha-

¹⁾ Denne Frygt var ikke ugrundet. Paagældende unge Præst, Hans Michelsen Budtz, Søn af Hr. Michel Budtz, Sognepræst til Bælum og Solbjerg Menigheder, var bleven Kapellan hos sin Fader 1757. Den 20de Juni 1760 havde han ægtet Inger Margrethe Meulengracht, som allerede den 3die December s. A. skænkede ham Datteren Hedevig. Den unge Moder var Halvsøster til Peder Thøgersen Lassens Hustru Margrethe Grotum Werchmester, idet deres fælles Moder Hedevig Bruun havde været første Gang gift med Købmand Carsten Werchmester i Aalborg og anden Gang med Vejer og Maaler Krigsraad Harboe Lassen Meulengracht i Aalborg, senere Ejer af Vorgaard og Dragsgaard. (Se V. A. Secher: Den Grotumske Legatstamtavle, Kbh. 1875, S. 10 og A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, S. 108, 254.) — Det her paatænkte Arrangement blev ikke til Virkelighed, Hans Budtz fik ikke Faderens Embede; derimod blev han senere Sognepræst til Skivum og Giver i Aars Herred (Wibergs Præstehistorie I 244, III 97).

ver en forskrekkelig stoer Grund før, og nu fik de et stoer Støkke af dend cultiverede Mose, Stranden havde de til Tieneste til Fiskerie, og der kunne de tage Giødning nok til Jorden. Huussmændene kunne leve af Fiskerie og Saltbrænderie. Saaledes kunne det gaae heele Veigen op længst Stranden med det Marschwinske og Buchwaldske Gods; af enkelte Gaarder kunne blive stoere Byer, naar de fik sin Andeel i Mosen, som ligger strax westen for deres Huuse.«

Det var under primitive og paa mange Maader vanskelige Forhold, at Peder Beftoft i Efteraaret 1760 maatte gøre sit grundlæggende Arbejde paa Vildmosen. Først kneb det jo med at skaffe Arbejdsfolk; ganske vist kom der navnlig efter Høst langt mere Mandskab; men Folkene var upaalidelige, mange kom og gik, som de selv fandt for godt; det var kun faa, som man sikkert kunde gøre Regning paa at have i Arbejde en hel Uge ud. Dernæst var Vejret hele Tiden meget ustadigt. Endvidere var der Vanskelighed med ligefrem at faa Tag over Hovedet; til Arbejderne var der tømret en Bræddehytte; men Beftoft selv maatte logere hos en »Bunde«, hvor der var saa trangt med Plads, at han ikke en Gang kunde have et Kammer for sig selv, men maatte sidde midt i Familiens fælles Opholdsstue og skrive samt føre sine Regnskaber.

Efter at de fornødne Materialier til Søs var blevne førte til Stridt Mølle og der satte i Land, kunde Beftoft og hans Formand Søren Kiøldsen, som stadig var tilstede hos Arbejderne, begynde med at bygge en Dæmning for Møllens Afløb og derpaa føre en ny Kanal lige mod Øst ud til Havet. Da dette store Arbejde i Efteraarets Løb var fuldendt, kunde man slaa Hul paa Dæmningen og tappe Søen ud; men

nu blev det nødvendigt at bygge en Bro over Kanalen ved dens Udløb i Stranden; thi Peder Thøgersen Lassen og andre Naboer lod sig forlyde med, at de vilde klage til Stiftamtmanden i Aalborg over, at Vejen langs Kysten var bleven ufarbar ved Søens Udtørring, hvilket dog efter Bektøfts Mening slet ikke var Tilfældet; thi efterat den store Vandmasse var strømmet ud, var Vejen igen lige saa god som før.

Ved Juletid standsedes Arbejdet, og Bektøft aflagde under 11te Januar 1761 Regnskab for det forløbne Halvaar: Fra 16de Juli 1760 til Aarets Udløb havde han, dels af Laulund paa Lindenberg, dels af Roosen paa Dronninglund, modtaget ialt 700 Rdl. Den samlede Udgift var 635 Rdl. 1 Mk. 1 Sk. foruden hans egen Løn, der sattes til 80 Rdl. Til Arbejdsløn var medgaaet 366 Rdl. » Mk. 14 Sk. Resten af Beløbet var anvendt til Arbejdsredskaber, allehaande Materiale og Transport. — Samtidig (14de Januar 1761) giver han Beretning om sit Arbejdes Resultater og om de Hindringer, han har haft at overvinde, hvortil han ogsaa regner al den Uvillie, al den Sladder og Bagtalelse, han har mødt hos Egnens Befolkning: »Møllesøen er udgravet, saaledis at den tilkommende Sommer kand blive gandske tør, — imod saa manges, især Moesens angrændsende Proprietariers Formeening, ja tværtimod de mange Væddemaale, de derover har villet sætte, og vel deres arme Siæles Saligheder til. Da de nu saae, at deres Løgn og Væddemaale om Møllesøen intet kunde hielpe dem; men at det gik dem selv paa, saa blef udspreedet, ey alleene der i Sognet, hvor jeg opholdt mig, men endog i Aalborg, at Hr. Docteur Erichsen (efterdi hand var der ved Arbejdets Begyndelse og instruerede mig derom) skulle være rømt til Hamburg. Saa

ublu og uforskammet er de deromkring, og saa misfornøyet er de over Moesens Arbeyde og Cultivering; ja den Mand, som først toeg mig og de medbragte 2de Karle i Quarteer, har tit og ofte maattet høre Gloser derfor, ihvorvel de ey ræt tør udlade sig dermed.«

Ifølge Grev Moltkes Befaling af 26de December 1760 synede Roosen det udførte Arbejde og aflagde under 16de Februar 1761 Beretning derom:

»Fra Møllsøen forbie Strit Mølle er giort een Grøft, hvis Længde er omtrænt 900de Faune, Bredden var oven 9 Alen, og neden 3 Alen, Dybten ongefær 3 à 3½ Alen (dog kand jeg ikke forsikkre, at dette Maal er ganske tilforladelig i Henseende til Længden og Dybten af Grøften, da det var den Tid umuelig at faa samme), hvilken løber i Cattedgat. Denne Grøft er i alle Maader vel indrettet, da den næsten overalt har udtrokken Vandet af Mølle-Søen indtil Moderet, og naar Grøften bliver oprændset, har det meere Aftræk. Dernæst er den gamle Grøft imellem bemelte Mølle- og Birke-Sø oprændset, paa det Vandet i den første [skal vel være: den sidste] kunde naae sit frie Løb til Grøften, saameget derved kand aftrækkes. Foruden er der hakket 2 Skp. Land til Aggerland tæt ved Grøften og østre Side ad Søen, omtrænt 40ve Faune lang og 5 à 5½ Faune breed. Endelig er der giort een nye Broe over Bækken, hvor Vandet har sit Løb igiennem fra Mølle-Søen og derved bleven større og dybere end forhen, saa at Reisende ikke kunde komme derover. Ved alt dette Arbeyde kand ieg ikke andet sige, end at Hr. Doctor Erichsen og Fuldmægtig har giort sig ald muelig Flid«.

Dette første Halvaars Arbejde maatte nærmest be-
tragtes som forberedende eller som et Forsøg; men
det havde været over Forventning heldigt, og der var
igennem det naaet et betydeligt Resultat. Der var nu

de bedste Udsigter til, at Dr. Erichsen, som han et Steds jovialt udtrykker sig, kunde kurere sin Patient (Vildmosen) for Vandsot.

Peder Beftoft, som i Vinteren 1760—61 opholdt sig i København, spørger i et Brev af 18de Februar 1761, om Grev Moltke agter at fortsætte Arbejdet paa Vildmosen, og om han i bekræftende Fald paany vil benytte ham til at forestaa det. Det gælder nemlig om snarest mulig at faa Arbejdere antaget, førend de lader sig bortfæste til Sommerarbejde andet Steds. Denne Forespørgsel blev af Dr. Erichsen sendt videre til Jægersborg, hvor Grev Moltke i sin Egenskab af Overhofmarschal havde sin Bolig, og blev straks besvaret med Ja. Allerede nogen Tid forinden havde Beftoft indleveret en underdanigst Forestilling angaaende Fortsættelsen af Arbejdet. Den indeholder følgende Plan for den forestaaende Sommers Gærning:

1. Kragelund maa købes, forat Jorderne kan tjene som Basis for Arbejdet paa den østre Del af Mosen, som jo er den bedste og mest lovende Strækning, og for at man kan faa fri Kørsel til Mosen ude fra Stranden.

2. Et Hus maa bygges i Østsiden af Mosen imellem Knarmou og Stridt Mølle til Bolig for Tilsynsmanden med Arbejdet. Det maa være saa rummeligt, at Arbejderne kan ligge der om Natten; Fjælehytten afgiver et altfor tarveligt Kvarter. Det paatænkte Hus kan i Tidens Løb ved Tilbygning udvides til en Gaard.

3. Aaen fra Blegso til Haslevgaards Mølle maa oprenses, saa den kan tage Vandet fra Oplandet sydvest for Mosen, som ellers vil oversvømme den; men dette Arbejde paahviler ifølge Forordning 8de Marts 1760 § 6 de paagældende Lodsejere.

4. Grøften fra Birke- til Møllesø gøres saa dyb, at Birkesø kan udtømmes (der er 228 Favne imellem Søerne). En Rende føres igennem Mudderet i Møllesøens Bund hen til den store Havkanal, for at Vandet fra Birkesøen kan søge den Vej ud. Herigennem vil formentlig ogsaa Tofte- og Bettessø kunne udlappes.

5. Mosen imellem Søerne og Havet maa inddeles i Fenner ved et System af større og mindre Grøfter. Hver Fenne anlægges 500 Alen lang og bred, og der begyndes paa deres Kultivering.

6. Mudderet i Mølle- og Birkesøens Bund skal, saasnart det er tørt, belægges med et tyndt Lag Hvidler eller Mærgel og et tyndt Lag Sand fra Undergrunden, »saa kunde mand der om et Par Aar faae den deyligste Mærsk-Eng i Søernes Bassein, som der neppe til nogen Herregaard i Jylland skulle findes feedere og bedere«. Allerede nu til Sommeren maa der udsaaes Græsfrø i Søbunden. Beftoft tænker sig hertil at ville anvende Affaldsfrø fra modent Hø.

7. Ogsaa Fennerne paa Moseoverfladen skal belægges med Mærgel og Sand samt Tang, — alt dette maa snarest paaføres.

8. Hertil maa købes 4 Heste samt passende Vogne, »Styrtekaarre« (formodentlig = Tipvogne).

Over denne Plan afgav den nye Godsforvalter paa Lindenborg, *Friderich Christian Lang* (27de Marts) og Forvalter Roosen paa Dronninglund (30te Marts) deres Betænkning. De udtaler sig begge med nogen Reservation om Beftofts store Projekter, men ender dog med i det væsentlige at anbefale hans Forslag til Gennemførelse. Husets Bygning maa navnlig kaldes en Nødvendighed, ligesaa Haslevgaardsaens Oprensning. Udstrøen af Mærgel og Sand paa Søbunden er

sikkert godt; derimod har de ingen Tro til, at Saa-ning af Græsfrø, som af Bektøft foreslaaet, vil bringe noget Resultat, og de omtalte Fønner vil vistnok hverken blive lette eller billige at anlægge. Naar Bektøft faar en Arbejdsstyrke paa 50 Mand, maa det være tilstrækkeligt. Sluttelig anmoder de om, at det maa blive ham paalagt at føre et detailleret Regnskab. — Paa Grundlag heraf meddeltes der (Jægersborg, den . . April 1761) Bektøft følgende Ordre:

1. Han skal rette sig efter Dr. Erichsen, der vil meddele ham nærmere Instruks.

2. Greven er sindet at ville købe Kragelund af Baron Holck.

3. Huset skal bygges.

4. Heste og Karrer købes.

5. Der maa højst antages 30 Arbejdere.

6. Der skal føres detailleret Regnskab.

7. Bektøfts Løn sættes til 120 Rdl. for Sommeren; mulig vil der yderligere blive tilstaaet ham et Gratiale.

8. De til Arbejdet fornødne Penge kan hæves hos Roosen eller hos Lang, eftersom de respektive Godskassers Tilstand er.

9. Han begiver sig med første Skibslejlighed til Hals eller Aalborg for at begynde Sommerarbejdet.

Dr. Erichsens nærmere Instruktion til Bektøft lægger Hovedvægten paa den store Mølløsø-Kanals Oprensning («den die Mühlen-See müssen wir in Junio so trocken haben, dass man darinne pflügen oder graben kan») samt paa Indretningen af »holsteinische Fennen« paa Moseoverfladen. Hvordan de skal være, behøver Doktoren ikke nøjere at beskrive for Bektøft »als einen gebohrnen Holsteiner«. Ellers skal denne ikke indlade sig paa nye Foretagender;

det gælder derimod om at koncentrere sig om den østlige Trediedel af Mosen, ja nærmere bestemt kun om dennes sydligste Del. »Warum sollen wir so eilen; da es in so vielen *seculis* hat hingelegen, so kann man sich ia auch Zeit zur Arbeit nehmen, *peu à peu* und sicker zu Wercke gehen. Es ist Zeit genug *per force* anzugreifen, wann die Helfte des einen Drittels von der gantze Mose sich erst durch gute Weyde, Grasung und Heu überzeugend legitimiret und brav Grass, Geld und Heurgeld eingebracht hat. Da kan man alles angreifen und auf den ersten schon Bauerhöffe anlegen.«

I Henhold til disse Anvisninger tog Bestoft saa igen fat paa Arbejdet i Sommeren 1761. Den 1ste Juni kom han til Arbejdspladsen ved Vildmosen, traf sine Bekendte fra forrige Aar og morede sig hjærteligt over de Rygter, der i Vinterens Løb havde gaaet om ham. Det havde straks efter hans Bortrejse ved Juletid heddet sig, »at Fahrtoy, som jeg reyste bort med, var forulyckedes; men jeg var bleven rædet ved et andet Fahrtoy, og at mit eene Been ved samme Leylighed skulle være kommet i Støcker, foruden anden Sladder meere«. Den 3die Juni begyndtes Arbejdet paany. En Række Breve fra Bestoft til Dr. Erichsen og fra denne til Grev Moltke tillader os at følge Værket Skridt for Skridt. Til at begynde med arbejdede Bestoft med kun 3 Mand paa Hovedkanalens Oprensning; men snart efter voksede hans Mandskab til 32, og han kunde faa endda flere, hvis han vilde. En Grøft blev saa ført fra Hovedkanalen ud midt i Mølløsøen, hvor der endnu stod en Plet Vand. Dette udtømtes, og Grøften førtes derpaa helt tværs over Søen og forsynedes med Sidegrøfter. Dernæst toges der fat paa Gravning af Kanaler langs

Søens Landsider, til Optagelse af det fra den højere-liggende Mose nedrivende Vand, samt af en stor Kanal fra Mølle- til Birkesø. Beftoft mener allerede i Midsommeren at kunne begynde med at pløje noget af Søbunden i Møllesø, og han gør Forsøg med at udsaa Lucerne og rød spansk Kløver deri. »Inden Michelsdag tvivler [jeg] ingenlunde om, at alle joe skal ansee Søens Flade som en grøn Eng, i Stæden for at de før ansaae den som en blanck og bundløs Søe.«

Dr. Erichsen, som denne Sommer var saa travlt beskæftiget med Udtørringen af Hohner-Moor i Slesvig, at han ikke selv kunde komme op til Vildmosen, roser overfor Greven Beftofts flittige Arbejde: »Er macht gewiss seine Sachen recht vernünftig und meynt es recht gut,« og Greven svarer, at han med Fornøjelse gennemlæser Beftofts Rapporter, og han kan glæde sine Funktionærer med at fortælle, at det er lykkedes ham at købe de 2 Gaarde og de 2 Huse i Kragelund af Baron Holck-Holckenhavn.

Hvad der naturligvis optog Beftoft meget i denne Sommer var Opførelsen af det planlagte og af Greven bevilgede Hus. Det kom til at ligge i Mosens Østkant, ikke langt fra Stranden, lige syd for Hovedkanalen. Grunden, hvor det skulde ligge, blev helt ned til Sandbunden opskaaet i Tørv og udgravet, og det saaledes fremkomne Hulrum fyldt med Kampesten og Sand. Peder Thøgersen Lassen havde lovet Beftoft Ler til Bygningen fra sine Lergrave syd for Dokkedals Bjerger¹⁾, men havde pludselig betænkt sig, saa at det ikke var muligt at faa »en Nævefuld deraf«.

¹⁾ Her har lige indtil Nutiden været drevet Teglværk, idet der mærkeligt nok midt i Sandrevlen findes Lerlejer.

Dette, skriver Beftoft, »er kommet af en Despute, hand har haft med DHr. Forvalter Roosen og Lang i Aalborg. Der er ey meere got i ham, end der er Honning i en Tuds; hand søger ved alle Leyligheder at være Arbeydet og mig til Hinder og Chicane«. Imidlertid fik Beftoft ved Fru Buchwalds Velvillie det fornødne Ler fra Tofte, og Bygningsarbejdet fremmedes, saa at han Søndag efter Michelsdag 1761 med sin Hustru kunde flytte ind i det nye Hus. Det havde ialt kostet 269 Rdl. 5 Mk. 13 Sk. at opføre, dets Længde var udvendig 30 Al. 3 Tom., dets Bredde 10 Al. 14 Tom. Gavlene vendte i Øst og Vest. Væggene var af soltørrede Sten, beklædte udvendig med Halm som Værn mod Regn, kun til Ovn og Skorsten var der anvendt brændte Sten, hentede fra Lindemborg. I Husets Østende fandtes Beboelsen: Dagligstue, Sovekammer, Køkken, Bryggers og Spisekammer samt Skrivestue og Materialkammer; den vestlige Ende dannede eet stort Rum, beregnet til Arbejdsfolkene og til Staldplads.

Huset var opført af Haandværkere fra S. Kongerslev og Smidie, og ved et den 15de Januar 1762, paa Begæring af Beftoft, ved fire af Herredsfoged, Birkedommer Christen Søfrensen i Bælum udmeldte Mænd (Søren Christensen, Anders Andersen, Jens Jensen Waast og Laust Riis, alle af N. Kongerslev) foretaget Syn blev det godkendt som forsvarligt opført. Paa Forslag af Beftoft fik det Navnet »Adamshof«¹⁾,

¹⁾ Stedet kaldes endnu officielt saaledes; men Navnet er populært afkortet til »Hoffet«. Det er nu et Hus med ca. 1 Tønde Hartkorn. Jorden er af Grevskabet forpagtet til Niels Jørgen Christensen i det nærliggende Bomhus. Stuehuset (af nyere Oprindelse) benyttes til Arbejderbolig for Vildmosegaard.

dels fordi Mosen urørt »har lagt' fra den gl. Adams Tid«, og dels fordi »den nye (Adam Gotlob Moltke) burde være erindret her i Jylland«.

Beftoft, som altid maatte døje med at faa sin Løn og forøvrigt ogsaa de Beløb, han skulde bruge til Mosen, af Forvalterne Lang og Roosen, trængte selvfølgelig nu til Penge for at kunne indrette sig i Huset for Vinteren og for at kunne købe lidt Besæt-

Adamshof.

ning, og han vidste ingen anden Udvej end at henvende sig til Dr. Erichsen om Laan. Dennes Svar paa hans Anmodning giver det smukkeste Vidnesbyrd baade om Afsenderen og Modtageren og om Forholdet imellem den overordnede og den underordnede: Han er villig til at hjælpe Beftoft med Kaution, skønt det kniber ham selv, — »Salpeterværkerne suger mig ud til Marck og Been«; men »maae jeg, saa skall jeg hielpe!«, — dog saa venter han ogsaa til Gen-gæld, at Beftoft vil »gøre sit ytterste ved Wildmø-

sens Istandsættelse, at hans høye Principal kan faa Nytte, og vi begge Ære deraf, og at Mohrlandet faaer en bedre Credit og vinder i de uviidendes Øyne, som ey veed meere end at opæde deres Forfædres suure Sved; videre har de ey in oeconomia studeret.

I Løbet af Efteraaret fremmedes Kanalgravningen henimod Birkesø, saaledes at denne kunde »løslades«. Dette skete den 28de November; ved Hjælp af en i Kanalgabets anbragt Sluse kunde Aftapningen reguleres og forløbe uden overvældende og ødelæggende Vandflod. Bektøft vilde ogsaa paa den Maade sikre sig Søens Fisk.

Det Arbejdsaar, som hermed sluttede, havde som det første bragt meget betydelige Resultater. Dr. Erichsen beklager dog overfor Greven, at man først fik begyndt saa sent, nemlig i Begyndelsen af Juni. Det var vel delvis sket af Sparsommelighedshensyn, hvilke kunde være berettigede nok; men ønskeligt var det, om man fremtidig kunde tage noget kraftigere fat. »Siden det er begyndt, og mand seer Muligheden, saa var det vel, at mand giorte større Skritte. Saa fik Spotteriet en Ende, saa fik de Frugten at see og maatte tie, endskiøndt de nu allerede begyndte at troe (nu) lidt mere om Muligheden, de Herrer Jyl-lænder!»

Navnlig Birkesøens Udtørring glædede Dr. Erichsen meget; det var mere end han havde ventet, at man saaledes helt skulde kunne tømme Søerne, dog saameget desto bedre! »nu har Gud giort det saa vell, at mand vinder baade over Mosen og Søerne«. For Doktoren stod dog stedse selve Mosefladens Kultivering som det vigtigste Formaal; Søernes Udtørring var for ham nærmest et Middel, men ganske vist et nødvendigt, til at fremme dette. Det viste sig jo

imidlertid i Tidens Løb, at Midlet blev til Maalet; det af Søbundene udvundne Areal blev det store Foretagendes væsentlige og blivende Udbytte.

Som det foregaaende Aar afgav Roosen til Grev Moltke en Indberetning om Sommerens Arbejde, hvilket han i det hele og store anerkender som godt og forsvarligt. Foruden selve Udtørningsarbejderne fremhæver han, at der paa Mosen syd for Hovedkanalen er anlagt 26 Fenner, 52 Favne lange og 24 Alen brede. Jorden paa deres Overflade er hakket, Sand og Mærgel skal nu paaføres i den kommende Vinter. Som den forsigtige Finantsmand anbefaler han dog noget større Sparsommelighed. Han synes nok, at Befoift nu snart maatte kunne begynde at bringe noget Udbytte og en Smule Fortjeneste ud af Mosen »for at stoppe noget paa een og anden Udgift«.

Udgiftsposterne var unægtelig ikke smaa. Befoifts Regnskab for 1761 viser, at han af de to Godsforvaltere har modtaget ialt 1114 Rdl. 1 Mk. 1 Sk. Hertil kommer Udbyttet af solgte Tørv: 10 Rdl. og bjerget Hø til en Værdi af 17 Rdl. 3 Mk. 2 Sk. De vigtigste Udgiftsposter er: Arbejds løn 599 Rdl. 3 Mk. 15 Sk. samt Adamshofs ovenfor nævnte Byggesum.

Befoift kunde nu tilbringe Vinteren paa Mosen og i Vinterens Løb over den frosne Mose faa tilkørt Mærgel fra Højlandet imod Vest. Bønderne i Sønder og Nørre Kongerslev var villige til for 1 Mk. Læsset at køre saameget derud, som han ønskede, og Major *von Deden*¹⁾ til Randrup og Kongstedlund, paa hvis Grund Mærgelen skulde lages, stillede sig velvilligt overfor ham. »Denne Herre har et ræt patriotisk

¹⁾ Hans Georg von Deden ejede Randrup fra 1752 til sin Død 1778 og Kongstedlund fra 1751 til 1772.

Hierte; til Sommeren har han lovet, at hans Godss skal hielpe mig at indgrøfte en Vey over Moesen, og da har jeg kuns 3die Part saa lang Vey til Lindenberg, som jeg nu har.»

Denne Plan; at skaffe Vildmosen Vejforbindelse mod Vest blev dog hverken dengang eller i den nærmest følgende Tid bragt til Udførelse, først længe derefter (1876) anlagdes Vejen over til Kongstedlund, den saakaldte »lange Linie«, der nu danner Vildmosegaards vigtigste, ja næsten eneste brugte Forbindelse med Omverdenen.

Det var et betydeligt, men vel ikke altid fuldtud vurderet og paaskønnet Arbejde, Bektøft i disse Aar havde udrettet i Mosen. Han nærede selvfølgelig det Haab at kunne skabe sig og sine en Fremtid derude; hans Løn, 120 Rdl. aarlig, var vel efter Datidens Forhold og Pengenes Købeevne slet ikke knapt tilmaalt, og hans Boligforhold maatte ogsaa nu efter Opførelsen af Adamshof kaldes ret tilfredsstillende; men hans Helbred var stærkt svækket, og han havde Grund til at beklage sig over Tværhed og Surhed fra Godsforvalter Friderich Langs Side. Han havde Vanskelighed ved at faa Penge af ham, vanskeligt ved at faa tilstaaet en Medhjælper og maatte tilmed ved enhver Lejlighed høre Bebrejdelser for, at han ved sit Moseforetagende gav Godskontoret forøget Arbejde. I det hele paatog Forvalter Lang sig en ubehagelig, overlegen og dominerende Holdning overfor ham. I et fra Aalborg den 12te Marts 1762 til Dr. Erichsen rettet Brev giver Bektøft Udtryk for en meget mørk Sindsstemning; et Sammenstød med Lang er øjensynlig gaaet umiddelbart forud. Han »ønsker nu intet hellere end Afløsning; thi nu har jeg udarbejdet mig i tvende Aar, saaledes at jeg, siden jeg kom fra

Dronninglund, ey fra Knæerne har kunnet faae mine Been varme, og dersom Hr. Amtsforvalter Roosen ey vedbliver at understøtte mig og Arbejdet, vil jeg underdanigst min Demission have udbedet. Arbejdet herefter bliver fuldt for 4re og ey for mig alleene«. Han beklager sig over den Tværhed, han altid møder paa Lindenborg, naar han kommer for at hente de nødvendige Penge, og de mærkelige Bebrejdelser, han altid maa høre, for at de har saa megen Ulejlighed med denne Mose. Hvad Ulejlighed har Godskontoret egentlig haft? I Modsætning til Lang er Roosen en behagelig Foresat, han er »en Kiendere af det oeconomiske Væsen, og med anden vil jeg ingenlunde hafve at bestille eller af dem examineres, naar jeg der maatte komme. Jeg har selv med Reputation i saa mange Aar forrettet Forvallertjeneste, og altsaa falder mig slig Examination noget forunderlig«.

Som det synes, har Bestoft, umiddelbart efter at have sluttet dette Brev, faaet Underretning om Lindenborgs og Mosens Salg og er derved bleven ganske modløs; thi han tilføjer i en Efterskrift: »Ved Mosens Sælgning er nu alt Haab ude om Employ til et lidet og stille Levebrød, og jeg er allerede udmattret og stræber kuns alleene efter at fremviise Frugt af Udgift og mit Arbejde«.

Netop paa samme Tid, i Foraaret 1762, var jo nemlig den for Lindenborg og Vildmosen saa betydningsfulde Handel bleven sluttet, ved hvilken disse Besiddelser for en Sum af 70,000 Rdl. fra Grev A. G. Moltke gik over til *Heinrich Carl von Schimmelmann*¹⁾.

¹⁾ Se om ham en paa nyere Undersøgelser bygget Biografi af Louis Bobé i Indledningen til V Bind af Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, Kbh. 1892 — samt Biogr. Lex. XV 122 ff.

Denne store og heldige Spekulants Levnet er, trods den ikke synderlig store Afstand fra Nutiden, stærkt overgroet med Sagn, fremkaldte af hans eventyrlige Held. Hans virkelige Historie er følgende: Født i Demmin paa Grænsen af Svensk og Tysk Pommern i Aaret 1724 som Søn af en ret velstaaende Købmand kastede han sig ganske ung ind i Handel og Vandel. Det gik en Tidlang op og ned for ham; men ved Leverancer til de preussiske Hære under Frederik den Stores Krige kom han dog forholdsvis hurtigt i Vejret, og heldige Transaktioner med de tjente Penge sikrede varigt hans økonomiske Stilling. En vis Sky for Frederik den Store, med hvem det dog aldrig kom til noget ligefremt Brud, bevægede Schimmelmann til at bosætte sig i Hamburg og derfra at købe det paa det danske Monarchis Grund beliggende Gods Ahrensburg i Holsten. Herved kom han i Forbindelse med den danske Regering; han og den forstod snart, at de havde Brug for hinanden. Han ønskede ved de Tiller og Stillinger, den kunde give, at sætte Kronen paa sin temmelig nye og ferske Rigdom, den danske Regering trængte haardt til hans finansielle Støtte. I Sommeren 1761 udnævntes han i rask Rækkefølge til Danmarks Gesandt ved den nedersachsiske Kres, Kammerherre og General-Intendant ved Commercen, og efterat han havde besluttet sig til definitivt at knytte sin Skæbne til Danmark, bestræbte han sig for i en Fart ved Godskøb at faa fast Fod herinde. Købet af Lindenberg, Palæet i Bredgade og Godset Wandsbeck i Holsten skaffede ham i Løbet af ganske kort Tid en imponerende Stilling i det nye Hjemland. Den store Rolle, som han derefter, lige til sin Død 1782, spillede som dansk Finantsmand og Statsmand, ligger udenfor denne Af-

handlings Ramme. — Købet af Lindenberg omfattede ikke alene det daværende Baroni, men ogsaa Allodialgodset. I Grev Moltkes Skøde¹⁾ til Schimmelmänn (det er først dateret den 11te December 1762) hedder det:

»Endvidere følger forberørte Allodialgods den mig efter kgl. allernaadigst Donations-Brev den 11te December 1759 til Ejendom skænkede Vildmose med 20 Aars Contributionsfrihed fra denne Dato. Denne Vildmose er vel af den kgl. Ingenieur efter Opmaalingen taxeret til 1100 Tdr. Htk., men skal kuns efter disse 20 Aars Friheds Forløb svare af Htk. 290 Tønder, siger 290 Tønder. Fremdeles følger under dette Allodialgods det ved bemeldte Vildmose nyopbyggede Adamshus med dets og Vildmosens Inventarie-Stykker til ultimo December 1761.«

Men ved Bevilling af 2den Februar 1762²⁾ havde den nye Ejer allerede sikret sig yderligere 20 Aars Skattefrihed af Vildmosen:

Vi *Friderich den Femte* osv. . . . bevillge og til-lade, at den . . . i Aalborghuus Amt beliggende Vilt-moese . . . som nu til bemelte General-Intendant de Commerce Schimmelmänn er overladt, maae, naar de 20 Aar fra bem^{te} 11te December 1759 at regne, udi hvilke dette Hartkorn fra alle Skatter og Paabud har været fritaget, ere expirerede, end videre udi de derpaa følgende 20 Aar for Contributioner og Paalæg, være sig saavel ordinaire som extraordinaire, være fri og forskaañet, saa at meerbem^{te} General-Intendant de Commerce Schimmelmänn og Arvinger eller efterkommende Eiere derfor i saadan Tiid at regne til 11te December 1799 skal være og blive aldeles fri

¹⁾ Landstings-Skøde og Panteprotokol 1763 i Viborg Landsarkiv.

²⁾ Lindenburgs Arkiv.

og ukrævede. Hvorimod efter disse Friheds Aars Forløb af berørte Toe Hundrede og Halffemsindstve Tønder Hartkorn svares Skatter og Paabud ligesom af andet Bøndergods, dersom Villmøesen da befindes at være tilsammen bebyggt; men skulle deraf endda noget staae tilbage, som ikke var bebyggt og dyrket, bliver Skatter og Paabude ikkun at svare af det Hartkorn, som det virkelige bebygte og dyrkede kand beregnes til i Proportion af de contribuable meerbeme^{te} 290 Tønder Hartkorn Givet paa Vort Sløt Christiansborg osv. den 2den February 1762 osv.

Friderich R.

Et Ejerskifte ved en stor Besiddelse er altid en for Funktionærerne kritisk Begivenhed, og dette maatte føles særlig stærkt paa Baroniet Lindenberg og Vildmosen ved denne Lejlighed, hvor den nye Ejer var en saa ganske ukendt og fremmed Mand, om hvis Tanker og Planer der intetsomhelst kunde vides. Beftofts ovenfor anførte Efterskrift vidner om hans fuldkomne Fortvivlelse ved Tanken om, hvad Fremtiden vilde bringe. Dr. Erichsen, til hvem hans Brev og Klage jo var rettet, antog sig imidlertid hans Sag paa den mest trofaste Maade. Medens den eller de Skrivelser, hvori han anbefalede ham til den ny Besidder, er gaaet tabt, findes bevaret et Brev til Grev Moltke af 27de Marts 1762, som fortjener at anføres, da det er yderst karakteristisk for sin Forfatter og oplysende med Hensyn til de her omhandlede Forhold. Ligesaa smukt som Beftoft her omtales, ligesaa sort afmales Godsforvalter Friderich Lang.

»Ich habe Beftofft geantwortet, dass er sein Bestes thun solte nach wie vor, weil es Ew. Hochgräfl. Exc. befohlen hätten, und es sein Schade nicht sein würde, und er solle hinführo Teutsch schreiben, weil sein neuer Herr ein Teutscher wäre. Beftofft ist ein Hol-

steiner und kan mehr Teutsch als Dänisch; denn die Briefe würden hinführo an S^e Hoch- und Wohlgebohrnen den Herrn Envoyer und General-Intendanten gehen. . . . Wolten Ew. H. G. Exc. die hohe Gnade vor den armen und guten Bestofft haben und ein Paar Zeilen an ihn schreiben und ihm Dero hohe Gnade fernerhin und gleichwohl versichern, dass Sie, obgleich die Wildmoese verkauft wäre, doch seinen Fleiss ebenso gnädig ansehen wolten, als wenn er es in Dero Diensten gelhan hätte, und wolten nach erhaltenen guten Ausfall der Sache auch vor ihn gnädig sorgen. Ohnerachtet der Herr General-Intendant genugsam im Stande ist Bestoffts Glücke zu machen, indem Hochdieselben sehr viele Leute in Ihren Brode haben, so kennen sie doch einander noch nicht, und Bestofft ist in seiner Verzagtheit, so lange er seinen neuen und hohen Principalen noch nicht gesehen hat, einigermassen zu entschuldigen. Es würde demnach nicht undienlig sein ihn ein wenig aufzumuntern auch durch Versicherung von E. H. G. Exc. hohen Protection zugleich. Ach! Bestofft ist glücklicher als ich, er hat doch nur einen Herrn; ich habe so viele, wer es der hochlöblichen Rente-Cammer soll recht machen, der muss erst gebohren werden!

Bestoffts Klagen, wann ihm der ietziige Verwalter auf der Baronie Lindenberg ein wenig Difficulteten macht, da er den Herrn selbst zum Freunde hat, sind nichts gegen meine, damit will ich ihn trösten und bestens aufmuntern. Der verstorbene Laulund war auch nicht vor das Werck, und doch ging es vor sich. Ich habe an den Herrn Gen. Intend. auch selbst geschrieben und meine unterthänigsten Dienste offeriret. Bestofft ist ein guter Mensch. Hr. Birck hat ihn mir zuerst recommandiret, es ist aber Schade, dass er ein Phtisicus ist und nicht alt werden kan. Weil der Herr Gen. Int. nun wohl bald selbst dahin kommen, so wird er übrigens schon obtiniren was er sucht, nemlich Assistance von ein Paar Kerle. Er hat meine Absicht und Anlage mit der Mose völlig inne; der Herr Gen. Int. dürffen Hr. Amtsverwalter

Roosen und ihn nur rathen lassen, so wird es schon gut gehen, und ich will dahin reissen, so bald ich hier abkommen und Erlaubniss oder Dimission kriegen kan. Der Verwalter auf der Baronie Lindenburg sollte unterdessen doch Befloft das Leben nich sauer machen, denn fleissige Leute zu schurigeln und was vorzukuurren kan ieder, der auch sonst nicht viel vergessen hat; es ist ihm also eben nicht rühmlich Ehre darinne zu suchen, wo er nicht was anders zum Fortgange der guten Sache als sein Murren über seine viele Mühe vorzubringen weiss; denn das weiss Gott, dass seine Mühe dabey nur sehr klein ist. Die Meynung ist aber wohl diese: wäre Erichsen & Befloft nicht gewesen, so wäre es beym alten geblieben; die [verdammten] Projectmacher sind Schuld, dass man nicht ein Hundert Thaler eine Zeitlang in Cassa wie zuvorn gewöhnlich haben und vor eine kurtze Handwendung einen guten Freund damit dienen oder dem Bauer ein wenig Credit vor eine geringe Erkenntlichkeit geben können . . .«

Da Dr. Erichsen naturligvis ligeoverfor Schimmelmann har givet Befloft en lignende gunstig Om-tale, var det rimeligt, at han ogsaa under den ny Ejer beholdt sin Stilling paa Vildmosen. Mou Kirkebog udviser, at hans paa Adamshof fødte Søn, Christian Peter, døbtes i Mou Kirke paa Septuagesima Søndag 1764, og fra samme Aar foreligger der en Række Maanedsregnskaber fra ham, det sidste dateret 31te Juli 1764. Der arbejdes dette Aar med store Styrker, som det synes paa Kanalen imellem Birke- og Toftesø. Men i 1764, eller vel snarere Aaret efter, er Peder Befloft flyttet bort fra Vildmosen. Han er ikke død der; (thi saa vilde Mou Kirkebog have nævnt det) men har formodentlig paa Grund af tiltagende Svag-hed maattet opgive sin anstrængende Gærning. Hvorhen han er draget, eller hvorledes hans Skæbne se-

nere har forment sig, derom er det ikke muligt at meddele noget.

Hans Efterfølger i Vildmosen blev Holsteneren *Carsten Rehders*, der maa være kommen i Aaret 1765. Ifølge Mou Kirkebog fødte nemlig hans Hustru, Maria Neumann, dette Aar Datteren Margrethe Katrine Marie, som 18de Sønd. e. Trin. døbt i Mou Kirke¹⁾. I et langt senere Brev til Grev Schimmelmänn (16de Juli 1780) udtaler Rehders ogsaa selv, at han er kommen til Vildmosen 1765: »ich habe (!) nur in 15 Jahr auf Wildmosenhoff gewesen«.

Carsten Rehders var ved sit Komme til Vildmosen en Mand paa 32 Aar, kraftig og arbejdsdygtig. For sit lange, vellykkede Arbejde derude i de udtørrede Søer fortjener han den største Ros, og han var uden al Tvivl en oprigtig og tro Tjener; men han var af et grovere Menneskeslag end Peder Bøftoft, efter sine Breve at dømme stod han langt under denne i Dannelse.

H. C. Schimmelmänn, som efter Købet af Lindenborg blev dansk Baron²⁾ og senere Greve, var som

¹⁾ 1766 eller 1767 (døbt 1ste Sønd. e. Hl. 3 Kg. 1767) fødtes Sønnen Conrad Rehders, som maa være den senere Præst i Skæve og Konsistorialraad. Wibergs Præstehistorie indeholder i sin Omtale af denne (III 102) grove Fejl: Han angives her at være født 1ste Januar 1751 og maa i saa Fald være bleven 101 Aar gammel (død 1852), hvad vel er muligt, men lidet sandsynligt. Fødselsaaret kan ikke være rigtigt. I hvert Fald kan han da ikke, som det angives, være født »paa Vildmosegaard«, som jo i 1751 langt fra eksisterede, ja end ikke var paa-tænkt. Wiberg kalder endvidere Faderen Christen, i Stedet for Carsten, og Forpagter, i Stedet for Forvalter.

²⁾ Naar Louis Bobé (Reventl. Pap. V S. XX) skriver, at Lindenborg 1764, efter Schimmelmänn's Køb af den,

bekendt en fremragende Økonom, en Mand, der, selv efter at være bleven hovedrig, var nøjeseende og beregnende til det yderste. Han vilde derfor ingenlunde have vovet saa store Summer paa Vildmosen, som han gjorde, hvis ikke Arbejdet ved hans Overtagelse af den havde været saa langt fremskredent og saa sikkert lovende, som det var. Søerne var nu væsentlig udtørrede, Mudderet paa deres Bund var størknet og viste sig ved Dyrkningen saa overvættets frugtbar, at man kunde vente de rigeste Afgrøder deraf; Jorden herude syntes virkelig, som den i disse Aar oprettede nye Avis i Aalborg »Jydske Efterretninger«¹⁾ skriver i en Artikel om Vildmosegaards Oprettelse, at »blive een af Jyllands allerædelste og frugtbareste Grunde«. Indretningen af et Landbrug paa disse Søbunde blev nu Carsten Rehders' Opgave; Kultivering af selve Mosen blev derimod opgivet og venter endnu den Dag i Dag paa sin Udførelse. Den vil, naar der engang aabnes Adgang dertil, sikkert bedst ske successivt ved smaa Erobringere ude fra Kanterne. Landbruget paa Omegnens store Kærstrækninger, f. Eks. paa N. Kongerslev Kær, viser, hvad der kan gøres ud af Mosen, naar den kommer under Husmænds Dyrkning.

Den 29de April 1767 ansøgte Baron Schimmelmann om, at den Gaard, som han agtede at anlægge i Vildmosen, maatte blive regnet for en Hovedgaard: »als Hovedgaards-Taxt anesehen und als freyes Hart-

blev ophøjet til Friherreskab, maa det dog erindres, at Lindenberg allerede fra Sophie Amalie Lindenows Tid var et Baroni, og at det, selv efter at være bleven solgt (til Moltke og Schimmelmann), havde beholdt friherrelige Rettigheder.

¹⁾ 1767 Nr. 47, 20de November 1767.

korn so wie andere adeliche Höfe in Dännemark geachtet werden, mithin auch beständig von allen Abgaben befreyet sein und bleiben sollen«.

Ansøgningen blev ham under 20de Maj s. A. bevilget ved følgende Brev¹⁾:

»Vi Chr. VII mus. osv.

Giøre alle vitterligt, at Vi, efter allerunderdanigst giort Ansøgning og i Henseende til den Bekostning, som Os elskelig Hr. Heinrich Carl von Schimmelmann, Friherre til Lindenberg, Ridder, Geheimeraad, Deputeret udi Vores General-Landoeconomi- og Commerce-Collegio og Envoje extraordinaire ved den Neder-Saxiske-Kreds, allerede haver anvent og fremdeles anvender paa at bringe den ham under Friherrs-kabet Lindenberg tilhørende og udi Aalborg- huus Amt beliggende Viltmoese til Dyrkning og Bebyggelse, ved Vores Resolution af denne Dags Dato have bevilget og tilladt, ligesom Vi og allernaadigst hermed bevilge og tillade, at paa de udi samme Moese forhen vaarne, men nu udgravede og udtørrede 4 Søers Grund eller Begreb, nemlig Mølle-, Lille-, Birch- og Stoer-Søe, maa indrettes en Sæde- eller Hovedgaard under Naufn af *Wiltmoesegaard*, hvis Taxt i Proportion af de for den øvrige Deel af Moesen beregnede 290 Tønder Hartkorn bliver 30 Tønder Ager og Engs Hartkorn. Og skal denne Gaard med bemeldte dens Taxt af Tredive Tønder Hartkorn baade nu og fremdeles i efterfølgende Tiid bestandig og uforanderlig nyde alle de Friheder for Skatter og udi andre Maader, saa og Rettigheder og Privilegier som andre Sæde- eller Hovedgaarde efter Loven og Forordningerne nyde og med Rette tilkommer, uden Forskiel eller Undtagelse i nogen Maade. Ellers forbliver det, hvad den øvrige Deel af bemeldte Viltmoese betref fer, ansat for anførte 290 Tønder Ager og Engs Hartkorn, ved Vores Herr Faders, Salig og Høilovlig Ihukom-

¹⁾ Rentekamrets Ekspeditionsprotokol 1766—68 i Rigsarkivet. Ansøgningen findes som Bilag dertil.

melse, under 2den Februarii 1762 givne og af Os under Dags Dato allernaadigst confirmerede Bevilling. Hvorefter alle Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Forbydendes osv. Givet paa Vort Slot Friderichsberg, den 20de Maj 1767.

Christian R.

Opførelsen af den nye Hovedgaard, hvortil Pladsen var valgt ved Tværkanalen igennem Møllesøen, i den ovale Søes sydvestlige Del, lededes af Baron Schimmelmanns Bygmester *Gottfried Friderich Schramm* fra Wandsbeck. Det store Byggearbejde udførtes i Aarene 1767—68. Materialierne blev for største Delen sejlede til Kysten udfor Gaarden, hvilket kan ses af de mange »Birgelt an die Madrosen«, som Schramm har opført paa sin Regning. Tømrerarbejdet var bortakkorderet til den bekendte Aalborg-Tømmermester L. P. Lienberg¹⁾ for 540 Rdl., Murerarbejdet til Christen Pedersen for 1000 Rdl.

Bygningerne dannede en firlænget Gaard; Stuehuset, det eneste, som nu staar tilbage fra hin Tid, og som i al sin solide Jævnhed gør et saa nobelt og hyggeligt Indtryk, laa mod Nord og var 50 Alen langt og 21 Alen bredt. Der er senere bygget et Stykke til den vestlige Ende af det. I Øst og Vest laa der to Fæhuse, hvert paa 115 Alens Længde og 16 Alens Bredde, og i Syd en Lade paa 80 Alens Længde og 22 Alens Bredde. Det var oprindeligt tænkt at bygge alle Husene af Bindingsværk; en meget smuk Tegning og Plan dertil findes endnu bevaret; men Grundmur blev foretrukket som det billigste. Desuden fandtes 3 mindre Bygninger, hvori blandt andet Smedie og Mølle.

¹⁾ Fra Himmerland og Kjær Herred I 259 ff.

I de nye, rummelige Bygninger kom der snart en talrig Besætning. Rehders skriver til Baronen (26de April 1768), at han allerede nu til Sommer haaber at kunne naa til et Tal af 100 Køer, og Høsten var dette Aar ifølge Rehders' Specifikation:

48 Traver Rug à 60 Neg, 6 Traver Sommerrug, 98 Traver Byg, 110 Traver Havre. Endvidere var

Vildmosegaard.

der i umoden Tilstand afhugget, vejret og bjerget 18 Læs Rug, 2 Læs Sommerrug, 30 Læs Byg, 40 Læs Havre, 2 Læs Ærter samt 154 Læs Hø.

Gravearbejdet — nu vel særlig Oprensning af de tidligere Kanaler og Gravning af Grøfter mellem Agrene — fortsattes stadig og krævede betydeligt Mandskab og store Bekostninger. Baronen havde tænkt i Foraaret 1769 at ville sende Straffefanger derover til dette Arbejde; som den meget formaaende

Regeringsmand kunde han vel ogsaa nok have faaet saadanne overladte; men Rehders afviser med Forfærdelse denne Tanke: »Ihro Excellents schreiben mir, dass Sie aufs Frñjahr 100 Schlawen hersenden wollen; so gern alls ich auch wolte, dass die Seen im Stande kōmen, so sehe ich nicht, wo die Vōlcker hier Lebensunterhalt kriegen sollen« (16de September 1768), og den blev ikke virkeliggjort.

I Møllesøen, omkring den nye Gaard, plantedes der i Foraaret 1768 en Mængde Pilestiklinger, og en Have anlagdes, som i Tidens Løb blev ualmindelig smuk, frodig og rig paa Frugttræer (af Kirsebærtræer skal den alene have rummet 600); men desværre ødelagdes den for en stor Del ved Branden i 1875.

Efter at Godset sydøst for Mosen Tid efter anden var bleven erhvervet, stod dog stadig det ubehagelige Naboskab mod Nordøst tilbage, og Rehders ivrede som sin Forgænger for, at man skulde købe eller tilbytte sig Knarmou og Dokkedal. Det er muligvis ham, der har fremkaldt et Forslag fra Peder Thøgersen Lassen (af 29de December 1768), hvori denne tilbyder at ville overlade Baronens Knarmous 2 Gaarde à 1 Td. 7 Skp. 2 Fdk. 2½ Alb. Hartkorn og Dokkedals 12 Gaarde à 2 Tdr. » Skp. » Fdk. 1 Alb. (med Gaardene følger »omentrent tyve og sex Støcker ung Mandskab«), imod at han faar 9000 Rdl. og Mou Kirke med alle Herligheder samt »Titel af Justitsraad uden nogen Bekostning for mig, — som er smaa Ting for saadan en Herre at faa udvirket«. Denne smukke Handel gik dog ikke i Orden, hvorfor Peder Thøgersen Lassen under 18de Marts 1776 rykker frem med et nyt, grundigere Forslag: Han vil nu sælge Baronens hele sit Gods, Høstemark, Egense Kloster og alt Tilhørende (150 Tdr. » Skp. 2 Fdk. 2

Alb. Hartkorn Ager og Eng; 1 Td. 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Skovskyld; 3 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. » Alb. Mølle-skyld) for 50,000 Rdl. Men heller ikke dette Tilbud vandt Bifald, og først længe derefter, i 1809, løstes det længe omhandlede Spørgsmaal ved et Mageskifte, hvorved Mou Kirke kom til Høstemark (som da ejedes af Joh. M. Neergaard) og Knarmou til Lindenberg.

En Følge af Vildmosegaards Oprettelse til Hovedgaard var, at der blev henlagt hoverigørende Gods til den. Et i Lindenburgs Arkiv opbevaret Hoverireglement (*Hof-Dienst-Reglement für Wildmosenhof*) giver herom følgende for Nutiden forunderlige Oplysninger:

4 Gaardmænd i Gunderup, 18 i Vaarst, 1 ved Gudumlund, 3 i St. Brøndum og 3 i Mølholm gør aarlig hver 58 Gangdage.

120 Husmænd gør tilsammen 560 Gangdage. 3 Gaardmænd i Sellegaarde gør hver $4\frac{1}{2}$ Pløjedage, 8 Spanddage og $93\frac{1}{2}$ Gangdage. 2 Husmænd sammesteds hver: 2 Pløjedage, 5 Spanddage og 53 Gangdage. 4 Gaardmænd i Tofte hver: 6 Pløjedage og 8 Spanddage. 2 i Kragelund hver: 124 Gangdage. 2 Husmænd i Sandhusene: henholdsvis 78 og 30 Gangdage. 5 Gaardmænd i Hurup hver: $3\frac{1}{2}$ Pløjedage, 6 Spanddage og $76\frac{3}{4}$ Gangdage. 1 Husmand sammesteds: 2 Pløjedage, 4 Spanddage og 48 Gangdage. 4 Husmænd sammesteds tilsammen: 6 Pløjedage, 12 Spanddage og 173 Gangdage. 8 Husmænd sammesteds hver: 30 Gangdage, 2 sammesteds tilsammen: 52 Gangdage og 1 Gaardmand i Torderup: 174 Gangdage. Tilsammen ydedes der i Hoveri: 79 Pløjedage, 128 Spanddage og 4350 Gangdage. Som alt øvrigt Hoveri paa Grevskabet¹⁾ blev dette ved Hoveriforening

¹⁾ Baroniet Lindenberg ophøjedes i 1781 til et Lehns-grevskab, hvori Vildmosegaard indgik.

i 1790erne afløst imod 491 Rdl. 4 Mk. 12 Sk. samt nogle Naturalpræstationer, særlig af de nærmestboende, saasom nogle Høslætsdage, Gødningskørsel og Grøftoprensning.

Som tidligere berørt viste Søbundene straks efter Udtørringen en vidunderlig Frødighed. Generalkrigskommissær, Godsejer Chr. Christensen til Klarupgaard, som paa Anmodning af Det kgl. Landhusholdnings-selskab forfattede en Beskrivelse af Aalborg Amt, hvilken Selskabet i 1832 udgav som Led i sin Serie af Amtsbeskrivelser, udtaler herom følgende¹⁾:

»Hovedgaarden Vildmosegaards Ejendomme indeholder 400 Tdr. Land Ager og 300 Tdr. Land Eng. Den fuldstændige Udtørring er bevirket ved Hoved- og Bigrøfter af et saadant Omfang, at disse indtager omtrent en Syvendedel af Agerfladen eller 60 Tønder Land. . . . Efter 10 Aars Forløb (efter Udtørringen) fremstod her et Avlsbrug, der Sommer og Vinter underholdt en Besætning af 156 Køer og 60 Faar, foruden Heste. Paa dette Standpunkt forblev samme i 20 Aar senere (altsaa fra c. 1770 til c. 1790), da Hoveriet afskaffedes, og Hestebesætningen maatte udvides med nogen Indskrænkning i Kvægholdet. Den overordentlige Frugtbarhed, Jordbunden i Begyndelsen viste, og som tillod, at der i de første Sædomløb kunde avles, efter 5 Aars Udlæg og en Gødning, seks gode Kornafgrøder i uafbrudt Følge, udholdt dog ikke i Tidens Længde en saa stræng Prøve, da Frugtbarheden ikke saameget hidrørte fra nogen heldig Grundblanding, som fra det Dynd og andre uopløste Dele, der som Bundfald i lang Tid virkede som Gødningsstof«.

¹⁾ Anf. Skr. S. 82.

Bevarede Regnskaber fra disse første frugtbare Aar viser ogsaa smukke Resultater. Saavel for Carsten Rehders, der ifølge sin Kontrakt fik en Slags Tantième, nemlig Tiendedelen af Nettoindtægten, som for Besidderen var Udbyttet gennemgaaende fortræffeligt.

Fra Maj 1775 til Maj 1776 var Indtægten af Vildmosegaard	2443 Rd. » Mk. 8 Sk.
Udgiften	1507 » 3 » 15 »
Nettoudbyttet altsaa	935 Rd. 2 Mk. 9 Sk.
1776--77 var de tilsv. Beløb	3137 » 1 » 5 »
	1930 » 5 » 4 »
	1200 Rd. 2 Mk. 1 Sk.
1777—78	1929 » 1 » 10 »
	1327 » 4 » 7 »
	601 Rd. 3 Mk. 3 Sk.
1778—79	2884 » 3 » 5 »
	898 » 3 » 12 »
	1985 Rd. 5 Mk. 9 Sk.
1779—80	2661 » 1 » 13 »
	1118 » 3 » 2 »
	1542 Rd. 4 Mk. 11 Sk.

Efter 34 Aars Virksomhed paa Vildmosen omkom Carsten Rehders paa en sørgelig Maade i Efteraaret 1799, 66 Aar gammel. Mou Kirkebog¹⁾ beretter om hans Død følgende: »Denne virksomme Mand var om Middagen den 17de Oktober gaaet ud at besigte Hovedgrøften, der løber fra Gaarden til Havet, og da han nu var paa Hjemvejen, har han gaaet for yderlig ved Pynten, hvor han gled med Foden, faldt

¹⁾ I Viborg Landsarkiv.

i Vandet og ulykkelig ømkom. Han blev saa hastig som mulig optagen, alle ved Haanden værende Midler anvendte; men Livet var ikke at kalde tilbage. Efter al Sandsynlighed har nok Halsen været brækket i Faldet. Han ligger begravet i en fra Oldtiden (!) muret Grav i Kirkegulvet, lige ud for den øverste Kørpille«.

Efter Rehders' Afgang blev hans Svigersøn *Jens Fangel*¹⁾ Bestyrer af Vildmosegaard, og senere Forpagter af den. Den første Kraft var nu af Jorden, og for ikke yderligere at svække Jordbunden blev Gaardens Drift lagt om til almindeligt Sædskifte. En Tid lang holdtes der en stor Besætning af finuldede Faar, men stærk Dødelighed iblandt Dyrene tvang til at forlade Schäferidriften²⁾, hvorfor de naturlige Forhold jo ogsaa var alt andet end gunstige.

Chr. Christensen anslaa³⁾, formentlig ganske skønsmæssigt, men næppe meget forkert, det samlede Beløb, der er ofret paa Vildmosen og Vildmosegaard, til 24,000 Specier; men han tilføjer:

»Dette Udlæg har baaret gode Renter, og et Minde slaar der, lige uforgængeligt og hæderligt for den Mand, der frembragte dette Stovværk, som følgeværdigt for Patrioten, der med sin Formue ønsker at grundlægge slige priselige Indretninger paa Fædrelandets Bund. Gid Staten havde mangen Rigmand, der paa den Maade vilde gøre sine Kapitaler frugtbringende.«

¹⁾ Gift med Marie Rehders. En af Fangels Døtre, Else Katrine Marie, ægtede 1827 Michael Ravnborg, en Bondesøn fra Solbjerg Sogn, som blev Parthaver i Forpagtningen og efter Fangels Død 1833 overtog den alene. Deres Søn, Carl Ravnborg, var derpaa Forpagter af Vildmosegaard indtil dens Brand 1875. Gaardens senere Historie tør forudsættes at være almindelig kendt.

²⁾ Chr. Christensen: Aalborg Amt, 113.

³⁾ Anf. Skr. S. 83.

TILSTANDEN I HIMMERLAND VED AAR 1735

MEDDELT VED CHR. CHRISTENSEN

MEDENS vi gennem adskillige topografiske Værker — baade almindelige og specielle — har ret gode Oplysninger om Forholdene i det nordlige Jylland i det 18de Aarhundredes 2den Halvdel og nærmest følgende Aar, kan dette ikke siges med Hensyn til nævnte Aarhundredes 1ste Halvdel. Pontoppidans »Theatrum Daniae«, der udkom 1730 i Bremen, og som er denne Periodes topografiske Hovedværk, er ikke særlig omfattende og omhandler for den specielle Dels Vedkommende fortrinsvis Købstæderne. Gennem det bekendte »Forslag om Jyllands slette Tilstands Forbedring«¹⁾, affattet s. A. af den senere Stiftamtmand i Aalborg Jørgen Bille til Ellinggaard, faar vi dernæst et ganske troværdigt — maaske dog noget vel mørkt — Billede af Forholdene i Jylland paa den Tid, saavel for Købstædernes som for Landets Vedkommende, men denne Afhandling er heller ikke særlig omfattende og omhandler i det væsentlige Forholdene i Jylland i Almindelighed, medens den ikke giver nogen indgaaende Fremstilling af Tilstan-

¹⁾ Aftrykt i Danske Saml. 1—4—S. 193 ff.

den i de enkelte Byer og Egne. En saadan Fremstilling vil vi derimod til en vis Grad faa, naar vi sammenstiller en Række Indberetninger, der blev affattede i Aaret 1735 paa Regeringens Foranledning. Ved Missive af ²⁵/₆ nævnte Aar blev det nemlig paalagt samtlige Stiftamtmand i Landet til Kongen at indsende Indberetninger over de dem underlagte Byers og Amters Tilstand, i hvilken Anledning Stiftamtmandene ved de respektive Magistratspersoner og Embedsmænd lod udfærdige de befalede Indberetninger for hver Købstads og Distrikts Vedkommende. De Spørgsmaal, der krævedes besvaret, var følgende:

1) Angaaende ethvert Amts Tilstand, Beskaffenhed og Produkter.

2) Hvorudi enhver By og Distrikts Negocie, Haandtering og Næring bestaar.

3) Om samme har aftaget eller tiltaget, og hvad dertil kan være Aarsag.

4) Angaaende vores ved Søen beliggende og til Vands negocierende Byer maa i Særdeleshed indhentes Efterretning, om de ind- og udgaaende Varer ved egne eller fremmede Skibe blive førte, hvorledes ethvert Steds Skibsfart er beskaffen, hvormange og hvor store Skibe ved hvert Sted befindes, hvor deres Fart egentlig gaar hen, og hvorudi deres Befragtning frem og tilbage bestaar. Ligeledes skal og indberettes, hvad egentlig føres til og fra Landstederne.

5) Om nogle og hvad Slags Fabriquer eller Manufacturer, det være sig under hvad Navn det vil, udi enhver By, Amt, Provincie befindes, i hvad Stand de er, om der tilforn har været andre og hvad Slags, og hvad Aarsag de have aftaget eller ere ganske udgangne.

6) Om hvad og til hvem Privilegiae i saa Maade er udgivne, af hvilken Beskaffenhed, om de ere monopoliske eller exclusiva, hvilke der ere paa en vis Tid og hvilke bestandige.

7) Hvilke og hvor mange Slags Societeter og Laug enhver By og Provincie haver, saavel som Tallet paa Købmænd, Kræmmere, Haandværksfolk og alle dem, der driver

Handel, samt omtrent deres Tilstand saa vidt vides kan. Om Haandværksfolk fattes dem og hvad Slags.

8) Om der er Indbyggere nok til at dyrke Landet, om Landvæsnet og Agerdyrkelsen ikke kunde være at forbedre og hvad begge Dele maatte fattes.*

Foruden disse Indberetninger af 1735, der endnu for Størstedelens Vedkommende findes opbevaret, nemlig i Kommercekollegiets Arkiv (i Rigsarkivet), findes der en anden — noget ufuldstændig og spredt — Række Relationer, der paa Foranledning af Oversekretær i det Danske Kancelli Grev Johan Ludvig v. Holstein blev affattede og indsendte til Kancelliet i Henhold til kgl. Befaling, og som skulde tjene til Brug for Sekretær i samme Kancelli E. J. Jessen ved Udarbejdelsen af en Danmarksbeskrivelse — hvilken Jessen imidlertid ikke naaede at fuldende. Disse saakaldte »Jessenske Relationer« omfatter tildels de samme Emner som Relationerne af 1735, men tillige en hel Del flere, f. Eks. Sundhedstilstand, Sprog, Antikviteter o. s. v., og indeholder ialt 40 Poster. Fra de af Himmerlands Jurisdiktioner, der hørte under Aalborg Amt, foreligger der i Pakken Kall^{ske} Saml. Fol. 61 (Rigsark.) bl. a. en næsten fuldstændig Række af Præsteindberetninger om de forskellige Pastorater, hvorved vi faar en endnu fyldigere Underretning end gennem Herredsindberetningerne. Da det formentlig vilde føre for vidt og medføre for mange Gentagelser at udgive begge Rækker i hele deres Udstrækning, har jeg valgt den Udvej at lægge Relationerne af 1735 til Grund og anvende de Jessenske¹⁾ til Supplering, dels som særskilte Poster, nemlig for de Emners Vedkommende, der ikke omhandles i Relationerne af

¹⁾ Disse vil nedenfor blive citerede som »R. 1743«.

1735, og dels som Noter. Indberetningerne af 1735 vil herefter i alt væsentligt blive gengivne i deres Helhed, dog med Udeladelse af Indlednings- og Slutningsformularer, Gentagelser og andre lignende Ting, der ikke indeholder nogen Oplysning. Af de Jessenske Relationer er ligeledes alt medtaget, som kan antages at have historisk-topografisk Interesse. Hvad endelig angaar den sproglige Side af Udgivelsen er det ligesom ved Udgivelsen af de tilsvarende Relationer (af 1735) for Vendsyssel (se Vendsysselske Aarbøger 1915 ff) tilstræbt saa meget som muligt at bevare Tidens Duft og Farve, hvorfor der kun er foretaget de nødvendigeste Affilinger med Hensyn til Slave-maaden for paa den anden Side ikke at gøre Læsningen og Forstaaelsen unødvendig besværlig (Stednavne og Slægtsnavne er dog gengivet bogstavret), hvorimod jeg har fundet det betænkeligt at foretage nogen videregaaende Omredigering af Sproget, der ganske vist ofte er meget knudret og paa sine Steder endog synes ganske »uden Hoved og Hale«.

AALBORG KØBSTAD¹⁾.

1ste Post.

Det her omkring Byen liggende Amt er Aalborghus Amt, hvorfra Landmanden her til Byen indkom-

¹⁾ Om denne er der indgivet 2 Indberetninger, den ene dateret 17/10 1735 af Andreas Ottesen Biering, der var Tolder i Aalborg fra 1722 til 1745, den anden dateret 22. s. M., af Byens Magistrat, der da bestod af Borgmestrene Henrik Grotum, Christian Soelberg og Dr. jur. Lauritz Berregaard samt Raadmændene Jørgen Bertelsen, Tobias Nascou, Oluf Juul og Lauritz de Hemmer Trap — om samtlige hvilke Personer henvises til A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg. Af disse 2 Indberetninger er Magistratens den fyldigste og

mer at sælge sine Varer, som er Rug, Byg, Aure, levende Qvæg at slagte, samt Faar, Svin, Giæs, Ænder, og Høns, Smør, Oste, Æg, nogen Honning, Uld, Lam- og Faareskind, Pennfederé, og Svinebørster, saa og Hø og Halm, lidet Brænde i Læstetal, men af Tørve og Lyng kommer en stor Del til Byens Fornødenhed.

2den Post.

Aalborg By, som for Negotien saavel udi Vestersom Østersøen at fortsætte ligger ganske belejlig og ved Limfjorden, er saa vel situeret, at den er skikket til et Oplagssted og Forraadskammer saavel for de Varer, som fra udenrigs Steder maa hentes og Landets Indbyggere, som bo paa begge Sider langs med Limfjorden, behøve, som og for de Landsens Varer, der sammesteds falder og Landets Beboere kan have at afsætte eftersom saadanne inden- og udenlands Varer ved fladbundede Fartøjer, kaldede Tialker¹⁾, Jagter og Førerkaage²⁾, med liden Bekostning op og ned af Limfjorden kan blive ført til og fra Aalborg. Har haft sin bedste Næring af det velsignede Sildefiskeri og Salterier, hvormed Borgerskabet af den store Himlens Gud og de højstsalige Konger i Danmark have været benaadede, hvilken Næring har befordret Salt, Vin og Brændevins samt Spilseri³⁾ og Tobakshandelen fra Spanien, Frankerige og Holland udi Vestersøen, Ruegodshandelen⁴⁾ med Hør af alle Slags, Hamp, Planker og Klapholler paa Riga, Narva samt Lybæk og Dantsig i Østersøen for at faa alle Slags Issenkram, Stoffer, Lærreder, Humle, Tag og Mursten. Paa Sverrig for at nyde Tiære, Tømmer og Møllesten. Paa Sjælland og Smaalandene for at blive forsynet med Byg, Hvede og Ærter. Derfor

lægges her til Grund, medens den anden kun gengives, hvor den anfører noget ud over, hvad der anføres i den første, til hvilke den for enkelte Posters Vedkommende nøjes med at henvise.

1) En Slags hollandsk Fartøj. 2) Smaa Førselsbaade.

3) Gammel Form for Speceri = Krydderi.

4) Ry, en Slags Teppe (vistnok Sengeteppe).

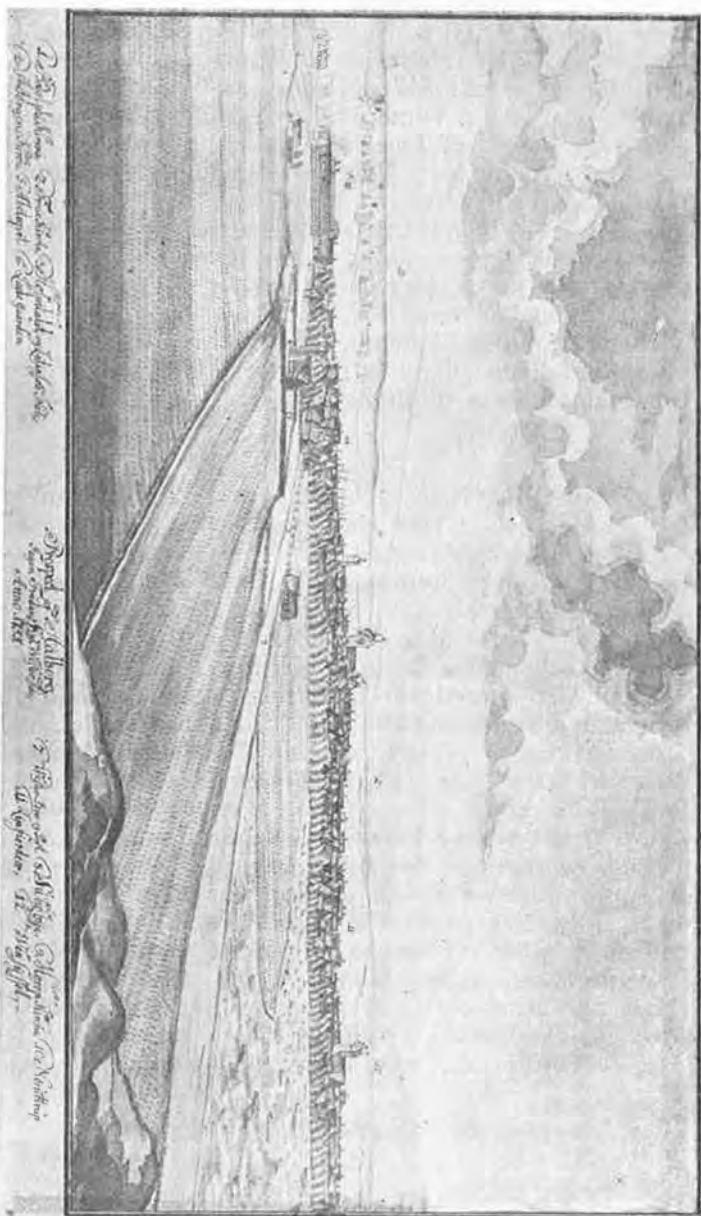
uden falder og Byens Næring ved Kornets Formaltning og ved Øl- og Brændevins Brygger- og Brænderier, Kornhandel af alle Slags, Fedevarer, Vadmæl, Fjeder, Lærreder, Bolster, Olmerdug¹⁾, og andet hjemmegjort Tøj, som kjøbes af Landmanden og igjen udi Norge afsættes, hvorfra føres Tømmer, Brædder, Jærn, Kommen, Kalk, Kakkelovne, Tiære og Tran, til Landmandens Tarv. Næring af Agerdyrkning har Byen ikke men ikkun en slet og vidtløftig Eiendels-Fædrift, hvilken dog af paagrænsende Bønder paastaas af en tiltagen Hævd at have Fællig i Byens med Rette tilhørende Eendels-Ejendom, der hidindtil formedelst Mangel af Penge til at udføre Byens Ret ved Proces har maattet være uindtalt.

3die Post.

Denne Bys Næring har kendelig aftaget saavel for de Handlende som Handtverkerne. Aarsagen er da til Handelens Aftagelse, at siden Borgerskabet ei har kunnet lade komme Salt, Vin, Brændevin og Tobak fra første Haand, formedelst deraf skulle sværes højere Told end i Kiøbenhavn, er Handelen, de dermed forhen har ført, og Krediten, de paa fremmede Steder derved har haft, møxen bleven nedlagt, tilmed har Sildefiskeriet i Limfjorden paa nogle Aars Tid mærkeligen aftaget, og den Handel, Kiøbmændene ved Salteri har haft, kendeligen svækket en Del, fordi Sildefiskeriet ødes ved den Mængde af Smaasild, som ved det stærke Fiskeri, der drives ved Pulsvodder udi Limfjorden, for Tiden fanges og som utienlig at spises eller saltet bliver kast for Svin. Saa og fordi Sildesalteri, som tilforn har været ud i Kiøbmænds Hænder nu bruges af enhver uden Forskiel, i Synderlighed siden Nibe By blev med Kiøbstadprivilegier benaadet²⁾. Herforuden har Aalborg By faaet et anseelig Knæk ved det stærke og overhaandtagende Landprang, som drives paa Landet, en Del

¹⁾ = Ulmerdug, Tøjart af Hør- og Bomuldsgarn.

²⁾ ¹⁰/₁₂ 1727.

Aalborg set fra Sydvest 1755. (Frederik V's Atlas. Kgl. Bibl.)

ved de Strandsiddere og Bønderkarle, som tilligemed en Del søvante Folk bo langs ved Stranden fra Vester-
vig og til Tversted Strand i Vendsyssel, hvilke op-
kiøber og tilvender sig Kornet og alle Slags Land-
sens Varer af Bønderne, farer med egne Fartøjer,
Sandskuder kaldede, over en Snes i Tallet, Aaret
igiennem til og fra Norge og bringer tilbage foruden
Tømmer alle Slags udenlandske Varer, som de i Lan-
det afsætter til Kiøbstædernes store Fornærmelse¹⁾.
Saa er og Handelen Kiøbstædernes Borgerskab beta-
get ei alene ved Bissekræmmere og Kroermænd paa
Landet, men endog ved Beboerne, saavel i Sundbye
som og udi Løchstøer, hvilke sidste imod det af høj-
salige og af højpriselige Ihukommelse Kong Christian
den 4des allernaadigste udstedt Forbud paa Købmand-
skab i Løchstøer af 1598 den 3. Juli, hvoraf her føl-
ger viediemeret Copie, holder aabne Kramboder, farer
med hele Ladninger til og fra Norge, samme til Aal-
borg Byes og andre Kiøbsteders store Fornærmelse
afsætter, saaat Bønderne have ei nødigt at rejse til
Kjøbstæderne for at sælge det, de har, eller kiøbe det,
som behøves. Paa nogle Aars Tid er og Aalborg
Byes Handel bleven mærkelig svækket ved en Høb
Qvinder og Piger²⁾, angivende sig fra Hadersleb, og
under det Skin at handle med Haar fare omkring i
Landet med Stoffer, Lærreder, Guld- og Sølvbaand
samt andet udenlands Kram, hvilke By fra By paa
Landet ved et Market efter et andet giøre dermed saa
stor og fri Handel, at Kiøbmændene, som dermed har
Handel, betages deres Næring; og ihvorvel det aller-
naadigst er befaleet, at de tyske Humleførere ei med
deres Humle maatte komme længere end til Kolding,
saa indfinder sig dog deslige Humleførere ved en og
anden Leilighed længere ind i Landet end dem aller-
naadigst er tilladt, og sælger deres Humle. Videre
til Aalborg Bys store Fornærmelse fare 6 lybske
Kjøbmænd jevnlig herpaa og i Særdeleshed ved Pint-

¹⁾ Jfr. C. Klitgaard: Hvetbo Herred I, S. 165 ff.

²⁾ De saakaldte »Haarkvinder«.

semarkets og imellum Michaeli og Martini Tider hidfører alle Slags udenlands Varer, hvilke uagtet den kgl. allernaadigste Forordning af 12. Decb. 1727 som ei tillader dem at føre uden deres Bys og Lands egne Produkter, dog uden Faveur af den kgl. allern. udgangne Toldrulle af 29. Feb. 1732 prætenderet at have Frihed til at føre, hvis de synes at kunne afsætte, hvorved Handelen udi considerable Maader for Byens Borgere bliver hemmet. Og ligesom her er skrevet om de, der fornærmer Kiøbstædernes Handlende, saa ere og Haandværksmestrene fornærmede, thi det var rart¹⁾, om ikke paa Landet i hver Herred skulde findes alle Slags Haandværksfolk til at forrette Proprietarier, Præsterne og andre paa Landet boende deres Arbeide, saaat snart ei nogen saa megel som en Klædning sy her i Byen, siden mere, hvorover det er kommen lil den Højde, at Haandværksmestrene flytte fra Kiøbstæderne og ned sætter sig paa Landet.

Vedrørende denne Post anfører Tolderen:

Det behagede hans kgl. Maj. allernaadigst at beskikke mig til at være Tolder her paa Staden sidst i Aaret 1722 saa jeg aflagde første Toldregnskab for oppebaarne Toldintrader udi paafølgende Aar 1723 og kan de aarlige ved Tolden indkomne Revenuer da bedst oplyse, hvorledes Handlingen siden den Tid haver her til- eller aftaget, hvorfore dessen aarlige Summa efter Regnskabernes nærmere Udvisende allerunderdanigst vorder mentioneret, som have været saaledes:

Anno 1723:	12717	Rdr.	Anno 1729:	4708	Rdr.
1724:	7455	—	1730:	4849	—
1725:	14241	—	1731:	8627	—
1726:	9472	—	1732:	9003	—
1727:	11508	—	1733:	4206	—
1728:	4542	—	1734:	6547	—

¹⁾ s: mærkeligt — sjeldent.

som udviser, at Indkomsten i de første 5 Aar haver været fra ungefær $7\frac{1}{2}$ Tusind Rdr., ligesom Fiskeriet sig haver forandret lit, hvoraf den meste Difference dependerer, men de dernest følgende 3 Aar, nemlig 1728, 1729 og 1730, haver Summen saa mærkelig aftaget rejsende sig af Forbudet paa de 4 Species fra fremmede Steder ej at maatte hidføre og særdeles formedelst saadan Forandring med Saltet, som det her i Byen til Fiskeriet bruges mest af, og omendskjønt hans kgl. Maj. allernaadigst da igjen ophævede dette Forbud¹⁾, saa haver Negocien i Almindelighed siden været saa svækket og slet, at samme her til Datum ikke er kommen i forrige Stand.

4de Post.

Vel haver her i Byen været baade Spanie- og Franskfarere, som have været værbare²⁾ og Borgerskabet haver ejet³⁾, men siden Defensionsfriheden blev ophævet og det blev Borgerskabet ei tilladt at lade deslige Skibe med Ladning indløbe udi Havnene her for Byen at losse, have de samme Skibe maattet afhænde, og ere nu af Krejterer, Galioter, Skuder, Smakker, Tielker og Jagter 33 Stkr. Byens Borgerskab tilhørende, af hvilke ere 4 Krejterer fra 9 til 24 Læster drægtige, 19 Galioter fra 7 til 29 Læster, 2de Skuder hver paa 18 Læster, 2 Smakker og 1 Tialk fra 8 til 20 Læster og Jagter fra 5 til 7 Læster inclusive drægtige iblandt dog ikun 1 Galioth 29

¹⁾ I 1726 fik København Monopol paa Indførsel af Vin, Brændevin, Salt og Tobaksblade, hvilket Monopol blev ophævet 1730.

²⁾ armerede — kampdygtige.

³⁾ Saadanne Defensionsskibe høre vi omtalt ved Svenskernes Besættelse af Aalborg 1644. Borgm. Chr. v. Ginckel ejede saaledes en Jagt paa 50 Læster, forsynet med 9 Kanoner, og et andet Skib paa 150 Læster, forsynet med 18 Kanoner. (Jfr. Pers. Tidsskr. 5 I S. 160.) Om Defensionsskibe se Holberg: Danmark og Norges gejstl. og verds. Stat, 3. Oplag, S. 327 f.

Læster drægtig bruges paa Frankerige. Hvad fremmede Varer her kommer, anlanges nu mest ved fremmede Skibe til Sverrig, hvorpaa her fra Byen i forrige Tider har været en temmelig god Handel baade at føre saltet Sild til samt Korn og Fedevarer og Mængde af Handsker og igien at faa deres Varer saasom Tiære, Møllesten, Allun, Jærn, Spiger og Søm saa og Bygningstømmer og Deler¹⁾, er nu saa godt som forbuden at komme med danske Skibe, henseende Tolden paa fremmede Skibe er saa høj i Sverrig, saa den Handling, som nu føres imellem Danmark og Sverrig er mest med svenske Skibe. I forrige Tider har denne Bys Fartøjer haft temmelig Fart paa Lübeck saasom at tilføre denne saltede Sild, Huder og Skind, saltet Aal, tør Fisk, særdeles Flønder, Smør, Vox, Uld og andet, hvad Landet gav af sig, og derfra igien frembragte Tag- og Mursten, Humle, adskillige Slags Alengods af Kirseyer²⁾, Ryer³⁾, Bayer⁴⁾, Rosker⁵⁾ etc. og Isenkram som udi Tyskland fabriqueres. Men nu gaar det anderledes til; Lybskerne, som meldt, kommer her med deres Fartøjer eller og for Toldens Skyld fragter pommerske Fartøjer tvende Gange om Aaret og føre saa alle Slags Varer hid iregnet Spetzerier og Farvetøj, som tilforn er kommen fra Holland, tager tilbage hvad her falder, saa Aalborg Fartøjer betages deres gamle Fart og de fleste Byens Handlende saaledes fast høkere af disse Lybskere, hvilke dog selv have mange af de Varer, de hidføre, paa 2den og 3die Haand, som ikke kan give god Pris for Indbyggerne. Byens egne Skibes Fart bestaar endelig herudi, at der kan gaa nogle til østersøiske Steder at hente til Fiskeriets Brug og Landmandens Tary Hør og Hamp, har dog den tønde⁶⁾

¹⁾ ∅: Brædder.

²⁾ Kirsey: En Slags tæt groft Uldtøj.

³⁾ Ry: Uldent Stof — Uldtæppe.

⁴⁾ Baj: En Slags uldent Stof med tykke Traade, saaledes kaldet af Byen Baye i Valland.

⁵⁾ Rosk: En Slags glat, uldent Tøj.

⁶⁾ ∅: trange.

Skjæbne at i forrige Tider kunde der føres ad Østersøen, Riga, Narva og Königsberg Ladninger saltede Vaarsild og Mængde af tørrede Flynder, som falder under Vesterstrand, og tage bemeldte Varer tilbage, men nu gaar de fleste ikkun baglastede og med rede Penge maa betale det største af Retourladningen, saasom de Skotter og Norske kan forhandle deres saltede Sild i Østersøen med Profit, naar de Aalborgkøbmænd ej uden Forlis kan afsætte deres, en Del fordi de Skotter ej svarer nogen Licente af det Salt, der til Fiskerierne forbruges, saa og fordi de norske har moderatere Told, svarer ingen Consumption af saadant Salt og har bedre Kiøb paa det Fuurtræ, de bruger til at salte udi. Ellers er da denne Bys Fartøjers staaende Fart paa Kiøbenhavn og Siælland og Smaalandene med saltede og tørre Sild, Fedevarer, Lærred, Bolster, Olmerdug med mere hjemmegiort Tøj og paa Norge med Rug, Malt, Byg og lidet Aure, Bolster, Olmerdug, Lærreder, hjemmegiort ulden Tøj, jyske Ulden Trøjer og Strømper og Fedevarer, og faar tilbage, hvad Landet giver af sig Bygningstømmer, Brædder, noget Tiære, Jærn, Jærnkakkeløvne samt Kalk, Kurve (?), Tran og Størfisk.

Vedrørende 4de Post anfører Tolderen:

Den Fart, her ved Byen forefalder, er mestendels med Borgerskabets egne Skibsrumme, undtagen de faa Spaniefarere i disse Tider, og siden den Handel igien blev tilladt, bekommes med Salt, hvilke alle ere fra fremmede Steder befragtede, efterdi ingen Spaniefarerskibe haves til Byen. De øvrige fremmede Fartøjer, som hid komme, ere nogle norske og kiøbenhavnske samt en Del smaa svenske, som afhente saltede Sild, item 4 à 6 af Lybækkere befragtede Fartøjer, hvorefter de fleste ere fra Femern, med hvilke samme Lybækkere tvende Gange om Aaret pleje at hidføre smaa Krambodvarer saasom Rye, Dantzigtøj, Nørnbergerkram og deslige, item Rue-

gods og Tiære samt Mur- og Tagsten, som igien herfra bringer Sild, Aal, ferske Varer, Kalkuld¹⁾, Huder, Skind og hvis mere af deslige, som maa udføres. Skibsfarten her til Byen falder 3 Mile ud udi Limfiorden hvor Skiberumme til 10 à 12 Fod Dybstikkende med ordinaire Vande kan passere ved Indløbet eller Fiordmunden, men derindføre kan de uden Mangel af Vand fremkomme til Byen, hvor store de maatte være og have Byens Indvaanere saamange Fartøjer, der herfra sejle som den hosheftede Liste omformelder, nemlig 33, hvor deres Facon og Størrelse samt Skippernes Navne ogsaa findes specificke forklarede; af disse Byens Fartøjer ere 2 eller 3 Stykker som undertiden fare paa Frankerige med Tømmerlast fra Norge, efter at de dertil have her fra bragt Korn-Varer og hjemføre saa fransk Salt og undertiden til Holland naar de enten med Kornvarer eller andre Ting ved given Lejlighed kan did hen vorde befragtet, som til Hjemlast fornemmelig fører spansk Salt og ellers adskillige andre Species saasom til Farverierne af de Sorter, som ere tilladt at indføres, item Specerier, Tobak og deslige Kiøbmangsgods, som der kan falde og her er omsættelig. Sammeledes fare ungefærlig her fra 7 eller 8 Stykker paa Østersøen som til Riga, Dantzic, Königsberg og Revel samt paa Sverrig til Norkjøbing med flere Steder, hvorhen de fører saltede Sild og igien hiembringer fra de første Steder Ruegods af Hør, Hamp og deslige og fra de svenske Grendser Tjære, Beg og Allun etc., som paa ethvert Sted kan faas og maa hidføres, de øvrige forhen tilkjendegivne fra Aalborg By farende Skiberumme, fører dels Kornvarer til Norge og afhente der igjen Tømmerlast, dels Sild til Kjøbenhavn og tilbagebringer baade spansk og fransk Salt m. v. som der er at bekomme, og nogle farer til andre Kjøbstæder her i Riget med Sild og bringer Kornvarer tilbage; det sker ogsaa undertiden, at nogle ligeledes farer til Lybæk med saltede Sild og hjem-

¹⁾ Fæhaar til at blande i Kalk (?).

bringe af de Sorter, som forhen ere navngivne, Lybækkerne 2 Gange om Aaret herhid med sig fører.

Den ovenfor omtalte Liste over Aalborg Bys Fartøjer ser saaledes ud:

Summa paa Fartøjerne	Fartøjernes Façon	Drægtighed Læster	Skippernes Navne
4	Krejert	24	Anders Engelbretsen
	ditto	20	Jens Jensen
	ditto	14	Lars Andersen
	ditto	9	Mickel Sørensen
2	Skude	18	Anders Nielsen Fladstrand
	ditto	18	Peder Gaj
19	Gallioth	29	Claus Janedz
	ditto	28	Mads Madsen
	ditto	19	Mads Bertelsen
	ditto	16 $\frac{1}{2}$	Christen Nielsen
	ditto	13	Søren Jørgensen
	ditto	11	Gunder Diderichsen
	ditto	10 $\frac{1}{2}$	Albret Pedersen
	ditto	10	Jens Simmensen
	ditto	10	Anders Olsen
	ditto	9 $\frac{1}{2}$	Niels Povlsen
	ditto	9 $\frac{1}{2}$	Lars Biørnsen
	ditto	9	Christen Clemmensen
	ditto	9	Lars Lund
	ditto	8 $\frac{1}{2}$	Anders Nielsen
	ditto	8 $\frac{1}{2}$	Niels Møller
	ditto	8	Niels Simmonsens
	ditto	8	Børge Hansen
ditto	7	Niels Albretsen	
ditto	7	Lars Andersen	
2	Smakke	20	Niels Madsen
	ditto	19	Peder Toft
1	Tjalk	8 $\frac{1}{2}$	Lars Larsen

Summa paa Fartøjerne	Fartøjernes Facon	Drægtighed Lauster	Skibpernes Navne
5	Jagt	7	Christian Lund
	do.	6	Anders Tommesen
	do.	6	Niels Madsen
	do.	5 ¹ / ₂	Lars Bendsen
	do.	6	Erik Mikkelsen ¹⁾

5te Post.

Denne By kan ikke sige sig saa lykkelig at have nogen Manufaktur uden Tobakspinderi og et lidet til en Prøve paa et Par Aars Tid begyndt Uldenfabriqve udi de fattiges Hus, hvorved Landets Uld udi tykke og tynde valkede Strømper og Nathuer efter engelsk Art forarbejdes. Har dog ikkun til Dato haft liden Fremgang formedelst Manqvement af Liebhabere. Dersom ellers de klippede Faareskins Udpracticering som de svenske ere komne i Vane med at føre her fra Landet, kunde blive hemmet, skulde vel Handskefabriqven med Fordel blive fortsat saavel til deres kongelige Majestæts Undersaatler paa Landet som og udi Kjøbstæderne deres Gavn, thi naar de svenske ej kunne faa deslige Skind her fra Landet, er de vel nødt til som før at hente Handsker og for at fremme deres Handel dermed søge at faa den store Told, der er paasat i Sverrig at svares af Handsker, som føres, igjen formindsket og modereret. For 70 Aar siden var i denne By et Sukkerkogereri saa godt, formedelst det Vand her falder, var dertil saa beqvem, at gjøre det hvid, det²⁾ her gik nogle Tusinde Pund Sukker fra, baade til Hamborg og Lybæk. Hvad sker! Der siges at være udgaact en Befaling, at Manden, som

¹⁾ Tabel over Aalborgs Handelsflaade i Aarene 1670, 1671, 1672, 1706, 1723, 1724, 1730, 1767 og 1768 findes i Olrik: Aalborgs Handel S. 96 ff.

²⁾ Saa at.

havde sat sine Penge herudi, maatte ikke mere koge, men det skulde være i Kjøbenhavn. Dette var jo denne Mands Skade og andre Nationer fik danske Penge, i den Sted Danmark kunde haft deres.

Tolderen bemærker under denne Post, at Toldregnskabet udviser, at en »stemmelig« Del hjemmegjorte Varer aarlig udføres, i det sidste Aar til et Beløb af 12,000 Rd., mest af Lærreder, andet hjemmævævet Tøj — uldent og Linned — saavel som Handsker, Strømper, Nathuer og deslige.

6te Post.

Udi denne By er ingen Monopolister undtagen 4 Barberere, flere maa sig paa den Profession ej nedsette. Ellers er Apothekeren og et Par af Farverne med Previlegio af hans kgl. Maj. benaadede.

7de Post.

Her er ingen Societeter eller Laug uden blandt Haandværksfolkene, hvilke regnes for 19 Laug, som herefter skal specificeres. Dog holdes her i Byen 2 Liglaug, som af Indbyggerne mellem dem selv ere oprettede. Det ene kaldes Kjøbmands Liglauget, det andet Skipperes Liglaug¹⁾.

Dog ere disse Laug ikke for fornævnte tvende Slags Folk alene, men alle andre af Indbyggerne, ligesom de finder Behag udi og kan accordere sig ind i Lauget, kan og blive imodtaget.

Kiøbmænd og Kræmmere maa vi da først melde om, da som denne Handel er almindelig at bruge for hvem der haver Lyst, kan vi ikke sige: den er Kiøbmand, den er Kræmmer, den er Vinhandler, den er Kornhandler, den er Tømmerhandler, den er Salter, den er Kroermand. Nej alt dette drives under et, ligesom enhver har Behag udi og Evne at udføre

¹⁾ Dette Laugs Ligvogn — et smukt udskaaet Arbejde fra det 17. Aarhundrede — findes nu i Vendsyssels hist. Museum i Hjørring.

hans Næring at faa eller mange Slags. I Tallet er da saaledes de handlende her i Byen, hvorunder Apothekeren, 3 Farvere og tvende Garvere, beregnes til 120 Stkr., iblandt hvilke 1, 2 à 3 Stkr. holdes fore at være Mænd imellum 16 til 20,000 Rdr., nok 2 à 3 Stkr., som menes at være Mænd paa 10 til 12,000 Rdr. Dernæst eragter vi at være en 4 à 6 Stkr., som holdes for Mænd paa 4 à 6000 Rdr. Videre eragte vi at være en 10 til 12 Mænd hver paa 1 à 2000 Rdr., en Snes Mænd hver paa 600 Rdr. Nok formene vi at være en 22 Stkr. at eje hver 400 Rdr., Resten 50 Stkr. kan vi ikke forestille os, om de ved Døden i Dag eller i Morgen afgik, at deres Giæld kunde blive betalt. Skippere er her i Byen i Tallet 36 Stkr., faa af dem, dog ikke uden Giæld, kan sige at eje deres eget Fartøj, nogle ere participerede med Kiøbmændene i Fartøjet, andre ere Sælteskippere og fare paa Hyre. Vi vide ikke at melde for vist, om den bedste ved Døden afgik, at han kunde efterlade sig over 500 Rdr., derimod vilde vel flere blive, som Gjælden knap kunde betale¹⁾.

Amtet og Laug, 4 Barberere, den ene muligt kan svare enhver, de tvende ere Enker i slet Tilstand. Guldsmede 4 Stkr., tvende holdes for Mænd paa 6 à 800 Rdr., den 3die paa 3 à 400 Rdr., den 4de fattig. Bagere 10 Stkr., hvoraf tvende Mænd agtes hver paa 4 til 500 Rdr., de andre maa borge dem frem i deres Haandværk. Feltberedere 4. En af dem er vel Mand paa 6 à 800 Rdr., de andre i slet Tilstand.

¹⁾ Jørgen Bille siger følgende om Handelsstanden i Aalb. ved Aar 1730: »Handelen regiæres af en half Snees Kiøbmænd, de andre lever af dem, som de kand, undtagen nogen, som lever af de Lybekers Jødiske Crediter, som foruander dem Vahrene fra eet halv Aar til eet andet, men paa saa store Pro-Ct^o Rente, at naar de fleeste slige saa kaldende Kiøbmænd haver handlet deres Lifstid Nat og Dag med megen Umage, Fliid og alle Inventioner til Hielp, saa erfarer man ved deres dødelige Afgang, at nogle efterlader sig kuns gandske lidet og den største Part slet intet.» (D. Saml. 1 — 4 — S. 207.)

2 Tinstøbere, den ene er vel Mand paa 6 til 800 Rdr., den anden paa 2 til 300 Rdr. 3 Kobbersmede, hver af de tvende agtes at være Mænd paa en 3 à 400 Rdr., den tredje paa 200 Rdr. En Naalemager, holdes for Mand paa et Par Hundrede Rdr.

Videre Handverksfolk af Lauge: Malere 4, Snedkere 12, Saddelmagere 3, Høllemagere 7, Skræddere 22, Skomagere 23, Klein- og Grovsmede med tvende Urmagere i et Laug 18 Stkr., Handskemagere 19, Bødkere 20, Drejere 5 og 1 Stølemager i et Laug, Tømmermænd 5, Murmestere 5, Linvævere 4 og Vognmænd 10. Dersom den velhavenste Mand i et af disse Laug ved Døden afgik, vide vi ikke der kunde blive 100 Rdr. efter ham til Kone og Børn, men derimod de fleste ikke at kunne betale deres Giæld.

Under Haandværksmænd uden Laug: 1 Sejlmager, 3 Rehslagere, 5 Parøkvemagere, 1 Angelmager, 2 Glarmestere, 1 Billhugger, 1 Gjørtler, 3de Bogbindere, 1 Blikkenslager, 3 Knapmagere og 4 Slagtere, de fleste i ringe Tilstand.

Haandværksfolk kan denne By ikke siges at fattes, dog kunde en god Murmester og en god Pottemager og en god Glarmester gøres nødigt her paa Staden.

Foruden forermeldte Handlende, Skippere, Professioner og Handtværker er vel 300 Familier af ringe Tilstand. Nogle nærer sig af ringe Brændevinsbrænden, andre af at fare, sær til Søen, sær¹⁾ op og ned ad Limfiorden med smaa Fartøjer, som kaldes Kaage. Mange lever for dem og deres ved Fiskeriet og arbejde ved Stranden som Daglønnere.

8de Post.

At der jo er Indbyggere nok til at dyrke Landet, skulde vi ikke paatvile, men om en Del ere fattige og kan ikke dyrke Jorden, som de burde, vide vi ikke bedre end, Proprietairerne kunde tage deres

¹⁾ sær-sær = snart-snart.

Landprangere og Kroermænd, som holdes paa Godset, mere til at forføre deres Bønder end hjælpe dem, og sætte dem til Gaardene paa en lovlig Maade at tjene deres Brød¹⁾.

FLÆSKUM OG HORNUM HERREDER²⁾.

1ste Post.

Benævnte Herreders Distrikt strækker fra Nibe Kjøbstæd nær og østerad, neden fra Aalborg til Mov Sogn, som er Destans paa 5 Mile, og støder Siderne

¹⁾ Om Posterne 6—8 opgiver Tolderen ingen Meddelelser, men henviser til Magistraten.

²⁾ Indberetningen for disse Herreder og den følgende — for Nibe Købstad — der ere daterede henholdsvis 10. August og 18. Juli 1735, angiver begge som deres Forfatter Søren Aagesen, der var Herredsfoged i de to Herreder og Byfoged i Nibe.

Som man imidlertid vil se, er Indberetningen for Herrederne meget tungt og kejtet affattet, ja til Tider ganske uforstaaelig, medens den for Nibe er langt bedre formet, hvorfor man maa tro, at ialtfald kun den ene af dem er affattet af Søren Aagesen personlig. Dette sandsynliggøres navnlig ogsaa ved Underskrifterne, idet Herredsindberetningen er underskrevet — med en ganske prunkløs Haand —: »Søren Aagesøn«, medens Nibeindberetningen er underskrevet — med Snørkler og Forsiringer: »S. Aagesen« og saaledes synes at være underskrevet og i saa Fald vel ogsaa affattet af Manden selv, saaat den Mistillid, man ved Læsningen af Herredsindberetningen maaske kunde faa til hans Kundskaber og aandelige Niveau, herved væsentlig svækkes. — Søren Aagesen var født i København ca. 1677. Han gjorde i 3 Aar (ca. 1701—04) Tjeneste som Sergent ved det fynske Nationalregiment, hvis daværende Chef, Oberst Chr. Fr. Bjelke til Næsbyholm, gav ham det Skudsmaal, at han i sin Tjeneste havde vist sig tro, redelig, flittig og oprigtig. I Tidsrummet 1710—20 var han Skibsskriver i Marinen og som saadan Regnskaber betroet. Han blev anbefalet af Præsides og Deputerede

langs til Havet i Limfjorden og ingen anden Sø til eller flydende Vand. Videre strækker sig i Bredden fra sønder og norder Kant paa 3 Mile og fra Øster i Sønder 2 Mile. Jorden overalt nesten befindes af Hede, Moser, Kiær og Enge, faa Steder sandagtig som og Lærbonde. Ingen Skove eller Krat, alene øster Ende lidet Del¹⁾.

Sandflugt og Dynner, Marehalm, Aade eller Øer ingen og ikke mange Bakker, mens mesten jevn Jord.

Harer findes paa adskillige Steder udi Hede-marken.

1) Af Kalk, Stenbrækning til Bygning eller Møller og Mørteller findes her i Herrederne intet af²⁾,

ved Sætaten, da han søgte Embedet som Herredsfoged i Hornum-Flæskum Herreder. Han fik den $\frac{5}{8}$ 1724 Udnævnelse som saadan, men blev først den $\frac{10}{7}$ 1731 udnævnt til Byfoged i Nibe. Han beklædte begge Embeder til 1743, da han »formedelst Legemssvaghed og Kræfters daglige Aftagelse» trak sig tilbage til Fordel for Johan David Conradi, der blev udnævnt til hans Efterfølger baade som By- og Herredsfoged efter først at have forpligtet sig til at svare aarlig til Søren Aagesen og eventuelt hans Enke 100 Rdr. (Jfr. Jyske aabne Breve Nr. $\frac{95}{1724}$ m. Indlæg, $\frac{102}{1731}$, $\frac{122}{1743}$ og $\frac{124}{1743}$.) Saa-vel Bytinget som Herredstinget holdtes i Nibe, Bytinget om Lørdagen, Herredstinget om Torsdagen.

¹⁾ Saaledes lidt Ege- og Bøgeskov omkring Guddumlund, i Omkreds $\frac{3}{4}$ Mil, et lille Krat i Gunderup Sogn, samme Gaard tilhørende, nemlig *Lundbykrat*, og i Mov Sogn en Skov navnlig Græset, 1 Fjerdingsvej lang og bred, mest Bøge- og Elletræer, samt en »ganske liden» Lund ved Lundbæk. Der var endelig iflg. R. 1743 Buderupholm Lund, $\frac{1}{4}$ Mil i Længden fra Nord til Syd men »smalagtig». Den bestod af »nogle gode Eger med unge Bøger og Hesseler».

²⁾ I R. 1743 for Nibe-Vokslev bemærkes: »... dog ligger Woxlef By næsten overalt paa en Kridebond, som Bønderne betiener sig af at mænge deres Giødning med til Jordens Dyrkelse, hvoraf Bygget visse gode Aaringer bliver vel hammelt. Ved Voxlev Aa ligger Gielstrup

mens Tørveskjær af Skov-Tørv og Hedetørv overalt. Mens det, der er tjenlig til Farveri eller til anden Brug, (saa lidt) som Kalksten, Rav eller deslige ved Søkanten, er deslige intel af, som er fornummet.

2) De(t) som groer paa Jorden som allehaande Særskov (!), hvoraf Planker til Skibsbygning eller andet til Bødker-, Snedkerarbejd eller og som Brendevod, Kul eller Aske gøres, er aldeles i omm^{te} Herreder intel af, mens af Kornvarer, som til Brændevin, Øl og Malt og Gryn gøres, voxer, Gud være æret, i denne Egn, mens af Rabsat¹⁾, Hampfrø, Tobak, Humle aldeles intel af, mens Senopsfrø, Haveurter saavidt til enhvers Fornødenhed. Af Hø avles, naar Gud giver Væxten, saa meget (som) til Bøndernes Fornødenhed og sommetider noget over, som til Kiøbstedmanden kan afstaas. Af Træfrugt²⁾ eller medicinske Urter intel. Af Lyngslet er ogsaa meget til Bonde og Husbonds Fornødenhed og sommetider noget des-

Bys Agerjord, høje Banker ved Aaen af idel raa Kalk eller Ler, hvoraf, om der var Skov eller Træer, kunde brændes nogle 100 Leester Kalk . . .« For Nørholms Vedkommende omtales et Bjerg, bestaaende af Hvidler og Kridt, hvoraf Kalk tilførn var brændt. I samme Sogn fandtes ogsaa Blåaler, hvoraf man brændte Tegl. Endelig fandtes der i Hornum Sogn hvidt Lerjord, som brugtes til at hvidte Bygninger med.

1) ☉: Raps.

2) Noget har der vel nok været; 1743 omtales det ialtfald, at nogle Orm af Skikkelse som Kaalorme angreb Haverne i Nibe, hvor de ødelagde Stikkelsbær- og Ribbuske »ja og mange Frugttræer«. Paa Klarupgaard »i en ganske liden Have« var der ligeledes nogle Frugttræer. Om Havedyrkningen i Storvorde oplyses endelig følgende: »Frugttræer ingen, som kan af Værdi antegnes, uden faa Rosetræer, Hyltræer, Piletræer og en halv Snes Æble- og Pæretreer i 3de Hauger i Storvorde, som dog i nogle Aar haver baaret Blomster og ingen Frugt.« Endelig var der Træfrugt i Lundbæk Have, »som holdes for at være den smukkeste Hauge, som her udi Eggen findes«.

lige at afstaa til Kiøbstedmanden, for Trang hos Bonden af Penge til kongl. Skatter saavel som Landgl. og videre Udgifter, som Bonden af alt, hvis Gud giver ham, maa afstaa og forhandle, saafremt han skal svare alle paakommende Udgifter¹⁾.

3) Allehaande Slags betydelige Kreaturer, som udi benævnte Herreder opfødes og findes, nemlig Hester²⁾, Stude, Kiør og Faar, hvoraf Ost og Smør, Tallig, Huder og Skind, Svin og Flæsk, Kalkunskershøns, Gæs, Ænder, smaa Høns³⁾, Duer og deslige er og findes overalt. Item de, som Vildt er, som Ulve og Ræve, er Mængde af og gjør Landmanden stor Skade paa hans Creaturer, aarsagen efter allernaadigste Forordning sjældent holdes Jagt for dem at ødelægge. Brokker, andre Vildkatter og alt deslige og af Storsvildt, Raadyr, Vildsvin er intet af i benævnte Herreder⁴⁾, Agerhøns, Svaner, Vildgæs, Ænder og andet, som Fjederne til Fyld eller Penne benyttes⁵⁾, item Bier, hvoraf Honning, Miød og Vox kan faas, er nesten overalt maadelig af.

4) Adskillige Slags Fiske, som fanges i samme Egn, nemlig i det store Hav som Limfjorden, faas Vaar- og Høstsild, Aal, Flynder, som kan bruges færske, Desligeste til at salte, mens af Helt, Giedder fanges her ingen af. Men af Sælhunde, som faaes Tran af og Skindene til Brug, fanges ofte nogle af i Limfjorden⁶⁾.

¹⁾ I Knarmov i Mov Sogn brændte man Salt. (R. 1743.)

²⁾ Et Stutteri fandtes paa Restrup.

³⁾ ∩: alm. Høns.

⁴⁾ I Budderupholm og Torstedlund Skove »strøffede der dog 1743 nogle Hjorte og Raadyr. Harer var der faa eller ingen af. Af skadelige Dyr nævnes i Nibe-Voxlev foruden Ulve og Ræve: Ildere, Vandrotter og Jordrotter, hvilke sidste 1742 gjorde stor Skade paa Sæden. Af Ulve blev der ofte til Herredstinget ført »gamle med Ungerne, nu 6, nu 8 i Tallet levende eller døde».

⁵⁾ Paa Fjordholmene i Nærh. af Nibe opsamledes Maageæg, der ansaas for »fast ligesaa nydelige som tamme Æg».

⁶⁾ Om sjældnere forekommende Sødyr meddeler Præsten

C. De Beboere, som findes udi benævnte Herreder, er baade rige og fattige Proprietarier, og deslige af anden Stand, som Præster og Bønder, paa samme Maade.

i Nibe (1743): In Majo indeværende Aar blev fisket 2de Haarstørredser kort efter hinanden, hver af 5 Al. Størrelse, som holdes for en kongelig Ret. Disse usædvanlige store Fisk, som aldrig man ved er faaet her tilforn, blev delt i visse Pund og Portioner og sendt i Byen til en og anden, men som man ikke vidste, hvorledes de skulde afkoges og tilredes, og den ækle Salt først udpresses, havde den en ækel sød og noget vammel Smag, og den var ikke saa behagelig at nyde som den holdes for rar. Sæle eller Sælhundede fanges og imellemstunder i Garnet og gjør ikke liden Skade, men oftere skyder man dem, naar de om Sommeren ligger og bader sig paa store Sten . . . For en 12 Aars Tid siden blev der fisket et Monstrum, som nogle kaldte en Haykat . . . af 3 Al. Størrelse bred og skrubet ovenpaa som en Flynder med Finder neden under med 4 kiødagtige Labber, ligesom en Haand med sine Fingre. Hovedet var hesligt, Øjnene som Oxøjne og Munden, naar den blev opladt, saa stor, at det lettelig kunde opsluge et lidet Barn. Tænderne vare mange og spidse som Naale, store og smaa . . . Over en tyve Aar siden ved Lundbæk Landebred fandtes et andet død Monstrum saa stort som en god Fedekalv. For en 16 Aar siden var indkommen i Fjorden ungefæhr $\frac{1}{2}$ Mil fra Nibe en Del Hvalfiske . . . som man kalder Springhvaler, af 20 Alens Størrelse eller Længde, der sprudede meget Vand af og vankede hid og did i Fjorden og foraarsagede stor Frygt, Skræk og Alteration hos Fiskerne . . . Endelig blev en af disse Springhvaler, som man holdt for en Unge, indviklet i et Fiskegarn eller Vaad ved Giøl, da Fiskerne paa Giølland kom i Mængde ud med Piger (Pigge), Baadshager, Øxer og Reb . . . parterede den og kogte en god Kvantitet Tran. Alt dette er forefalden i min Tid. Præsten fortæller endelig et Sagn, som stammede fra ældgamle Folk, bl. a. om, at Sildefangsten ved Nibe for ca. 150 Aar siden som Følge af Trolddom var

2den Post.

I benævnte Herreders Sogne og Byer er deres Næring og Brug ej andet end som Bondehandel og Brug, af den Beskaffenhed som udi 1ste Post er forklaret¹⁾. Haver de noget af hvad Slags være kan over egen Brugs Fornødenhed, fører de det til nærmeste tilliggende Kjøbstæder som Aalborg og Nibe, det der at forhandle som og til visse Markeder det at afstaa baade for rede Penge, og deslige ofte studser²⁾ Vare for Vare efter Prisen paa de Tider være kan, mens af fabriqverede Varer findes der intet.

3die Post.

Angaaende Distriktens Tiltagelse eller Aftagelse er at beklage, mere aftager end tiltager Tid efter Tid des Aarsage, Bonden angaaende, er plaget med stor

ophørt, hvorfor en Del Nibinger nedsatte sig i Skaane og syd for Helsingør, hvor de Steder, paa hvilke de bosatte sig, kaldtes »Niboe« (Nivaa) eller »Névig«.

- ¹⁾ Om Jorddyrkningsmaaden m. v. giver R. 1743 Oplysninger for nogle af Sognenes Vedkommende, saaledes: »Udi *Sønderholm* Sogn saaes 1 Vang med Rug, 2de med Byg og 1 med Havre. Naar der indfalder vaadfulde Aaringer kan Bonden sælge noget af Byggen. Udi *Frejlef* Sogn saaes 2 Vange med Rug, 1 med Byg og 1 med Havre. Skal deraf sælges, bliver det Rugen. I *Veggerby-Bislew* kunde i gode og frugtbare Aaringer sælges ca. 200 Tdr. Rug, 100 Tdr. Byg og 150 Tdr. Havre. — Om *Aarestrup*, *Gravlev* og *Budderup* meddeles: »Udi alle Sognerne er den samme Slags Sæd og Jorddyrkningsmaade, nemlig: Efler Giøden tages 1 Kiærv Byg, 2 Kiærve Rug og 2 Kiærve Havre. Dog maa agtes, at paa vestre Side, saasom i Fløe og Sørup tages formelst Jordens Skarphed 1 Kiærv Byg, 1 Kiærv Rug og 2 Kiærve Havre, hvorefter Jorden overalt hviler 4 à 5 Aar. Til *Gravlev* By er en vis Vang ned imod Søen, hvor der stundom saaes det Slag Byg med 2 Rade Kiærner, som kaldes *Himmelbyg* eller *Gumring«.*

²⁾ a: bytter.

Høveri, saa mange derover ikke kan faa forrettet hans Gierning, som bestaar af Bondehandel, til hans egen Nytte og Huses Vedligeholdelse, samt Skatters Udredelse, hvorføre mange maa gaa fra Gaard og Hjem og derover bliver altid fattige Lemmer til Underholdning des mere og mere.

4de Postes

Indhold formelder 2. Post og ej videre, alene Proprietarierne, der kan have Mængde af adskilligt til at føre til Kjøbstæderne som og til Udskibning, dog ikke andensteds vidende end til Danmarks egen Provincier.

5te Post

betræffer forrige Erklæring, som vedkommer Kjøbstæderne og Landboer allene Væveri af Vadmél, hjemmegjort Tøj, Bolster og Lærreder, Binderier af Nattrojer, Huer, Strømper og Vanter, som i ermeldte Herreder virkes mest til egen Brug, og øvrige forhandler til Kjøbstæderne, som meldt er, Aalborg og Nibe, eller og til de bestemte Markeder¹⁾.

6te Postes

Indhold. Vides ingen at have Privilegia i nogen Maader at være udgiven enten monopoliske eller exclusiva, alene de, som kan have allernaadigste Privilegium paa Krøeholderi, som er erhvervet af hans Excell^{ce} Hr. Generallieut^{nt} Levetzov^s), velædle Hr. Borgemester Grothum i Aalborg og Mad^{me} Paistrups sammesteds, mens ikke nogensinde har kunnet bleven mægtig³⁾.

¹⁾ I Aarestrups Pastorat var der 1743 i Skovbyerne »bekendte« Hjulmænd og Træskomænd, der forsynede »Sletbyerne« (∅: Byerne, hvor der ikke var Skov) med saadanne Trævarer.

²⁾ Christian Friderich v. Levetzau, 1682—1756, Ejer af Restrup, Torstedlund, Aastrup og Overklit m. m. (se ovenfor S. 414 f.).

³⁾ Vedrørende 7. og 8. Post findes ingen positive Oplys-

NIBE KØBSTAD.

1ste Post.

Nibe Bys Handel og Negotie bestaar fornemmelig af Sildefiskeri og Salteri saavel som liden Kjøbmandskab og Handel med Bonden.

2den Post.

Nibe By har vel i nogle Aar tiltaget med Mængde af Folk, men derimod mærkelig aftaget i Midler og Næring formedelst Fiskeriets Mislingelse og Fiskestadernes allfor højt af Ejerne opdrivende Afgift mere end tilforn, og særdeles siden en Mand af Aalborg er bleven den største Del af Fiskestaderne her for Nibe raadig¹⁾, foruden at adskillige ved Limfjorden boende Bønder herfra og til Hals, som er 4 à 5 Miles Distance, ligger med deres Drivergarn og Sildevaader i Fiskeriets Tid Ivers over Sejldybet fra det ene Lands Grund til det andet i stor Mængde fremfor tilforn og derved uden at svare noget deraf til hans Maj^{ts} Cassa belæger Sildenes Opgang lil de matricullerede Fiskestader her i Nørlaae for Nibe, som er Byen til mærkelig Fornærmelse, ja endog ved det at en Del af

ninger. Derimod meddeler R. 1743 følgende om Folkmængden i de forskellige Sogne: I *Gunderup* og *Nøvling* Sogne tilsammen var der ca. 800 Kommunikanter og ca. halvt saa mange af den opvoksende Ungdom, i *Mov* Sogn ca. 500, unge og gamle, i *Guddum* Sogn ca. 260 og i *L. Vorde* ca. 120, unge og gamle, i *Aarestrup*, *Budderup* og *Gravlev* Sogne tilsammen var der 8 à 900 Indbyggere foruden Børn og i *Veggerby-Bistev* Pastorat ialt 550; for andre Sognes Vedk. angives kun Antallet af de aarlige Fødsler og Dødsfald, saaledes var der 1741 i *Ferslev* Sogn 5 fødte og 3 døde, 1742: 9 og 8, *Dal* Sogn 1741: 8 og 4, 1742: 4 og 7, *Voldsted* Sogn 1741: 5 og 6, 1742: 4 og 10, *Storvorde* Sogn 1741: 10 og 7, 1742: 11 og 17, *Sejlfod* Sogn 1741: 2 og 3, 1742: 3 og 2, *Sønderholm-Frejlev*: De sidste Aar: 16 og 20 i begge Sogne tilsammen.

¹⁾ Eneraadende over.

Aalborgs Kiøbmænd holder ligesaa fuldkommen en Handel og borgerlig Næring i og ved Byen med Salteri og Fiskeri, ja større end de bedste af Byens Indbyggere, samt opkjøber og i deres her i Byen dem tilkjøbte Salteboder lader salte alle færske Sild, de saavel af indenbys som omkringgrænsende Fiskere kan faldgiøre, saa og ved deres Folk her i Byen lader udsælgé til Bønder og andre udenbys Hør, Hamp, Sall, Tiære og deslige i smaa Partier uden at svare nogen borgerlig Tyngde ligemed Byens Indvaanere eller her vundet Borgerskab, som alt er Indbyggerne til stor Indpas og Afgang i deres Næring og Handel og strider directe imod hans Maj^{ts} allernaadigste Lov og Byen meddelte Kiøbstedprivilegier. Ligeledes er det og denne By til en mærkelig Undertrykkelse, at dens Indbyggere mere end andre Kjøbstæder her omkring maa svare langt højere Jordskyld af deres Bygninger og Huses Grunde end de. Thi imod at der i andre Kjøbstæder svares ikkun 1 til 2 Mrk. danske i det højeste af et Jordsmuld¹⁾ svares her 6, 7 til 8 Mrk. danske, som opløber til en anseelig Summa aarlig.

3die Post.

Her til Byen er alene trende smaa Jagter paa 3, 4 Æ 5 Læsters Dræglighed²⁾, som alene farer paa Kjøbenhavn og Smaalandene her fra med saltede Sild og Fedevarer og igien bringer fra Kjøbenhavn Salt, hvoraf deres meste Ladning bestaar, og undertiden interesserer Byens handlende Indvaanere udi fremmede — dog indenrigs — Fartøjer, som de befragter til at hjembringe Hamp og Tiære og deslige til deres Fiskeris Brug. Fra Kjøbenhavn samt Smaalandene og Sverrig ankommer undertiden Fartøjer, som afhandler Byens Indvaanere baade færske og salte Sild. Saa og kommer en Del Fartøjer fra Norge hertil

¹⁾ = Jordsmon — Grundstykke.

²⁾ I 1768 havde Nibe 10 Fartøjer, nemlig 9 Jagter og en Galiot. (D. Atl. V Tom 1 B S. 12.)

med Tømmer til Husbygning og Steg¹⁾ til Fiskeriets Brugelighed²⁾).

4de Post.

Fabriqver eller Manufacturer er her i Byen eller omkringgrænsende Steder ikke nogen af ikke heller har været uden alene en Farver, som tillige er Over-skjærer³⁾, og oprettet en Stampemølle, mens om hans Maj^t skulde nogensinde allernaadigst falde paa de Tanker at lade oprette nogen Slags Manufactur i denne Province, vilde dette Steds Indbyggere i Særdeleshed allerunderdanigst bede, at det her udi Byen maatte vordre oprettet, af Aarsag her er et folkerig Sted, hvor en stor Del Mennesker, saavel Mand som Qvindekjøn, sig af Fiskeriets og Salteriets Brug opholder, mens imellem Fiskerierne har intet at bestille eller fortjene og da med Ørkesløshed maa fortære, hvad de i Fiskerierne fortjener.

5te Post.

I Følge 4de Postes Indhold er her ingen, som har haft eller har Privilegier i saa Maader uden alene en Farver, som for 7—8 Aar siden haver nedsat sig her i Byen og udvirket allernaadigst Privilegia paa alene udi hans og Hustrus Livstid at holde Farveri.

6te Post.

Her i Nibe er ingen Societeter eller Laug uden alene en Del af Byens bedre Indvaanere haver indbyrdes imellem sig selv oprettet et Ligsocietet, men Laug eller Laugsrettighed er ingen, da dog derom nogle Gange er indgivet Suppliqver, men ingen allernaadigst Resolution derpaa erholdet. Af Kiøbmænd og Kræmmere, som for Byen og Bonden faldholder

¹⁾ ∩ : Pæle til Ruser og Bundgarn.

²⁾ Der var ingen Havn til Nibe, men Skibene, som skulde lades eller losses, maatte ligge ude paa Dybet, hvor Kaagene førte Varerne til og fra. (R. 1743.)

³⁾ Der tilklipper Klædet efter Vævningen.

lidet Grovkramvarer, er ialt 11 Mænd og Borgere her i Byen, og hvad deres eller de andre Byens Kiøbmænd og Indvaanere, som handler med Fiskeri og Salteri (der ikke egentlig kan vide, hvormange er) deres Tilstand er belangende, da ere de samtlig i maadelig Tilstand og tildels holder Balance ved deres forhen mentionerede liden Handel og Brug. Af Handtverksfolk ere følgende: Chirurgi 1⁴⁾, Guldsmede 1, Kaabersmidde 1, Grov- og Kleinsmidde 2, Bagere, som bager Hyvedebrød, 3, foruden en Del Husbagere, som bager Rugbrød, Snedkere og Tømmermænd 5, Bødkere 30, Hattemagere 1, Skomagere 3, Skræddere 4, Feldberedere 3, Handskemagere 3, Murmestere 1. — Angaaende samtlig forbemeldte Handtverksfolk deres Tilstand, da er den tildels maadelig og slet, og vides ikke, at andre Slags Handværksfolk eller mere end anført er, her kunde behøves eller subsistere²⁾.

7de Post.

Til Nibe er alene Avl og Agerjord 23 Boelsjorder, hver Boel matriculeret for 1 Td. 4 Skp. 3 Fr. Hartk. og deraf ejer Byens Indvaanere 5 Stkr. De øvrige tilhører de her omkring liggende Proprietarier og Hospitaler, hvoraf de samtlige svarer Skatter, Tiende og al anden Afgift ligesom der svares af Bøndergøds paa Landet, endskiøndt forbemeldte Selvejere allerunderdanigs formener sig ifølge Byen meddelte Privilegier allernaadigst forskaanel derfor, og nyder

¹⁾ Peter La Roche, f. ca. 1679, begr. ²⁰/₄ 1746 i Aalborg. Bartskeer i Lemvig 1708, i Holstebro 1715, i Nibe 1735, hvor han endnu var Enebartskær 1737 (²³/₈), men han er vist snart taget derfra, ialtfald før 1743 og da rimeligvis til Aalborg. (Velvilligst meddelt mig af Hr. Kredslæge K. Carøe.)

²⁾ Paa Danske Atl.s Tid (ca. 1768) var der i Nibe 12 Købmænd, 23 Agerdykere, 10 Skippere, 39 Haandværkere, 19 Fiskere, som selv holdt Kaage, og 130 »Daglønnere til Fiskeriet« (af begge Køn).

den Frihed som andre Kjøbstæders Indbyggere i saa Fald allernaadigst er forundt¹⁾.

BEFOLKNINGENS »INKLINATION«²⁾, SPROG OG NAVNESKIK.

I førstnævnte Henseende meddeler Præsten til *Romdrup-Klarup*, at de derværende Beboeres Inklination ikke var synderlig rosværdig, »thi de fleste er hengivne til Bugens Fyld; saalænge de har noget, æder og drikker de vel, og naar de har intel, sulter de«. Sognepræsten i *Nibe* var derimod bedre tilfreds med sine Sognebørn og siger, at de var arbejdsomme, flittige, haardføre og vant til megen Slæb, Kuld og Frost fra Barusben. I *Guddam-Lillevorde* skildres Beboerne ogsaa som arbejdsomme (=men dog mest fattige) og i *Veggerby-Bislev* som »robuste, stræbsomme og højelige«.

Om Sproget findes ikke videre fyldige Oplysninger i R. 1743. For *Nibes* Vedkommende angiver Herredsfogden, at de fleste der siger »a« (i Stedet for jeg), medens Præsten meddeler: »Udi Nibe tales af

¹⁾ 1743 anslaaer Præsten Indbyggerantallet til 7 à 800. Han bemærker videre: »Men dette er det mærkeligste og beklageligste, at denne fattige Fiskerby idelig opfyldes og formeres med saa mange fremmede fattige, som alle vegne Aar ind og Aar ud stimler hertil, saa at afdankede Soldater, Ryttere, Matroser, Bønder, Husmænd, afsatte fra Gaarde og Huse, som dog Herskaberne og Sognene, de kommer fra, skulle forsyne (forsørge), søger hertil foruden Hustruer og mange Smaabørn som deres Asylum og Tilflugtsted. Af den Aarsag, siden ingen Foranstaltning har hidindtil været at hindre den Tilflugt, gaar *Tiggeri* og *Tyveri* saa meget i Syng som ingen andre Steder, saa at de fattige Beboere kan snart selv forarmes og ikke holde det ud med deres egne langt mindre med saa mange udenbys Stoddere og fattige umyndige Børn . . . Mærkeligt er det, at Indvaernerne ere baade Borgere og Bønder«.

²⁾ Tilbøjelighed.

de fleste og bedste got ren Dansk, ikke »a« men »jeg«. Nogle gemene fattige, som har sat sig ned fra andre Landsbyer, siger »gaa i Frammerset, Stegerset« i Steden for Kiøkkenet, »vær ra« i Steden for hastig etc. Præsten til *Ellitshøj-Svenstrup* anfører Ordene: raa = hastig, hvens = hvad, aager = fremmed, Unnen = Middagsmad, strag Vejr = dejligt Vejr. I *Veggerby-Bislev* havde man Udtrykket »at gjøre sand« i Betydning at gjøre rent og i *Aardestrup* Pastoral Ordene »Fornoun« og »Efternoun« = henh. Formiddag og Eftermiddag, »øvt« = tilstrækkeligt eller overflødigt, »møgle« = meget. Paa samme Egn udtalte de fleste r som d. Den Mov Præst erklærede, at alle Talemaader var »rare« for ham.

Som almindelige Navne nævnes Peder, Povl, Karen og Maren, som sjældnere: Mandsnavnene Bodil og Brix samt Kvindenavnene Bennet, Gye og Zinne (alle i Mov Sogn), Thyra (Sønderup), Signe (Ellidshøj), Mandsnavnene Guddi, Bøji og Nanne, Kvindenavnene Appellona, Clara, Esthre, Sibylla, Thide og Ursula samt Tilnavnene Hørtikarl, Leger, Speger, Sodi, Troid, Mand og Barn (alle i Nibe). Herredsfoged Conradi i Nibe meddeler endvidere, at nogle faa dersteds havde Tilnavnet »Konge«, hvilket havde sin Oprindelse deraf, »at for ungefehr 80 Aar siden var der en Karl i Haubroe Sogn, som var meget særdeles stor og stærk fremfor andre. Ham gav Husbonden, som boede paa Mølgaard, dette Navn for Skiers (Spøg), siden han ingen anden Binavn havde, at han skulde være Konge over de andre hans Naboer. Efter den Tid beholdt han og hans Afkom, som siden er flyttet til Nibe, dette Kongenavn«. I *Aardestrup* Pastoral var der en Kvinde af det besynderlige Navn Gold Nielsdatter og endelig en Mand af Bislev, der kaldes Holden, — »en fattig Mand« — og altsaa ikke svarende til Navnet.

SUNDHEDSTILSTANDEN.

I *Romdrup* og *Klarup* havde der i Snese Aar ikke grasseret nogen smitsom Sygdom, heller ikke i mange

Aar i *Storvorde* og *Sejlfled* »uden undertiden Smaakopper og nu forgangen Vinter (1743) var gængs en Sygdom, som blev kaldet *Frislinger*¹⁾, men ingen døde af den i disse 2 Sogne«. I *Mov* havde der været nogle »hidsige Siugdomme«. I *Gunderup-Nøvling* var *Brystsygen* den mest almindelige. I *Sønderholm* og *Frejlev* havde *Sprinkelsygen*²⁾ raset i 4 Aar, men ikke ret mange var død deraf. I *Veggerby* og *Bislev* havde der ogsaa været *Sprinkler*, og man led der tillige en Del af »*Hovedsyge*«. Det maa vist ogsaa have været *Sprinkler*, som *Præsten* til *Sønderup-Suldrup* kalder »*Febris Cathar*«. Denne Sygdom havde i et Par Aar raset der i Sognene og bortrevet saa mange som ellers kunde være døde i Løbet af 6 Aar. I *Nibe* klages over *Forkølelse*, *Koldesyge* »og nu i Aar (1743) har temmelig graseret *Børnekopper* og *Sprinkelfeber*, hvoraf en Del, dog ikke stor Mængde, er bortdøde«. Det maa dog herved bemærkes, at *Byfogden* beretter, at der i de sidste 3—4 Aar var død 3 à 400 Mennesker af *Sprinkler*. I *Hornum Sogn* var *Beboerne* stærke og sunde, og der havde ikke i nogle Aar graseret nogen smitsom Sygdom.

KILDER.

Saadanne findes alene omtalt i *Indberetningen* fra *Nibe*: »I *Nibe*, neppe et *Stenkast* fra *Fiorden*, er en meget umistelig *Kilde* eller *Væld* af meget sundt og godt *Vand*, som alle betiener sig af til *The*, *Mad*, *Brygning* og *Tvæt*. *Nordvest* for *Nibe* et *Par Bøsse-skud* er en anden *Kilde*, som *Folk* besøger efter gammel *Skik* *Sct. Hans Aften* eller *Dag*, men ikke er af nogen sær *Nytte* eller *Betydenhed*, ja ofte er ganske tør. — Igiennem *Nibe By* gaar en *Aa* eller *reitere* at sige et *Vandfald*, som man her kalder *Tyvdal* for sin hastige og uformodentlige *Komme*; om *Sommeren* i tør *Vejr* er den ganske tør, men naar stærk *Torden-regn* falder eller om *Vinteren* stærk *Tøbrud*, kan den bruse som en *Mølle*, flyde ind i *Folkes Huse* og *Kilden* ikke til liden *Skade* . . .

¹⁾ En *Hudsygdom*? (*Feilberg*.) ²⁾ *Petechialtyphus*.

ANTIKVITETER OG ANDRE MÆRKVÆRDIGHEDER.

Romdrup, Klarup, Stor Vorde, Sejlflod og L. Vorde Sogne var ved Aar 1743 »separeret fra det øvrige af Herredet, paa sine Steder ved Aaer og Vand og paa andre Steder ved vilde Kiær og Morads, og derfor kaldes samme 6 (!) Sogne især *Holmen*, Indbyggerne *Holmboere* eller *Slætboer*.«

»I *Ganderup* Sogn syd for Fielrad By findes paa Marken en liden Høj med en maadelig stor Sten paa, under hvilken menes, at Kong Snigo og hans Dreng Tuffe ligger begravet. Steph. Johanis Stephanius har i sine notis om Saxo Gramat. pag. 94 anført samme Stens Figur¹⁾«

I *Hornum* Sogn var der mange smaa Høje og Bjerge »iblandt hvilke den fornemste kaldes *Tinghøjen*, som ligger imellem Guldbech og Hornum Heder østen for Hornum, udi hvilken der paa den vestre Side findes en stor Hul, hvor Herredstinget ungefær for 70 Aar siden er bleven holdet, men nu forrettes i Nibe²⁾.

»Ved *Hyllested* beliggende paa den venstre Side af *Suldrup* Kirke er 3 dybe Huller, det ene kaldet et Fierdingkar, det andet »Skieppen«, det 3die »Tønden«, mægtig dybe og vide.«

»Paa *Synderholms* Østermark findes et Bierg, kaldet af den gemene Mand »*Troldkirke*«, hvorpaa findes 55 store Kampestene, hvoraf en bred Sten, 21 Al. omkring, ligger paa 5 mindre, og udi *Freilef* Sogns Mark er en lang Dal, kaldet »*Dundal*«. Udi forbe-
nevnte *Dundal* findes en Grav omsat med Stene og

¹⁾ Indskriften var herefter: »Baldur risdi stini densi eufeter Snigur hin guder fadur Kunng sin, diagn guden, aug Tuffi mudur sins, deir liga bedi unt dis haugi«. Præsten bemærker, at Indskriften paa Stenen nu næsten var bleven ukendelig. Efter Trap er denne Læsning dog urigtig og Stenen sat over en Mand ved Navn Api, se IV S. 433.

²⁾ I Henh. t. Reskr. ^{10/12} 1734. — Se Kortet i Aarborgens I B. Side 438.

ophøjet med Jord, kaldet »*Mullis Grav*«. Samme Mulli skal have været en Kiempe, der er falden udi et Felttog paa samme Sted, hvorom dog intet uden gammel Bonderelation.«

»En halv Fjerdingvej fra *Nibe* Agerjord i et Aarsgiøde, kaldet *Schal*, fordi det er temmelig skallet i tørre Aaringer paa Græs og Korn, ligger 5 Høje i Rad med hinanden højt oppe. Lidet nedenfor er en rund grøn, stor, dyb Dal, som kaldes »*Zulgrib*«. Ved 3 Gaarde »*Lunden*« kaldet, i *Voxlef* Sogn ere adskillige høje stejle Brinker og dybe Dale, skal have staaet en skøn Skov samt Røverhuler, men nu findes ikke en Kvist uden blot Lyng . . . Sydsydøst $\frac{1}{2}$ Fjerdingvej fra *Nibe* ligger en Høj med 8 à 10 store Stene i en Ring, som vel muligt i den hedenske Tid har været et Dom- eller Offersted, hvorom intet tilforladeligt vides.

HERREGAARDE.

Klarup Sogn: »*Clarupgaard*, forrige Regiments-
kvartermester *Jørgen Hauch* hans *Sædegaard*, hvor-
under ligger en Del *Bøndergods* i *Romdrup*, *Clarup*,
St. Vorde og *Seglflod*, *Vaarst*, *Fielrauf*, *Gunderup*,
Thorup etc.¹⁾ *Borgegaarden* er med *Tegl*, men *Lade-*
gaarden med *Taghuse*, i temmelig god *Stand*.«

Mov Sogn: »En gammel *Herregaard*, navnlig
Egense Closter, men som den er incomplet, nyder ikke
sine *Privilegier*. En middelmaadig *Bygning*. *Eieren*
er *Mr. Erich Vraae*. En stor *Bondegaard*, navnlig
Høstmark eller rettere *Høgstedmark* formedelst de
mange *Hø* der er. A^o 1698 satte *Amtsforvalter Peter*
Klein paa *Aalborg Amtstue* en smuk *Bygning* derpaa,
da det tilforn var adsplittet *Bøndergods*.«

Guddum Sogn: »*Herregaarden Guddumlund* . . .
i mange Aar ejet af *Hr. Obristleut. v. Buchwald* og
efter ham af hans *Søn Hr. Capt. v. Buchwald*, men
ejes nu²⁾ af *Fru Cancellieraadinde Lassen* til *Rødset*.

¹⁾ Til *Gaarden* hørte *Sejflod Mølle*, der havde 3 *Kværne*
— tidligere 4. ²⁾ Fra 1738.

Bygningen er gl., bestaar af 3de Huse paa Borgegaarden. Hvo der har bygt den, ved jeg ej . . . Ved Gaarden ligger en Vandmølle med 2 Kværne . . . Der siges, Gaarden i gamle Dage har været kaldet »Gudindelund«, fordi der i de hedenske Tider skal have boet en Gudinde . . .¹⁾»

Aaestrup Sogn: »Herregaarden *Torstedlund*. Ny Bygning, Bindingsværk, dog Egetømmer. Borregaarden af 3 Fløje, teglhængt, og Fiskegrave omkring, opbygget for 50 à 60 Aar siden af Hr. Admiral Bielke.«

Budderup Sogn: »*Budderupholm*, ny Bygning, Bindingsværk, Fyrretømmer, opbyggt af nuværende Ejer velbaarne Tøger Bentzon.«

Suldrup Sogn: »*Albech* . . Hs. Ex. Hr. Generall. Levetzau til Restrup tilhørende.«

Sønderholm Sogn: »Herregaarden Restrup . . af italiensk Bygning, bekostet for faa Aar siden af itzige Beboer Hs. Excl. Generalleut. Friderich Levetzau.«

Bislev Sogn: »*Lundbek* . . . med Grave omkring, af hvis Vand²⁾ drives en Overfaldsmølle, kaldet *Lundbeck Mølle* . . . Noget af Herregaarden, nemlig Stueraden³⁾, er med Bindingsværk, Fløjene grundmurede, ellers vel i Stand og først bygget for 200 Aar siden af en gammel Adelsmand, navnlig Christopher Michelsen, der nedbrød den, da den var forfalden, og fraflyttede den fra sit første Sted, som er en god Fierdings Mil derfra, hvis gamle Grundvold endnu kan ses, til det Sted, hvor den nu staar.

HELLUM OG HINDSTED HERREDER⁴⁾.

1ste Post.

Da hvad samme Districtes Tilstand, Beskaffenhed og Producter er betræffende, saa er dito District

¹⁾ Gaarden findes i et Dokument af 1426 benævnt Gudinglund (Erslevs Rep. 6244).

²⁾ Der havde sit Tilløb af en lille Bæk (Lundbæk).

³⁾ = Istedrad, Raalling, Stuehus etc.

⁴⁾ Indberetningen er dateret Bælum den ¹¹/₁₀ 1735 og skyldes Christian Schoustrup (Schousdruph), der var Her-

beliggende og sig (A) strækkende fra *Hoebro-Broe* langs op med Mariaggers-Fiorens nordere Side, ungefehr 3 gode Mile, alt øster paa forbi *Mariaggers* Kiøbsted og *Hadsunds* kongl. Toelstæd ud til Haved, og saa langs hen nær paa ungefehr $1\frac{1}{2}$ Mil til *Strit-Mølle*¹⁾, hvor Møllebækken gjør Skiel, som haver sin Oprindelse fra 2de Søer, Lille og Stoer Søer kaldet, som ligger for nørder Ende af en stor Mose eller Kier (som strækker sig fast til Mariaggers Fior igien), og saa videre væster paa til Aaen, som kaldes *Lindenburg-Aa* paa det Sted, som kan være $1\frac{1}{4}$ Mile, og saa derfra end mere væster paa til *Schiølling-Broe-Broe*²⁾, som er ungefehr $1\frac{1}{2}$ Mil derfra, lige i Sønder til forbeholdte *Hobroe-Broe* 2 Mile, hvilket da gjør i Circumferentzen $9\frac{1}{4}$ Mile, hvoraf Længden og Bredden kan erfares (B). Derunder er *Lindenburg Birk* beliggende³⁾, som bestaar af 4 Sogner scil: *Stoer-Brøndum*, *Gierding*, *Blenstruph* og *Siem* Sogner og dels af *Thoruph* og andre paa 2 Mile nær beliggende Sogners Indbyggere, som hører under Friherreskabet *Lindenburg*. Endnu under samme District udi Hind-

redsfoged i de to Herreder 1696—1737. Om hans Fortid vides formentlig intet udover, at han var født i København ca. 1651. Da han var 86 Aar, ansøgte han Kongen om Tilladelse til at afstaa sit Embede til sin Brodersøn Christen Sørensen, og denne blev under $22/11$ 1737 udnævnt i hans Sted. Han døde kort efter, nemlig den $10/1$ 1738 og blev begravet i Bælum, hvor han boede, antagelig i Nørgaard. Hans Hustru var Adelheid Christensdatter Perle, f. i Slemminge paa Lolland og død i Bælum den $31/7$ 1737, 71 Aar gl. Herredstinget holdtes i Bælum, og Tingdagen var Tirsdag.

1) Nedlagt Mølle i Møv Sogn, se ovenfor S. 413 ff.

2) ☉: Skillingbro (Gravlev Sogn).

3) Dette Birk, om hvilket ingen særlig Relation findes, blev oprettet ved Friherreskabet Lindenburgs Erektionsbrev af $31/1$ 1681. (Jfr. nærmere Gjerdning: Hellum Herreds Beskr. og Hist. S. 16 ff.)

sted Herredt indløber *Visborggaards*¹⁾ og *Overgaarders*²⁾ Birker, som belienes af Proprietariernes særdelis Birkedommere. Nock i Heltum Herred endvidere *Tostelunds Birk* af lige Beskaffenhed.

C. *Hindsted Herred* er ellers mestendel af Hedejorder med Lyng beblandet, saa findes der ogsaa i Vesterkant i samme Herred dels Mosejorder og i Østerkant dels Kiære og Enge, endnu østligere sandagtige Jorder og Sandflugt. Overalt er hem¹⁰ Hindsted Herred mere frugtbringende af Vintersæd end Vaarsæd. Endnu er der i ofte berørte Herred Skov, som henhører til de derudi dito Herreder befindende Herregaarder³⁾.

¹⁾ Birketinget holdtes 1743 i Visborg By, og Birkedommeren var 1735 Nikolaj Mortensen Steenholm, der 1736 efterfulgtes af Niels Pedersen Møllerup. Birket, fra hvilket der ingen Relation forefindes saalidt som fra det andet nævnte, blev oprettet ved kgl. aab. Br. af ^{2/10} 1571, hvorved Jacob Seefeld til Visborg faar Birkeret til samme Gaard og alt det Gods, han har eller faar i Visborg By og Sogn, en Gaard ved Korup Mølle, 1 Gaard, kl. Glashytten, en By, kl. Glerup, en Gaard, kl. Ø. Korup og Korup Mølle i Solbjerg Sogn, en Enemærkeskov og Kær, kl. Lundkier, saavidt han har Lod eller Del deri og all det Gods, han har eller faar i Vive By og Sogn.

²⁾ Herunder hørte det af Overgaarders Bøndergods, der laa indenfor en Afstand af 3 Mil derfra.

³⁾ I R. 1743 nævnes af Skove i Hindsted H.: I *Rold* Sogn en Del Bogeskov, i *Visborg-Skelund* Sogne en Del Skov bestaaende af Eg og Bøg, men fornemmelig af Elleskov, i *Øls* Sogn ved Øls By »en liden og ringe Underskov uindhegnet og derover er næsten forhugget, saa den inden faa Aar bliver ganske øde, om den ej bliver paa nogen Maade hegnet og kommer under Opsigt og Tilsyn«, i *Vive* og *Ove* Sogne havde »Skovene, som her haver været, mesten taget Afsked«. Der fandtes henholdsvis Dalsgaard og Overgaard Skove, begge smaa og »Træerne, besynderlig i den første, faa«. I *Als* Sogn var der lidt Skov, bestaaende af Eg og El, nemlig »*Kraaven*«, *Bønderskoven* og *Haslevgaards Skov*. I Pastoratet

Udi *Hellum Herreds* Distrikt, hvor Jorden ilige- maade med Heder og Mose samt Kiær er beblandet, er Jorden mesten over alt mere frugtbringende end Hindsted Herred af Vinter- og Vaarsæd ibm. og en Del Skov¹⁾ til de derudi beliggende Herregaarder.

Og hvad Producterne sig belanger, da findes der udi Hindsted Herred i *Ove Sogn* nogen Kalkbrug²⁾, som udhugges af Bakkerne og brendes ibm. Ved Mariaggers Fjor udi *Als Sogn* i dito Herred brendes og Salt af Tang, som af Haved er dreven i Land, og brendes i Aske paa enhver Bondes Fortøg³⁾.

Ellers af Skovene der i Districten, som meldt er (der er ikkun Bøgeskov⁴⁾) bruges kun til Brændevod af det furnede⁵⁾ og skallede halvferske Træ; men af

Astrup Rostrup-St. Arden fandtes en Del Bøge-Skove. I *Astrup* fandtes Bøgeskove, hvoraf Størsteparten hørte til Villestrup og det øvrige til Randrup og Buderupholm.

1) Af saadanne nævner R. 1743: I Brøndum Sogn, til Ejstrup By en liden Bøgeskov, i Siem S. en meget liden do., i Bælum en liden Skov af Bøg, 1 $\frac{1}{2}$ Fjdvej i Længden og $\frac{1}{2}$ Fjdvej i Bredden, Oberst Deden paa Vørgaard tilhørende, i Solbjerg Sogn 4 Skove af Eg, Bøg og Hassel, nemlig Solberg Skov, $\frac{1}{2}$ Mil lang og 1 Fjdvej bred, *Korup Skov* af lige Længde og Bredde og *Krop-tved Skov* af mindre begge Parter, hvilke 3 Skove ejedes af Vifertsholm, samt Ø. Korup Skov af en liden Fjerdingsvej i Længden og som ejedes anpartsvis af Vifertsholms og Randrups Herskaber.

2) Nemlig i Byerne Ove og Barsbøl. I tidligere Tid havde der ogsaa været Kalkbrænderi i Vive Sogn (R. 1743).

3) I en Dom afsagt af Chr. I paa Aalborg Slot omtales en Saltkedel, som laa ved Haslegaard i Als Sogn »synden her dend anden Side af Biskopen af Wiborg hans Saltkiedel« (jfr. Testrup: Relat. om Tingene S. 40 f.). — I Als Sogn fandtes undertiden Rav, og i Astrup Pastorat mente Præsten, at Jorden var salpeterholdig, da der i en Del Moser bjergedes Tørv, der var saa haarde, at de kunde bruges som Kul til at smedde ved.

4) Se dog Noten foran. 5) frønnet, udgaet.

det ferske tilhandler sig Indbyggerne af Skovejerne til Bygnings- og Vogntømmer etc. I denne District voxer Rug, maadelig Byg og Havre, lidet Hamp og Hør efter enhvers Lejlighed¹⁾.

Endnu findes i samme District at opføres af tamme Creaturer²⁾, saasom Hester, Stude, Kiør og Faar samt Svin og Høns, Giæs og Ænder etc., hvoraf Vedkommende haver sin Næring.

Hvad Vildtet sig belanger, da findes der og ved Jagtens Brugelighed af Proprietarierne dels Ræve, Brokker og Ulve³⁾ som andet Fæddervildt. Ellers overalt findes Bier⁴⁾, hvoraf Honning og Vox for Vedkommende haves.

Hvad sig Fiskeriet angaar, som i denne District kan fanges, saa kan haves ved Strandsiden udi Hindsted Herred i Als Sogn saasom Graafisk⁵⁾, smaa Torsk,

¹⁾ Haveplanter omtales ikke, men efter R. 1743 dyrkedes der, navnlig i Bælum Sogn, en Del Grønkaal. Der klages fra forskellige Sogne over, at Oldenborrer og »Krogorme« (Larven af den store Hestebremse?) undertiden fortærede Blade og Frugter i Haverne. I Vildmosen voksede »Hiortlinger« (∅: Muldebær), der efter manges Sigende skulde være vel saa gode som de norske. Præsten i Skibsted omtaler endelig, at der i et lidet Krat ved Ejstrup voksede en medicinsk Urt, som han kalder »*cerasus recemosa silvestris*«.

²⁾ Stutterier fandtes 1743 paa Refsnæs, Råndrup («maadeligt»), Haslevgaard og Villestrup.

³⁾ I R. 1743 for Visborg Sogn nævnes tillige Maarer og Vildkatte, »men«, tilføjes der, »Ulve i stor Overflodighed, som gjør Egnen ubodelig Skade og fast ombringer alt, hvad der af Bønderne tilligges«, hvilket sidste ogsaa bemærkes for Als Sogns Vedkommende. I Solbjerg Sogn var der »Raadyr, Harer og vilde Fugle i større Mængde, item nogle Vildbasser«.

⁴⁾ Biavlens var 1743 ubetydelig, og Præsten i Visborg meddeler, at »Bier, som tilforn overalt elskede er, nu formedelst den indfaldend Vinterkuld paa 2 Aars Tid næsten uddøde«.

⁵⁾ Fisk af forskellig Art, Flynder, Aalekvabber osv., som

Flønder, Makril og Sild. Langs ved Mariaggers Fjor af de i Districten beboende ved nørre Side fanges Flønder, Heldt, Aal og Sild. Af Søerne og Aaerne i bemeldte District fanges Ged[d]er, Aabore, Skaller og nogle Aal¹⁾.

Beboerne i denne District findes somme velhavende og somme fattige.

2den Post.

Bønderne overalt nærer sig af sin Avling og lamme Creaturers Opfødning, som meldt er.

Negocien udi Almindelighed, saa findes paa somme Steder her i Districten nogle Pottemagere, som af det i Jorden paa sine Steder ibm. befindende Ler forarbejder Lerkar, saa og Tømmermænd, Smide, Skrædere, Hiulmænd, Vævere, som væver Vadmel, Skomagere, som syer Bindersko, en Del Qvindespersoner, som væver Linnel, hvoraf de haver deres Næring. Ligesaa og, som 1ste Post formelder om Producterne, da Kalkbrænderne udi forberørte Ove Sogn torver²⁾ og bortsælger deres Kalk til hvem i Købstæderne og paa Landet, det maatte forlange, hvor 1 Td. Kalk faldholdes for 1 Mark, ligesaa forholdes med Saltbrænderiet i forbemeldte Hindsted Herred, Als Sogn, at de ibm. brugende, naar den Tid er og Saltet i saa Maade udi de dertil brugende Salteformer bagt er bleven, omrejser dermed fra By til anden, sælgende det enten i Støkkertal, Stk^{et} for 2 Sk. eller 2 Stkr. for 3 Sk., eller i Ørtetal, som er 12 Stkr., for 28 Sk. à 2 Mrk. Pottemagernes forarbejdende Lerkar bliver dels ved Omrejse af dennem soldt udi

tages i Sildegarn og Aalepulsvaad (jfr. iøvrigt Feilbergs jyske Ordb.).

¹⁾ I nogle Bække, som løb mellem Bakkerne i Astrup Pastorat, fandtes 1743 nogle Foreller, og i den nu udtørrede Smidie Sø: Brasen, Abørrer og Gedder. Lods-ejerne af denne Sø var Lindenborg, Vorgaard, Randrup og Viffertsholm.

²⁾ tager til Torvet (for at sælge).

Byerne næstbeliggende dels udført til Markederne og der bortsolgt og bortforhandlet i Støkketal i advenant¹⁾, som de er smaa eller store til.

3die Post.

Og staaer samme Negocie i den Stand som sædvanlig og hverken haver tiltaget eller aftaget.

4de Post.

Udi Almindelighed udføres til Kiøbstæderne af Bonden dels aftærskede Korn, Rug, Byg, Havre, dels af Opfødninger af lamme Creaturer, tagende derfor Varer igien af Kiøbstædmanden, smaa Tømmer, Deller, Staal, Salt, Tiære, Homle og andet sligt, hvad de til Fornødenhed kunde behøve, ja og Penge derfor til deres Skatters Udredelse.

Med Udskibningen, som ikkun her udi Districten falder ved nørder Side af Mariaggers Fiord²⁾, udføres alleneste noget Brændeved til Kiøbenhavn³⁾, som ibm. sælges til vedkommende behøvende.

5te Post.

Her udi Districten findes ingen Manufacturister end som i næstmeldte 2den Post er forklaret, undtagen udi Hindsted Herred udi *Wisborg* Sogn findes 2 Garbere, som bereder Huder, og udi bemeldte Hindsted Herred i *Rostrup* Sogn findes 1 Stampemøller, som bereder Skind⁴⁾, og i Hellum Herred udi *Blenstrup* Sogn ligeledes en anden Stampemøller⁵⁾, som iligemaade bereder Skind, som begge er i god Stand.

¹⁾ Forholdsmæssig.

²⁾ Præsten i Ove meddeeler 1743: »Ladesteder har været en Del af i forrige Tider, men de, som nu ere af nogen Betydenhed, ere Hadsund, Wifvebroes, Stefnsbechis, Owebroes Ladesteder«.

³⁾ Dette Brænde kaldtes »Mariagerbrænde«.

⁴⁾ Paa D. Atl.s Tid laa der norden for Døstrup Kirke en stor Mølle-dam.

⁵⁾ Øxenvad Mølle?

6te og 7de Post (besvares benægtende).

8de Post

(henviser til Proprietærernes Betænkning og Præster
nes Forklaring)¹⁾.

BEFOLKNINGENS »INKLINATION«, SPROG
OG NAVNESKIK.

Om det første Punkt giver Relationerne af 1743 ikke Oplysninger af synderlig Værdi og der skal blot som et Eksempel nævnes, at Præsten i S. Kongerslev for sine Sognebørns Vedkommende besvarer Spørgsmaalet saaledes: »Indvaanerne ere arbejdsomme, deres Tilbøjelighed er ond som al Verdens.«

Med Hensyn til Sproget findes følgende Meddelelser fra Pastoraterne:

Kongerslev: »Hver Mands Talemaade er dansk, uden naar de nævner Højene paa Marken, som er med Sten om besat; saadan en Høj kalder Bønderne »Munus«²⁾, mulig fordi et saadant er foræret til Begravelsessted, og naar Bonden taler til sin Ko, kalder han hende paa Latin »Bos«. Derforuden bruges en Del sælsomme Ord ex. gr.³⁾ 1) »raae«, hvilket betyder snart, til samme Ord kan ikke vides anden Oprindelse end at derved sigtes til det Dyr Raa for dens

¹⁾ Herom findes i R. 1743 oplyst, at der i Bælum Pastorat var ca. 400 Kommunikanter, i Brøndum Pastorat 800 Indbyggere (»store og smaa«), i Als Sogn 500 Kommunikanter. Om Astrup Pastorat meddeles blot, at det er folkerigt, men om de øvrige Pastoraters Indbyggerantal angives intet.

²⁾ Efter D. Atl. laa sydøst for S. Kongerslev By »paa Heden en stor vid Plads med mægtige Stene omkring besat, som de kalder store Munus; der menes en af de gamle hedenske Konger at være begravet, som de tvende Kongerslever og Kongstedlund har Navn af«. Hos Trap kaldes den »store Muens«.

³⁾ f. Eks.

Raskheds Skyld, 2) »strag«, hvilket er det samme som pyntet og prydet, 3) »Jahn« betyder Jærn, 4) »Nøvel« Tappe eller Told i et Kar.«

Skjørping: »Ingen Rariteter enten i Ord eller Talemaader, men alle ere ramme Jyder«.

Gjerding: »Ingen rare og fremmede Ord i Sproget, men de taler her det bedste danske Maal, som i Jylland kan høres.«

Brøndum: Her noterer Præsten følgende: »En Sax kalder man »en Sidser«, et Brød: »En Kage«, Hø: »Hye«, en sort Jydepotte: »En Gryde«, Creaturer, Creter: »Fæmon«, en Kost: »En Lime«, en Davre: »Doure«, Middagsmaaltid: »Une«, Nader: »Næther«, en Skaal: »Kousken«, hvad: »Hvons«, vær snar: »Vær ro«. Ø nævnes paa mange Steder som A, ex. gr.: En Dør kaldes »En Dar«, Nørgaard: »Nargaard«, »ikke eje« ∴ ikke udstaa. Jeg vil gaa »jenstens«, med det samme, strax, uden Ophold.«

Skibsted: Her brugtes Ordet »Aagenlam« ∴ fremmed Lam, og naar en var vred paa en anden, sagde han: »Degen kom efter Dig«. Man svor: »saa Mari«, »saa Masti« og »saa Gi«.

Øls: »Rare Ord høres her ikke, men vel gale og forkiærte Ord, thi iblandt andet som tales her omkring i den daglige Tale er »Saa gie«, »Saa gou«, »Saa Mare gie«. Ingen tænker, saavidt ieg har begrebet det, at det skal være det samme som »saa Gud«, som den almindelige dog meget syndige og fordømmelige Ed er iblandt Verdens Børn, og det har ikke været eller endnu er en liden Fordel for Satans Rige saaledes at have kunnet faaet Guds Navn fordrejet, at det er kommet i saadan en Misbrug . . .« etc. I *Astrup* Pastorat blev der efter Præstens Beretning »endog af den gemene Mand« talt det rene danske Maal (!) og uforstaaelige Talemaader hørtes meget sjældent.

De mest brugte Navne var de samme som ogsaa op til Nutiden har været de almindelige, som Christen (Kræn), Peder (Pier), Kirsten (Kjen), Johanne (John), Maren (Maaren), Karen (Kaaren) osv.

Af »rare« Navne omtales baade Person- og Stednavne. Præsten i *Kongerslev* havde der hørt et Navn, som han aldrig før havde hørt, nemlig Mandsnavnet »Marris«, hvilket han mente »vel muligt var lært af Franskmanden«, men mulig ogsaa kunde være — Mouritz eller Moust. I *Bælum* By boede der en fattig Mand, der bar det samme Navn. I *Brøndum* Pastorat brugtes, foruden de almindelige, Navnene Bartholomæus, Tyge, Selgen, Lene, Abel, Lave og Marqvar. I *Skjorping* Kirke var nylig døbt et Pigebarn kaldet Thyra (1), og i *Horsens* var der en Mand, der hed Hannibal. I *Visborg-Skelum* fandtes Mandsnavnene Valentin, Zensus, Marids, Vitus samt Kvindnavnet Zined. For *Als* Sogns Vedkommende indberettes kun om mærkværdige Stednavne, nemlig »*Legardt*, »*Sjældenglad*, »*Allidglad*, »*Schumrage*, et Hus, kaldet *Raghale*, *Goens Mænd* og *Kragelund*«.

SUNDHEDSTILSTANDEN.

Af epidemiske Sygdomme havde *Hellum-Hindsted* Herreder navnlig været hjemsøgt af de saakaldte »*Sprinkler*« (*Petechialtyphus*) og *Børnekopper*, og der rasede i Vinteren og Foraaret 1743 en ondartet *Sprinklepidemi*, navnlig i *Brøndum* og *Siem* Sogne, hvor den i Løbet af et Aar bortrev 50 Mennesker. Af andre Sygdomme klages der i *Skjorping-Fræer* over »*Trangbrystighed*«, i *Rold* og *Astrup* Pastorater over »*hastige Angribelser*« (*Svindstot*). I *Als* Sogn ansaa man Luften for fugtig og usund »*formedelst Havel*«, hvoraf »*erstander hitzige Febrer og febres malignae*«.

KILDER.

Sønden for *S. Kongerslev* By fandtes en Kilde af klart Vand, kaldet *Sct. Laurits' Kilde*.

Præsten i *Bælum* angiver ingen Kilder og synes saaledes ikke at have kendt »*Laris Kilde*«, der dog nævnes i Breve fra Begyndelsen af det 16. Aarh. og hvis Sted endnu paavises, nemlig i den sydøstlige Del af *Bælum Sønderskov*.

Præsten i *Brøndum med Annexer* meddeler: »Ved Brøndum By paa øster Side af Vejen til Siem springer en Kilde af Jorden, som kaldes *Block Kilde*, hvorfra Brøndum Møller har sit meste Malevand. Udi samme By, foruden at Vandet i Overflødighed løber derigennem, findes 2 smaa navnløse Springkilder, cristalklare og meget velsmagende. Udi *Thorup Sogn* imellem Hellum og Tulsted Grund udspringer iligemaade en Kilde af Jorden, som kaldes *Tors Kilde*, hvorfra Tustrup Mølle har en stor Del af sit Mølle vand.

For *Skjørping Sogns* Vedkommende nævnes »en meget vidt bekendt Kilde her paa Skjørping Kirkegaard, ved hvilken mange troende Guds Børn merkelig er bleven helbredede baade for indvortes og udvortes Svagheder«¹⁾.

Ved Enden af det ovenfor omtalte Krat ved *Øls* By laa et »Vandspring«, der vældede ud af en høj Bakke og kaldtes *Kongens Kilde*.

I *Astrup Pastorat* fandtes »en mærkværdig Kilde kaldet »*Blaae Kilde*«, beliggende i Møldrup Kiær og ved Vandet derfra først indkommende drives 3de Vandmøller i mine anfortroede Sogne«.

ANTIKVITETER OG ANDRE MÆRKVÆRDIGHEDER.

Skibsted Pastorat: »Her er ingen Antiquiteter, uden i den sønder Stæter«²⁾ ved *Lyngby Kirkedige* staar en Sten med nogle Runebogstaver paa. Ellers ligger hist og her nogle store Sten paa Højene understøttede af nogle mindre og den ganske Plan omsat med Sten, som enten har været Begravelse, Ting eller Offerhøje. Jeg vil og ikke dølge, at her findes hos en vis Mand et gl. medicinsk Msstum³⁾ paa gammel Dansk af Mester Henrich Harpestreng For 24 à 26 Aar

¹⁾ Kilden hed Helligkorskilde (jfr. Trap IV S. 481).

²⁾ Jfr. Trap IV S. 496.

³⁾ Stætte ∅: Indgang til en Kirkegaard med Port og Laage.

⁴⁾ ∅: Haandskrift (manuscriptum).

siden fandt en Hyrde i en Bakke paa Skibsted Mark en Del Penger og Sølv, hvilken Hyrde omsider bortrømde og siges at være død.«

I Brøndum Pastorat berettes det af »gemen Mand«, at der imod Østerende af Madum (=Majum) Sø havde staaet en stor Gaard, kaldet »Majum Gaard«, som skulde være forgaaet. »Det skal være vist, at man udi klar Solskinsvej kan se nogle Rudera af Stenmure i Grunden.«

»Paa Hellum Grund findes der følgende Høje: *Storhøj, Griddehøj, Steenhøj, Bauenhøj.* Ved Tulsted, en liden Sædegaard i Thorup Sogn, findes en Bakke kaldet *Capel Bakke*, hvorpaa man endnu ser en Del store Sten fast lignende en Figur af en Kirke i Grundvold, og siges der iblandt gemeen Mand efter Forfædrenes Traditioner, at Kirkens Bygning paa samme har været begyndt, men siden blev opsat en Fierdingvej derfra i Sønder.

Skjörping-Fræer: Under Posten »Antiquiteter«, nævnes her et Gevær¹⁾ af Jern, hvilket en Bonde havde faaet ind i sit Garn, da han fiskede i Grayley Sø. Det var foran som »en Økse og bagtil som en Murbrækker«.

Endvidere meddeles: »Hvad andre Curiositeter angaar, da har her ligget et grundmuret Slot vesten for Schjörping Mark paa Kieret imellem Aaen og Marken, hvilket efter gl. Bønders Sigtelse skal være nedskudt og ødelagt af sl. højlovl. Dronning Margrethe i Danm. formedelst Høvdingens Opsætsighed, som den Tid beboede Slottet. Hans Navn er mig ubevidst, men Slottet kaldes i alle gl. Breve her ved Præstegaarden Eegholms Slot. Ovenfor paa Marken ligger en Høj, hvorpaa den sl. Dronning selv skulle have siddet; kaldes endnu *Dronning Margrets Høj* eller *Frues Høj*. Situationen er saaledes i vore Tider, at Borgergaarden og Ladegaarden har hver lagt à parte lidet fra hver andre, hvor af Laden er intel at kiende uden en tør Banke, men Borgegaarden ligger endnu med ganske stærke Geveller og Mure af hugne og brendt Sten sammenvæltet paa hverandre.

¹⁾ ∴ Værge, Vaaben.

Til at se er dette som en Høj i Kiæret begroet med Torn og andre vilde Træer. Paa den vester og nørre Side er Kiær og Morads, hvorunder dog kan fornemmes en Stenbro, men paa sønder og øster Side [er] der dobbelt Volde og Graver, hvori en flad Baad kan flyde; der udenom igien synes at have været en Egeskov, hvoraf Slottet mulig kan have haft det Navn Eegholm. Bem¹⁰ Plads ligger nu til en liden Sædegaard, liggende $\frac{1}{2}$ Fjerdingvej derfra, kaldet *Tegelgaard*, hvilken siges og synes at have været en Tegelovn til samme Slot formedelst mangfoldige Mursten, der er tilforn fundet i Jorden ved samme Gaard. Fra den Tid af har her været stiftet en Fredagsprædiken i Schjørping, indtil nu den er bleven til en Catechisation om Lørdagen. I Præsteindberetningen fra *Øls* fortælles et længere Sagn eller rettere Æventyr om *Øls Kirkes Oprindelse*, hvilket her af Pladshensyn maa forbigaas. Iøvrigt meddeles det, at der paa samme Kirke paa den venstre Side af Vaabenhuset fandtes en Sten med et udhugget Lam og Løve. Ved *Finderup* i *Døstrup Sogn* og *Kirketerp* i *Hørby Sogn* fandtes Tegn til², at der i fordums Tid var en Kirke. — »Der er kendeligt baade, hvor vidt at Kirken har staaet, saa og hvor vidt at Kirkegaarden har været circumfereret¹».

Paa *Øls Mark* fandtes en stor Hule, som kaldtes »*Himmelboskippe*«. Ved samme store Hule fandtes en mindre, som kaldtes »*Fjerdingkarret*«²).

HERREGAARDE³).

S. Kongerslev Sogn: »En Hovedgaard, kaldet *Kongstedlund*. Borgegaarden er den største Del af

¹) Jfr. Trap IV S. 501.

²) Præsten i Skibsted omtaler (1743), at der paa Mols fandtes en dyb Dal omgivet af 4 høje Bakker, hvilken Dal Indbyggerne kaldte »Hillum Herreds Skippe«.

³) Under denne Post forbigaas som Regel, hvad man kan læse sig til hos Trap, og iøvrigt uvæsentlige eller absolut urigtige Meddelelser.

Brandmur, Ladegaarden af gammel Bindingsværk¹⁾.

I *Komdrup* Sogn ligger en Hovedgaard, kaldet *Refsnæs*, som er gandske forfalden og nylig indkøbt af Seignr. Hans Fæder.

I *Bælum* Sogn: *Vorgaard*, højædle Hr. Obrist Deden tilhørende, har altid haft samme Navn og holdes for en af de ældste Herregaarde i Stiftet, vides ikke, af hvem bygget. I *Solberg* er *Viffertsholm* bygget af Edelmand²⁾ Viffert, men vides ikke naar, nu tilhørende Seign. Christen Testrup, Herredsfoged over Rins-Gislum Herred³⁾. Begge Gaardene af Bindingsværk og gammeldags Bygning.

Skibsted Sogn: En Herregaard, kaldet *Randrup*, tilhørende Cancelliraad Brøndstrup⁴⁾. Bygningerne er af Bindingsværk i een Etage i Højden undtagen 2de smaa Qviste, som er Grundmur.

I *Thorup* Sogn er beliggende en liden Sædegaard, kaldet *Tulsted*, som tilforn har været beboet af store Adelsfamilier og Herskaber . . . Lynild fortærede 1736 Stuehuset, som da stod vester i Gaarden, men nu af itzige⁵⁾ Beboer⁶⁾ er opbyggt et lidet uanseligt Hus til Sædehus⁷⁾ ved sønder Side i Gaarden, alt under Straatag ligesom Bønderne.

Blenstrup Sogn: *Lindenberg* . . . hvilken Gaard, som er noget forfalden, har været af meget smuk Bygning med Grundmur, endogsaa Hestestalden, med høje Runddele og Taarn paa.

Fræer Sogn: En gammel tiendefri Gaard i Fræer Sogn navnlig *Tustrup*, bygt af Bindingsværk⁸⁾.

¹⁾ Ejedes 1704—51. af Cancelliraad Severin Brønsdorff og dennes Enke.

²⁾ ∴ Adelsmand.

³⁾ Forfatter til »Rinds Herreds Krønike«, »Danmarks og Norges Krigsarmatur« og »Relation om Tingene«.

⁴⁾ ∴ Brønsdorff, der ligeledes ejede Kongstedlund.

⁵⁾ nuværende.

⁶⁾ Jens Madsen Hvas, der ejede Gaarden 1734—55.

⁷⁾ Beboelseshus.

⁸⁾ Ejedes 1730—1743 af Jens Madsens Enke, Else Andersdatter.

I *Als Sogn* er en ufri Gaard, navnlig *Haslegaard*, som nu eies af velbaarne Capitaine Andreas von Arenstorff. Bygningen paa Gaarden er gammel og brøstfældig. Den var tilforn besiddet af 4 Bønder, som aarlig contribuerede, men af Sal. Hr. General Arenstorff opbrugt som en Gaard at føde Creaturer paa.

I *Visborg Sogn* 2 frie Herregaarde *Havnø* og *Visborggaard* . . Havnøs Bygninger ej remarkable. *Visborg* . . har været en skøn og grundmuret Bygning paa Borgegaarden, men nu mesten forfalden og bedærvet.

Vive Sogn: *Dalsgaard* en Sædegaard, men ikke completeret, beboes og ejes af en af de Høgers Familie.

Ove Sogn: *Ovegaard*, en Sædegaard, men ikke completeret, beboes og ejes af Sl. Assessor Las Christensøns Enke. Bygningerne paa begge ere som ordinaire i Landet.

I *Astrup Sogn* en Herregaard, kaldet *Willestrup*, opbyggt tilligemed den største Del af Kirken af nu Sal. Hr. Axel Juul til Willestrup 1542¹⁾.

SLET HERRED²⁾

er beliggende ved Limfjorden, strækker sig i Længden fra Vesterkant, som støder imod *Trandaa*, der

¹⁾ V. blev 1725 købt af Fr. Sehested til Rydhave, hvis Enke 1754 solgte den til sin Datter Else Margrethe S.

²⁾ Indberetningen vedr. dette og Aars Herred samt Løgstør Birk er dateret Løgstør den ²¹/₁₀ 1735 og skyldes Jens Tofteberg, der var Herredsfoged over samme Herreder og Birkedommer i Løgstør Birk 1711—1738. Han fik Embedet efter Chr. Solberg og tilbød i sin Ansøgning om Embedet (dat. Løgstør ¹⁷/₁₂ 1715) at erlægge 200 Sletdr. og tilføjede med Frejdighed: «Skulde Eders kgl. Mait. allernaadigst forlange Attest om min Capacitet til denne Tienestes Forestaelse, saa er ieg allerunderdanigst overbødig at udstaa Examen af hvem Eders kongl. Mait. allernaadigst behager dertil at ordi-

skiller Gislum Herred og Slet Herred fra hverandre, 4 Mile øster paa til Sejløbet ved Nibe, som adskiller Slet Herred og Hornum Herred fra hverandre. Bredden fra Nør til Sønder er mestendel overalt 3 Fjerdingsvej. Norden derfor ligger Limfjorden, og sønden derfor ligger Aars Herred. *Wilsted Sø* og *Syndersø*, som gaar i hverandre, ligger udi Slet Herred, og en liden *Aa*, som gaar igiennem bente 2de Søer, skiller Aars og Slet Herreder ad. Jorden er mestendel overalt sandaglig. Ingen Heder er der uden *Boerup* og *Lundby Heede*, som dog mesten er gammel Agerjord. Tørvemoser findes der ganske faa og smaa i det hele Herred, men der findes et stort Kier, som begyndes ved *Næsborg* og *Salling* Sogner og gaar ud i *Limfjorden* forbi *Waar* til *Stavind*, kaldes gemenlig *Næsborg Kier*. Udi samme Kier er der en stor Del Enge, adskillige Lodsejere tilhørende, nok et mindre Kier, som begyndes ved *Krastrup* Mark og endes ved *Seber Klosters* Mark, kaldes gemenlig *Farstrup Kier*, hvilket bruges alene til Fædrift af paagrænsende Beboere. Landet er ujævnt, paa nogle Steder højt, paa andre Steder lavt og sumpigt, hvor Kiær og Eng baade findes.

B) Jorden producerer efterfølgende:

1. Kalkstenbrækning eller andet mærkværdigt findes ikke i Herredet uden alene grove Kampestene og paa adskillige Steder noget Kridt og Kalkstene.
2. Skove findes ingen udi Herredet, som kan tiene enten til Skibsbygning eller større Husbygning, thi der er alene ved *Kye* en liden Bøgeskov af ringe Træer og ved *Biørnsholm* og *Waar* paa hver Sted en liden *Lund*¹⁾. Korn voxer der Rug, Byg og Havre,

neres.⁶ Resultatet blev da, at han kunde »konfereres«, hvis han vilde betale 200 Rixdr., og han fik saa sin Ud nævnelse den $\frac{2}{3}$ 1717. Han døde den $\frac{2}{3}$ 1738. Med sin Hustru Susanne Hansd. Kyning havde han flere Børn. — Tingstedet var 1743 i Løgstør, hvor baade Herredsfogden og Herredsskriveren boede.

¹⁾ R. 1743 oplyser yderligere: Til Krastrup Hovedgaard havde der i fordums Tid været en meget stor Skov,

men findes hverken Rabsat, Hør, Tobak eller Humblevæxt. Ganske faa Steder Hamp saaes eller Sennop voxer. Hør avles til de der udi befindende Herregaarde til hver omtrent 150 å 200 Læs, ligesom Aaringerne indfalder. Bønderne avler lidet Hø og paa de fleste Steder intet¹⁾. Hauger findes der faa af uden ved Herregaardene. Medicinske vilde Urter gror vel i Marken, saa vel som paa andre Steder, men faa kiender dem. Lyngslæt og Tørvebierring er ganske lidet, og paa de fleste Steder slet intet, hvorover de maa kiøbe og hente deres Tørve og Lyng udi Aars Herred mesten en Mil, ja 1¹/₂ borte og med stor Besværlighed og Bekostning hente det hjem.

3) Creaturer: Tamme er der i Herredet Heste og Hopper, Stude og Kiør, Faar og Svin²⁾, kalkunske Høns og smaa Høns, Giæs og Ænder [samt] faa Duer. Af vilde Creaturer findes baade Ulve og Ræve, Brokker, Oddere og Ildere. Sturvildt eller Raadyr og

som sagdes af Vindfanget at være omblæst og ødelagt. I *Sebber* Sogn havde der ligeledes engang været en stor Skøv, *Fruens Skov* kaldet, men denne var nu øde, og Jorden dyrkedes og besaaedes dels af Proprietærerne selv, dels udlejedes til Bønderne. *Hornsgaards Skov* i samme Egn havde gaaet lige til *Barmer* By, men var ogsaa øde. Endelig omtales et Kjær ved *Valsted* By, kaldet »*Dye-* eller *Dybkjær*», hvor der groede nogle Elletræer.

¹⁾ Om Agerdyrkningsmaaden m. v. i Næsborg Sogn meddeles 1743: »Her i Næsborg Sogn udi Næsborg By handles Jorden paa en usædvanlig Maade, nemlig at de tager 2de Bygkierver strax efter Giøden efter hinanden. Jorden har været god, men bliver dog skarpere af Mangel paa Hvile, hvilket kunde rettes og være en stor Fordel aarlig for Byen, om Jorden blev omdelt, siden en Mand i Byen udi et af Aarsgiøderne har baade sit eget og en anden Mands Jord.»

²⁾ I Kornum-Løgsted opdrættede Bønderne ved Aar 1743 Stude, som de solgte til Herregaardene. Der var ogsaa en Del Faar, af hvis Mælk man om Sommeren lavede Ost.

Vildsvin findes ikke her, Harer og Ugerhøns er her vel, men ganske faa. Udi Limfiorden og der omkring findes Svaner, Vildgiæs og Vildænder i Overflødighed paa sin Aarsens Tider. Bier ere og ikkun faa i Slet Herred.

C) Beboerne ere 3 Slags 1) Proprietarier, 2) Præster og kongl. Betiendter, 3) Bønder og gemene Handværksfolk. Proprietarierne, som bor her i Herredet ved jeg, at ingen af dem eier deres Gaarde og Gods uden Gield og Vidtløflighed. Af Præsterne og Betienterne ere de fleste ikkun af slet og maadelig Tilstand, men Bønderne og Handværksfolkene paa Landet ere mest overalt forarmede undtagen ganske faa¹⁾.

AARS HERRED.

A) Aars Herred er beliggende lige sønden for Slet Herred, strækker sig i Længden fra norder Side (hvor en Aa, som løber igiennem *Aarup Mølle* dam og siden gaar igiennem *Wilsted Sø* og *Syndersø* skiller Aars og Slet Herreder fra hverandre) og sønder paa hen ved $3\frac{1}{2}$ Mil. Ved norder Side er Breden paa Aars Herred ungefæhr 3 Mile, men jo længere man kommer sønder paa, jo smallere bliver det, indtil det ved en moratzig Vej, kaldet *Smaarup Hale*, bliver kun en god Fierdingvej bred eller lidet mere, men siden breder det sig igien baade paa øster og vester Side omtrent en Milveis paa alle Sider, da det grænser i sønder til Hellum-Hindsted Herred. Paa øster Side ligger Hornum Herred, som adskilles ved en Aa, der løber norden udi Limfiorden ved *Halkier*. Over samme Aa løber *Sønderup Bro* og *Wægger Bro*. Paa vester Side grænser det til Gislum Herred og adskilles ved nogle Moradser og Bække paa de fleste Steder, indtil der omsider kommer en Aa ud af Morum

¹⁾ Om Folkemængden findes i R. 1743 kun følgende ufuldstændige Oplysninger: *Næsborg-Salling-Ovdrup*: Fødte og døde i de 3 sidste Aar 83 og 75, *Farstrup-Aistrup* i samme Tidsrum 49 og 63, *Sebber* 1742: 14 og 22, *Lundby*: 5 og 5.

Kier til, som sidst bliver kaldet *Trandaa*¹⁾ og adskiller Herrederne. Smaa ferske Søer ere udi Aars Herred *Naun Sø*, *Sjørup Sø* og *Ørndrup Sø*. Jorden er overalt sandagtig og er mesten Hedejord. Der findes en stor Hede, kaldes med det almindelige Navn *Aars Hede*, tilhører ellers alle omliggende Byer og tiener baade dem selv saa og de fleste udi Slet Herred boende til Ildebrand. Endnu en Hede, kaldes *Gundested Hede*, som tilhører *Gundestedgaard* og *Krastrup*. Skoetørvemoeser findes der ganske faa og smaa overalt udi Herredet, men Hedetørve faas der nok. Saa er der og udi Aars Herred ikkun liden Engsbiering og faa Kiær eller Moser til Fædrift. Landet er mesten jevn og slet overalt undtagen i Schiyum Sogn og Ejdrup Sogn, hvor der findes nogle høje Sandbakker overgroed med Lyng.

B) Jorden producerer efterfølgende:

1) Kalk og Stenbrækning eller andet mærkværdigt findes ej i Herredet uden grove Kampestene baade store og smaa, som findes overalt i Overflodighed.

2) Skove, som kan tiene til Skibsbygning, stor Husbygning eller andet, findes ej i Herredet, thi der er alene ved *Halkier* en liden Lystskov af unge Træer, men ved *Nørlund* findes god Bøgeskov tienlig til Brændeved, Kul og Arbejdstømmer til Plove og Vognredskab²⁾. Kornet voxer her som i Slet Herred Rug,

¹⁾ I denne fandtes ved Sct. Hansdagstid (efter R. 1743) »Negenøje« (petromyzon fluviatilis) foruden Gedder, Aborrer, Skaller og Foreller om Sommeren og smaa Ørreder om Vinteren.

²⁾ Om denne Skov meddeles 1743: Paa den østre Side af Gaarden (Nørlund) strax ved Engen begynder Skoven, som strækker sig til en Mølle, navnlig *Rold Mølle*, hvilken Distance, som er Skovens Længde, er ungefæhr en dansk halv Mil og dens Bredde er ungefæhr 1 Fjerdingvej og endes ved en liden Mose, som kaldes *Sortmose*. Samme Skovs Træer er mestendels af liden Bonitet, den største Del er Bøgetræer, krogede, stor Underskov og smaa Buske. Af Egeskov er ikke besynderligt und-

Byg og Havre, og ingen anden Slags Sæd. Hø kan der avles til de 4 Herregaarde, som ligger i Herredet, til hver 60—100 og i højst 150 Læs, ligesom Grøden indfalder, men til Bønder- og Præstegaarde avles lidet Hø uden alene til Smaarup Præstegaard, hvortil er overflødig Engsbierring og Græsning¹⁾.

Hauger er kun ved Herregaardene. Medicinske Urter findes vel paa Marken allevegne af hvem, der kiender dem²⁾.

Fornøden Ildebrand af Tørv og Lyng kan Beboerne mesten overalt have i dette Herred.

3) Alle Slags tamme og vilde Creaturer i dette Herred ligesom i Slet Herred undtagen Fuglevildt af Svaner, Vildgæs og Ænder, som ej er saa overflødig, fordi Limfjorden er mange Steder langt derfra³⁾.

tagen her og der et enkelt. I »Dratz Mose« i Giver Sogn voksede nogle Ris, som kaldtes »Giver«, hvoraf Sognepræsten udledede Sognets Navn. Fra *Hornum* Pastorat meddeltes om nogle udyrkede Agre og Ris, som hørte til *Hornum* By, og som »udi Brandenborgernes Tid og den sorte Døds Grassering tilligemed daværende Skov siges at være bleven øde og siden udyrkede, men nu henligger udi stakket (kort) Lyng, som Ryggene af Agrene udi Heden udviser«. 1743 var der ingen Skov mere i Pastoratet.

¹⁾ Fra *Ulstrup-Gundersted* meddeles 1743, at der i denne Egn omtrent kunde sælges 2 Tdr. Rug af hver Td. Hartk. Bøndergods, 30 Tdr. af hver Præstegaard og 300 Tdr. af hver Sædegaard, af Byg derimod intet undtagen fra Herregaardene, nemlig halvt saa meget som af Rug. I *Skivum* By, hvori var 8 Gaarde med 16 Besiddere, samt 3 Bols mænd og 18 Gadehusmænd, saedes efter Gjøden 1 Kjærv Byg, 2 Kjærve Rug og 1 Kjærv Havre, hvorefter fulgte 3 Aars Hvile.

²⁾ Præsten i *Ulstrup* nævner følgende Farveurter: »Pors til grønt at farve, nogle gule Urter, som her kaldes Vees (Visse) til gul Farveri og Lav eller Mus paa smaa Træer til en brun Farve.«

³⁾ I R. 1743 for *Skivum* Sogn omtales et Riskrat ved Nord-siden af *Skivum* Bymark, (af hvilket Husfolkene havde

C) Beboerne ere af lige Beskaffenhed, Tilstand og Vilkaar som udi Slet Herred er ommeldt, Herskaberne til Krastrup, Gundested og Mølgaard undtagen, saasom de bor ej der i Herrederne.

LØGSTØR.

1ste Post.

Løgstør By, som er et kongl. Birk, er beliggende i Slet Herred strax ved Limfjorden, haver i forrige Tider været et skjønt Fiskerleie, hvor der er tilgaaet overflødig Guds Velsignelse af Sild, baade ved de mange Bundgarnsstader, der haver været udi Limfjorden ovenfor Løgstør Grunde, saa og ved 9 store Sildevaadder, som haver været udredet af Byens Indvaanere og Adelen, som der haver haft Fisker- og Salterboder, deraf Byen har haft sin Oprindelse og ved iltagne Mængde af Fiskeri og Salteri. Har og der nedsat sig Handværksfolk, Kroerholdere og smaa

deres Næring ved at binde Kurve af Kvistene). I dette Krat var Ræve, Harer og Brokke, men Ulvene, som har sig Vaaning og Leie derudi, er nu saa formerles udi Mængde, at de i dette Aar, endog naar Vinterens Haardhed ikke har tynget og tvinget dem, dog om somme Nætter indbrudt udi Folkes Faarestier saavel i omkringliggende Stæder og Byer og Sogner som der i Byen og ihjelrevet hele Flokke Faar. I *Ulstrup-Gundersted* Pastorat gjorde Ulvene ogsaa stor Skade, og fra *Hornum-Hyllebjerg-Flejsborg* meddeles om »Ulve 3 å 4 i Flok, hvilke Ulve gjøre mægtig Skade i Landet paa Bæster, Høveder og Faar, haver deres Leje og Retirade strax østen for Hornum Sogns Eiendom og Østerkiær udi et Birk (∴ Birkekrat, *Graarup Birk* kaldet, formedelst ingen Klapjagt bliver nogen Tid holdet. Om Vildtet i *Ravnkilde-Brorstrup-Haverslev* hedder det 1743, at det er »rart«, at en Hiort, Hind eller et Vildsvin kan lade sig se i Skovene der, men nogle faa Harer og Brokfugle kunde vel findes. Præsten i *Ulstrup* bemærker 1743, at man der nu ikke havde Bier, siden Lysene i Kirkerne blev afskaffede (?)

Kræmmere, som der haver brugt Smaanæring og Handel, men for ungefæhr 100 Aar siden er Bundgarnstaderne med Sand og Grunder efterskyttet og omsider ganske ødelagt. Sildevaadderne ere og Tid efter anden formedelst Fiskeriets Misligheds Skyld formindskede til for 20 Aar siden, da der var alene 4 Sildevaadder, saa og fra den Tid af atter aftaget, saa der nu kun er en eneste Sildevaad, som dog knap kan indrænte saa meget, at det kan stoppe Udredernes Bekostning. Indvaanerne derfor haver maattet søge andre Middel at ernære dem med, saasom Kroeri og smaa Kiøbmandsskab med Bønderne af Smaatømmer, Salt, Jærn, Hør, Hamp, Tiære og andet deslige, og nogle lever ved Agerdyrkelse af en Del øde Ryttergodsets Jorder, som de paa kgl. holdene Auction 1716 haver tilforhandlet sig og svarer deraf som af andet Bøndergods.

2den Post.

Fiskeriet, som i forrige Tider har været Byens Opkomst, har som meldt ganske aftaget. Aarsagen dertil har været Overskyllelse af Sand og Grunder, som staar alene i Guds behagelige Vilie, om derpaa efterdags kan ske nogen Forandring, Forbedring eller Opkomst med Fiskeriet igien. Den umaadelige Landprang, som sker paa Landet, foraarsager visselig en stor Skade for dem, der bor i Kiøbstæderne, som maa svare kgl. Skatter og borgerlig Tyngde, de andre derimod slet intet.

3die Post.

Og som Byen ligger ved Limfjorden og er ganske bekvem til Sejlats, saa haver da Indvaanerne paa nogle Aar lagt sig derefter selv med Jagter og Baade at føre Vare fra et til andet Sted i Limfjorden og en Del, dog ganske faa, har haft Skuder at sejle til Norge med for der at afsætte Korn, Fedevare, Læred og Uldtøj og igien at hiemføre Smaatømmer, Fiel, Lægter, Jærn, Tiære og andet deslige. Der kommer og undertiden fra Norge Fartøjer, som tilfører og fra-

fører ovenmeldte Varer. Fartøjernes Drægtighed, som saaledes ankommer, er ej mere [end] 3—4 til 600 Tdr., saasom Grundene imellem Aalborg og Løgstør taaler ikke større Fartøjer end de, der stikker udi dybeste 7 til 8 Fod¹⁾. Fortoldelse sker ved Aalborg Toldbod. Sammesteds kjøber de mest Vare, de handler med i Løgstør.

4de Post.

Fabriqver og Manufacturer har der ingen vaaren, ej heller ere, i Løgstør uden hvad Manufacturer kan være med at væve ordinaire Lærred saa og ulden hiemmegiort Tø, hvorved de fleste fattige Folk her i Byen, som ikke bruger Handværkeri, lever og ernærer sig.

5te Post.

Privilegier har der ingen i Løgstør uden en Farver, som haver Privilegium paa tvende Mile ingen at maa bruge Farveri uden han alene, saa længe han lever og saa længe han holder Farveriet udi tilbørlig god Stand, hvilket hau og til Dato har gjort.

6te Post²⁾.

Societeter, Langer er der ingen i Løgstør, saasom Byen haver ingen Kjøbsted Privilegier.

De, der bruger lidet Handel og Øltapperi, ere som følger med Navn og Tilstand, saavidt mig synes: Claus Christensen af Tilstand paa 600 Rd., Peder Souensen 1000 Rd., Christen Jensen Thiise 400 R.,

¹⁾ Nogen egentlig Havn ved Løgstør omtales ikke 1735, derimod meddeler Præsten i Farstrup 1743, at der da ved Stavn var en liden Havn, men en større ved Løgstør. Ligeledes var 1743 smaa Havne ved Valsted og Sehbørsund, men kun for Fiskerbaade.

²⁾ Denne og følgende Post er gengivet efter en fra Herredsfogden til Viborg Stiftamt under ^{20/1} 1735 indsendt Relation, der for disse Posters Vedkommende er noget fyldigere end den til Aalborg Stiftamt indsendte, men iøvrigt er enslydende med denne.

Peder Christensen Taarup 2000 Rd., Laurs Westergaard 600 Rd., Christen Jensen Haltemager 2000 Rd., Michel Jensen Høeg 3000 Rd., Laurs Laursen 1000 Rd., Clemed Christensen 1600 Rd., Moust Christensen 600 Rd., Mad. Windter 400 Rd., Lars Caspersen 600 Rd., Jens Christensen Feldbereder 300 Rd., Peder Mogensen Feldbereder 600 Rd., Peder Laursen 600 Rd., Peder Wormstrup 200 Rd. Dette er her deres Tilstande omtrent, saavidt jeg kan slutte af deres Eiendomme.

7de Post¹⁾.

Landvæsenet og Agerdyrkelsen her i Egnen synes ej stort at kan forbedres, uden der indfalder bedre Tider og der bliver Aftræk mere paa Korn, Fedevarer, Heste og Kvæg, som er for Landmanden nu i slet Pris. Indbyggere er der ikke vel saa mange som der kunde behøves til at dyrke Jorden fuldkommelig, hvorover mængstedes i Landsbyerne, naar en Gaard eller to bliver ledige og øde, saa bliver Jorden byttel ud til de andre Bymænd og derover ej ere paa en Trediedel nær saa mange Gaardmænd og Boelsmænd her i Egnen, som der har været for 40 å 50 Aar siden. Mangelen paa Beboere til Gaarde og Gaardsparter synes at komme af Tienestefolk, som ere faa at bekomme og onde og kostbare at holde, saasom baade Karle, Dreng og Piger fordrer næsten dobbelt saa meget nu til deres Løn aarlig som i forrige Tider. Aarsagen dertil er de mange jordløse Gadehuse, som bliver aarlig opbygget paa Landet til kaade og dovne Tienestefolk at bebo, der baade har og ejer intet og dog gifter sig og sætter sig saaledes ned, slaar sig saa til Ørkesløshed og vil ej tiene uden i Dagetal eller 2 Maanders Tid om Aaret i Høbierring og Høst, da de tager af Bonden og andre Folk ligesaa meget til Løn den korte Tid som i forrige Tider i et helt Aar, og skal de nødes til at tiene i hel eller halv Aar, vil de have dobbelt Løn fremfor tilforn

¹⁾ Omfatter hele Jurisdiktionen.

sket er. Af deres Huse svare de ej en Skilling til nogen uden de faa Huspenge, aarlig gives. Imidlertid udsuer de Bonden med deres Kiør, Svin og Faar paa hans Græsning, fordøjer og opgraver det lidet Tørvegryft, her er i Egnen, og dersom Bonden skal have godt af dem for Betaling enten til Uge- eller Dagsarbejde, maa han overlade dem Kornsæd, Ildingsbrand, Hø, ja Heste og Vogn at bruge dertil, hvilket er sønderlig i disse Tider en stor Plage ej alene for Bonden og Bondemanden, men endog for Kiøbstedmanden og andre, som skal holde Tienestefolk, saasom man maa dyr betale dem Løn, og dog ved man ej, enten de vil tiene eller ej, enten de vil giøre noget eller ej . . .

BEFOLKNINGENS INKLINATION, SPROG OG NAVNESKIK.

Om Befolkningens aandelige Egenskaber findes kun Udtalelser fra Præsten i Ulstrup, der i al Almindelighed siger, at Indbyggerne i Jylland ere »sangvine, fyrige og modige« og fra den Løgsted Præst, der udtaler: »Her er manerlige Folk, ikke nogen debauche¹⁾, flittige til Arbejde og taler nok det reneste Dansk i Jylland.« Iøvrigt findes følgende Meddelelser om Sproget: I *Sebber* Pastorat fandtes »en sær Pronuntiation« (Udtale) »nøyet pro²⁾ noget, hvons pro hvad, en Kiøl pro Kilde«. I *Løgsted-Kornum* havde man Eden »saa ma di«, ellers taltes »godt Dansk«. I *Næsborg* Pastorat kaldte man sædvanligvis en Saks for »en Seitzer«. Her bruges det Ordsprog: »Halen hænger alting paa.« Ved Halen forstaaes Enden, som naar man opsætter alting til det sidste. Til Gilder bruges de Talemaader af dem, der vil tale noget mere fornemme end andre, nemlig naar de vil drikke deres Overmands Sundhed, siger de: »Maa a vær saa god og drike jer Sundhed.« Naar de spiser: »A behager ikke mere.« Naar de vil læse: »Skal vi behage at læse.« I *Farstrup-Aistrup* talte man »godt Jydsk«,

¹⁾ Fylderier. ²⁾ I Stedet for.

man sagde: »Vær I Valkommen go Falill« pro »Vær velkommen gode Fader« og »Unden« for Middagsmad. »Anne Chrensdor var til vot i Ates« pro »Anne Christensdatter var til vores i Aftes«. »A tør saa gi intet« pro »jeg tør ikke«. Af Ordsprog brugte man bl. a.: »Bold til Fold og skiden til Kirke«, om den, der pynkede sig i Utide. I *Ulstrup* sagde man endelig: »loppe en Dør« i St. f. lukke op — »hvilket er bekvemmest at sige«. Af sjældne Navne forekom i *Farstrup* Pastorat: Gunni, Melsen, Thor, Gudmand, Just, Moust, Vitus, Espen, Hylleborre, Judithe, Juliane, Helvig, Abel, Odele og Giedske. I *Næsborg*: Vogn, Selgen og Riborg. I *Skivum*: Truels, Schammel, Voen (Vogn), Penille og Thyer (Thyra?). For *Aars-Havbros* Vedk. bemærker Præsten, at Mandsnavnet Skammel og Kvindenavnet Tyre var de »rareste«, han vidste. I *Kornum-Løgsted* var der endelig en Kone, der hed Elles, en Pige, der hed Emmerence og en liden Pige ved Navn Bastina.

SUNDHEDSTILSTANDEN.

I *Kornum-Løgsted* var Folk »syge fra og til, dog bliver de temmelig gamle, til 70—80 Aar og over«. De almindeligste Medikamenter blandt Bønderne der var Allun, varmt Øl eller Pebber i Øl eller Brændevin. De kaldte deres fleste Svagheder: »Udyder«. I *Sebber-Lundby* var det mest »Kolden«, der regerede, ligesom i *Farstrup* Pastorat, hvor den gemene Mand som Lægemedel herimod brugte Pebber og Aareladen. »Flaad« og Rosen plagede ogsaa mange, hvorimod brugtes Hylde- og Kamilleblomster, Rølliker og Salvie. I *Ravnkilde-Brorstrup-Haverslev* havde Befolkningen undgaaet farlige og smitsomme Sygdomme. I *Ulstrup-Gundersted* kendte man — »i denne skarpe Egn« — ikke til Feber, dog at der, særlig 1743, var død Folk af hidsige Sygdomme. I det nævnte Aar var nemlig Aars-Slet Herreder ligesom det øvrige Himmerland tildels bleven hjemsogt af Sprinkler og Børnekopper; saaledes hedder det i Præsteindberetningen fra *Aars-Havbro*: Udi dette Aar er en Sygdom, som har ladet

sig anse som en Springel, der vel har lagt en stor Del ned paa Senge og plaget med stor Pine og Raseri 12 à 14 Dage, men laa af dem i Graven, og af Sognepræsten til *Hornum-Hyllebjerg-Flejsborg* gives følgende udførlige Beskrivelse af de der grasserende Sygdomme: Udi dette Aar over alt Landet har en ny smitsom Siuge med Raseri, Opkastelse og Hovedpine grasseret stærk, saa hele Familier udi et Hus haver været hart angrebne. Nogle var paa 2 à 3 à 8 Dage uddøde, og nogle ere efter længe udstanden Sygdom restituerede. Samme fatale Sygdom continuerer endnu overalt, saa somme bliver sanseløse og døde, at man dem ikke kan betiene, og somme i nogle Dage maaløse og ligger med tillukte Øjne . . . Paa samme Maade haver mangfoldige baade Voxne . . . og smaa Børn været ælendig og ynksom syge i dette Aar af de saa kaldede Børnekopper, saa mange har været blinde i mange Dage. Somme var Øjnene begyndte at holdne paa og overdragne med Hinder, og de ælendige og ynkværdige Mennesker haver tit ikke kunnet opløfte Hænderne fra Stedet, de laa paa, i nogle Dage. Nogle af dem ere hendøde, men nogle med meget brogede, arrede og opsvolme Ansigter opkomne . . . Udi mit Hus haver 13 Mennesker, gamle og unge, ligget meget ælendige af samme Siugdom og 1 voxen Daatter 21 Aar og 22 Ugger gammel i Raserie død . . .

KILDER.

»Ved *Ørbæk* under en Bakke — meddeler Præsten i *Løgsted* — skal være en Sundhedskilde med rart Springvand, om samme kom i Stand.«

Paa *Mariæ Bjerg* norden for *Kjølby*, i Siden af *Bjerget* var »en Vældekilde, som continuerlig flyder med Vand, hvoraf mange Mennesker har faaet deres Helbred«.

Sønden for *Farstrup* Præstegaard løb en lille Aa, som kom af »et Væld« i *Viderup Kjær*, kaldet *Graasø*. I samme *Kjær* var et andet Væld, kaldet *Suppenhale*.

Nord for *Valsted* i *Sebber Sogn* laa en Kilde, kaldet »*Thiis Kilde*«, hvor Vandet sprang imellem Ste-

nene, rent og godt, saa at mange Syge betjente sig deraf.

To Agerlængder vesten for *Giver Kirke*¹⁾, i vestre Side af en Bakke var en Kilde, »hvor mange Menneſker, som har været med en og anden Bræk belagt, ved denne meldte Kilde er bleven hjulpen. Iblandt andre var en Mand fra Eidrup ved Navn Therkel Nielſøn, som havde en Daatter, var ganske vanfør og gik ved Krøkker. Anno 1739 St. Hans Aften kørte Faderen med hende til samme Kilde, og [hun] blev ganske restitueret, lagde hendes Krykker ved Kilden og gik hiem. Dog er Kilden ikke indviet«.

ANTIKVITETER OG ANDRE MÆRKVÆRDIGHEDER.

I *Kornum-Løgsted* fandtes her og der paa Marken hedenske Begravelser.

Salling Sogn. Om Kirken fortalte man det Sagn, at 3 Jomfruer havde ladet den opbygge, hvilke lovede i Havsnød, at lade opbygge en Kirke uden Lige. — »Samme Kirke har været smukt bygt, bestaar indvendig af 3de Gange, 4 Rader Stole og med Pillari, dog udvendig uden Taarn.« Fra *Næsborg Kirke* kunde man tælle 30 Kirker.

Farstrup Sogn: »Niels Friis²⁾, som er begravet i Farstrup, hvor hans Lig er hensat i en aaben Begravelse, staar endnu der hel og holden, endskiønt ingen her lever, som kan mindes hannem i Live, men Ligklæderne ere næsten alle forfulede³⁾.«

Sebber Sogn: »Ved Sebbersund staar et højt Bierg⁴⁾, hvorpaa der siges at have standen en Kirke. Stene og rudera ligger endnu.«

Skivum Sogn: »Schifvum Kirke, som Hr. Baron Juel til Lundbech eier, er opmuret med udhugne Kampsten, men Taarnet med Mursten, midt udi Byen

¹⁾ Denne var 1743 »kollet« (uden Taarn).

²⁾ Ejer af Krastrup, † 1639.

³⁾ ∴: hensuldrede, ødelagte.

⁴⁾ Sct. Nicolai Bjerg — jfr. iøvrigt Trap IV S. 551.

beliggende. Alteret udi Kirken er af en hel stor udhuggen Kampesten. Midt i Allerstenen er udhuggen $1\frac{1}{2}$ Kvarter lang og 1 Kvarter paa Bredden dybt Rum og en Sten til Laag udhugget efter Rummet. Udi samme Rum er udhugget endnu et mindre, hvorudi staar en Blyæske, derudi ligger noget brunagtigt som Silketøj, dog er fortæret snart til noget tykt Spindelvæv, siges at være af Mariae Klæder.*

Fra Aars Sogn meddelte Sognepræsten følgende: »Jeg erindrer mig for mange Aar siden at have hørt af den første sal. Degn her ved Stedet, navnl. Lodvig Christensøn, som var over 90 Aar gammel og været Degn ved 50 Aar, at hans sal. Fader, som var Provst og Præst her ved Stedet over 40 Aar, navnl. Hr. Christen Andersøn, havde fortalt ham, at nordost ved Aars Kirke ligger en stor Kampsten, hvorudi skal være udhugget med Runebogstaver denne Gravskrift: Eutytt og Svenboe, de bygte Aars Kirke og Stenildbroe Nordost ved Aars Kirke fik de Ro.

Det er vist nok, at Stenen ligger nordost ved Kirken, og man kan endnu kiende, at der er Bogstaver derudi udhugne, men formedelst Ælde ej kan grandgivelig kiendes eller læses. Iligemaade fortalte samme gamle Degn mig efter hans gamle sal. Faders Relation, at der skal have været en Kiempe udi Blære Sogn ved Navn Gunthi og en anden Kiempe udi Aars Sogn ved Navn Cajul; disse kom udi Disput med hverandre om tvende Gaarde, som nu hører til Aars Sogn, navnlig Svenstrup, hvem disse 2de Gaarde skulde tilhøre, og da de ej paa andre Maader kunde forenes derom, gik det paa en Kamp og Slagsmaal løs, hvor Cajul fik Overhaand og fældede Gunthi, og det paa en Stæd, som kaldes *Rosdal*. Gravskriften over den døde skal lyde saaledes:

Gunthi vilde Cajul jage.
 Med sin Spyd og med sin Stage
 Jaget Cajul Gunthi tilbage,
 saa hans Halsben maatte knage.
 Nu ligger Gunthi i Jorden saa kold,
 Nu hører Svenstrup til Aars saa hold.

Vist er det, at der ligger mægtige store Kampsteene samlede paa den Sted udi Rosdal, hvor Kampen skal have standen, ligesom en Dysse, hvor Kiemperne siges at være begravne under, sed relata refero¹⁾.«

Ulstrup-Gundersted. Præsten fortæller her, at »Koppis Mølle« i Ejdrup Sogn, Aars Herred, havde 9 Skpr. Jordskyld paa vestre Side af Aaen i Gundersted Sogn, paa hvilken Side af Aaen, altsaa i Slet Herred, der ogsaa havde staaet et Hus, Mølleren tilhørende, i hvilket Hus havde været en Bagerovn, og man sagde, at Mølleren Hustru saaledes havde ættet og opslaaet sine Brød i et Herred og bagt dem i et andet, men nu var Koppis Mølle øde, hvilket ogsaa var Tilfældet med Gundersted Mølle.

HERREGAARDE.

»I *Farstrup* Sogn er 2 Herregaarde, den ene, kaldet *Krastrup* og i gammel Tid *Kragstrup*, er Bindingsværk og Hr. Statholder og Greve Rantzau tilhørende, den anden, kaldet *Waar*, som bestaar af Grundmur i *Borregaarden*, hvorpaa Hr. Justiceraad Poulsen bor. I *Aistrup* Sogn er en Herregaard, kaldet *Kye*, af Bindingsværk, derpaa er sl. Sr. Mathies Mørchs Enke boende.«

I *Sæbber* Sogn ligger en Herregaard *Sæbber Closter*, hvorpaa Munkene har boet i gamle Tider, og bestaar Bygningen af Bindingsværk. Kirken ligger ved Herregaarden og i forrige Tider indbyggt i Gaarden. Kammerassessor Glerup bor derpaa.

Ravnkilde Sogn: *Nørlund*, »nu tilhører Madame Mørch i Aarhus. Samme *Nørlund* Gaard bestaar af Grundmur, 2de Etager høj, 3de Fløje og 1 Taarnhus ved Broen samt en Runddel inde i Gaarden ved Indgangen til Værelserne. Der siges vel, at den tilforn skal have været 3 Etager høj og desuden haft 7 Kaaberspir, hvilke ere blevne for nogle mange Aar i Feidetid afbrudt og ruinered . . . Staldgaarden, be-

¹⁾ ɔ: Jeg meddeler kun, hvad der er bleven fortalt.

staaende af 3de gode Huse og Bindingsværk, er beliggende strax ved Vindebroen og Borgegaarden. Imellem Borge- og Staldgaarden er en bred Grav med Vand, som gaar rundt om Borgegaarden. Ladegaarden er ungefæhr beliggende $\frac{1}{3}$ af en Fjerdingvej fra Borgegaarden og bestaar af 4 Huse udi Firkant og Kampestens Mur med Straatag. Samme ligger i Haverslev Sogn . . .*

Ejdrup Sogn: »En Herregaard kaldet *Halkiar* . . . bestaaende af Mur- og Bindingsværk og 1 Etage høj.*

»Udi *Havbroe Sogn* er en Herregaard, kaldet *Møllegaard*, som tilforn har været en gl. adelig Sædegaard, men for nogle Aar siden af nu sal. Anders Kierulf bleven completeret med Bøndergods. Dens Bygning er Bindingsværk med Ler og Straatag.*

TORSTEDLUND BIRK¹⁾.

Den mig som Dommere allernaadigste anbetroede Torstedlund Birk, hans Excellence Højædle og velbaarne Hr. General Lieutenant Levetzau tilhørende, er beliggende udi Aalborghus Amt i Hvornum Herred, tager sin Begyndelse fra Limfiorden ved Aalborg, lige 4 Mile sønder udi *Ordestrup Sogn*, hvor *Torstedlund Hovedgaard* er beliggende næsten sønderst i Birket; sønden Gaarden igiennem Hovedgaardens Mark løber en maadelig flydendis Strøm, som tager sin

¹⁾ Indberetningen, der er dateret Albæk den $\frac{26}{10}$ 1735, skyldes Morten Lauritsen, Birkedommer i Torstedlund og Albæk Birk. Det ses ikke, naar han er udnævnt, men han forblev i Embedet til sin Død 1739. Birket er oprettet 1686, da Admiral Christian Bielke til Edalgave ved kgl. aab. Br. af $\frac{27}{10}$ fik fri Birkeret til sine Hovedgaarde Torstedlund og Albæk i Hornum Herred paa de Vilkaar, at de Bønder, som gjorde Hoveri til nævnte Gaarde og det Jordegods, han erhvervede indenfor 3 Miles Afstand fra dem, maatte høre under Torstedlund og Albæk Gaardes Birker (J. Reg. Nr. 50). Birket nedlagdes $\frac{9}{10}$ 1814 og fordeltes mellem Aars, Gislum, Helum, Hindsted og Hornum Herreder.

Begyndelse af nogle Vælder fra *Raunkilde* Sogn og *Nørlunds* Mark næst sønden for, som idelig formeres og gaar lige væster en Mil Vejs sønden om *Sønderup* Sogn og saa nær væsten om *Suldrup* Sogn, gaar saa væster og nær til *Halkier*, hvor den falder i Limfjorden. Udi bemelte Aa er ingen Fisk af nogen Betydning uden nogle faa Strendt¹⁾ smaa Aborre, Skaller, Gresgieder²⁾ og Krebs, uden naar stor Vandløb [er] i Aaen For- eller Efteraar, da nogle smaa Øreter af Limfjorden kan opgaas, hvoraf stundom nogle af Almuen kan fanges, før de gaar tilbage igien. *Ordestrup* Sogns Marker er beliggende paa en Sorte rød Sandgrund, haver en graasandig Muld, hvorudi saaes 1 Kierf Bing, 2 Kierf Rug, 2 Kierf Hauer, er bedst Rugjord. Engbunden overalt er lidet og ligger paa en hard Stenaare og Dyndbund, som giver Moes, saa en hel Gaard kan avle 4, 5 à 6 Læs Hø. Udi bemeldte Sogn er slet og ringe Græsning paa Hede- og Skovjord. Meget knap Ildebrand af Hedetørv og Lyng. Til *Torstedlund*, *Ordestrup*, *Ersted* og *Sluberup* Gaarde i bemelte Sogn er en temmelig god velhegnet Bøgeskov og noget lidet Eg, men er dog ikkun ganske smaa Træer, som ej til andet er tienlig end som til fornøden Ildebrand, Kul og Bøndernes Vogne og Plovredskabs Vedligeholdelse, er dog mest overalt stærk begroet med Underskov af Bøg, Birk, Hessel og Ellebuskasser³⁾. Er mestendel jevn Marker, Heder og Skov. Under *Birket* hører en Del af *Gravlev* Sogn og af samme By en Gaard, og hele *Oplef* By, dens Mark ligger jevn paa en stenagtig Grund, har sortegraa Muld, passabel god Kornmuld, saar 1 Kierf Byg, 2 Kierf Rug, 2 Kierf Aur, lidet ond og blød Eng 2 à 3 Læs til Gaarden, som ligger under en stor Bakke østen for Byen, hvorigennem gaar en liden Strøm,

¹⁾ Strænt = Stænk ∴ Smugle. ²⁾ Smaa Gedder.

³⁾ Om *Torstedlund* Skov meddeles 1743, at den var $\frac{1}{2}$ Mil lang og næsten ligesaa bred, »samlende sig paa søndre Side med *Nørlund* Skov og for østre Ende med *Rold* Skov. Samme er vel fredet og bestaar mest af Bøger, dog er der en temmelig Del Eger til fornøden Bygning«.

som tager sin Begyndelse af noget Væld fra *Nyssum*, *Førkild* og *Rold* Marker, løber nær forbi *Boderupholm*, igiennem *Fleskum Herred* og udi *Limfiorden* norden *Klarupgaard*. Udi bemeldte *Aa* er ingen Fiske af Betydning uden nogle smaa *Foreller*, *Skalle*, *Aborre* og *Gresgiedder*. Østen for *h^{te} Oplef* *Mark* og *By* paa en stor *Bakside* er noget *Egebøschasse*, som i mange *Aar* af *Birkets* *Eiere* med *Bekostning* har været baade heignet og elsket og dog uden *Nytte*, saasom *Vegsten* ej vil fra *Jorden*, mens *udbreder* sig med *Dyrkning*. Fra bemeldte *Aa*, som er næsten østerst i *Birket*, og til *Sønderup Aa*, som er næsten vesterst derudi, er ungefæhr $1\frac{1}{2}$ *Mil*, alt jevn *Mark* og *Heder*.

Sønderup Sogn, 3 *Fierdingvej* væsten *Torstedlund*, hører alt under *Birket* uden 2de *Gaarder*, som er alt jevn *Marker* og *Heder*, ligger paa en *stenagtig kold Vældbund*, har en *graasandig Muld*, saaer 1 *Kierv Biug*, 2 *Kierv Rug*, 2 *Kierv Aure*, er bedst *Rugjord*, som giver *ringe Græs*, har dog fornøden *Hede* og *Blandingsgræsning* og lidet *Eng* paa *Stengrund*, saa en *Gaard* kan avle 3 à 4 *Læs Moesbondhø*. Meget *ringe Ildingsbrand* af *Hedetørv* og *Lyng*, ingen *Skotørvmoser*, derfor *Beboerne* maa hente deres meste *Ildebrand* af omliggende *Naboer* sønden og vesten for dem¹⁾.

Suldrup Sogn næst norden for, en *Mil nordvest* fra *Torstedlund*, hører og under *Birket*, undtagen 3de *Gaarde*, er af lige *Beskaffenhed* med *Kornmuld*, *Engbund*, *Græsning* og *Ildebrand*, uden *Suldrup By*, som allene for de andre har fornøden *Ildebrand* paa deres eget, baade *Hede*, *Skotørv* og *Lyng*²⁾.

Udi *Vegerbye Sogn* hører under *Birket* af *Hiets By* 5 *Gaarde* og *Budsted* 2de *Gaarde* ungefæhr 5 *Fierdingveis nord nordvæst* fra *Torstedlund*, som har en *kold høye vældig*³⁾ *Mark*, saaer alle *forbemeldte* 3 *Slags Korn*, men *vanskelig* uden i *varme* og *tøre Aaringer*. Har nogle *bløde Enge*, som *vanskelig lader*

1) *Sønderup Sø* var 1743 kun et *Gadekær*.

2) *Suldrup Sø* var 1743 helt *udtørret*, men paa dens *Plads* *bjergede* man *Hø*. 3) Med *Væld* (?).

sig bierge formedelst en mose- og kieragtig Sø, som oversætter Engene med Vand og gjør dem ubrugelig, kan avle, naar det er lykkelig, 10 à 12 Bønderlæs Hø; udi bemeldte Sø er Giedder, Aborre, Horker, Skalle og nogle Aal. Her er maadelig og ringe Græsning paa Hedejord, mens fornøden Ildebrand af Hedetørv og Lyng.

Gyfver Sogn i Aars Herred, 5 Fierdingvej væster fra Torstedlund, hører og under Birket, Gyfver By 4 Gaarde og et matriculeret Gadehus samt *Aagaard* i samme Sogn; ligger højt paa en rød Sandgrund, graa sandig Jord, saaer alle 3 Slags Korn, temmelig god Rugjord, meget ringe og skarp Eng, saa en Gaard ej kan avle uden 4 à 5 Læs Hø, skarp Hedegræsning, mens fornøden Ildebrand af Hedetørv og Lyng. Deres Hede er Høje og Bakker. — Til forn. *Aagaard* er ringere Kornmuld, men beder Høbiering, Ildingsbrand og Græsning af lige Beskaffenhed.

I *Schørping* Sogn udi Hellum Herred 5 Fierdingvej nordost fra Torstedlund hører et Boel under Birket, saa og 4½ Gaard i *Refvel* By, som alt ligger højt paa store Bakker, dog en liden skarpsandig und Mark, saaes 1 Kierv Biug, 2 Kierv Rug, 1 Kierv Aure. Passabel Rugjord i vaade Aaringer; har nogle vaade og bløde Enge væsten for Byen, kan avle 3 à 4 Læs Hø, nogenledes Hede- og Skovgræsning, god Ildebrand af Hede- og Skotørv samt stor Lyng. Til Byen er en god Del Bøgeskov, mens i gamle Tider meget forhuggen, som nu ved dens gode Heine igjen mærkelig tiltager og forbedres med ung Opvæxt af Bøg.

Hornum Sogn, 2 Mile nær fra Torstedlund. I *Hornum* By hører 2½ Gaard under Birket, ligger paa en hvid kridagtig Grund. Saaer 1 Kierv Biug, 1 Kierv Rug, 3 Kierv Aure. Har lidet skarp Eng, kan avle 1 à 2 Læs Hø. Slet Græsning paa Hedejord. Fornøden Ildebrand af Hedetørv og Lyng. *Wolstrup* i bemeldte Sogn hører og under Birket, saa og *Mølgaard*, ligger paa en haard stenig Vældgrund, har en graa sandig Muld, saaer 1 Kierv Biug, 1 Kierv Rug, 3 Kierv Aure og har ringe Høavling, slet Græsning

paa Hedejord, mens fornøden Ildebrand af Hedetørv og Lyng. Deres Mark og Hede ligger jevn. Udi forbe^{te} Sogner er formedelst det haarde Foder liden Græsning og ringe Høbierring, ganske liden Opfødning af Bæster og Fæ, saa Almuen ej uden Bæsters Kiøb kan nære dem, mens Fæ, Faar og Svin har de til Fornødenhed og undertiden ved Mikelitider, da Markeder holdes udi omliggende Kiøbster, kan selge baade en Ko, Svin og Faarhøfved, dog for ringe Pris.

Manufacturer her i Birket er ingen, mens Almuen selv forarbejder, hvis Læret, Vadmel, Strømper og Vanter deres Fornødenhed tillader dem at kan faa.

Formedelst Jordens Ubekvemhed saaes ganske ingen Hampefrø, meget lidet Hørfrø, ingen Haufrugter uden Grønkaal hos Bønderne; Frugttræer er ingen her i Egnen, ejheller medisinche Urter, som er bekiendt, uden Tormentille og Mellefolium¹⁾, som ingen regarderer paa.

Vildt er nogle i forn^{te} Skove, af Hiorter og Hinder, som dog af Birkets Eiere er hidført, er opelsket, saavel af Raadyr og Vildsvin —; mens Ulve er i Overflødighed, Almuen til stor Skade med deres Opfødnings Forøvelse, saa vel og Ræver, Brokker, Vildkatte og Oddere.

Bier har og en Del af Bønderne, som udi disse Aaringer har været vanskelig, og hvis de der af aarlig optager, selges til omliggende Kiøbsteder, Aalborg, Nibbe og Hoebro, Potten for 4 à 5 Sk. *Menige Bønders Tilstand* er saaledes, at de fleste ej uden Herskabets Forskud kan udrede de kongl. Skatter, eftersom det ringe Opfødnings, de har at kan sælge, maa afhændes for saa ringe Pris, saa og kiøre 3 à 4 Mile med et Læs Lyng og sælge for 28 à 30 Sk, og højeste 2 Mrk. 2 Sk., saa og i disse Aaringer fra Mekeli til Fasten de har solt deres avlet Rug for 7 à 8 Mrk. Tønden, og de fleste dog igien til Livsophold maa kiøbe om Sommeren med Forhøjelse.

Agerdyrkningen er ogsaa brugt saa yderlig, som

¹⁾ Millefolium.

det kan taale, og til dets Fremdrift er og fornøden Folk, Børn og Tienstelyende.

Restrup Hovedgaard¹⁾ beliggende i Sønderholm Sogn 2¹/₂ Mil nær fra Torstedlund og med sit Gods sorterer under Birket. Igiennem Gaarden flyder en liden Aa, som tager sin Begyndelse i Hornum Sogn og By, som derfra i gamle Tider er ledsaget igiennem Aalborg, hvor den falder i Limfjorden²⁾. Under Hovedgaarden er liggende *Sønderholm* By, uden en Gaard. Marken er liggende paa Kalkstensbund og noget rød Sand, har 7 Aars Indtegter³⁾, hvoraf 1¹/₂ er Alsædjord, har sortegraa Muld, de øvrige skarpe og sandagtig, giver maadelig Korn uden udi vaade Aaringer, saaer 2 Kierv Biug, 1 Kierv Rug, 1 Kierv Aure. Byen er 24 Gaarde, hvor hver kan avle 2 à 3 Læs Hø paa Moesengbund. Til Byen er meget ringe Græsning, har ingen Ildebrand uden nogle Sandtørv og smaa Lyng, derfor de maa købe og hente det 2 à 3 Mil borte.

Nyrup i samme Sogn, 8¹/₂ Gaard, hvoraf de hver kan avle 6 à 8 Læs Hø, er ellers af lige Beskaffenhed med Mark, Ilding og Græsning som Sønderholm.

Taastrup i samme Sogn bestaar af 7¹/₂ Gaard, deraf de 6¹/₂ Gaard er til Restrup. Marken liggendes højt paa Siden paa 2de Bakker paa en stenig Grund, har 9 Aars Indtægt, hvoraf de 7 bruges til 1 Kierv Biug, 2 Kierv Rug, 2 Kierv Aure, de 2de Aars Indtegter er saa onde og sandig, at de sielden bruges. Til Byen er Hedegræsning, nødtørfdig Ildebrand af Hedetørv og Lyng paa høj bakked Jord. Kan avle til en Gaard 3 à 4 Læs Hø.

Freilef Sogn og By 2¹/₂ Mil nær fra Torstedlund, 7 Gaarder, deres Mark er liggende paa en grundet, kold, sandagtig Grund, saaer 1 Kierv Biug, 2 Kierv Rug, 2 Kierv Aure, giver maadelig af alle Slags Korn,

¹⁾ Jfr. nærmere under Hornum Herred.

²⁾ ∩: Vesteraa.

³⁾ Det Stk. af Marken, som er taget ind til Korn eller (som Kær) til en enkelt Kornsort.

kan avle hver 6 à 7 Læs Moeshø, har ringe Græsning paa Hedejord, fornøden Ildebrand af Hedetørv og Lyng og nogle Skotørv, som graves i deres slette Eng.

Udi *Drastrup* i bemeldte Sogn er 2de Gaarde til Restrup, som er af lige Beskaffenhed med Freilef, undtagen de har bedre Græsning paa grøn Kiærbund.

Nørholm Sogn og By, 3 Mile nør fra Torstedlund, er Tiener (Fæster) til Restrup uden en Gaard, hvis Mark er beliggende paa en Kridstensbund. Mest Alsædjord, bruges med 1 Kierv Rug, 2 Kierv Biug, 1 Kierv Aure men ganske liden Engsbiering, at en Gaard kuns avler 3 à 4 Læs Hø. Engene er en tynd Skiold paa Sandbund. Formedelst den Alsædmark har de ingen Græsning uden lidet Moes- og Kiærgæs, ganske ingen Ildebrand, mens hvis de behøver, maa de købe og hente 2 à 3 Mile fra dem.

I Limfiorden, som er beliggende 1 à 2 Fierdingveis fra forn^{te} 3de Sogner, har ingen af Almuen nogen Fiskeri, mens bruges af Aalborg og Nibe Indvaanere og andre.

Paa forn^{te} *Nørholm* Fællig har Herskabet en Teglovn, hvor der forarbeides og brændes behøvende Mur- og Tagsten til Gaardenes og Kirkernes Reparation og Vedligeholdelse.

I forbem^{te} Sogner kan formedelst deres slette Græsning ingen Opfødnings have uden det, som nødvendig til deres Gaardes og Avls Fortsættelse behøves, og har ej noget at sælge til kongl. Skatters Afbetaling, Gaardens Vedligeholdelse, Tienestefolks Løn og andet behøvende, uden hvis Korn de først i Vinteren kan sælge og siden igien til Tære- og Sædekorn maa købe, undtagen nogle, som kan have et Slagtenød at afhænde.

Manufacturer er ingen, men hvis Lærret, Vadmel Vanter, Strømper og deslige forarbejder Almuen selv til fornøden Brug.

Denne Birk er beboet af Bønderfolk, som alene nære dem ved Agerdyrkingen og fabriqverer intet til noget Saal (Salg) eller Kiøbmandskab eller har noget,

som kan faaes Penge for, uden hvis forhen er anført, nemlig Korn, et Slagtnød eller noget Honning, hvilket de sælger for rede Penge og for samme igien køber i Aalborg, hvor den meste Handel er, hvis de til Gaarders og Huses Behov fattes, nemlig Bygnings-tømmer af Fur, som dertil fra Norge hidføres, Salt, Staal, Hør, Hamp og Tiære og nogle Humle.

Efter Forespørgsel hos Præsterne skal der være udi Birket unge og gamle, som bruger det højværdige Alterens Sacramente:

Udi Ordestrup Sogn.....	260	Communicanter
— Sønderup og Suldrup		
Sogner	270	—
— Gravlef Sogn	50	—
— Gyfver Sogn.....	22	—
— Skørping Sogn.....	56	—
— Wegerby Sogn.....	30	—
— Sønderholm Sogn.....	250	—
— Freilef Sogn.....	50	—
— Nørholm Sogn.....	280	—

LUNDBÆK BIRK¹⁾.

.1ste Post.

Birket bestaar mestendel af 3de Sogner, *Weggerby, Bislef* og *Voxlef* ungefæhr 1 Mil i Længden og Bred- den, som til Øster støder paa Hornum Hede.

¹⁾ Dette Birk oprettedes ved kgl. aab. Br. af ¹⁶/₁₁ 1687, hvorved Christian Juel, Friherre af Rösensten, fik Til- ladelse til ved sine Hovedgaarde Lundbæk og Pandum at oprette et ordinært Birketing med Appellation til Landstinget, »hvortil alle hans Bønder, som nu ligger til nævnte Hovedgaarde, og de, han herefter inden 2 Mile kunde lægge til dem, skulde svare . . . etc.« (J. Reg. Nr. 132.) Birket blev under ²⁰/₁₁ 1833 henlagt un- der Flæskum Herred. Birketinget afholdtes paa Lund- bæk. Den her meddelte Relation skyldes Birkefoged Anders Christensen, der under ⁸/₆ 1696 blev udnævnt af Gregers Daa til Lundbæk og Pandum. Han boede da

Weggerbye Sogn angaaende, da befindes derudi aldeles ingen Herligheder. Sognet kan, naar Gud velsigner Jorden med god Grøde, komme ud med sit Kornavl til Kongen og Høsbonden, de kan og nære sig selv med Tørve og Lyng endogsaa sælge lidet derfra til Nibe By.

Bislev Sogn støder paa Limfjorden, hvorudi nogle af Opsiderne fiske Sild deraf. En Del af de ferske salted, en Del tørres, men de fleste sælges ferske til Kiøbmænd, der salter og igien forsiuner Fiskerne med Hamp, Tiære og Steeg, og staar det ikke til at nægte, at jo ved dette Fiskeri er for nogle undertiden noget for Umagen. Men det er ligesaa sikker en Sandhed at, naar Fiskerierne et Aar bortgaar, at Bonden, som fisker, da paa een Gang kan saa komme under og i Giæld, at han ej derfor kan rede sig i 2de gode Aar. Der fiskes og Aborre, Skalle, nogle Aal og Flynder, om Sommeren med Gliib og om Vinteren paa Is med Stang, men ej anderledes end til Hielp til Husfor-tæring.

Woxlef Sogn er paa sine Steder bedre til Korn end dette, men derimod, endskiønt det til Nord støder paa Limfjorden, har intet Fiskeri formedelst Nibe By, som er derimellem og eier og bruger det som sin Hovedbedrift og Næring. Sognet har tvende Byer, som har liden og ganske ringe Ildebrand og maa købe især til Brødbagen deres fornøden Liung.

2den Post.

Det er aabenbare bekiendt, at disse Sogner nu paa nogle Aar haver aftagen, hvortil er den bekiendte Aarsag, at Korngrøden har været ringe, og Prisen udi Egnens Kiøbstæder Aalborg og Nibe ligesaa. Dertil kommer og, at Godset mestendel er højt skyldende i Matriculen. Der saaes i Sognene ej anden Sæd end Rug, Biug og Haure. Den beklagelige Hændelse,

i Bislev, men 1735 i Djørup og samme Aar fratraadte han Embedet, da han var bleven gammel og skrøbelig. Hans Afløser var en Mand ved Navn Ditlev Møller.

som med Siunsvidner kan godtgjøres: Vi ser i denne Høst, at Rugen i Bislef er meget fordervet af Fiord-dampen og den hede Sol derefter, saa Byen især skal ej kunne brødfødes af sit Avl. Fornemmelig tager Højvelbaarne Friherinde Jul den ubodeligste Skade i dette Aar paa hendes Hovedgaard Lundbecks Rugavl, at hun ikke efter 30 Tdr. Rugsæd skal kunne avle Sæden igien, saa det bliver da vel uimodsigeligt, at et Gods, der som meldt ingen Herlighed haver, undtagen af Enge, Skov, hvoraf aldeles intet er Opdræt af Kvæg eller Bæster eller Fædevarer, ikke kan andet end gaa tilbage¹⁾.

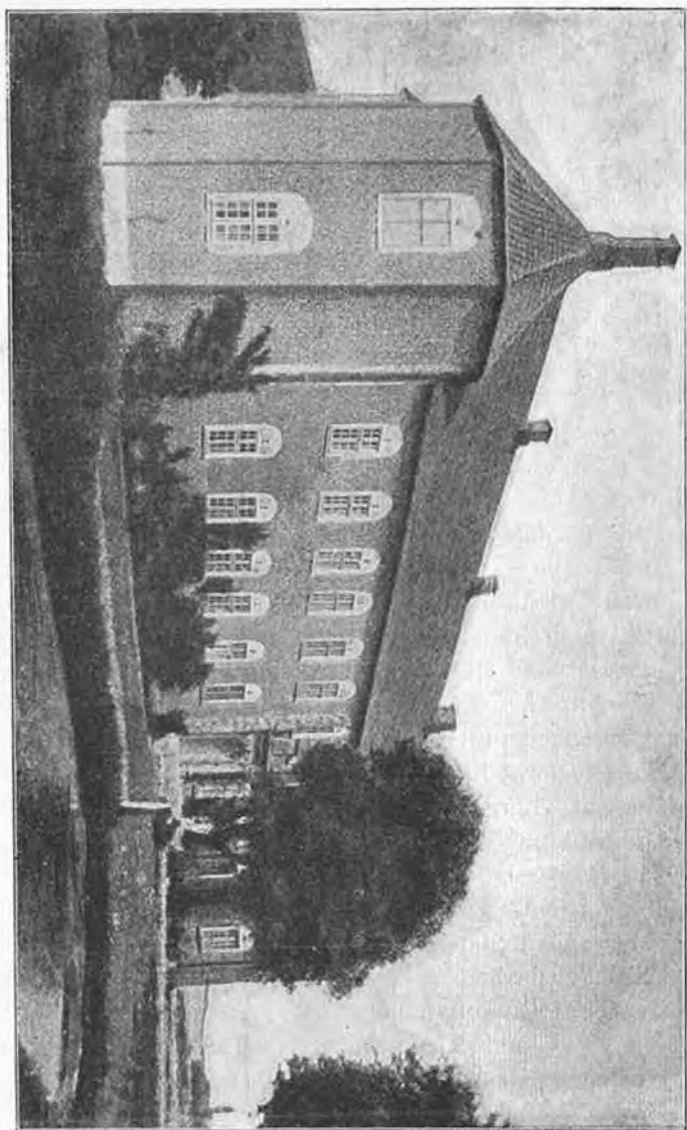
¹⁾ De øvrige Poster indeholder ingen positive Oplysninger, 5. og 6. Post besvares benægtende.

MAMSELLEN PAA VISBORGGAARD

AF FR. MØLLER

I Aaret 1742 overtog Kaptejn *Andreas v. Arenstorff* ved Skiftedeling mellem ham og Broderen: *Visborggaard* og *Havnø* med *Haslevgaard* efter deres Fader, *Etatsraad Friderich v. Arenstorff*. Han var da 33 Aar — født $16/8$ 1709 — og kom netop ved dette Tidspunkt hjem fra sin sachsiske Militærtjeneste. Opholdet derude havde haft den Betydning for ham, at han havde vundet sig en Hustru, *Sofia Maria v. Schiebell*, Søster til den sachsiske General, Krigs- og Kabinetminister *v. Schiebell*, Herre til adskillige Godser dernede; de var nylig gifte, og hun var et Par Aar yngre end han. Hvordan Livet mellem disse to hidtil har formet sig inden Hjemmets fire Vægge, kan ingen sige noget om. Men sikkert er det, at har deres Hjem været et lille Paradis, saa fik det ogsaa omsider sin Slange. Og Slangen kom om ved 1754 i Skikkelse af en fransk Dame, der kom i Huset som Børnenes Guvernante.

Kaptejnen blev indtaget i Mademoisellen, og Hustruen ønskede han saa at blive kvit paa en pæn Maade for at kunne fortsætte Samlivet med Maitressen. Hun kom ham imidlertid i Forkøbet, da hun

Visborggaard.

havde opdaget Forholdet, og rejste til sine Slægtninge i Sachsen. Det var en Streg i Regningen, og Arenstorff var jo tillige ked af at blive blameret hos Familien dernede. Men der blev Raad! Paa Visborggaard tjente Stuepigen Riise Sofie, der var gode Venner med Tjeneren Christen Leth, og det blev overdraget dette Par at hente Fruen hjem den lange Vej fra Sachsen ved at give hende mange og gyldne Løfter om Gemalens Anger og Bod. Den stakkels Kvinde gik i Fælden og vendte hjem med Parret, men blev straks ved Hjemkomsten til Visborggaard fra Porten ført op til sit »Fængsel« i det vestre Taarn, der laa mest afsides. Den Gang førte der fra Porten en Vindeltrappe op til Riddersalen, der var temmelig forfalden og kun brugtes til Kornloft. Senere (c. 1863) blev den delt i »Den gule Sal«, »Kasernen«, »Det lange Kammer og de to smaa Skorstene«. Herfra slap hun aldrig ud, men holdtes i Forvaring i 5 Aar til sin Død under Paaskud af, at hun var sindssyg. Hun havde dog en Pige til sin Opvartning, men denne havde strengeligt Paalæg om ikke at tale til hende.

Christen Leth og Riise Sofie blev kort efter gifte og fik som Belønning Gaarden »Murhuset« i Skelum Sogn i livsvarigt Fæste. Gaarden blev opbygget og fik Navnet »Sofienlund«. Parret har endnu Efterkommere her paa Egnen, der har bevaret Traditionen om dem. For c. 1 Aar siden døde en gammel Ungkarl, Christen Ditlevsen Leth, om ved de 100 Aar. Han var i Huset hos Gaardejer Marcus Jensen, Als Nygaard, og var Sønesøn af Christen Leth og Riise Sofie. Han kunde huske at have hørt fortælle, at Bedsteforældrene havde haft 4 Heste for paa Køreturen til Sachsen, og det lille Rejseskrin, de havde

haft med paa Færden, var endnu i hans Eje. Endvidere fortalte han, at Sofienlund var bleven pyntet op med Malerier fra Visborggaard, da Bedsteforældrene kom til at bo der, og »de var saa store som Vinduerne«, men de blev igen bragt tilbage ved deres Død.

Chr. Leth skal efter Sagnet ogsaa have gjort Arenstorff en anden Tjeneste. Ved et stort Drikkegilde paa Visborggaard blev der spillet højt Spil, og hen paa Natten havde Arenstorff spillet meget af baade Gaard og Gods væk. Chr. Leth stod i sin Egenskab af Tjener bag Naadigherrens Støl og had om Lov til at spille dennes Kort, og han gjorde det saa godt, at han vandt hele Herligheden tilbage.

Nu kunde Arenstorff uhindret fortsætte Samlivet med den lille iltre »Mamselle«, som hun almindelig blev kaldet af Tyendet og Hovbønderne, der stadig var underkastet hendes Herskernykker eller var Vidne til dem. De to Børn i Arenstorffs Ægteskab, Datteren Marie Elisabeth og Sønnen Frederik, skal hun, efter hvad Sagnet fortæller, have ladet piske udenfor Moderens Fængsel, for at denne fra Vinduet kunde være Vidne dertil. Hun vred sine Hænder og klagede sig ved at høre deres Skrig, men kunde intet gøre. »Mamsellen« sultede Børnene, saa Hovbønderne ynkedes over dem og gav dem Mad af deres Madposer; de havde endog set, at de spiste af Hundetrugene. Det var Bønderne forbudt at drikke Vand af Brøndene, de blev henvist til Borggravene. Her skal de have hørt, at Fru v. Schiebell raabte ud af Vinduet paa sit gebrokne Dansk til Sønnen: »Mein Friderich, Du vergiss nicht din Mutter!« Hvortil Drengen skal have svaret: »Nej, Mor, jeg glemmer Dig aldrig.«

Under disse Forhold blev selvfølgelig »Mamsellen« lagt stærkt for Had, ikke mindst af Almuen, af hvem den blide, sagtmødige Fru v. Schiebell havde været afholdt.

Et Vidnesbyrd herom fortæller Sagnet: En Dag var en Stordreng fra Veddum til Hove. »Mamsellen« havde ofte for Skik at gaa ud paa en Bro, der førte et Stykke ud i Borggraven, og staa der lænet over Rækværket for at betragte sit eget Spejlbillede i det blanke Vand. Det gjorde hun ogsaa den Dag; han lister sig da til, barfodet som han var, og vippede hende ud i Vandet. »Mamsellen« blev fisket op, men Drengen forsvandt, og Folk troede, at enten havde han taget Livet af sig selv, eller ogsaa havde »Mamsellen« besørget det. Men mange Aar efter skrev han hjem fra Norge, hvor han havde det rigtig godt.

Fru v. Schiebell skal have været sengeliggende det sidste Aar før sin Død af Sorg og Græmmelse, men blev trofast plejet af den Pige, hun havde til sin Opvartning, hvorfor hun gav hende sit Guld-Fingerbøl. Pigen tog mod Gaven, men før sin Død, mange Aar efter, overgav hun det til Familien Arenstorff og meddelte dem, hvorledes hun havde faaet det. Det tilhører nu Overgaards forrige Ejer, Hofjægermester F. v. Arenstorff.

Kaptejn v. Arenstorff havde nok begyndt at faa Samvittighedsskrupler de sidste Aar, Hustruen levede. Sagnet beretter, at han gav »Mamsellen« Gaarden Transbergholt i Søndergaarde til Bopæl og senere fik en Major til at gifte sig med hende. Parrét flyttede til Mariager, hvor »Mamsellen« skal være død i Barselseng, og hun skal være bleven baade blind; døv og stum før sin Død.

Fru v. Schiebell døde ¹⁰/₈ 1761, og hendes og hendes Mands Sandstenskister staaer ved Siden af hinanden i Sidekapellet i Visborg Kirke.

Sagnet har handlet særdeles haardt med den franske Mademoiselle, og hendes Misgerning har bidt sig godt fast i Folkebevidstheden lige ned til vore Dage. Man havde imidlertid ikke noget fast Holdpunkt, ikke en Gang rigtig hendes Navn; det har været nævnt som Blois eller Blombois, saa her har været grumme lidt at bygge paa. Det kunde imidlertid være interessant at faa lidt fast Grund under Fødderne og finde Kærnen i dette Sagn. Med dette Sagnnavn Blois eller Blombois som Traad lod jeg da foretage Undersøgelser. Skelum-Visborg Kirkebøger fra ældre Tid er gaaet tabt ved Skelum Præstegaards Brand. Kirkebøgerne i Mariager blev undersøgte uden Resultat, lige saa lidt som de gennemsøgte Døds- og Kommunikantlister gav noget Udbytte. Hindsted Provstis Breve og gejstlige Justitsprotokol samt Viborg Bisps Kopibøger lod jeg efterse, uden at der fandtes mindste Oplysning eller Hentydning til den hele Affære paa Visborggaard. Den kunde maaske være omtalt i Indberetninger til Bispen, men nej, ikke heller i de forskellige Pakker Breve til Bispen i dette Tidsrum fandtes noget. Dette er mærkeligt, thi Indspærringshistorien er temmelig paalidelig og stadfæstet af nulevende Descendenter af Arenstorff, og Fruen var ikke sindssyg, saa en saadan Adfærd fra Arenstorffs Side kunde paadrage ham streng Straf efter dansk Lovgivning.

Jeg henvendte mig da til Hr. Arkivsekretær S. Nygård, Rigsarkivet, og ved hans Hjælp fandtes endelig Navnet Blambois iblandt Genealogen Lengnicks Kirkebogsuddrag i Rigsarkivet. Og dette førte til

positive Oplysninger om den famøse Mademoiselle, hendes Giftermaal, Død og Begravelse.

Nævnte Kirkebogsuddrag viste Vej: Aar 1755, d. 2. November, udviser Als Kirkebog, at Møller af Haslevgaards Mølle Anders Jensen og Hustru Mette Kirstine Gros havde deres Søn i Kirke, og der var fint Fadderskab. Gudmoder var *Mademoiselle Maria Susanna Blambois* fra Visborggaard, og øvrige Faddere var Kaptejn Andreas v. Arenstorff og Kaptejn Ludewig, begge fra Visborggaard. Arenstorff er rimeligvis bleven opkaldt, da Drengen fik Navnet Andreas. Da er muligt Forholdet i Gang mellem de to; Hustruen sidder vel hjemme paa Visborggaard, og Aaret efter bliver hun indespærret.

Uddrag af Skelum-Visborg Kirkebøger viser, at d. 20. Februar 1760 ægtede Kaptejn Castonier ^{M^{lle}} Blambois af Visborggaard. Parret tog ganske rigtig Bopæl i Mariager, men allerede 9 Maaneder efter Giftermaalet dør Fru Castonier; Sagnet kan altsaa godt have Ret i, at hun døde efter Barnefødsel. Hun blev begravet ^{8/11} 1760, som Mariager Kirkebøger udviser. Og Kirkeregnskabet for s. A. udviser, at »Højædle og velbaarne Hr. Kaptejn Castonier har betalt for Stade til hans Frue 3 Rdl.« Endvidere har »Velb. Hr. Kaptejn Castonier betalt for hans salig Frues Ligs Hensættelse i et Begravelse bag Alteret 20 Rdl.«

Kaptejnen har aabenbart været velsitueret; derom vidner disse Ekstraudgifter, han her kan tillade sig.

^{M^{lle}} Blambois er muligvis i Slægt med — maa-ske Søster til — en Zakarias Blambois af Hals Mølle, der, som Kirkebogen for Hals-Sogn, Kjær Herred, udviser, d. ^{2/2} 1781 blev viet til Jfr. Else Katrine Oche-sen, og som blev begravet der ^{18/1} 1788, 53 Aar gl.

Efter at Arenstorff havde faaet »Mamsellen« for-

sørget, og Hustruen var død Aaret efter, har han nok følt sig lidt lettet, og vi ser ogsaa straks, at den 52-aarige Mand atter er paa Frierstøvlerne. Det ser ud til, at han særlig har Forkærlighed for det militære — han var jo ogsaa selv Kaptejn og blev nu forfremmet til Oberst. Han finder atter en Generalsdatter, Johanne Augusta Dietrich, Datter af Generalmajor v. Dietrich; hun er kun 29 Aar. Bryllupet stod i Ø. Hornum Kirke ^{26/8} 1762. Mærkeligt nok, at hun vil have denne halvgamle Mand med det lidt anløbne Rygte, som hun vist ikke kan være helt ukendt med. Hun er dog endnu ikke kommen til det Afsnit i Kvindens Liv, hvor der blot spørges: »Hvor er han?»

Men nu optræder en ny Person paa Scenen, og Gengældelsen, siges der, ramte Arenstorff i hans andet Ægteskab.

Der fortælles, at den nygifte Frue førte en Militærtjener med sig til Visborggaard, og han skal have været hendes Elsker. Hun havde faaet ham gjort til Løjtnant, og senere avancerede han til Major. Han flyttede med Oberstinden, da hun som Enke tog Bopli paa Havnø, døde her 1785, 66 Aar, og blev begravet i Visborg Kirke. Hans Navn var *Matthias Poppendich*, hvilket staar paa hans Kiste i Gravkapellet. Af Almuen blev han kaldt Pumpendik.

Sagnet siger, at Arenstorff havde Mistanke om Forholdet, og for at blive sikker i sin Sag fingerede han Bortrejse og belurede deres Samtale over Værelset foran Pulterkamret, hvilket Værelse Tjeneren havde. Obersten ærgrede sig saaledes over sin Hustrus Utroskab, at han straks gik til Sengs og ikke stod op mere. Han havde indrettet sig en Lejlighed med en Slags Altan i Krogen mellem Hovedbygning-

gens østre Ende og det østre Taarn, hvor han til laa i fri Luft og ogsaa døde. Arenstorff skal have været meget gerrig, og der fandtes ingen rede Penge efter ham uden en Halvskilling, som var kommen i Klemme i Chatollet. Af den Grund troede man, at han havde indmuret og hengemt sine Kostbarheder paa Visborggaard, og der er i den Anledning flere Gange foretaget Undersøgelser paa forskellige Steder i Murene, men uden Resultat. Oberst Arenstorff døde 24. Jan. 1764.

Hans Søn, Kammerherre v. Arenstorffs Sønnedatter, Hofjægermesterinde de Lichtenberg til Bidstrup, tilbragte som ung Pige flere Aar hos sin Bedstefader paa Visborggaard. Hun vedblev efter hans Død at komme paa Gaarden og besøge Familien Kjellerup. Saaledes var hun der ogsaa i 70erne. Og en Gang kom hun ned og sagde til Fru Kjellerup, at hun havde drømt bestemt, hvor Obersten havde gemt sin Skat. Hun betegnede et Stykke af Muren i Nærheden af det østre Taarn, og ved at banke derpaa hørte man, at det lød hult. Nu blev der med megen Mas og Møje hugget Hul paa Muren, og imedens fortalte Fru de Lichtenberg, at der skulde være et Sølvservice og 3 Sølvkandelabre blandt mange andre gode Ting. Alt det havde hun drømt. Endelig blev der taget Hul, og man saa virkelig et ret stort Rum, men ingen Kostbarheder. Det blev atter muret til, og ingen har siden set Rummet. (Efter mundtlig Fortælling af Familien Kjellerup.)

Selvfølgelig har Overtroen i de Dage ikke tænkt sig, at Mennesker, der i levende Live har færdedes saa meget uden for Lov og Ret og haft saa meget paa Samvittigheden, kunde finde Ro i Graven, men de maatte nødvendigvis »spøge« og »gaa igen«. Og dette

har ogsaa været Tilfældet her. Oberstinden dog undtagen. Værst har »Mamsellen« »spøgt« og noget mindre Obersten. Men medens de to har haft et større Omraade til Virkefelt, især »Mamsellen«, har Poppendich været henvist kun til Gravkapellet i Visborg Kirke og maa endda nøjes med blot at sparke Kistelaaget af sig. Men det gør han ogsaa saa vedholdende, at Laaget aldrig kan ligge paa, og den ene Fod stikker altid lidt over Kisteranden. (Jeg har selv overbevist mig om, at det sidste passer.) Hans Navn staar paa Kistelaaget, og hans balsamerede Kranie ses med de velbevarede Tænder. Hovedets smukke Form, ydre Øre, Spor af Overskæg stadfæster Sagnet om hans Skønhed og Farlighed for det smukke Køn. Etatsraadinde Kjellerup har fortalt, at hun af og til lod Maren Dahl fra Visborg gaa ned i Gravkapellet for at gøre rent. Den Gang var der Nedgang foran Alteret gennem en Lem i Gulvet, og en magelig Trappe førte derned. Maren fortalte da Etatsraadinden, at Pumpendik altid laa med Laaget sparket af. En Gang vilde Maren gøre en Ende paa den Uorden og lagde Laaget paa med de Ord: »Nu, Pumpendik! Du har sagt i levende Live, at Du hverken kunde være indelukt eller udelukt, men nu er Du min Sjæl og Salighed indelukt.« Aldrig saa snart havde hun sagt dette og vendt sig for at gaa op ad Trappen, før Laaget blev sparket af med en saadan Kraft, at det fløj et Stykke efter hende, og Maren skyndte sig at komme i Sikkerhed. Hun tilføjede desuden, at hun ikke kunde gaa forbi hans Kiste, uden at »han rykkede hende i Skywterne«, men »han var jo fæl efter Fruentimmer, mens han levede, saa det er derfor, han ikke kan la wos i Fred, efter at han er død«.

Men værst af alle har »den lille sorte Dame« spøgt, som man tror er »Mamsellen«. Hun er bleven set i alle Værelser af forskellige Mennesker. Mest har hun vist sig i »Billardstuen«, hvor hun gik ind ad Døren og satte sig paa Hug foran den gamle Kakkelovn med de høje, tynde Ben. Det Sagn, der knytter sig til hendes »Gaaen igen« just der, er, at der skal være bleven brændt et Barn i samme Kakkelovn, og hun skal være fordømt til at se Stedet for sin Ugerning.

Det er nemlig en Ejendommelighed ved Spøgelserne paa Visborggaard, at de i det hele aldrig har frygtet for at optræde i fuldt Dagslys og Solskin.

En Dame, Fru R., har som ung Pige set »Mamsellen« Kl. c. 2 om Middagen paa »Kasernen«. Fru R. vilde op at skrive Breve før Omklædningen til Middagen, og ser ved at aabne Døren en lille sortklædt Skikkelse i Silkekjole, opstaaende Krave og mange Jetperler. Hun troede, det var et Menneske og talte til Skikkelsen, men den sank i Jorden for hendes Øjne, og hun syntes at høre Jetperlerne rasle hen ad Gulvet.

Kort efter at afdøde Etatsraadinde Kjellerup som ung Frue var kommen til Visborggaard, skal hun have mødt »den lille sorte Dame« i en Korridor og troede, at det var et Tyende paa Gaarden, skønt hun syntes, at hun kendte alle Pigerne der, men dog ikke denne i den underlige Klædedragt. Hun fortalte det til sin Mand, som sagde, at den Skikkelse vilde hun ofte møde, men hun skulde bare lade som ingen Ting, da den intet gjorde.

»Billardstuen«, som »Mamsellen« oftest besøgte, havde intet godt Ord paa sig, og Gæster vægrede sig ofte ved at bo her ene; der blev altid spurgt, om de

var bange for at sove i »Billardstuen«, før de blev indkvarterede. Mærkeligt nok drømte alle, som sov her, den samme Drøm.

I Mariager, hvor Ægteparret Castonier skal have boet i Konsul Wellings Hus, har hun nok ogsaa spøgt efter sin Død. Men hun har vel saa senere helt forlagt Scenen til Visborggaard.

Sagnet om »Maningen« af »Mamsellen« er (1857) optegnet af Poul Mouritsen i Haslevgaards Mølle og er ham fortalt i hans Ungdom og opbevaret ved mundtlige Sagn i Als Sogn. Det lyder saaledes:

Efter at bemeldte »Mamselle« var død og jordet, begyndte det at spøge paa Visborggaard. Man saa nu hver Aften mellem 11 og 12 en Karet med Kusk og Tjener og 6 hovedløse Heste komme kørende. Kusken slog Knald i Borggaarden og holdt som sædvanlig udenfor den store Dør. Der steg Gengangersken af, og Kusken kørte bort og skyllede Vognen i Mølledammen som sædvanlig. Dette Besøg blev snart særlig Gaardens Ejer til Besvær; man siger, at Gengangersken endog vilde slæbe ham ud af Sengen. Han maatte derfor se til at blive Gengangerskabel kvit ved at faa det manet. I den Anledning lod han et Møde foranstalte paa Gaarden af en Del Præster fra Omegnen, og iblandt disse var Pastor Brock¹⁾ fra Als den, som tilsidst ene formaaede at udføre Forretningen. Præsterne havde forsamlet sig i den store Sal, »Taffelstuen«, lige inden for Gangen fra den store Dør, som Gengangersken altid passerede igennem, naar hun kom. Paa Bordet var der tændt en

¹⁾ Konsistorialraad Christian Nielsen Brock, født i Randers 1713 (han tilhørte paa fædrene og mødrene Side de berømte Købmandsslægter Brock og Bay), var Sognepræst i Als fra 1742 til sin Død 1770. (Red. Anm.)

Mængde Lys, men Hr. Brock tændte endnu to og satte dem over Døren. Klokken henad 12 indfandt nu Gengangersken sig som sædvanlig og traadte pludselig ind i Salen, hvor Præsterne var forsamlede; i en Fart slukkede hun alle Lysene med Undtagelse af de to, som Hr. Brock havde stillet over Døren, hvilke hun derpaa vendte sig for ogsaa at slukke. Men dem 'bød Præsten hende lade være, fordi »de har set Dig, før Du saa dem«. »Haa, er Du ogsaa her, Du sorte Hund,« sagde Gengangersken. De andre Præster var færdige at krybe i et Musehul, men ikke Hr. Brock. Han ledte Gengangersken ved den ene Ørenring ud af Værelset og Gaarden og til det røde Led ved Visborg, hvor Maningen gik for sig.

Gaardens Folk var det paa det strengeste forbudt at gaa ud den Nat. Alligevel listede en nysgerrig Røgter sig ud under Paaskud af at skulle ud paa Naturens Vegne. Han hørte en lang Samtale mellem Præsten og Gengangersken. »Du har stjaalet,« sagde hun. »Det har jeg ogsaa,« svarede han; »medens jeg var Student stjal jeg et Toskillings Surbrød fra min Brødkone, men det har jeg gjort af Nød og Trang, — der har Du Pengene derfor, Dit Skarn!« I det samme tilkastede han Gengangersken to Skilling. »Hvor langt har 'jeg at bryde Jorden?« spurgte Gengangersken. »Du skal bryde den til Dønsombæk til rindende Vand, Du skal søge efter hellig Jord og aldrig finde det,« svarede Hr. Brock. Gengangersken skal dog nær have overvundet Præsten, fordi der var Folk, der hørte deres Samtale; ja man siger, at han ved denne Lejlighed fik det, han aldrig forvandt. »Der er kristent Blod, som hører vor Samtale,« sagde Gengangersken, og Brock var nær bleven besejret. Han maatte paa det indstændigste bede den nysger-

rige at forføje sig bort, hvilket ogsaa skete, og nu vandt endelig Præsten Overhaand, og Spøgelsen blev manet ned ved det røde Led østen for Visborg, hvor Tjørnebusken endnu minder om det skete. Hver Julenat gaar »Mamsellen« saa et »Kokketrin« ned mod Gaarden. Naar hun er naaet derned, skal Gaarden falde.

Sagnet siger forøvrigt, at Visborggaard skal gaa til Grunde ved Ild, og Havnø ved Vand.

Samme Mademoiselle Blambois skal have sagt, at ingen Frue skulde blive kørt fra Gaarden som Lig efter hendes Tid. Om Kammerherre Arenstorffs Hustru, Hedevig, født Lassen, vides intet, men Fru Caja Kjellerup, født Kruse, døde i København. Fru Etatsraadinde Kjellerups¹⁾ Kiste blev midt i Alleen taget af Vognen og baaret til Kirkegaarden, Hestene for Vognen blev stædige. Men efter Sigende standsede Hestene netop paa det Sted, hvortil »Mamsellen« menes at være kommen paa sin Hanefjedsvandring hver Julenat fra det Sted, hvor Præsten fra Als mandede hende ned. Da Hestene standsede paa Fru Kjellerups Begravelsesdag, sagde en af Følget: »Saa langt er hun (Mamsellen) altsaa kommen.«

I Alleen ned til Visborggaard, omtrent midtvejs, fortælles der, at der en Gang skete følgende: 2 Koner fra Visborg havde arbejdet paa Gaarden og faaet deres Løn. Men i Alleen taber den ene sine Penge. Da det var mørkt, mente de, det var klogest, at en af dem blev staaende paa Stedet, medens den anden hentede en Lygte. Den Kone, som blev staaende, hørte nu tunge Fodtrin og saa en Mand gaa forbi.

¹⁾ Elatsraadinde Magdalene Kjellerup, født Kaarsberg, til Visborggaard døde 20. Marts 1912. (Red. Anm.)

Hun syntes, hun saa ham gaa fra det vestre Taarn omtrent op ad Alleen, hvor han forsvandt ved Grænerne. Han bar en Byrde paa Armen, som kunde ligne et Barn. I 1850erne blev der under en Sten ved Fundamentet til et af Taarnene fundet et Barne-skelet. Paa Fru Kjellerups Foranledning blev det begravet paa Kirkegaarden. Siden er »den russiske Matros«, som han kaldtes, ikke bleven set.

Oberst Arenstorff har været den mest medgørlige ved sin »Gaaen igen«; han plejede gerne at forsvinde, naar han blev nævnt ved Navn. Iøvrigt holdt han ogsaa af natlige Køreture. Gamle Mennesker, som i deres Ungdom har tjent paa Gaarden, har fortalt mig, at Vognrullen hørtes næsten hver Nat. Var der kommen en ny Stuepige paa Gaarden, lod hun sig i Begyndelsen ofte, naar hun hørte Vognen rulle over Broen og kort efter holde for Døren, narre til i Tjenesteiver at springe ud; men saa var der intet.

I det hele taget har de forskellige Mennesker, som har tjent paa Visborggaard, ofte set sære Skikkelser og hørt mærkelige Lyde alle Vegne baade oppe og nede, saa det er ofte vanskeligt at hitte Rede i de mange Fortællinger. Der var f. Eks. den gamle Vægter paa Gaarden, Hjul-Frederik, som var en udmærket Kronikør og heller ikke sparede paa Krudtet; han havde oplevet meget paa sine natlige Vandringer, og der var gamle Karen, der i Forskrækkelse satte sig pladask lige ned paa Jorden, da en Hund løb hende over Ende, og hun paastod, det var Obersten. Saa viste det sig, at det var hendes egen Hund.

De Værelser paa Visborggaard, som nævnes i ovenstaaende Skildring, og andre omtalte Forhold, er saaledes som de fandtes i Etatsraad Kjellerups og Frues Tid, forin-

den den omfattende Restauration fandt Sted af nuværende Ejer, Grev Danneskiold-Samsøe (1913 og flg. Aar).

Foruden de mundtlige Meddelelser er benyttet Optegnelser af afdøde Etatsraad Kjellerup, og her er ydet mig en værdifuld Bistand af Sygeplejerske, Frøken Johanne Pedersen, København, der i flere Aar har opholdt sig paa Visborggaard.

SMAASTYKKER

BERIGTIGELSE I ANLEDNING AF TO DIGTE

i Aarbogen I, Pag. 468 ff. (3. Aargang).

I »Fra Himmerland og Kjær Herred« I Bind, Pag. 468 ff, findes offentliggjort to Digte om Slaget ved Lundby, om hvilke det oplyses, at de er digtede umiddelbart efter Begivenheden af Kjeld Sørensen, der paa dette Tidspunkt boede som pensioneret Lærer i Smidie i Bælum Sogn. Hvorledes det forholder sig med det andet af de anførte Digte, skal jeg ikke kunne sige, men hvad det første angaar, beror Oplysningen om Kjeld Sørensens Forfatterskab sikkert paa en Misforstaaelse. Dette Digt skyldes nemlig en Husmandskone i Gunderup, Maren Johannsen, født i Gunderup Skole 30. Juni 1836, Datter af den bekendte mangeaarige Skolelærer i Gunderup Claus Johannsen og Hustru Anna Margrethe Pedersdatter. Hun var gift med Husmand og Snedker Jens Peter Nielsen i Gunderup, men døde tidlig, kun 30 Aar gammel, 20. August 1866. Hun har været en from Sjæl og en dyb religiøs Natur og i Besiddelse af en vis Evne til i Versform at give det Udtryk, der rørte sig i hendes Indre. Herom vidner en lille Samling af Salmer og Sange, som under Titlen »Efterladte Mindes« er samlet af hendes Søn, afdøde Overhorn-

blæser Fred. Johannsen Jensen i Aalborg, efter Sigende med Bistand af daværende Kapellan i Gunderup, senere Provst Stochholm i Borup ved Randers. Denne lille Samling Digte, der er trykt som Manuskript og endnu opbevares i Slægtens Eje, indeholder ialt 9 Digte, hvoriblandt to, der er foranledigede ved Kampen ved Lundby 3. Juli 1864. Det ene af disse tvende Digte er det i Aarbogen, Pag. 468, anførte:

Tredje Juli Morgenrøde etc.

Det andet er skrevet i Anledning af de faldnes Begravelse og lyder saaledes:

Mel.: I Glans fra Herrens Trone staar.

I Dag en stille Sørgefest
 Vi her alt monne holde.
 De brave Danske sænke vi
 I Graven ned den kolde.
 En Folkeskare, ak! saa stor
 Sørgmodig om dem klynge,
 Med bøjet Mod og Taareblik
 En Gravsang dem at synge.

Hvad se vi i den aabne Grav,
 Tolv smukt bekrandset Kister
 Med Dannebrog er pyntet ud,
 Men ak, hvad har vi mistet?
 Enhver, som skuer dette Syn,
 Dens Hjerte vist vil bløde,
 Naar vi betænke, som et Lyn
 De unge faldt og døde.

Paa Ærens Mark de brave faldt,
 Derfor vi alle haabe,

At Herren haver dem hjemkaldt,
Indhyldt i Fredens Kaabe,
Der, hvor ej Ufred eller Krig
Dem mere skal forskrække,
Men i sin Himmelbolig hist
En Faderhaand dem række.

At disse tvende Digte om Lundby-Affæren skyldes samme Forfatter og at denne er den nævnte Husmandskone i Gunderup, kan der ikke være Tvivl om. Derfor taler ikke alene den overleverede Familietradition, men ogsaa »indre Grunde«. Begge Digtene bærer — ligesom de øvrige i Samlingen — Præg af at stamme fra samme Haand, de er skrevne i den samme til Tider noget ubehjælpssomme Form, men ogsaa ud af den samme ægte Følelse. Hertil kommer, at begge de nævnte Digte gør Indtryk af at være skrevne af et Øjenvidne, om ikke just til selve den blodige Begivenhed, saa dog til det, der tildrog sig umiddelbart efter denne, da Vogntoget med de faldne og saarede bevægede sig fra Slagmarken gennem Gunderup By.

Naar Kjeld Sørensens Navn har kunnet sættes i Forbindelse med Digtet »Tredje Juli Morgenrøde« skyldes det, efter hvad Pastor Rasmussen har meddelt mig, at de to i Aarbogens I, Pag. 468 ff, optrykte Digte er ham overgivne med den Paastand, at de er digtede af ham; de fandtes med hans Haandskrift i et lille Hefte med graat Indpakningspapirs-Omslag blandt hans Efterlådenskaber; men efter det foran oplyste er det givet, at der her kun kan være Tale om en Afskrift, i hvert Fald for det ene af Digtene Vedkommende.

Nu har det maaske ikke stort at betyde, hvem

der er den virkelige Forfatter til Digtet, da Hovedsagen ved Offentliggørelsen af dette vel egentlig kun har tilsigtet at vise, hvorledes Begivenheden har spejlet sig i Almuens Sjæl her paa Egnen; men jeg mener dog, at den afdøde Husmandskone, naar der foreligger tilstrækkeligt Bevis for hendes Forfatterskab, hvad der sikkert gør i dette Tilfælde, bør have den Ære, der tilkommer hende.

Gunderup Præstegaard, 29. Juni 1916.

J. Marcussen.

EN MANDHAFTIG FRUE.

I »Jydske Samlinger« I, VIII, 342 ff, har Klavs Gjerding givet en længere Skildring af den ogsaa fra Blichers »E Bindstouw« kendte Jørgen Marsvin til Restrup og hans Hustru Anne Helvig Gyldenstjerne, der blandt andet var bekendt for deres strænge Krav til deres Fæstebønder, saa disse endog klagede til Kongen derover. Nedenfor skal vi meddele et yderligere lille Bidrag til Fru Anne Helvigs Karakteristik; i al sin Knaphed viser det hende som en mandhaftig Dame.

Jørgen Marsvin var Søn af Peder Marsvin til Aunbjerg og var født 1609; 1633 ægtede han den 18aarige Anne Helvig, Datter af Mogens Gyldenstjerne til Fuldtofte, og med hende kom han 1640 i Besiddelse af Restrup. 1662 maatte de dog forlade Gaarden paa Grund af økonomiske Vanskeligheder, og de boede derefter paa Abildgaard i Hornum Herred, men maatte som hidtil slaas med Armod, hvilket vel kan have været en medvirkende Grund til, at de stillede saa store Krav til Fæstebønderne, thi efter den sidste Svenskekrig var Forholdene jo alt andet end lystelige for de Godsejere, der ikke kavde flydende

Kapital at ty til. Jørgen Marsvin døde 1671, hans Hustru 1690.

Den 26. Aug. 1667 kom Købmand i Nibe, Knud Jacobsen Sommers¹⁾ Vogn ud paa Hornum Mark for at hente et Læs Byg, som Knud Sommer ved Dom havde faaet udlagt fra Laurids Nielsen i Hornum, der var en af Jørgen Marsvins Fæstere til Abildgaard. Paa Vognen var en Karl og en Pige; de høstede Bygget og begyndte derefter at læsse det; men da de havde faaet halvt Læs, kom den velbyrdige Fru Anne Helvig med sin Skolemester Christen Johansen og Ladefogden paa Abildgaard kørende hen til Knud Sommers Vogn, og Fruen spurgte om, hvem der havde givet dem Lov til at tage Kornet. Da hun havde faaet det at vide, smaasnakkede hun lidt med sine Folk, indtil Sommers Folk havde faaet fuldt Læs; saa forbød hun dem at køre bort med det, tog Hestetøjrene, som laa paa Ageren, og kastede dem op paa Læsset og rev' saa Tømmen fra Sommers Karl og kørte selv Læsset til Abildgaard, medens Skolemesteren og Ladefogden var hende »følgagtige«.

7. Septbr. tog Knud Sommer derefter Tingsvidne ved Nibe Birketing om det passerede, og to Mænd erklærede, at hans Heste, som den velbyrdige Frue havde beholdt, var 40 Rdlr. værd, hvortil kom 20 Rdlr. for Seletøj, Vogn og Redskaber.

Striden mellem Sommer og Fruen kom i første Række til at gaa ud over de arme Heste. Den 16. Novbr. kom to Mænd fra Hornum kørende til Nibe med dem for Vognen, og da var de aldeles ukendelige — ikke andet end Skind og Ben, og Huden af-

¹⁾ Senere Raadmand og Prokurator i Aalborg, gift med Karen Mogensdatter Wiingard fra Nørholm Præstegaard.

gnavet paa Bovene og Benene, »saa de mere lignede Aadsler end Heste«, og hver af dem var nu ikke 3 Mark værd »uden det kunde ske for Hudens Skyld, om den var af«¹⁾. Hornummændene sagde, at Hestene nødvendigvis maatte se ilde ud, thi de gik endnu ude paa Marken og var udpint af »Fieder« (∩: Klumper af sammenfiltret Haar); men vilde Sommer have dem, kunde han faa dem. Saa fortsattes Striden, om Sagens økonomiske Side, men den er der ingen Interesse ved. (Nibe Tgb. 30. Novbr. 1667.)

C. Klitgaard.

¹⁾ Man erindre her, at det var uærlig Gerning at flaa en Hest, og skulde man betale Natmanden derfor, blev der jo end ikke de 3 Mark i Behold.

MEDDELELSER

FRA

BESTYRELSE OG REDAKTION.

ME^D nærværende Aarbog afsluttes II Bind af vort Samfunds historiske Samlinger »*Fra Himmerland og Kjær Herred*«, til hvilket derfor medfølger Titelblad, Indholdsfortegnelse og Register. Med Hensyn til Samfundets Fremgang skal det bemærkes, at skønt Medlemsantallet nu ved Slutningen af vort sjette Virksomhedsaar er steget til 400, er dette Resultat dog langt mindre end det, de fleste andre Amtsforeninger har naaet, og vi maa derfor indtrængende bede alle vore Medlemmer om hver i sin Kres at virke for yderligere Tilslutning til »Aalborg Amts historiske Samfund«. Den finansielle Status har bedret sig saaledes, at Bestyrelsen havde planlagt et Sommermøde ved Vitskøl Kloster (Bjørnsholm) med Foredrag af en bekendt historisk Forfatter, men paa Grund af de vanskelige Jernbane- og Dampskibsforhold maatte det opsættes til bedre Tider.

I det af Gyldendalske Boghandel udgivne Tidsskrift »Bogveennen« for 4. Juli 1917 har Forfatteren og Folke-mindesamleren Thorkild Gravlund skrevet en Artikel om de historiske Amtssamfunds Aarbøger, hvor han særlig gør Aalborg Amts til Genstand for Omtale; han har nemlig valgt den og »Vendsyssel, Folk og Land« (som forøvrigt jo ikke udgives af noget Samfund) samt Lolland-Falsters Aarbøger til Eksempler for at fremhæve, hvad han i al Almindelighed har at bebrejde disse Skrifter. Det er for det første deres Planløshed og dernæst det, at Aarbøgerne ikke indeholder »typisk Historie fra en særpræget Egn«. Om »*Fra Himmerland og Kjær Herred*« i Særdeleshed skriver

han følgende: »Nogen fast Plan for en Udforskning af Himmerland synes ikke at skinne igennem. Om Skik og Brug, Tro og Tanke, Aandsliv og Agerdyrken giver de seks Bind (skal være: fem Hæfter) saa lidt som muligt. Der er nogle gode og flere læselige Bidrag; men det, der mangler, er bare Himmerlændinger.«

Vi har ikke villet forholde vore Medlemmer denne Kritik, som vel ellers kun er kommen faa af dem for Øje; men forøvrigt kan Redaktionen ikke her indlade sig paa nogen Diskussion med Hr. Gravlund om, hvad der hidtil er kommen eller fremtidig vil komme i vore Aarbøger. Kun skal det bemærkes, at hvis Redaktionen kunde lægge en Plan med mange Aars Virksomhed for Øje og selv kunde skrive alle Bidragene uden at behøve at tage Hensyn til den brogede Medlemsskares saare forskellige Interesser, vilde Aarbøgerne sikkert kunne vinde en hel Del i Henseende til fast Opbygning og gennemført Planmæssighed og mulig ogsaa i blivende Værdi; men ingen af Delene er, hvad Hr. Gravlund vel maa kunne indse, mulige for Redaktionsudvalg som de her omhandlede, og det var vel ogsaa næppe ønskeligt. At faa større og større Kresse af alle Stænder til Bidragydere er derimod et Ideal for os, ikke mindre end for Hr. Gravlund, og at gøre Aarbøgernes Indhold saa afvekslende som muligt er en Nødvendighed, dersom det skal lykkes os at fastholde de Medlemmer, vi har, og i Aarenes Løb at forøge Antallet.

Af lokalhistoriske Arbejder, som kan have Interesse for vor Kres, har det forløbne Aar ikke bragt synderlig mange. Her skal nævnes den af *Alexander Rasmussen* udarbejdede »Aalborg Stiftstidendes Historie«, som fremkom i Bladets Festnummer i Anledning af dets nylig indtrufne 150 Aars Jubilæum. Dette Danmarks næstældste Blad (Berlingske Tidende er det eneste, der har Forrangen) og Landets ældste Provinsblad begyndte under Titelen »Nyttige og fornøjelige Jydske Efterretninger« at udkomme den 2. Januar 1767.

Endvidere har Postmester *C. Klilgaard* udsendt V Hæfte af sit store personalhistoriske Værk »Kjærulfske Studier«, hvor han behandler de fra Østbjerg i Kjær Herred og fra Øen Egholm udgaaede Linier af den store nordjydske Bondeslæggt, — og i Historisk Tidsskrift, 8. Række,

VI Bind, har han offentliggjort en Beretning om et mærkværdigt Overfald paa Nibe, som Aalborgs Borgere med deres Autoriteter i Spidsen foretog 1676 for at presse Søfolk til Flaaden under den skaanske Krig. Den lille Afhandling er en Forløber for en udførlig Nibes Historie, som Forfatteren haaber snart at kunne udsende.

Kommunelærer *P. C. Knudsen* har udgivet en Skildring af den aalborgske Fabrikantslægts Stühr, hvis Historie vel ikke rækker mere end et godt Hundredeaar tilbage, men som jo navnlig i den sidste Generation har gjort sit Navn bekendt i vide Krese.

Som Særtryk af »Mælkeritidende« har Landbrugslærer *Emil Konradi* paa Ladelund udsendt nogle »Træk af Mejeri-brugets Historie«, hvori han fremdrager adskilligt af Interesse fra St. Restrup og dens »Hollænderi« i gamle Dage.

Sluttelig gør vi opmærksom paa Fællesforeningens Tidsskrift »Fortid og Nutid«, hvilket saavel som de af Amtsforeningerne udgivne Aarbøger kan erholdes til nedsat Pris af vore Medlemmer. Tidligere Aargange af »Fra Himmerland og Kjær Herred« kan faas for 1 Kr. pr. Aarg. Henvendelser herom samt om Foreningsanliggender i Almindelighed bedes rettede til vor Sekretær og Forretningsfører, *Overtelegrafist Matmberg*, Aagade 24, Aalborg. Skrivelser vedrørende Redaktionen af Aarbogen stiles derimod til *Pastor Rasmussen*, Kongerslev.

REGISTER TIL II BIND

(4.—6. Aargang).

- Aaby Sogns Skove, Side 1 ff.
Aalborg gamle Raadhus,
384 ff.
Aalborgs Tilstand 1735, 477 ff.
Aars Herred, 526 ff.
Abildgaard, Hornum Herred,
568 ff.
Adamshof, 453 f.
Ajstrup Sogns Skove, 14 ff.
Andersdatter, Johanne, Heks
i V. Hassing, 211 ff.
Antikviteter, 507 f, 519 f, 536 f.
Arenstorff, Andreas, til Vis-
borggaard, 549 ff.
Augustus' Indskrift i Angora,
269 f.
- Beftoft, Peder, Forvalter i
Vildmosen, 436 ff.
Berg, Rasmus, Forpagter paa
Livø, 231 ff.
Biersted Sogns Skove, 4 ff.
Bjerrum, Knud, Præst i Far-
sø, 394 ff.
Blambois, Marie Susanne,
paa Visborggaard, 555 ff.
Bojerik, Kimbrernes Høv-
ding, 255 ff.
Brock, Christian Nielsen,
Præst i Als, 560.
Butzier (Buserus), Peder Han-
sen, Præst i Sønderup,
159 ff, 185 ff.
- Christensdatter, Lucie, Heks
i Giver, 180 ff. Sindet,
Heks i Bradsted, 154 ff.
- Degn, Bodil Jensdatter, Heks
i Sønderup, 184 ff.
- Egholm, 7 f.
Erichsen, Johann Gottfried,
Dr. med., 425 ff.
- Fangel, Jens, Bestyrer paa
Vildmosegaard, 473.
Figenskov, Katrine, Hr. Pe-
ter Tuxens i Kornum, 363 ff.
Fleskum-Hornum Herreder,
493 ff.
Folkelønninger paa Thu-
strup, 398 ff.
- Galskyt, Thomas Christoffer-
sen, Præst i Hammer, 59 ff.
Gildebrødre i Guds Legems
Lav, 339—54.
Gravfund ved Aars, 235 f.
Gundestrup Sølvkedelen,
257 ff.
Gyldenstjerne, Anne Helvig,
Jørgen Marsvins, 568 f.
- Hald, Peter Tetens, Stifts-
provst i Aalborg, 327 ff.
Hals Sogns Skove, 53 ff.
Hammer Sogns Skove, 23 ff.
Hansen, Bent, Præst i Ham-
mer, 66 ff.
Heiberg, Johanne Luise,
334 f.
Hekseforfølgelse i Nordjyl-
land, 90—218.

- Hellum-Hindsted Herreders Tilstand, 509 ff. Do. Tingsted, 382 ff.
- Herregaarde, 508, 521 f, 538 ff.
- Himmerland i Oldtiden, 241—73. Do. ved Aar 1753, 474—548.
- Honning, Maren, den ældre, klog Kone i Vindblæs, 279 ff. Den yngre, 293 ff.
- Horsens Sogns Skove, 30 ff.
- Hoverireglement for Vildmosegaard, 470 f.
- Højer, Peder Andersen, Præst i Hammer, 89.
- Ibsdatter, Apollone, Heks i Aalborg, 107 ff.
- Jensdatter, Else, Heks i Hals, 214 ff.
- Jensen, Anders, Guldsmed i Aalborg, 104 ff. Hans eller Johan, Præst i Hammer, 75 ff.
- Jespersdatter, Anne, Heks paa Gjøel, 188 f.
- Jessens Relationer, 476.
- Johannsen, Maren i Gunderup, 565 ff.
- Jøgen, Thomas Madsen, Bødker i Aalborg, 234 ff.
- Kilder, 506, 518 f, 535 f.
- Kimberne, 241 ff.
- Kjellerup, Magdalene til Visborggaard, 562.
- Kjær Herreds Skove, 1—55.
- Kjærulf, Dorte Jensdatter, Heks, 134 ff.
- Kloge Koner, 274—305.
- Klyne, David Jensen, Præst i Aalborg, 127 ff.
- Kneppis, Maren, Heks i Aalborg, 98 ff.
- Kruckow, Christence, Heks, 99, 108 ff, 146 ff.
- Kongerslev-Komdrup Kommune, 307 ff.
- Kornum Præstegaard, 355 ff.
- Kortsen, Herman, Præst i Hammer, 57.
- Lassen, Peder Thøgersen til Høstemark, 417 f, 441 ff.
- Lauridsdatter, Maren (lange), Heks i Ø. Hassing, 195 ff.
- Livø, 230 f.
- Lundbæk Birk, 546 ff.
- Løgstør, 529 ff.
- Mainsellen paa Visborggaard, 549—63.
- Marius, Gaius, romersk Konsul, 260 ff.
- Marsvin, Jørgen til Abildgaard, 568 f.
- Moltke, Adam Gotlob, Greve, 422 ff.
- Mørk, Christen, Præst i Hammer, 58 f.
- Nibe Købstad, 500 ff.
- Nielsdatter, Elle, Heks i Aalborg, 126 ff.
- Nielsen, Erich, Præst i Hammer, 62 ff. Mogens, Præst i Kongerslev, 321 ff.
- Nørresundbys Brand, 219—29.
- Olufsdatter, Maren, Heks i Sønderup, 187.
- Overskou, Thomas, Teaterhistoriker, 327 f.
- Pedersdatter, Ane (Lumpens), Heks i Vadum, 168 ff. Anne, Heks i V. Hassing, 202 ff. Maren, Heks, 121 ff. Mette, Heks i Ulsted, 165 ff.
- Poppendich, Matthias, Major, 556 ff.
- Ptolemaios' Danmarkskort, 246 ff.
- Pytheas fra Marseille, 255.
- Rasmussen, Karen Marie (Honning), klog Kone, 304 f. Maren (Honning), klog Kone, 305.

- Rehders, Carsten, Bestyrer
paa Vildmosegaard, 464 ff.
- Rosenbeck, Ludvig Christian,
Godsinspektør paa Linden-
borg, 401 ff.
- Rosenkilde, Skuespiller, 335 f.
- Schiebell, Sofie Marie, Frue
paa Visborggaard, 549 ff.
- Schimmelmänn, Heinrich
Carl, Baron, Greve, 458 ff.
- Slagtning i Hadsund, 386—94.
- Slave døbt, 236 f.
- Slet Herred, 523 ff.
- Sogneforstanderskab,
306—26.
- Sommer, Knud Jacobsen i
Nibe, 569 f.
- Sprog og Navneskik, 504, 516,
533 ff.
- Stampe, Henrich, Præst i
Hammer, 76 ff. Jens, Præst
i Hammer, 85 ff. Stam-
tavle, 87 ff.
- Straten, Josias thor, til Refs-
næs, 308 ff.
- Sulsted Sogns Skove, 16 ff.
- Sundby-Hvorup Sognes Sko-
ve, 19 ff.
- Sundhedstilstand, 505, 518,
534.
- Sørensdatter, Maren, Heks
paa Gjøel, 192 ff.
- Sørensen, Kjeld, pens. Lærer
i Smidie, 565 ff.
- Torstedlunds Birk, 539 f.
- Tuxen, Peter Sørensen, Præst
i Kornum, 357 ff. Stam-
tavle, 379 ff.
- Ulsted Sogns Skove, 47 ff.
- Vadum Sogns Skove, 8 ff.
- Vester Hassing Sogns Skove,
32 ff.
- Vildmosegaards Opbygning,
467 f. Grundlæggelse,
409—73.
- Vildmosens Beskaffenhed,
411 ff.
- Øster Hassing Sogns Skove,
41 ff.

